محوی، محمد، ۱۸۳۷ ـ ۱۹۰۹.
دیوانی مەحوی/مەلا موحەممەدی کوڕی مەلا عوثمـان بـالخی. لیکدانـەوە و لیکولینـەوەی مەلا عبدالکریمی مدرس، محمدی مەلا کەریم. ـ سنندج انتشارات کردستان، ۱۳۸۱.
سی و دو، ۵۹۷ص.
ISBN: 964 - 7638 - 18 - 3   ۸۰۰۰۰ ریال
فهرستنویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
کردی.
چاپ سوم.
۱. شعر کردی ــ عراق ــ قرن ۱۹. الف. مدرس، عبدالکریم، ۱۲۸۳ ــ، شارح. ب. ملا کریم، محمد، شارح. ج. عنوان.
۳م۷۴۳س/ PIR ۳۲۵۶ ۸فا۹/۲۱
۱۳۷۹   ۳۶۹دم
۱۳۷۹
کتابخانه ملی ایران   ۱۲۹۸۷ ـ ۷۹م

دیوانی مەحوی

«مەلا موحەممەدی کوڕی مەلا عوسمانی باڵخی»

لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی:

مەلا عەبدولکەریمی مودەڕڕیس و موحەممەدی مەلا کەریم

انتشارات کردستان

سنه - ١٣٨٧

انتشارات کردستان
Kurdistan Publication
سنە ـ پاساژی عیززەتی ـ تەلەفوون ـ ۲۲۶۵۳۸۲

دیوانی مەحوی

✓ ناوی کتێب (نام کتاب):	دیوانی مەحوی
✓ لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی (شرح و تحقیق):	مەلا عەبدولکەریمی مودەڕڕیس
✓ کەرەتی چاپ (نوبت چاپ):	پێنجەم (پنجم)؛ ۱۳۸۷
✓ ژمارەی چاپکراو (تیراژ):	۵۰۰۰ دانە (جلد)
✓ ژمارەی لاپەڕەو قەوارە (تعداد صفحە و قطع):	۶۴۸ صفحەی وزیری
✓ بڵاوکەرەوە (ناشر):	بڵاوکردنەوەی کوردستان (انتشارات کردستان)

نرخی: ۸۰۰۰ تمەنە

شابک: ۶ـ۰۱۹ـ۹۸۰ـ۹۶۴ـ۹۷۸
ISBN: 978 -964 - 980 - 019 - 6

مەحوی پێشەنگی هۆنەرانی خوداناس

وەك ئاشكرایە دەورانی زێڕینی شیعر و ئەدەبی كوردی ـكە دەگەڕێتەوە بۆ یەك دوو سەدە لەمەوبەر، چ لە كوردستانی رۆژهەڵاتدا لە زەمانی ئەردەڵانییەكان و چ لە كوردستانی باشووردا لە زەمانی حكوومەتی بەبەكان و چەند دەهە دوای ئەوان ـ تەمەنێكی زۆر كورتی بووە، بەڵام كاریگەرییەكی ئەوتۆی بووە كە ئەمڕۆ بە راشكاوی ئەتوانین بڵێن ئەدەبیاتی كوردی دەوڵەمەند كردووە. گەورە ئەدیبانێكی وەك نالی و سالم و كوردی و وەفایی و مەستوورە و مەهجووری و مەولەوی و حاجی قادر و... پەلكەزێڕینەیەكن لە ئاسمانی ئەدەبی كوردەواری و خاڵی یادانەوەن لە مێژووی ئەدەبی كورددا.

بەتایبەت ئەم پیرە رووناك زەمیرەی وتە پڕ تەئسیرەی زاخاو دیتووە لەكوورەی هەڵگیرساو بە دەمەی سۆزی تەریقەتە، ئەم شارەزا لە شارێگەی شەریعەتە، ئەم رێبردووە لە بازاڕی حەقیقەتە، ئەم سەرمەستە جام بە دەستەی هۆشیاری رۆژی ئەلەستە، ئەم پەروانە بێپەروا لە سووتانەی شەیدای عیرفان و زانستە، ئەم مۆمە هەڵگیرساوەی ئەنجومەنی شیعر و هەڵبەستە، كە سەوداگەرێكە لە بازاڕی ئەویندا بێ پوول و پارە بەدڵێكی پڕ سۆز و سەرێكی سەودا زەدەوە بۆ یوسفی عەشق كڕیارە، كە دیارە لەم بازاڕەدا پارە دراوی چرووكە و دەروونی بوریان و دڵی پارەپارە بەهادارە، بۆیەش بەڕێزیان (مەلا موحەممەدی مەلا عوسمانی باڵخی نازناو بە «مەحوی») بەو سۆز و گودازە راستەوە كە هەیانبوو توانیان ئەم كەلێنە (نزا و گازەی خوداناسانە) لە ئەدەبیاتی كوردیدا پڕبكەنەوە و ئەم منەتە بنێنە سەر شانی چینی دوایی. خودا پاداشی بەخێر هەم بە مامۆستا وە هەم بە راڤەكەرانی ئەم دیوانە واتە: جەنابی مامۆستا مەلا عەبدولكەریمی مودەڕڕیس و رۆڵەی شیاوی كاك موحەممەد بداتەوە.

ئەم نوسخەیە

لەم نوسخەیەدا گۆڕانكارییەك ئەبینرێ كە هۆی جیابوونەوەیەتی لە باقی نوسخەكانی تر كە بریتین لە:

١. پیت‌چینی نوێ و گۆڕینی ڕێنووسەکەی بە ڕێنووسی نوێ، بەم ڕەنگە تەواوی وشە عەرەبییەکانی بە شێوەی کوردی نووسراون، بەڵام بۆ ئەوەی خوێنەران نەکەونە هەڵەوە لە پەراوێزدا ئەسڵی وشە عەرەبییەکەمان بە ڕێنووسی عەرەبی لە ناو دووکەوانەدا (« ») دووبارە نووسیوەتەوە.

٢. گۆڕینی ئەو وشانە کە «ی»یەکیان پێ زیاد کرابوو بۆ ڕاست کردنەوەی کێشی بەیتەکە، بەڵام ئێمە لەو باوەڕەداین کە ئەبێ ئەو کشاندنە زەوقی خوێنەر دروستی بکات و نابێ بنووسرێت؛ چونکە «واو»ی بادانەوە (عەتف) یا واوی پەیوەندی (ڕەبت) کاتێ بە دوای وشەیەکەدا هات کە دواپیتی «یاء»بوو خۆی بۆ خۆی بە شێوەی «یو» ئەخوێنرێتەوە.

٣. گواستنەوەی شیعری پیتی «ث» و «ذ» و «ظ» و «ط» بۆ پیتی «س» و «ز» «ت».

٤. ئەو هەڵانەی کە لە پاشبەندی چاپە پێشووەکەدا ڕاستکرابوونەوە، ئێمە ڕاستەکانیمان خستە جێ و لە جێی خۆیاندا دامانان.

٥. لە هەر شوێنێکدا ئەگەر وشەیەك یا ڕستەیەك بە پێویست زانرابێت زیاد بکرێت، لە پەراوێزدا یا لە ناو دوو کەوانەی گۆشەدار ([])دا نووسراوە. وە بە هیچ کلۆجێ تەنانەت پیتێکیش کەم نەکراوەتەوە.

لە کۆتاییدا سپاس و پێزانینی خۆمان سەبارەت بەو برادەرانە دەربڕین کە لە ڕاستکردنەوە و هەڵەگیری ئەم بەرهەمە ڕۆڵێکی بەرچاویان بووە:

١. کاك عەتائوڵڵای حەواری‌نەسەب، کە لە ڕێنوێنییەکانی کەڵکی زۆرمان وەرگرت.

٢. کاك مەلا ڕەفیقی ڕۆستەمی.

٣. کاك مەلا مەسعوودی ئەحمەدی.

٤. کاك سیروان ڕەحمانی (سەلاس‌وباوەجانی).

٥. کاك مەلا سەلمانی فەرەجیان.

٦. کاك عەبدولحەمیدی شیری (مەریوانی).

لە هەموو خوێنەرانی بەڕێز داوا ئەکەین ئەگەر هەڵەیەکیان بەرچاو کەوت ئاگادارمان بکەنەوە تا لە چاپەکانی‌تردا بتوانین نوسخەیەکی پاکتر بخەینە بەردەستیان.

بڵاوکردنەوەی کوردستان

بەکورتی مێژووی ژیانی «مەحوی»

«مەحوی» ناوی مەلا موحەممەد و کوڕی مەلا عوسمانی باڵخیە لە نەوەی پیر و زانای ناودار «شێخ رەش». باپیریشی، وەك باوکی، ناوی مەلا عوسمان بووە و وەك شێخ مارفی نۆدێ لەگەڵ دروست کردنی سلێمانیدا هاتووەتە شاری نوێوە. «باڵخ»یش دێیێکە لە ناوچەی «ماوەت» لە شارستانی سلێمانی. مێژوونووسی کورد موحەممەد ئەمین زەکی بەگ دەڵێ: لە ساڵی ١٢٥٢ی-ك (١٨٣٦-١٨٣٧ی-ز)دا لەدایك بووە. مامۆستا «عەلائەدین سەجادی»یش دەڵێ: لە ١٨٣٠ (١٢٤٦ی-ك)دا لەدایك بووە. کاکەی فەللاحیش دەڵێ: لە ١٢٤٧ی-ك (١٨٣١ ١٨٣٢ی-ز)دا لەدایك بووە. باوکی خەلیفەی شێخ عوسمان سیراجەدینی تەوێڵە بووە. حەوت ساڵان بووە خراوەتە بەر خوێندن و ماوەیەك لای باوکی خوێندوویەتی. بۆ خوێندن چووەتە سنە و سابڵاغیش و لای مەلا «عەبدوڵڵا»ی پیرە باب خوێندوویەتی. پاشان گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانی و لای مەلا ناودارەکانی ئەو ناوچەیە خوێندوویە. ئەوجا چووە بۆ بەغدا و بووە بە فەقێی زانای بەناوبانگی کورد، موفتی زەهاوی و ئیجازەی مەلایەتی لای ئەو وەرگرتووە. دیسان مامۆستا عەلائەددین سەجادی دەڵێ: پاش ئیجازە وەرگرتنی لە (١٨٥٩ی-ز)دا بووە بە مەلای مزگەوتی ئیمامی ئەعزەم لە بەغدا، بەڵام لە ١٨٦٢دا بەغدای بەجێ هێشتووە و گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانی و بووە بە ئەندامی دادگا. لە ١٨٦٨دا بە هۆی مردنی باوکیەوە دەستی لە کاری میری کێشاوەتەوە و بووەتەوە بە مەلا و دەستی کردووە بە دەرس وتنەوە بە فەقێیان.

مەلا حەسەنی کوڕی مەلا عەلی قزڵجی و مەلا مەحموودی مەزناوەیی و مەلا سەعید ئەفەندی، نایب ئۆغڵی کەرکوك و مەلا عەزیزی موفتی سلێمانی لە بەناوبانگترینی

فەقێکانی بوون. هەر بە ڕێچکەی باوکیا ڕێگای تەریقەتی گرتووەتە بەر و بووە بە خەلیفەی شێخ «بەهائەدین»ی کوڕی شێخ عوسمانی تەوێڵە.

وەك مامۆستا شێخ موحەممەدی خاڵیش لە «موفتی زەهاوی»یەکەیدا نووسیویە: مەحوی لە ساڵی ١٢٩١ ی.ك (١٨٧٤-١٨٧٥ ی.ز)دا لەگەڵ چەند مەلایەك لە سلێمانییەوە نەفی کراوە بۆ بەغدا. ناوبراو هیچی تری لەبارەی ئەم نەفیکردنە و هۆیەکەی و چۆنیەتی گەڕانەوەی مەحوییەوە لەوەوپاش بۆ سلێمانی، نەنووسیوە.

مەحوی، لە ١٨٨٣دا -بە پێی قسەی مامۆستای سەججادی- چووە بۆ حەج و لەوێوە چووە بۆ ئەستەموول و لە ڕێگای پیاو ماقووڵانی کوردەوە لە ئەستەموول چاوی بە سوڵتان «عەبدولحەمید»ی عوسمانی کەوتووە. سوڵتان ڕێزێکی زۆری لێ گرتووە و فەرمانی داوە خانەقایەکیان لە سلێمانی بۆ کردووەتەوە کە ئەوەتە ئێستا بە «خانەقای مەحوی» بەناوبانگە. مەعاشێکیشی بە ناوی خزمەت کردنی هەژارانەوە بۆ بڕیوەتەوە. کە گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانی تا مردنی لە سەرەتای شەشەڵانی ١٣٢٤ (تشرینی یەکەمی ١٩٠٦)دا[1] هەر خەریکی دەرس وتنەوە بە فەقێ و بڵاو کردنەوەی ئایین و خزمەت

---

(١) هەموو ئەوانەی مێژوویەکی تریان بۆ کۆچی دوایی «مەحوی» نووسیوە، بەهەڵەدا چوون. «بێخود»ی شاعیر ساڵی کۆچی دوایی مەحوی لەم بەیتەدا دیاری کردووە:

چو بشنيد «بيخود» وفات سلف   بتأريخ گفتا: «عمر شد خلف»

واتە: کە «بێخود» هەواڵی کۆچی دوایی پێشینی [مەبەست لە «مەحوی»یە] بیست، بۆ مێژوو وتی: «عمر شد خلف» واتە عومەر بوو جێنشین. ئەم ڕستەی «عمر شد خلف»ە بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە ١٣٢٤ [بڕوانەوە: «دیوانی بێخود»، کۆکردنەوە و ڕێك خستن و لەسەر نووسینی موحەممەدی مەلاکەریم، بەغدا، ١٩٧٠]. ئەم عومەرە کە بێخود لەم بەیتەدا باسی دەکا شێخ عومەری کوڕی مەحوی و باوکی شێخ موحەممەدی مەحوییە.

سەرچاوەکانی ئەم کورتە مێژووەی ژیانی مەحوی:

١- پێشەکی دیوانی مەحوی، نووسینی باپیر ئاغازادە عەلی کەمال، سلێمانی، ١٩٢٢.

٢- موحەممەد ئەمین زەکی، «خلاصة تاريخ الكُرد و كردستان»، تەرجەمەی موحەممەد عەلی عەونی، «قاهرە»، ١٩٣٦.

کردنی موسوڵمانان و بڵاوکردنەوەی گیانی سۆفیەتی بووە. لە یەکێ لە ژوورەکانی خانەقاکەی خۆیدا بە خاك سپێرراوە.

***

ئەم دیوانە...

* ئەو سەرچاوانەی ئەم دیوانەیان لە سەرەتادا لە روو نووسراوەتەوە، نوسخە دەسخەتەکانی شێخ مەلا عومەری مەحوی کوڕی شاعیر و هەندێ نوسخەی دەسنووس و بەیازیتری کتێبخانەی بنەماڵەکەیانن، کە چەند پارچەیەکی خەتی مەحوی خۆیشییان تیایە.

* لە پێشاندا شێخ موحەممەدی مەحوی بە بەراورد پێ کردنی نوسخە چاپەکەی ١٩٢٢ -کە پڕە لە هەڵە- و ئەو دەسنووس و بەیازانە نوسخەیەکی دیوانەکەی نووسیوەتەوە.

* پاشان لە ساڵانی ١٩٦٠-١٩٦١دا پێکەوە لەگەڵ مامۆستایان گۆران و کاکەی فەللاحدا ئەو نوسخەیان راست کردووەتەوە و هێناویانەتە سەر رێنووسی نوێی کوردی.

٣- موحەممەد ئەمین زەکی، «مشاهیر الكرد و كردستان فی الدَّوَر الاسلامی»، ترجمة كریمته، «بغداد»، ١٩٤٥.

٤- شێخ موحەممەدی خاڵ، موفتی زەهاوی، «بەغدا»، ١٩٥٣.

٥- «عەلائەدین سەجادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، چاپی دووەم، «بەغدا»، ١٩٧١.

٦- هەندێ وردە دەستنووسی شێخ موحەممەدی مەحوی.

٧- کاکەی فەللاح، «نبذة موجزة عن حیاة الشاعر الكردیّ المعروف والعالم الدّینیّ الكبیر الملقّب بـ«محوی»»، مجلة المثقف الجدید (ڕۆشنبیری نوێ)، العدد ٢٢، حزیران) ١٩٧٤.

٨- سۆران مەحوی، ناوەندە ئەدەبییەکی ئاڵوز و ژیانی ئەدەبیمان، رۆژنامەی عێراق «پاشبەندە کوردیەکەی رۆژنامەی [العراق]»، ژمارە٢، ٢١/٤/١٩٧٧.

* لەساڵی ١٩٦٢دا ئەو نوسخە ڕاست کراوەیە دراوە بە باوکم و ئەویش لەسەری نووسیوە و مەعنای شیعرەکانی لێك داوەتەوە.

* لە ١٩٦٣دا من بەسەر نووسینەکەی باوکمدا هاتمەوە و دامڕشتەوە و لێم زیاد کرد و پاکنووسم کردەوە.

* لەپاش ١٩٦٤ شێخ موحەممەدی مەحوی هەندێ پارچە شیعری‌تری مەحوی دەستگیر بوو، نوسخەیەکی پاکنووسی نوێی دیوانەکەیٚ لەسەر بناغەی نوسخە لێکۆڵراوەکەی خۆی و گۆران و کاکەی فەللاح نووسیەوە.

* لە ساڵی ١٩٧٥دا کاکەی فەللاح بە وردی چاوی بەو نوسخەیەدا گێڕایەوە کە باوکم لەسەری نووسیبوو و من بە سەریدا هاتبوومەوە و دامڕشتبووەوە.

* کاکەی فەللاح کۆمەڵە سەرنجێکی بەجێی لە لێکدانەوەکەی باوکم و پیاچوونەوەکەی من پیشان دا و بە نووسراوەیی بۆی ناردین.

* لە سەرەتای ١٩٧٧دا بەر لە دەست کردن بە چاپ، من و مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوی و کاکەی فەللاح دانیشتنێکی درێژمان لە سلێمانی کرد و لە سەرنجەکانی کاکەی فەللاح و کۆمەڵێ سەرنج و پێشنیاری مامۆستا شێخ موحەممەد کۆڵینەوە و هەموو شتێکمان لە بارەیانەوە بڕییەوە و بڕیاری پێویستمان لەبارەی چونیەتی لە چاپدانی دیوانەکەوە دا و شێخ موحەممەد نوسخە دەسنووسە تازەکەی خۆی و هەموو نوسخە دەسنووسە کۆنەکانی خستە بەردەستی من.

* لە سەرەتای مانگی مارتی ١٩٧٧ەوە لەسەر بناغەی لێکدانەوە پێشووەکەی باوکم کە خۆیشم پیاچووبوومەوە دەستم کرد بە ئامادەکردنی لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەیەکی نوێ، لەگەڵ ڕچاو گرتنی سەرنجەکانی کاکەی فەللاحیشدا و شیعرەکانیشم لەگەڵ دەسنووسەکان بەراورد کردەوە و جیاوازییەکانیانم لە پەراوێزدا نووسیەوە. ئەنجا بەرە بەرە بابەتە ئامادە کراوەکانم خستە ژێر چاپ.

* لە کاتی دەست کردن بە چاپدا نوسخەی تایبەتی مامۆستا مەلا ئەسعەدی مەحویشیان دایە لام کە نوسخەیەکی چاپ بوو و لە هەندێ شوێندا ئیشارەتی ئایەتێك

یا حەدیسێکی روون کردبووەوە، یا مەعنای وشەیەك یا رستەیەکی لێك دابووەوە. منیش هەرکام لەو ئیشارەت و مەعنا لێدانەوانەی ماموستا مەلا ئەسعەدم، کە خۆمان پێشان بۆی نەچووبووین، وەرگرت و خستمە چوار چێوەی لێك دانەوەکانی خۆمانەوە.

*لە بنەماڵەی مەحوی، سەرەڕای ماموستا شێخ موحەممەدی مەحوی، کاك سۆران مەحویش، بۆ ئەوەی کارەکەمان پوختتر و جوانتر بێ پەیتا پەیتا لەم ماوەی لە چاپ دانەدا، بە پێشنیار و سەرنجی بەجێ، یارمەتی داوین و بە سەری کردووینەتەوە.

*بو لێکدانەوەی ئەو ناو و وشە فارسی و عەرەبییانەی لەم دیوانەدا هەن تەماشای کتێبی «کشف الظّنون» و فەرهەنگی «عمید» و «برهان قاطع»ی فارسی و «المنجد»ی عەرەبی کراوە.

*بەرهەمی رەنجی تێکڕای ئەم چەند ساڵەی ئەم چەند کەسە، ئەم کتێبەیە کەوا ئێستا دەیخەینە بەردەستی خوێندەوارانی کورد، ئاواتە خوازی ئەوەین بە دڵیان بێ و پەسەندی بکەن و هەر کەم و کورتی و ناتەواوییەکیان دی ئاگادارمان بکەنەوە.

موحەممەدی مەلا کەریم

پێشەکی

زۆر لەوانەی خەریکی تۆژینەوە و لێکۆڵینەوەی بەرهەمی ئەدەبی و هونەری دەبن، داب و رەوشتیان وایە ئەگەر لە رێگای سەرچاوەی مێژوویییەوە شارەزای جۆری بیر کردنەوە و لێکدانەوە و سەرنجی کۆمەڵایەتی و باری دەروونی ئەدیبێك یا هونەرمەندێك نەبن، پەنا بەرنە بەر بەرهەمە ئەدەبی و هونەرییەکانی و لە رێگای شی کردنەوە و لێ ورد بوونەوەی ئەو بەرهەمانەوە لە کەسایەتی و تەرزی بیر کردنەوە و باوەڕی کۆمەڵایەتی و ژان و ئازار و ئاواتەکانی گیانی ئەو کەسە بگەن. ئەم کارە ئەگەر لەگەڵ لێکۆڵینەوەی مێژووی کۆمەڵایەتی و بیر و باوەڕە بەگژی یەکدا چووەکانی کۆمەڵی سەردەمی ژیانی ئەو ئەدیبە یا ئەو هونەرمەندە و بەگوێرەی رێو شوێن و پێڕەوێکی زانستییانەی وایش بێ کە خەباتی کۆمەڵایەتی بکا بە سەرچاوەی بیری کۆمەڵە و ماکی رەنگ رشتنی، ئەوە بێ گومان بەپێی توانا و لێ هاتوویی ئەو کەسەی دەست دەداتە توێژینەوە و لێکۆڵینەوەی بەرهەمە ئەدەبییە یا هونەرییەکە، سوودمەند و بەکەڵك دەبێو لێی دەوەشێتەوە لە دیاری کردنی خاسیەتەکانی ئەو ئەدیبە، یا ئەو هونەرمەندەدا دەستی خوێندەواران بگرێو پەنجەیان بخاتە سەر راستی.

بەڵام وەنەبێ ئەم کارە، هەر بەم چەشنە کە ئێمە خستمانە روو، ئاسان و بێ گرێو تەگەرە بێ. تێ گەیشتنێکی ورد و توێژینەوە و لێکۆڵینەوەیەکی راستی بەرهەمەکە، شارەزایی لە باری کۆمەڵایەتی و زۆرانبازی بیری سەردەمی خاوەن بەرهەمە تۆژراوە و لێکۆڵراوەکە، زانینی زانستی خەباتی کۆمەڵایەتی و قانوونە هەڵسووڕێنەکانی، ئەمانە هیچکامیان شتێك نین هەروا بە ئاسانی دەسگیر بن تا هەرکەسێك بیەوێ دەستیان بداتێ. بۆیە منیش کە دەمەوێ لەم پێشەکییەدا بە یارمەتی بەرهەمی مەحوی خۆیەوە

کەمێك لە خۆی بکۆڵمەوە، بە ترسێکی زۆرەوە پێ هەڵدێنمەوە و بە تەمای لەوە زیاتر نیم کە توانیبێتم نیشانەیەك لەم مەیدانەدا دانێم؛ ئەوەندەی لەبارەدا بێ دەسە چیڵەیەك بدا بە دەستی توێژەرەوە و لێکۆڵەرەوەی دوا ڕۆژەوە، تا لە تاریکایی ڕێگای کـاریدا بەرپێی خۆی پێ روون بکاتەوە.

لە داوێنی ئەم کتێبـەوە بـەشی زۆری ئـەو بـابەتانەم نـووسیوەتەوە کـە لەبـارەی مەحوییەوە نووسراون. بابەتەکانی‌کەش تێکڕا لە چوار چێوەی ئەم بابەتانە دەرناچن و شتێکی زیاتریان تیا نیە. نووسینەوەی ئەو بابەتانە یارمەتی خوێندەوار دەدا کەوا بزانێ تێکڕا ئەو ڕۆشنبیرە کوردانەی کە بە بابەتی ئەدەبەوە خەریکن، بە چ چاوێ دەڕواننە مەحوی و چۆنی هەڵدەسەنگێنن. من خۆم لەگەڵ گەلێ سەری بیر و راکانی مامۆستایان «علاءالدّین» سەججادی و کاکەی فەللاح نیم. بەڵام ئەوە بە هیچ جۆرێ وا ناگەیەنێ قەدری تەواوی نووسینی ئەو دوو مامۆستایە و هەروا مامۆستاکـانی‌تریش لەبـارەی مەحوییەوە نازانم. بە پێچەوانەوە ئەو نووسینانە دەستی خوێندەوار دەخەنە سەرگەلێ لە خاسیەتەکانی شیعری مەحوی و لە جۆری بیرکردنەوەی خۆی. بۆیە لام وایە ئەمانە گەلێ سەری ئەو ئەرکەیان ئاسان کردووە کە من دەمەوێ بیخەمە سەرشانم و لێرەدا دەمەوێ زیاتر بایەخ بە لایەنی وای بیری مەحوی بدەم کە ئەوان لێی نـەدوا بـن، یـا بایەخی پێویستی خۆییان نەدابێتێ.

مەحوی بەرهەمی سەردەمێکە کە لەبارەی سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە بۆی بڕوانـێ دەبینی میر نشینی بابان لەناو چوو بوو. ئەو چەکەرەی کەسایەتی سیاسی کوردە کە چاوەڕوانی ئەوەی لێ دەکرا لە ناوچەی باباندا سەوز ببێ‌و پێ بگا و شتێکی نوێی لێ بێتە بەرهەم، پووکابووەوە و وشك بوو بوو؛ تا پاشان تۆوێکی لێ بەجێ بمێنێ سـەر لەنوێ لە زەمینەی نیشتماندا شێ هەڵمژێ‌و بە شێوەیەکی‌تر سەوز ببێتەوە و شتێکی تازەی بەرگە گرتووتری لێ بێتە بەر.

هاتنی عوسمانییەکان بۆ ناوچەکە و ئەو گۆڕانە کۆمەڵایەتییەی بەسەر سلێمـانییاندا هێنابوو، بارێکی نوێی بیر و ژیانی هێنابووە ئاراوە. لە ئەنجامی ئەوەوە دەزگای نوێی

میری، پەیوەند لەگەڵ ژیانی نوێ، کولتووری نوێ، خوێندەواری نوێ، بازرگانی نوێ، باری نوێی چینایەتی، تا رادەیەکی بەرچاو کەوتوو پەیدا بوو بوو. ئەو هەرایەی کە تازە بوونەوەی تەریقەتی نەقشبەندی لە کوردستانی خوارووودا نایەوە و بەربەرەکانێ و کێشەی توند و تیژی نێوان نەقشبەندی و قادری و دەسەڵاتی زۆری تەریقەتی قادری لەناو شاری سلێمانیدا لە شەخسی بنەماڵەی شێخانی بەرزنجەدا کە سەید و ئەولادەی پێغەمبەر بوون و بە پێچەوانەی ئەوەوە دەسەڵات پەیدا کردنی تەریقەتی نەقشبەندی بەسەر بەشێ لە لادێکانی ناوچەی دەور و پشتدا لە ڕێگای خەلیفەکانی مەولاناوە پاش هەڵاتنی مەولانا خۆی بۆ بەغدا و شام، کە مەولانا خۆیشی کوڕی کابرایەکی نەناسراوی جافی مکایەلی بوو، هەروەها موتوربەبوونی تەریقەتی قادری لەگەڵ دەسەڵاتی دەرەبەگییانە و هاتنە ئارای بەکار هێنانی دەسەڵاتی ئایینی بۆ سوودی دنیایی و هەوڵی زۆر و بە تینی عوسمانییەکانیش بۆ سڕ کردنی مێشك و بیری خەڵك و هەڵخەڵەتاندن و خەلافاندنیان لە ڕێگای پشتیوانی کردنی بیری سۆفییەتی و دەروێشییەوە، کە لەو هەموو دەسگرۆیی کردنەی شێخەکان و تەکیە و خانەقا بۆ کردنەوە و مووچە و مانگانە بۆ بڕینەوەیاندا دیاری دەدا... ئەمە هەمووی نەخشەیەکی ئەو بارە کۆمەڵایەتیەمان پیشان دەدا کە مەحوی تیا هاتە دنیاوە و تیا پێ گەیشت...

تەریقەتی نەقشبەندی خۆی لە خۆیدا دەمارێکی تیژی بیر کردنەوە و فەلسەفەکاری تیایە، لەوانەیە بەشێکیشی لە هیندەوە هێنابێ و لە کەلەپووری سامانە فەلسەفییە دەوڵەمەندەکەی ئەو وڵاتە بێ. لە بارەی ڕیشەی چینایەتیشەوە تەریقەتەکان هەموویان و بە تایبەتی تەریقەتی نەقشبەندی لە پێشا ڕیبازی ڕەش و ڕووت و هەژار و چەوساوەکانی کۆمەڵ بوون. سۆفیەتی خۆی دەنگی بێزاری دەربڕینێکی سەلبییە لە ڕووی توێژە ئاوساو ئینتیلاکردووەکانی چینە خوێنمژەکانی کۆمەڵگای ئیسلامدا، کە هەر بە ڕابواردن و دنیا پەرستییەوە خەریك بوون. ئەو بەرەنگار بوونەش کە ناحەزان هەر لە سەرەتاوە بەرەنگاری تەریقەتی نەقشبەندییان پێ کرد، ئەوەندەی تر گیانی یاخی گەری و بەربەرەکانێی ئۆلیگارکێتی ئایینی سەردەمی تیا بەهێز کرد و کردی بە

شەهیدێکی ڕێگای بیری ئازاد و نوێکاری بەرابەر بە کۆنی جێ گیر بوو... شاعیریش بە درێژایی سەدەکانی ناوەڕاست و چەرخی تاریکی، تەنانەت زۆر جار شاعیرانی دیوەخانی پادشا میرەکانیش، زمانی میللەتی چەوساوە و دەنگی نارەزایی کۆمەڵو رەخنەی توند و توونی هۆشیارانی گەل بوون، لە زۆرداری و سیستێمی رزیوو بۆگەن و لە چەوساندنەوە و ڕووتاندنەوە و پێ شێل کردنی راستی...

کە ئەمانەمان هەموو زانی و زانیشمان مەحوی هەم باوکی خەلیفەی شێخ عوسمانی تەوێڵەی جێ نشینی مەولانا خالیدی نەقشبەندی شارەزووری و هەم خۆیشی خەلیفەی شێخ «بهاءالدّین»ی کوڕی شێخ عوسمان بووە و هەم لە خۆیشیدا سەرەڕای بەهرەی شاعیریەتەکەی خاوەنی نەفسێکی یاخی و شۆڕشگێڕو دەروونێکی سەرکەش بووە و لە سلێمانیشدا ژیاوە،کە مەیدانی ئەو هەموو ناکۆکی و زۆرانبازییەی نێوان حەق و ناحەق و زوڵم و داد بووە، کە پێشان پەنجەیەکمان بۆ راکێشا...

بەڵێ کە هەموو ئەمەمان زانی و چاوێکیشمان بە دیوانەکەیدا گێڕا، لە جۆری بیر و باوەڕو باری دەروونی دەگەین و هەرچەندیش یەکە یەکەی «بۆنە»کانی وتنی شیعرەکانیمان بۆ روون نەبوەتەوە، تێکڕا دەزانین دەڵێ چی و لە چی دەدوێ...

دیوانی مەحوی پڕە لە پلار لە ناحەز و نەیار.[1] ناحەز و نەیاری مەحویش هیچیان

(١) دیوانەکەی مەحوی پڕە لە بەڵگە بۆ ئەم قسەیەمان. بۆ نموونە:

بۆ دوکانی موشتەریگر حەول ئەدا، کالافرۆش

دینی وا دێنێتە قیمەت خواجە ئەعزایی بکا

[بەیتی چوارەم، پارچەی شەشەم، پیتی «ئەلف»]

❊❊

یاخود:

ڕیشێکی پان و تووکی بنا گوێ، درێژو لوول سۆفی لە دینی لادە بە دیمەن لە جوو دەکا

[بەیتی سێهەم، پارچەی نۆهەم]

❊❊

☞

یاخود:

بە پێچی خوارو خێچ ئیما دەکا پیری تەریقەت: بێ
حەقیقەت پیرە زاهید پیرە، گوم کردوو تەریق ئەمما

[بەیتی چوارەم، پارچەی یازدەهەم]

❊❊

یاخود:

واعیز، لە من بڵێ بە نەزەر تەعنە بەس بدا   دینی بتانە دینی من، ئەو مەزهەبی زەهەب

[بەیتی پێنجەم، پارچەی سێهەم، پیتی «بێ»]

❊❊

یاخود:

واعیزم پرسی: یەکێ شۆخانە جوابی دامەوە:
وەعزی چی؟! سەر لنگە دەستارێ کرەی دەستاری هات
شێخ و تورڕەی مێزەر و نەقل و نوقوولی هیچ و پووچ
من بە تورڕەی یار ئەسیرم ئەو بە کوڵێ تورڕەهات

[بەیتی حەوتەم و هەشتەم، پارچەی یەکەم، پیتی «تێ»]

❊❊

یاخود:

فەزیلەی ئەسڵ و فەسڵ ئینسانی پێ نابێ بە ساحێب فەزل
کە تۆ کۆسەی، بە تۆ چی مامە ریشی باب و باپیرت!

[بەیتی شەشەم، پارچەی چوارەم]

❊❊

یاخود:

بە داوە وەعزیو، خۆشی بە تاوە «یا حافظ»!   لە هەڵقوڵانە کە لیکی دەم و لچی «واعیظ»

[بەیتی یەکەم، پارچەی یەکەم، پیتی «ظێ»]

❊❊

☜

☞

یاخود:

«شەط»ێ ئاوی کە زاهید بۆ «وضو»یەك کردووە زایع

فەقیرە، هەر بە بایەك ئەو هەموو رەنجەی بووە زایع

[بەیتی یەکەم، پارچەی یەکەم، پیتی «عەین»]

**

یاخود:

لا لەغاوەی واعیز ئەمڕۆ مەوج ئەدا، دەم پڕ لە کەف

ریشی قیرووسیا، کتێبی وەعزەکەی بوو بەرتەرەف

[بەیتی یەکەم، پارچەی یەکەم، پیتی «فێ»]

**

یاخود:

دەخاتە فکری ئەهلی مەعریفەت شێوەی جەجاڵ «الحق»

دەبینی بەعزە ئەشخاسێ بە دوویا خەرگەلەی مەخلووق

[بەیتی سێهەم، پارچەی دووهەم، پیتی «قاف»]

**

یاخود:

کە شێخ واعیز و سۆفی بە جەننەت بەن گەدوگیپاڵ

دەبێ ئەمسالی ئێمە بۆ جەهەننەم بەن، سرو سیپاڵ

[بەیتی یەکەم، پارچەی یەکەم، پیتی «لام»]

**

یاخود:

خەڵق ئەوا مەجبووری دوو خۆ خستنی خەڵقن بە جان

من بە دڵ مەنفوورمە، روتبەی جەجاڵم بۆ چیە!

[بەیتی شەشەم، پارچەی چواردەهەم، پیتی «هێ»]

**

☜

☞

یاخود:

قسەگەر عیقدی گەوهەر بێ، غەرەز دەیکا بە خەر موهرە

چ تــەئسیرێ لە وەعــزتدایــە؟ واعــیز، وا پــڕ ئــەغرازی

[بەیتی شەشەم، پارچەی شەشەم، پیتی «یێ»]

❊❊

یاخود:

بە غەیبەت کردنی ئەم بێ نەوایە تووشی خەجڵەت دێ

بـڵێ واعـیز بـەس ئـەم مـێروولە بـخوا، وازی لێ بـێنـێ

[بەیتی پێنجەم، پارچەی نۆهەم]

❊❊

یاخود:

بە تاقە فەخری کیسرا، هـەر خـەوەرنـەق فـەخری نـوعمانە

دەنی هیممەت وەهایە هەر لەگەڵ کوچك و کەڵەك دەدوێ

[بەیتی شەشەم، پارچەی دەهەم]

❊❊

یاخود:

شێخـێ هـەمەوەندێکـی دەدا پـەند و نـەسیحەت

ئەو قوڕ بەسەرەی دابووە بەر فەحش و فەزیحەت

خۆش هاتە جواب و وتی: تۆ حەقتە، فەقەت مـن

قــوتتاعی تــەریقم، نــەکــو قــوتتاعی تــەریقەت

[چوار خشتەکی ژمارە ١١]

❊❊

یاخود:

چوو ئەو فیرعەونە حیزە بۆ جەهەننەم قوڕ بەسەر هامان

دەبێ ئەسبابی زووتر چوونە خـزمەت ئـەو بـدا سـامان

☜

وا دیار نیە شتێکی شەخسی لەگەڵیان بووبێ. ناحەز و نەیارەکانی لەوانە بوون کە بار بوون بەسەر شانی کۆمەڵەوە و وەك زەروو خوێنی ئەم خەڵکەیان مژیوە و چەوساندوویاننەتەوە.

دیوانی مەحوی پڕە لە تانووت دان لە شێخ و سۆفی و زاهید و واعیز... کە دەش‌زانین مەحوی خۆی یەکێك بووە لە بەرەی شێخ و سۆفی و زاهید و واعیز؛ تێ دەگەین دیارە مەبەستی هەرگیز تانووت دان نەبووە لە شێخیەتی و سۆفیەتی و زوهد و وەعز کردن؛ بەڵکوو بەپێی داب‌و نەریتی شاعیرە کلاسیکە یاخییەکان کە لە شەخسی شێخیەتی و زوهد و وەعزی درۆزنانەی شێخ و زاهید و واعیزە درۆزنەکاندا رەخنەیان لە رەهبەرانی کردار و گوفتار جیاوازی کۆمەڵ گرتووە و بەدناویان کردوون. ئەمیش دێ سەر وگوێلاکی ئەو دز و جەردە ئایینیانەی ناوکۆمەڵ دەکوتێتەوە، کە دەش‌توانین هەر بە ناو بڵێین کێن و لەگەڵ چەپەڵی کردار و دەروونیشیاندا شێخیەتی و سۆفیەتی و دەروێشی و بە دیمەن دەست‌بەرداری دنیا بوون و رێگای چاکە پیشاندانیان کردبوو بە پیشەی خۆیان.

راستەکەی ئەمە هەلێکی باش بووە بۆ مەحوی رێك کەوتووە، کەوا توانیویە شێوەی شیعری تەقلیدی بکا بە چەکی دەستی بۆ هێرش بردنە سەر ناحەزەکانی و هێرشەکەی بخاتە قاڵبی نەریتێکی ئەدەبییەوە و لەو رێگایەوە مەیدانی ئەوە لە ناحەزەکانی تەنگ بکاتەوە کە بتوانن بیر لە تۆڵە لێ سەندنەوەی بکەنەوە.

***

☞

لەوانە و هەم لە ئەمسالی ئەوانە یارەبی هەر ئان
جەهەننەم پڕ بکەن، جەننەت تەهی بێ بۆ موسوڵمانان

[چوار خشتەکی ژمارە ٣٠]

بەڵام، بەداخەوە، ئەم بێزارییەی مەحوی لەوكۆمەڵە ئایین بە پەردەی تاوان و ستەم كردووە، لەگەڵ ئەوەشدا كە گەلێ جار بە نرخێكی ئەوەندە قورس كەوتووەتە سەری لەوانە بووە بیگەیەنێتە لێواری خوێن و مەرگ، هەرچەند بە هەندێ بەڵگە و نیشانەشدا دەردەكەوێ كەوا گەیشتوویشەتە رادەی ئەوە مەحوی لە ساختەچیەتی و ناڕاستی كۆمەڵ بگاو[(١)] بەڵكوو هەندێ جاریش بیگەیەنێتە ئاستی بێزار بوونێكی خەست لە جیهان و لە خەڵك و[(٢)] دەربڕینی نارەزایی لە باری چەوتی كۆمەڵ و[(٣)] دژایەتی كردنی

---

(١) بۆ نموونە، وەك:

غەیری ئەمەكە سوێندی درۆی بێ بخۆن و بەس — قوربانی ناوی، ناوی لە ناوا نەما خودا

[بەیتی شەشەم، پارچەی یەكەم، پیتی «ئەلف»]

**

یاخود:

ئەهلی فەزڵ ئارام و رووناكی نە شەو ئەسڵا نە رۆژ — بۆ نیە و نابێ، كە ئەمڕۆ رۆژی نائەهلانە رۆژ

[چوار خشتەكی ژمارە ٢٠]

(٢) بۆ نموونە، وەك:

عەهد و وەفایە سوخرەیی بەد عەهدیو جەفا — هەر ما بە دادی ئەهلی وەفادا بگا خودا

هەر ئەوكەسەكە خەیری دوعای خێری دیوە لێم — دائیم دوعامە شەڕڕی لە من لابدا خودا

[بەیتی سێهەم و چوارەم، پارچەی یەكەم، پیتی «ئەلف»]

**

یاخود:

تشویش حال من تو ز تخلیط من بفهم — ز اهل زمانە بس كە رسد بر دلم جفا

[بەیتی هەشتەم، پارچەی چوارەم]

**

یاخود:

تەڵەبی رەحم و مرووەت لە دڵی ئەهلی زەمان — تەڵەبی ئاوی حەیاتە لە سەرابستانا

[بەیتی دووهەم، پارچەی دوازدەهەم]

**

☞

☞

هەروەها سەیری پارچەی سێهەمی پیتی «زێ» بکە

**

یاخود:

ئەمڕۆ لەکن زەمانە هونەر بۆتە قەشمەری　　شێری ژیانی بۆ چیە، مەیموونیە گەرەك

فیترەت بڵند و پایە بڵندم نەدی، بە گوێش　　گەردوون ئەوەندە دوونە کە هەر دوونیە گەرەك

[بەیتی سێهەم و چوارەم، پارچەی چوارەم]

(٣) بۆ نموونە، وەك:

قاتی پیاوە لەسەر ئەم ئەرزە، دەبینی مەنسوور　　بە سەری دارەوە، «ذاالنّون»ە لە بن زیندانا

[بەیتی سێهەم، پارچەی دوازدەهەم، پیتی «ئەلف»]

**

یاخود:

کەم بوو وەك ئەو دەمە، سیدق ئەم دەمە، هەم کەم بووە قات

فەرەحی نەك بە دوا بێ، غەم و هەم هەم بووە قات

[بەیتی یەکەم، پارچەی دووهەم، پیتی «تێ»]

**

یاخود:

ئەم عەسرە، عەسر و وەقتە لەبۆ فاجیرێ لە هیچ　　دینی نەکا ویقایە، حەیا نەیگرێ لە هیچ

[بەیتی یەکەم، پارچەی دووهەم، پیتی «چیم»]

ئەگەر ئەم ئەهلی دنیایە، وەکوو هەن رێ خەنە جەننەت

دەنائەت زوو دەکا ئەو دونیە لەم دنیایە دنیاتر

[بەیتی حەوتەم، پارچەی سێهەم، پیتی «رێ»]

**

یاخود:

ئەوەندەی ئەهلی دنیان ئەهلی دنیا، تاقە رۆژێ، گەر

بە قەرنێ من ئەوەندە ئەهلی خودا بم دەبمە پێغەمبەر

☜

☞

[بەیتی یەکەم، پارچەی پێنجەم]

❊❊

یاخود:

نائەهلی ئەم ئەهالییە مەعلوومی من کە بوو
شوکری خودا، خودا بەس، ئومێدم نەما بە کەس

[بەیتی سێهەم، پارچەی دووهەم، پیتی «سین»]

❊❊

یاخود:

نامەرد ئەوەندە موعتەبەرە لەم زەمانەدا
مەرد ئیعتیباری کەم بووە، مەردی خودا خوسووس

[بەیتی حەوتەم، پارچەی یەکەم، پیتی «سین»]

❊❊

یاخود:

دەنی تەبعی بە جارێ عالەمی داگرت ئەوا «مەحوی»
درەنگە ئیلتیجا بە بەر دەری عالی جەنابێ زوو

[بەیتی پێنجەم، پارچەی دووهەم، پیتی «واو»]

❊❊

یاخود:

لە سایەی دەوری چەرخی سوفلە پەروەر لەك بە لەك دەدوێ
سەگی ئاواتە خوازی ئێسکی وشتر لە شەك دەدوێ
دەبینم شێری شێر ئەفگەن دڵەك كەوڵی دەكا، دەبیەم
بە كوڵێ كلكەوە رێوی لەگەڵ كەوڵی دڵەك، دەدوێ
دەبینی بایەزیدە، وەك یەزیدێکی دەبینن خەڵق
بەبێ پەردە شەیاتینی لە ئەحواڵی مەلەك دەدوێ

[بەیتی یەکەم و دووهەم و سێهەم، پارچەی دەهەم]

☜

چینی پارەدار و[1] بەرهەڵستی کردنی ستەمکاران و[2] جاروباریش پـەنجەی بـخاتە

☞

دیمەنێکی‌تری ئەم لایەنەی هەست و سروشتی مەحوی، لەو گـیانی شـانازی بە خـۆوە کردن و عیزەتی نەفس و گلەیی لە قەدری هونەرمەند لەناو کۆمەڵگایەدا دەردەکەوێ کە لە گەلێ لای دیوانەکەیدا دەری بڕیوە، وەك ئەوە کە دەڵێ:

وتی: مێوەی بەهەشتە شیعری «مەحوی» خـــودا نـەبڕی لە بـاغم داری بـەردار

[بەیتی حەوتەم، پارچەی یەکەم، پیتی «ڕێ»]

❊❊

یا دەڵێ:

بێ منەت رزقێکە غەم، بمرم لە برسان، ئەو دەخـۆم

تەفرە نـاخۆم و تـەڵەب نـاکـەم لە دنـیا قـووتی رۆح

[بەیتی چوارەم، پارچەی یەکەم، پیتی «حێ»]

❊❊

یا دەڵێ:

«مەحویا» بازێکـی تـۆ قـودس ئـاشیان بوونە بوومی شوومی ئەم وێرانە بـۆچ!

[بەیتی یازدەهەم، پارچەی یەکەم، پیتی «چیم»]

❊❊

یا دەڵێ:

کێ قەدری شیعری ئێمە دەزانێ، بەری دەکا هەر ساحێبە لەبەرکەری کـالآیـی بـێ رەواج

[بەیتی شەشەم، پارچەی یەکەم، پیتی «جیم»]

(١) بۆ نموونە، وەك:

یا ماری سەر خەزێنە! بترسە کـە گـەژدومێ بەو نووکە چزوە پڕ بە دەمت کا لە ژەهری مار

[بەیتی سێهەم، پارچەی دووهەم، تیپی «ڕێ»]

❊❊

یاخود:

ئەربابی غینا ئـەوەندە غـەڕڕە بـە زەڕن بێ بـۆنـی بـەهارو دیـتنی جـۆ دەزەڕن

ئـەمیانە مـەقامو بـەستەیان نـاشکورییە یەعنی دەوەڕن ئەگەر دەمێ بێ نەزەڕن

☜

☞
[چوار خشتەكی ژمارە ٣٣]

**

یاخود:

ئەم پارە پەرستانە لە خۆیـان كـە دەچـن زوو   دەخڵی نە پەلی دێوە، نە بای باڵی پەری بوو
عــاقڵن‌و فـەقەت فـێ لەگـەڵ دیـتنی پـارەن   ماهی نەوی ئەم قەومە هیلالی قەمەری بوو

[چوار خشتەكی ژمارە ٣٧]

(٢) بۆ نموونە، وەك:

ئەی ئەو كەسەی كە مەستی غورووری بە هاتی كار
بە و دەستی زۆرە بـدڕە پـەڕۆیـەك لە كـاری «چـار»
هەرچەندە خەرتەلی، لە پـرێ چـەرخـی پـەنجە بـاز
دەتكـا بــە بــازی پــەنجەیی «مــیقادۆ»یـی شكـار

[بەیتی یەكەم و دووهەم، پارچەی دووهەم، پیتی «ڕێ»]

**

یاخود:

زاڵمــی دڵ رەقــی روو گــرژی مـوسوڵمـان ئـازار
هــەر بــە ئیزایـە كـە رەنگـی بگـەڕێتـە روخسـار
بەرد ئەگەر سەر نەشكێنێ بە چی روو رەنگین كا؟
كە لە پێ هەڵچەقێ ئەوسا روخی گـوڵنـارییە خـار

[چوار خشتەكی ژمارە ١٤]

**

یاخود:

رەشێ، بۆ كوشتنی یەك روو رەشی بەدەستەوە بـوو
بــە دزیــەوە وتــی: فــتوا دە، روخســەتم فــەرموو
وتم: كە دەردەكەوێ زوو كـە ئـەم غـەزا كـەرە تۆی
بە دەستی سەوز و سپی بـوونەوەی جـەمال و روو

[چوار خشتەكی ژمارە ٣٨]

سەر بۆگەنی سیستێمی حوکمداریو[١] بە چاوی سووك تەماشای رژێمی کۆمەڵایەتی پێ بکاو[٢] بانگەوازی حەق پەرستی و[٣] تێکۆشان و بەردەوام بوونی لەسەر خەبات

---

(١)بۆ نموونە، وەك:

لە عاریف عامییەك پرسی هەواڵی مەسلەخ و قەسساب
بە ئەنگوشتی شەهادەی کرد ئیشارەی مەحکەمە و نائیب

[بەیتی پێنجەم، پارچەی شەشەم، پیتی «بێ»]

**

یاخود:

لەبەر داری حەدا من بم، ئەتۆ مەست   دە قازی حەق بڵێ تۆ، «حەق» چ بەردار

[بەیتی چوارەم، پارچەی یەکەم، پیتی «ڕێ»]

(٢)بۆ نموونە، وەك:

ئەغڵەبەی تەکیەو دەرگاهی بیلادی رۆمم...   پشکنی، دی: چەلەبی هەر جەڵەبی بوو، دەدە دەد

[بەیتی سێهەم، پارچەی دووهەم، پیتی «دال»]

**

یاخود:

موئەززین بەزمی شەو وەك مورغی بێ وادە دەشێوێنێ
هەموو وەختی لە ئیمە کردووە بەم قوقوە زایع

[بەیتی شەشەم، پارچەی یەکەم، پیتی «عەین»]

**

یاخود:

دەرچوو لە حەددی غایە عورووجی دەجاجیلە   یا ڕەببی تۆ بکەی کە بکا عیسەیەك نزوول

[بەیتی شەشەم، پارچەی سێهەم، پیتی «لام»]

(٣)بۆ نموونە، وەك:

هەتا حەق ناسیرە، هەر حەقمە مەنزوور   وەکوو مەنسوور ئەگەر بمکەن بە دارا

[بەیتی سێهەم، پارچەی سێهەم، پیتی «ئەلف»]

**

پێ بەرزکاتەوە و[1] کارێکی وای لێ بکات بیهێنێتە سەر ئەو باوەڕە کە ئەبێ بـنیادەم هاوبەشی دەرد و مەینەتی خەڵك بێ و[2] خزمەتیان بکا.

☞

یا خود:

لە حەق بێژی بووە بەحری «أنا الحق» هەر قەسیدێکم

لەبـاتی جـائیزە واجب گـەرا قـەتڵم بکـەن واجیب

[بەیتی شەشەم، پارچەی شەشەم، پیتی «بێ»]

❋❋

یاخود:

بە حەق هەر حەق، بە ناحەق ناحەقم وتووە لە رۆژێ بووم

وەکوو مەنسوور ئەگـەر بـیشمکوژن نـاکـەم لە حـەق لادەم

[بەیتی چوارەم، پارچەی هەشتەم، پیتی «میم»]،

(١) بۆ نموونە، وەك:

لە ئولکەی عیشقەدا بێ چوونە سەر دار   بـە ئـاسانی مـەزانـە بـوونە سـەردار

هەیە گـەر عـیشقی سـەرداری لە سـەرتا   بکـە مـەشقێ لەوانـەی چـوونە سـەردار

[بەیتی یەکەم و دووهەم، پارچەی یەکەم، پیتی «ڕێ»]

❋❋

یاخود:

موحەققەق هەرکەسێ مەسلەکیە حەقق و حەقیە مەنزوور

سـلووکی چـوونە سـەرداره، تـەریقەی پـیریە مـەنسوور

[بەیتی یەکەم، پارچەی چوارەم]

❋❋

یاخود:

بە پیری مەرگەوە فرسەخ بە فرسەخ رۆیون مـەردان

ئـەوی بـاکـی لە مـردن بـێ دیـارە بـڵح و نـامەردە

[بەیتی دووهەم، پارچەی چوارەم، پیتی «هێ»]

(٢) بۆ نموونە، وەك:

☜

بەڵێ لەگەڵ هەموو ئەمەشدا نەیگەیاندە رادەی ئەوە کە تێ بگا ئاو لە سەرچاوەوە لێڵە و دوژمنی راستەقینەی گەلەکەی و هۆی کلۆڵی و پاشکەوتوویی کۆمەڵ و رزیوی و گەندەڵی سیستێمی کۆمەڵایەتی بناسێتەوە. بۆیە هۆشیارییەکەی تادوایی هەروا بە نیوە و ناتەواو مایەوە و ئەوەی بەسەردا تێپەڕی کەوا رژێمی فەرمانڕەوای وڵات و دەسەڵاتدارانی شارەکەی خۆی کە ئەو بەدەستیانەوە دەیناڵاند و [1] تەنانەت چەند جاریش هاتە سەر ئەوە کە سلێمانییان بۆ بەجێ بهێڵێ، [2] لە یەك سەرچاوە ئاو دەخۆنەوە و لە راستیدا هەموویان پارێزگاری یەك جۆرە بەرژەوەندین. بەڵکوو لەوانەیە بنیادەم بێتە سەر ئەو باوەڕە کەوا مەحوی لای وابووبێ دەتوانرێ لە رێگای ئەوانەوە بەربەرەکانێی ئەمان بکرێت.

ئەگەر وا نەبوایە و ئەم هەموو متمانەیەی بە راستی و دروستی و خاوێنی ئەوان نەبوایە، نەدەهات بە شان و باڵی سەرکەوتنی سوڵتان «عبدالحمید»دا هەڵ بدا، کە بەسەر گەلی خەباتکەری یۆناندا زاڵ بوو بوو؛ [3] لەکاتێکا کە کوردەکەی خۆی کە لە هەندێ شوێنی دیوانەکەیدا شانازی پێوە دەکا، لە هیچ روویەکی ژیانەوە لە سایەی

☞

نووری عومری سەرف ئەکا بۆ کەشفی تاریکی لە خەڵق
وەك چرا هەرکەس بە شۆخی مەجلیس ئارایی بکا
[بەیتی دووهەم، پارچەی شەشەم، پیتی «ئەلف»]
❋❋
یاخود:
عەجیبم دێ لە عەقڵی ئەو کەسە وا تێ دەگا مەردە
کەچی وەك خان و خانم دائیما دڵخۆش و بێ دەردە
[بەیتی یەکەم، پارچەی چوارەم، پیتی «هێ»]

(١)بەشێکی زۆری ئەو بەیتانەی لە پەراوێزی یەکەمدا نووسیماننەوە، بەڵگەی ئەم راستیەشن.

(٢)سەیری پارچە شیعری سێهەمی پیتی «زێ» بکە کە لە پەراوێزی سێهەمدا ئیشارەتمان بۆ کرد.

(٣)سەیری پارچەی شیعری پێنجەمی پیتی «نوون» بکە.

حوکمی عوسمانی و سوڵتان «عبدالحميد»دا لە یۆنانییەکان بەختەوەرتر نەبووە. یا نەدەهات چوار خشتەکی بۆ شایەکی ستەمکاری وەك حەمە عەلی شای قاجاڕی بنووسێ،[1] کە هەموو مێژوونووسان دەڵێن ئێران بە درێژایی مێژووی خۆی مەگەر بە دەگمەن ستەمکارێکی لەو کابرایە بەد ڕەزاتر و بەد فەساڵتری بە خۆیەوە دیبێ.

ڕاستەکەی لە مەیدانی کوردایەتیشدا، کوردایەتییەکەی مەحوی ئەوەی لەباردا نیە شان لە شانی کوردایەتی یەکێکی وەك نالی و بەڵکوو سالمیش بدا، کە هیچ نەبێ لەبەر دواکەوتنی سەردەمی ئەم و دەرکەوتنی ڕاستی پتر بۆی، دەبوو ئەگەر لەوان پێشیش نەکەوتایە، هیچ نەبێ بگاتە ڕادە و پلەیان... جووتە چوار خشتەکییەکەشی کە هەستی کوردایەتی خۆی تیایاندا دەربڕیوە،[2] تەنها دەسەچیلەیەکن لە ئاگری بەتینی کوردایەتی و هەستی نەتەوە پەرستی نالی وەرگیراون.

بە تێکڕای دیوانی مەحوی پارچە شیعرێکی وای تیا نیە کە چ لە مەیدانی ناسینەوەی دوژمنانی گەلی کورد و چ لە مەیدانی گیانی کوردایەتیدا بە قولەپێی «قوربانی تۆزی ڕێگەتم...»ەکەی نالیدا بگاتەوە. هەروەها ئەوەش کە هاتووە قەسیدەیەکی «بوردە» ئاسای بە کوردی بۆ موسوڵمانانی کورد وتووە، لە ڕادەیەکی کەمدا نەبێ ناتوانێ پاڵ بە هەستی نەتەوەیی کوردانەوە بنێ و بیبزوێنێ. بەڵام لەگەڵ ئەم ڕەخنانەشدا دەبێ هەر دان بەوەدا بنێین کەوا مەحویش کەم تا بێشێ هەستێکی نەبەکامی بیری کوردایەتی بووە و ئەمە ڕوویەکی گەشی ترە لە ژیانی مەحویدا.

لەبارەی شیعرە ئایینییەکانیشیەوە دەبێ ئەوە بڵێین کەوا جیاوازییەکی گەورە لە نێوان جۆری هەستی ئایینی مەحوی و کەسێکی وەك نالیدا هەیە. ئەوەتە لەکاتێکدا کە نالی قەسیدە ئایینییەکانی پڕن لە هەستی بە سۆزی دەروونی کوردێکی ئایین پەروەر و هونەرمەند؛ مەحوی هاتووە ڕێزی لە باسی ئەو موعجیزانە گرتووە[3] کە زۆریان

---

(١) سەیری چوار خشتەکی پێنجەمی بەشی فارسی بکە.

(٢) سەیری چوار خشتەکی ژمارە ٣٢و ژمارە ٤٠ بکە.

(٣) سەیری «قەسیدەی بەحری نوور» بکە.

تەنانەت بە پێودانی ئایین خۆیشی ساغ نەبوونەتەوە و لە زیادەڕەوی بەولاوە نین. سەرەڕای ئەوە کە باس کردنیشیان، هیچ دەورێکی ئیجابی لە مەیدانی پێش خستنی بیر و هەستی کۆمەڵەدا نابینێ.

راستەکەی کە هەر لەبارەی ئایینەوە تەماشا دەکەین، وا دەبێ هەستێکی قەدەرییانەی پاشکەوتوویش لە بیری مەحویدا بەدی دەکەین کە ئینکاری دەوری هەموو «هۆ»یەك دەکا لە ژیاندا و ئینسان دەکا بە پووشکەیەك بە دەم بای قەدەرەوە.[١]

لە سەردەمی مەحویدا هەستێکی موسوڵمانەتی، وەك شێوەیەکی بەربەرەکانێی ئەمپریالیزم، جیهانی موسوڵمانانی گرتبووەوە و کۆمەڵێ لە رۆشنبیرانی ئیسلام بەو رێگایەدا دەچوون. سەرچاوەی ئەم هەستە لە سەرێکەوە سەودای خەبات لەدژی ئەمپریالیزمی تازەهاتوو و سەرێکیشی لە هاندانی سوڵتان «عبدالحمید»ەوە بوو، کە ئاڵای «پان ئیسلامیزم»ی بەرز کردبووەوە.[٢] ئەم هەستە تێکڕا هەستێکی پێشکەوتن خوازانە بووە، چونکە یەکێك بووە لە رێبازەکانی خەبات بۆ پاراستنی سەربەخۆیی وڵاتە ئیسلامەکان لە هێرش و دەست درێژی ئەمپریالیزم، کە چ لە رووی سوپایی و چ لە رووی ئابورییەوە رووی کردبووە وڵاتە موسوڵمانەکان. مەحوی ئەم هەستەی بەئاشکرا تیا دیارە و لەم مەیدانەدا لە رۆشنبیرە موسوڵمانەکانی سەردەمی خۆی دوا نەکەوتووە.

نەك تەنها ئەمەندە، بەڵکوو دەتوانین بڵێین مەحوی تێکڕا لە کاروباری سیاسەتی دەوڵەتان بێ ئاگا نەبووە، دەنگ و باسی جیهانی بیستووەو[٣] بەرابەر بە رووداوەکانی

---

(١) سەیری پارچە شیعری ژمارە ٢ی پیتی «رێ» بکە.

(٢) دیسانەوە سەیری سەرچاوەی پەراوێزی پێشوو بکە.

(٣) بۆ نموونە، وەك:

ئەهلی عیبرەت ماوە گەر، بێ سەیری «ناسر شا» بکات
دوو لە دوو سێ کەم شەهی کرد و «کش»ێکی رێ نەهات
هاتی وا سەیری نەهاتی کەن کە سەد تیپان سوار
پاسەوانی بوون، لەناو بەستا پیادێ کردی مات

[چوار خشتەکی ژمارە ١٤]

رۆژ، هەڵوێستی بووە.[١] بەڵام ئەم هەڵوێستەی، وەك کەمێك لەمە و پێش باسمان کرد، هەڵوێستی موسوڵمانێکی باوەڕ بە خەلافەتی ئیسلامی بوو، بووە.

***

لە رووی کۆمەڵاتییەوە بۆ ئەم شوێنە ئەمەندە لێکدانەوە بە بەس دەزانم. لە رووی هونەریشەوە بە پێویستی دەزانم بڵێم بەپێچەوانەی ئەوەوە کە مامۆستا «علاءالدّین» سەججادی دەیڵێ:[٢] مەحوی شاعیرێك نەبووە زۆر لە خۆی بکا بۆ شیعر وتن. شیعری کوردی مەحوی هیچ نیشانەیەکی ئەوەی پێوە نیە کەوا پەکی لەسەر کەرەستە و دار و پەردووی شیعر کەوتبێ، یاکون و کەلەبەری شیعری بە وشەی لەسەر زمان قورس و لەسەر گوێ گران پڕ کردبێتەوە. تەنانەت لە بەحرە عەرووزییە گرانەکانیشدا کە تەکنیك و دارشتنیان هەروا بە ئاسانی نایەت بەدەستەوە، شیعری مەحوی رەسایی و رەوانییەکەی خۆی هەرگیز ون ناکا.

من لام وایە بنەڕەتی ئەم گلەییەی مامۆستا، گرانی واتاو نا ئاسانی تێگەیشتنی هەندێ شیعری مەحوی بێ، وەك خۆیشی ئەوە دەردەبڕێ و گلەیی لەوە دەکا کە بۆچی مەحوی شیعری وای زۆرە خەڵك بە ئاسانی لێی حاڵی نابن. لەوانەیە گلەیی وا لە شاعیری ئەم چەرخ و سەردەمە رەوا بێ، بەڵام کردنی لە شاعیرێکی وەك مەحوی بە هیچ کلۆجێ دروست نیە. سەنگ و ترازووی شیعری رەسەن لە سەردەمی مەحویشدا هێشتا هەر ئەوە بووە خەڵك بە زەحمەت لێی حاڵی ببن و پتر لە مەعنایەك هەڵبگرێ. تەنانەت «خەڵك»ەکەش ئەو رۆژە ئەو خەڵکە نەبووە کە ئێمە ئەمڕۆ لە وشەکەوە تێی دەگەین. خەڵکی شیعر بۆ نووسراو لەو سەردەمەدا چینی سەرەوەی کۆمەڵ بووە، کە

---

(١) بۆ نموونە، وەك:

هوجوومی «هیندو»ی خەت سەر «فەرەنگستان»ی روخساری

بە حەشرێ بوو، وەکوو ئەو حەشرە «میقادۆ» بە «چار»ی کرد

[بەیتی سێهەم، پارچەی یەکەم، پیتی «دال»]

(٢) سەیری وتارەکەی مامۆستا «علاءالدّین» سەججادی بکە کە لە [پاشبەندی] ئەم دیوانەدا نووسیومانەتەوە، لە چوار چێوەی بابەتی «لەبارەی مەحوییەوە نووسیویانە»دا.

بریتی بووە لە مەلاو فەقێو هەندێ شێخ و بازرگان و دەرەبەگی رۆشنبیر؛ یان بە واتەیەکی راستتر خوێندەوار و رەشە خەڵکەکەش لە یادی کەسدا نەبوون. کەس شیعری بۆ ئەوان نەدەوت، مەگەر هەندێ شاعیری میللی کە شیعرەکانیان لەبەر دەکرا و لە گوێ ئاگری شەوانی زستانی مزگەوت و ماڵان و چاخانەکاندا بە بەزم و ئاوازەوە دەخوێنرایەوە و دڵی دڵدارانی دەکولاندەوە و تینی زاتی دەخستە دەروونی لاوچاکانی ئازا و خوێن گەرم.

من بەش بە حاڵی خۆم گلەییم لە شیعرە فارسییەکانی مەحوی هەیە، هەرچەند مامۆستایان شێخ موحەممەدی مەحوی و کاکەی فەللاح دەیگێڕنەوە گوایە مامۆستا گۆران زۆر رای لێیان بووە و بە شیعری باڵا دەستی زانیون. جارێ تێکڕا بیری ئەم شیعرە فارسییانە دووبارەکردنەوەی بیری شیعرەکوردییەکانینی. زیاد لەوەش لەبارەی زمانەوە هەست بە قورسی و لاوازییەکی زۆر دەکرێ تیایاندا. سەرەڕای بەکار هێنانی زۆری وشەی قامووسی وایش کە لە جیهانی ئەدەبی فارسی نەك ئەمڕۆ بەڵکوو سەردەمی مەحوی خۆیشیدا بە وشەی مردوو و لە کارکەوتوو دادەنرێن.

بە پێچەوانەی ئەوەیشەوە کە مامۆستا کاکەی فەللاح دەیڵێ،(١) مەحوی بە هیچ جۆرێ لە ریزی پێشەوەی کەسێکی وەك نالییەوە نەبووە. نەك هەر مەحوی، بەڵکوو کەس لە نالی تێ نەپەڕاندووە. ئەو قوتابخانە شیعرییەی نالی لە ئەدەبی کورددا دایهێنا، چڵە پۆپەکەی تەنها هەر خۆی بوو. هیچکام لەوانەی لەپاش ئەو هاتن نەگەیشتنەوە بەودا. هەموویان ماوەیەك لە شوێنی خۆیاندا هاتن و چوون و دوایی قوتابخانەکە تێکڕا ـ وەك قوتابخانەیەکی خوێن گەرم ـ دوایی هات و شوێنی خۆی بۆ قوتابخانەیەکی نوێ چۆڵ کرد کە ئەوەبوو گۆران داینا...

بەڵام لەگەڵ ئەم سەرنجانەشدا کە من دەرم بڕین، تازە مەحوی لەوە دەرچووە کەس بتوانێ بە یەکێ لە چڵە پۆپەکانی شیعری کلاسیکی کوردی دانەنێ. لەناو ئەوانەدا کە

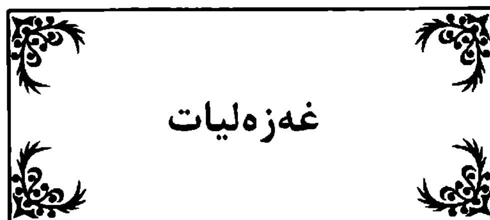
---

(١) سەیری وتارەکەی مامۆستا کاکەی فەللاح بکە کە لە [پاشبەندی] ئەم دیوانەدا نووسیومانەتەوە لە چوار چێوەی بابەتی «لەبارەی مەحوییەوە نووسیویانە»دا.

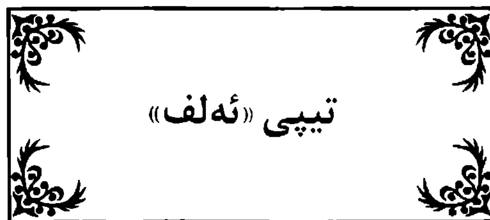
ڕێچکەی نالییان گرت و ئەو ئەرکەیان بەجێ گەیاند کە داهێنانی قوتابخانەی شیعری نالی لە ئەدەبی کورددا لە ئەستۆی خۆیی گرت، سالم و کوردی و مەحوی و شێخ ڕەزا ئەو چوار کەسەن کە لە پێشی هەموانەوە دەوەستن.

من ئەو کەسە نەبووم کە بە خۆمدا ڕابپەرمووم بە وردی لە تەکنیکی شیعری مەحوی و خاسیەتە هونەرییەکانی بکۆڵمەوە، یا لەگەڵ شاعیرانی سەردەم و بەر لە خۆیدا لە کورد و لە فارس بەراوردێکی ڕەخنەگرانەی بکەم. بۆیە ئەم ئەرکە هەروا زەق لە پێشی ڕەخنەگرانی ئەدەبی کورددا دەمێنێتەوە. بێ گومان بەجێ هێنانیشی بەندە بەوەوە کۆمەڵە ڕەخنەگرێکی ئەدەبی وامان بۆ پەیدا ببێ شارەزای خاسیەتەکانی ڕەوانبێژی عەرەب و کولتووری ئیسلام و هونەری عەرووز و ئەدەبی کلاسیکی کورد و ڕێ و شوێنی ڕەخنەگری نوێ بن. دەسا با بە چاوەڕوانی هاتنی ئەو ڕۆژەوە ئەم باسەمان ببڕینەوە و ئیتر خوێندەوارینە فەرموونە سەر سفرە و خوانی ئاوەدان و دەوڵەمەندی شیعرەکانی مەحوی هونەرمەند.

موحەممەدی مەلاکەریم

غەزەلیات

تیپی «ئەلف»

-١-

لەم بـەحری فیتنە بەڵکی نەجاتت بدا خـودا
داوێنـی بـاخودا بگـرە، بـەردە نـاخودا(١)

بـێ کـەس مـنم، کـەسێ لە زوبـانم بگـا نیە
هەمدەم خـودا نـەناسن و دەم پڕ لە یـا خـودا(٢)

عەهد و وەفـایە سـوخرەیی بـەد عـەهدیو جـەفا
هـەر مـا بـە دادی ئـەهلی وەفـادا بگـا خـودا(٣)

-١-

(١) باخودا: ئەوەی لەگەڵ خودا بێ. ناخودا: کەشتیەوان.

واتە: بۆ ئەوەی خوا لە شەڕی ئەم جیهانە رزگارت بکا کە وەك دەریای ئاشووب و هەرا وایە، چارت تەنها ئەوەیە دەسە و دامێنی ئەو کەسە ببی کە بەڕاستی هەموو شتێکی بەدەستە، کە خوا خۆیەتی و گوێ بەوانە نەدەی کە بە دیمەن چارەساز و کارسازن، وەك کەشتیەوان لەناو کەشتیدا بەسەر دەریاوە، چونکە راستەکەی ئەوانە هیچیان بە دەست نیە.

ئەم بەیتە ئیستیعارەیەکی موسەڕەحەی تێدایە، ئەوەتە دنیای تێدا شوبهێنراوە بە بەحر و ناوی پێشوبهێنراوەکە هێنراوە و نیشانەیەکی وایش لە ئارادایە وەك «باخودا» بێ، کە پەیوەندی بە شوبهێنراوەکەوە هەیە، هەرچەند «ناخودا»یش هەیەکە پەیوەندی بە پێ شوبهێنراوەکەوە هەیە، لە نێوان «باخودا» و «ناخودا»یشدا جیناسی لاحیق هەیە، سەرەڕای تیباقی بە دیمەنیان لە مەعنادا.

(٢) واتە: لەم دەریای دنیایەدا کەشتی رۆژگار ئەوەندەی دوور خستوومەتەوە، گەیشتوومەتە شوێنێ کەس شك نابەم تیادا و کەسێك نیە لە زمانم حاڵی ببێ و لە دەردم بگاو بە فریامەوە بێت. هەرچیم لەگەڵە بە دەم و دیمەن هەر «یاخودا... یاخودا...»یانە و لە خـوا دەپاڕێنـەوە، کەچی لەڕاستیشدا لە کۆمەڵێکی خوا نەناس بەولاوە نین.

وشە ئارایییەکی جوان لەم بەیتەدا لە نێوان «بێ کەس» و «کەسێ» و «خودا» و «یا خودا»دا هەیە.

(٣) واتە: بێ وەفایی ئەوەندە پەرەی سەندووە، عـەهد و وەفـا بـووە بـە گـاڵتـەجاڕی ئـەو و وەفاداران دادو بێدادیانە و لە خودا دەپاڕێنەوە کە لە چنگی بێ وەفایی رزگـاریان بکـا... کـار گەییوەتە رادەیەك مەگەر خوا هیچی تر نەکا هەر بە دەم هاوار و دادی ئەوانەوە بچێ...

☜

هەر ئەو کەسە کە خەیری دوعای خێری دیوە لێم
دائیم دوعامە شەڕی لە من لابدا خودا [٤]

لوتفێ بە حاڵی من کە، وتم، ئەو وتی بە قار:
تۆ شێخی با خوداوو ئەمن شۆخی ناخودا [٥]

غەیری ئەمە کە سوێندی درۆی پێ بخۆن و بەس
قوربانی ناوی، ناوی لە ناوا نەما خودا [٦]

☞

لە «عەهد» و «وەفا» و «بەد عەهدی» و «جەفا»دا لەفونەشری رێك و پێك هەیە، سێهەم بەرابەر بە یەکەم و چوارەم بەرابەر بە دووهەمە.

(٤) واتە: بێ وەفایی و چاکە لەبەر چاو نەبوون بە جۆرێ تەنیوەتەوە، تەنانەت ئەو کەسانەش کە بەهۆی دوعای خێری منەوە خێر هاتووەتە رێیان، بە جۆرێ کەوتوونەتە خراپە کردن لەگەڵم، هەمیشە لە خوا دەپاڕێمەوە کە شەڕیانم لێ لابدا، چ جای ئەوەی بە تەمای چاکە و وەفایان بم.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەو واتە مەشهوورە کە دەڵێ: «إِتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنْتَ إِلَيْهِ» واتە: خۆت لە خراپەی ئەو کەسانە بپارێزە کە چاکەت لەگەڵ کردوون.

(٥) قار: قین.

واتە: بە یارم وت میهرەبانییەکم لەگەڵ بکە چونکە من عاشقی تۆم و دەرمانی دەردم لای تۆیە. لە وەڵاما وتی: تۆ پیرێکی خوا پەرست و من جوانێکی ژیان پەرستم. ئیتر چۆن دەکەوینە یەك؟ یان: لە وەڵاما وتی: هەرچەند تۆ بە دیمەن شێخی، بەڵام شێخێکی «خود ئا»ی، واتە: لەگەڵ خۆ هاتوو و خۆ پەرستیت. منیش یارێکی عەیاری کەشتی رانم، کەشتی رانیش بێ وەرگرتنی کرێی خۆی کەس سوار ناکا. ئەو کرێیەش کە من وەری دەگرم بەرامبەر بە میهرەبانی و سوار کردن، بریتیە لە خاوێنی دڵ و دەروون.

(٦) واتە: خوا ـ بە قوربانی ناوی بم ـ ناوی هەر بۆ ئەوە لەناوا ماوە کە سوێندی درۆی پێ بخۆن و کەس بۆ لەوە زیاتر ئیشی پێ نیە.

تا زوڵمەتی وجـوودە تـەریکی لە نـووری عـیشق
سێبەر نەما هەتاوە، کە «مـەحوی» نـەما، خـودا(٧)

-٢-

بـۆ گـوم بـووانـی چـۆڵی مـەحەببەتیەتی، خـودا
تـەبشیری «وَالسَّلامُ عَـلیٰ تـابِعِ الْـهُدیٰ»(١)

مـوستەغنییە لە مـەننی سـەفینە و سـەفینەوان
هەرکەس کە ئیشی هەر بە خودا بێ، نە نـاخودا(٢)

دڵ بۆیە خۆشـی دێ لە نـەخۆشـی بـە پـڕ بـە دڵ
بیمارە چاوی یـار و خـۆشـی دێ لە دەرد و دا(٣)

---

(٧) تەریك: تەنها، دوور.

واتە: تا خۆتت مەبەست بێ و بۆ خۆت بڕوانی، لە تاریکستانی خۆ پەرستیدا دەمێنی. تا لەو تاریکستانەشدا بمێنی، لە تیشکی خۆشەویستی خوا دوور دەبی. کەواتە واز لە خۆ پەرستی بێنە، چونکە کە دەستت لە خۆت هەڵگرت سێبەری بوونت نامێنێ لەگەڵتاو هـەتاوی خـوا ناسینت لێ دەکەوێ. کە خۆیشت لە ئاگری عیشقی خوادا سووتاند ئەوکاتە هەر ئەو لە ئارادا دەمێنێ و خۆییت «مەحو» دەبێتەوە.

-٢-

(١) تەبشیر: مژدە ڕاگەیاندن.

واتە: خواکە دەفەرموێ: ﴿وَ السَّلامُ عَلیٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ﴾ کە یەعنی: ئەوانەی ڕێ ون ناکەن لە سزای ڕۆژی قیامەت پارێزراو دەبن؛ مەبەستی لەوکەسانەیە کە لە بیابانی خـۆشـەویستی خوادا ڕێگەیان ون کردووە و سەری خۆیان هەڵگرتووە. مەبەستی ئەوەیە بڵێ ڕێ بـە دێـی کردنی ڕاستەقینە بریتیە لە ڕێ ون کردن بە بیابانی بە دەرەتانی خۆشەویستی خوادا.

(٢) موستەغنی: بێ ئیحتیاج. مەن: منەت. سەفینە: کەشتی.

واتە: ئەوەی لە دەریای دەرد و بەڵای دنیادا پشتی بـە خـوا قـایم بـێ، مـنەتی کـەشتی و کەشتییەوان هەڵناگرێ.

(٣) بیمار: نەخۆش، نەرم.

بە خودا قەسەم لەگەڵ دڵی خاڵی لە سۆزی عیشق
تەکراری حەرفە بەس دەمی پڕ یا خـودا[٤]

گـــونجایشی جــەلالی خــەیاڵی ئــەوم لە دڵ
جێ بوونەوەی سەمایە، لە یەك دانە کـونجوو دا[٥]

لەو ڕۆژەوە جــودا بــووە لێم ئــەو پــەریوەشە
ڕۆژم ڕەشـــە، شـوعوور و دڵم لێ بـووە جـودا[٦]

بــەس کـاری دڵ تـوێنـەوە «مـەحوی» لە پـێشـتە
«لَا یَـحْسَبِ الْأُنَـاسِيُ أَنْ يُـتْرَكُـوا سُـدئً»[٧]

☞

واتە: دڵداری ڕاستەقینە ئەوکەسەیە لە هەموو شتێکا چاو لە یار بکاو ئەو چی بوێ ئەمیش ئەوەی بوێ. جا بۆیەش دڵ هەمیشە حەزی لە نەخۆشییە، چونکە چاوی یار بیمارە و حەزی لە دەردەدار کردنی دڵدارانە. مەبەست لە چاوی بیمار چاوی نەرم و ناسکە. کەواتە شیعرەکە وردەکارییەکی جوانی تێدایە کە ئەوەتە مادەم چاوی یار بیمارە ـ هەرچەندیش مەبەست لەم بیمارییە دەردەداری نیە ـ دۆستان حەز لە بیماری ڕاستەقینە دەکەن.

(٤) واتە: ئەگەر دڵ پڕ نەبێ لە سۆزی عیشق و خۆشەویستی خوا، ناو هێنانی ڕووتی هیچ دادێ نادا و ئینسان هەرچەند ناوی خوا بێنێ، لەوە زیاتری نەکردووە کە ئەلف و بێی دووبارە کردووەتەوە. مەبەست لە «ئەلف» و «بێ» ئەو تیپانەیە ناوی خوایان لێ پێك هاتووە.

(٥) گونجایش: گونجان. جەلال: شکۆ. کونجوو: کونجی.

واتە: جێ بوونەوەی گەورەیی و شکۆی یادی دۆست لە دڵما، ئـەوەندە زەحـمەتە، وەك ئەوەتە ئاسمان بەوگەورەییە کە هەیە لە دەنکە کونجییەکدا جێی ببێتەوە! کە دیارە چەند بچووکە.

(٦) پەریوەش: وەك پەری، پەری ئاسا. «وەش» وشەیەکی فارسییە بە مەعنا «وەک».

واتە: بەرچاو ڕوونی و هەست کردن و دڵداریم بەندە بەوەوە کە لەگەڵ یار بم. بـۆیە لەو ڕۆژەوە کە ئەوم لێ جوێ بووەتەوە، ڕۆژی ڕووناکم بووە بە شەوی تاریك و هەستم نەماوە و دڵم لێ جوێ بووەتەوە.

(٧) بەس: زۆر، گەلێ.

☜

-٣-

بـەجێ نـایێ، دەبـێ روو کـەینە سـارا
حـەقی ئـادابـی مـەجنوونی لە شـارا (١)

کـە چـەرخ ئـەسکەندەری دی دەردەدارە
وتی: ئـەم هـەم بـووە هـەم دەردی دارا (٢)

هەتا حەق ناسیرە، هەر حـەقمە مـەنزوور
وەکوو مەنسوور ئەگەر بـمکەن بـە دارا (٣)

واتە: مەحویا! گەلێ کاری قورس و زەحمەتی وات لە پێشە، لەبەر گرانییان لەوانەیە دڵت بتوێننەوە و بیکەن بە ئاو. کـەواتـە ئـادەمیزاد نـابێ وا بـزانـێ بـەرەڵڵا دەکـرێ‌و هـەرگیز لێی ناپرسرێتەوە.

-٣-

(١) سارا: «صحرا»، دەشت و بیابان. ئاداب: داب‌و نەریت.

واتە: ئەوەی بیەوێ وەك مەجنوونی لەیلا گرفتاری دەردی عیشق بـێ، دەبـێ روو بکـاتە دەشت و بیابان، چونکە ئەوە لە ئاوەدانیدا ناکرێ.

(٢) ئەسکەندەر: ئەسکەندەری کوڕی فیلیبی مەقدۆنیایی، ئەوە بـوو بـە لەشکـرێکـی چـل هەزار کەسییەوە رووی کردە رۆژهەڵات و لە « ٣٣١ی پ-ز»دا لای هەولێری ئێستادا داریۆشی شای ئێرانی بەزاند و دەوڵەتی هەخامەنشی رووخاند و ئاگری بەردایە کـۆشك و تـەلارە پـڕ شکۆکانی شاهەنشاکانی ئێران. دارا: داریۆشی سێهەم، دوا پادشای بنەماڵەی هەخامەنشی.

واتە: کە چەرخی زەمانە ئەسکەندەری دی گرفتاری دەرد بووە، وتی وا ئەمیش چووە پاڵ دارا کە ئەم خۆی بەزاندی و تەخت و تاجی لێ سەند. مەبەست لەوەیە دنیا بۆ کەس نامێنێ و کەس خۆی لێ نەگۆڕێ.

(٣) حەق: خـوا. مـەنزوور: مـەبەست. مـەنسوور: حـوسەینی کـوڕی مـەنسووری حـەللاج، یەکێك بووە لە خوا ناسەکانی سەدەی سێهەمی کۆچی. هەندێکیش بە پیاوێکی جادووگەر و فێڵبازیان داوەتە قەڵەم. لە حاڵەتی جەزبە و سۆز لێ هاتندا دەستی دەکرد بە «أَنَا الْحَقّ» وتن.

نـــەگـەیمە ئـەو جـوانـە و گـەیمە پـیری
مـــەدەد یـــا پـــیری پـــیرانـــی بـوخارا (٤)

لەبـــەر زار و نـەزاری بـوومە وەك پـووش
دە ئـــــەمجا رابـــــوێرە مـــن بـــە زارا (٥)

مەگەر تۆ عەرزی حالْم کـەی لە کـن یـار
قـــەڵەم، ســـاغی قسـەە: مـن نـیمە یـارا (٦)

مەلاکان قسەکانیان بە پێچەوانەی شەرع دانا، لەبەر ئـەوە بـە گـرتنیان دا. هـەشت سـاڵی لە بەندیخانەدا بردە سەر. لە سەردەمی «المقتدر باللە»ی عەباسیدا لە زیندان هێنایانە دەرەوە و هەزار داریان لێ دا، ئەوجا هەردوو دەست و هەردوو پێیان بڕییەوە و پاشان لاشەشیان ئاگر تێ بەردا. بەڵام لەناو خەڵکدا وا مەشهوورە کەوا لە سێدارەیان داوە.

واتە: تا خوا یارمەتی دەرم بێ، هەر حەق دەڵێم؛ با وەك مەنسووری حەللاجیش لەسـەر «حەق» وتن هەڵمواسن و لە سێ دارەم بدەن.

(٤)مەدەد: یارمەتی، وشەیەکە بۆ داوای یارمەتی بەکار دێ. بوخارا: شـارێکـە لە کـۆمـاری ئۆزبەکستانی سۆڤیەتی. پیری پیرانی بوخارا: «بهاءالدّین محمد» کوڕی ئەحمەدی فاروقی کە بە «شاهی نەقشبەند» نـاوبانگی دەرکـردووە، لە ٧٩١ی ـ ك (١٣٨٩ی ـ ز)دا کـۆچـی دوایـی کردووە. گۆڕی لە بوخارایە، تەریقەتی نەقشبەندی بە ناوی ئەوەوە ناوی دەرکردووە.

واتە: پیر بووم و نەگەیشتم بە پیرێکی دەستگیر کە بمخاتە سەر ڕێگەی ڕاست... دەسـا شاهی نەقشبەند فریام کەوە یارمەتیم بدە...

(٥)زار و نەزاری: لەڕو لاوازی، دوو وشەی فارسین. زار: دەم.

واتە: لەبەر دووری تۆ لەڕو لاواز بووم. لە لەڕو لاوازیشدا وەك پووش زەرد و باریك بووم. سا با جارێك بە دەمتدا بێم و ناوم بهێنی.

لە نێوان هەردوو «زار»دا جیناسی تەواوو لە نێوان «زار» و «نەزار»دا جیناسی ناتەواو هەیە.

(٦)یارا: توانا.

واتە: ئەی قەڵەم! من خۆم ناتوانم، مەگەر تۆ حاڵم لای یار باس بکەیت و حاڵی دەردمی بۆ بنووسی و داوای لێ بکەی جارێ ناوم بهێنێ.

لە نێوان «یار» و «یارا»دا جیناسی ناتەواو هەیە.

لەڕم دی زاهـیـد ئـەم زسـتانە، زانـیـم
کـــلك نـــادا بـــە زرپـــنگی بـــەهارا(٧)

وەرە دەســـتێ بـــە خـــوونم کـــە نـیگارین
خـــوێنـــی مـــن حـــەڵاڵت بـــێ، نـیگارا!(٨)

زوو ئەو شۆخە لە عاشق وەردەچـەرخـێ
لەگەڵ کەس، چەرخە ئەو، ناکا مـودارا(٩)

موژەی خوێنێ دەکا هەر لەحزە، سـەیرە!
ئەمەندە گوڵ لە بن یـەك نـووکە خـارا(١٠)

---

(٧) زرپینگ: گیای زوو ڕەس.

هەرچەند بە دیمەن وشەی «زاهید» واتە کەسێ دەستی لە دنیا داشۆردبێ، لای مەحوی کینایەیە لە کەسێکی دیاری لەوانەی لەناو خەڵکی سەردەمدا بە خوا ناس و دنیا نەویست بەناوبانگ بوون، بەڵام ئەم بەو چاوە بۆ ئەوکەسەی نەڕوانیوە. هەروەها «سۆفی» و «شێخ» و «واعیز»یش. ئێمە لەم لێکۆڵینەوەماندا بە پێویستی نازانین ئەو ناوانە بهێنین. ئەوەی لای ئێمە مەبەستە تەنها ئەوەیە کە مەحوی کەسێك بووە بە هەموو هێز و توندییەك بەرهەڵستی ئەوەی کردووە کەسانێکی تایبەتی لە ژێر پەردەی پیرۆزی دیندا، دنیا پەرستی بکەن و ماڵی دنیا کۆ بکەنەوە...

(٨) خوون: خوێن. نیگارین: وێناوی، ڕەنگین. نیگار: یاری وەك وێنە جوان.

واتە: ئەی یاری وەك نیگار جوان، خوێنم حەڵاڵت بێ، وەرە دەستت بە خوێنم ڕەنگاوی بکە.

(٩) چەرخ: نەگونجاو و وەرگەڕاو.

واتە: ئەو شۆخە زۆر زوو لە دڵدارانی خۆی پەشیمان دەبێتەوە و پشتیان تێ دەکا... یارێکی نەگونجاوە، لەگەڵ کەس نایکرێ.

(١٠) لەحزە: تاو. خار: درك.

واتە: هەر تاوێ بە تیری برژانگی یـەکـێ دەکـوژێو هـەر بـرژانکـێکـی تـیری کـوشتنی دڵدارێکە. سەیرە لە بن هەر نووکە درکێکدا ئەوەندە گوڵ ببێ.

مەبەست لە گوڵ دڵۆپی خوێنی ڕژاوی دڵدارە کوژراوەکانە.

که شك بەم «مەحویا» هەر شەربەتی مەرگ
لەسـەر ئـەرزا نـیە ئـاوی گـەوارا [١١]

- ٤ -

«یـار از وفـا گـذشت بـر ایـن کُشتەی جـفا
شـد مشـهدم ز مـقدم او روضـەی صـفا» [١]

«چـون در قـفاش دل شـدەگـانش نـمیفُتند
کـاکـل کـمند جـان و دل افگـندە بـر قـفا» [٢]

کوردی، زوبانی ئەسڵمە گەر تەرکی کەم بە کول...
بۆ فارسی، بە کـوللی ئـەمن دەبـمە بـیٚ وەفـا [٣]

---

(١١) ئاوی گەوارا: ئەو ئاوەی بە ئاسانی قووت بدریٚ.

واتە: مادەم من هەر شەربەتی مەرگم دەسگیر ببیٚ، رووی زەوی، بەش بە حاڵی من، ئاوی گەوارای وەك تیا نەبیٚ وایە.

- ٤ -

ئەم پارچە شیعرە لە دیوانە چاپ کراوەکەی مەحویدا نیە.

(١) واتە: یار لە رووی وەفا دارییەوە بە سەر ئەم کوشتەی بیٚ مەیلی خۆیەدا تیٚپەڕی. بە هۆی ئەو تیٚپەڕینەیەوە کە دەمیٚ بوو چاوەڕوانی بووم و لەبەر نەبوونی شەهید بوو بووم، جیٚگای شەهید بوونەکەم کە بە خویٚنی خۆم رازابووەوە و بوو بوو بە گوڵزار، بوو بە باخچەی خۆشی و رابواردن...

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکی تردا بەم جۆرەیە:

«بیت الحزن شد از قدمش روضةُ الصّفا»

(٢) واتە: مادەم یار کاکۆڵی خۆی کردووە بە کەمەندی گیانی دڵداران و دڵیانی داوە بە کۆڵیا، ئیتر چۆن دۆستە دڵ رۆیشتووەکانی ـ بە دوای دڵە رۆیشتووەکانیاندا ـ نەکەونە دوای، یا چۆن دڵیان لە دوایەوە نەکەویٚ، کە یەکە یەکە لە کۆڵی دادەکەون...

(٣) بە کول: بە تەواوی. بە کوللی: بە یەکجاری.

دووری مەبینە تۆ لە کەریمی بەها نەجۆ
هەرچی کە کوردە پاکی ببەخشێ بە «بُوالوَفا»(٤)

عەفوم کە «یا عَفُو» بە حەق جاهی ئەو شەهە
ئایەی عولووی جاهی ئەوە ئایەتی «عَفا»(٥)

مەحموودی «فِي السَّما»یە، حەبیبی خودایە ئەو
مەقبوولی بارەگاه، ئەوە موختار و موستەفا(٦)

مەحوی بەم بەیتە بەڵگە بۆ بەردەوام نەبوون لەسەر بە فارسی وتنی ئەم پارچە شیعرەی دێنێتەوە. لە هەمان کاتیشدا بەیتەکە نیشانەیەکی ئاشکرای هەستی کوردایەتی مەحوی و شانازی کردنیەتی بە زوبان و کەلەپووری میللی نەتەوەکەی.

(٤) بەها نەجۆ: ئەوەی داوای نرخ ناکا. «بُوالوَفا»: مەبەست پێغەمبەرە (د.خ). دووریش نیە ئیشارەتێکی تێدا بێ بۆ «اَبُوالوَفا»ی کوڕی شێخی «سراج الدّین»ی تەوێڵە کە مەحوی خۆی خەلیفەی شێخی «سراج الدّین» بووە، لەبەر ئەوە کە کوردە و یەکێکە لە خاسانی خوا.

واتە: پێویستە شیعر بە کوردیش بڵێم و کوردی شوورەیی نیە و کورد ئەگەر گوناهباریش بن، دوور نیە خوای بێ بریتی ـ بەخشندە ـ هەموویان ببەخشێ بە پێغەمبەر چونکە ئوممەتی ئەون، یا بە شێخ «اَبُوالوَفا» لەبەر ئەوە کە کوردە و یەکێکە لە ئەولیا.

لە نێوان «بەکول» و «بەکوللی»دا جیناسی ناقیس هەیە.

(٥) ئایە: نیشانە. عولوو: [«عُلُوّ»]، بەرزی. ئایەتی «عَفا»: ئایەتی: ﴿عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ﴾ واتە: خوا لێت خۆش بێ، بۆ رێگەت دان، کە باسی تاقمێ لە دوو رووەکانی سەردەمی پێغەمبەر دەکا داوایان لە پێغەمبەر کردبوو رێیان بدا لەگەڵی نەڕۆن بۆ غەزا؛ چونکە گوایا پێیان ناکرێ بڕۆن و دەستیان گیراوە، خوایش بەو ئایەتە و بە ریزە ئایەتێکی تر پەردەی لە روو هەڵماڵیون و دەری خستووە کەوا لەبەر دەس گیراوی و سەرقاڵی نیە ناڕۆن بۆ غەزا، بەڵکوو هەر لە بنەڕەتا باوەڕیان بە خوا نیە.

واتە: ئەی خوای بەخشندە، لەبەر خاتری پایە و شان و شکۆی ئەو پێغەمبەرە کە ئایەتی: ﴿عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ﴾ نیشانەی بڵندی پایەیەتی، بمبەخشە و لێم ببوورە.

(٦) واتە: ئەو پێغەمبەرەی کەوا لە ناو مەلائیکەتانی ئاسماندا بە «مەحموود» ناوبانگی

«صَــــلّى عَــــلَيْهِ إلٰـــــهُنا مَـــا يَـلِيقُ بِـــهِ
مَـــعَ صَـــحْبِهِ وَ آلِــهِ وَ الْأَهْــلِ ذِی الصَّـــفٰا»(٧)

«تشــویش حــال مـن، تـو ز تـخلیط مـن بـفهم
ز اهــل زمــانه بس کـه رسـد بـر دلم جـفا»(٨)

«گــفتا بُــتم: وفــا طـلب از مـن تـو «مـحویا»
در عمر خـود شـنیدەای از عـمر اگـر وفـا»(٩)

دەرکردووە و خۆشەویستی خوایە و پەسەندی بارەگای ئەوە و هەڵبژاردە و پوختەی ئادەمیزادە. مەبەست لەوە کە پێغەمبەر لە ناو مەلائیکەتانی ئاسماندا بە «مەحموود» مەشهوورە، ئیشارەت کردنە بۆ ئایەتی: ﴿وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بِعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ﴾ کە بە زوبانی حەزرەتی عیساوە دەیگێڕێتەوە کە بە خەڵکەکەی وتووە موژدەی هاتنی پێغەمبەرێکتان دەدەمێ کە لەپاش خۆم دێ و ناوی ئەحمەدە. ئەحمەد و مەحموودیش هەردوکیان لە یەك ریشە دروست کراون.

(٧) واتە: ئەوەندەی شایانیەتی، خوای ئێمە رەحمەت بەسەر خۆی و هاوڕێیان و خزم و کەس وکارە موسوڵمانەکانی و بەسەر خێزانی پاکیدا برێژێ.

(٨) واتە: بەوەدا بزانە حاڵم تێك چووە، کەوا دەبینی شیعری فارسی و کوردی و عەرەبیم تێکەڵی یەك کردووە؛ یان قسەی تێکەڵ و پێکەڵ دەکەم، ئەوەش لەوەوەیە کە مەینەتێکی زۆرم لەسەر دەستی ئەهلی ئەم زەمانەدا چەشتووە و دەردێکی زۆر بەسەر دڵمدا هاتووە.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکدا بەم جۆرەیە:

«ز اخلاط بس کە من رسدم بر جگر جفا»

(٩) واتە: دۆستەکەم، کە وەك بت دەیپەرستم، پێی وتم: ئەگەر بە عومری خۆت بیستوومە عومر وەفای بۆ کەس بووبێ، تۆیش داوای وەفا لە من بکە. مەبەستی دۆست ئەوەیە کە خۆی وەك عومری دڵدار وایە.

-٥-

ئەرێ دڵ بێ شەرابی لەعلی گوڵڕەنگت لە گوڵ چ بکا؟!
کە جیلوەی گوڵ لە گوڵشەندا نەبێ، بولبول لە چڵ چبکا؟![1]

کە هەڵگیرسا لە نووری بادە شەمعی حوسنی جانانە
نەچێتە سەر تەریقەی حەزرەتی پەروانە، دڵ، چبکا؟![2]

بە ئاهم گەر رەقیبانت بسووتێن ئەی گوڵی رەعنا
مەڕەنجە، تۆ خودا شوعلە لە ئاقاری چقڵ چبکا؟![3]

-٥-

(١) مەحوی لەم بەیتەدا لەلایەکەوە دڵی شوبهاندووە بە هەنگو رووی یاری شوبهاندووە بە گوڵو ماچی لێوی یاری شوبهاندووە بە مژینی شیلەی گوڵو دەڵێ: هەنگی دڵم بێ مژینی شیلەی ماچی لێوت گوڵی رووتی بۆ چیە؟! لە لایەکیکەشەوە دڵی شوبهاندووە بە بولبول و باڵای یاری شوبهاندووە بە چڵی دار گوڵو رووی یاری شوبهاندووەتەوە بە گوڵو دەڵێ: کە تۆ رووی خۆت داپۆشیبێو بولبولی دڵم رووی وەك گوڵت نەبینێ، چی دەسگیر دەبێ بەسەر چڵی باڵاتەوە بنیشێتەوە!.

(٢) تەریقە: تەریقەت، رێوشوێنی خواپەرستی لای ئەهلی تەسەووف.

واتە: کە لە نووری بەرەکەتی ئەو ئاسۆ خۆش و فراوانەوە کە بۆ سەرخۆش پەیدا دەبێ، چرای جوانی دۆست داگیرساو دڵ بە خۆشەویستی راستەقینەی خۆی گەیشت کە ئازادی و سەربەستییە لە کۆت و زنجیری ئەم جیهانە پڕ لە پێوەندە، ئیتر دڵ چی بۆ دەمێنێتەوە لەوە زیاتر کە بچێتە سەر رێو شوێنی پەروانە و خۆی لەپێناوی ئەو ژیانە خۆشەدا بسووتێنێ!.

(٣) رەعنا: جوان و باڵا رێك و بەرز. ئاقار: ئاست، سنوور.

مەحوی لەم بەیتەدا بەدکاری شوبهاندووە بە دڕك و باڵای یار بە گوڵو ئاه و هەناسەی گەرمی خۆی بە بڵێسەی ئاگر و دەڵێ: ئازیز! لێم مەڕەنجێ ئەگەر بەدکاری بەینمان کە وەك دڕك وان بە دەوری گوڵی رووتاو رێیان لێ گرتووم، بە هەناسەی گەرم و ئاه و نزوولەی من ئاگریان تێ بەر ببێ، چونکە ئاگر کە گەیشتە دڕك و پووش، گڕی تێ بەر دەداو چارێکی تری لەوە بەولاوە نیە.

هەتا ماوە دەبێ ئەشکی نەدامەت داوەڕێنێ چاو
عەرەق ڕیتن نەبێ، شەخسی لە کاری خۆ خەجڵ چبکا؟! (٤)

سەفەر جائیز نیە، با بۆ حەرەم بێ، لەو بەروبوومە
فەقەت مەجزووبی زنجیری نەسیبی ئاو و گڵ چبکا؟! (٥)

فەڵەك هەرگا کەسێکی هەڵبڕی، وەقتی هیلاکەتیە
کە سەر بۆ گەیینە پەت بێ، پێ لە کورسی و ئەسکەمل چبکا؟! (٦)

---

(٤) نەدامەت: پەشیمانی. ڕیتن: ڕشتن. لەگەڵ «ڕیتاڵ» و «ڕیخ»ی کوردی و «ڕیخت»ی فارسی یەك ڕیشەیان هەیە. مەعنایشیان لە بناغەدا هەر یەکە.

واتە: ئەو چاوەی جارێ بۆ تۆی ڕوانیبێ، ئەوەندە خۆی لە ئاستی تۆ بە بێ قابیلەت دێتە پێش چاو، شەرمەزار و خەجاڵەت دەبێ‌و دەبێ تا ماوە فرمێسکی پەشیمانی داوەڕێنێ، چونکە بنیادەمی خەجاڵەت و لە کاری خۆ پەشیمان، لە ئارەقی پەشیمانی ڕشتن بەولاوە چارەیەك شك نابا.

بەکار هێنانی وشەی «ڕیتن» لەباتی «ڕشتن» نیشانەیەکی باڵا دەستی مەحوییە لە کوردی زانیندا.

(٥) بووم: وڵات، جێ. مەجزووب: لە عەرەبیدا واتە: ڕاکێشراو. لە ئیستیلاحی ئەهلی تەسەووفیشدا حاڵەتی جۆرە بێ ئاگاییەکە بەسەر سۆفیدا دێ‌و دەکەوێتە سۆز کردنێکی بە کوڵ.

واتە: ئاو و گڵ بنیادەم لە خاك و بوومی تۆ هەڵ نەکەنێ، بۆی ڕەوا نیە بەجێت بهێڵێ، با بۆ حەرەمی مەککەیش بێ.

(٦) واتە: گەردوون کە یەکێکی بەرز کردەوە، ئەوە بۆ ئەوەی بەرز کردووەتەوە کە بیدا بە زەویداو هەر بەرز کردنەوەیەکی بە دیمەن نیشانەی دانەواندنێکی ڕاستەقینەیە و ئەو بەرز کردنەوە بە دیمەنە وەك ئەوە وایە کە پێی بنیادەم بنرێتە سەر کورسی و ئەسکەمل، بۆ ئەوەی بیکەن بە دارا! چۆن ئەو پێ‌نانە سەر کورسی و ئەسکەملە بۆ ئەوەیە کە مل بکرێ بە پەتەوە، ئەمیش بۆ دانەواندنی ڕاستەقینەیە.

ئەم بەیتە یەکێکە لە بە ناخا چوونە فەلسەفییەکانی «مەحوی».

لە عوششاق و رەقیب ئەو شۆخە چاوی لوتفی وەرگێرا
کە ئاسك ئادەمی یا سەگ ببینێ، غەیری سڵ چبکا؟!(٧)

چ حاجەت نەرگسی مەستت بکەم وەسفی بە مەخمووری
کە چاوێ سورمە کێشراوی خودایی بێ، لە کل چبکا؟!(٨)

لە هەر جێیەك هەڵێ خورشیدی عیشقی گوڵروخان «مەحوی»
ئەگەر عەقڵی ببێ، لەو جێگە ئاونگی عەقڵ چبکا؟!(٩)

-٦-

تێ گەیی و شیوەنیە ئەمڕۆ، دا سبەی شایی بکا
پێ گەیوو دەروێشە، دا سوبحەی شەهەنشایی بکا(١)

---

(٧) مەحوی لەم بەیتەدا یاری بە ئاسك و دڵدارانی بە ئادەمیزاد و بەدکاری بە سەگ شوبهاندووە، کەواتە بەیتەکە لەف و نەشری شێواوی تیایە.

(٨) نەرگس: کینایەیە لە چاو. مەخموور: شەراب لێداو، سەرخۆش.

مەبەستی مەحوی ئەوەیە بڵێ: چاوی یار هەر لە خواییەوە مەستە، پێویست بەوە ناکا بڵێین شەرابی خواردووەتەوە، وەك چۆن چاوێ لە خۆیدا رەش بێ پێویست بە کلە تێ کردن ناکا.

(٩) مەحوی لەم بەیتە ناسکەیدا عیشقی شوبهاندووە بە رۆژو عەقڵی شوبهاندووە بە ئاونگی شەو کە لەسەر رووی گیاو گوڵ دەنیشێ.

واتە: وەك چۆن کە رۆژ بووەوە ئاونگ بەسەر گیاو گوڵەوە نامێنێ، کە عیشقیش پەیدا بوو عەقڵ ون دەبێ.

لە هەموویش ناسکتر ئەوەیە مەحوی عەقڵی بە ئادەمزادێکی تێگەیشتوو داناوە، بۆیە وتوویە: ئەگەر ئاونگی عەقڵ عەقڵی ببێ...

-٦-

(١) دا: تا.

مەبەست لەوەیە بەختەوەری ئەو دنیا بەندە بە رەنجکێشان و ئازار چەشتنی ئەم دنیاوە، هەرچەند دەشگونجی تێکرا مەبەست هەر لەم دنیا بێ.

نووری عومری سەرف ئەکا بۆکەشفی تاریکی لە خەڵق
وەك چرا هەرکەس بە شۆخی مەجلیس ئارایی بکا (٢)

ئەر لە دنیا چاکەیێ سادر بوو، تەفرەی پێ نەخۆی
رووسپی هەر روو رەشە گەر بێ سەد ئازایی بکا (٣)

بۆ دوکانی موشتەریگر حەول ئەدا کاڵا فرۆش
دینی وا دێنێتە قیمەت خواجە ئەعزایی بکا (٤)

---

(٢)کەشف: لادان. مەجلیس ئارایی: کۆڕ رازاندنەوە.

مەحوی لەم بەیتەدا فیعلی «ئەکا»ی بە «دە» دەست پێ نەکردووە، وەك هەموو جارێ وا دەکا، چونکە پێویستی راگرتنی ئاوازی بەیتەکە وای دەوێ «سەرف ئەکا» بە «سەرفەکا» بخوێنرێتەوە. ئەم دیاردەیە لەگەڵێ شوێنی تریشدا لەبەر ناچاری دووبارە دەبێتەوە.

واتە: ئەوەی بە جوانی کۆڕی ژیان برازێنێتەوە، وەك چرا رووناکی ژیانی خۆی بەخت دەکا بۆ ئەوەی تاریکایی لە بەرچاوی خەڵك لابداو رێگای ژینی راستەقینەیان بۆ روون بکاتەوە.

(٣) رووسپی: ئافرەتی خۆ فرۆش.

واتە: دنیا وەك ئافرەتی خۆ فرۆش وایە، هەر تاوێ بە بەری کەسێکەوەیە. بۆیە وەك چۆن چاوەڕوانی داوێن پاکی لە ئافرەتی خۆ فرۆش ناکرێ، چاوەڕوانی چاکەش لە دنیا ناکرێ، جا ئەگەر بە رێکەوت هەڵکەوت جارێك چاکەیەك لە دنیا وەشایەوە باوەڕی پێ مەکەن.

لە نێوان «رووسپی» و «روو رەش»دا تیباق هەیە. لە ئەپاڵی روو سپی دانی «ئازایی»یشدا وردەکارییەکی ناسك هەیە، دیارە بیر لێی بێ ئاگا نابێ.

(٤) خواجە: جوولەکە. لێرەدا کینایەیە لە کەسێك ریشێکی زلی وەك ریشی جوولەکەی هێشتبێتەوە بۆ هەڵفریواندنی خەڵك.

واتە: کابرای ریش پان کە بیەوێ ببێ بە «ئەندامی ئەنجومەن»، لێی مەگرن و گلەیی لێ مەکەن... لە رێگای ئەو ئەندامەتییەوە دەیەوێ دەسمایەکەی دەستی کە ئایینەکەیەتی بخاتە مەزاتی ئەوانەی لێی دەکڕن و نرخی زۆرتری پێ پەیدا بکا؛ وەك چۆن بازرگانیش بەدوای دوکانی وادا دەگەڕێ لەسەر رێی کڕیار بێ و خەڵك زۆر رووی تێ بکەن و کەل و پەلی زۆری بۆ تیا بفرۆشرێ.

☜

رەم دەکا حەتتا لە میهر و مەهـ جنوون ئادابی عیشق
سێبەری لێ بارە هەرکەس مەیلی تـەنهایی بکـا (٥)

☞

دەشگونجێ «موشتەریگر» بە «موشتەری گەر» بخوێنرێتەوە و مەعناکەی وای لێبێتەوە:
ئەگەر کاڵافرۆش بۆ دووکانێ هەوڵ بدا کە دووکانی کڕیار بـێ واتـە رووی تـێبکـا، لەجێی خۆیایەتی، چونکە تەنانەت مەلای وەك جوولەکـە ریش پـانیش بـەش بـە حـاڵی خـۆی لەو رێگایەوە دەیەوێ نرخی زۆرتری بەرابەر بە ئایین‌فرۆشی دەسگیر ببێ کە ببێ بە «ئەندامـی ئەنجومەن» و قسـەی رەوا بێ و کاری خەڵکی بکەوێتە لا.

هەرچەند لای ئێمە روون نیە ئەم «ئەنجومەن»ەی مەحوی قسەی لێدەکا چ ئەنجومەنێکە و بابەتی بەیتەکە کێیە، بەڵام دیارە لەو سەردەمەدا ئەنجومەنی وا هەبووە ئەندامەکانی مەلای گەورە گەورە بوون و ئەو مەلایانە لە دەوڵەتەوە زۆر نزیك بوون و پایەکەیان مەترسی ئەوەی لێ‌کراوە ببێ بەهۆی فەوتانی ئایینیان لەپێناوی سوودی دنیا و دەوڵەتدا.

بەیتەکە رەخنەیەکی کاریگەرە، لەو پـیاوە ئـایینیانەی پشت لە رێگـەی راسـتی خـۆیـان هەڵدەکەن بۆ دنیا و، نیشانەیەکی تری دەست داشۆردنی مەحوییە لەم دنیایەی کە لەم رێگـا چەپەڵانەوە دەسگیر ببێ.

پتری کاریگەری رەخنەکەی مەحوی لەوەوە دێ کە ریشی پـانی ئـەو جـۆرە مـەلایانەی شوبهاندووە بە ریشی جوولەکە و، دیارە دنیاپەرستییشیانی شوبهاندووە بە تەماعی جوولەکە بۆ پارە خڕکردنەوە و، دام و دەزگا ئایینیە لەبەر چاوەکانیشیانی شوبهاندووە بە دووکانێکـی جوولەکە کە کەوتبێتە سەر رێی رێبواران...

(٥) رەم: هەڵاتن. میهر: خۆر. مەهـ: مانگ.

واتە: ئەوەی بەهۆی عیشقەوە رەوشتی شێتی گرتبێ، تەنانەت لە مانگ و خۆریش رادەکا... ئینسانی عاشق حەزی لە تەنهایییە تا بە تەنها راز و نیازی دڵی خۆی لێك بداتەوە. ئەوەش کە حەزی لە تەنهایی بێ، سێبەری خۆیشی لێ دەبێ بە بار.

وردە کارییەکی جوان لەم بەیتەدا هەیە، چونکە لەلایەکەوە سێبەر نیشانەی ئاوەدانـییە و عاشقی شێتیش دەشت و چۆڵی دەوێ تا لە ئاوەدانی هەڵ بێ. لەلایەکیکەشەوە مەشهوورە شێت تەنانت لە سێبەری خۆی دەترسێ.

☜

مـادەری گـێتـی لە شـیری بـڕیـەوە، دەبـڕێتـەوە
فائیدەی چی شەخسی لێ کەوتوو بەدادایی بکا! (٦)

با حەقیشی بێ، لەبۆ «مەنسوور» «أَنَا الْحَقّْ» حەق نیە
شێتییە، مەجنوون ئەگەر بێ نازی لەیـلایی بکـا (٧)

زوشت و ناشیرینە پیر، ئـەمما چ شـیرینە ئـەگـەر
چاوی خوونباری نەدامەت ریشی خورمایی بکا (٨)

لە چەند نوسخەیەکیشدا لەجیاتی «جنوون ئاداب» نووسراوە: «جنوون ئاباد». بەپێی ئەم نوسخانە مەعنای ڕستەکە وای لێ دێتەوە: ئەوەی شێتی عیشق دڵی ئاوەدان کردبێتەوە.

(٦) مادەر: دایك. بەدادایی: بەد ئادایی، بەد ئەدایی، بێ ئوسوولی.

واتە: کە دنیا پشتی لە کەسێ هەڵکرد و لە شیری بڕییەوە، ئیتر دەبڕێتەوە و هـیچی تـێدا نامێنێ. کەواتە بنیادەمی لێکەوتوو شەڕی چی دەفرۆشێ و بۆ واز ناهێنێ و دەیەوێ مـەمکی دنیای هەرگیز لە دەم نەبڕێ و لەم ڕێگایەدا خەریکی کاری نائوسووڵ و نابەجێیە!

(٧) واتە: مەنسووری حەللاج هەرچەند حەقیشی بووبێ، نەدەبوو ئەوەندە پێی لێ هەڵبڕێ و خۆی لێ بگۆڕێ و بڵێ «أَنَا الحَق»، چونکە مەجنوون هەرگیز ناگاتە پایەیەك نازی لەیلایی بکاو ئەگەر شتی وا بکا بە شێتی دەدرێتە قەڵەم بۆی.

(٨) زوشت: ناشیرین. خوونبار: پڕ لە خوێن، فرمێسکی خوێنین. خورمایی: سوور.

واتە: پیر ناشیرینە، بەڵام ئەگەر بێتو بیر لە رابـوردووی خـۆی بکـاتەوە و بـە فـرمێسکـی سووری پەشیمانی ریشی خۆی سوور بکا زۆر جوانە، چونکە بـنیادەمی ڕاسـتەقینە ئـەوەیە هەمیشە چاو بە رابوردووی خۆیدا بگێڕێتەوە و لە کردەوە خراپەکانی پەشیمان ببێتەوە.

جاران باو بوو پیرەکان ریشیان دەگرتە خەنە، وەك ئێستا بۆیەی رەش لەسەریان دەدەن یا شانەی رەش کەرەوەی پیادا دەهێنن... جا مـەحویش دەڵێ: لەجـیاتی ئـەوەی خـەنە بگـرنە ریشتان و راستی خۆتان لەبیر بـەرنەوە و بـە درۆ خـۆتـان مـناڵ بکـەنەوە، چاتر ئـەوەیە بـە فرمێسکی خوێنینی پەشیمانی لە کردەوەی بەدی رابوردووتان، سووری بکەن.

دڵ لە ئیدارکی حەقیقەت بێبەشە بێ داغی عیشق
«مەحویا» دانا دەبێ بەم چاوە بینایی بکا(٩)

-٧-

مژدێکی چەندە خۆشە رەقیبی ملی شکا
عەیبی فەقەت ئەوەندەیە یارم دڵی شکا(١)

دای ئیزنی هەرچی دیدە غەزالە لە گەردی رێی
بێچارە کل فرۆشە، رەواجی کلی شکا(٢)

---

(٩) ئیدراك: تێگەیشتن. بینایی بکا: بروانێ.

-٧-

(١) واتە: موژدەیەکی زۆر خۆشە بۆ گرۆی دڵداران، کەوا بەدکاری بەینی ئەوان و یار ملی شکاند و رۆیی. ئەگەر ئەم مل شکانەی بەدکار عەیبێکی هەبێ هەر ئەوەیە کەوا یار دڵی شکاوە و خەفەتبار بووە، چونکە کەسێك لای رۆیشتووە کە پەیوەندێکی پێوە بووە وەکوو بەدکارەکە بێ.

لە لایەکەی کەشەوە مەبەست لە (دڵشکان) ئەوەتە یار دڵرەقییەکەی جاران ئارەزووی ئازاردانی دڵدارانی نەماوە و رێگای داون چاویان پێبکەوی و بە تۆزی بەرپێی چاویان برێژن، وەك لە بەیتی دووهەمدا دەیڵێ...

(٢) واتە: پاش ئەوەی بەدکاری نێوان یار و دڵداران رۆیی و رێگای هاتوچوو بۆ یار کرایەوە، یار بە تۆزی رێگای خۆی چاوی هەموو دڵدارانی چاولەرێی رشت و چاوی جوان کردن و بەوە ئیتر بازاری ئەو نازدارانەش نەما کە چاویان وەك چاوی ئاسك جوانە، چونکە تۆزی بەرپێی ئەم، چاوی دڵدارانی لە چاوی ئەوان رەشتر و جوانتر کرد. هەی قوڕ بەسەر کل فرۆش، کە ئیتر پاش زۆر بوونی تۆزی رێی یار، کەس ناچێ کلی لێ بکڕێ و کلەکەی ئەویش بێ رەواج کەوت و کەڵکی پێوە نەما.

دەشگونجێ مەعنای نیوە بەیتی یەکەم بەم جۆرە بێ کەوا: یار رێی هەموو چاو جوانانی دا بێن گەردی رێگای هەڵگرن و بیبەن بیکەنە چاویان و چاوی پێ برێژن... بەپێی ئەم مەعنایە

☜

تۆ چـوویە بـاغ و پشـتی شکـا، حـەقیە، بـاغەوان
بـازاڕی گــوڵ شکــاوە، دڵی بــولبولی شکــا (٣)

خەندەی لەب و عەبیری خەتی تۆ بـوو وەك مـناڵ
تـۆوی تکـا کـە غـونچە، وەنـەوشە مـلی شکـا (٤)

رووتێ لە سەیری پۆشتەیەك بـوو چـخـۆشـی وت:
سەیری هەیە فەرەس کە پـەرۆشـی جـلی شکـا (٥)

زیادەڕەوییەکە لەوەدا دەبێ کەوا یار ئەوەندە جوانە تەنانەت ئەوانەش کە چاویان وەك چاوی ئاسك رەشە، تۆزی رێگای ئەویان دەوێ چاوی پێ برێژن و پێی جوان بکەن.

(٣) واتە: کە باخەوان بەهۆی رۆیشتنی تۆوە بۆ نـاوباخ، پشـتی بشـکـێ، حـەقیەتی، چـونکە بەهۆی رۆیشتنەکەی تۆوە بۆ ناوباخ بازاڕی گوڵەکـانی شکـاوە لەبـەر ئـەوە کـە گـوڵ نـیە لە بەرابەری تۆدا ئیددیعای جوانی و بۆن خۆشی بکاو بولبولیش دڵیـان شکـاوە، چـونکە تـازە بەهۆی بێ بایەخ بوونی چڵ و گوڵەکانەوە جێگەیەك نەماوە لەسەری بنیشنەوە و بۆی بجریوێنن.

(٤) عەبیر: بۆنی خۆش.

واتە: وەك چۆن مناڵێکی نەوسن کە خواردەمەنییەك ببینێ حەزی لێ بکا بەڵام دەسگیری نەبێ، دەڵێن تۆوی دەتکێ و وەك چۆن ئەگەر ساوا شتی بۆن خۆشی لێ نزیك بکەنەوە دەڵێن بە بۆن دەکەوێ، خونچەیش بۆ زەردەخەنەی لێوی تۆ بوو ئەوەندە گریا پشکووت و دەمـی کرایەوە و بوو بە گوڵ و سیس بوو و تۆوی داوەرییە زەوی... بە هۆی بۆنی خۆشی خـەت و خاڵی تۆیشەوە بوو وەنەوشە بە بۆن کەوت و ملی شکا. مەبەست لە مل شکـانی وەنـەوشە ئەوەتە کە هەمیشە لار دەبێتەوە و قنج راناوەستێ.

«تیباق»ێکی ناسك لە نـێوان «خـەندەی لەب» و «گـریانی غـونچە»دا هـەیە کـە لە «تـۆو تکان»ەکەیەوە دیاری دەدا.

(٥) فەرەس: ماین. پەرۆشی: ئارەزووی بەتین.

واتە: کابرایەکی بەهرەمەندی هەژار و بێ دەسەڵات سەیری کابرایەکی پۆشتە و پەرداخی نەفامی کرد و بەراوردی حاڵی خۆی لەگەڵ حاڵی ئەو کرد، کەوا دنیا بەم جۆرەیـە ئـینسانی بەهرەمەند و بە قابیلەتی تێدا لاتە و بنیادەمی نەفام و نەزانیش داراو دەوڵەمەندە و لە ئەنجامی

غـونچە دەمـی لە بـاسی دەمـی تـۆوەدا، سـەبا
مشـتێکـی دا لە دەمـی، دەم قسـەی زلی شکـا (٦)

یەعقووب وەش کە «مەحوی»یە، چاوێشەداری هیجر
چاوی بـە گـەردی راهـی بـەشیرت گـلی شکـا (٧)

ئەو بەراوردەدا قسەیەکی جوانی کرد، وتی مادەم پۆشاکی جوان و باش بۆ کەسانی وەك ئەم کابرایە بێ، شتی چاکە ماینی رەسەن بە رەسەنی خۆی بنازێو زینی جوانی نەوێ.

هەرچەند مەحوی خۆی لە بەیتەکەدا ئەوەی نەوەتووە، بەڵام لە بەراورد کردنی رووت و پۆشتەکەوە بە یەك و لە باس کردنی ماینی بێ زینەوە دیارە ویستوویەتی کابرا پۆشتەکەش بشوبهێنێ بە گوێرێژی کورتان لێ کراو.

(٦) واتە: خونچە دەیویست باسی دەمی بۆن خۆشی تۆ بکاو چاو لە تۆ بکاو خۆی وەك تۆ بە جوان و بۆن خۆش بداتە قەڵەم. بای بەیان مشتەکۆڵەیەکی دا بە دەمیداو دەمـی قسـەی زل کردنی شکاند و کردی بە گوڵ...

مەبەستی مەحوی ئەوەیە بڵێ: پشکووتنی خونچە و بە گوڵ بوونی، هـی ئـەوەیە نـیازی لاسایی کردنەوەی تۆی بووە، بای بەیان مشتەکۆڵەیەکی داوە بە دەمیداو پشکواندوویەتی و دیارە ئەنجامەکەشی ئەوەیە پاش چەند رۆژ سیس ببێ و بوەرێ و هەر تۆ بمێنیتەوە لە مەیدانا...

(٧) یەعقووب: حەزرەتی یەعقووب پێغەمبەر کە لەتاو دووری یووسفی کوڕی چاوی کـوێر بوو و کە کراسەکەی یووسفیان بۆ هێنا، هێنای بـە چـاویداو چـاوی رۆشـن بـووەوە. وەش: پاشگرێکە لە زمانی فارسیدا بە مەعنا وەك و ئاسا. بەشیر: ئەوەی موژدە دێنێ.

واتە: مەحوی لەتاو دەردی دووری تۆ تووشی چاوێشە بووە، وەك یـەعقووب کـە لەتـاو دووری یووسفی کوڕی کوێر بووبوو. بەڵام وا بە تۆزی رێگات کە موژدەی هاتنتی بۆ هێنا گلی چاوی شکا، وەك چۆن یەعقووب کە کراسەکەی یووسفیان بۆ هـێناو مـوژدەی سـەلامەتی ئەویان پێ گەیاند چاوی چاك بووەوە.

وشەی «بەشیر» ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ﴾ واتە: کاتێ کە موژدە هێنەر هاتە لای یەعقووب... تاد، کە کارەساتی بـردن و خسـتنە چـاڵو فـرۆشـتنی حـەزرەتی یـووسف دەگێڕێتەوە...

-٨-

گـــەردی ڕێی هـەستاوە جـێ داوا دەکـا
بەختە! مـاڵی چـاوی کـێ ئـاوا دەکـا![١]

وەردەگێڕێ ڕوو کە سوجدەی بەر دەبەم
هەی دەڵێ: کەی نـوێژی ڕۆژاوا دەکـا[٢]

چاوە، جێی ئەو شۆخە بێ، وتم و وتـی:
ئەم مەلا شـێخـە قسـەی بـێجـا دەکـا[٣]

-٨-

(١) واتە: یار هەستاوە کەوتووەتە ڕێ‌و تۆزی ڕێگای بەرز بووەتەوە، جێی دەوێ لێی بنیشێ. دەسا ئەی بەخت! ئاخۆ یار ڕوو بکاتە کێ‌و جەواهیر سورمەی تۆزی بەری پێی لە چاوی کێ بنیشێ‌و ماڵی چاوی کێ ئاوەدان بکاتەوە...

دەشگونجێ «بەختە ماڵی» بە وشـەیەکی مورەککەبە دابنرێ‌و بە مەعنای ماڵی بەختیار بێ. واتە: ئاخۆ ئەو تۆزە ماڵی بەختیاری چاوی کێ ئاوەدان بکاتەوە و لێی بنیشێ‌و بیکا بە ماوای خۆی!

(٢) واتە: کە چاوم بە ناوچاوی یار دەکەوێ سوجدەی بـۆ دەبـەم. کـەچی ئـەو ئـەوەندە لێم لالووتە ڕووم لێ وەردەگێڕێ‌و بەو ڕوو وەرگێڕانە ئەوەندە خەفەتبارم دەکا بـەرچـاوم تـاریك دەبێ، یا قژی ڕەشی دەردەکەوێ‌و دنیا دەبێ بە تاریکە شەو، کەچی گاڵتەشم پێ دەکا، دەڵێ سەیری ئەم کابرایە کەن کەوا نوێژی ڕۆژاوای دوا خستووە بۆ ئێستا کە دنیا بە تەواوی تاریك بووە و ئێستا نوێژی مەغریب دەکا کە دەبوو زووتر بیکردایە. مەبەست لە نوێژەکە سـوجدە بردنەکەیە کە ئەو بردیە بەر ڕووی یار.

(٣) واتە: وتم هەر چاوم شك دەبەم بۆ ئەوە بشێ ببێ بە جێی ئەو شۆخە. کەچی ئەو وتـی: سەیری ئەم مەلا شێخە بکەن قسەی چەند بێجاو ناشیرین دەکا، کە دەبوو وا نەبوایە، چونکە هەم مەلایشە و هەم شێخیشە... من چۆن ڕازی دەبم بەوە کە لەناو چاوی ئەودا جێ بگرم... من جێی بەرزتر و شایانترم دەوێ.

دەشگونجێ مەعنای نیوە بەیتی یەکەم وابێ کەوا: بە چاوم وت: یاخوا بەختت یار بێ‌و ببی بە جێگەی یار. بەم مەعنایە بەیتەکە پەیوەندییەکی بە بەیتی یەکەمەوە دەبێ کە وای گەیاند یار کەوتووەتە ڕێ‌و تۆزی بەر پێی دەرکەوتووە.

لەنێوان (جێی... بێ)و (بێ‌جا)دا جۆرە تیباقێکی جوان هەیە.

کوشتەی ئەو چاوەم لە جەمعی کوشتەگان
خەنجەری موژگانی، من «مِنها» دەکا (٤)

دا بە یەکبارە بە بادا عومری خەڵق
دێ بە با کاکۆڵەکەی تا تا دەکا (٥)

چاوەکەی بەیدەستی مەستیشە، کەچی
هەر بە لەحزێ فیتنەیێ بەرپا دەکا (٦)

ئەو کە دڵ دوو قەد دەکا شیری برۆی
ئیکە خەنجەر بۆ بەقەد خۆیا دەکا! (٧)

---

(٤) کوشتەگان: کوژراوان. موژگان: برژانگ. «مِنها»: ئیستیسنا، جوێ کردنەوە.

واتە: لە ریزی کوژراوانی عیشقی چاوی یاردا منیش یەکێکم لەو کوژراوانە. کەچی خەنجەری برژانگی چاوی یار بەرابەر بە من نابزوێ، واتە چاوی یار تۆزێ بۆم ناڕوانێ و بەو بۆ نەڕوانین و بەکار نەهێنانی برژانگانە من لە ریزی کوژراوەکان جیا دەکاتەوە.

(٥) دا: تا. یەکبارە: بە یەکجاری. تا تا: تاڵ تاڵ.

واتە: یار دێ تاڵ تاڵی مووی قژ و زوڵفی دەدا بە با، تا بە تەماشای ئەو دیمەنە جوانە عومری خەڵك بدا بە با. یا لەبەر ئەوەکە دڵی عاشقان بەسراوە بە مووی قژو زوڵفی ئەوەوە، کە ئەو موونە تاڵ تاڵ کران دڵی عاشقەکان دادەکەوێ و عومریان دەدرێ بە با و دەمرن.

لە نێوان «با» و «تا تا»دا لەو رووەوە کە دوو پیتی «ئەلف» و «بێ»ن، تەناسوب و بەو پێیە کە «بادان» و «تاڵ تاڵ کردن» دژی یەکن تیباق هەیە. لە نێوان «دا» و هەردوو «با» و «تا»کانی «تا تا»یشدا جیناسی لاحیق هەیە.

(٦) بەیدەست: دەستەمۆ. لەحز: لاچاو.

واتە: چاوی دەستەمۆی یار مەستیشە. بۆیە دەبوو هیچ دەسەڵاتی نەبوایە و هیچی پێ نەکرایە. کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بە تەنها لاکردنەوەیەکی ئاژاوەیەکی گەورە دەنێتەوە.

(٧) ئیکە: ئیتر.

واتە: یار کە بە شیری برۆی دڵی دڵداران دەکا بە دوو کەرتەوە، ئیتر خەنجەری بۆچیە و بۆچی دەیکا بە قەدی خۆیدا!.

زامــی دڵ وێران و مــاڵ ئــاوا تــەبیب
مــاڵی وێرانــم کــە مــاڵ ئـاوا دەکـا (٨)

تورکی چاوی مەستی «مەحوی» موژدە بێ
وا کـــەبابی جـــەرگو دڵ داوا دەکـــا (٩)

-٩-

وەك بولبول ئـەو دڵە بـە گـوڵی روو کـە روو دەکـا
پـــەروانـــەیە زیـــارەتی شـەمع ئـارەزوو دەکـا (١)

من وەسڵی ئەو بەرابەری جەننەت دەگرم و ئـەو...
دۆزەخ بە ئاهی سینەیی مـن روو بـە روو دەکـا (٢)

---

(٨)واتە: من زامی دڵم وێرانە و پزیشکەکەیشم کە یارمە بۆ خۆی ماڵ ئاوەدانـە و خـەفەتی هیچی نیە و مەبەستی نیە من چیم بەسەر دێ. بۆیە ئەوەتە مـاڵ ئـاوا دەکـاو دەڕواو بـەجێم دێڵێ... ئەی ماڵ وێران خۆم.

(٩)تورکی چاوی: چاوی تورکی... لە ئەدەبی کۆندا کینایەیە لە چاوی جوان، چونکە چاوی تورکان زۆر جوانە.

واتە: مەحویا! موژدە بێ وا چاوی جوانی یار داوای کەبابی جەرگو دڵ دەکا بۆ مـەزەی شەرابی مەستی خۆی، ئیتر بەوە زامی دڵت تیمار دەبی و دەردی دەروونت چار دەکرێ.

-٩-

(١)واتە: دڵ کە وەك بولبول بە ناڵە و سۆزەوە روو دەکاتە گوڵی رووی یار، لەبەر ئەوەیە کە رووی یار وەك مۆم وایە و ئەمیش وەك پەروانە و دەیەوێ بە دەوریا بگەڕێ تا دەسووتێ.

(٢)واتە: من ئەوەندە بە پەرۆشم بۆ گەیشتن بەو، دەڵێم ئەگەر پێی بگەم ئیتر بەهەشتم ناوێ. کەچی ئەو ئەوەندە بێ وەفایە، ئەوەندە خۆیم لێ دوور دەگرێ ئاهی سینەم وەك دۆزەخ تاو بسێنێ و هەناسەی گەرمی سینەم لێ دەکا بە ئاگری دۆزەخ.

ریشـــێکـی پـان و تـووکی بـنا گـوێ درێژو لوول
سۆفی لە دیـنی لادە بـە دیـمەن لە جـوو دەکـا(٣)

گەر عاشقی لە خوونی جگـەر قـوم دە، دەم مـەدە
مەی خوارە، خام کارە هـەتا هـاو و هـوو دەکـا(٤)

دنـیا بـە حـیلە مـەیلی بـە ئـەبنای ئـەگـەر بـبێ
ئـەم «دایـە رێزبـار»ە بـە فـرزەندی شـوو دەکـا(٥)

---

(٣) مەحوی لەم بەیتەدا، وەك لە زۆر بەیتی تریشیدا، ئـاوڕ دەداتـەوە بـەلای ئـەو بـە دیـمەن ئەهلی مەعناو بەڕاستی بێ ناوکانەدا کەوا لەبەر ئەوەی خۆیان لە بەهەشتی دڵداری ڕاستەقینە بێ بەشن، چاو لێگەری و دیمەن کارییەکەیان هیچ دادیان ناداو ڕاستییەکەیان ناگۆڕێ. پێیان دەڵێ: ئەمانە دیمەنیان نیشانەی دەروونیانە. بە ریشی پان و تووکی درێژو لوولی بـنا گـوێیـانا ـدوور لە دینەکەیان ـ لە جوولەکە دەچن. بۆیە دیمەن کارییەکەیان نایانگەیەنێتە مـەبەست و ئەنجامێکیان لێوە دەسگیر نابێ.

(٤) دەم: هەناسە. مەی خوار: مەی خۆر. خام کار: ساویلکە و نەزان و تازەکار.

مەحوی لەم بەیتەدا زۆر قووڵ پێ دادەگرێ و بە دەریای عیشقدا ڕۆ دەچێ. دەیەوێ عاشق نەك تەنها بە بە زام و دەردی خۆی ڕازی بێ و بەس، بەڵکـوو دەبـێ نـاڵە و هـاواریشـی لێوە نەیەت. دەڵێ: تۆ ئەگەر عاشقی ڕاستەقینەی قوم بدە لە خوێنی جگەری خۆت و بیخۆرەوە و هەناسە مەدە تا تەواوی دەکەیت و ناڵەت لێ نەیەت، چونکە مـەستی ڕاسـتەقینە کـەسێکـە ئەوەندە سەرخۆش بێ لە هۆشی خۆی بچێ، ئەگینا بە نەفام و ساویلکە دادەنرێ.

(٥) ئەبنا: «أبناء»، کوڕان. دایە رێزبار: دایە رێزوار، ناوی ئافرەتێکـە لە فـۆلکـلۆر و مـێژووی تاقمی ئایینی «کاکەیی» یا «ئەهلی حەق»دا، وەك «سوڵتانی ساق = سوڵتان ئیسحاق» و «سەید برا» و «بـاوە یـادگار» جێگـایەکـی تـایبەتی هـەیە. لەنـاو مـوسوڵمانانی ئـەو نـاوچانەدا کـە کاکەییەکانیان تیا دەژین. وا مەشهوورە وەختی خۆی خێڵی کاکەیی تـەفرو تـوونا کـراون و کەسیان لێ دەرنەچووە، ئافرەتێکی دووگیان نەبێ کە ناوی «دایە رێزوار» بـووە، لە شـوێنـی ئاوایی «هاوار»ی ئێستادا خۆی پەنا دەدا تا مناڵەکەی لێ دەبێتـەوە. مـناڵەکـەی کـوڕ دەبـێ، بەخێوی دەکاو پێی دەگەیەنێ. کە گەورە دەبێ خۆی شووی پێ دەکاو وەچەیان لێ دەکەوێتەوە ☜

ئەشكەوتی بایەكـە دەمـی واعـیز كـە دێتـە وەعـز
وەقتی سكووتی نـەقشی سـمێڵی لە قـوو دەكـا (٦)

دا عەكسی جیلوە دەرنەكـەوێ، نـەك لە چـاكـییە
ئەو شۆخە چاكی سینەیی «مەحوی» رفوو دەكا (٧)

☞

و دیسانەوە خێڵەكەیان زیندوو دبێتەوە. هەر چۆن بێ، راست و درۆیی ئەم رازە لای ئێمە ئاشكرا نیە. زۆریش رێی تێ دەچێ دەست هـەڵبـەست بـێ و لە ئـەنجامی نـاكـۆكـی بـیری كاكەییەكان و موسوڵمانە سوننییەكاندا دروست كرابێ!. كاكەییش تاقمێكـن لە تـاقمەكـانی موسوڵمانان، لە كوردستانی عێراقدا لە ناوچەی تاوغ «داقووق» و لە دێی «هاوار»ی سەر بە «هەڵەبجە» دەژین.

واتە: هەرگیز بە دنیا پشت ئەستوور مەبە و دەست لە دڵداری خۆت هەڵ مەگرە، چونكە ئەگەر جاروباریش وا رێ بكەوێ دنیا لا بە لای ئینساندا بكاتەوە، لاكردنەوەكەی بە فرو فێڵ دەبێ و لاكردنەوەیەكی ناپەسەند و نادروست دەبێ، وەك شوو كردنەكەی «دایە رێزوار» بە كورەكەی.

بێ (ن): دەبوو، بەڵام بەپێی ئەم نوسخەیە شەرت و جەزاكە ناكەونە یەك.

(٦) واعیز: ئامۆژگاریكەر. وەعز: ئامۆژگاری. سكووت: بێدەنگی. قوو: پەلەوەرێكـە مـل و گەردنێكی درێژی هەیە و مەلەوانی دەكا؛ پەڕێكی نەرم و جوانی رەش و سپی هەیە نانیشێتە سەر یەك.

واتە: گوێ مەدەرە پەند و ئامۆژگاری واعیزی زۆر بڵێ... قسەكانی چونكە لە باوەڕو دڵو دەروونێكی پاكەوە دەرناچن، كەڵكی هیچیان پێوە نیە وكە دەم دەكاتەوە بۆ پەند دادانی خەڵك ئەوەندە زۆر دەدوێ، دەمی دەڵێی ئەشكەوتی پڕ لە بایە وكە بێدەنگیش دەبێ دەم و سمێڵی لە سەرو كەللەی تەیری قوو دەكا.

(٧) دا: تا، بۆ ئەوەی. چاك «ی دووهەم»: لەت، توێ توێ. رفوو: پینە.

واتە: لە چاكی خۆی نیە یاركە دێت سینەی لەت كراوم دەدوورێتەوە. بۆیەی دەدوورێتەوە چونكە وێنەی خۆیی تیایە و ئەگەر نەیدوورێتەوە وێنەكەی دەردەكەوێ و ناشیەوێ دەركەوێ.

-١٠-

دەوری هەر چاوێکی ئەمڕۆ داوە سەد فەوجی بەلا
دین و دڵ یەغما دەکەن، چاری کەن ئەی شێخ و مەلا (١)

وەسیەتی مەجنوونە: هەرکەس دەردی دنیا عارە بۆی
خۆ بکا وەك من بە دەردی عیشقی یارێ موبتەلا (٢)

کۆتری دڵ، چەنگولی بازی قەزا یەعنی موژەی
دی، بە زوڵفی چوو پەنا با، کەوتە نێو داوی بەڵا (٣)

-١٠-

ئەم پارچە شیعرە، چ لە دەستنووسەکانی بەردەستماندا و چ لە نوسخە چاپەکەشدا، بەپێی ریزی تیپەکانی ئەلف و بێ بۆ «لامەلفەلا» دانراوە کە لەپێش «ی»وە دێ. دیارە مەحویش، وەك شاعیرەکانی تری سەردەم و پێش خۆی ویستوویە بۆ هەر پیتێك پارچە شیعرێکی هەبێ. بەڵام لەبەر ئەوە کە لە راستیدا پیتێك نیە ناوی «لامەلفەلا» بێ، ئێمە گێڕامانەوە جێگای راستەقینەی خۆی لە پیتی «ئەلف»دا کە ئێرەیە.

مەحوی ئەم پارچە شیعرەی بەبۆنەی کۆچی دوایی سەردەستەی شاعیرانی عیشق دۆستی کورد «مەولەوی»یەوە وتووە.

(١) یەغما: تاڵان.

واتە: چاوەکانی یار ئەوەندە فیتنە گێڕو ئاشووباوین، هەر یەکێکیان سەد فەوج بەڵای بە دەوردایە، دین و دڵی دڵداران بە تاڵان دەبەن، دەسا شێخ و مەلاینە خۆتان و غیرەتتان، چارەیەکی بۆ بدۆزنەوە.

(٢) واتە: مەجنوون کە سەردەستەی عاشقانە رای سپاردووە کەوا کێ دەردی دنیای پێ عارە و نایەوێ گرفتاری ببێ و بکەوێتە داویەوە، با وەك ئەو رێگای عیشق بگرێتە بەر و خۆی گرفتاری دەردی عیشقی یارێك بکا، چونکە تەنها لە رێگای دڵداریەوە بنیادەم ئازادی راستەقینەی خۆی دەستێنێتەوە و لە داوی دنیاو دنیاپەرستی دەرباز دەبێ.

عارە بۆی (ن): بارە لێی.

(٣) چەنگول: چنگ.

وەقتی نوێژی سەر جەنازەی بۆ شەهیدی عیشق دۆست
مـەوج ئـەدا ئـەم ئـاسمانانە لە دەنگـی «اَلصَّـلا»(٤)

تا نەبووری تۆ لە سـەر، رێ نـاخەیە مـەیدانـی عـیشق
سـەر لە پـێشـی پـێ دەبـێ لەم رێگـە دانـێ «اَوَّلا»(٥)

تـورکی مـن کـوشتارخـانەی عـاشقانی دی، وتـی:
مـن «بـرنجی بـر یـزید»، ئـێرە «ایکـنجی کـربلا»(٦)

«مەحوی» ئەمشەو ئەو پەری شێوەی لە خەو دیبێ، دەبێ
بۆیە ئـەمڕۆ «مـەولەوی» کـەوتۆتـە حـاڵی حـەلوەلا(٧)

واتە: کۆتری بەسە زمانی دڵ، چنگی بازی قەزاو قەدەری دی کە برژانگی یارە، لە ترسا چوو پەنای بە زوڵفی برد خۆی تیا حەشار بدا، کەچی لەوێیش کەوتە داوی بەڵای زوڵفیەوە.

(٤) اَلصَّلا: «اَلصَّلاة»، وەرن بۆ نوێژ.

واتە: لە کاتی نوێژی شەهیدی عیشق دۆستدا کە مەولەوییە، ئەم ئاسمانانە هەموو دەنگ دەدەنەوە لە بانگەوازی بانگ کردنی فریشتەکان بۆ کردنی نوێژی جەنازە.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بەو حەدیسە کە دەگێڕێتەوە: جارێکیان یەکێ لە ئەسحابەکانی پێغەمبەر (دروودی خوای لێبێ) شەهید کرابوو، پێغەمبەر (د.خ) فەرمووی: نـوێژی لەسـەر مـەکـەن چونکە شـەهید لەلایەن فریشتەکانی ئاسمانەوە نوێژی لەسەر دەکرێ.

(٥) واتە: ئەو کەسەی رێگای دڵداری بگرێتە بەر، دەبێ دەسـبەرداری گـیانی خـۆی بـبێ... دەبێ بەرلەوەی هەنگاو هەڵبێنێتەوە دەست لە گیانی خۆی داشـوا؛ چـونکە ئـەم رێگـایە بـە «سەر» تەی دەکرێ نەك بە «پێ»...

(٦) واتە: کە یار کوشتارخانەی دڵدارەکانی خۆیی دی، وتی: مـن یـەزیدی یـەکـەمم و ئـەم شوێنەش کەربەلای دووهەمە.

ئـەم بـەیتە ئـیشارەتە بـۆ کـارەساتی کـوشتنی حـوسەینی کـوڕی عـەلی کـوڕی ئـەبوتالیب و هاوڕێکانی لە دەشتی کەربەلا، لەسەر دەستی لەشکری یەزیدی کوڕی موعاویەدا.

(٧) واتە: مەحویا، رەنگ بێ ئەمشەو «مەولەوی» عەنبەر خاتوونی پەری شێوەی یار و ژن و

☜

-١١-

دەم و زارێ تیا مابێتەوە ڕەنگاری ڕیق ئەمما
پیاڵێکی عەقیقە، پڕ لە بادێکی عەقیق ئەمما(١)

☞

خۆشەویستی خۆی لە خەودا دیبێ، وا ئەمڕۆ کەوتووەتە حاڵی حەلوەلاو خەریکە دەمرێ «و مرد»، تا بڕوا خۆی پێ بگەیەنێ و لە ڕێگای عیشقیدا شەهید ببێ.

دەشگونجێ مەعنای بەیتەکە وا لێ بدەینەوە بڵێین واتە: دەبێ ئەمشەو مەحوی یاری پەری شێوەی خۆیی لە خەودا دیبێ، بۆیە ئەمڕۆ وەك دەروێشی تاقمی «مەولەوی» کە یەکێکن لە تاقمەکانی ئەهلی تەسەووف حاڵی لێ‌هاتووە وکەوتووەتە حەلوەلاکردن. ئەم مەعنایە تەنها لە حاڵێکدا دەست دەدا کە پەیوەندی بەیتەکەمان بە تێکڕای پارچە شیعرەکەوە مەبەست نەبێ.

ڕستەی «ئەمڕۆ مەولەوی کەوتۆتە حاڵی حەلوەلا» لە نیوەی دووهەمی ئەم بەیتەدا، بە حورووفی ئەبجەد و بەپێی شێوەی نووسینی فارسی ئامێزی جارانی کوردی، واتە بەم جۆرە: «امر و مولوی کوتوتە حالی حلولا» دەکاتە ١٣٠٠، کە ئەوەش بە ساڵی کۆچی، ساڵی کۆچی دوایی مەولەوییە کە بەرابەری «١٨٨٢-١٨٨٣ی -ز»یە.

-١١-

(١) ڕیق: تف. بادێکی: بادەیەکی. عەقیق: جۆرە مووروویەکە لە هەموو ڕەنگێکی هەیە، بەڵام گرانبەهاتریان سوورە. بە کوردی پێی دەڵێن: ئاقیق.

واتە: دەمی هەر دڵدارێ ڕەنگاری تەڕایی دەمی یاری تیا مابێتەوە، وەك پیاڵەیەکی لە ئاقیق دروستکراو وایە کە شەرابێکی سووری ئاقیق ڕەنگی تیا بێ.

ڕووی ئەم شوبهاندنە ئەوەیە تەڕایی ناودەمی یار ئەوەندە خۆش و سەرخۆشکەرە، لەگەڵ ماچ و مژینی دەمدا بچێتە ناو دەمی هەر دڵدارێکەوە، لەبەر ئەوە کە لە دەمی یارەوە هاتووە، دەمی دڵدارەکەش دەکا بە پیاڵەیەکی شەراب کە لە ئاقیق دروست کرابێ و پڕبێ لە شەرابی ئاقیق ڕەنگ.

«ئەمما»ی یەکەم لە داڕشتنەوەی بەیتەکەدا بە پەخشان دەبێ بە سەرەتای ڕستە و «ئەمما»ی دووهەمیش دەکەوێتە پێش «پڕ لە بادێکی...»یەوە.

لە پڕ ئەو چاوە هەڵدەبڕێت و جەرگی عـالەمێ دەبـڕێ
نیە، هەر بەرقە غەمزەی دڵ شکافی، بێ بەریق ئەمما (٢)

لە فیرقەی خاکسـارانـی مـەحەبەت بـفکرە یـەك یـەك
بە دیمەن یەك نەفەر، دامەن بە لێوی سەد فەریق ئەمما (٣)

بە پێچی خواروخێچ ئـیما دەكـا پـیری تـەریقەت: بـێ
حەقیقەت پیرە زاهید پیرە، گوم كردوو تەریق ئـەمما (٤)

---

(٢) بەرق: برووسکەی ئاسمان. غەمزە: چاو هەڵتەكاندن. دڵ شکاف: دڵ لەتکەر. بـەریق: تیشك.

واتە: یار لە پڕ چاو هەڵدەبڕێ و بە تیری نیگای جگەری كۆمەڵی دڵداران لەت دەكا. لەمەوە دەردەكەوێ كەوا سەرنجی دڵ لەتكەری یار برووسكەی ئـاسمان نـەبێ چـی تر نـیە، هـەر ئەوەندەیە وەك ئەو تیشك ناداتەوە.

(٣) خاكسار: ئەوەی لەناو خاك و خۆڵدا بتلێتەوە و خۆی خۆڵاوی بكا. فەریق: تاقم، كۆمەڵە.

واتە: بە دڵ بیر لە كۆمەڵی ئەو دڵدارانە بكەرەوە كـەوا لە خـاك و خـۆڵی خـۆشـەویستیدا دەتلێنەوە. ئەمانە هەركامیان بگری بە دیمەن تاقە كەسێكە، بەڵام داوێنیان بە لێوی سەد پیاوی گەورە یا سەد تاقمە خەڵكەوەیە. مەبەستی لەوەیە هەركامیان بگری پایەی ئەوەندە بڵندە چەند كەس بە لێو داوێنی ماچ دەكا.

(٤) ئیما: ئیشارەت. تەریقەت: ڕێگای سۆفییان بۆ خواناسی. تەریق: ڕێگا.

واتە: پیری تەریقەت كە بە دیمەن خۆی بە خواناس دەخـاتە بـەرچـاو، وەك ئـافرەتێكـی ناشیرین كە بیەوێ بە شەدەی لار دڵی دڵداران فریو بدا ئیشارەتمان بۆ دەكاو بانگمان دەكـا بۆلای خۆی كەوا بچین تەریقەت لەسەر دەستیدا وەربگرین. بەڵێ، ڕاستە ئەم پـیرە زاهـیدە پیرە، بەڵام پیری تەریقەت نیە، تەریق و ڕێگای تەریقەتی ون كردووە. بۆیە دیمەنەكەشی كە خۆی بە زاهید و دەست لە دنیا داشۆردوو پیشان دەدا نەیكردووە بە زاهید و دەست لە دنیا داشۆردووی ڕاستەقینە، وەك چۆن ئافرەتێكی پیری ناشیرین شـەدەیەكی لار بنێتە سـەری و ئیشارەت بۆ خەڵك بكا، بەو شەدەی لار و ئیشارەت كردنەی نابێ بە شۆخێكی نازدار.

ئەم بەیتە یەكێكە لە شابەیتەكانی مەحوی و پتر لە یەك تەشبیە و ئیستیعارە و وردەكاری

چــەرا کـــردن لە بــاغی حـوسنیا، مـەنزووریە چــاوم
کــە دەگـــرێ ریشــی... لە بـەحرایـە غـەریق ئـەمما(٥)

☞

تێدایە. خواستنی پێچی خوار کە مایەی نازداری و ئـافرەتانی شـۆخـە، بـۆ سـەر و مـێزەری شێخێك کە بۆ ئەو دەبێ بە جنێوو سەرەڕای ئەوە هاو جووت کردنیشی لەگەڵ «خێچ» کە بە یەکجاری بەدناوی دەکا... هەروەها رووت کردنەوەی پیری تەریقەت لە هەموو مـایەیەکـی شکۆی کە تەریقەتەکەیەتی و هێشتنەوەی تەنها سیفەتی پیری بۆی کە دەیکا بە قەوارەیەکی بێ تواناو دەسەڵات...

شوبهاندنی شێخیش بە پیرە ژنێکـی عـەیاری خـۆ بـە سـاختە جـوان کـردوو، کـە هـەموو مەبەستێکی هەر فریو دانی خەڵك بێ... ئەمانە هەموو نیشانەی بڵندی ئەم بەیتە و قووڵ ئەو توانجەن کە مەحوی دەیگرێتە ئەو کەرتە شێخە. لە هەمان کاتیشدا نیشانەی ئاگری هـەرگیز خامۆش نەبووی شۆڕشی ناو دەروونی مەحوین لە رووی ئەوانەدا کە لە ژێر پەردەی ئایینەوە بازرگانییان بە راستییەوە کردووە.

خوالێخۆش‌بوو، مەلا ئەسعەدی مەحوی نیوەی دووهەمی ئەم بەیتەی بەم جۆرە راست کردووەتەوە:

حەقیقەت پیرە زاهید، پیرەکەم کردی تەریق ئەمما

واتە: تەریقی کردەوە.

(٥) چەرا کردن: لەوەڕاندن. مەنزوور: مەبەست. غەریق: خنکاو.

نوسخەی ئەم پارچە شیعرە بە خەتی مەحوی خۆی نەماوە. لەوانەیە هـەر خـۆیشـی بـە دەسەنقەست جێگەی وشە نادیارەکەی نیوە بەیتی دووهەمی بە بۆشی هێشتبێتەوە. لە نوسخە دەسنووسەکـەی رەحـمەتی شـێخ عـومەری کـوڕی مـەحوی و بـاوکی شـێخ مـوحەممەدی کۆکەرەوەی شیعرەکان و لە دەسنووسەکانی تریشدا ئەو جێگایە هەروا چۆڵە، بەڵام هەرچۆن بێ مەعنای تێکرایی بەیتەکە دیارە.

واتە: چاوم ئامانجێکی بەرزی هەیە کە ئەوەتە لە باغی جوانـی یـار بـلەوەڕێ، بـەڵام کـە دەست بە ریشی...ەوە دەگرێ و دەیەوێ لەو ڕێگایەوە بگاتە ئامانجی خۆی، لەبەر ئەوەیە کە ناچارە وەك لەناو ئاو دامابێ و خەریك بێ بخنکێ. مەسەلەیەکی مەشهووریش هەیە کە ئەڵێ: «اَلغَرِیقُ یَتَشَبَّثُ بِکلِّ حَشِیشٍ» واتە: ئەوەی خەریك بێ بخنکێ هەر پل و پووشێکی دەسگیر ببێ

☜

دەمێ بوو یار و هەمدەم بوو لەگەڵ دڵ سەبر و هۆش ئاخر
لەبەر بێتابی، ئەو تەشریفی برد و بێ رەفیق ئەمما (٦)

بڵاوەی کرد و رۆیی کۆمەڵەی یاران و ئەهلی دڵ
لە شوومی بەختە «مەحوی» ماوە، بێ یار و رەفیق ئەمما (٧)

- ١٢ -

بوومە خاکی سەری رێی، پێیەکی تا پێما نا
وتی: سەد دەفعە بخۆ ئەی حەریکەی بێ مانا (١)

تەڵەبی رەحم و مرووەت لە دڵی ئەهلی زەمان
تەڵەبی ئاوی حەیاتە لە سەرابستانا (٢)

☜

دەستی پێوە دەگرێ، ئەگینا ریشی.... شایانی ئەوە نیە کەس دەستی پێوە بگرێ و لە پووشێك زیاتر بۆ مرۆی لە ئاوداگیر خواردوو کەڵکی نیە.

(٦) واتە: ماوەیەك بوو دڵم هاودەمی سەبرکردن و ئارامی و لە هۆشی خۆ نەچوون بوو و بە هۆی ئەو هاودەمەوە دەیتوانی کەمێك ئۆقرە بگرێ. وا ئەو هاودەمەشی سرەوتی نەماو رۆیی و باری کرد و دڵیش بێ هاودەم مایەوە.

(٧) واتە: کۆمەڵی یاران و خاوەن دڵان هەموو مردن. منیش کە ماوم و نەرۆیشتووم، مانەکەم نیشانەی کڵۆڵی و بەدبەختیمە، ئەگینا ئەگەر بەختیار دەبووم وەك ئەوان دەرۆیشتم.

- ١٢ -

(١) واتە: تا بە تەواوی خۆم لە بەردەستی یاردا زەلیل نەکرد لایەکی لێ نەکردمەوە و تا نەبووم بە خاکی بەری پێی و لەسەر رێیدا نەکەوتم پێیەکی پیا نەنام... ئەوسا کە بەسەرمدا هات و کوتامیەوە گوتی: دە بخۆ، دەی ئەوە دەردت بێ ئەی بزێوی جم و جووڵ کەری نەفام... مەبەستی لە کەمتەرخەمی دۆست و گوێ نەدانیەتی بەو هەموو دەردانەی کە تووشی دڵدار دێن لە پێناوی ئەودا.

(٢) سەرابستان: وڵاتی سەراب، ئەو شوێنەی لە دوورەوە وا دێتە پێش چاو کەوا ئاوی تێدا بێ،
☞

قاتی پیاوە لەسەر ئەم ئەرزە ـ دەبینی مەنسوور
بە سەری دارەوە ـ «ذوالنّون»ە لە بن زیندانا (٣)

لە قسێکی لەبی پشکووتووە شۆری دوو جیهان
قسەیەك سەد لەکی مانا لە لکی دامانا (٤)

قەسەمی گوێی بە چاوی بەچە دا پیری موغان
کە لەمەولا نەبیێ وەعز و قسەی مەولانا (٥)

کەچی کە دەگەیتە لای، دەردەکەوێ کەوا بەردە ڕێژە تیشکی خۆر لێی دەداو دەبریسکێتەوە.

واتە: وەك چۆن ئاوی عادەتی خواردنەوە، چ جایێ ئاوی ژیان، لە سەرابستاندا دەست ناکەوێ، داوای بەزەیی و تەمای پیاوەتیش لە ئەهلی ئەم چەرخە بووە بە خەیاڵێکی بەتاڵ و هیوایەکی بێ بنەڕەت.

(٣) مەنسوور: مەنسووری حەللاج کە لەسەر ئیددیعای «اَنَا الحَق» کردن، کردیان بە دارا. «ذَاالنّون»: حەزرەتی یۆنس کە ماسییەکی گەورە قووتی داو حەوت ڕۆژ لەناو سکیدا مایەوە، تا پاشان بە خواستی خوا لە قەراغ ئاوێکدا هەڵی هێنایەوە.

واتە: پیاوێ پیاو بێ نەماوە لەسەر زەویداو دنیای دوون جێگەی مرۆی مەردو بە هیممەتی تێدا نابێتەوە. بۆیە وا مەنسووری حەللاج دەکرێ بە داراو پێی لە زەوی دەبڕیێ و یۆنسی پێغەمبەر دەکەوێتە زیندانی سکی ماسی بنی دەریاوە و کەسیان لەسەر ڕووی زەوی ناژین...

(٤) شۆر: هەراو جەنجاڵ. لەك: سەد هەزار، وشەیەکی هیندییە. لك: چمك. دامان: داوێن.

واتە: شۆر و جەنجاڵی هەردوو دنیا لە گفتێکی لێوی ئەوەوە پەیدا دەبێ و هەر قسەیەکی سەد هەزار مەعنا لە چمکی داوێنەیدا شاردراوەتەوە.

(٥) بەچە: بەچکەی پیری موغان. لە ئەدەبی کۆندا ڕەمزی یارە. پیری موغان: پیری سەرگەورەی موغەکان. موغ پێشەوای ئایینیی زەردەشتییانە. مەولانا: لە زمانی عەرەبدا واتە گەورەمان. بە پیری تەریقەت دەوترێ. دووریش نیە ئیشارەت بێ بۆ «مەولانا خالیدی نەقشبەندی».

واتە: پیری موغان گوێچکەی سوێند دام بە چاوی بەچکە موغ، کە لەمەولا پەند و ئامووژگاری پیری تەریقەت نەبیسێ و قسەی ئەوی بە گوێدا نەچێ و هەر لە مەیخانەدا بەسەر بەرێ.

تۆوی سەر خستووە بن خاکە، سەرئەفرازیی بەر
هەر لە ڕێگەی تەڵەبا بوو سەری دانا، دانا[٦]

وتم: ئەو خاڵە چ بوو هەر کەرەتێکت دەرخست
وتی: داغێ بوو بە جەرگو دڵی «مەحوی»ما نا[٧]

-١٣-

کە دڵ دەتوێتەوە بۆ تۆ، دەکەی ئەو ڕۆژە تۆ بڕوا
کە خۆ دەرخەی وەکوو خۆر، دڵ وەکوو شەونم لە خۆ بڕوا[١]

لە نێوان «بەچە» و «موغ» و «گوێ» و «چاو»دا تەناسوبێکی جوان و لە نێوان «موغ» و «مەولانا»یشدا جۆرە تیباقێکی ناسك هەیە.

گوێمی (ن): خۆمی. لەمەولا (ن): ئیتر گوێ.

(٦) بەر: مێوە، بەرهەم. دانا «ی دووهەم»: ژیر.

واتە: ئەو بەرهەمەی هەڵچووبێ و چووبێ بە ئاسماندا، هی ئەو تۆوەیە کە سەری خۆی خستبێتە بنی خاکەوە. پیاوی ژیریش ئەوکەسەیە لە پێناوی دەسکەوتی دوارۆژدا سەری خۆی دادەنێ و دەینێتە ناو خاك...

مەبەستی ئەوەیە ئەوەی زۆرتر سەربەرزی مەبەست بێ زیاتر خۆی دەکا بە قوربانی، چونکە تا زیاتر لە خۆت ببووری، پتر بە ئامانج دەگەی، وەك چۆن تۆو هەرچەند باشتر لە خاکدا بشارڕێتەوە باشتر سەوز دەبێ و لە ئەنجامدا بەری چاکتر دەدا.

لە نێوان هەردوو «دانا»دا «جیناس»ێکی تەواوی جوان هەیە.

(٧) داغ: داخ.

مەبەستی ئەوەیە: کە ئێستا ئەو خاڵە بە ڕووی یارەوە دەرناکەوێ، لەبەر ئەوەیە بووە بە داخێك و نراوە بە دڵو جەرگی مەحویداو لەوێ سەقامگیر بووە.

-١٣-

(١) واتە: ئەو ڕۆژەی کە دڵم دەتوێتەوە بۆ تۆ، باوەڕ دەکەی کەوا هەرکاتێ تۆ ڕووی وەك ڕۆژ

کە ڕۆحم تێ گەیی تۆ حەز بە دەرچوونی دەکەی، دەرچوو
دەبـێ عـاشق کـە دی بـێزارە یـاری، بـێ بـڕۆ بـڕوا (٢)

وتـم: بـا لەم دەر و لەم کـۆیـەدا ئـانێ سکـوونەت کـەم
وتی: عاشق دەبێ هەر دەربەدەر بـێ، کـۆ بـە کـۆ بـڕوا (٣)

ڕەقیبت دەرکە، ئەم بەردەرکە پاکە پیس ئەکا، فـەرمووی:
کـە بـەم بـەرقاپییە لازم سـەگـێکـی وایـە بـۆ بـڕوا! (٤)

وتـی: «مـەحوی» مـن و تـۆ ئـافتاب و سـایە تـیمسالین
جەنابی من کـە دەرکـەوتم، دەبـێ تـەشریفی تـۆ بـڕوا (٥)

☞

جوانی خۆت دەرخست دڵم وەك شەونم کە لەبەر خۆردا خۆی ڕاناگرێ، لە خۆیەوە دەڕواو لەناو دەچێ.

لە نێوان هەردوو «خۆ» و هەردوو «بڕوا»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٢) بێ بڕۆ: بێ ئەوەی پێی بڵێن بڕۆ، واتە: هەر لە خۆیەوە تێبگا.

(٣) کۆ: شا ڕێ. ئان: تاو. سکوونەت: ئارام گرتن.

(٤) مەحوی لەم بەیتەشدا، نەك وەك هەموو جارێ کە سەرەتای فیعلی موزاریع بە «دە» دەست پێدەکا لەجیاتی «ئە»، فیعلی «ئەکا»ی لە ڕستەی «پیس ئەکا»دا بە «ئە» دەست پێ کردووە، چونکە سەنگی بەیتەکە پێویستی دەکا «ئە»کە قووت بدرێو ڕستەکە بە «پیسەکا» بخوێنرێتەوە.

(٥) سایە: سێبەر. تیمسال: وێنە، وەك.

واتە: یار پێی وتم: من و تۆ وەك خۆر و سێبەر واین. بۆیە کە جەنابی من دەرکەوت دەبێ تۆ بار بکەی و بڕۆی...

- ١٤ -

کەی لە کن ئەحمەق دەبێ حاجەتی دانا ڕەوا؟!
قەت دەکرێ چەرمەکەر یا بە عەبا یا کەوا؟!(١)

بەخششی دنیا مەخۆ، یەعنی بە نانێکی جۆ
خۆ مەکەرە بەر منەت پیرە ژنی نانەوا(٢)

ئێستە کە دەستت دەگا پێ بسووە بۆ نەجات
حەیفە لە دنیا بڕۆی کامی دڵت ناڕەوا(٣)

گریە: دەجۆشێ لەوێ، ئاهە: دبێ نەسرەوێ
نەمدی وەك ئیقلیمی عیشق جێگە بە ئاب و هەوا(٤)

- ١٤ -

(١) حاجەت: ئیحتیاجی، ئیش و کار و پێویستی. ڕەوا: ڕۆیشتوو و جێبەجێ بوو.

واتە: پەنا بردنە بەر مرۆی نەفام و بێ وێڵ بۆ جێبەجێ کردنی کاری ئینسانی هۆشیار، وەك ئەوە وایە چەرمەکەر بکرێ بە عابا، یا بە کەوا، کە دیارە بۆ شتی وا دەست نادا. مەبەستی ئەوەیە کەوا بنیادەمی نەفام کاری باش ناڕەوێنێ و پێی جێبەجێ ناکرێ.

(٢) واتە: دنیا وەك پیرە ژنێکی نانەواو بەخششی دنیا وەك نانێکی جۆ وایە. نە پیرە ژنەکە شایانی ئەوەیە و نە نانە جۆکە ئەوەندە دەهێنێ کەس منەتی هەڵبگرێ.

(٣) واتە: ئیستا کە هەیت و دەژیت، ڕێگای ڕزگاری ئەو دنیا بگرە بەر و ئەوەندە پیا بڕۆ تا پێت دەسوێ، چونکە حەیفە ئەم دنیا بەجێ بێڵی و ئارەزووی دڵت شتێکی ناشایان بێ، کە ژیانی تەنیا ئەم دنیایەیە. یا مەبەستی دڵت کە ژینی بەختیاری ئەو دنیایە، بۆت نەچووبێتە سەر.

لە کۆکردنەوەی «دەست» و «پێ» و بەراورد پێ کردنی «ڕۆیشتن» و «نەڕۆیشتن»دا کە لە «بڕۆی» و «ناڕەوا»وە دەردەکەون. وشە ئاراییەکی ناسك هەیە.

(٤) واتە: وڵاتم نەدیوە وەك وڵاتی دڵداری خاوەن «ئاو» و «هەوا» بێ. گریان لەوێ لە خۆیەوە دێتە جۆش و هەناسە هەڵکیشان سرەوت و ئارامی نیە.

لە دەسنووسەکانی بەردەستماندا ڕستەی «گریە دەجۆشێ» بە «گریە و جۆشی» نووسراوە. لەبەر ئەوەکە مەعنایەکی ئەوتۆی نەدەبەخشی بە هەڵەمان زانی و بەم جۆرەمان ڕاست کردەوە.

دیـــنتم ئـــیمانە خـــۆ، کـــوفرە نـــەگـەینم بـــە تـــۆ
قوڕ بە سەرم، دینە: چـوو، کـافرییە: بـوو ئـەوا (٥)

ئـــاگـــری داغـــی دڵم پـــەنبەیە، ســـاغت دەویٚ
نـــیمە وەکـــوو چـاوی یـار تـاقەتی نـازی دەوا (٦)

کێـیە دەڵێ بـێ نـەوا کـەس نـیە «مـەحوی» نـەبێ
بـــێت و لە هـەر بـن مـووێدا ببیێ سـەد نـەوا (٧)

---

(٥)واتە: ئیمان و موسوڵمانێتی من بەوەیە چاوم بە تۆ بکەوێ و کافر بوونیشم بەوەیە بە پێ گەیشتنت شاد نەبم. دەسا هەی قوڕ بەسەر خۆم. وا بێ دین بووم چونکە دیتنتم بۆ نەبوو و کافر بووم.

لە هەردوو وشەی «دین»دا تەوریە هەیە کە هەم بۆ مەعنای ئایین و هەم بۆ مەعنای بینین دەست دەداو جاری یەکەم بۆ مەعنای یەکەم و جاری دووهەم بۆ مەعنای دووهـەم بـەکـار هێنراوە.

(٦)پەنبە: پەموو. دەوا: دەرمان.

واتە: ڕاستت دەوێ ئاگری داخی دڵم زۆر بێ نرخە لام، چونکە سروشتی دڵم وەك هی چاوی یار وایە، وەك چۆن ئەو دەرمانی چاوی بیماری خۆی ناکا، منیش نامەوێ دڵی داخدارم بخەمە بەر نازی دەرمان و دوکتۆر.

مەبەست لە دەرمان و دکتۆر چاوی یار و نازی چاوی یار خۆیەتی. مەبەست لە بیماری چاوی یاریش نازدارییەتی، چونکە لە ئەدەبی کۆندا بە چاوی یـاران دەڵێن بـیمار. مـەعنا لێ دانەوەی «پەنبە»ش بە بێ نرخ، لەوەوەیە کە لەکوردیدا مەشهوورە کەسێ گوێ بە قسەیەك نەدا دەڵێ ئەم قسەیە لای من پەمووە یا پەشمە.

(٧)نەوا: ئاوازە.

واتە: کێیە دەڵێ لە مەحوی بەولاوە کەس نیە لە جیهانی دڵداریدا بێ نان و خوان بێ، با بێ گوێ بگرێ لە بنی هەر موویەکی لەشمەوە سەد ئاوازی عیشق ببیسێ. مەحوی لەم بەیتەدا هەر موویەکی خۆی شوبهاندووە بە ژێیەکی ئالەتی مۆسیقا.

- ١٥ -

ئــەی جــەمالت نــووری دیــدەی ئـەنبیا
شامی تـورڕەت سـوبحی عـیدی ئـەولیا[١]

ئــەو بــەرو بــوومە جــەنابی تــۆ تــیای
بــەردی بـۆ مـە دورڕە، گـەردی تـووتیا[٢]

ئــاوی خــزرە خــاکــی ئــەو بــەرقاپییە
دڕکی ئەو بـەردەرکە گـوڵ، پـووشی گـیا[٣]

- ١٥ -

مەحوی ئەم پارچە شیعرەی لە سەنا خوانی پێغەمبەردا (د.خ) وتووە.

(١) شام: ئێوارە. تورڕە: دەستە مووی ئەملاو ئەولای ناوچاوان. عید: جەژن.

واتە: ئەی ئەو پێغەمبەرەی کە بینایی چاوانی پێغەمبەران لە جوانی تۆوەیە و دەستە مووی وەك شەو رەشی ئەملاو ئەولای ناوچاوانت وەك بەرە بـەیانی رۆژی جـەژنی پیاوانـی خـوا رووناك و پیرۆزە...

(٢) مە: ئێمە. تووتیا: کلە.

واتە: ئەو ولاتەی تۆی تیا دەژیت، بەهۆی بوونی تۆوە تیادا ئەوەندە پیرۆز بووە، بەردی بۆ ئێمە بووە بە دورڕو گەردی بووە بە کلە، دەبێ بەردی بکەینە مل و گەردی بە چاودا بێنین.

وشە ئاراییەکی جوان لەم بەیتەدا لە نێوان «بەرو بوومە» و «بەردی بـۆ مـە» و «تـۆ تـیا»و «تووتیا»دا هەیە.

تۆ تیای: لە چەند نوسخەیەکدا بە «تۆی تیای» نووسراوەتەوە.

(٣) ئاوی خزر: ئەو ئاوەی خدری زیندە گەیشتە سەری و لێی خواردەوە و بوو بەهۆی ژیانی هەمیشەیی بۆی.

واتە: بەردەرگای ئەو لە بەردەرگای کەس ناچێ. خاکی نەك هەر لە جێگای ئاودایە، بەڵکوو لە جێگای ئاوی حەیاتیشدایە... دڕکی وەك گوڵ ناسك و بۆن خۆشە... پووشی لە جێگـای گیای تەڕدایە.

ئـــــافتابی گــرتەوە، وەك كـــاسە، چـــەرخ
سـوالّی لەو روخســارە بــوو زەرڕێ زیـا(٤)

ئەهلی رەحم و فەزلّی تۆ، «مەحوی» دەخیل
ســەد كـەوا نـائەهلە، رەحـمت بـێ پیا(٥)

- ١٦ -

كـە ئـەمری فـەرموو ئـەو شـاهە بـە «إقْـرَأْ»
ئەگـەر فـەرمانی قـەتڵە كـێ دەڵێ نـە ء؟!(١)

---

(٤) ئافتاب: خۆر. چەرخ: گەردوون. زەرڕێ: زەرڕەیەك، تۆسقاڵێك. زیا [«ضیا»]: رۆشنی.

واتە: گەردوون قورسی رۆژی وەك كاسە لار كـردووەتەوە سـوالّی تـۆسـقالّێ رۆشـنی لە رووی تۆ دەكا بچێتە ناوی.

دەشگونجێ «زەرڕێ» بە «زەرڕی» بخوێنرێتەوە وەك لە هەندێ نوسخەدا وا نـووسراوە. واتە: زێری رووناكی. واتە: ئەو رووناكییەی كە وەك زێڕ وایە یاگرانبەهایە.

(٥) واتـە: تـۆ پـیاوێكـی گـەورە و خـاوەن بـەزەییت. دەسـم دامـێنت، مـەحوی هـەرچـەند ناشایانیشە و بۆ ئەوە ناشێ بەزەییت پیا بێتەوە، رەحمێكی هەر پێ بكە.

- ١٦ -

(١) واتە: كە ئەو شاهی دولبەرانە فەرمانی دا بە دڵدارەكانی كەوا دەفتەری عیشق بخوێننەوە و خەریكی دەرسی عیشق ببن، كەسیان ناتوانێ لە ئاست ئەو فەرمانە ملپێچی بكا. هەرچەند ئەو فەرمانی خوێندنەوەی دەفتەری عیشقە ئەنجامەكەی كوژرانی عاشقەكەش بێ.

شاهە (ن): شۆخە.

دەشگونجێ وشەی «إقْرَأْ» ئیشارەت بێ بۆ ئایەتی: ﴿إقْرَأْ كِتَابَكَ، كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيكَ حَسِيباً﴾ كە خوا لە رۆژی قیامەتدا نامەی كـرداری هـەركەس دەداتـە دەسـتی خـۆی و پـێی دەفەرموێ: خۆی نامەی خۆی بخوێنێتەوە بزانێ لە جیهاندا چـی كـردووە. مـەبەست لێرەدا ئەوە بێ كە یار نامەی چارەنووسی هەر دڵدارێك دەداتە دەستی خـۆی و پـێی دەڵێ نـامەی خۆی بخوێنێتەوە. جا ئەگەر دڵدارێك چارەنووسی كوژرانیش بێ نكوولی لێ ناكاو ملی بـۆ كەچ دەكا.

قســـەی مـــایەی خـــرۆشـــی «نَشْأَتَـــیْن»ە
دوو عالەم نەشئە جۆشـا، لەبـیە مـەنشـە ء (٢)

بـــە یـــادی قـــامەتی مـــاوم بـــە پـــێوە
«عَـــلیٰ مٰـــا مِـثْلَهٰا مُـوسیٰ تَـوَكَّأْ» (٣)

بـە هـیجرانـــم دەوت «سُـــوءَ العَـــذٰاب»ە
«فَـــلَمّٰا ذُقْـــتُهُ قَـــد كـــانَ أَسْـوَأ» (٤)

بـە سـوّزی عـیشقە بـوونە «ذی‌کـمال»ت
«إِذِ الأَنْـــوارُ مِـــنْ ذِي النّـــارِ تَـنْشَأ» (٥)

---

(٢)«نَشْأَتَیْن»، نەشئەتەین: لە بنچینەدا بە هاتنە دنیاو زیندوو بوونەوە دەڵێن، لێرەدا مەبەست لێی مردن و ژیانە. نەشئە جۆشا: ئەوەی نەشئە و ژیان سەر بکا لێیەوە.

واتە: ژیان و مردنی دڵداران بەسراوە بە فەرمانی ئەوەوە و هەردوو جیهانی مەرگو ژین بەندی گفتێکی لێوی ئەون.

(٣)واتە: وەك چۆن مووسای پێغەمبەر پاڵی دەدا بە عاساکەیەوە و دەوەستا، منیش پاڵم داوە بە یادی باڵای قنجی یارەوە و بەو یادە دەژیم.

یاخود واتە: وەك چۆن عاساکەی حەزرەتی مووسا موعجیزەی دەستی بوو، یادی باڵای یاریش بۆ من بووە بە مایەی موعجیزە و من بە یادی ئەوەوە دەژیم، ئەگینا خۆم لە خـۆمـدا یارای ژیانم نەماوە.

بەیتەکە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿ وَمٰا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يٰا مُوسیٰ؟ قٰالَ هِيَ عَصٰايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهٰا وَأَهُشُّ بِهٰا عَلیٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهٰا مَآرِبَ أُخْرىٰ ﴾ (سوورەتی «طه» ئایەتی ١٧ و ١٨) واتە: خوا بە مووسای فەرمو: ئەوە چیە بە دەستی راستتەوە؟ وتی: عاساکەمە پاڵی دەدەمە سەرو پێی دەخورێم لە مەڕەکانم و مەبەستی تریشم پێی هەیە.

(٤) واتە: دووری دۆستم بە سزایەکی سـەختی وەك سـزای دۆزەخ دەهـاتە پـێش چـاو. کـە چەشتم، دیم لەو خراپترە.

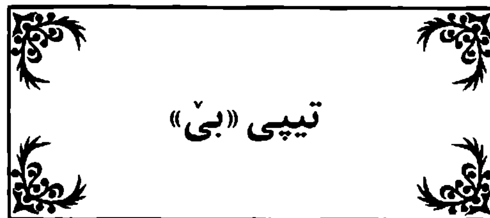
(٥) واتە: بەهۆی ئاگری عـیشقەوەیە هـەر پـیاوێکـی پـێ‌گـەیشتوو پـێ‌گـەیشتووە، چـونکە پێ‌گەیشتن رووناکییە و رووناکیش لە شتێکەوە پەیدا دەبێ کە مادەی ئاگری تیا بێ و عیشقیش ئاگرە.

وتی: راکێشە مل «مەحوی»، سەرەت هـات
«بِسَـــلِّ السَّـــيفِ أَوْمِــي لي: تَــهَيَّأ»(٦)

شەرەف هەر عـیلمە، نـابینی کـە ئـەشرەف
موشەرڕەف بوو بە ئەمر ئەووەڵ بە ﴿إِقْرَأْ﴾!(٧)

(٦) واتە: یار، بە لادانی کێلانی پەچە لە رووی شیری برۆی، ئیشارەتی بۆ کردم کەوا ئامادە بم بۆ کوشتن، چونکە سەرەم هاتووە.

(٧) واتە: شەرەف و سەربەرزی هەمووی بە زانستی عیشق و خۆشەویستی خـوایـە. نـابینی یەکەم فەرمان کە خوا بۆ پێغەمبەری گەورەی نارد ئەوەبوو فەرمووی: ﴿إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ...﴾ (سوورەتی «علق» ئایەتی ١). واتە: بـخوێنـە بـە بـەرەکـەتی نـاوی ئـەو خـوایـە کـە ئادەمیزادی دروست کردووە.

تیپی «بێ»

-١-

بـۆ شـەوی هـیجر ئـەو مـەهە وەك ئـافتاب
جیسمی وەك رۆحی، گڵی کردە حیجاب(١)

بەو جـەماله عـیشق و، بـەو جـاهە حـەسەد
هەم دڵی من، هـەم دڵی دوشـمن کـەباب(٢)

-١-

شێخ موحەممەدی مەحوی لە نوسخە دەستنووسەکەی خۆیدا لەسەر ئەم پارچە شیعرەی نووسیوە کەوا لە موسەوودە دەسخەتەکانی شاعیر خۆیدا دۆزراوەتەوە و لەوێش هەروەك لێرەدا تەنها شەش بەیتە و ئەو بەیتەی کە دەبێ ناوی «مەحوی» تێدابێ لە موسەوودەکەدا نەبووە.(*)

بەیتی سێهەم و چوارەمی ئەم پارچە شێعرە لە نوسخە لەچاپدراوەکەدا وەك چوارینەیەك لە چاپ دراون.

(١) حیجاب: پەردەی نێوان.

واتە: ئەو یارە وەك مانگ جوان و نازدارە. بۆ ئەوەی شەوی دووری دابهێنێ، هات لەشی وەك گیان ناسکی خۆی خستە ناو پەردەی خۆڵەوە و چووە قەبر، وەك چۆن رۆژ کە ئاوا دەبێ کێوو شاخەکان دەبن بە پەردە لەنێوان ئەوو جیهاندا. لەوە دەچێ مەحوی ئەم پارچە شیعرەی لە لاواندنەوە و پیا هەڵدانی یەکێکدا وتبێ.

(٢) واتە: دڵی من لە خۆشەویستی جوانی ئەو یارەداو، دڵی دوژمن لەبەر بەخیلی بـردن بـە پایەی بڵندی، هەردوو برژاون و بوون بە کەباب.

(*) شێخ موحەممەد، کە وەختی خۆی لەگەڵ مامۆستا گۆران و کاکەی فـەلاحدا خـەریکی راست کردنەوە و هێنانە سەر رێنووسی نوێی شیعرەکان بووە، بە زوبانی مامۆستا گۆرانیەوە دەگێڕێتەوە کەوا: مەرج نیە غەزەل هەر تاك بێ. رێیش دەکەوێ کـەوا جـووتیش بـێ و نـاوی شاعیریشی تێدا نەبێ.

بـا وجـوودی لێوی شـەککـەرباری تـۆ
بێ وجـوودە نـەشئە بـەخشینی شـەراب[٣]

بـەیتی زاتـی تـۆ لە دیـوانـی وجـوود
مۆری حەقکردە بـە نـوقتەی ئـینتیخاب[٤]

بـێ حـیسابە گـەر گـوناه، بـاکـم چیە!
حـەزرەتی ئـەو شـافیعە رۆژی حـیساب[٥]

بەر شـەفاعەی ئـەو شـەفیعەم خـەی خـودا
خۆشم و ئەحباب و ئەهل و داك و بـاب[٦]

---

(٣) با: لەگەڵ، وشەیەکی فارسییە. شەککەربار: ئەوەی ئەوەندە شیرین بێ وەك شـەکـری گرتبێ و باری شەکری بە کۆڵەوە بێ. نەشئە بەخشین: سەرخۆش کردن.

واتە: مادەم لێوی شیرینی تۆ لە ئارادا بێ، سەرخۆش کردنی مەی بە هیچ دانانرێ.

(٤) بەیت: تاقە شیعر، خانوو. دیوان: دیوانی شیعر؛ دیواخان.

واتە: تۆ لە دیوانی شیعری گێتیدا وەك تاقە بەیتێکی هەڵبژاردە، یا لە خانووبەرە و دیواخانی گێتیدا وەك ژوورێکی هەڵبژاردە وەهای کە مۆری خوا کردی بووبێ بە نوختەی نیشانەی هەڵبژاردەیی بۆی. دارشتنەوەی بەیتەکە بە پەخشان بەم جۆرەی لێدەکا: «بەیتی زاتی تۆ لە دیوانی وجوودا، مۆری حەق بە نوقتەی ئینتیخاب، کردە».

(٥) بێ حیسابە گەر گوناه: ئەگەر گوناهیشم ئەوەندە زۆر بێ لە ژمارە بەدەر بێ.

(٦) شەفاعە: شەفاعەت، تکاکاری. شەفیع: تکاکار، مەبەست پێغەمبەرە (د.خ). لەوانەشە ئەو کەسە بێ کە ئەم پارچە شیعرە لە لاواندنەوەی ئەودا وتراوە، ئەگەر یەکێك بووبێ لە خاسانی خوا.

-٢-

مـــاهی مــــن ڕۆژێ لە ڕوو لادا نــیقاب
شەو مەگەر هـەڵبێ لە شـەرمان ئـافتاب(١)

لێوی هـــەر هـــاتە قســـە، ڕۆحـــم چـــووە
بۆ سـوئالی ئـەو، بـەڵێ ڕۆحـە جـەواب(٢)

ئـــەزیەتم کـــەمتر دەدا، دا ڕۆژی حـــەشر
زۆری ڕانەگرن لەگـەڵ مـن بـۆ حـیساب(٣)

-٢-

ئەم پارچە شیعرەش لە موسەووەدەی دەسنووسەکانی مەحوی خۆیدا دۆزراوەتەوە و نە لە نوسخە دەسنووسەکانی تِرداو نە لە نوسخە لە چاپ دراوەکەدا نیە. ئەمیش هەر لە ناتەواو دەچێ.

(١) نیقاب: سەرپۆش. ئافتاب: خۆر.

واتە: یارەکەی من مانگە، بەڵام مانگێکی وایە ئەگەر ڕۆژێ لە ڕۆژان پەردە لە ڕووی خۆی هەڵماڵێ، تیشکی خۆر بێبایەخ دەکاو ئیتر خۆر لە شەرمان مەگەر هەر بە شەو هەڵبێ کە کەس نەیبینێ!.

کردنی شەو بەکـاتی هـەڵهـاتنی خـۆر بـۆئـەوەی شـەو چـونکە تـاریکە کـەس نـایبینێ، زیادەڕەوییەکی ناسکی تیایە، ئەگەر ئەوە ڕچاوکەین کە خۆر هەڵهات شەو بێو ڕۆژ بێ دنیا ڕوون دەکاتەوە و کەس نەبینین لە مەیدانا نامێنێ.

لە نێوان «ماه» و «ئافتاب» و «شەو» و «ڕۆژ»دا هەم تەناسوب» و هەم تیباق هەیە.

(٢) واتە: کە لێوی یار جووڵایەوە و هاتە دەنگ، من دەس بـەجێ گـیانم دەردەچـێو ڕادەکـا بۆلای ئەو، چونکە لە وەڵامی قسەی ئەودا، مەگەر هەر ئەوەم پێبکرێ گیان بدەم بەدەستەوە.

(٣) واتە: یار لەبەر ئەوە نیە کە خۆشی دەوێم و دڵم ڕادەگرێ، بۆیە لە دنیادا ئازارم کەم دەدا. بەڵکوو لەبەر ئەوەیە ئەوەندە مەبەستیەتی لێم دوور بێ، دەترسێ ئەگەر لەم دنیادا ئازارم بدا، لەو دنیا بیخەنە بەر لێپرسینەوە و زۆر لەگەڵمی ڕاگرن کە ناشیەوێ لەگەڵمی ڕاگرن.

لە پاکنووس نەکراوەکەی دەسخەتی مەحوی خۆیدا ئەم بەیتە بەم جۆرەش نووسراوە کە لەجیاتی «دا» «نەك» و لەجیاتی «ڕانەگرن» «ڕابگرن» بێ.

رامــە حــەتتا بـۆ ســەگـێکــی وەك رەقـیـب
ئــەو جــەنابە هــەر لە مـنیە ئـیجتیناب(٤)

-٣-

زللەی موعەللیم، ئەو گوڵی روومەتیە خستە تـەب
﴿تَبَّتْ يَدٰا أَبِي لَهَبٍ﴾ی بـێ ئـەدەب ﴿وَ تَبَّ﴾(١)

ئــازاری دام و هــەرکەسە کـردی لە گـردی خـۆی
هــێزمکـەشی جـەهەننمە ﴿حَـمّالَةَ الْـحَطَبِ﴾(٢)

---

(٤) رام: دەسەمۆ. ئیجتیناب: خۆ دوورگرتن.

لە نێوان «جەناب» و «ئیجتیناب»دا وشە ئارایییەکی ناسك هەیە.

-٣-

(١) تەب: تاو، سوور بوونەوە.

مەحوی لەم بەیتەدا مامۆستایەکی شوبهاندووە بە ئەبوولەهەب و ئەو دوعای شەڕەی لێ کردووە کە خوا لە قورئاندا لە ئەبوولەهەبی کردووە کە فەرموویەتی: ﴿تَبَّتْ يَدٰا أَبِي لَهَبٍ وَ تَبَّ﴾ واتە: یاخوا دەستەکانی ئەبوولەهەب وشك بن و وشکیش بوون. هـۆی ئـەو شـوبهاندن و دوعای شەڕ کردنەش ئەوە بووە، وەك چۆن ئەبوولەهەب دەسـتی خـۆی بـەکـارهێناوە بـۆ دەس‌درێژی بۆ سەر پێغەمبەر (د.خ)، ئەو مامۆستایەش شەقازللەی لە بناگوێی قوتابییەکـی ناسکی جوانکیلە داوە.

واتە: زللەی مامۆستا گوڵی روومەتی ئەو قوتابییەی سوور کـردەوە، یـاخوا دەسـتەکـانی وشك بن کە دەوری دەستی ئەبوولەهەبی بێ ئەدەبیان دیوە.

(٢) گرد: دەوروپشت. هێزمکەش: ئەوەی دار دەگوێزێتەوە.

واتە: یار ئازاری دڵی دام و بە فیتنەی ناحەز خراپەی لەگەڵ کردم. ئەوانەی کە یار لە دەوری خۆی خڕی کردوونەتەوە و دڵی داونێ هەموو فیتنە و قسەبەرن و خراپەی منی لا دەڵێن. ئەمانە خۆش‌کەری ئاگری دۆزەخن و داری بۆ دێنن، وەك سەعدی شیرازی دەڵێ:

میان دو کس جنگ چـون آتش است　　　سـخن‌چین بـدبخت هـیزم‌کش است

زاهــیـد، خــودا لەنــاوی بـەرێ، نـاوی عـاشقان
بۆچی دەبا ئەوەندە، خـودایـا، بـە بـێئـەدەب!(٣)

دڵ هەر بـە داغـی عـیشقە ئـەگـەر ئـیمتیازی بـێ
وەك نوقتەی ئینتیخابە لەسەر شیعری مونتەخەب(٤)

واعــیز، لە مــن بــڵێ بـەنەزەر تـەعنە بـەس بـدا
دینی بـتانە دیـنی مـن، ئـەو مـەزهەبی زەهـەب(٥)

هــەر رۆژە مــردنێکــیە بـژیێ بــە رۆحــی وا
دەستی کەوێ بە گرتنەوەی دەسـتی بـۆ تـەڵەب(٦)

واتە: شەڕ لەنێوان دوو کەسدا وەك ئاگر وایە و ئەوەش کە قسە لەنێوان ئەو دوو کـەسەدا دێنێ و دەبا وەك ئەوەیە دار بێنێ بۆ ئەو ئاگرە.

وشـەی ﴿حَمَالَةَ الحَطَب﴾یش وەك ﴿تَـبَّتْ یَـدا﴾ی بـەیتی پێشـوو لە سـوورەتی «تَبَّت» وەرگیراوە کە خوا لەبارەی ژنەکەی ئەبوولەهەبەوە دەفەرموێ: ﴿وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَب﴾ واتە: ژنەکەی ئەبوولەهەب کە دار دەگوێزێتەوە.

(٣) مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٤) واتە: بە زاهید بڵێ بۆچی قەدری عیشقی لا نیە و ناوی عـاشقان ئـەوەندە بـە سـووك و بێ‌قەدر دەبا... بۆ نازانێ کەوا دڵ ئەگەر شتێك هەبێ جیای بکاتەوە لە ئەندامانی‌تری لەش و هەڵاوێردەییەکی بداتێ، ئەوەتە کە داخی عیشقی پێوە بێ، وەك شیعری هەڵبژاردە کە خاڵێکی سووری لەسەر دادەنرێ بۆ جیاکردنەوەی لە شیعری‌تر. بۆیە ئەگەر دڵ بە داخی عیشق مۆر نەکرابێ، پارچە گۆشتێکی هیچ و بێ‌بایەخە و شتێکی لە ئەندامەکانی‌تری لەش جیا نیە.

(٥) دین «ی یەکەم»: ئایین. دین «ی دووهەم»: بینین. زەهەب: زێڕ.

واتە: بە واعیز بڵێ با بەس بە چاو تانەم لێ بدا. من بەس نیە ئـایینم بـریتیە لە پـەرستنی نازدارانی جوان... خۆ ئەو پەرستیاری زێڕو دنیایە و بەدوای ماڵی دنیادا وێڵە کە چڵکی دەستە.

جیناسی تەواو لە نێوان هەردوو «دین» و وشە ئاراییەکی نـاسك لەنـێوان «مـەزهەب» و «زەهەب»دا هەیە.

(٦) تەڵەب: داوا، سواڵ.

بـــابی وتـــی بـــه هـــامه: غـەزەب ئـەو بـلێـسـەیە
بەربۆتە رۆحی بابت و بەر عومری «بوولەهەب» [٧]

هـــەم دەمکـــوژێت و دیـن و دڵیشـم دەبـا، دەڵێ:
من «مَنْ قَـتَل»، ئـەمیشە قـەتیلم، «لِـيَ السَّـلَب» [٨]

«مەحوی»ی وت و زوبـانی جـوابـم نـەبوو، گـەڕا
لێوی لە لێوم، ئـــەو دەمـە رۆحـم گـەیشتە لەب [٩]

واتە: من بڵێم چی بەو، بە ناو زاهیدی لە راستیدا دنیاپەرستە، ئەو ژیانەی ئەو ئەژیێ بە رۆحێکی واوە کە بەهۆی دەست پان کردنەوەوە لەم و لەو بۆ شت، دەستی کەوێ، ئەگەر هەستی بکردایە هەر رۆژێکی ژیانی خۆی بە مردنێك دادەنا.

بژیێ (ن): ژینی.

(٧) هامە: دەڵێن کوڕی شەیتانە.

واتە: شەیتان بە هامەی کوڕی وت تووڕەیی ئەو بڵێسە ئاگرەیە کە گیانی باوکتی سووتاند و کافری کرد و عومری ئەبوولەهەبی دا بە با.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بە مەسەلەی تووڕە بوونی شەیتان و رازی نەبوونی بە سوجدە بردن بۆ حەزرەتی ئادەم کە سەرەنجام کێشایەوە بۆ ئەوە لە بەهەشت دەری‌کەن.

لە رستەی «بابی وتی بە هامە»دا ئیشارەتێکیش بۆ «باب» و «بهاء الله»ی لەمەڕ بەهائییەکان کراوە، هەرچەند مەعنایەکی ئەوتۆیش نابەخشێ. هەروەها لە «ئەو بڵێسەیە»داکە بە رێنووسی کۆن لەگەڵ «ابلیس» یەکی دەگرتەوە ئیشارەتێکی واتا نەبەخشی‌تر هەیە.

(٨) واتە: یار منی کردووە بە کافری جەنگی، وەك چۆن لە حەدیسی پێغەمبەردا (د.خ) دەفەرموێت: «مَنْ قَتَلَ قَتِیلاً فَلَهُ سَلَبُه» واتە: هەرکەس کافرێکی لە جەنگدا کوشت، کەل‌و پەلەکەی بۆ ئەوە، ئەمیش دەیەوێ بشمکوژێ‌و دین و دڵیشم بە تاڵان بەرێ.

(٩) لەب: لێو.

واتە: یار ناومی بە زوباندا هات، بەڵام من نەمتوانی وەڵامی بدەمەوە. هەرکە لێوم لە لێوی گەڕاو ویستم شتێ بڵێم گورج گیانم گەیشتە سەر لێوم و مردم.

-٤-

به یادی ئەو لەبە، ئەی شۆخی روومەت رۆژی مەه غەبغەب
لەبـالەب مـا لە نـاڵەم سـینە، هـەروەك كـۆتـری لەبـلەب (١)

لە وەقتێكا كە رۆحم گەییە سەر لەب، رۆحی من بـە فـدات
دەبێتـە رۆحـی تـازە، ئـەو لەبـەم گـەر بـێنـیە سـەر لەب (٢)

بـەجێیـە چـونكە ئـەو هـەستا قـیامەت جـێبـەجێ هـەستا
لە چەرخ ئەمشەو، وەكوو ئەشكم لە دیدە، داوەری كەوكەب (٣)

ئــەگـەر واعـیز دوسـەد تـەعنە بـدا، تـەعنێكـی لێ نـادەم
ئەگەرچی موستەحەققی لەعنە، با بـۆ رافـزی بـێ سـەب (٤)

-٤-

ئەم پارچە شیعرەش لە دیوانە چاپ كراوەكەدا نیە.

(١) غەبغەب: گۆشتی ژێر چەناكە. لەبالەب: لێوان لێو، پڕ. لەبلەب: گمەگمكەر.
واتە: ئازیز لەبەر بیرلێ كردنەوەی لێوی تۆ سینگم وەك كۆتری گمەگمكەر پڕە لە ناڵە.

(٢) واتە: لەكاتی گیان دەرچوونمدا كە گیانم دەگاتە سەر لێوم، ئەگەر لێوت بنێیتە سەر لێوم، زیندوو دەبمەوە و گیانێكی تازەم دەكرێ بەبەردا.

(٣) چەرخ: ئاسمان. كەوكەب: ئەستێرە.
واتە: شتێكی بەجێیە لەبەر رۆیشتنی یار قیامەت دابێ و ئاسمان ئەستێرەكانی لێ داكەونە خوارەوە، وەك چۆن دانەی فرمێسك لە چاوەكانی من دادەوەرێن.

(٤) تەعن: تانە. لەعن: لەعنەت. رافزی: ئەوانەی لە لادان لە رێ و شوێنی ئەهلی سونتەتدا لە سنوور لادەدەن و بە هیچی رازی نین. سەب: جنێودان.
واتە: با من وەك حەزرەتی عائیشەی حـەرەمی پـێغـەمبەر بـم كـە رافـزییەكـان بـوختانی بەدەمەوە دەكەن و جنێوی دەدەنێ و واعیزیش وەك رافزی بێ. هەرچەند ئەو بەگوێرەی شەرع شایانی لەعنەت لێ كردنیش بێ، من هیچی پێ ناڵێم با جنێودان هەر بەشی ئەو بێ.

حەزەر لەم حەشری بێ وادەی لە قەبر هەڵساندنی مردوو
بەسەر قەبری شەهیدانا بە شۆخی لنگ ئەدەی مەرکەب (٥)

شەوی ریحلەت پدەر ـ رۆحی مورەووەح ـ وەسیەتی فەرموو:
مەحەبیەت مەزهەبت بێ، نووری چاوم، مەیکەشی مەشرەب (٦)

دوو ئەسپە مەنزڵت پێ تەی دەکەن تا سەرحەدی مردن
بە دیققەت «مەحویا» تێفکرە، شەو شەبدێزە، رۆژ ئەشهەب (٧)

---

(٥) حەزەر: ئاگاداربە. مەرکەب: وڵاخ.

ئەم بەیتەش پەیوەندی بە بەیتی پێشووەوە هەیە، دەڵێ: بەدگۆ چابوکانە وڵاخی بە خراپە ناویردن بەسەر گۆڕی شەهیدانی دڵداریدا تاو دەدا. با ئاگای لە خۆی بێ لەم حەشری ناوادەی نە گۆڕ هەڵساندنی مردوانە. لەناو خەڵکدا مەشهوورە کە ناوی مردوو بە خراپ بەرن، ئەو لە گۆڕەکەیدا گوێی دەزرنگێتەوە و وا دەزانێ رۆژی حەشر بەرپا بووە.

لەم بەیتەشدا فیعلی «ئەدەی» بە «ئە» دەست پێکراوە، چونکە ئاوازی بەیتەکە وا پێویست دەکا کە لەگەڵ وشەی «لنگ»دا لێك بئاڵێنرێن و بخوێنرێتەوە «لنگەدەی».

هەڵساندنی (ن): هەڵساندنەت. دەگونجێ «هەڵساندنی»یش نەبێ و «هەڵساندنەی» بێ.

(٦) ریحلەت: کۆچی دوایی. پدەر: باوك. رۆحی مورەووەح: گیانی شاد بێ. مەزهەب: رێبازی رێ. مەیکەشی: شەراب دەرخواردی خەڵك دان. مەشرەب: رەوشت. ئاوەخۆرگە.

واتە: باوکم، بە رەحمەت بێ لە شەوی کۆچی دواییدا وەسیەتی بۆ کردم کەوا هەمیشە رێگای خۆشەویستی بگرمە بەر و شەرابی دڵداری دەرخواردی خەڵك بدەم، یا لەسەر چاوەی شەرابی خۆشەویستی خۆم تێراو بکەم.

(٧) دوو ئەسپە: بە دوو ئەسپ، کینایەیە لە پەلەکردن. شەبدێز: وەك شەو رەش، ناوی ئەسپەکەی خوسرەوی پەروێزیش بووە. ئەشهەب: شێ.

واتە: فریشتەی کاربەدەستی جێبەجێ کردنی چارەنووسی ئادەمیزاد بە پەلە رێگای ژیانت پێ دەبڕن تا دەتگەیەننە سنووری مەرگ. باش لەمە وردبەرەوە، ئەم رێگا بەپەلە پێ تەیکردنە دوو ئەسپی تێدا بەکار دەهێنرێ: ئەسپی شەوکە بووە بە «شەودێز» و ئەسپی رۆژکە ئەسپێکی «شێ»یە.

دەشگونجێ بەیتەکە وا مەعنا لێ بدەینەوە کەوا ئادەمیزاد دوو ئەسپی هەیە رێگای ژیانی بەرە و مەرگ پێ تەیدەکەن: ئەسپی شەوکە «شەودێز»یەتی و ئەسپی رۆژکە ئەسپی «شێ»یەتی.

-٥-

کە تۆ غایب لە بەرچـاوم دەبـی، چـم بـێ لە تـۆ غـایب
قـیامت حـازری بـەرچـاومە، خـۆمـم لە خـۆ غـایب[١]

خـیتابت هـەر عـیتابە، ئـەو لەبـە بـێتـە قسـە، هـەرکەس
مـــوخاتەبتە، دەکـا دەردەم زوبـانی گـفتوگۆ غـایب[٢]

لە خوێن و خاکەدا «کۆکەن» وتی مەقسوودی «خوسرەو» بوو
بـــبینن مـــاجەرا، تـەبلیغی کـەن شـاهید لەبـۆ غـایب[٣]

شوکر تۆ لە فکرم ناچی، ئەگەرچی من لە فکـرت چـووم
لە من غایب نەبی تۆ، بـەسمە، بـا مـن بـم لە تـۆ غـایب

-٥-

(١) چم: چیم. قیام: راست بوونەوە.

واتە: چی بێ لە تۆ نهێنی بێ، کە تۆ لە بەرچاوم ون دەبی، من راست بوونەوەکەی تۆم هەر لەبەرچاودایە و لێم ون نابێ، بەڵام خۆم لە خۆم بێ ئاگام و لە هۆشی خۆم دەچم.

دەشگونجێ «قیامت» بە «قیامەت» بخوێنرێتەوە، واتە: ئەوەندەم پێ نارەحەت دەبێ رۆژی قیامەتم دێتە پێش چاو و لە هۆشی خۆم دەچم.

(٢) خیتاب: گفتوگۆ. عیتاب: لۆمە و سەرزەنشت. دەردەم: دەس‌بەجێ، یاخود لەناو دەمدا.

واتە: قسەت هەر سەرزەنشت کردن و بەسەردا هاتنە. لەگەڵ هەرکەسیش بێیتە قسە دەستبەجێ زمانی دەشکێ و زمانی گفتوگۆ لەناو دەمیدا ون دەبێ.

(٣) کۆکەن: فەرهادی کۆکەن، دڵداری شیرینی ئەرمەن. خوسرەو: خوسرەوی پەروێز. شاهید: حازر.

واتە: فەرهاد کە لەناو خاك و خۆێندا دەتلایەوە، وتی مەبەستی خوسرە و ئەوەبوو خەڵك ئەو کارەساتە ببینن کە بەسەر مندا هات و ئەوەی دیویانە بیگێڕنەوە و ئەوەی نەیدیوە بیبیسێ لەوەی دیویە، بۆیە وای پێ کردم.

دەزانێ ڕۆژە ئەو، من شەو، کەچی پێشم دەڵێ: «مەحوی»
«حضوری گر همی خواهی، مشو «حافظ» از او غایب»(٤)

-٦-

دەپرسی: بۆچی من دەرکەوتم و دڵ بوو لە تۆ غایب؟
کە وەختێ ڕۆژ هەڵات، ئەڵبەت دەبێ شەونم لە خۆ غایب(١)

چ یارایە، بە بێ ئیمایی ئەبرۆ سەیری ئەو چاوە
حەرامە مەیکەشی لەم مەیکەدە بێ ڕوخسەتی حاجیب(٢)

دەپرسن: کیمیا؟ خدمەت بە مەرد، ئەمما بە ئیخلاسی
وەگەرنا، کەم لە «بووبەکر»ی نەبوو خدمەت «ئەبووتالیب»(٣)

---

(٤) واتە: یار دەزانێ خۆی ڕۆژە و من شەوم و دیارە شەو و ڕۆژیش هەرگیز پێکەوە کۆنابنەوە. کەچی پێشم دەڵێ ئەگەر دەتەوێ هەمیشە لای یار بی دەبێ هەرگیز خۆتی لێ ون نەکەی.
نیوە فارسییەکەی ئەم بەیتە لە «حافیز»ی شیرازی وەرگیراوە.

-٦-

(١) واتە: لێم دەپرسی بۆچی هەر کە من دەرکەوتم دڵت لات نەما؟ دەڵێم چونکە تۆ وەك ڕۆژ وایت و دڵی منیش وەك شەونم وایە. دیاریشە کە ڕۆژ هەڵات شەونم لەخۆیەوە دەفەوتێ.
(٢) یارا: وێران. توانا. ئیما: «ایماء»، ئیشارەت. مەیکەدە: مەیخانە. حاجیب: دەرگاوان.
واتە: کێ دەوێرێ سەیری چاوی یار بکا مادەم ئەو بە برۆی ئیشارەت نەکا کەوا ڕازییە تەماشای چاوی بکەن... کێ دەتوانێ بە شەرابی چاوی یار مەست ببێ تا دەرگاوانی ئەو مەیخانەیە -کە برۆیەتی- ڕێگا نەدا!.
(٣) واتە: دەپرسن دەڵێن: کیمیا چیە؟ منیش دەڵێم کیمیا خزمەت کردنی مەردانی خوایە، بەڵام بە دڵسۆزی و دڵی پاکەوە، چونکە ئەگەر وا نەبێ خزمەتەکە کەڵکی نامێنێ. نابینی ئەبوتالیبی مامی پێغەمبەریش (د.خ) کەمتر لە ئەبووبەکر خزمەتی نەکرد بە پێغەمبەر، بەڵام چونکە هینەکەی ئەو لە ئیسلامەتییەوە نەبوو، لەبەر خزمایەتی بوو، ڕزگاری نەکرد لە ئاگری دۆزەخ، وەك چۆن کیمیاگەریش هیچی لە کیمیاگەرییەکەی دەسگیر نابێ، لەگەڵ ئەوەشدا کە

بەناو ئێمەش ریجالین و ریجالی «هُمْ رِجالٌ» هەم
بە فەجری ناو دەبەن سەد حەیف، ئەگەر سادیق، ئەگەر کازیب (٤)

لە عاریف عامییەك پرسی هەواڵی مەسلەخ و قەسساب
بە ئەنگوشتی شەهادەی کرد ئیشارەی مەحکەمە و نائیب (٥)

☞

ئەبوو زۆری لێ دەسگیر بوایە. بۆیەش دەسگیری نابێ چونکە لەبەر تەماع ناتوانێ دڵسۆزانە خەریکی بێ، وەك سەعدی شیرازی دەڵێ:

کیمیاگر بە غصە مردە و رنج

هێنانی ناوی کیمیا لەم بەیتەدا لەوەوەیە، جاران مەشهوور بوو ئەوەی کیمیا بزانێ ئاسن دەکا بە زێڕ. بۆیەش لە مەسەلەی کوردیدا دەڵێ «کیمیای ناگاتێ».

(٤) ریجال: پیاوان. فەجر: بەیان. فەجری سادیق: بەیانی راستەقینە کە بەیەکجاری رۆژ دەبێتەوە. فەجری کازیب: بەیانییە درۆزنە کە کەناری ئاسمان رۆشن دەبێتەوە و دیسانەوە تاریك دەبێتەوە.

واتە: ئێمەش پێمان دەڵێن پیاو و ئەو پیاوانەش کە خوا لە ئایەتی: ﴿رِجالٌ لا تُلْهِيهِمْ تِجارَةٌ وَ لا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّهِ وَ إِقامِ الصَّلاةِ وَ إِيتاءِ الزَّكاةِ، يَخافُونَ يَوْماً تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالأَبْصارُ﴾ دا باسی کردوون، (سوورەی «نور» ئایەتی ٣٧) پێیان دەڵێن پیاو. بەیانی راستەقینە و بەیانییە درۆزنەش هەردوکیان پێیان دەڵێن بەیانی.

مەعنای ئایەتەکە ئەوەیە: لە مزگەوتەکانی خواداکۆمەڵە پیاوێکی وا هەن بازرگانی وکڕین و فرۆشتن ناوی خوایان لەبیر ناباتەوە و پەکی نوێژ کردن و زەکات دانیان ناخا. لەو رۆژە دەترسن کە چاو و دڵی تیا ئەبڵەق دەبێ.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخە لە چاپ دراوەکەدا بەم جۆرەیە:

بەناو ئێمەش ریجالین و «رِجالٌ هُم» ریجالن هەم.

(٥) عامی: ئۆمی، یەکێك لەم رەشە خەڵکە. مەسلەخ: جێگای گروونی حەیوانی سەربڕاو.

واتە: کابرایەکی نەخوێندەوار لە خواناسێکی پرسی قەساب کێیە و قەسابخانە کەوتووەتە کوێوە؟. ئەویش بە پەنجەی شایەتیمانی ئیشارەتی بۆ کرد بۆ دادگاو داد بەدەستی دادگا، واتە حوکمەکانی دادگاو داد بەدەستی دادگا ئەوەندە نادروستن، دادگاکە بووە بە قەسابخانە و داد

☜

له حەق بێژی بووە بەحری «أَنَا الحق» هەر قەسیدێکم
لەباتی جائیزە، واجب گەرا قەتلّم بکەن واجیب(٦)

دڵە عەرشی خودا «مەحوی» خەجاڵەت بە لەبەر غەفڵەت
کە بۆتە بوتکەدەی بێ بەرهەمەن یا دەیری بێ راهیب(٧)

بەدەستەکەیش بووە بە قەساب بۆ سەربڕین و گروونی پێستی رەش و رووت و هەژاران. مەحوی کە دەڵێ «بە ئەنگوشتی شەهادەی»... تاد... مەبەستی ئەوەیە وەلامەکەی ئەوەندەی شایەتیمان لا راستە...

ئیشارەی (ن): ئیشارەت.

(٦) قەسیدێکم: قەسیدەیەکم. جائیزە: خەلات.

واتە: ئەوەندە قسەی راستم کردووە، هەر قەسیدەیەکم وەك دەریای «أنَا الحَق» وتنی لێ هاتووە کە بوو بەهۆی بە کوشت دانی مەنسووری حەللاج. لەبەر ئەوە پێویست بووە بمکوژن و وەك مەنسوور بمکەن بە داراو ئەوە خەلاتی راست بێژیم بێ.

ئەم بەیتەش نیشانەی ئەوەیە کە مەحوی بە قووڵی لە سروشتی سیستێمی سەردەم گەیشتووە و زانیویەتی ئەوانەی وتنی راستیان بۆ خۆیان کردووە بە پیشە، پاداشیان هەر ئازار و سزاو کوشتن دەبێ.

ئەم بەیتە مۆری تاوانبار کردنە مەحوی ناوبەتی بە ناوچاوی رژێمی حوکمرانی سەردەمی خۆیدا کە تەنانەت دادگاو داد بەدەستەکانی بە قەسابخانەی خەڵکی رەش و رووت دادنێ. جا ئیتر دەبێ دەزگای پۆلیس و بەندیخانەی چۆن بووبن.

قەسیدێکم (ن): قسەی دەیکەم.

(٧) غەفڵەت: بێ ئاگایی. بوتکەدە: بتخانە. بەرهەمەن: بەرەهمەن، پێشەوای ئایینی پێڕەوی بەراهمایی کە یەکێکە لە ئایینەکانی هیندوستان. دەیر: کلیسا. راهیب: رەبەن.

واتە: دڵی موسوڵمان عەرشی خودایە، حەیف نیە تۆ ئەوەندە لە خوا بێ ئاگا بی دڵت وەك بتخانەی بێ بەرەهمەن و کلیسای بێ رەبەنی لێ هاتبێ!.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ حەدیسی: «قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ» واتە: دڵی موسوڵمان عەرشی خودایە.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرە نووسراوەتەوە:

دڵەی عەرشی خودا، «مەحوی» خەجاڵەت بێ لەبەر غەفڵەت

هەرچەند بەم جۆرەش دەست دەدا، بەڵام لەگەڵ نیوەی دووهەمی بەیتەکە ناگونجێ، مەگەر «بۆتە»ش «بوویتە» بێ.

تیپی «تێ»

-١-

دڵ لەسەر خۆچوونی پەیدەرپەی دەلیلی یارە هات
عەقڵ و هۆش ئەی دڵ بکە حازر، لەپێشە کارە هات(١)

ون بـووە لەو ڕۆژەوە لێوی حەیات ئەفزاتی دی
وا دەبێ شەرم و حەیا، ئەی ئافەرین، ئاوی حەیات(٢)

بۆ وەفاکردن بە وەعدەی هاتنی بمرە، وتی:
کەس نیە ئیختیاری کا وا هاتووە وادەی وەفات(٣)

-١-

(١) واتە: ئەمە کە دڵ هەر تاو نە تاوێ لەسەر خۆی دەچێ، نیشانەی ئەوەیە یار بەڕێوەیە دێت و دڵیش لە خۆشیدا ئاگای لە خۆی نامێنێ، بەڵام هاتنی یار وا دەگەیەنێ کە دڵ ئەرکی گەورە و کاری زۆری دەکەوێتە بەر، بۆیە پێویستە عەقڵ و هۆشی خۆی ئامادە بکاو هەموو کاتێ لەسەر خۆی نەچێ، تا ئەو ئەرك و کارانە بەجێ بێنێ.

لەپێشە: ڕەحمەتی مەلا ئەسعەدی مەحوی نووسیویە بە «لەپێشی» دەخوێنرێتەوە، واتە: کاری لەپێشە. شتی وا لە شێوەی فارسی ئامێزی کوردی نووسینی جاراندا هەیە.

(٢) حەیات ئەفزا: ژیان بەخش. ئەفزا، خۆی لە بنچینەدا بە مەعنا زیادکەرە، لێرەدا مەعنای بەخشندە دەگەیەنێ.

واتە: ئافەرین لە ئاوی حەیات، شەرم و حەیا ئەوەیە ئەو هەیەتی. لەو ڕۆژەوە کە لێوی ژیانبەخشی تۆی دیوە، قەدری ڕاستەقینەی خۆی فامیوە و زانیویە لە مەیدانی لێوی تۆدا هیچ نیە، بۆیە خۆی ون کردووە.

لەم بەیتەدا «ئاوی حەیات» هەم پەیوەندی بە «ون بووە» و هەم پەیوەندی بە «ئەی ئافەرین»ەوە هەیە، واتە: ئاوی حەیات ون بووە و ئافەرین لە ئاوی حەیات کەوا ون بووە...

(٣) ئیختار: ئاگادارکردن.

واتە: یار گفتی دابوو بە دڵ کەوا هەرکاتێ کەوتە گیانەڵا، ئەو دێتە سەری. بۆیە بە دڵم وت: بمرە با یار لەسەر گفتەکەی خۆی بێتە سەرت. دڵیش لە وەڵامدا وتی: ئاخر کەس نیە ئاگاداری کا کەوا وادەی کۆچی دوایی کردنی منە، یا کەس نیە ئاگاداری کاو پێی بڵێ کەوا ئەوا

تۆ کە دەرکەوتی، مەپرسە چی بەسەر دێ جان و دڵ
حاڵەتی شەونم تەماشاکە بە وەقتی رۆژهەڵات(٤)

گەر لە تۆ دنیا بەری بوو، قەوم و خوێشت لێ بەرین
گەر بەراتی بوو، هەموو عالەم بووە باب و برات(٥)

«اَلْحَذَرْ» لەم چەرخی کەچبازە، بە روو چەرخاندنێك
چەندە سوڵتان و شەهی کرد و دەکا بێ دەست و مات(٦)

☞

دڵی فڵانەکەس دەمرێ و وادەی وەفا کردنی تۆیە، ئازیز بە گفتەکەت کەوا بچیتە سەری. مەبەست لە نەبوونی کەس ئەوەبێ کەوا دنیا پیاوەتی تیا نیە، یاکەس ناتوانێ بچێ بەلایا چونکە هەرکەس نزیکی بکەوێتەوە خۆی گیرۆدەی دەبێ...

(٤) واتە: ئازیز تۆ وەك خۆر وایت و گیان و دڵیش وەك شەونم وان، چۆن هەرکە خۆر هەڵات شەونم دەبێ بە هەڵم و دەچێ بە هەوادا، کە تۆیش دەرکەوتی گیان و دڵ بەوجۆرە دەتوێنەوە.

رستەی «وەقتی رۆژهەڵات» دەتوانرێ بە «وەقتێ رۆژ هەڵات»یش بخوێنرێتەوە.

شەونم (ن): شەبنم.

(٥) واتە: ئەم دنیا دنیای سوود و مەسڵەحەت پەرستییە و لە ئاستی ئەم راستییەدا خزمایەتی و کەسایەتی زۆر نزیکیش دەورێکی ئەوتۆ نابینێ. بۆیە ئەگەر دنیا لێت دوور بێ و خاوەنی دارایی نەبی، کەس وکاریش هەموو لێت تەوەللا دەبن، خۆ ئەگەر دنیا بەراتی خۆیت بەسەردا برێژێ و دەسەڵاتدار بی ئەم خەڵکە هەموو بە بێگانە و خوێشەوە دەبن بە باوك و برات.

لە نێوان «بەرات» و «برات»دا وشە ئارایییەکی جوان هەیە.

باب و (ن): مامو.

(٦) «اَلحَذَر»: وریا بە. کەچباز: ئەوەی کردەوەی لار و نابەجی بێ. مات: دەتوانرێ بە «مات»ی کوردیش و بە «مات»ی عەرەبیش بخوێنرێتەوە و فاعیلەکەی بگەڕێتەوە بۆ «سوڵتان» و «شەه».

روو (ن): روخ. روخ: روو.

واعــیزم پــرسی، یــەکێ شــۆخــانە جــوابــی دامــەوە:
وەعزی چی؟! سەر لنگە دەستاڕێ کرەی دەستاڕی هات(٧)

شێخ و توڕڕەی مێزەر و نــەقل و نــوقوولی هــیچو پــووچ
من بە تورەڕەی یار ئەسیرم، ئەو بە کۆڵێ تــوڕڕەهــات(٨)

عــەنبەری ســـارا وتــم زولفـــی، نـــەباتی مـــیسری لێو
زولفـــی ئـــالۆزا، وتـــی لێوی کـــە نـــاوی مـــن نـــەبات(٩)

---

(٧) شۆخانە: بە لاقرتییەوە، بۆ گاڵتە و خۆشی. دەستاڕ: دەست هاڕ، ئامێرێکی ناوماڵی لادێی کوردەوارییە لە دوو بەردی خڕی ئەستوور دروست دەبێ هەردوو رووەکەیان، بەتایبەتی رووی ناوەوەیان، نەقارییەکی باش کراوە، بەردی بنەوەیان مێخێك کراوە بە ناوەڕاستەکەیدا، بەردی سەرەوەشیان کونێك لە ناوەڕاستەکەیدایە دەکرێ بە مێخەکەی بەردەکەی بنەوە و دەسکێکیشی هەیە، گەنم و شتی وا دەکرێ بە کونەکەی لای مێخەکەیدابە دەسکەکەی دەسووڕێنرێتەوە، گەنمەکە دەهاڕێ، بەڵام دیارە ئەوەندە بەهێز نیە وەك ئاش بیکا بە ئارد. بۆ ئەو مەبەستەش نەکراوە وا ورد بیهاڕێ. کرە: دەنگی دەستاڕ. لێك کردنەوەی برنج و توێکڵەکەی کە هێشتا چەڵتووکە. دەنگێ کە وەك وشەی «کرە» بێتە گوێ.

واتە: هەواڵی واعیزی ئامۆژگاریکەرم لە کەسێك پرسی، وەڵامێکی خۆشی بە توێکڵی دامەوە، وتی: کەی ئەوە بە واعیز دادەنرێ، هەرچەند بەدیمەن مەلایە و مێزەری بەسەرەوەیە و ئامۆژگاری خەڵك دەکا، بەڵام مێزەری زلی وەك لنگە دەستاڕ وایە و دەم جووڵان و ئامۆژگاری کردنەکەشی وەك کرەی دەستاڕ لەبەرگوێ قورس و ناخۆشە.

(٨) توڕڕە: مەبەست لێرەدا خرە، وەك مۆری توڕڕە. نەقل: گێڕانەوەی حەدیس و فەرموودەی زانایان و پیاوچاکان. نوقوول: جەمعی نەقلە.

واتە: شێخ و مێزەری خڕی سەری و ئامۆژگاری کردن و قسەی زانایان و پیاوچاکان گێڕانەوەیم هەموو لەلا هیچو پووچە، چونکە هیچی لە سەرچاوەی راستییەوە هەڵنەقوڵاوە. راست ئەو خوشەویستییەیە کە لە دڵی مندایە کە منی دیلی زولف و مووی ئەملاو لای ناوچاوانی یار کردووە، نەك ئەو توڕڕەهات و شتی هیچو پووچ و ئاوەکییانەی کە بوون بە بار و چوونەتە کۆڵی ئەو...

(٩) عەنبەری سارا: گیایەکی بۆن خۆشە. عەنبەر بە مایەیەکی بۆن خۆشیش دەڵێن لەناو

ئــەو نــەهاتن: دەردە، داغـــی ئــەو نــەهاتن: دەردەهـا
کەس بە دەردی من نەچێ، وەك من نەبێ تووشی نەهات (١٠)

جــوان و شــیرینە ئــەگــەر دنــیا، لە روودا مـیهرەبان
وەردی خارە، شەهدی زەهری مارە، عەهدی بێ سەبات (١١)

گەر بتی ئێمـەت نـەدیوە، بـۆچـی دوێنـێ دەتـپەرست؟!
ئەی بورەهمەن، تۆ لەلات ئەمڕۆکەچی وەك لاکە «لات» (١٢)

☞

سکی یا ریخۆڵەی جۆرە ماسییەکی دەردەهێنن.

واتە: زوڵفی یارم لە بۆن خۆشیدا شوبهاند بە عەنبەری ساراو لێویشیم لە شیرینیدا شوبهاند بە نەباتی میسر. زوڵفی لەداخا ئاڵۆزاو ئێستا کە زوڵفی یار لوول و ئاڵوزە، لەوەوەیە. لێویشی خەبەری بۆ ناردم وتی پێی بڵێن هەرگیز ناوی منی بە دەما نەیەت، من گەلێ لەوە زیاترم کە ئەو نیم بدوێ و بمشوبهێنێ بە نەبات و شتی وا. من وەك هیچ شتێ نیم و هیچ ناگاتە پلە و رادەی من...

لە نێوان هەردوو «نەبات»دا جیناسی تەواو هەیە.

(١٠) دەردەها: چەند دەرد. نەهات: نەگبەتی، فیعلی «نەهاتن».

واتە: دەردی من تاقە دەردێك نیە. نەهاتنی یار ئەوە دەردێك، خەمی نەهاتنەکـەشی کـە هەمیشە دووبارە دەبێتەوە، ئەوە چەند دەردیتر. سا خوایە کەس وەك منی لێ نەیێ و تووشی دەردی من نەبێ و نەگبەتی نەیەتە رێ کە هەمیشە هەر «یار نەهات» بەسەر زمانیەوە بێ.

لە وشەی «نەهات»دا «تەوریە»یەکی جوان هەیە.

(١١) میهرەبان: دڵ پڕ لە خۆشەویستی. وەرد: گوڵ. خـار: دڕك. شـەهد: هـەنگوێن. عـەهد: پەیمان. سەبات: راگیر بوون.

مەبەستی لەوەیە بە دیمەنی دنیا هەڵنەخەڵەتێن.

(١٢) لاك: لاکە تۆپیو، یا لاکە گۆشت. لات: بتێکی ناوداری سەردەمی پێش هاتنی ئیسلامی عەرەبەکانە.

بە بۆچوونی ئێمە مەحوی بەم بەیتە پلار دەگرێتە ئەوکەسانەی هەر رێگایەك بگرنەبەر بۆ

☜

چـــاویان، ئـــەم ئـــەهلی دنـــیایە، ئـــەوەندە بـــرسییە
پادشاکـانی بـە دەمـدا یـەك سـەری یـەکـتر دەبـات(١٣)

ئابڕوو یەکجاری چوونی غونچە، یـەك دەم خـەندە بـوو
گەر حەیات ئەی دڵ دەوێ، شیوەن کە «مٰا دٰامَ الحَیٰاة»(١٤)

بەر خودایە و بەس، لە شەیتانی شەقی، «مەحوی» پـەناه
پەس لە غەدری شەیتەنەتپیشە مەبە بەر کەس شکات(١٥)

☞

سوودی تایبەتی خۆیانی دەگرنەبەر وکە ئەو سوودە لە ئارادا نەما پاشگەز دەبنەوە و دەست لە رابوردووی خۆیان دادەشۆرن و هەزار بیانوو بۆ هەڵوێستی پێشوویان دەهێـنـنەوە. مـەحوی دەڵێ: ئەی بوڕەهمەنی لەڕاستی لاداو تۆ ئەگەر بتی ئێمەت نەدیوە و ئەوە دەکەی بە بیانووی پشت تێ هەڵکردنی، ئەی پێمان ناڵێی دوێنێ چۆنت دەپەرست، کـەچی ئـەمڕۆ وا بـەجۆرێ پاشگەز بوویتەوە بتێکی بەناوبانگی وەك «لات»ت لا بووە بە لاکە تۆپیو، یـا بـووە بـە لاکـە گۆشت، کە تەنها بۆ خواردنی و کراندنەوەی ئێسکەکانی دەتەوێ.

(١٣) مەبەستی مەحوی ئەوەیە بڵێ: ئەگەر پادشایانی جیهان ئەوەندە چاو برسی بـن، یـەك سەری یەك بە دەمدا بەرن کەسەر لەبەر گەورەیی بەدەمدا نابرێ، دەبێ هەژاران بەو هـەموو هەژاری و ناچاری و موحتاجییەوە لە چ‌حاڵێکدا بن و چی بکەن!.

لە کۆکردنەوەی «چاو» و «دەم» و «سەر»دا تەناسوبێکی ناسك هەیە.

(١٤) دەم خەندە: پێکەنینی تەنها بە دەم، واتە لە ناخەوە نا.

مەحوی لەم بەیتەدا وردەکارییەکی ناسکی کردووە، هـاتووە پشکـووتنی خـونچەی کـە پاشانیش دەکێشێتەوە بۆ سیس بوون و ژاکان و وەرینی پەڕەکانی گوڵ و فەوتانیان، داناوە بـە ئابڕوو چوون و فەوتان، تەڕایی رووی پەڕەی گوڵی داناوە بە «ئابڕوو»، دەڵێ: خونچە هـەر بەوە ئابڕووی چوو و بوو بە گوڵ و سیس بوو و تەڕایی لەگەڵاکانیدا نەما، کە تاقە جارێك دەمی کردەوە و زەردە خەنەیەکی سەرزارەکی کرد کە پشکووتنەکەیەتی؛ بۆیە تۆیش ئەی دڵ ئەگەر حەیات بیێ و نەتەوێ ئابڕووت بچێ تا ماوی دەگریت...

(١٥) شەقی: بەدبەخت. پەس: وشەیەکی فارسییە بە مەعنای: کەواتە. شەیتەنەت: شەیتانییەتی.

☜

-٢-

کەم بوو وەك ئەو دەمە، سیدق ئەم دەمە هەم کەم بووە قات
فەرەحی نەك بە دوا بێ، غەم و هەم هەم بووە قات(١)

☞

واتە: پەنا لە دەست شەیتانی لەعین هەر بۆلای خودا دەبرێ، هەرکەسیش کردەوەی بەد بێ وەك شەیتان وایە، کەواتە ئەگەر یەکێ لەوانە ناهەقییەکی لەگەڵ کردی، لای کەس شکاتی لێ مەکە و حەواڵەی خوای کە، چونکە هەر خوا خۆی لە عۆدەی شەیتان و شەیتان پیشەکان دێ.

ئەم بەیتە نیشانەی یەکێکە لەو ناڕەحەتییانەی کەسانێکی ناحەزی بەدەسەڵات بەسەر مەحوییاندا هێناوە و مەحویش دەیانداتە دەستی خوا کە تاڵاوی شیاوی خۆیان بکا بە لوتیاندا.

-٢-

لە هەموو نوسخە دەسنووسەکانداو هەروەها لە نوسخە چاپییەکەشدا ئەم پارچە شیعرە، لەگەڵ پارچە شیعرێکی ترکە دوا وشەی هەموو بەیتەکانی «قەت»ە خراونەتە پیتی «تێ»وە. دیارە «مەحوی» خۆیشی هەر وای کردووە و وای ویستووە، چونکە ویستوویەتی هەموو پیتەکانی ئەلف و بێ پڕ کاتەوە، وەك چۆن پارچەیەکیشی بۆ «لامەلفەلا» تەرخان کردبوو و ئێمە خستمانە بەر پیتی ئەلف. لەبەر ئەوە کە وشەی «قات» هەرچەند لە بنچینەدا لە «قەحت»ی عەرەبییەوە هاتووە، کەس بەم شێوەیە بە عەرەبی دانانێ، ئەم پارچە شیعرەمان هێنایە ئێرە و لەجێی خۆیدا لە پیتی «تێ»دا دامان نا، بەڵام ئەوی «قەت»مان لەوێ هێشتەوە چونکە وشەی «قەت» هەرچەند لەکوردیدا بە «قەت» دەخوێنرێتەوە، دەسکارییەکی وای نەکراوە دیمەنەکەی بگۆڕێ.

(١) واتە: لەم سەردەمەدا، وەك دەمی یار دیار نیە، هەروەها راستیش قات بووە. لەبەر ئەوەش کە لەپاش خەم و ناخۆشی خۆشی پەیدا دەبێ، وەك خوا لە قورئاندا دەفەرموێت: ﴿إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً﴾ واتە لەگەڵ ناڕەحەتیدا رەحەتی هەیە، خەم و ناخۆشیش قات بووە، نەوەك پێویست بێ لەوەپاش خۆشی بە دوادا بێ.

مەبەست لە دیار نەبوونی دەمی یار یا دەبێ بچووکی بێ کە واتە ئەوەندە بچووکە وەك دیار نەبێ وایە، یا دەبێ بێ لوتفی و قسە نەکردن بێ.

☜

مـــەسەلی عـــەهد و وەفـا وەك مـەسەلی عـەنقایە
پیاوەتی باسی لە کن کەس مەکە، ئادەم بووە قات(٢)

لە هەموو جـێ لە چ کـەس بـێنـی مـرووەت نـایێ
کەرەم و سیدق و وەفا ئێستە لە عالەم بووە قات(٣)

بە دوو بەیتێ غەم و دەردی دڵ ئەگەر بێنمە عـەرز
کەسی وا عەرزی کرێ خۆ نیە، مەحرەم بووە قات(٤)

بە هەموو دەم لە سەدەد باس و قسەی ئەو دەمە دام
کە دەمێ باسی بکەم،کەس نیە، هەمدەم بووە قات(٥)

بـــە حـەددێ بـێ ئـەدەبی بـاوە، لەمـەولا سـەییاد
پەکی راوی بکەوێ کەلبی موعەللەم بووە قـات(٦)

لە نێوان هەردوو «دەم» و هەردوو «هەم»دا «جیناسی تەواو» و لە نێۆان «دەم» و «هـەم» و «کەم» «غەم»دا «جیناسی لاحیق» هەیە.

(٢) عەنقا: باڵدارێکی وەهمییە. ئادەم: بنیادەم.

واتە: وەفاو پەیمان راگرتن وەك عەنقای لێ هاتووە، دەنگی هەیە و رەنگی نیە. پیاویش نەماوە پیاوەتی لێ بوەشێتەوە، بۆیە باسی پیاوەتی لای کەس مەکە.

(٣) بێن: بۆن. بێنی (ن): بۆنی. وەفا (ن): سەفا.

(٤) عەرز: لێکدانەوە و باس کردن.

مەبەستی لەوەیە دنیا وای لێ هاتووە بنیادەم لە هەموو لایێ خۆی بە نامۆ دەزانێ و کەسێ نیە شەریکی خەمی بێ و پێی مەحرەم بێ.

(٥) واتە: بە هەموو هۆیەکی لێکدانەوە و تێ گەیاندن دەمەوێ تاوێ باسی دەمی یار بکـەم، کەچی کەس نیە گوێم بۆ شل بکاو هاودەم قات بووە.

لە کۆ کردنەوەی ئەم چوار «دەم»دا وشە ئارایی و «جیناس»ێکی ناسك هەیە.

(٦) سەییاد: راوچی. کەلبی موعەللەم: سەگی تەعلیم دادراو.

حەقی وت ئەو کەسە: نابەم ئیکە ناوی «مەحوی»
کەسی وا زیکری ئەوانەی کە لە کن کەم، بووە قات(٧)

-٣-

خزر ئەگەر چاوی حەیاتی بڕییە ئاوی حەیات
من لە خاکی دەری جانانەمە هەر چاوی حەیات(١)

مەردنێکی لەبەر ئەو قاپییەدا مەردانە
بە خودا چاترە ئەمڕۆ لە گلاراوی حەیات(٢)

☜

واتە: بێ ئەدەبی بە رادەیەك پەرەی سەندووە، تەنانەت حەیواناتیشی گرتووەتەوە. بۆیە ئەگەر راوچیش پێویستی بە سەگی تەعلیم دادراو بێ بۆ راو دەستی ناکەوێ، چونکە سەگەکانیش لەبەر بێ ئەدەبی تەعلیم نادرێن.

دەشگونجێ مەبەستی ئەوە بێ: بنیادەمی وەك سەگ ئەوەندە زۆر بووە کەس نەماوە تەعلیمی سەگ دابداو سەگ فێرکردن فەرامۆش کراوە.

هەروەها دەشگونجێ مەعنای بەیتەکە وا لێ بدرێتەوە: کەوا بێ ئەدەبی بە جۆرێ بڵاو بووەتەوە. خەڵکەکەی هەموو کردووە بە سەگو لەوەش بەولاوە کردوونی بە سەگێکی وا قابیلی تەعلیم دادان نەبن، بۆیە ئەگەر راوچی یەکی لەسەر سەگی تەعلیم دادراو بکەوێ دەستی ناکەوێ، چونکە سەگەکان لەوە دەرچوون کە قابیلی تەعلیم دادان بن.

(٧) واتە: ئەوەی وتی جارێکی تر ناوی «مەحوی» نابەم چونکە کەسی وا نەماوە ناوی ئەو جۆرە کەسانەی لا بەرم، حەقی بوو و قسەیەکی راستی کرد.

-٣-

(١) واتە: ئەگەر خدری زیندە چاوی تەمای ژیانی هەمیشەی بڕیبێتە «ئاوی حەیات» و بە تەما بووبێ لە رێگای خواردنەوەی ئەو ئاوەوە ژیانی هەمیشە بۆ خۆی مسۆگەر بکا، ئەوا من وا ناکەم... من خۆڵی بەردەرگای یاران دەخۆم، بۆ ئەوەی بژیم و چاوی تەمای ژیانی هەمیشەم ئەو خۆڵەیە، یا من هەوڵم هەر بۆ گەیشتن بە یارە و لە ژیانمدا هەر ئەوەم دەوێ.

(٢) ئەم بەیتە لە حوکمی بەڵگەدایە بۆ بەیتی پێشوو، واتە: من بۆیە چاوەڕوانی ژیان لەوە

☜

تەنکە توێژێکی کشاوە بە رووا قولزومی مەوت
وەك حەبابێ بە هەوا بەندە نرا ناوی حەیات (٣)

ئەگەر ئازادەگییەك بێ لە عەدەمدا بۆمان
چی هەیە غەیری بە پێچی پەلەپەل داوی حەیات (٤)

دەکەم کە لەناو خۆڵی بەردەرگای یاراندا بکەوم و لەو خۆڵە بخۆم، چونکە تەنانەت مردنێکی مەردانە لەناو ئەو خۆڵەدا لە ژیانی ناخۆش و دانەمەزراو وەك گلاراو کردنی ئەمڕۆ چاترە...

(٣) قولزووم: دەریای سوور. مەبەست تێکرای دەریایە. حەباب: بڵقی سەر ئاو، ئەو قوڵتەیەی کاتی هەڵدانی شتێ بۆ ناو ئاو پەیدا دەبێ.

واتە: مەرگ وەك دەریایەکی گەورە و قووڵ وایە، توێژێکی تەنکی بەسەردا کشاوە وەك ئەو بڵقەی بەسەر ئاوەوە پەیدا دەبێ؛ ئەو توێژە ناونراوە ژیان. جا بێ بەراوردێکی ژیان و مردن بە یەك بکە و بزانە چۆن مردن برانەوەی نیە و ژیان بە فوویەك دادەمرێتەوە.

مەبەستی مەحوی گەیاندنی مەفهومێکی فەلسەفییە، کەوا گوایە لەم جیهانەدا مەرگ و نەبوونی ئەسڵە و ژیان و بوون ناپایەدارە.

(٤) ئازادەگی: سەربەستی.

ئەم بەیتە لە حوکمی بەڵگە هێنانەوەدایە بۆ بەیتی پێشوو، دەڵێ: نەبوون، هیچ نەبێ سەربەستییەکی بۆ بنیادەم تیایە، لەم هەموو کۆت و زنجیرە جۆر بەجۆرە ماددی و رۆحییانەی بە خۆیانەوەیان بەستووەتەوە. بەڵام ژیان چیە، لە داوێکی بە پەلەپەل پێچ دراو زیاتر کە سەرەڕای ئەوەش کە داوە، لەبەر بە پەل پەل پێچ درانەکەی ئاڵۆزاوە و بووە بە گرێ کوێرە و ئەوەندە سەری هەیە مرۆی هەرگیز لێ رزگار نابێ.

ئەم بەیتە جۆرە دەربڕینێکی قووڵی هەستی بێزارییە لەلایەن مەحوییەوە لەو هەموو داوانەی مرۆیان لە ژیاندا پێ بەستراوەتەوە و لە هەموو جۆرە ئازادییەکی راستەقینە بێبەشیان کردووە.

دووریش نیە مەحوی مەبەستی لە «بۆمان» ئەم مەعنایە نەبێ کە ئێمە دامانێ، بەڵکە «بۆ مان» بێ، واتە «بۆ ژیان». ئەگەر وابێ ئەوا بۆچوونەکەی زۆر قووڵتر دەبێ، واتە تەنها لە جیهانی «نەبوون»دا لەوانەیە «بوون» جۆرە سەربەستییەکی دەسگیر بێ...

بۆمان (ن): وێمان.

دەم لە دەم نــــانی رەقـــیبانی چ بــێمــروەتییە
تێکەڵی ئـاوی دەبـاخانە دەکـا ئـاوی حـەیات(٥)

بە و هەموو تاڵییەوە شەربەتی مەرگ، ئەهلی حـەیا
خۆش گەواراترە بۆی ئێستە لە شەکراوی حەیات(٦)

ئیزنی چوونە چەمەنی وەسـڵی سـپێرا بـە رەقـیب
«مەحویا» بمرە کە مردن بووە مـیراوی حـەیات(٧)

---

(٥) دەبا خانە: دەباغخانە.

مەحوی لەم بەیتەدا «دەم لە دەم نان»ی کە بەمەعنا «لەگەڵدا کەوتنە قسە و شەڕە دەم»ە، بە مەعنا حەرفییەکەی مەعنا لێ داوەتەوە، واتە: کە یار قسە لەگەڵ بەدکارەکانی دەکا کە بۆ ئەوە ناشێن دەم بنێتە دەمیان و قسەیان لەگەڵ بکا، وەك ئەوە وایە دەمی نابێتـە نـاو دەمـیان و کـە دەمیشی نایە ناو دەمیان، وەك ئەوە وایە ئاوی حەیات کە تفی دەمی ئەوە لەگەڵ ئاوی پیسی دەباغخانە کە تفی دەمی بەدکارانە تێکەڵ بکات، ئەمەش کارێکی ئێجگار بێمروەتانەیە.

(٦) گەوارا: قووت چوو.

واتە: ژیان ئەوەندە ناخۆش بووە، شەربەتی مـەرگ بـەو هـەموو تـاڵییەوە کـە هـەیە لای بنیادەمی بە حەیا لە شەکراوی ژیان باشتر قوت دەچێ.

ئەمەش دەنگی نارەزایی دەبڕینێکی تری مەحوییە لە باری ناخۆشی ژیانی کۆمـەڵایـەتی سەردەم، کە خۆشی بۆ کەسێ تیا نەبووە قەدر و حەیای خۆ راگیر بکا.

(٧) چەمەن: چیمەن، سەوزایی.

واتە: مادەم رێگای گەیشتن بە یار و چوونە ناو باخچەی پێ گەیشتنی بە دەست بەدکار بێ، مردن خۆشترە، چونکە چاوەڕوانی هیچ جۆرە خـۆشـییەك لە ژیـان نـاکـرێ، مـادەم کـلیلی دەرگاکەی بە دەست مەرگەوە بێ و مەرگ میراوی کانیاو و جۆگەی ژین بێ.

لەم پارچە شیعرەدا ئەم بەیتە چلە پۆپەی شانازی کردنی مەحوییە بە سەربەرزی خۆی و بە خۆ شل نەکردنیەوە لەبەر باری نالەباری ژیاندا کە کاروباری داوەتە دەستی کەسانی ناکەس و ناشایستە و دەبوو مەحوی ناچار بوایە سەر بۆ ئەو جۆرە کەسانە شۆڕ بکا.

بەکار هێنانی «سپێرا» لەباتی «سپێررا» بەڵگەیەکی زمانەوانییە لە مەحوییەوە بـۆ دروست بوونی سووك کردنی فیعل کاتێ کە دوو پیتی هاوچەشنی تیا کۆ ببێتەوە و بەکار هێنانیان پێکەوە لەسەر زمان قورس بێ.

-٤-

خەلاسی بوونی قەت ناوێ ئەسیری زوڵفی زنجیرت
لەبەر تیرت، مەلەك بێ، هەڵفڕینی نەبووە نەخچیرت (١)

موژەت قوللابی گیرا، زوڵفی دڵگیرت کەمەند ئاسا
مەحاڵە بەرگرێ یا بەربێ کەس کەوتە بەر گیرت (٢)

لەناوا باسی تۆبەی تۆ بوو ئەمڕۆ ئەی ستەمگەر شۆخ
بخە ئەم تۆبە پاشی کوشتنی من، تۆ بی‌یو پیرت (٣)

بە دەنگی ناڵەوەم هات، ئەو دەمە رۆح هاتە سەر لێوم
بڵێ: ئەی ناڵە، ئاخر ئێستە من چ بکەم لە تەئسیرت (٤)

-٤-

(١) مەلەك: مەلائیکە، فریشتە. نەخچیر: نێچیر.
واتە: دیلی کەمەندی زوڵفی تۆ هەرگیز نایەوێ رزگار ببێ و نێچیری راوت ئەگەر فریشتەش بێ هەرگیز لەبەر تیری تۆ هەڵنافڕێ‌و دەیەوێ بەو تیرە بپێکرێ، چونکە دڵدار دەیەوێ هەمیشە لە یارەکەیەوە نزیك بێ.

(٢) گیرا: بگیر. کەمەند ئاسا: وەك کەمەند.
واتە: برژانگت وەك قولاپێکی شت پیا هەڵواسین وایە کە هەرگیز شتی لێ بەرنەبێتەوە و زوڵفی دڵگیریشت وەك کەمەند وایە. ئەوی کەوتە داوی برژانگ‌و زوڵفتەوە مەحاڵە بتوانێ خوێ بپارێزێ یا خۆی دەرباز بکا.

ئەم بەیتە «لەف و نەشری مورەتەب»ی تێدایە، «بەرگرێ» بۆ «قوللاب» و «بەربێ» بۆ «زوڵف» دەگەڕێتەوە.

(٣) واتە: نازدارە ستەمکارەکەم! ئەمڕۆ باسی تۆبەی تۆ لە ئارادا بوو کەوا دەست لە ئازاردانی دڵدارانت هەڵدەگری. دەستم دامێنت بیکە بە خاتری ئەو پیرەی تۆبەی لەسەر دەستدا دادەدەی جارێ تۆبە مەکە تا من بە تەواوی دەکوژی و کەمەندکێشی خۆتم دەکەی. تۆبەکەت بخەرە پاش کوشتنی من.

(٤) واتە: یار بەدەم ناڵەمەوە نەهات تا گیانم گەیشتە سەر لێوم و کەوتمە گیانەڵا... جا توخوا من کەوا ئێستا گیانم دەردەچێ، دەبێ تازە چ کەڵکێ لە کەڵك بەخشینی ناڵەکەم وەربگرم!.

له چینی پەرچەما نووری جەبینی دی، وتی زاهید:
کە سووتا دامی تەزویرم بە نووری دامی تەنویرت (٥)

فەزیلەی ئەسڵ و فەسڵ ئینسانی پێ نابێ بە ساحیب فەزڵ
کە تۆ کۆسەی، بە تۆ چی مامە ریشی باب و باپیرت! (٦)

لە خاکی پاکی ئەو بەردەرکەدا گەوزا رەقیب، ئامان
دەریکە، حەیفە گوور ئاسن خەسارەت دا لە ئیکسیرت (٧)

---

(٥) جەبین: ناوچاو، تەوێڵ. دام: داو.

واتە: زاهیدی ساختەکار کە لەژێر چینی پەرچەمی یاردا نووری ناوچاوانی دی، دنیا روون دەکاتەوە هاواری لێ هەڵسا، وتی وا داوی ساختە و فروفێڵم بە تیشکی ناوچاوانت سووتا کە کردووتە بە داو بۆ گیرۆدە کردنی ئەوانەی رێی فروفێڵ دەگرنەبەر.

سووتا (ن): پچرا. نووری (ن): زۆری.

(٦) ئەسڵ و فەسڵ: باو باپیر.

واتە: کەس بەوە گەورە نابێ کە باب و باپیری پیاو بووبن و گەورە بووبن، وەك چۆن کەسێ خۆی کۆسە بێ بەوە نابێ بە خاوەن ریش کەوا ئەوان خاوەن ریش بووبن. مەبەستی لەوەیە کە گەورەیی راستەقینە ئەوەیە بنیادەم خۆی گەورە و پیاو بێ نەك بە گەورەیی و پیاوەتی کەسی تر بنازێ.

وەك ئاگاداران دووبادی دەکەنەوە مەبەستی مەحوی لە «کۆسە» کەسێکی تایبەتیە لەو پیاو ماقووڵانەی سلێمانی کە لە باب و باپیریانەوە رێو شوێنێکی گەورەیان بۆ بەجێ مابوو و پەیوەندییان لەگەڵ مەحوی باش نەبوو...

(٧) گوور ئاسن: ئاسنە کوتە و ژەنگ هەڵاوردوو و خڵتەی بەر کوورەی ئاسنگەر. ئیکسیر: کیمیاگەرانی کۆن بە مایەیەکیان وتووە، مایەی بێ نرخی پێ کراوە بە مایەی بەنرخ وەك جیوە بە زیوو مس بە زێڕ. کە مایەی وا هێشتا نەدۆزراوەتەوە.

واتە: بەدکار لە خاکی بەردەرگای ماڵی یاردا گەوزا، دەستم دامێنت ئازیز، بەدکار وەك ئاسنە کوتە و خاکی بەردەرگای تۆیش وەك ئیکسیر وایە، حەیفە ئیکسیرێکی وا گرانبەها بدرێ لە ئاسنە کوتەیەکی وا ناچیز و بێبایەخ... دەسا دەریکە و دووری خەرەوە با ئەو سەربەرزییەی دەسگیر نەبێ.

لەبــەر بــاری مــەحەببەت ئــاسمان و ئــەرز ئـەناڵێنـن
چیە ئـەم دەعـوییەت زاهـید، جـلی لێ بـارە گـاپیرت(٨)

شوکر «مەحوی» کەوا موددێکە نـاوی چـووبووە نـیسیان
لە زومــڕەی وەعـدی کـوشتن‌هاتوانـا هـاتەوە بـیرت(٩)

-٥-

«جگر ز زخم تـو مـعمور و دل ز غـم شـاداست»
ئەمەندە بابەتی عـەیشی نـەداوە بـۆ شـا دەست(١)

---

(٨) دەعوی: ئیددیعا.

واتە: زاهید! گاپیری نەفسی تۆ ئەوەندە لێ نەهاتوو و بار نەبەرە جلەکانی خۆی لێ بووە بە تەوق و کاری خۆی پێ بەڕێوە نابرێ. چیە وا ئێستا هاتووی ئیددیعای هەڵگرتنی باری قورسی عیشقی خودا دەکەی کە ئەرکێکی ئەوەندە قورسە زەوی و ئاسمان پێیان هەڵنەگیراوە.

مەحوی لەم بەیتەدا ئیشارەتی بۆ ئایەتی: ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا، وَ أَشْفَقْنَ مِنْهَا، وَ حَمَلَهَا الإِنْسَانُ، إِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاً﴾ کردووە کە واتە: ئێمە ئەرکی لێپرسینەوەمان خستە ئەستۆی ئاسمان و زەوی و شاخەکان. کەسیان هەڵیان نەگرت و ترسان، ئادەمیزاد هەڵیگرت، ئەو خراپی کرد لەگەڵ خۆی و سوودی خۆی نەدەزانی.

ئـایەتەکـەشی بـەپێی رێ‌و شـوێنـی ئـەهلی تـەسەووف مـەعنا لێداوەتـەوە، چـونکە لە تەفسیرەکاندا ئەمانەت بە ئەرکی لێپرسینەوە مەعنای لێدراوەتەوە، بەڵام بەپێی واتای بەیتەکە خۆشەویستی خواو عیشقی راستەقینەیە...

(٩) واتە: دەمێ بوو ناوی مەحوی لەبیر چووبووەوە، لە سایەی خواوە وا لە ریزی ئەوانەدا کە وادەی کوشتنیان هاتووە، کەوتەوە یادت...

-٥-

ئەم پارچە شیعرە لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) واتە: جگەرم بە زامی تیری تۆ ئاوەدان بووەتەوە، هەرکوێی دەڕوانی جێ نـووکی تـیری تۆی پێوەیە. دڵیشم بەهۆی خەفەتی بێڕەحمی تۆوە شادمانە، چونکە ئەگەر تۆ بیر کردنەوەت ☜

لە سـینە جـۆششـی نـاڵـینە، چـاوە پـڕ ئـەسرین
«ز یُـمن جـور تـو اقـلیم درد آبـاد است»[٢]

قـورێ بکـەم بـە سـەرا یـا بـە دادڕیـنی بـەرۆك
حەقی مەحەببەت ئەداکەم، بدەی خودایا دەست[٣]

غەنیمەتە، بە دەم و دەسـتی بگـرە دامـەنی دۆست
لە دەستی خۆتی مەدە، داویـە خـودا تـا دەست[٤]

☞

لە دڵی من مەبەست نەبوایە خەفەتت بۆ فەراهەم نەدەکرد. کەواتە ئەمە ئەوپەڕی بەختەوەرییە و هەرگیز ئەمەندە بابەتی خۆشی بۆ پادشایش هەڵنەکەوتووە.

نیوە فارسییەکەی ئەم بـەیتە و بـەیتی پـاشەوەی هـی «حـافیز»ی شـیرازیـن. ئـەم جـۆرە دەسکاری کردنەی شیعر پێی دەڵێن «تَشطِیر»، واتە: نیوە نیوە کردن.

(٢) واتە: گوێ لە سینە دەگری دەبینی وا ناڵەی تێدا هـاتووەتە جـۆش... سـەیری چـاویش دەکەی دەبینی وا پڕ بووە لە فرمێسك. لەخوا بەزیاد بێ لە بەرەکەتی ستەمی تۆوە وڵاتی دڵ ئاوەدان بووەتەوە.

ناسکی ئەم بەیتە لەوەدایە وڵات بە ستەم وێران دەبێ، کەچی ستەمی یار ئەوەندە بە پیت و بەرەکەتە بووە بەهۆی تەقینی کانیاوی چاو و بە مایەی بەزم و گۆرانی و مۆسیقا وتنی ناو سینە کە ئەوەش نیشانەی ئاوەدانییە.

(٣) واتە: بنیادەم دەبێ بەوەفا بێ و سوپاسی چاکەی لە بەرچاو بێ... سا خوایە دەستم بدەی لە خۆشی ئەم هەموو ناز و نیعمەتەدا حەقی خۆشەویستی بەجێ بێنم و قوڕێ بکەم بەسەر خۆمداو بەرۆکی خۆم لە خۆشییاندا دادڕم.

(٤) غەنیمەت: تاڵان. دامەن: داوێن.

واتە: ئەمە کە ئێستە بۆت هەڵکەوتووە یارت لێوە نزیکە خەریکی ستەمکارییە لەگەڵت، تاڵانە هاتووەتە بەر دەستت، تا خوا دەست و دەسەڵاتی داوی لە دەستی خۆتی مەدە و داوێنی یار بە دەم و دەست بگرە.

وتم: نیازمە بەر پێتی خەم سەرم، فەرمووی
بە ناز و عیشوە: شەهی بۆ گەدا کە نادا دەست (٥)

لە پێ حەرامە زرەی سیلسیلەی موقەددەسی عیشق
ببی بە شێر و مەگەر هەڵگری لە دنیا دەست (٦)

هیلاکی دەستی حەناییتە، کوشتە بێ دەمی تێغ
ئەمن شکاریی پابەستە و ئەتۆ با دەست (٧)

بە دەستی غونچە دەمێ، دەستی دا کە بەیعەت بۆم
چ ئارەزوومە لە «عیسا» دەم و لە «مووسا» دەست (٨)

---

(٥)عیشوە: ناز. شەهی: پادشایەتی.
مەبەستی لەوەیە سەر خستنە بەر پێی یار لە حوکمی پادشایەتیدایە و بۆ گەدا نالوێ...
بەرپێتی خەم (ن): بەرپێت بخەم.

(٦)واتە: زنجیری عیشق ناکرێتە پێی هەموو کەس و هەموو کەس شایانی خەڵاتی وا پیرۆز نیە. بۆ ئەوەی ئەم زنجیرە بکرێتە پێت و لە پێتدا زرەی بێ، پێویستە ببی بە شێر و ئەوەندە ئازا بی بتوانی دەست لە دنیا هەڵبگری.
دەش‌توانرێ «لە پێ» بە «لە پێی» بخوێنرێتەوە. لەم حاڵەدا پێویستە «ببی» و «هەڵگری»یش بە «ببێ» و «هەڵگرێ» بخوێنرێنەوە.

(٧)حەنایی: خەنەیی، سوور. شکار: نێچیر. پابەستە: پێ بەستراو.
واتە: من بە دەستی وەك خەنە تێگیراو سووری تۆ کوژراوم و ئەو سوورییە بەدەستتەوە خەنە نیە، خوێنی منە. من بێ بەکارهێنانی دەمی تێغ کوژراوم... منی نێچیری پێ بەستراو دەبێ لە ئاست تۆی بەدەست و دەسەڵاتداردا چیم پێ بکرێ!.

(٨)غونچە دەم: ئەوەی دەمی ئەوەندە بچووك بێ وەك خونچەی نەپشکووتوو وابێ. بەیعەت: بە پێشەوای خۆ پەسەند کردن.
واتە: من کە بۆم رێکەوێ دەستی بەیعەت پێ کردن بخەمە دەستی نازدارێکی خونچە دەمەوە، ئیتر چ ئارەزوویەکم هەیە لە هەناسەی مردوو زیندووکەرەوەی عیساو لە دەستی سپی مووساکە وەك چرا تیشکی دەدایەوە!.

به دەستی دوودە کەون ئەهلی، ئەر لە پێ کەوتن
بەسم نەدیوە لە دنیا، هەتاکو بڕوا دەست (٩)

بڵێ بە ئەهلی حەسەد «مەحویا» وەکوو «حافیز»:
«قبول خاطر و لُطف سخن خداداد است» (١٠)

لە دیوانە دەستنووسەکەی شێخ عومەری کوڕی شاعیردا، هەروەهالە نوسخەیەکی تریشدا، لە نێوان ئەم بەیتە و بەیتی داهاتوودا جێگەی بەیتێك بە سپیەتی هێڵراوەتەوە. زیاتر لەوە دەچێ نیشانەی ئەوە بێ ئەم پارچەیە بەیتێکی ناتەواو بێ. غەزەلیش زیاتر تاقە. ئەمەش بەڵگەیەکی تری ناتەواوی بەیتێکە لەم شوێنەدا.

(٩)فەوتانی بەیتێك لە پێش ئەم بەیتەوە ڕێگای ئەوەی لێ گرتووین بزانین مەبەستی مەحوی بە وردی لەم بەیتە چیە و باسی کێ دەکا. بۆیە دەبێ بڵێین کەوا دەست دەدا باسی دڵدارانی ڕاستەقینە بکاو بڵێ ئەمانە تا پێیان هەبێ ڕادەکەن بە دوای یارداو کە لە پێ کەوتن لەسەر دەست دەڕۆن بەرێدا بۆلای و دوای دەکەون، چونکە لە جیهانی دڵداریدا تا دەست بڕواو دەسەڵات هەبێ «بەس» نیە و ناوترێ، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾واتە: چەندتان لە تواناداً بێ خۆتان لە خوا بپارێزن و بێ فەرمانی مەکەن.هەروا دەستیش دەدا مەبەستی لە ئەهلی دنیا بێ و بڵێ: دنیا پەرست بە هیچ تێر ناخوا، ئەگەر لە پێیش کەوت بە دەست بۆی دەکەوێتە چنگەکرێ... من هەرگیز «بەس» و قەناعەتم لە دنیادا نەدیوە و کەس بە هیچ داناکەوێ و مەگەر گڵ چاوی برسی ئادەمیزاد تێر بکا.

بە دەستی دوو دەکەون (ن): بە دەست دووی دەکەون. ئەر (ن): گەر.

(١٠)واتە: مەحوی، تۆیش وەك حافیزی شیرازی، بڵێ بەوانەی بەخیلیت پێ دەبەن لەبەر ئەوەکە شیعرەکانت لای خەڵك پەسەند و جوانن و قسەت ناسکە، بڵێ: ئەم بەهرەیە خوا پێی بەخشیوم و لە کەسەوە نیە و ئێوەش لە داخا هەر لە ورگی خۆتان بدەن!.

-٦-

نەوەك هەر چاوی مەستە، خۆشی هەر مەست
بەلادا دێ، کە دێ، وەك تورکی سەرمەست[(١)]

لە حەجلەی ناز و ئیعزازی بە سەد ناز
خودا تۆ حافیزی بی، هاتەدەر مەست[(٢)]

بە دوویا شێخ و سۆفی مەستی عیشقی
لە رێیا کەوتوون مەستە لەسەر مەست[(٣)]

نیگاهی مەستی تا مەستانی رێ دا
نەما لەو جێگە رێگەی کەس لەبەر مەست[(٤)]

بنازم بەو پیاڵەی چاوی مەستە
بە یەك پرشنگی عالەم سەربەسەر مەست[(٥)]

-٦-

ئەم پارچە شیعرە لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) تورك: لە ئەدەبیاتی کۆندا کینایەیە لە یاری شۆخ و جوان.

لە نێوان «دێ»ی «بەلادا دێ» و «دێ»ی «کە دێ»دا جیناس و وشە ئاراییەکی جوان هەیە.

(٢) حەجلە: شوێنی تایبەتی یەکەم شەوی بووك و زاوا. ئیعزاز: قەدر لێ گرتن. مەست: بە حاڵی سەرخۆشییەوە.

(٣) مەستە لەسەر مەست: هەموو لاڵو پاڵ بە سەر خۆشی بەسەر یەکدا کەوتوون.

(٤) نیگاه: چاو.

واتە: هەرکە چاوی مەستی رێگای سەرخۆشەکانی عیشقی خۆی دا لە دەوری کۆبینەوە، سەرخۆشی تەماشای ئەوەندە لێ کۆبووەوە، ئەو دەوروبەرە جێگەی کەسی تیا نەما.

(٥) یەك پرشنگی (ن): پرشنگێکی.

لەبەر حوکمی نیگایا قاتە هوشیار
هەتا چاوی بکا بڕ، مەستە، هەر مەست

وتی: سەیری دەرو دەشتم نەماوە
لە چاوم مەوج ئەدا، پڕ دەشت و دەر مەست (٦)

بەجوز مەی ناوی ئەم ناوە بە چی بەم
بە نەشئەی ئەو بەشەر هەم «بُوالبَشَر» مەست (٧)

دەناسێ بادەکەی، مەقسوودی حەشرە
دەڵێ: «مەحوی» بنوو تۆ تا سەحەر مەست (٨)

-٧-

خەرامی ناز ئەگەر هێنایە لەنجە سەروی مەوزوونت
وەکوو لەیلا، لەسەر ڕێ پرسشێ کە حاڵی مەجنوونت (١)

---

(٦) واتە: یار وتی وەك چۆن کەسێ چاوی پڕ بووبێ لە فرمێسك هیچی پێ نابینرێ، منیش چاوم شەپۆل دەدا لە مەستانی نیگام و دەشت و دەری پڕ کردووە و هیچم پێ نابینرێ.

(٧) جوز: بێجگە. ناو: ناز. «بُوالبَشَر»: باوکی ئادەمیزاد، حەزرەتی ئادەم.

واتە: بێجگە لە مەی چ ناوێکی‌تر هەیە بینێم لەم نازەی یار، کەوا ئادەمیزاد و باوکی ئادەمیزادیشی بە نەشەی خۆی مەست کردووە.

بەجوز (ن): مەگەر.

(٨) واتە: یار ئەم بادەی نیگای خۆیە دەناسێ کەوا مەبەستی کۆکردنەوەی سەرخۆشانیەتی لە دەوری خۆی و ڕۆژی حەشریش ڕۆژی کۆکردنەوەی خەڵکە لە سەحرای مەحشەردا، بۆیە پێم دەڵێ مەحوی تا ڕۆژی حەشر هەر سەرخۆشی نیگام بەو، بە سەرخۆشی بنوو تا ئەو ڕۆژە کە هەموو جیهانم لە دەور کۆ دەبێتەوە.

-٧-

(١) خەرام: کردەوەیەك کە لە ڕووی نازەوە بێ، کینایەیە لە ڕۆیشتنی بەناز. مەوزوون: ڕێك.

دەترسم گەردی خوێنی من لە شیشەی گەردنت نیشێ
وەگەرنا، غەم نیە بمرم لە حەسرەت لێوی مەیگوونت(٢)

خەرامت چوویە باغ و سەروی بەر بادی خەجاڵەت دا
گوڵی هەروەك درك ئاڵاونە داوێنی واژوونت(٣)

کەمەندی زوڵفی وەك ئەبرێشمی خاوی نیگارێکت
لە دڵ ئاڵا، خەیاڵی خاوە، دڵ لەو داوە بەربوونت(٤)

پرسش: پرسیار.

واتە: ئەگەر رەوتی نازدارانە باڵای وەك سەرو رێك و بەرزتی هێنایە لەنجە و لار و وەك لەیلاکەوتیتە رێ، لەسەر رێوە پرسیارێکیش لە حاڵی منی وەك مەجنوون عەوداڵ بووی خۆت بکە.

(٢) مەیگوون: وەك مەی، سوور.

واتە: خەفەتی ئەوەم نیە لەتاو دەردی دووری لێوی سوورت بمرم، ترسی ئەوەم هەیە تۆزی خوێنی وشك بووەوەم لە شووشەی گەردنت بنیشێ و لەکەداری بکا، بۆیە نامەوێ بەو دەردی دوورییە بمکوژی. مەبەست لە تۆزی خوێنی وشك بووەوە، ئۆباڵی تاوانی کوشتنەکەیە.

(٣) واژوون: سەرەوخوار کراوە.

واتە: شنەی لەنجە و لاری تۆ چووە ناو باخ و داری سەروی دایە بەر بای خەجاڵەت کە بەراوردی خۆی لەگەڵی کرد. گوڵانی ناو باخیش بە جۆرێ گیرۆدەی بوون وەك درك لە داوێنی هەڵەوگەڕاوی ئاڵان. مەبەست ئەوەیە کە سەروی رێك و بەرز لە چاو باڵای یاردا نانوێنێ و گوڵاڵەی جوانی ناو باخ لە ئاست بۆنی خۆشی داوێنیدا نمووی نیە.

(٤) واتە: کە کەمەندی زوڵفی وەك ئاورێشمی خاوی یارێکت لە دڵ ئاڵا، ئیتر خەیاڵی خاوە تا ماوی لە داوی ئەو کەمەندە رزگار ببی.

نیگارێکت (ن): نیگارینت. بەپێی ئەم نوسخەیە مەعنای بەیتەکە بەم جۆرە دەبێ: دڵ بووە بە داوی زوڵفی وەك رەنگاوڕەنگ جوانی وەك ئاورێشم خاوتەوە. خەیاڵی خاوە ئیتر جارێکی تر لەو داوە بەر ببێ.

لە نێوان هەردوو «خاو»دا جیناس و وشە ئارایییەکی ناسك هەیە.

حـــەیاتی تـازە دێتـە بـەرم و ڕۆحـم دەردەچـێ، وەرنـا
سەداییکی نیە وەك مەوجی گەوهەر هـاتن و چـوونت[٥]

لە هەر شیعرێ لە دیوانت دەجۆشێ نەشئەیێ «مـەحوی»
سەداییکی لە یەکتر جـوێ دەدا هـەر تـاری قـانوونت[٦]

لە چەند و چوونی دنیادا بە زایع چوونی عـومرم چـەند!
خودایا بەس بە زایع چم، بە حەقی زاتی بێچوونت![٧]

-٨-

بە دەم مەوجی خوێنی ئەشکەوەم، بڕوانە چـۆنـم بـۆت!
دەروونم کەیلی زووخی دەرد و غەم، بڕوانە چۆنم بۆت![١]

---

(٥) واتە: بەوەدا بە هاتن و چوونت دەزانم کە دێیت زیندوو دەبمەوە و کـە دەڕۆی دەمـرم، ئەگینا خۆ هـاتوچـۆت دەنگـی نـایەت، وەك شـەپۆلی تـیشکی گـەوهەری شـەوچراغ کـە دەردەکەوێ دنیا ڕوون دەکاتەوە و کە دەڕوا دنیا تاریك دەبێتەوە.

مەوجی (ن): ئاوی.

(٦) تار: ژێ. قانوون: ئامێرێکی مۆسیقایە.

واتە: شیعری مەحوی ئەوەندە بەتام و خوێیە، نەك هەر پارچەیەکی، بەڵـکـوو هـەر تـاقە بەیتێکی تامێکی تایبەتی هەیە و لە خۆشیدا لە ئاوازی مۆسیقا دەچێ، لەگوێداکە هەر ژێیەکی دەنگێکی جیا لە دەنگی ژێکانی تری بدا.

(٧) بێ چوون: بێ هاوتا.

واتە: با بەسی بێ بەزایە چوونی عومرم لە ئاڵو وێڵی دنیادا، خوایە تۆ بی و زاتی بێ هاوتای خۆت بگەرە فریام با لەمە زیاتر بەزایە نەچم.

-٨-

(١) واتە: بەراوردێ لە نێوان بـێ ڕەحـمی خـۆت و دڵسـووزی مـندا بکـە، لەتـاو دەردی تـۆ کەوتوومەتە سەر لافاوی خوێناوی فرمێسکم و دەروونم پڕە لە زووخی غەم و مەینەتی تۆو هێشتاش هەر دەس بەردارت نابم.

ڕەقیبی سەگ حەزی بوو، کوشتمت، سەیری کە چۆنی بۆم
دوعا بۆ دەست و تێغت من دەکەم، بڕوانە چۆنم بۆت![٢]

بە غەدداری نەوەك نـاوت بـەرن، بـمئەنجنی، قـەت مـن
شکاتی جەوری تۆ بەر کەس دەبەم؟ بڕوانە چۆنم بۆت![٣]

هەناسەی ئـاگـرینم بـردەوە بـەر، تـا دەروونـم سـووت
بە ناڵە تا دڵت سەخڵەت نەدەم، بڕوانـە چـۆنـم بـۆت![٤]

بیانوو بگـرە، شـێوەی خـۆت بشـێوێنـە بـە مـن کـوشتن
وەها چاوی بەدت لێ لادەدەم، بڕوانـە چـۆنـم بـۆت![٥]

بە ئاوی گریە هەردەم ناوی چاوم ششـتووە، نـەك جـێت
بە خوێن ئاغوشتە بێ، تۆ، چاوەکەم، بڕوانە چۆنم بۆت![٦]

---

(٢) واتە: سەیری خۆت بکە و سەیری منیش بکە. بەدکار ئارەزووی لەوەیە مـن لە نـێوانـدا نەمێنم، تۆیش لەسەر ئارەزووی ئەو دەمکوژی، کەچی منیش لەجیاتی گلەیی و دوعای شەڕ لێ کردن دوعا بۆ دەست و تێغت دەکەم.

(٣) واتە: ئەنجن ئەنجنیشم بکەی شکات لەدەست تۆ نابەمە بەر کەس، نەوەك خەڵك پێت بڵێن غەددار و ستەمکارە. جا سەیر کە من بۆ تۆ چۆنم.

(٤) واتە: بۆ ئەوەی بە ناڵە ناڵ دڵت ئازار نەدەم، هەناسەی گەرمی خۆمم بردەوە ناو سینگم و هەناسەم هەڵنەکێشا تا دڵم سووتا.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە چەند نوسخەیەکی تردا بەم جۆرەیە:

هەناسەی ئاگری بەرداومە بەر تاوی دەروونم سووت

(٥) واتە: شێوەت زۆر جوانە، ترسی ئەوەم هەیە چاوی پیس کـارت تـێ بکـا، لەبـەر ئـەوە شێوەی خۆت بشێوێنە و بیگۆڕە و ڕووی خۆت ترش بکە و من بکوژە تا کـەس وا نـەزانـێ شێوەت جوانە و چاوت بدا.

(٦) گریە: گریان. ئاغوشتە: تێکەڵ.

واتە: چاوەکانم پڕن لە خوێناوی جگەرم و جێگـای تـۆش نـاوی چـاومە. جـا بـۆئـەوەی جێگاکەی تۆ خوێناو نەبێ، هەردەم بە فرمێسك دای‌دەشۆم.

غەمی خۆشی نیە «مەحوی» لە دڵیا، هەر غەمی تۆیە
لە عیشقتدا دەکەم غەم بۆ بەغەم، بڕوانە چۆنم بۆت! (٧)

-٩-

ئیتتیفاقی ئافتاب ئانێ موقابیل بوو بە رووت
ئافەتێکی دی نەما تابی، بوەستێ رووبەڕووت (١)

دیارە خۆ پەروانە هەر سووتانە ئەسڵی موددەعای
بۆیە ئێمەش عاشقین، ئەی شەخسی ئاتەش خوو، بە خووت (٢)

---

(٧) بەغەم: بەخێو.

واتە: مەحوی لەم جیهانەدا نەك خەمی کەسێك یا شتێك، تەنانەت خەمی خۆیشی لە دڵدا نیە، هەر خەمی تۆی لە دڵدایە. لە پێناوی عیشقی تۆدا خەمت بۆ بەخێو دەکاو بۆئەوەی هەمیشە بەرابەر بە خۆشەویستیت بە وەفا بێ و خەمت بۆ بخوا، هەر خەمت بۆ بەخێو دەکا.

وا دیارە وشەی «بۆ» لە نیوەی دووهەمی ئەم بەیتەدا «بۆت» بوو بێ و سووك کرابێتەوە یا بە هەڵەی نووسینەوە فەوتابێ، چونکە «ت» کە لە زاراوەی سلێمانیدا بە دەنگێکی تایبەتی دەخوێنرێتەوە و لەوانەیە نووسەرێ کە تازە دەس بداتە نووسینی کوردی هەستێکی ئەوتۆی پێ نەکا. دەشگونجێ تێکڕای نیوە بەیتەکە بەم جۆرە بخوێنرێتەوە:

لە عیشقتدا دەکەم غەم بوو بەغەم؟ بڕوانە چۆنم بۆت!

-٩-

(١) ئیتتیفاقێ: بە ڕێکەوت. ئافتاب: خۆر. ئانێ: کاتێك. تاب: تین.

واتە: بە ڕێکەوت جارێکیان رۆژ تاوێك لەگەڵ رووت رووبەڕوو بوو؛ دەردێکی وای بەسەر هات توانای نەما لە بەرابەرتدا خۆی ڕاگرێ.

لە «تاب»دا لەتافەت هەیە. لە نێوان «بەڕووت» و «ڕووبەڕووت»یشدا جیناسی ناتەواو هەیە.

ئیتتیفاقی (ن): ئیتتیفاقەن «اِتّفاقاً». بوەستێ (ن): بمێنێ.

(٢) موددەعا: مەبەست، داخوازی. ئاتەش خوو: خوو ئاگرین، توند و تووڕە.

ئەم فیزاعەت بەدووەوە، حەقتە کە ناپرسی چیە
تۆ یەکێ، دائیم هەزارێکی وەکوو من دوو بە دووت(٣)

ئەی مەحەببەت! ئاگرێکی هێندە خۆش و دڵنشین
ئەو کەسەی سووتووتە، هەر ئەو هەوڵ ئەدا بۆ سوو بە سووت(٤)

ئەم شەرارەی فیرقەتە مەخلووقی وا کردە کەباب
مالیکی دۆزەخ دڵی بەم عالەمی ناسووتە، سووت(٥)

☞

واتە: پەروانە کە عاشقی چرا دەبێ مەبەستی ئەوەیە بسووتێ، هەر بۆیەش ئێمە عاشقی خووی تۆ بووین کە ئازاردانی دڵدارانە تا ئازارمان بدەی.

شەخسی (ن): شەمعی.

(٣) فیزاع: هاوار و دەنگە دەنگ. دووبەدوو: دوابەدوا.

واتە: ناهەقت ناگرم کە هەواڵی دڵدارەکانت ناپرسی، تۆیێ کە هەزارانی وەك منت بەدواوە بێ و تۆیش هەر تەنها خۆت بی، هەر ئەوەندە پێت دەکرێ لا بەلای ئێمەدا بکەیتەوە و سزامان بدەی.

دەشگونجێ مەعنای «دوو بە دووت» وا لێ بدرێتەوە کەوا ئەم هەموو خەڵکە گشتیان لە ئاست تۆدا بە دووهەمت دادەنرێن.

(٤) دڵنشین: لە دڵدا جێ گرتوو. سووتوو: سووتاو. سوو بە سوو: دووبارە سووتاو، یاخود ئەملاو ئەولا.

واتە: ئەی خۆشەویستی! تۆ ئاگرێکی ئەوەندە خۆش و لە دڵدا جێ گرتووی، هەرکەس جارێك پێت سووتا خوا خوایەتی جارێکی تریش پێت بسووتێ، یان کون بە کون بە دواتا دەگەڕێ تا جارێکی تریش پێت بسووتێ.

وەسفکردنی خۆشەویستی بە «دڵنشین» وەسفکردنێکی ناسکە، چونکە خۆشەویستی هەم دڵگیرە و هەم لە دڵیشدایە...

(٥) شەرارە: پزیسك. مالیك: دەرگاوانی دۆزەخ. ناسووت: مرۆڤایەتی.

واتە: ئاگری دووری لە یار خەڵکی بە جۆرێ کردووە بە کەباب، تەنانەت دڵ رەقێکی بێ بەزەیی وەك مالیکی دەرگاوانی دۆزەخیش دڵی بۆ ئەم ئادەمیزادانە سووتا.

☜

سوبحی مەحشەر بوو، وتت: سـوبحەی زووە وادەی ویسـاڵ
عـاڵەمی کـوشت ئـینتیزاری هـاتی وادەی زوو بـە زووت[٦]

بـــۆ لە بـاسی زوڵفــیا «مـەحوی» نــەبێتــە مـووشکاف
رۆح و دڵیــە «مُــدَّةَ العُــمر»ی ئـەسیری مـوو بـە مـووت[٧]

-١٠-

دەمت چی؟ پڕ لە دوڕ، دورجێکی یـاقووت
نیشانە و مۆری چی؟ خەتێکی زمڕووت[١]

☞

لە نێوان «ناسووت» و «سووت»دا جۆرە جیناسێکی ناقیس هەیە.

عالەمی (ن): عالەمەی.

(٦) واتە: ئەو سبەینێیە کە داتنابوو بە کاتی پێ‌گەیشتنت و دەتوت زۆر نزیکە و ها ئەوەندەت زانی هات، بوو بە رۆژی حەشر و دەرکەوت بەم زوانە پێی ناگەین... خەڵکیش کە ئەوەندەیان چاوەڕوانی کرد وادەکە هەر نەهاتە پێشەوە، هەموو لە تاو ناخۆشی چاوەڕوانی مردن.

(٧) مووشکاف: کەسێ ئەوەندە ورد و زیرەك بێ وەك لەوانەبێ موو بقڵیشێنێ و لەتی کاو بیکا بە دوو کەرتەوە.

واتە: مەحوی حەقیەتی لە باسی زوڵفی یاردا ژیر و ورد بێ، چونکە بە درێژایی ژیـانی، رۆح و دڵی دیلی تاڵ تاڵی مووی زوڵفی یار بووە و لەگەڵ یادیا رای‌بواردووە.

-١٠-

ئەم پارچە شیعرە لە دیوانە چاپکراوەکەدا بڵاو نەکراوەتەوە.

(١) دورج: سندووقێکی بچکۆلانەیە ژنان گەوهەر و شتی گرانبەهای خۆیانی تێ‌دەخەن.

واتە: دەمت دەم نیە!، سندووقێکـی یـاقووتییە پـڕە لە دانـەی دوڕ کـە ددانـەکـانتن، ئـەو نیشانەیش کە بەو سندووقەوەیە خەتێکی وەك زمڕووت شینە کە گەنەتووکی تازە دەرهاتووی سەرلێوتە.

بـــە گــــريانم، وەكــوو گــوڵ، پـێـكـەنی يـار
لە باغی من بە بارش غـونچە پشكـووت (٢)

قـــوبووڵم كـــەی ئـەگـەر، لوتـفێكـی زۆرە
بە كەمتر هـیندوێكـی خـاڵی هـیندووت (٣)

شــــوكر هـــــەر مــــامەوە بـــۆ يـــادگاری
بە كاری زەخمەكەی شمشێری ئەبرووت (٤)

لە غـەمزەی چـاوت ئـەبرۆ داگـرە و بـەس
مەكە بۆ قەتڵی عـاشق رەنـجە، بـازووت (٥)

نـەخۆشـی عـيشقی لێوت وەسـيەتی كـرد:
بـــتاشن داری عـــوننابی بـــە تـــابووت (٦)

---

(٢) بارش: باران بارين.

واتە: ياری وەك گوڵ نازدار و جوانم بە گريانی من پێكەنی. ژيانی مـن وەك بـاغ وايـە و گوڵەكەی يارەكەمە و بارانی ئاودانی فرمێسكی چاوەكانمە؛ بە داوەرينی ئەو بارانە گوڵەكەی من كە يارەكەمە پشكووت و پشكووتنەكەی ئەوەبوو دەمی كرايەوە كە پێكەنی.

(٣) هيندوو: خوڵامی رەش، كينايەيە لە ناچيزی. خاڵی هيندوو: خاڵی وەك هيندی رەش.

واتە: ئەگەر وەرمگری بە كەمترين بەندەی خاڵی رەشت، لوتفێكی زۆرم لەگەڵ دەكەی.

(٤) واتە: خوا شوكر بە كاری شمشێری برۆت نەمردم و مامەوە بۆ يادگاری.

(٥) رەنجە: ئازار چەشتوو.

واتە: كە ويستت يەكێ لە دڵدارەكانت بكوژی، پێويست بەوە ناكا ئازاری شـان و قـۆڵی خۆت بدەی و شمشێری بۆ دابهێنیتەوە، تەنها بە چاو ئيشارەتێكی بۆ بكە و برۆيەكی لێ داگرە دەس بەجێ گيرۆدە دەبێ و دەكوژرێ.

(٦) چونكە داری عونناب سوورە و لە رەنگا پەيوەندييەكی لەگەڵ لێوی يار هەيە.

مـــنی بــەم حـــاڵو قـاڵە دی کـە دەیـوت:
کـــتێبێـکـی غـەریبم دیـوە، پـەڕپـووت (٧)

بـــە نـــیلە بـــێ نـــەباتی مـــیسری لێوت
جلم. سوبحم، هەموو هەر شامە بێ ڕووت (٨)

لە نـــاڵەی گـــەرمی دڵ بـــاکت نـــەبوو تـــۆ
بە ئاهی سەردی «مەحوی» من دڵم سووت (٩)

-١١-

دڵدۆزە تـــیری ئـــاهی فـــەقیرانـــی ڕووت و قـــووت
بـــۆ کـــوشتنە هـــەمیشە کـــە ئـامادە شـیری ڕووت (١)

---

(٧) حاڵو قاڵ: جۆر. غەریب: سەیر.

واتە: چونکە ئەوەندە سەرگوزەشتە و کارەساتی عیشقم لایە، لە کتێبێکی کۆنی شڕ دەچم.

(٨) واتە: بێ لێوی وەك نەباتی میسر شیرینی تۆ عازیەتی بارم و جلر و بەرگم وەك ئاوی نیل شینە. بێ شەوقی ڕوخساریشت بەیانیم وەك ئێوارە تاریکە.

وردەکاری مەحوی لەم بەیتەدا زۆر جوان دیارەکە «نیل» و «میسر» و «نەبات»ی لەلایەکەوە و «شام» و «بێرووت = بێ ڕۆت»ی بە یەکەوە کۆ کردووەتەوە کە کۆمەڵێ «تەوریە» و «ئیستیعارە»یان تێدایە.

(٩) واتە: ئازیز، ئەی یاری بێ بەزەیی، تۆ باکت نەبوو لە ناڵەی گەرمی دڵی «مەحوی»، کەچی من بە هەناسەی ساردی ئەو دڵم سووتا.

-١١-

ئەم پارچە شیعرەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) دڵدۆز: ئەوەی کار بکاتە دڵو ئازاری بداو خوێناوی بکا. لە مەیدانی دڵداری و کاری تیری برژانگو غەمزەی چاو و شتی وادا بەکار دەهێنرێو لە غەیری ئەو شوێنانەشدا بە مەجاز.

واتە: تیری ئاهی فەقیران و هەژاران دڵ دەسمێ، چونکە ئاهی ئەوان وەك شمشێری لە

مـەحفووزی تـۆ کـە روو لە خـودا بـی لە دێوو دەد
بۆ حیرزی تۆ، دەبـێتـە زرێ نـەسجی عـەنکەبووت(٢)

دڵ زیـندووە بـە عـیشق و بـژی تـۆ لە مـەرگ ئـەمین
بـەم دەردە بـمرە، تـا بـبیە «حَـيٍّ لا يَـمُوت»(٣)

گـەر سـەنگی کـۆهسـارە، بـووە لەعـلی تـابدار
هەرکەس بە جەبری سەبر و حەیا خوێنی بوو بە قووت(٤)

کێلان دەرهێنراو وایە و شمشێریش کە لە کێلان رووت کرا بۆ بریندارکـردنە. یـان مـادەم تـۆ شیری رووی خۆت وەك برۆت بێ ئـامادەت کـردبێ بـۆ کـوشتنی عـاشقانی هـەژار، دەبـێ ترسیشت لە ئاه و نزوولەیان بێ، چونکە ئاه و نزوولەی ستەم لێ کراوان گرانە.

(٢) دێو: بوویەکی خەیاڵییە بە دیمەن وەك ئـادەمیزاد وایـە، بـەڵام زۆر بـەهێز و نـاشیرین و بەسامە، دەڵێن گوایە شاخ و کلکیشی هەیە!. دەد: جانەوەری دورنـدەی وەك شـێر و پـڵنگ. حیرز: پارێزراوی. زرێ: کراسی ئاسنین. نەسجی عەنکبووت: تەنراوی جاڵجاڵۆکە.

واتە: تۆ ئەگەر روو لە خودا بی، لە هەموو دێوو جانەوەرێك دەپارێزرێی و تەنانەت شتی بێ هێزی وەك تەنراوی جاڵجاڵۆکەت بۆ دەبێ بە کراسی ئاسنین بۆ ئەوەی بتپارێزێ.

(٣) واتە: ئەوەی دڵی پڕ بێ لە عیشق هەرگیز نامرێ و ئەوەی بە دەردی عیشق بمرێ هەرگیز بە مردوو دانانرێ.

مەبەستی ئەوەیە کە مردن و ژیان ئەوە نین خەڵك تـێیـان گـەیشتوون. مـردنی راسـتەقینە ئەوەیە دڵی ئادەمیزاد شتێکی تیا نەبێ گرەویدەی بووبێ و کەسێکیش کە بۆ مەبەستێکی بەرز و پیرۆز بژی، با لە پێناویشیدا بمرێ بە مردوو نادرێتە قەڵەم.

(٤) سەنگ: بەرد. کۆهسار: ناوچەی شاخاوی. لەعل: بەردێکی گرانبەهایە. تابدار: خـاوەن پرشنگ. جەبر: زۆر.

واتە: ئەوەی لەژێر باری خۆڕاگرتن و ترسی خوادا خوێنی دڵی خۆی خواردەوە، ئەگەر بەردی سەر شاخانیش بێ دەبێ بە لەعلی پرشنگدار.

بوو بە (ن): کردە.

یا ڕەب لە دۆزەخ ئوممەتی «ئەحمەد» بەدەی نەجات
کەم بێ چیە لە کوورەیی وا باوەشێ بزووت(٥)

دەیوت: قیامەت ئەڵبەتە ڕوومت نیشان ئەدەم
ڕوو دەرخە، تاکوو ڕۆژی قیامەت هەڵێ لە ڕووت(٦)

بەر پێی ئەوم، بە مێزەرەوە، سەر کە نا، وتی:
«مەحوی» تەمایە بمخەڵەتێنێ بە تووری پووت(٧)

---

(٥) بزووت: سووتەمەنی.

واتە: گوناهبارانی ئوممەتی پێغەمبەر (د.خ) لەچاو هەموو ئەهلی دۆزەخدا لە باوەشێ سووتەمەنی زیاتر نین و تەنووری دۆزەخیش بە نەبوونی ئەو باوەشە سووتەمەنییە سارد نابێتەوە و پەکی ناکەوێ.

(٦) هەڵێ: هەڵبێ.

واتە: یار وتی: ڕۆژی قیامەت ڕوومت پیشان دەدەم. منیش دەڵێم ئێستا ڕووت دەرخە، بۆ ئەوەی هەر لە ئێستاوە ڕۆژی قیامەت پەیدا بێ. مەبەستی لەوەیە بە دەرکەوتنی ڕووی، ئەم خەڵکە هەموو لە عیشقی ڕوویدا دەمرن، وەك چۆن لە ڕۆژی قیامەتدا هەرچی زیندووە هەموو بە جارێ دەمرن. دووریش نیە مەبەستی لە «هەڵێ» هەڵاتنی بە مەعنا ڕاکردن بێ، واتە: بە دەرکەوتنی ڕووت ڕۆژی قیامەت بایەخی نامێنێ و ڕادەکا. ئەم مەعنا هەرچەند زیادەڕۆوییەکی قورسی تێدایە بە ئاسانی قووت ناچێ، بەڵام زۆر ناسك و وردە.

تاکو (ن): تاکی.

لەم بەیتەشدا ڕستەی «نیشان ئەدەم» یەکێکە لەو شوێنانەی لەبەر ناچاری سەرەتای فیعلیان تیا بە «ئە» دەست پێ کراوە نەك بە «دە».

(٧) پووت: پووچەڵ.

واتە: کە سەرم بە مێزەرەوە نایە پەرێی یار و کردم بە قوربانی، وتی مەحوی دەیەوێ بە سەلکە تووڕێکی پووچەڵ هەڵم خەڵەتێنێ.

- ١٢ -

خــودا بــیدا، لە هــێڵێکــی دەدا، ســەیری هــەیە ڕێکــەوت
وەنەوزم دا، نیگارم هاتە خەو، ئــەمشەو خــەوم پــێ کــەوت (١)

بــە لەیــلاوە وەرە بــەر قــاپی ئــەم لەیــلایە ئــەی مــەجنوون
شەهێکە سەد ســەری فــەرهاد و شــیرینی لە بــەرپێ کــەوت (٢)

وتم: ئــاوێکــی ڕەحــمەت، گــەییە ڕۆحــم ئــاگــری فــیرقەت
وتی: لەم دۆزەخە زەحمەت کە دەر بێ هەرکەسی تێ کەوت (٣)

لەگــەڵ دڵ چــووم و بــێ دڵ دێمــەوە، ئــەم گــەوهەرە یــارەب
لەوێ کەوت و بەجێ ما، یا لە ڕێدا کەوت و بێجێ کــەوت (٤)

نــیگاهی گــرتە غــەیر و مــن دڵم لەت بــوو، تــەماشا کــەن
خەدەنگی گرتە کێ، شەقژنی لە کوێ، زەربی بەر کێ کەوت (٥)

- ١٢ -

(١) واتە: ڕێکەوت سەیری هەیە، ئەمشەو وەنەوزێکم دا دەس‌بەجێ یاری وەك نیگار جوانم هاتە خەوم. خەوی ئەمشەوم پێ کەوت، وەك خەوی شەوەکانی‌ترم نەبوو. ڕاستە ئەگەر خوا ئارەزووی لێ بێ لە هێڵێك دەیدا بە جووتیار، هێڵێك زەوی هەڵدەگێڕێتەوە لەپڕ گەنجینەیەك دێتە بەر ئێرەق و گاسنەکەی. منیش وەنەوزێکم دا یارم هاتە خەوم.

(٢) واتە: ئەی مەجنوون نە لەیلای تۆو نە هیچ یارێکی‌تر لەچاو یارەکەی مندا نانوێنن، تۆ بە لەیلاکەی خۆتەوە وەرە بۆ بەردەرگای لەیلاکەی من و بڕوانە شاهێکی وایە سەد فەرهاد و شیرین لەبەر پێیدا کەوتوون.

(٣) واتە: داوام لە یار کرد بەزەییەکی پیاما بێتەوە فێنکییەك بدا بە دڵم، ئاگری دووری بۆ ناردم و وتی: ئەوەی بکەوێتە دۆزەخی عیشقەوە هەرگیز دەربازبوونی نابێ لێی.

(٤) واتە: کە چووم بۆ لای یار دڵم لەگەڵم بوو؛ کە گەڕامەوە لەگەڵم نەبوو. جا سەرسام و دوو دڵ ماوم نازانم ئاخۆ دڵم لای یار بەجێ‌ماو ڕێ‌و جێی شایانی خۆی دەسگیر بوو، یاخود لە ڕێدا لێم کەوتووە و بێ ڕێ‌و جێ ماوەتەوە و نە لای خۆمی بە نسیب بوو نە لای یار.

(٥) نیگاه: تەماشا، تیری چاو. خەدەنگ: تیر. شەقژن: شەقەی باڵ. زەرب: لێدان.

لەســـەر شـانی کـەسانی دی جـەنازەی مـن، وتـی: چـا بـوو
ئەم ئیفتادەش لە غەم رسگاری بوو بۆ خۆی و سەر پێ کەوت (٦)

بە جیلوەی ئەو، وەکوو شەونم، فڕی هەر عەقڵ و هۆشـێ بـوو
کە سێبەر مەحوە لەو جێیە هـەتاوی لەحـزەیەك لێ کـەوت (٧)

☞

واتە: یار تیری چاوی بە یەکێکی ترەوە نا، کەچی من لە جێی خۆمـدا پێکـرام و کـەوتم. سەیری یار کەن چۆن کوشندەیەکە!، تیر دەگرێتە کێ و شەقەی باڵی لە کوێوە دێ و زرمە لە کێ هەڵدەستێنێ!.

(٦) چا: چاك. ئیفتادە: پەك کەوتوو، یا لەبەر مناڵی یا لەبەر پیری. رسگار: رستگار، رزگار.

مەحوی لەم بەیتەدا عومقێکی فەلسەفی دەدا بە مەسەلەی ژیان و مردن و قۆناغی ژیان بە قۆناغی مناڵی ئادەمیزاد دادەنێ و مەرگیش بە پێگەیشتن و سەرەتای ژیانی راستەقینە. دەڵێ: یار تەرمەکەمی بەسەرشانی خەڵکەوە دی، وتی چاك بوو ئەم لێ کەوتووە بێ دەسەلاتەش لە خەم رزگار بوو و کەوتە سەر پێ و ئیتر دەتوانێ بۆ خۆی بڕوا بەڕێوە. بەپێی ئەم مەعنایە قۆناغی ژیانی ئادەمیزاد لە جیهاندا شوبهێنراوە بە قـۆنـاغی قـنگەنشینە و گـاگـۆڵکـێ کـردنی مـناڵ و هەڵگرتنی بەسەر شانی خەڵکەوە بۆ سەرقەبران کە خەڵکەکە بە پێ دەڕۆن، شوبهێنراوە بـە سەرپێ کەوتن و پێ گرتن.

دەشگونجێ مەعناکەی هەروا سادە بێ و مەبەست لە ئیفتادە پیر بێ و لەسەر پێ کەوتنیش ئەوەبێ کە بەسەر شانی خەڵکەوە هەڵدەگیرێ بۆ سەرقەبران، بەڵام بەم پێیە بەیتەکە بەیتێکی بێ تام و چێژو دوور لە هەموو هونەرمەندییەکی لێ دەردەچێ.

رسگار (ن): رزگار.

(٧) جیلوە: دەرکەوتن.

واتە: یار وەك خۆر وایە و عەقڵ و هۆش لە ئاست بوونی ئەودا وەك شەونم و وەك سێبەر وایە لەبەر خۆردا، چۆن هەرکە خۆر هەڵهات ئیتر گورج شەونم هەموو دەبێ بە هەڵم و دەچێ بە ئاسماندا و سێبەر نامێنێ لەناوا، لەگەڵ دەرکەوتنی ئەویشدا کەس تۆسقاڵێ ئەقڵ و هۆشی لا نامێنێ.

جێیە (ن): لەم رێیە. لەحزەیەك (ن): لەمحەیەك.

-١٣-

وەکــوو رۆژ ئـەو مـەهە لەو دووره دەرکـەوت
لەمێوه ئەشك و ئـاهی ئـێمـه سـەر کـەوت(١)

کـــه ئـــەو لێوو ددانـــەم دی، بـــه جـــارێ
له بەرچاوم هەموو لەعـل و گـوهەر کـەوت(٢)

وەنـــەوزێکـــم شـــەوێ دا، گـــەییيه ســـەرم و
وتــی: هـەستە، هـەتاوت وا لەسـەر کـەوت(٣)

له کـــێ یـــارەب خـــەبەر پـــرسی بکـەم مـن
کە هەرکەس بۆ خەبەر چوو، بێ‌خەبەرکەوت(٤)

-١٣-

ئەم پارچە شیعرەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە، تەنها بەیتی یەکەم و دووهەمی نەبێ کە وەك چوار خشتەکییەك نووسراونەتەوە.

(١) لەمێوە: لێرەوە.

واتە: کە یاری وەك مانگ جوانی من لە دوورەوە دیاری دا، فـرمێسکـی بـەخورو ئـاهی بەسۆزم لێرەوە لەبەر زۆری ئارەزووی دیدار جۆشیان سەند، وەك چۆن کە رۆژ بدا لە زەوی تەڕ هەڵمی لێ هەڵدەستێنێ و شەونمی پێوە ناهێڵێ.

(٢) واتە: کە لێوی وەك لەعل سووری یار و ددانی وەك گەوهەریم دی، ئـەوەندەم لا جـوان بوون وام زانی هەرچی لەعل و گەوهەری دنیا هەیە هەموویم بەجارێ کەوتۆتە پێش چاو؛ یا لەبەر جوانی ئەمان هەموویم بەجارێ لەبەرچاو بێزرا.

(٣) واتە: شەوێکیان وەنەوزێکم داو تۆزێ خەوم لێ‌کەوت، یار هاتە سەرم و هەڵی‌ساندم و وتی: هەستە خۆر هاتەسەرت و هەتاو لێی دایت. مەبەستی لە خۆر و هەتاوەکە خۆیەتی.

(٤) واتە: هەرکەس کەوتە داوی عیشقی یار سەری نەهێنایە دواوە. ئـیتر خـوایـە دەبـێ مـن هەواڵی یار لە کێ بپرسم!؟.

دڵم وەك شێری بێشەی شوعلە گرتوو
لە سینەی پڕ لە سۆزم دەربەدەر کەوت (٥)

بە تیر ئەمڕۆ دڕی وا هەرچی پێش هات
خودا پێداوە هەرکەس بەر نەزەر کەوت (٦)

لەسەر خۆ چوو بەدەم گریانەوە دڵ
گەڕەك پڕ بوو کە ئەم منداڵە دەرکەوت (٧)

لە رۆژئاواوە ئیمشەو بێ نیقابە
مەهی من، ماهی عالەم بێ مەفەڕ کەوت (٨)

بە خۆڕایی ئەوەندەم ناڵە کێشا
لە سینەمدا پسا، ما، بێ ئەسەر کەوت (٩)

---

(٥)واتە: سینەی پڕ لە سۆزم وەك دارستانی ئاگر گرتوو وایە، چۆن کە دارستان ئاگری گرت چی شێر و دوڕندەیتری تیابێ هەموو دەردەچن، بەوجۆرە دڵی منیش لە سینەم دەرچووە.

(٦)واتە: هەرکەس هاتە پێشەوە، یار بە تیری چاوی پارچە پارچەی کرد. کەواتە هەرکەس بەر تیری چاوی کەوتبێ خوا پێداو بووە.

(٧)واتە: دڵی منداڵم ئەوەندە گریاو هاواری کرد بەدەم گریانەوە لەسەر خۆی چوو. گەڕەکیش لەتاو دەنگی گریانی ئەم منداڵە پڕ بوو لە هەراو زەنا کە کەوتە ناو کۆڵانەکان.

پڕ (ن): کەڕ.

(٨)مەفەڕ: جێگایەك کە ئادەمیزاد هەڵێ بڕواتە ئەوێ.

واتە: مانگی من کە یارەکەمە ئەمشەو لە رۆژاواوە بەبێ پەچە دەرکەوت و هات، هەرکە ئەو دەرکەوت و هات، مانگی ئاسمان کە لە رۆژهەڵاتەوە هەڵ هاتبوو، لە شەرمانا رای‌کرد، جێ نەبوو خۆی تیا بشارێتەوە و نەیدەزانی بۆ کوێ هەڵبێ.

(٩)واتە: ئەوندە هەناسەی بێ‌سوودم هەڵکێشا، هەناسە لە سینەمدا تاساو پرزەم لێ بڕا، توانای ئەوەم نەما هەناسەیتر هەڵکێشم و نیشانەی هەناسەم بەدەرەوە نەما.

بــرۆی ئــەو شــۆخــە ئـەمڕۆ تـێغـی کـێشـا
نەجاتی دا بە رەحمەت هەرچی بەرکەوت(١٠)

بــە پــیر ئــەو رۆژەوە «مـەحـوی» ئـەوەندە...
بەسەر چوو بوو، وەکوو شەونم لە سەرکەوت(١١)

- ١٤ -

بـە کـەس نـابێ بـتی مـن ئـاشنا قـەت
غەزالەی بـەڕ نـیە رامـی وەفـا قـەت(١)

مەحاڵە بێتو ئـەو پـێ سـەر سـەرم نـێ
بـە تـاجی پـادشا نـاگـا گـەدا قـەت(٢)

---

(١٠) واتە: ئەمڕۆ برۆی یار وەك شیر لە رووی عاشقانیدا هەڵکێشرا. هەرکەس پێوە بوو بەختی بوو، بە رەحمەتی خوا چوو.

(١١) واتە: مەحوی لەجیاتی پێ، ئەوەندە بە سەر بە پیری ئەو رۆژەوە چووکە بەر تێغی یار بکەوێ تیایدا، سەری نەما. وەك شەونم کە رۆژ هەڵدێ بە سەر بـە پـیرییەوە دەچـێ و لەنـاو دەچێ.

مەحوی لەم بەیتەدا «ڕۆژ»ی بە «تەوریە» بەکار هێناوە و دوو مەعنای لێ ویستووە.

- ١٤ -

(١) قەت: قەت، هەرگیز.

واتە: یارەکەی من هەرگیز نابێ بە هاودەمی کەس، چـونکە وەك ئـاسکی بـیابان وایـە و ئاسکی بیابانیش دەستەمۆی وەفا نابێ و بۆ کەس ناگیرێ.

(٢) بێتو: روو بدا، چونکە ئەگەر «بێتو» بوایە کە لە ریشـەی «هـاتن» بـێ، زەمـیری «ئـەو» دەکەوتە پێشی؛ نەك وەك ئێستا کە کەوتووەتە دوای.

مەبەستی لەوەیە پێی یار وەك تاجی شایی و سەری خۆیشی سەری گەدایە و مەحاڵیشە تاجی شایی بنرێتە سەر سەری گەدا.

وتم: چ بکەم لەبۆ وەسڵت؟ وتی: کەس
بە کەس نەیوتووە عیلمی کیمیا قەت[٣]

چ ئیستیغنا، چ وەحشی تەبعی یێکە
نەپرسی تۆ هەواڵی ئاشنا قەت؟![٤]

لە یادت دەرنەچم بەس، پەس هەوەستە
لە دەرحەقما مەکە غەیری جەفا قەت[٥]

هەموو بیسمیلیە، هەر من نیمە بیسمیل
نەبوو کارێ بکا هەر بۆ خودا، قەت[٦]

هەموو فەخری کە داغ و دەردە عاشق
مەبەن، ریسواییە، ناوی دەوا قەت[٧]

---

(٣)واتە: بە من گەیشتن وەك فێربوونی «کیمیا» وایە و کەسیش کیمیا فێری کەس ناکا.جاران وا مەشهوور بوو. کیمیازان ئاسن دەکا بە زێڕو جیوە بە زیو... بۆیەش دەیانوت: فلانە کار کیمیای ناگاتێ، واتە ئەوەندە بە بەرهەمە.

(٤)ئیستیغنا: موحتاج نەبوون بە خەڵك. وەحشی تەبعی: کێوییەتی و دەسەمۆ نەبوون.

(٥)پەس: ئیتر.

واتە: ئارەزووی خۆتە، هەرچیم لێ دەکەی بیکە، حەز دەکەی هەمیشە هەر ئازارم بدە. من تەنها ئەوەندەم بەسە کە لە یادت دەرنەچم، ئیتر با بۆ ئازاردانیش بمخەیتەوە یادی خۆت.

(٦)بیسمیل: ناوی خوا هێنان لە کاتی سەربڕینی قوربانیدا. لە عەرەبیدا «بَسْمَلة». واتە: وتی: «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم».

واتە: هەموو دڵداران بیسمیللایان لێ کراوو یارەکانیان سەریان بڕین و بە مورادی خۆیانیان گەیاندن، من نەبێ یارێك شك نابەم سەرم ببڕێ و کەسێك نیە بۆ خوا کارێکی وام لەگەڵ بکا.

(٧)فەخر: شانازی.

واتە: هەموو شانازییەکی عاشق داخ و دەردەکەیەتی. کەواتە خەڵکینە، شوورەیی و ریسواییە ناوی دەرمانی لا بهێنن و ئەو مایەی شان و شکۆیەی لێ بسێنن.

وتم: بێ باکە بۆ خوونڕێزی، ئـەبرۆت
وتی: تێغ ئەز بڕش ناکا حـەیا قـەت(٨)

وتـــی: «مـەحوی» هـەناسەی ئـاگـرینە
بە دەم مـن نـازکم، نـاوم نـەبا قـەت(٩)

---

(٨) ئەز «از»: لە. وشەیەکی فارسییە. بڕش: بڕشت، بڕین.
واتە: بە یارم وت برۆت سڵ ناکاتەوە لە خوێن ڕشتن. ئەویش لە وەڵامدا وتی: برۆم تێغە و تێغیش شەرمی لێ نایێ لە بڕشت...
خوونڕێزی (ن): خوێن ڕێژی.

(٩) واتە: یار وتی: هەناسەی مەحوی گەرمە و منیش ناسکم. دەسا با ناوم نەهێنێ بە دەمیدا نەوەك بسووتێم.

تیپی «جیم»

-١-

بـــۆ پـــارە حـــەیفە خـــۆ دەكـــەیە پـــوولی نـــارەواج
بۆ پارویّكی نان ئـەسەفە روو دەكـەی بـە سـاج(١)

ڕێی دا لە قـــاپیا بـــمرم، پـــێشـــی ســـەر ســـەرم
نا، وا گەدا دەبیّ بە خوداوەندی تـەخت و تـاج(٢)

بـۆ زەبـتی مـولّكـی دڵ بـەسە لەو لێوە یـەك قسـە
شاهم، بە سەوقی لەشكری غـەمزە چ ئـیحتیاج(٣)

با بـێنـە سـەیری گـەردن و سـینەی نـیگاری مـن
نەیدیوە هـەركەسێ بـتی زیـوو سـەنەم لە عـاج(٤)

-١-

(١) مەحوی لەم بەیتەدا وەستاییەكی تەواوی دەربڕیوە، كە دایناوە ئـەوەی بـەدوای پـارەدا بگەڕێ دەبێ بە پارەیەكی بێڕەواج و ئەوەی هەر هەوڵی نانی بێ شـەرمەزار دەبـێو رووی لەناو كۆمەڵدا وەك ساج رەش دەبێ.

(٢) خوداوەند: خاوەن.

مەبەستی ئەوەیە پاشایەتی راستەقینە بەوە دەبێ بنیادەم لەبەر دەرگـای دۆسـتدا بـمرێو دۆست پێ بەسەر سەریدا بنێ، واتە: بەختیاری بەڕاست ئەوەیە بنیادەم لەپێناوی خـواسـتی پیرۆزی خۆیدا هەموو كلۆڵی و كوێرەوەرییەكی بێتە رێ. یاخود واتە: بـەردەرگای مـاڵی یـار تەختی پادشاییە و پێیشی تاجی سەرە.

دەبێ (ن): دەكەم.

(٣) واتە: ئازیز تۆ شاهـ و فەرمانڕەوای دڵی منی. وڵاتی دڵ بە تەنها وتەیەك لەو دوو لێوتەوە سەرت بۆ دادەنەوێنێ و پێویست ناكا بۆ ئەم مەبەستە لەشكری ئیشارەی چاوانت بخەیتە رێ. مەبەستی مەحوی ئەوەیە ئەوە بگەیەنێ كەوا لە جیهانی دڵو دڵداریدا ئیشـارەتێكـی چـاو لە هەزار قسە كاریگەرترە.

(٤) عاج: ئێسقانی فیل.

مەبەسـتی مەحوی ئەوەیە بڵێ: گەردنی یار وەك گەردنی پەیكەری لە زیو دروست كراوو تەختی سینەی وەك تەختی سینەی پەیكەری لە ئێسقانی فیل تاشراو وایە.

کــەی دڵ دەســێنــرێ لە بــتێ سـەندبێتـی ئـەو
لێوی لە میسر و زوڵفی لە چینی خـەراج و بـاج (٥)

کێ قەدری شـیعری ئـێمـە دەزانـێ، بـەری دەکـا
هەر سـاحێبـە لەبـەرکەری کـاڵایـی بـێ رەواج (٦)

«مــەحوی» عــەبەس بــە دیـدەیی بـیمار مـائیلە
نــاگــیرێ ئــاشنایی لەگــەڵ مـەستی نـامیزاج (٧)

---

(٥) واتە: چۆن دەتوانین دڵی یارێ بستێنین بۆ خۆمان کە ئەوەندە شۆخ و نازار بێ، لێوی لە شیرینیدا خەراجی لە میسر سەندبێ کە بەناوبانگە بە شەکر و نەبات هێنانە بەرهەم و زوڵفی لە بۆن خۆشیدا باجی لە چین سەندبێ کە دەنگوباسی موشکی بۆن خۆشی خـەتاو خـوتەنی دنیای گرتووەتەوە. یاخود چۆن دەتوانین دڵمان لە یارێکی وا بستێنینەوە.

کەی (ن): قەت.

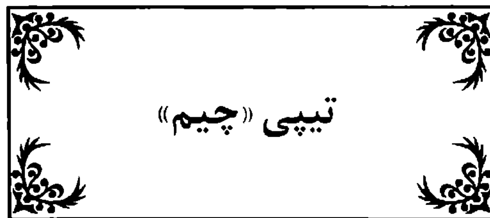
(٦) واتە: کەس قەدری شیعری ئێمە نـازانـێ، ئـەگـەر قـەدریان بـزانـیانە لەبـەریان دەکـرد و دەماودەم دەیانگێڕایەوە. بۆیە هەر لە دڵی خۆماندا دەمێنێتەوە، چونکە کاڵای بێ رەواج کەس نایکرێ و دەبێ هەر خاوەنەکەی خۆی بیپۆشێ و لەبەری بکا.

ئەم بەیتەی مەحوی گلەییەکی بەسۆزە لە کۆمەڵێکی پـاشکەوتوو کـە «گـۆران» واتـەنی قەدری هونەرمەند لای «وەکوو عەکسی قەمەر وایە لەناو ئاوێکی لیخندا».

لەم بەیتەدا وردەکارییەکی ناسك هەیە لە بەکارهێنانی «لەبـەرکردن»دا بـۆ دوو مـەعنای جیا جیا.

(٧) عەبەس: بێهوودە.

واتە: مەحوی لە خۆڕایی بەتەمای ئاشنایەتی گرتنە لەگەڵ چاوی بیمار و مەستی یار. کێ دیویە بنیادەم دۆستایەتی لەگەڵ مەستێکی نەخۆشدا بگرێ؟ مەستی نەخۆش کـەی ئـاگـاو توانای دوستایەتی گرتنی هەیە!.

تیپی «چیم»

-١-

تــۆ نــەبینن، نــووری ئــەم چــاوانــە بــۆچ!
بۆ نـیساری تـۆ نـەبێ، ئـەم جـانە بـۆچ! (١)

جـــیلوەی ئـــەو حـــوسنە نـیە گـەر کـارگەر
بــۆ جـــەمادیش، ئـاینە حـەیرانـە بـۆچ! (٢)

دڵ لە ســـینەم هـــیجرەتی کـــرد و وتـــی:
بوونە، عومرێ فەرشی ئـاتەشخانە بـۆچ! (٣)

چـــۆڵی دی ســـینەم لە دڵ، بـــۆ ســـووتنی
ئەمری دا، شـێری نـەبێ ئـەم لانـە بـۆچ! (٤)

-١-

(١) نیسـار: بەقوربان کردن. جان: گیان.

واتە: چاوم ئەگەر تۆ نەبینێ، کوێر بێ چاکترە. گیانیشم ئەگەر بەقوربانی تۆ نەبێ دەرچێ چاکترە.

(٢) جیلوە: دەرکەوتن. جەماد: ئەوەی نەش و نوما ناکا. ئـاینە: ئـاوێنـە. حـەیران: سـەرسام؛ مەبەست لە شێتە.

واتە: ئەگەر دیاریدانی جوانی یار کار لە جەماداتیشدا ناکا، بۆچی ئاوێنە کە یەکێکە لە جەمادات شێت بووە. مەبەستی ئەوەیە بڵێ ئەو ئاوێنانەی شێوە ئەشێوێنن، بۆیەی ئەشێوێنن چونکە یار سەیری خۆی تێدا کردوون و ئەوانیش کە جوانی یاریان لەخۆیـاندا دیـوە شـێت بوون.

(٣) ئاتەشخانە: ماڵی ئاگر، تەنوور.

واتە: سینەم لەبەر هەناسەی گەرم و بەسۆزم وەك تەنووری گەرمی لێ هاتووە. بـۆیـە دڵ خۆی پێ ڕانەگیراو دەرچوو. وتی: بۆچی من بەدرێژایی عومرم ببم بە فەرشی ڕاخراوی نـاو تەنوور و هەمیشە هەر بسووتێم، یا بۆ وەك ڕایەخ لەناو ئاتەشگادا بکەوم، خۆ من ئاگرپەرست نیم، ڕاکەم چاترە.

(٤) واتە: کە دڵ لە سینەم باری کرد و یار سینەمی بە چۆڵی دی، فەرمانی دا ئاگری تێبەردەن و وتی: ئەم لانەیە بۆچی بمێنێ مادەم شێرەکەی تیا نەماوە و لان بەبێ شێر بەکەڵکی چی دێ.

خوێنی جەرگ‌وکونجی عوزلەت بەسمە بەش
بەر منەت بوونی مەی و مەیخانە بۆچ!(٥)

سائیلی ئەو بەردەرەم، وتم و وتی:
تۆ گەدای، ئەم نەخوەتی شاهانە بۆچ!(٦)

هەر بە تیری غەمزە کوشتن، نەك بە شیر
حەیفە، خوون ئالوودە ئەو دامانە، بۆچ!(٧)

زاهید ئەو زوڵفەی لەسەر روو دی، وتی:
کوفری وا روو پۆشی ئەم ئیمانە بۆچ!(٨)

---

(٥) بەرمنەت بوون: منەت هەڵگرتن.
واتە: لەجیاتی ئەوەی کونجی مەیخانە بگرم، کونجێکی چۆڵی تر دەگرم بۆ خۆم و لە هەموو کەس دوور دەکەمەوە، لەجیاتی خواردنەوەی مەیش خوێنی سووری جگەری خۆم دەخۆمەوە و منەتی هیچ مەیگێڕو هیچ مەیخانەچییەك هەڵناگرم.
(٦) سائیل: دەرۆزەکەر. بەردەر: بەردەرگا. نەخوەت: فیز و خۆ لێ بایی بوون.
واتە: سواڵکەری بەردەرگای یار پایەیەکی ئەوەندە بڵندە مەگەر بۆ پادشاهان دەست بدا. بۆیە هەرکەسێ ئیدیعای ئەوە بکا کە سواڵکەری بەردەرگای یارە، فیز و شان و شکۆی پادشایەتی بۆ خۆی ئیدیعا کردووە، ئەوەش بۆ هەموو لات و گەدایەك نالوێ.
(٧) خوون‌ئالوودە: خوێناوی.
واتە: کوشتنی راستەقینە کە داوێنی پێ لە خوێنەوە بتلێ، کوشتنە بە تیری چاو. بۆیە حەیفە یار بە تیری چاو ئیشارەتی نازدارانەی، دڵداران بکوژێ و داوێنی خۆی بە خوێنیان رەنگ بکا، باشتر ئەوەیە بە شیر بیانکوژێ کە هیچ نیشانەیەکی کوشتنەکە دەرناکەوێ.
ئەم بەیتە، بەم مەعنایە زیادەڕەوییەکی ورد و ناسکی تێدا پەیدا دەبێ.
(٨) مەبەستی لە شوبهاندنی رووی یارە بە ئیمان لە رۆشنیداو زوڵفی بە کوفر لە تاریکی و رەشیدا، کە زوڵفیشی دێ بەسەر روویدا.

هەر بە حەسرەت، نەك بە زەربەت، كوشتمی
دا نــەڵێن ئـەم قـەتڵی بـێ‌تـاوانـە بـۆچ![9]

تـــاقە خـــانێكــە لەســـەر ڕێی ئـــاخیرەت
زادی ڕێ هـەڵنـاگـری لەم خـانە بـۆچ![10]

«مـــەحویا» بـــازێكـی تـۆ، قـودس ئـاشیان
بوونە بوومی شوومی ئـەم وێرانـە بـۆچ![11]

-٢-

ئەم عەسرە، عەسر و وەقتە لەبـۆ فـاجیرێ لە هـیچ
دیـــنی نـەكـا ویـقایە، حـەیا نـەیگرێ لە هـیچ[1]

---

(٩) حەسرەت: داخ. زەربەت: لێدان بە تیر و شیر.
(١٠) زاد: توێشوو.
جاران كە هاتوو چوو لەنێوان شاراندا بـە وڵاخ بـوو، لە هـەر مـەنزڵێكـدا خـانێك هـەبوو كاروانی باریان تێدا دەخست و تێیدا دەحەسانەوە و توێشووی قۆناغێكی‌تری ڕێیان لە نان و ئاو تێدا هەڵدەگرت بۆ ئەوەی لەڕێدا پەكیان نەكەوێ... مەحویش هاتووە ژیانی شوبهاندووە بە سەفەرێك و دوایی هاتنی سەفەرەكەی داناوە بە مەرگ و مەبەستی بۆ ڕۆیشتنی داناوە بەو دنیا. دەڵێ: ئادەمیزاد ڕێبوارە و دوا مەنزڵی لەو دنیایە و ئەم دنیایە وەك خانێك وایە لە ڕێگایدا كە سەرەتاكەی لە هاتنە دنیاوە دەستی پێ كردووە. حەیفە ئادەمیزاد بۆئەوەی بە ساغی و ڕەحەتی بگاتە جێ، لەم سەفەرە درێژەیدا توێشوو هەڵنەگرێ كە بریتیە لە كردەوەی چاكە لە ژیانیدا.
(١١) قودس ئاشیان: ئەو باڵدارەی هێلانەی بە شوێنێكی بەرز و پیرۆزەوە بێ. بووم: بایەقوش.
واتە: مەحوی! تۆ بازێكی هێلانەیەكی پیرۆزت هەیە كە جیهانی مەردانی خوایە، سوودی چیە ببی بە بایەقوشی نەگبەتی خانە وێرانی دنیاو كردەوەی چاكت نەبێ.
بوونە (ن): بوویە.

-٢-

(١) فاجیر: خراپكار، ئەوەی خەریكی فیسق و فوجوور بێ. ویقایە: پاراستن.

دنـــیا بـــه کــامی هــیچکەسانه هــەمیشه دەم
هــیچ ئـەڵبـەتە بـە هـیچ دەمـێ نـابڕێ لە هـیچ (٢)

دنیا کـە هـیچە، جـوملە دەزانـن، کـەچی چ کـەس
مەردانە بـۆ خـودا نـیە دەس هـەڵگـرێ لە هـیچ (٣)

تــا ســەر نـەبۆتـە گـۆ، دە لە دنـیا دە تـۆ شـەقێ
هەر ئەم شـەقە بـەکـارە کـەوا هـەڵدرێ لە هـیچ (٤)

ماچی دەمی لە کەڵکەڵەما بـوو، چ خـۆشـی وت:
قرم، ئەی ئەسیری واهیمە، خۆش ناکرێ لە هیچ (٥)

☞

واتە: ئەم چەرخە چەرخی ئەو خراپکارانەیە کە دینی خۆیان لە هیچ خراپەیەك ناپارێزن و شەرم لە هیچ کردەوەیەکی بەد نایانگێڕێتەوە.

(٢) کام: ئارەزوو. هیچکەسان: ئەوکەسانەی کە هیچو پووچن. هەمیشە دەم: هەمووکاتێ.

واتە: دنیا هەمیشە بە ئارەزووی ئەوکەسانەیە کە هیچو پووچن. ئەمەش شتێکی بەجێیە، چونکە هەمیشە شتی هیچو پووچ بۆ کەسانی هیچو پووچە.

(٣) واتە: هەمووکەس دەزانێ دنیا هیچو پووچە، کەچی کەسیش نیە مەردانە بۆ خوا دەست لە شتێ هەڵگرێ لەم دنیا هیچو پووچەدا.

(٤) گۆ: توپێکی دارینە لە یارییەکی تایبەتیدا بەگۆچانێك لێی دەدەن. دە «ی یەکەم»: دەسا. دە «ی دووهەم»: بدە.

واتە: تا نەمردوویت و سەرت نەبووەتە گۆ و نەکەوتووەتە بەر شەقی ئەجەل، زووکـە تـۆ جێی ئەو دنیای خۆت خۆشکە و شەقێ لە دنیا بدە. هەر ئـەو شـەقە هـەیە کـەڵکێکی لێ وەربگیرێ.

(٥) کەڵکەڵە: خەیاڵ. قرم: مرق، مرخ.

واتە: بە تەمای ماچێکی دەمی یار بووم. وتی: هەی دوای خەیاڵ کەوتوو! من دەمم کوا تا تۆ ماچی کەی؟ مرخ چۆن لە شتی نەبوو خۆش دەکرێ!.

دەم نادیار و نازی قسەی پڕ بە دەشت و شار
دنیایەك ئاوی زیندەگی و دەرخرێ لە هیچ(٦)

مەجنوونە: شاهی عیشق و بیابانی بارەگا
ئاهی، دەکا هەمیشە بە پا چادرێ لە هیچ(٧)

دیققەت کە، غەیری روشتەیی جان و میانی یار
روشتەم نەدیوە «مەحوی» ئەمن، بادرێ لە هیچ(٨)

چاوی کەوێ کە بەم غەزەلەم دوڕ شناسی شیعر
کێ بێ دەڵێ ئەمەندە گوهەر وەرگرێ لە هیچ(٩)

---

(٦) واتە: یار دەمی دیار نیە، کەچی نازی قسەی دنیای پڕ کردووە. بەڕاستی سەیرە پڕی دەریایەك ئاوی ژیان لە هیچ دەرچێ. مەبەستی لە ئاوی ژیان قسەکانیەتی.

(٧) واتە: شێتی عیشقی دولبەر وەکوو پادشا وایە و ئەو بیابانەش کە پیادا دەسووڕێتەوە بارەگاکەیەتی. هەرکاتێکیش بیەوێ بە هەناسەیەکی سارد چادرێ لە هیچ بەرپا دەکا.مەبەستی ئەوەیە رووی ئاسمان دەگرێ و دەیکا بە سێبەر بۆ خۆی.

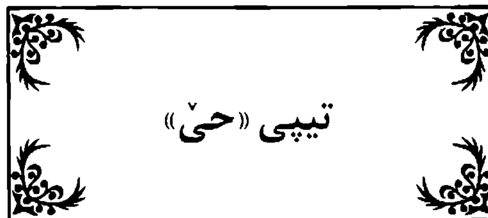
بیابانی (ن): بیابانە.

(٨) روشتە: بادراو. میان: ناوقەد.

واتە: گیانی من لەتاو دەردی عیشق وەك نەبوو وایە. ناوقەدی یاریش لەبەر باریکی هەروەکوو نەبوو وایە. گیانی منیش لە ناوقەدی یار ئالاوە و گرەویدەی بووە. من غەیری ئەو دوو شتە نەبووە هیچ شتێکم نەدیوە نەبن و لە یەکیش ئالابن.

(٩) واتە: من لەتاو دەردی عیشق وەك هیچم لێ هاتووە، کەچی شیعری وا ورد و ناسك و جوانیش دەڵێم. دوڕناسی شیعر کە چاوی بەم شیعرانەم بکەوێ سەری سڕ دەمێنێ و دەڵێ کێ بێ ئەمەندە گەوهەر لە هیچ وەربگرێ.

ئەمەندە (ن): ئەوەندە.

تیپی «حێ»

-١-

ساقی، ئەی مایەی تەرەب لەب، پەرچەمت رەیحانی رووح
نیم خەندێ کە لە غونچە، دەرخە سەرچاوەی سەبووح (١)

پــــرسشێ کـــا حـــاڵی زاری ئـــێمـــە، زاری کـــردەوە
لەو ددانـــانە کــە دەدرەوشـــایەوە نـــەجمی فـــوتووح (٢)

لێوی دەرخست و بە ناسیح لێوە لەرزەی خست ئـەگـەر
بێ تـەبەسسوم کـا دەبـێتـە ئـافەتی تـەوبەی نـەسووح (٣)

-١-

(١) نیم خەند: نیمچە پێکەنین، زەردەخەنە. سەبووح: مەی.

واتە: ئەی ئەو یارەی کە لێو جووڵاندن و گفتوگۆو پێکەنینت مایەی خۆشی و شادمانی دڵانە و زوڵفت لە بۆن خۆشیدا وەك رێحان وایە بۆ گیان، خونچەی لێوت بە نیمچە زەردەخەنەیەك بپشکوێنە با ناوی دەمت دەرکەوێ کە سەرچاوەی تەڕایی وەك مەی سەرخۆشکەری دڵدارانتە، یاخود قسەیەك بکە... تاد.

(٢) زاری «ی یەکەم»: ناڕەحەت. زار «ی دووهەم»: دەم. نەجمی فوتووح: ئەستێرەی بەخت.

واتە: دەمی کردەوە ویستی پرسیارێك لە حاڵی ناڕەحەتی ئێمە بکا. بەو دەم کردنەوەیەی، ئەستێرەی بەخت لە ددانە درەوشاوەکانی دەرکەوت. یان: بەو دەم کردنەوەیەی ئەو ددانانەی دەرخست کە ئەستێرەی بەختیان لێ دەدرەوشایەوە.

لە نێوان هەردوو «زار»دا جیناسی تەواو هەیە.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەیە:

حاڵی زاری ئێمە پرسینی بوو زاری کردەوە

لە نوسخەیەکی کەشدا بەم جۆرەیە:

حاڵی زاری ئێمە پرسین بۆ بە زاری کردەوە

(٣) تەوبەی نەسووح: ئەو پەشیمان بوونەوەیەیە لە گوناهکە ئیتر هەرگیز نەشکێنرێ.

واتە: یار هەر بە دەرکەوتنی لێوی، لێوە لەرزەی بەوانە خست کە ئامۆژگاری خەڵك دەکەن شوێن پەیڕەوی دڵداری نەکەون. خۆ ئەگەر بێتو زەردەخەنەیەك لە روویاندا بکات، دەبێ بە ئافەتی تەوبەی نەسووح و تۆبەکەیان پێ دەشکێنێ و بە تەواوی لە دین دەریان دەکا.

بێ منەت رزقێکە غەم، بمرم لەبرسان، ئەو دەخۆم
تەفرە ناخۆم و تەڵەب ناکەم لە دنیا قووتی رووح [٤]

«اَلْحَذَرْ» «مەحوی» لە نەوحەی بێ گوناهان «اَلْحَذَرْ»
ئاوی چاوی بوو جیهانی دا بە قرِ تۆفانی نووح [٥]

-٢-

کە تێغت دڵ دەکا دوو قەد، دەدا تەبشیری «قَدْ أفْلَح»
دەنووسێتن لە سەفحەی سینە تەفسیری «أَلَمْ نَشرَح» [١]

---

٤) واتە: خەم رۆزییەکی بێ منەتە، بەزۆری لای خۆم هەیە. ئەگەر لە برسانیشدا مردووم هەر ئەو دەخۆم و داوای قووتی گیان لە دنیا ناکەم.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەیە:

غەم زەخیرەی خۆمە، زوو بمرم لەبرسان، ئەو دەخۆم

٥) نەوحە: گریان و ناڵە.

واتە: هاوار و کڕووزانەوەی ستەم لێکراوانی بێ گوناه، ئەنجام بۆ ستەمکاران خراپ دەبێ، بۆیە پێویستە خۆیانی لێ بپارێزن، کافرەکانی سەردەمی نووحیش گوێیان بە هاوار و «نەوحە»ی نەداو بەزەیی‌یان بە کڕووزانەوە و گریانیا نەهات، تا ئەوەبوو فرمێسکی چاوی بوو بە هۆی ئەو تۆفانە گەورەیە کە خوا هەڵی‌ساند و غەزەبی لە ستەمکاران پێ گرت...

مەحوی ویستوویە لەم بەیتەدا جیناسێکی لەفزی و تەناسوبێکی مەعنەوی لە نێوان «نەوحە» و «نووح»دا دروست بکا.

-٢-

(١) واتە: کە تێغی برۆت لەکاتی تەماشاکردنمدا دڵم لەت دەکا، موژدەی رزگار بوونم دەداتێ. ئەو خەتەی کە بەسەر سینگمیا دەهێنێ، مەعنای ئایەتی: ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾م بۆ لێك دەداتەوە کە واتە: ئایا سینگمان لەت نەکردی؟

تەفسیر کەرەوەکانی قورئان لە مەعنای ئەم ئایەتەدا دوو رای جیایان هەیە، یەکێکیان ئەوەیە: گوایە پێغەمبەر (د.خ) لە منالّیدا بە فەرمانی خوا سینگی لە غەیبەوە لەت کراوە و

ئەگەر ئەو شۆخە ساقی بەزمە، باقڵ قازیو موفتیش
دەبێ بینە قەدەح وەرگر لەگەڵ فەتوی «وَ لا یَـقْدَحْ»(٢)

ئەسیرت وەقتی کوشتن شادەمەرگن، ناگەنە کوشتن
لە خۆشی خۆشییا رۆحی فڕیوە تا چووە مەزبەح(٣)

رەقیب ئەو دامەنەی دی سەوزە، وەك گا لرفی بۆ هێنا
نەبوو حاڵی لە لەفزی عەیبە عەیبە، تا وتم: وەح وەح(٤)

☞

پارچەیەکی رەشی لێ دەرهێنراوە و ئەم ئایەتە ئەوە دەگەیەنێ. ئەویکەشیان ئەوەیە: کە سینگ لەتکردن کینایەیە لە رێگا بۆ روون کردنەوە و شارەزاکردن لە رێگای راست. مەحویش، مەبەستەکەی خۆی لەم مەعنایە وەرگرتووە.

هەروەك ﴿ أَلَمْ نَشْرَحْ﴾ ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿ أَلَمْ نَشْرَح لَكَ صَدْرَكَ﴾ کە باسمان لێ کرد، ﴿ قَدْ أَفْلَحَ﴾ یش ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ..﴾ ...تاد لەو وەرگیراوە، بەڵام لێرەدا پەیوەندییەکی ئەوتۆ لە نێوان بابەتەکە و ئایەتە لێ وەرگیراوەکەدا نیە.

دەدا (ن): دەکا. دەنووسێتن (ن): دەنووسێ خەت.

(٢) واتە: مادەم یار دەوری مەیگێڕ ببینێ، دیارە مەی حەڵاڵ دەبێو باقڵ قازی و موفتیش کە فتوای شەرعیان لە دەستدایە دەبێ پیاڵەی مەی لە دەستی وەربگرن و فتوای ﴿ وَ لا یَقْدَحْ﴾یش بدەن، واتە: مەی خواردنەوە زیانی نیە.

(٣) شادەمەرگ: ئەوەی لە خۆشییاندا بگاتە رادەی مردن. مەزبەح: جێگای سەربڕین.

واتە: دیلەکانت کە فەرمانی کوشتنیان دەدەی یا کە دەیانبەی بیانکوژی، بەرلەوەی بگەنە بەردەستی جەللاد، لە خۆشییاندا شادەمەرگ دەبن و گیانیان دەردەچێ، یا بەرلەوەی گیانیان بە هۆی سەربڕینەوە بگاتە قورقوڕاگەیان، لە خۆشییاندا دەفڕێو لە لەشیان دەچێتە دەرەوە.

ئەم بەیتە و بەیتی پێشوو لە نوسخەیەکدا لە جێگای یەکتردان.

(٤) دامەن: داوێن. لرف: شاڵاو، هەڵپە.

واتە: بەدکار کە داوێنی سەوزی یاری دی، وەك گا شاڵاوی بۆ هێنا. هەرچەند پێم گوت شوورەییە وامەکە، تێنەگەیشت. ناچار بووم بەو زمانە لەگەڵی دوام کە لێی حاڵی دەبێو «وەحەم» لێ کردا!

بـــــووه هـــــەم قـــــافیەی لێوت زوبـــانم، ئـــیتیفاقاتە
دەبێ عاجز نەبی، وا هاتووە، ئەو ئەملەح، ئەم ئەفسەح(٥)

بە خەندەی لەب دەداتن موژدە «لَا تَحْزَنْ» بە مەحزوونان
دەمی تێغی برۆی ئـیفشا دەکـا تـەهدیدی «لَا تَـفْرَحْ»(٦)

دڵی «مەحوی» لە سینەی تەنگیا هـەر مـا بـە دڵ تـەنگی
بە جاهی مووسەوی بۆ مەش وەکوو بۆ ئەو بوو «رَبِّ اشْرَحْ»(٧)

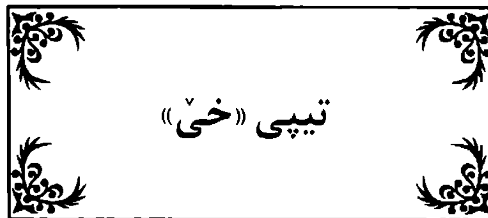
(٥) واتە: وا رێکەوتووە زوبانی من ئەفـسـەحە و لێوی تۆ ئەملەحە و لەمەوە هەردوو بوون بە هاوسەنگو قافیەی یەك. بۆیە نابێ زویر بی کە زوبانی من هەمیشە بە تەمای لستنەوەی لێوی تۆیە.

(٦) ئیفشا: دەرخستن. تەهدید: هەڕەشە.

واتە: لەلایەکەوە بە زەردەخەنەی لێو موژدە دەدا بـە دڵدارە خـەفەتبارەکـانی کـەوا خـەم نەخۆن و پێیان دەڵێ کەوا سەرەنجام هەر پێی دەگەن. کەچی لەولاشەوە بە دەمی تێغی برۆی هەڕەشەیان لێ دەکاو دەڵێ دڵی خۆتان بەوە خۆش مەکەن کە پێم بگەن، پێم ناگەن.

(٧) مەش: ئێمەیش. مووسەوی: حەزرەتی مووسا.

واتە: دڵی مەحوی بە خەفەتباری لە سینەیدا ماوەتەوە، خوایە بۆ خاتری حەزرەتی مووسا کە دوعای ﴿رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي﴾ [واتە: خوایە سینەم بکەرەوە و تێم گەیەنە]ت لەو گیراکرد، هەمان دوعا لە ئێمەش گیرا کە و سینگمان بکەرەوە با دڵمان دەرچێ و لەم بەندیخانە تەنگو تاریکە رزگاری ببێ.

تیپی «خێ»

-١-

بە سورمە بۆیە دولبەر خەنجەری موژگانی دا پەرداخ
دڵی هەڵناگرێ ببیێ لە کوشتە دەنگی ئۆف و ئاخ (١)

بە تیرێ کوشتمی، هەڵیاوەسیم، سووتاندمی، رۆیی
دوعا بۆ حیفزی کەن. کێ دیویە جانانە وا گوستاخ (٢)

گوڵو لالەی کەژو کۆ، کۆهکەن دێنێتەوە فکرم
کە خوونی ناحەقی ئەو مەوج ئەدا ئێستەش لە کێوو شاخ (٣)

لەبەر قاپی خەراباتا، کە یارەب دایمە ئاوا بێ
مەگەر خاکێ بەسەردا کەم، بکەم گاهێ دەماغێ چاخ (٤)

-١-

(١) مەشهوورە ئەوەی کلەی دەرخوارد بدرێ دەنگی دەکەوێ. جا لەسەر ئەمە مەحوی دەڵێ: بۆیە یار خەنجەری برژانگەکانی خۆی رەشتووە، تا هەرکەسی پێ بریندار کرد دەنگیشی بکەوێو دەنگی دەرنەیەت، چونکە تاقەتی ئەوەی نیە گوێی لە دەنگی گریان و ناڵە و هاواری کوژراوانی دەستی خۆی بێ.

(٢) گوستاخ: نەترس و بێ پەروا.

واتە: یارێ ئەمە کاری بێ دەبێ دوعای ئەوەی بۆ بکرێ خوا لە چاوی بەد بیپارێزێ، ئەگینا تووش دەبێ.

لە نوسخەیەکدا لەجیاتی «هەڵیاوەسیم» «هەم خستمی»یە. لە چەند نوسخەیەکیشدا بەم جۆرەیە: «خستمی هەم کوشتمی».

(٣) کۆهکەن: فەرهادی دڵداری شیرین.

واتە: کە گوڵو لالەی شاخەکان دەبینم، فەرهادم دەکەوێتەوە یاد کە خوێنی خۆی بە کێوی بێستوونەوە رشت و ئێستاش هەرچی گوڵێکی سوور دەروێ لە خوێنی ئەوە.

خوونی (ن): خوێنی.

(٤) خەرابات: مەیخانە. گاهێ: جاروبار. چاخ: قەڵەو.

تیپی «دال»

-١-

دڵى سووتا بە حاڵى زارى تيفلى دڵم و چارى كرد
سەرى زوڵفى لە دەم نا، زەهرى مارى پڕ بە زارى كرد[(١)]

بەسەر روخسارى زەردا جۆگەلەى كێشاوە ئەشكى سوور
بە يادى سەروى بالآيەك ئەوەندەم شين و زارى كرد[(٢)]

هوجوومى «هيندوو»ى خەت سەر «فەرەنگستان»ى روخسارى
بە حەشرێ بوو، وەكوو ئەو حەشرە «ميقادۆ» بە «چار»ى كرد[(٣)]

-١-

(١) واتە: يار، لاى خۆى بەزەيى بە دڵەى كۆرپەى گرينۆكمدا هاتەوە و ژيرى كردەوە، هات سەرى زوڵفى لەجياتى گۆى مەمك نايە دەمى و لەجياتى شير ژارى خۆشەويستى تێ دادۆشى. لەوكاتەوە تا ئێستا دڵم بەدەم دەردەوە دەتلێتەوە.

(٢) واتە: ئەوەندە بۆ بالآى وەك سەرو بەرزى يار گرياوم، فرمێسكى خوێنين بەسەر روخسارى زەردى خەفەتبارىمدا جۆگەلەى دروست كردووە.

(٣) ميقادۆ: ميكادۆ، لەقەبى ئەمپەراتوورەكانى ژاپۆنيانە. چار: قەيسەرى رووس.

واتە: زوڵفى وەك هيندى رەشى يار بە چەشنێ هێرشى هێنا بۆ سەر رووى وەك فەرەنگستان سپى و سوورى، كارێكى پێ كرد وەك ئەو كارەى لەشكرى ژاپۆنيا بە لەشكرى رووسى كرد.

نيوەى يەكەمى ئەم بەيتە ئيشارەتە بۆ يەكێ لە راپەرينەكانى هيند لە رووى ئيمپرياليزمى بەريتانيادا كە چەند سەد ساڵ ئەو وڵاتەى داگير كردبوو. نيوەى دووهەميشى ئيشارەتە بۆ بەزينى لەشكرى رووس لە بەرابەر لەشكرى ژاپۆنيادا لە شەڕى ساڵى ١٩٠٥داو نيشانەى ئەوەيە ئەو بەزينە دەنگێكى زۆرى لەناو گەلانى رۆژهەلآتدا داوەتەوە، چونكە يەكەمجار بووە رۆژهەلآتى دواكەوتوو بەسەر رۆژاواى بەهێز و پێشكەوتوودا زاڵ بێ.

شوبهاندنى رووى يار بە فەرەنگستان لەوەوەيە كە رووى يار سپى و سوورە وەك رووى خەڵكى فەرەنگستان.

وتــوویانه کــه «نــان ئــەو نــانەیە ئـەمڕۆ لەسـەر خـوانـە»
چووە، چوو، پێچووە، کەم عەقڵە هەرکەس باسی پاری کرد(٤)

قسەی زولْفـی ئـەوەندە تـوولی کـێشا تـاقەتی چـوو خـۆی
وتی: شەو نـیوە بـوو، نـەبڕایـەوە، کـێ بـاسی مـاری کـرد(٥)

لەبـــۆ ئـــیمدادی گـــریانم، دەروونـــی کـــردمە خـــوێنـــاو
لە چاوم سەیری کەن ئەم حوکمە جەرگو دڵمی جاری کرد(٦)

خـــەتی پشـتی لەبـی دی، بـوومە چـار ئـەبرۆ وتـی، وتـمان
کــە هــەرکەس بــەختیارە ئـیختیاری چــار یـاری کـرد(٧)

---

(٤) چووە: ئەوەی تێپەڕیوە و بەسەرچووە. پێ چوو: پێ سواو، کینایەیە لە لەکـەڵك کـەوتوو فەوتاو. دەشگونجێ «بێچوو» بێ واتە ساواو منالْو کینایە بێ لە کەم عەقڵ.
واتە: ئەوەی بەسەر چوو باسی دەبڕێتەوە و کەڵکی هیچی پێوە نامێنێ. خەریکی ئەمڕۆ بە و «نان ئەو نانەیە ئەمڕۆ لە خوانە».

لەسەر خوانە: لە دەسنووسی شاعیر خۆیدا نووسراوە «لە خوانایە» و «لەسەر خوانـە»ی کردووە بە نوسخە. ئێمە «لەسەر خوانە» کەمان لە «لە خوانایە» پێ جوانتر بوو، بۆیە ئەومان کرد بە ئەسڵ.

(٥) مەشهوورە سەرگوزەشتەی مار ئەوەندە زۆرە گێڕانەوەی دوایی نایێ. جا بۆیـە مـەحوی لەم بەیتەدا زولْفی رەشی درێژی یاری شوبهاندووە بە مار.

(٦) ئیمداد: یارمەتی دان. جاری: ڕۆیشتوو، جێبەجێ بوو.
واتە: ئەوەندە گریام فرمێسك لە چاوانمدا نەما. جا بۆ ئەوە کە فرمێسکم نەبڕێتـەوە، یـار دەروونیشمی کرد بە خوێناو و جەرگو دڵمی لە چاومەوە رەواند.

لە رستەی «ئەم حوکمە جەرگو دڵمی جاری کرد»دا ئیشارەتێکی نـاسکیش بـۆ زاراوەی «حوکمی جاری» هەیە.

(٧) واتە: کە یار قەیتانی باریکی جووتە سمێڵی خۆی دی، وتی: بووم بە خاوەنی چوار برۆ.
ئێمەش وتمان: کەواتە بەختیارین وا عاشقی چوار یارین کە هەردوو برۆت و هەردوو سمێڵتن.

«چار یار» لە ئەسڵدا بە چوار یاری پێغەمبەر (د.خ) دەڵێن کە حـەزرەتی «ئـەبووبەکـر» و

بــەيانی هــاتە بــاغ ئــەو مــاهە، ئــەم وا تــێ گــەيی رۆژە
لە شەبنم، گوڵ بـە دامـەن گـەوهەری هـێنـا، نـيساری کـرد[٨]

«رەحــــە» بـەو شـێتيیە «اَلحَـق» قسـەيەکـی عـاقڵانـەی وت:
مــنم عــاقڵ لە بــەرگی عــاريە خـۆمـم کـە عـاری کـرد[٩]

دڵی بــێ بــارە، مــايەی کـارە، هـەرکەس کـاروباری خـۆی
لە دنــيادا، مــوەففەق بــوو بـە دڵ تـەفويزی بـاری کـرد[١٠]

☞

«عومەر» و «عوسمان» و «عەلی»ن (رەزای خوایان لێبێ). مەحوی لێرەدا خواستوويەتی بۆ ئەم مەعنا تازەيە. سەرچاوەی ئيستيعارەکەشی ئەوەيە وەك چۆن خـۆشـەويستی ئـەو چـوار يارەی پێغەمبەر (د.خ) مايەی بەختەوەرييە بۆ ئادەميزادی موسوڵمان، خۆشەويستی ئەم چوار برۆيەی ياريش بۆ دڵداران هەر وايە.

(٨) واتە: يـاری روو وەك مـانگ، سـەرلەبەيانی هـاتە نـاو بـاخ. بـاخ وا تـێ گـەيی رۆژی لێ هەڵاتووە. بە داوێنە گەوهەری شەونمی لەسەر رووی گوڵ هەڵگرت و هێنـای لەبـەر پـێيـدا رشتی و کردی بە قوربانی. مەبەستی مەحوی ئەوەيە يار چونکە وەك رۆژ جوانە، بە هاتنی بۆ ناوباخ شەونم بەسەر پەڕەی گوڵەوە نەما.

شەبنم (ن): شەونم.

(٩) رەحە: شێتێکی ناودار بووە لە سلێمانی، زۆر جار خۆی رووت کردووەتەوە و بە رووتی سووڕاوەتەوە. عاريە: خواستەمەنی. عاری: رووت.

واتە: رەحە شێت هەرچەند شيت بوو، بەڕاستی قسەيەکی زۆر عاقڵانەی کرد کە وتی: من عاقڵی راستەقينەم کە خۆم لە جلی خواستەمەنی رووت دەکەمەوە. مەبەستی لەوەيە ماڵی دنيا وەك خواستەمەنی وايە و بنيادەم دڵی پێ خۆش نەبێ چاکترە.

لە نێوان «عاريە» و «عاری»دا جيناسی ناقيس هەيە.

(١٠) بێ بار: بێ دەرد و مەينەت. پێچەوانەی ئەوە کە دەڵێن فلان کەس لەش بەبارە. تەفويز: سپاردن. باری: خودا.

واتە: ئەوەی خوا بۆی بکا لە دنيادا کـاروباری خـۆی بـەو بسـپێرێ، دڵ ئـاسوودە و کـار هەڵسووڕاو دەبێ.

جــونوونی نـەو زوهـووره «مـەحویا» دێوانـەگـی مـەنسوور
کە دێوانەن هەموو مائیل بە بـەرد، ئـەو مـەیلی داری کـرد[١١]

-٢-

چ خـــەیاڵێکـە لیـقا بـێ بـە فـەناچوونی جـەسەد
«تـا پـــریشان نشـــود کـــار بســامان نــرسد»[١]

(١١) نەو زوهوور: تازە پەیدابوو. دێوانەگی: شێتی. دێوانە: شێت.

مەشهوورە دەڵێن «الجنون فنون» واتە: شێتی گەلێ جۆری هەیە. مـەحویش دەڵێ: لەنـاو جۆرەکانی شێتیدا شێتییەکەی مەنسووری حەللاج شێتییەکی تازە بابەتە، چـونکە هـەرچـی شێت هەیە هەموو حەزیان لە بەرد خڕ کردنەوەیە و گیرفانیان پڕ دەکەن لە بەرد و دەیگـرنە خەڵك، کەچی مەنسوور حەزی لە دار بوو ئەوەندە «اَنَا الحَق»ی وت تا بردیانە پێی سێدارە و کردیان بە دارا.

-٢-

ئەم پارچە شیعرەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) لیقا: لیقاء، گەیشتن بە خوا.

لای ئەهلی تەسەووف وایە ئینسان تا بە ریازەت کێشان گیانی خۆی پەروەردە نەکاو نەفسی خۆی نەهێنێتە ژێر بار، نابێ بە ئینسانی راستەقینە و بوونی تەواو نابێ. مەحویش بەپێی پێڕەوی ئەهلی تەسەووف دەڕواو دەڵێ: بێ فەوتاندنی لەش و مرانـدنی گـیانی لەشپـەرستی کـەس ناتوانێ گەیشتن بە خواو یەك بوون لەگەڵی بۆ خۆی دابین بکا. وەك شیعرە فارسییەکە دەڵێت: تا شت تەواو لەناو نەچێ و هێزی مانەوەی لێ نەبڕێ ناگاتە ئەنجامەکەی کە پەیدا بوونی وێنەی نوێیەتی.

لیقا (ن): بەقا.

لە دەسنووسە پاکنووس نەکراوەکەی شاعیر خوێشیدا «بەقا» ئەسڵە و «لیقا» نـوسخەیە، بەڵام ئێمە پێچەوانەکەمان لا قوڵتر و گونجاوتر بوو لەگەڵ بەیتەکانی پاشەوە. بەپێی ئەم دوو نوسخەیەش مەعنای بەیتەکە گۆڕانێکـی ئـەوتۆی بـەسەردا نـایەت و وای لێ دێتـەوە: بـێ فەوتاندنی لەش کەس ناتوانێ مانەوەی گیانی خۆی مسۆگەر بکاو ببێ بە ئینسانی راستەقینە...

هەر دڵێ پێوە نەبێ داغ و خەتی جێ دەمی تێغ
دەعویی عیشقی بیێ دەعوییە بێ مۆر و سەنەد(٢)

ئەغلەبەی تەکیەو دەرگاهی بیلادی رۆمم
پشکنی، دی: چەلەبی هەر چەڵەبی بوو، دەدە دەد(٣)

خەو ئەزانێ نیە، دەیوت: دە بنوو بێمە خەوت
نێك بەختم بە وەنەوزێ بکە، ئەی بەختە مەدەد!(٤)

---

(٢) دەعوی: دەعوا، ئیددیعا.

واتە: تا جێگەی داخ و برینی تێغی یار بە دڵی دڵدارەوە نەبێ، قسەی بە هیچ دانانرێ و بە دڵدار ناژمێررێ، چونکە سەنەد و قەباڵەی مۆر کراوو لێنووسراوی پێ نابێ کە ئەوە بگەیەنێ کەوا دڵدارێکی راستەقینەیە. بەڵگەی دڵداری بریتیە لەو خەتانەی بە تێغی دەستی یار لە دڵی دڵدار دەنووسرێن و لەو مۆری داخانەی کە دەیانێنێ بە دڵیەوە.

نەبێ (ن): نیە.

(٣) چەلەبی: باش بازرگان و پیاو ماقووڵ. چەڵەبی: شتی هەڕەمە کە چاکی لە خراپی جیا نەکرابێتەوە. دەدە: باپیر و براو خاڵ. وشەیەکی تورکییە. دەد: دڕندە.

واتە: زۆربەی تەکیە و عیبادەتگاکانی وڵاتی رۆمم پشکنیوە. بۆم دەرکەوتووە ئەوانەی لەوێ خواپەرستی دەکەن کەسیان بەڕاستی رێگای خواپەرستییان نەگرتووەتەبەر. ئەوانەیان لەم مەیدانەدا بە چەلەبی و باش بازرگان ناویان دەرکردووە، بنیادەمی رەمەکی و هەڕەمەن و ئەوانەشیان بە خزم و کەس دادەنرێن، جانەوەر و دڕندەن.

هەرچەند نابێ مەعنای ئەم بەیتەی مەحوی بە شێوەیەکی حەرفی لێ بدرێتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشداو بە لەبەر چاوگرتنی ئەو راستییە کەوا وڵاتی عوسمانی پڕ بووە لە تەکیە و خانەقاو دەوڵەت خۆی وا پیشان داوە کەوا پارێزگار و خزمەتگوزاری ئایینە، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کەوا مەحوی تا چ رادەیەك لەو ساختەچییەتی و بازرگانی بە دینەوە کردنەی عوسمانییەکان گەیشتووە.

(٤) نێك بەخت: ئەوەی بەختی چاك بێ. مەدەد: وشەیەکە دەروێش و سۆفییەکان بەکاری دێنن، واتە: یارمەتی، بە مەعنای داوای یارمەتی بەکار دەهێنرێ.

داغـی کـۆنـه و شـەبەقی تـازە لە سـینەی چـاکـا
تێکەڵن، سەیری هەیە پـڕ لە گـوڵ و لالە سـەبەد (٥)

غەیری وەحدەت لە وجوودا نیە، کەسرەت وەهمە
سادە تەکراری یەکە، مەنشەئی ئەوهامی عـەدەد (٦)

چاری هـەر دەرد و غـەمێ کـردنە مـردن، چ بکـا
نەیتوانیوە بکـا چـاری غـەم و دەردی حـەسەد (٧)

واتە: یار دەزانێ خەوم لێ ناکەوێ، کەچی دەڵێ بنوو تا بێمە خەوت. دەسا ئەی بەخت، فریام کەوە، بەختەوەرم کە، وەنەوزێ بخەرە چاوم با یار لەسەر گفتەکەی خۆی ناچار ببێ بێتە خەوم.

(٥) شەبەق: کون. چاك: لەت کراو. لالە: گیایەکی بەهارییە گوڵی سوور دەردەکا. سەبەد: سەبەتە.

مەحوی لەم بەیتەدا داغی کۆنەی دڵی شوبهاندووە بە گوڵ لە زەردیداو شەبەقی نوێی سینەی شوبهاندووە بە لالە لە سووریداو سینەی کون کراوی شوبهاندووە بە سەبەتەی گوڵ. پەیوەندی وشەی شەبەقی بە مەعنا بەیانیشەوە رچاو کردووە کە کەناری ئاسمان سوور دادەگەرێ.

(٦) هەندێ لە ئەهلی تەسەووف ئەوەندە لە خواناسین و پشت نەبەستندا بە غەیری ئەو رۆچوون، هاتوونەتە سەر ئەو باوەڕە کە غەیری خوا هیچی‌تر نیە. ئەمانە پێیان دەڵێن ئەهلی «وَحدة الوجود». جا مەحویش بەپێی بیروباوەڕی ئەمانە دەڵێ: لە یەکێتی بەولاوە هیچ لەم جیهانەدا نیە و زۆری خەیاڵە. ئەی ئادەمیزادی نەفام، ژمارە کە سەرچاوەی خەیاڵ و بە هەڵەدا چوونی تەسەوور کردنی بوونی زۆرییە، لە دووبارە کردنەوەیەکی سادەی «یەك» بەولاوە نیە.

(٧) واتە: مردن دەرمانی هەر دەردێکە کە چاری نەکرێ، بەلام چ بکا نەیتوانی و چاری دەردی خەم و دڵپیسی و بەخیلی پێ بردن بکا!.

ئەمەی مەحوی دەیلێ پێچەوانەی ئەوەیە کە سەعدی شیرازی دەیلێ کە دەڵێ:

بمیر تا برهی ای حسود، کین رنجی‌است — که از مشقت آن جز به مرگ نتوان رست

واتە: ئەی حەسوود! بمرە، چونکە حەسوودی دەردێکە بە مەرگ نەبێ ناتوانی لە ئەرکی رزگار ببی.

هەرکەسێ چاوی کە بەو جیلوە مونەووەر بووبێ و...
کەسی کەی بێتە نەزەر، دیدەیی پڕ بێ لە رەمەد (٨)

«مەحویا» با بەسی بێ شیرکی تەشەبیوس بەم و بەو
بگرە بەس دامەنی تەوحیدی «هُوَ اللّٰهُ أَحَد» (٩)

(٨) مونەووەر: نوورانی. نەزەر: بەرچاو. رەمەد: چاوئێشە.

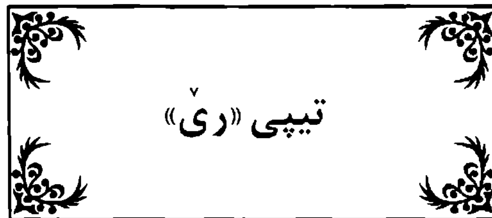
واتە: یاخوا هەرکەس چاوی بە دیتنی ناوچاوی یار رووناك بوویێتەوە و لەگەڵ ئەوەشدا بۆ کەسێکی تر بڕوانێ، چاوی پڕ ببێ لە چاوئێشە.

ئەم بەیتەش هەر بۆ پێڕەوی «وحدة الوجود» دەگەڕێتەوە.

(٩) شیرك: هاوبەش بۆ خوا دانان. تەشەبیوس: دەسەودامێن بوون. تەوحید: خوا بە یەك زانین.

واتە: دەسەودامێن بوونی ئەم و ئەو کە کارێکت بۆ راپەڕێنن، جۆرێکە لە هاوبەش بۆ خوا دانان. دەسا با بەسی بێ هاوبەش بۆ خوا دانان بە پاڕانەوە لەم پێغەمبەر و لەو وەلی... داوێنی خوا بە یەك دانان بگرە کە ئایەتی: ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ دەیگەیەنێ و پشت بە تەنها خوا ببەستە و بزانە لەو بەولاوە کەس هیچی پێ ناکرێ.

مەعنای ئەم بەیتەش لە سەرێکەوە پەیوەندی بە پێڕەوی «وحدة الوجود»ەوە هەیە چونکە وا دەگەیەنێ ئەوانەش کە تەشەبیوسیان پێ دەکەی هەر بە پەیوەندییان بە خواوە شتێکیان لە دەست دێ، کەواتە هەمووی دەبێتەوە بە یەك. لە سەرێکی کەشەوە بەپێی مەزهەبی «وەهابی»یەکانە، کە لایان وایە پاڕانەوە لە غەیری خواو چوونە سەر قەبری ئەم و ئەو جۆرە هاوبەش دانانێکە بۆ خواو بە حەرامی دەزانن.

تیپی «رێ»

-١-

لە ئولکەی عیشقەدا بێ چوونە سەر دار
بە ئاسانی مەزانە بوونە سەردار(١)

هەیە گەر عیشقی سەرداری لە سەرتا
بکە مەشقێ لەوانەی چوونە سەر دار(٢)

عەسایەك دەستگیری ئێمە نابێ
پڕی ئەم دارە بێ گەر سەربەسەر دار(٣)

لەبەر داری حەدا من بم، ئەتۆ مەست
دە قازی حەق بڵێ تۆ، «حەق» چ بەردار(٤)

خۆشی فەرموو چ مەجنوون و چ مەنسوور
بەشی عاشق درا هەر بەرد و هەر دار(٥)

-١-

(١) ئولکە: وڵات. دار: داری سێدارە.

(٢) واتە: ئەگەر ئارەزووی سەرداریت لە کەللەدایە، لە بەردەستی ئەوانەدا فێر ببە کە چوونە سەر دار و چاو لەوان بکە.

(٣) دار «ی یەکەم»: خانوو.

واتە: ئەگەر ئەم ماڵی دنیایە پڕ بێ لە دار، ئێمە عاسایەکمان لێ دەسگیر نابێ. مەبەستی لەوەیە دنیا داری جۆرە رەوشتێکی دەوێ لە هەموو کەسێ ناوەشێتەوە.

(٤) حەد: ئەو تۆڵەیەی شەرع دایناوە بەرابەر بە مەی خواردنەوە و هەندێ کرداریتری ناشەرعی. ئەم تۆڵەیە لە مەی خواردنەوەدا بریتیە لە چل دار بدرێ لەو کەسەی دەخواتەوە.

واتە: قازی بۆ خوا راست بڵێ، کەی خوابەردارە یار مەست بێ و داری حەد لە من بدرێ!.

لەبەر داری حەدا (ن): لەبەر دارا خودا. بەپێی ئەم نوسخەیە ئەگەر رووی دەم لە خوا بێ، ئەوا بەیتەکە لە شێوەی شیعرە یاخییەکانی عومەری خەییامی لێ دەردەچێ.

(٥) واتە: مەجنوونی لەیلاو مەنسووری حەللاج جوانیان وت کە وتیان: بەشی دڵداران لەم دنیادا ئەوەیە یا وەك مەجنوون بدرێنە بەر بەرد، یا وەك مەنسوور بدرێن لە سێدارە.

ئەوی چوو بۆ سوراغی، بێ سوراغە
خەبەر وایە کە کەس نابێ خەبەردار (٦)

وتی: مێوەی بەهەشتە شیعری «مەحوی»
خودا نەبڕی لە باغم داری بەردار (٧)

-٢-

ئەی ئەو کەسە کە مەستی غورووری بە هاتی کارا!
بە و دەستی زۆرە بدرە پەڕۆیەك لە کاری «چار» (١)

---

(٦) سوراغ: کون، هەواڵ: زانین.

واتە: ئەوەی، لە عیشقی راستەقینەدا، بەدوای خۆشەویستدا بگەڕێ، ئەوە وەك زانراوە، هیچ ئەنجامێکی دەسگیر نابێ و کەس نازانێ چی بەسەر دێ و لەجیاتی ئەوەی ئەو بدۆزێتەوە خۆی سەری تێدا دەچێ.

(٧) واتە: یەکێك وتی: شیعری مەحوی ئەوەندە جوان و خۆشە وەك مێوەی بەهەشت وایە. سا خوایە داری بەبەری توانای شیعر وتن لە باغی ژینی من نەبڕی، بۆ ئەوەی هەمیشە شیعری جوانی وەك مێوەی بەهەشت خۆش بڵێم.

مێوەی (ن): خوا وەك. نەبڕی: دەگونجێ بە «نەبڕێ»یش بخوێنرێتەوە.

لە وشەکانی «سەردار»دا لەم پارچە شیعرەدا کۆمەڵێ جیناس و وشە ئارایی هەیە.

-٢-

(١) واتە: ئەی ئەو کەسەی خۆت لێ بایی بووە چونکە بەدەسەڵاتی و کاروبارت باش بۆ بەڕێوە دەڕوا، پشت ئەستوور مەبە بە دنیاو بەو دەستی دەسەڵاتەی کە هەتە پەڕۆیەك لە قەیسەری رووس دادرە کە بەو هەموو هێز و توانایەوە کە هەیبوو و لە هەموو شەڕێکدا دەوڵەتی عوسمانی دەبەزاند، ژاپۆنیا ئەو کارەی پێ کرد کە پێی کرد.

مەحوی لەم بەیتە و چەند بەیتێکی تری ئەم پارچە شیعرەدا ئیشارەت بۆ شەڕی ١٩٠٥ی رووسیاو ژاپۆنیا دەکا، وەك پێشتر لەسەرمان نووسی.

هەرچەندە خەرتەلی، لە پڕێ چەرخی پەنجەباز
دەتکا بە بازی پەنجەیی «میقادۆ»ی شکار(٢)

یا ماری سەرخەزێنە! بترسە کە گەژدومێ
بە و نووکە چزوە پڕ بە دەمت کا لە ژەهری مار(٣)

زەڕڕە تریشقەیێکە کە کێوێ دەدا بە باد
ئەشباه ئەوەندە زۆرە بە کەس نایەتە شومار(٤)

---

(٢) خەرتەل: داڵە کەرخۆرە. بەهەشتی مەلا ئەسعەدی مەحوی نووسیویە: ناوی باڵدارێکە «دوو برا»یشی پێ دەڵێن و وەك «مشك گرە» وایە. پەنجەباز: یاری بە پەنجە کەر. ئەوەی پەنجەی وەك پەنجەی باز بەهێزە کە لە راودا پەلەوەری لەدەست دەرناچێ. شکار: راو.

واتە: هەرچەند ئەوەندەی داڵە کەرخۆرەش، بەش بەحاڵی پەلەوەران، بەهێز بی، بەخۆت نازانی لە پڕێکدا گەردوونی بەهێز کە لە هەموان بەهێزترە دەتکا بە بازی ناودەستی راوکەری خۆی کە بە فەرمانی ئەو بجووڵێیتەوە و لە قسەی دەرنەچی، وەك میکادۆی ئەمپەراتۆری ژاپۆنیا وای لە قەیسەری رووس کرد و سەری پێ شۆڕ کرد بۆ خۆی.

دەشگونجێ «باز»ی دووهەم لەگەڵ «ی»کەیدا یەك وشە بن و «بازی» بن بەمەعنا یاری و گاڵتە و مەعنای بەیتەکە وای لێ بێتەوە کە: دەتکا بە شوێنی یاری و گاڵتە پێ کردنی میقادۆی راوچی.

(٣) یا: حەرفی بانگەوازە بە عەرەبی بە مەعنا «ئەی...». گەژدوم: دووپشك.

واتە: ئەی پیاوی دەسەڵاتداری رژدکە وەك ماری سەرگەنجینە پەپکەت بەسەر سامانەکەتدا داوە و خەرجی ناکەی بۆ سوودی گشتی، بترسە لەوە کە دووپشکی مەرگ بە نووکی چزووی خۆی پێتەوە بداو پڕی دەمت بکا لە ژاری مەرگ و بتکوژێ.

دەشگونجێ «یا» بە مەعنا «یان» بێ واتە: حەرفی عەتف بێ و مەعنای بەیتەکە وای لێ بێتەوە: هەرچەند وەك ماری سەرگەنجینەش بی، هەر لەوە بترسە کە... تاد.

(٤) تریشقە: هەورە برووسکە. ئەشباه: لەم جۆرە شتانە. شومار: ژمارە.

واتە: تۆسقاڵێ برووسکە لە ئاسمانەوە بەردەبێتەوە دەدا لە کێوێك و دەیکا بە تۆز و دەیدا بەدەم باوە. لەم چەشنە شتانەش لە دنیادا زۆریتر هەیە و ئینسان دەبێ پەند و ئامۆژگارییان لێ وەربگرێ و بزانێ هەرچەند بەدەسەڵات بێ، لەوانەیە رۆژێ لە رۆژان بەدەسەڵاتترێکی لێ تاین بێ و بیدا بە زەویدا.

پەس «ئەورووپالی»! بەس بگەزن لێو، ئەمە چیە
ژاپۆنییەك موحاسەرە دا چار دەوری چار(٥)

چاری قەدەر بزانە نیە، چەندە چاری وا
بێ چارە ما کە بوو بە دوو پەنجەی قەزا دوچار(٦)

---

(٥) پەس: کەواتە، وشەیەکی فارسییە. ئەورووپالی: ئەوروپایی، نیسبەتێکی تورکییە. چار «ی یەکەم»: چوار. چار «ی دووهەم»: قەیسەر.

واتە: کەواتە، هەی تاقمی ئەورووپایی و دەوڵەتە ئیمپریالیستییەکانی ئەورووپا کە هەرگیز بەزینتان بە خۆتانەوە نەدیبوو و واتان دەزانی لە هەرلایەك بن دەبێ هەر ئاغا بن، با هەڕەشە و گوڕەشە بەسی بێ، بیرێ لەوە بکەنەوە چۆن ژاپۆنییەك کە تا دوێنێ کەس بە هیچی نەدەزانی، لە هەر چوار لاوە گەمارۆی چاری رووسیای داو بەزاندی.

وەك پێشانیش باسمان کرد، دیارە ئەم سەرکەوتنەی ژاپۆنیا بەسەر رووسیادا لە شەڕی ١٩٠٥دا دەنگێکی گەورەی لە ڕۆژهەڵات و بەتایبەتی لە وڵاتە موسوڵمانەکاندا داوەتەوە کە بەدەست وڵاتە داگیرکەرەکانی ئەوروپاوە لە زەلالەت و نارەحەتیدا بوون و هەموو بە موژدەی سەرەتای رزگارییان زانیوە. بەڵام بەداخەوە هەروەك لەم پارچە شیعرەوە دەردەکەوێ، کەم کەس توانیویە پەندی راستی لێ وەربگرێ و بزانێ کەوا ژاپۆنیا بۆ سەرکەوت و رووسیا بۆ بەزی. ئەوەتە مەحوی خۆیشمان مەسەلەکە بەشێوەیەکی چەوت لێك دەداتەوە و تەنانەت دەگاتە ئەوەش کە ئەسبابی ماددی بە هیچ دابنێ و هەموو شتێ بگێڕێتەوە سەر موسەببیب، کە هەر ئەو بیرە چەوتە خۆی ساڵەهای ساڵ یەکێ بوو لە کۆسپە گەورەکانی ڕێگای وریا بوونەوە و رزگاری گەلانی وڵاتانی ڕۆژهەڵات...

(٦) چار «ی یەکەم»: چارە. چار «ی دووهەم»: قەیسەر. دوچار: گرفتار و تووش بوو.

واتە: قەدەر لە چارەی قەیسەری نووسیبوو ئەوەی بێتە ڕێ... لەبەر ئەوەش کە چاری قەدەر ناکرێ، ئەوەبوو قەیسەر کەوتە بەر پلاری قەدەر و زەلیل و پەك کەوتە بوو و هیچی پێ نەکرا!.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەیە:

بێ چارە ماوە، بوو کە بە پەنجەی قەزا دوچار

ئەم بەیتە پڕە لە جیناس و وشە ئارایی ناسك.

لەم کـــاروباری چـــارە یـــەکـــێ چـــارە گـــرژ ئـــەکـــا
وا تێ گـەیشتووە کـە هـەر ئـەسبابە دێ بـەکـار(٧)

پـــڕ «ســـیبریا»، بـــەبێ مـــەددەدی زاتـــی کـــیبریا
ئـــەسبابت ئـــەر هـــەیە، نـیە شـایانی ئـیعتیبار(٨)

هـــەرچـــی هـــەیە مـــوسەببیبە، بـــاقێکـــە فـانییە
بەندەی یەکێ بە، بەس ببەرە عەبدی سەد هەزار(٩)

«مەحوی» چ کەس مەناسە، بـناسە خـوداوو بـەس
زیکری یەکێ کە مارە، مەکە باسی چار و مـار(١٠)

---

(٧) چارە «ی دووهەم»: ڕوو.

واتە: ئەوەی ڕووی خۆی لەم کارە گرژ دەکات کە بەسەر قەیـــەردا هات، وادەزانێ هەر هۆ لەم دنیایەدا کار دەکاو ئاگای لەوە نیە کە هەموو شتێ بەدەستی خوایە.

(٨) سیبریا: سیبێریا، ناوچەیەکی بەدەرەتانی ڕووسیایە لە بەری ڕۆژهەڵات و باکـووریەوەیە.

کیبریا: گەورەیی. مەبەست زاتی خوایە.

واتە: ئەگەر خوا یارمەتیت نەدا، پڕ بە وڵاتی پان و بەرینی سیبێریا چەك و جبەخانەت هەبێ هیچ ناهێنێ!.

لە دەسنووسێکی پاکنووس نەکراوی شاعیر خۆیدا، ئەم بەیتە بەم جۆرەش نووسراوە:

سەد سیبریا بەبێ مـەددەدی زاتـی کـیبریا   یەك زەڕڕە فائیدەی نەبووە و نایەتن بەکار

(٩) موسەببیب: ئەوەی سەبەب دروست دەکا کە خوایە. فانی: فەوتاو و بێ مایە.

واتە: هەر موسەببیب شتە کە خوایە و لەو بەولاوە کەس هیچ نیە و تۆیش تەنها بـەندەی یەکێ بە کە خوایە و مەبە بە بەندەی سەد هەزار کە سەبەبەکانن کە لە بڕانەوە نایەن.

(١٠) واتە: مەحوی لە خوا بەولاوە کەسیتر مەناسە، تەنها ناوی یەکێ بەرە کە خوایەو، باسی چار و مار مەکە، مەترسی تیایە و مارە پێتەوە دەدا.

مەکە (ن): چیە.

لەم چـــارە پـیسە، مـیللەتی پـاکـی مـوحەممەدی
دەر قەلعە بێ خودا! بە حەققی جاهی هەر دو چار (١١)

-٣-

ئەگەر تـۆ ڕوو بـە خـاڵێکـی لە «لەیـلا» شـۆخ و زێبـاتر
منیش ئاشفتە حاڵێکی لە «قەیس»م شـێت و شـەیداتـر (١)

بە دڵمـە جـوێنـی ئـەو لێوە، لە بـۆسـە نـەشئە بـەخشاتر
لەکـــن تـریاکـییە ئـەڵبـەتە قـاوە سـەد لە چـا چـاتر (٢)

---

(١١) دەر قەلعە: لەناو قەڵادا، کینایەیە لە پارێزراو.

واتە: خوایە بۆ خاتری هەردوو چوارەکە کە چوار خەلیفەی ڕاشیدین و چوار پێشەوایانی ئایینن، میللەتی پاکی پێغەمبەر (د.خ) لە قەڵای پارێزگاری خۆتدا بپارێزی لەم قەیسەرە پیسەی ڕووس، یا لەم بەختی ڕەشە کە ئێستا هاتووەتە ڕێی. مەبەست لە چوار پێشەوای ئایین ئیمام «ئەبوو حەنیفە» و «شافیعی» و «مالیك» و «ئەحمەدی کوڕی حەنبەل»ە.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەیە:

یارەب مەسوونی کە بە حەقی چار و چار و چار

لەسەر ئەم نوسخەیە مەبەست لە چار و چار و چار، چوار خـەلیفەی ڕاشـیدین و چـوار کەسی ژێر عابای پێغەمبەر حەزرەتی «عەلی» و «فاتیمە» و «حەسەن» و «حوسەین» و چوار پێشەوای ئایین، یا دوانزە پێشەواکەی نەوەی پێغەمبەرە.

-٣-

(١) ڕوو بە خاڵ: خاڵ بەڕووەوە بوو. ئاشفتە حاڵ: حاڵ شێواو. قەیس: مەجنوونی لەیلا.

واتە: بەرابەر بە ڕادەی جوانی تۆ، منیش عاشق و دڵدارم.

لە نێوان «خاڵێکی» و «حاڵێکی»دا جیناسی لاحیق هەیە.

(٢) بۆسە: ماچ. نەشئە بەخشا: نەشە گەیێن. تریاکی: تریاك خۆر.

واتە: من چونکە عاشقی بیستنی قسەیەکم لە لێوی یارەوە، تەنانەت جنێویشیم لا لە ماچ خۆشترە، وەك چۆن تریاکی قاوەی تاڵی لە چای شیرین لا خۆشترە.

لە نێوان «چا» و «چاتر»دا جۆرە جیناسێکی ناقیس هەیە.

لە کــۆیـا مـوددەعی دیـمی، بـە ئـیستیهزا وتـی: شـاهم!
گەدای ئەم کۆیە بم، شاهەنشەهێکم سەد لە شـا زیـاتر(٣)

لەبەر دەرگاهی عیشقا یەکسـەرە هـەرکەس سـەری دانـا
ئەگەر پەتیارەیەك بـوو، بـوو لە سـەد عـەللامە دانـاتر(٤)

بنازم بەم شەهی مەهـسەیرە بـۆ گـەشت و گـوزاری شـەو
سـوارێکـە: بـوراقـی تـەوسەنە، جـیبریلیە شـاتر(٥)

لە دنـیا تـێپـەڕی هـەرکەس بـە بـاڵی هـیممەت، ئـازایـە
لە عوقباش ئەو کەسە گـەر تـێپـەڕی، بـازێکـە ئـازاتـر(٦)

---

(٣) کۆ: کۆڵان، بەردەرگا. موددەعی: بەربەرەکانێ کەری دڵدار. ئیستیهزا: گاڵتە پێ کردن.
واتە: موددەعی دیمی لەناو کۆڵانی ماڵی یاردا کەوتووم، بە شـای زانـیم، چـونکە لەو شوێنەدا کەوتووم و وتی: من بۆم رێکەوێ ببم بە گەداو سواڵکەر لەم کۆڵانەدا کە ماڵی یاری تێدایە، خۆم بە شاهەنشایەك دەزانم لە سەد شا شاتر بم.
کۆیە (ن): کۆهە.
(٤) واتە: هەرکەس لەبەر دەرگای عیشقدا سەری دانا، هەر بەو سەردانانە لە «زۆر زان»ێك زاناتری لێ دەردەچێ، باوەکوو خۆی لە خۆیدا پەتیارە و خوێڕیش بێ.
(٥) مەهـسەیر: ئەوەی وەك مانگ بە شەو دەڕوا. بوراق: ئەو ئەسپەی کە پێغەمبەر (د.خ) لە شەوی میعراجدا سواری بوو. تەوسەن: ئەسپی شۆخ و سەرکێش. شاتر: ئەوەی نامە لە نێوان دوو کەسدا دێنێ و دەبا.
واتە: شانازی بەو پێغەمبەرەوە (د.خ) بکەم کە وەك مانگ بە شەو دەڕواو بوراق ئەسپی ژێریەتی و جوبرەئیل شاتر و پەیام بەریەتی.
(٦) عوقبا: پاشەڕۆژ، رۆژی قیامەت.
واتە: هەرکەس ئازا بوو بە باڵی هیممەت لە ئارەزووی خراپی دنیا خۆی رزگار کرد، ئەوە بەڕاستی ئازایە. ئەگەر لەو دنیاش هەر چاوی لە یارەوە بوو و ئومێدی بەهەشت و ترسی دۆزەخی نەبوو، بازێکی ئازاتر و چالاکترە.
ئەم بەیتە تا رادەیەك لە مەعنای ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەر (د.خ) دەچێ کە دەڵێ: «نِعْمَ
☜

ئەگەر ئەم ئەهلی دنیایە، وەکوو هەن، رێ خەنە جەننەت
دەنــائەت زوو دەکــا ئــەو دونـیە لەم دنـیایە دنـیاتر (٧)

کەسی من گەر کەسن کەس من نەخاتە فکری ئـەو شـاهە
بە یادی نـاکـەسان ئـازوردە حـەیفە خـاتیری عـاتیر (٨)

خودا بیدا بە رەحمەت، داغی دڵ چـاوی دڵە «مـەحوی»
بە گریە چاو ئەگەر چوو، شك دەبەم چاوێکـی بـیناتر (٩)

العَبْدُ صُهَیْبٌ، لَوْ لَمْ یَخَفِ اللّٰهَ لَمْ یَعْصِهِ» واتە: سوهەیب (سوهەیبی رۆمی) بەندەی چاکە، ئەگەر لە خوایش نەترسایە هەر بێ گوێیی نەدەکرد. یا لەو فەرموددەیەی رابیعەی عەدەوی دەچێ کە وتوویە: «لەبەر تـەمای بـەهەشت و تـرسی دۆزەخ نـیە کـە گـوێڕایـەڵی خـوام و لە قسـەی دەرناچم».

(٧) رێ خەنە: ڕێیان بکەوێتە. دەنائەت: سووکی و پەستی. دونیە: دنیا، دنیا. دنیا: سووك.

واتە: ئەهلی ئەم دنیایە ئەوەندە سووك و پەستن، ئەگەر بێت و لەو دنیا ڕەوشتیان نەگۆڕێ و هەروەك هەن وەها بچنە بەهەشت، ئەو دنیایش ئەوەندە سووك و بێ حورمەت دەکەن گەلێ گەلێ لەم دنیایەی ئێستا هیچ و پووچ تر بێ.

(٨) ئازوردە: تێك چوو. خاتیر، [«خاطِر»]: دڵ. عاتیر، [«عاطر»]: بۆن خۆش.

واتە: ئەگەر کەسانی من کەسی ڕاستەقینەن، با کەسیان من نەخاتەوە بیری یار، تا خەیاڵی بێ گەردی بە بیرکردنەوە لە من تێك نەچێ.

ئازوردە (ن): ئالوودە.

(٩) واتە: ئەگەر خوا بە رەحمەتی خۆی بیدا، ئەو داخەی یار دەینێ بـە دڵی دڵدارەوە بـۆی دەبێ بە چاوی دڵ و ئەگەر هات و چاوی سەری لەبەر زۆری گریان کوێر بوو، چاوێکی بیناتری دەبێ کە چاوی دڵیەتی.

ئەم بەیتە و بەیتی پێشوو لە هەندێ نوسخەدا لەجێی یەکتردان.

- ٤ -

موحەققەق هەرکەسێ مەسلەکیە حەقق و حەققیە مەنزوور
سولووکی چوونە سەر دارە، تەریقەی پیریە مەنسوور[١]

لە ئولکەی عیشقەدا بۆ هەرکەسێ سەردارییە مەنزوور
«عُلُوّ»ی مەرتەبەی سەر دارە، بۆتە پەیڕەوی مەنسوور[٢]

دەڵێ دانام و دڵخۆشی دەخاتە داوی زوڵف و خەت
ئەگەر عەقڵی هەیە بۆچی حەزەر ناکا لە مارو مووڕا![٣]

کەمالات و مەعاریف مەبیە، بێدەخڵی هەوێنی عیشق
عەجەب پشکووتووە لەم جەزوە نارە پڕ بە عالەم نوور[٤]

- ٤ -

(١) مەسلەك: ڕەوشت، ڕێگای گیراوەبەر. مەنزوور: مەبەست.

واتە: بێ گومان ئەوەی بەدوای حەقدا بگەڕێ و حەقی مەبەست بێ، دەبێ بۆی بچێتە سەر دار و لە پێناویدا خۆی بدا بە کوشت. ئەمە ئەو ڕێگایە کە مەنسووری حەللاج کە سەردەستەی حەق‌خواهان بووە، گرتوویەتیەبەر و پیادا ڕۆیشتووە.

(٢) «عُلُوّ»: بەرزی. مەرتەبە: پایە.

مەعنای ئەم بەیتەش وەك بەیتی پێشوو وایە.

وادیارە مەحوی خۆی دوو دڵ بووبێ لەوە کە ئاخۆ ئەم بەیتە یاخود بەیتی پێشوو بکا بە سەربەندی ئەم پارچە و ئەویان بکا بە نوسخە، چونکە هەردوکیان لە مەعناو داڕشتندا لەیەك دەچن، بەڵام هەردوکیانی هەروا هێشتبێتەوە، چونکە هەردوو بەیتەکە لە هەموو نوسخەکانی بەردەستماندا لە چوارچێوەی پارچە شیعرەکەدان.

«عُلُوّ»ی مەرتەبەی (ن): مەقامی ئاخری.

(٣) واتە: دڵ خۆی بە دانا دادەنێ و خۆیشی دەخاتە داوی خاڵ و زوڵفی یار. ئەگەر ڕاستە عەقڵی هەیە بۆچی خۆی دەخاتە داوی ماری زوڵف و مێروولەی خاڵی ڕەش!.

(٤) جەزوە: پشکۆ. نار: ئاگر.

واتە: زانست ناگیرسێ و نابێ بە زانستی ڕاستەقینە تا هەوێنی عیشقی تێ نەکرێ. بەڕاستی سەیرە لەم پشکۆ ئاگرەی عیشق دنیا هەمووی ڕۆشن بووەتەوە.

به خوێنم تینووه، با نۆشی کات و نۆشی بێ، ئەمما
لەسەر چی، تۆ بڵێ ئەو لێوە مۆرە وا لە من بوو سوور(٥)

ویسالت نارە، هیجرت ڕۆژەرەش، وەك ئافتابی تۆ
لە تۆ نەزدیکە پشکۆیە، خەڵووزە گەر لە تۆ بێ دوور(٦)

تەعەججوب گرتمی، سۆفی کە تەسبیحم لە ملیا دی:
کە بێ تەقریبە پیرێژن لەبەریا بێ بەر و بەرموور(٧)

بە زەرد و سووری دنیا زەردەواڵەت لێ نەگۆڕابێ
بە هەنگی تێبگەی، هەر نێشە، نۆشێکی نیە زەنبوور(٨)

---

(٥) واته: یار مادەم تینووه بە خوێنم، با بیخواتەوە، نۆشی گیانی بێ. بەڵام نازانم هۆی چیە وا لێوی مۆری، یا لێوی وەك مۆرکراو بێدەنگی، بە خوێنی من سوور بووە، یا ئەو یارە لێو مۆرە لەسەر مژینی خوێنی من سوورە؟.

خوێنم (ن): خوونم.

(٦) نەزدیك: نزیك.

واته: گەیشتن بە تۆ وەك ئاگر وایە دڵ ڕۆشن دەکاتەوە، دووریش لێت وەك ڕۆژی ڕەش وایە. تۆ ڕۆژی، ئەوەی لێت نزیك بێ وەك پشکۆ تیشك دەداتەوە و ئەوەی لێت دوور بێ وەك خەڵووز ڕەش دەبێ.

ڕستەی «ویسالت نارە» ئیشارەتە بو فەرموودەی خوا لە قورئاندا کە بە زوبانی مووساوە دەیگێڕێتەوە کە وتوویە: ﴿إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَاراً سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾ واته: هەستم بە ئاگرێ کردووە دەچمە سەری یا هەواڵێکتان لێوە بۆ دێنمەوە یا دەسەچیلەیەکتان لێ بۆ دێنم بۆئەوەی خۆتانی پێ گەرم کەنەوە. ئاگرەکەش تیشکی تەجەللای خوا بووە کە لە کێوی توورەوە بۆی دەرکەوتووە.

(٧) تەسبیح: تەزبێح. بێ تەقریب: بێ مەعناو نامەعقوول.

واته: پیرەژن چەند دەتوانێ خۆی بکا بە کچی جوان، سۆفیش ئەوەندە دەتوانێ ببێ بە خواناسی ڕاستەقینە. بۆیە سەرم سوڕما کە تەزبێحم لە ملی سۆفیدا دی.

(٨) نێش: چزوو. زەنبوور: زەردەواڵە.

لە تێغی تۆ هەتا «مەحوی» شەرەفیابی شەهادەت بوو
خوێنی بوو بە ئاو، ئیتر لە داوێنت نەما مەحزوور(٩)

-٥-

ئەوەندەی ئەهلی دنیان ئەهلی دنیا، تاقە رۆژێ گەر
بە قەرنێ من ئەوەند ئەهلی خودا بم دەبمە پێغەمبەر(١)

بە کەم مەگرە سروشك و ئاه و ناڵەی بێنەوایانت
کە سەیلی بێ ئەمانە، تیری دڵدۆزە، گولەی وەروەر(٢)

واتە: دیمەن هەڵت نەخەڵەتێنێ زەردەواڵەی زەرد و سوورت لێ بگۆڕێ بە شتی جوانی زەرد و سووری دنیاو وابزانی هەنگە. زەردەواڵە هەر چزووی ئازاربەخشی هەیە و هەرگیز هەنگوێنی لێوە دەسگیر نابێ.

بە زەرد و سووری (ن): بە سوور و زەردی.

(٩) شەرەفیاب: ئەوەی سەربەرزی دەسگیر بووبێ. مەحزوور «محذور»: شتێ مەترسی لێ بکرێ.

واتە: تا بە تێغی دەستی تۆ شەرەفی شەهید بوونم دەسگیر بوو، خوێنم بوو بە ئاو. لەبەر ئەوە ئیتر ئەگەر خوێنیشم برێژی، نیشانەی تاوان دەرناکەوێ، چونکە داوێنەت سوور و خوێناوی نابێ.

-٥-

(١) واتە: ئەم خەڵکە ئەوەندە دنیا پەرستن، یا ئەهلی دەنائەت و سووکین، ئەگەر من بە سەدساڵ ئەوەندەی تاقە رۆژێکی دنیا پەرستی ئەوان خواپەرستی بکەم لە پیاو چاکیدا دەبمە پێغەمبەر.

(٢) سروشك: فرمێسك. بێنەوا: هەژار و داماو. سەیل: لافاو. ئەمان: ئامان. دڵدۆز: دڵ کونکەر. وەروەر: جۆرە دەمانچەیەکە لەو سەردەمەدا بەناوبانگ بووە.

چ کـەس نـابێ بـە کـەسدارم، نـیە لەو بـەردەرە یـارم
خودایا تۆ بکەی چارم کەسێکم بـێ کـەس و بـێ دەر(٣)

چڵو چۆکەر مەدە دەورم، خـودا حـافیز نـەسیحەتگەر
لە شەکوەی عیشق و لۆمەی عەقڵ ئەمن هەم لاڵم و هەم کەڕ(٤)

زوبان و گوێ گلە و پەندی نە لێ دەبیەن، نـە پـێ دەبـیەن
عەبەس دێن و دەچن بەم جۆشە غەمماز و مەلامەتگەر(٥)

لە ئیعجازی مەحەبیەت چار فـەسڵم جـوملە بـۆ جـەمعە
سروشکم سوورە، ڕەنگم زەردە، لێوم وشکە، چاوم تەڕ(٦)

---

(٣) کەسدار: ئەوەی خۆی بە بەرپرس بزانێ لە کەسێکی تر. بەردەر: بەردەرگا. خاك و بووم.

(٤) چڵو چۆکەر: ئەوەی قسە دەهـێنـێ و دەبـا. نـەسیحەتگەر: ئـامۆژگـاریکەر. شـەکـوە: شکات.

واتە: نە قسەهێن و قسەبەر بە هیوای ئەوە بێ گلەییم لە دەردی عیشق لێ ببیسێ تـا بیبا ئەملاو لەولا بیگێڕێتەوە، نە ئامۆژگاریکەریش بە تەمای ئەوەبێ گوێ بۆ پەندەکانی شل کەم و واز لە دڵداری بێنم. من لەم مەیدانەدا بە تەواوی لاڵ و کەڕم و نە دەتوانم هیچ بڵێم و نە گوێیشم بۆ کەس پێ شل دەکرێ.

«لاڵ» و «کەڕ» بەرابەر بە «شەکوە» و «لۆمە» لەف و نەشری مورەتتەبی تیایە، یەکـەم بـۆ یەکەم و دووهەم بۆ دووهەم دەگەڕێتەوە.

(٥) عەبەس: لە خۆڕایی. غەمماز: توانجگر. مەلامەتگەر: لۆمە و سەرزەنشتکەر.

واتە: توانجگر و لۆمەکەر لە خۆڕایی دێن و دەچن و قسە دەکەن، چونکە نە گوێم قسەکانیان دەبیسێ و نە زوبانم پەند و ئامۆژگارییەکانیان دەڵێتەوە.

(٦) ئیعجاز: موعجیزە. جەمع: کۆ.

واتە: مـوعجیزەی دڵداری هـەرچـوار وەرزی سـاڵی بـە جـارێ تـێدا کـۆ کـردوومەتەوە. فرمێسکی سوورم گوڵاڵەی بەهارە و ڕەنگی زەردم گەڵای داوەریوی پاییزانە و لێوی وشکم قرچەی هاوینە و چاوی تەڕم بارانی بە خوڕی زستانە.

سیاپۆشن لە داخی خەت و خاڵو لێو روو و زوڵفت
وەنەوشە و میسکی چین و ئاوی خزر و لالە و عەنبەر(٧)

جگەر کون کە، خوێنی گریە بەردە، سینە هەڵبدڕە
نیگاهێ کە ببینە کاری تیر و نەشتەر و خەنجەر(٨)

کە سەیری دەفتەری سەر گەشتەگان و خاکساران و
سیابەختانی کردن، دی هەموو، «مەحوی» بوو سەردەفتەر(٩)

---

(٧) واتە: وەنەوشە و میسکی بۆن خۆش و ئاوی ژیان لالەو عەنبەر کە دەزانن ناگەنە پایەی جوانی برۆو برژانگو خاڵو لێو و روو و زوڵفی تۆ، لە داخا وەك عازیەتی باریان لێ هاتووە و بەرگی رەشیان پۆشیوە.مەبەست لە رەشی وەنەوشە تۆخی مۆرییەکەی و لە رەشی ئاوی ژیان ئەوەتە کە لە ئەفسانەدا هەیە کەوا لە ئەشکەوتێکی تاریکدایە کەس رێی ناباتە سەر.

(٨) واتە: لایەکم لێ بکەرەوە، بەو لاکردنەوەیە جگەرم کون کە و بەری فرمێسکی خوێنینم بەردە و سینەم هەڵبدڕە. جا ببینە تیری روانینت چۆن جگەری کون کردم و نەشتەری برژانگت چۆن فرمێسکی خوێنینی پەنگ خواردووەوەی چاومی بەرداو خەنجەری برۆت چۆن سینگمی هەڵدڕی.

(٩) سەرگەشتەگان: سەرگەردانان. خاکسار: خۆڵاوی. سەردەفتەر: ئەوەی ناوی لەلای سەرووی هەموانەوە نووسرابێ.

واتە: کە یار تەماشای لیستەی سەرلێشێواوان و لە خاك و خۆڵاکەوتووان و چارەڕەشانی دەستی خۆی کرد و ناوی هەموویانی دی، بۆی دەرکەوت کە «مەحوی» سەردەفتەری هەموویانە و ناوی لەپێش ناوی گشتیانەوە نووسراوە.

تیپی «زێ»

-١-

ئـەو عـیشوەبازە دەرحـەقی مـن چـارە گـرژە بـاز
بێچارە مـاوە بـەندە، خـوداوەنـدی چـارەسازا!(١)

دەسـتم کـە گـەییە دامـەنی، مـردم لە خـۆشـییان
گەردم، خـودا بکـەیتەوە بـەو روتـبە سـەرفراز!(٢)

ئیعجازی عیشقە مەنشەئی هەر موعجیزێکی حوسن
«مەحموود»ە بەندە، بۆیـە بـووە پـادشا «ئـەیاز»(٣)

ئەو چاوە چی دەکا کە هـەموو عـاشقانی کـوشت!
بێ نـازە نـاز ئـەگـەر بـەر و دەوری نـەدا نـیاز(٤)

-١-

(١) باز: دیسانەوە.

واتە: یاری عیشوە و نازکەر دیسانەوە رووی لێ گرژ کردووم. منی بەندە بێچارە و بێ دەسەڵات داماوم، سا خودای چارەساز چارەیەکی کارم بکە.

(٢) گەرد: تۆز. سەرفراز: سەربەرز.

واتە: کە دەستم گەیشتە داوێنی یار، لە خۆشییاندا مردم و بووم بە تۆز و با بردمی. سا خوایە تۆزەکەشم وەك خۆم بەو روتبە و پایەیە سەرفراز بکەی کە بگەمە داوێنی و داوێنی تـۆزاوی بکەم...

(٣) واتە: جوانی ببێ بەهۆی هەرکارێکی موعجیزە ئاسا، لە خۆیەوە نیە، لەوەوەیە کە جوانی مرۆ عاشقی دەبێ و عیشقەکەیە ئەو کارە موعجیزە ئـاسایە بـە عـاشقەکـە دەکـا، وەك چـۆن رەوشتی مەحموود و جوانی «ئەیاز»ی بەندەی سوڵتان مەحموودی غەزنەوی، گەیاندیە پلەی پادشایەتی.

هەرچەند مەبەست لە «مەحموود» لەم بەیتەدا رەوشتی پەسەند کراوە، کۆ کردنەوەشی لەگەڵ «ئەیاز»داکە وەزیری سوڵتان مەحموود بووە، وردەکارییەکی جوانی تێدایە. شایانی وتنە «ئەیاز» ئەو کەسەیە لە فۆلکلۆری کورددا بە «هەیاسی خاس» ناوبانگی دەرکردووە.

(٤) واتە: تا دڵدارەکانی یار دیار بوون، هەموو بەتەمای پێگەیشتنی بوون و ئەویش بـە چـاو

پـرسی کـە: حـاڵی چـاو و دەروون و دڵت چـیە؟
هەر ئەشك و ئاهو داغە لەگەڵ سۆزی جانگوداز (٥)

مەشغووڵی «شەرحی گوڵشـەنی راز»م، دەفـەرموێ
سینەم کە شەرحە شەرحە دەکاتن بە تێغـی نـاز (٦)

حوققە و قەڵەم لە بەردەمیە شێخـی نـووشتەنووس
ئەفسوونگەری تەمایە لەگەڵ چەرخی حوققە باز (٧)

☞

نازی بەسەردا دەکردن. ئێستا کە کوشتوونی و کەسیان نەماوە، چاوی بێ کار ماوە و نازی بێ نیاز کەوتووە.

(٥) جانگوداز: گیان توێنەوە.

واتە: یار هەواڵی چاو و دەروون و دڵی لی پرسیم. منیش لە وەڵامدا وتم: چاوم فرمێسك دەرێژێ‌و دەروونم هەناسەی سارد هەڵدەکێشێ‌و دڵم پڕە لە داخ و سۆزی گیان توێنەوە.

دەشگونجێ رستەی «پرسی کە» بە «پرسیّ کە»یش بخوێنرێتەوە. ئەم بەیتە لەف و نەشری مورەتتەبی تیایە، «ئەشك» بۆ «چاو» و «ئاه» بۆ «دەروون»و، «داغ» و «سۆز» بۆ «دڵ» دەگەڕێتەوە.

(٦) گوڵشەنی راز: کتێبێکی هەڵبەستە بە فارسی شاعیری ویجدانی بەناوبانگی ئـازەربایجان «مەحموود شەبوستەری» دایناوە لە بابەتی تەسەووفدا. چـەند کـەسیش شـەرحیان لەسـەر نووسیوە وەك «موزەفەرەدین» عەلی شیرازی و «شەمس‌دین» موحەممەد گەیلانی نووربەخشی و مەولانا ئیدریسی کوڕی حیسامەدینی بیدلیسی و شێخ بابا «نیعمەتوڵڵای کوڕی مەحموودی نەخچەوانی... شەرحە شەرحە: توێ توێ.

واتە: سینەی من وەك دیوانی «گوڵشەنی راز» پڕە لە بیر و هەستی ناسك و بەرز. یاریش کە بە تێغی نازی برژانگەکانی سینەی لەت لەت دەکردم، لێم پرسی چـی دەکـەی؟ فـەرمووی گوڵشەنی راز لێك دەدەمەوە و لەسەری دەنووسم.

(٧) حوققە: شووشەی مەرەکەب. ئـەفسوونگەری: نـووسینی دوعـا بـە نـیازی جـێ‌بـەجێ بوونی مراز. حوققە باز: ساختەچی.

واتە: شێخی نوشتەنووس کە قەڵەم و مەرەکەبی لە بەردەمی خۆیدا داناوە تـەمایەتی بـە دوعاو نووشتە چەرخی ساختەچی رام بکا کە ئەوەشی هەرگیز بۆ ناکرێ، چونکە چەرخیش لەوکەمتر ساختەچی نیە.

ببیه لە مـن، درەختی «منی» لەعنەتە بەری
یەعنی بکە لە کیبر و ئەنانییەت ئیحتیراز(٨)

هەرکەس تەکەللومی بە «أَنَا الْخَيْر»ە وەك بلیس
ئەمڕۆ سبەی خیتابیە «یَا أَیُّهَا الْبَراز»(٩)

با زۆری بێ بە کەم مەگرە ئاهی بێکەسان
بەم سروە بایە عەرشی خودا دێتە ئیهتیزاز(١٠)

«مەحوی»! نیساری ڕەوزە کە ئەمجارە نەقدی جان
مەرگ ئەر نەبوو بە حاجیز و هەم چوویەوە حیجاز(١١)

---

(٨) منی: من ـ من کردن و خۆپەرستی و خۆدەرخستن. کیبر: فیز. ئەنانییەت: خۆدەرخستن. ئیحتیراز: خۆپاراستن.

واتە: ئەوەی خەریکی من ـ من کردن بێ و هەرخۆی بە شت بزانێ، وەك شەیتان لەعنەتی لێ دەکرێ. ئەمەش ئەوەمان تێدەگەیەنێ کە پێویستە ئادەمیزاد خۆی لە فیز و خۆبەزل زانین بپارێزێ.

(٩) بلیس: ئیبلیس، شەیتان. بەراز: ئەگەر عەرەبی بێ مەعناکەی «پیسایی»یە. ئەگەر کوردیش بێ ئەوە دیارە.

لە قورئانی پیرۆزدا هەیە کەوا شەیتان سوجدەی بۆ ئادەم نەبرد و وتی: ﴿أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ، خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ﴾ واتە: من لەو چاترم، منت لە ئاگر و ئەوت لە قوڕ دروست کردووە. مەحویش دەڵێ: ئەو کەسەی وەك شەیتان بکاو بڵێ من لە خەڵك چاترم، ئەمڕۆ بێ و سبەی بێ گرفتار دەبێ و پێی دەوترێ هەی پیسایی یا هەی بەراز.

(١٠) ئیهتیزاز: لەرزە.

واتە: هەناسەی ساردی ستەم لێکراوان بە کەم مەزانە هەرچەند زۆردار زۆر بەهێزیش بێ، یا بە کەمی مەزانە هەرچەند زۆریش لە دەم بێتە دەر و درێژە بکێشێ، چونکە ئەم هەناسەی ساردە عەرشی خودا دەلەرزێنێتەوە.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ حەدیسی پێغەمبەر (د.خ) کە دەفەرموێ: «عَرْشُ الرَّحْمٰنِ يَهْتَزُّ لِبُكَاءِ الْمَظْلُومِينَ» واتە: عەرشی خودا لەبەر گریانی ستەم لێکراوان دێتە لەرزە.

(١١) ڕەوزە [«رَوضه»]: مەرقەدی پێغەمبەر (د.خ). نەقد: نەختینە. حاجیز: ڕێگر.

-٢-*

تۆ نەبی مەلجەئی من بی، «أبَداً» نیمە مەلاز
لەو دەرە بێتو دەرمکەی، بە خودا نیمە مەلاز (١)

قاپی و بابی کەسێکی کە نیشانم دە، بچم
غەیری قاپی کەرەم و بابی عەتا نیمە مەلاز (٢)

تەمی غەم عالەمی داگرتووە، بێ مەئوا بووم
بەر دەری مەیکەدەیە و بەس، لەوەلا نیمە مەلاز (٣)

بەم هەموو تیرەوە، دڵ سینەمی دی، ئەو شێرە
لەرزی هاتێ، وتی: ئەم بێشە نەما نیمە مەلاز (٤)

واتە: ئەگەر مەرگ مۆڵەتی دای و ئەمجارەیش چوویتەوە حیجاز، نەختینەی گیانی خۆت لە بەردەمی مەرقەدی پێغەمبەردا ببەخشەرەوە و بیکە بە قوربانی.

دیارە مەحوی ئەم پارچە شیعرەی بە یادی مەدینە و مەککە و لەپاش گەڕانەوەی لە سەفەری حەج وتووە.

(*)[ئەم پارچە شیعرە و پارچە شیعری پاش ئەمە لە نوسخە پێشووەکەدا لە پیتی «ذال»دا بوون بەڵام لەبەر ئەوەی کە ئەم چاپە تازە لەسەر ڕێنووسی نوێی کوردی نوسرایەوە، گواستمانەوە بۆ پیتی «زێ» (بڵاوکردنەوەی کوردستان)].

-٢-

(١) مەلجە ء مەلاز [«مَلاذ»]: پەنا. «أبدا»: هەرگیز.

(٢) باب: دەرگا. عەتا: بەخشش.

واتە: لە دەرگای کەرەم و بەخششی خۆت بەولاوە من پەنایەك شك نابەم. ئەگەر هەیە پیشانم بدە با پەنا بەرمە لای.

(٣) مەئوا: ماوا، شوێن بۆ خۆ تێدا حەشاردان. دەر: دەرگا. مەیکەدە: مەیخانە.

(٤) واتە: دڵم کە سینەمی دی بەم هەموو تیرەوە کە پێیدا چووە، لەگەڵ ئەوەش کە لە ئازایەتیدا دەڵێی شێرە، لە ترسا لەرزی لێ هات و وتی: مادەم ئەم بێشەیەی سینەم لەدەست دەرچوو، ئیتر ڕێ و شوێن بۆ خۆم شك نابەم.

بـەختە، زاهـيد كـە بـەهەشتی بـووەتە مـەئوا، مـن
غەيری «بَيْتُ الْحَزَن»ی دەرد و جەفا نيمە مەلاز[٥]

شوكری حەق بەر دەری هـەر فـەقرە ئـيقامەتگاهم
بەر دەروباری نە سوڵتان و نـە شـا نـيمە مـەلاز[٦]

بەڵكە لەو ڕێـيەوە مـن پـەی بـەمە عـيمرانـی بـەقا
«مەحويا» غەيری خـەرابـاتی فـەنا نـيمە مـەلاز[٧]

-٣-

بۆتە موئنيس، بۆتە مەئوا، قەوم و شـاری ئـەلعەياز
دێوی بێتێ، جێ بە جێ دەڕوا بە باریێ ئەلعەياز[١]

هەركەسێ ساتێ لەگەڵ ئەو قەومە بووبێ، تا ئـەبەد
بـێتـەوە فكـری، لە زاری دادەبـاریێ ئـەلعەياز[٢]

---

(٥) واتە: زاهيد بەختی هەيە كە بەهەشت بووە بە جێگەی و منيش لە چارەڕەشی خۆمە لە خەفەتخانەی دەرد و جەفا بەولاوە پەنايەكم نيە.

(٦) فەقر: فەقيری. ئيقامەتگاه: شوێنی نيشتەجێ بوون. دەروبار: دەربار، كۆشكی شاهانە.
واتە: لە سايەی خواوە هەر لە بەردەرگای هەژاريدا بار و بارگەی خۆم دەخەم و دەحەسێمەوە و پەنا نابەمە بەر دەرباری هيچ پادشاهێك.

(٧) واتە: بۆيە كەلاوەكۆنی نەمانم كردووە بە پەناو شوێنی خۆم، بەڵكوو لەم ڕێگايەوە بگەمە ئاوەدانی ژيانی ڕاستەقينە.

-٣-

(١) موئنيس: هاودەم. ئەلعەياز [«اَلعَياذ»]: پەنا بەخوا... باریێ: جاریێ.
مەعنای ئەم بەيتە بەسراوە بە مەعنای بەيتی پاشەوەيەوە.

(٢) واتە: شارێكی وا بووە بە جێگەم و كۆمەڵە خەڵكێكی وا بوون بە هاودەمم، پـەنا بـەخوا

ئـەهلی تـەزویر و فـەسادن، غـاسبی مـاڵی عـیباد
موبتەلا بن بەم بەڵایە، ئـەهلی شـارێ، ئـەلعەیاز (٣)

فیتنە جۆیی، یەك بە یەك دانە بـە کـوشتن، ئـیشیان
ڕوو بەوانە ئەغلەبـەی ئـینزاری بـارێ ئـەلعەیاز (٤)

هارو مارن، غەیری یەك یەك، یەکسەری دێوو دەدن
ئیکتیفا نابێ بکەی «مەحوی»! بە جارێ ئەلعەیاز (٥)

☞

ئەگەر دێو بچێتە ئەو شارە لە تاوا بە یەگجاری ڕا دەکاو هەرکەس ساتێکی لەگەڵ ئەوکەسانەدا ڕابواردبێ، تا دنیا دنیایە هەرچەند یادیان بکاتەوە «پەنا بەخوا» لە دەمی دادەبارێ.
لە ناو کوردانا مەشهوورە دەڵێن فلان کەس دێو لەگەڵی هەڵناکا.
(٣) تەزویر: ساختە. غاسب، [«غاصِب»]: زەوتکەر.
واتە: دانیشتوانی ئەم شارە ساختەچی و ماڵی خەڵك خۆرن. پەنا بەخوا لەوە کە خەڵکی شارێ تووشی دەردی وا بین کە خەڵکی شارەکەی من تووشی بوون.
(٤) فیتنە جۆیی: بە دوای ئاژاوەداگەڕان.
واتە: ئیشیان بریتیە لە ئاژاوە گێڕان و یەك بە یەك بە کـوشت دان. لە هـەر کـۆمـەڵە «پـەنا بەخوا»یەکدا، کۆمەڵێکی ڕوو بەوانە.
ئەگەر لەبەر ڕاگرتنی هاوسەنگی بەیتەکان نەبوایە، وشـەی «بـارێ»ی ئـەم بـەیتەمان بـە «باری» دەخوێندەوە بە مەعنا «خوا» و مەعنای بەیتەکەش وا باشتر دەهات.
(٥) دەد: دڕوندە.
واتە: تاکە تاکەیەکیان نەبێ هەموو هارن و بوون بە مار و دێوو دڕوندە و نابێ ئادەمیزاد بە تەنیا جارێك «پەنا بەخوا کردن» لێیان واز بێنێ.
ئاخۆ «مەحوی» لەم پارچە شیعرەیدا باسی کێ و کوێ دەکا؟ هیچ بـەڵگـەیەکـی تـایبەتی بەدەستەوە نیە ئەمەمان بۆ دیاری بکا. لە مێژووی ژیـانی مـەحوی خـۆیشـیدا، لە سـلێمـانی بەولاوە شارێك نیە ئەوەندەی تێدا ژیابێ بەم جۆرە لێی بێزار بـبێ. ئـێمـە وای بـۆ نـاچین لە سلێمانی بەولاوەی مەبەست بێ، بەڵام بەداخەوە سلێمانی و خەڵکەکەی بوون بە قوربانی بۆ
☜

-٤-*

بە داوە وەعزی و، خۆشی بە تاوە یـاحافیز!
لە هەڵقوڵانە کە لیکی دەم و لچـی واعـیز (١)

دەفەرموێ کە حەکیم و دەوا مـەیە و سـاقی
دەگرنەوە لە نەخۆشی منا کـەوا «حـافیز» (٢)

کە باسی لێوو ددانی بکەن، بەدەر دەکـەوێ
نیساری لەعل و گوهەر کردنی دەمی لافیز (٣)

☞

کردەوەی بەد و ستەمکارانەی تاقمێ لەوانەی کەسانی ئازادبیری وەك مەحوییان ئازار داوە و وا مەحوی لێرەدا تێکرای خستوونەتە بەر هێرشی خۆی. دیارە ئەگەر مەحوی کەسێك بوایە لە چەرخێکدا ژیابوایە گرێ کوێرەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی بۆ لێك بکرایەتەوە، دەیتوانی بە وردی دیاری بکا کێ شایانی ئەوەیە بیکا بە نیشانەی تیری هێرشی خۆی و شارێك تێکڕا وا نەداتە بەر هێرش.

(*) [ئەم پارچە شیعرەمان لە پیتی «ظ» گواستەوە بۆ ئێرە. (بڵاوکردنەی کوردستان)].

-٤-

(١) واتە: خوا بمانپارێزێ، واعیز گەرم بووە و هاتووەتە جۆش و لیك بە دەم و لچ و لالغاوەیدا دێتە خوارەوە و وەعزەکەشی هەموو هەر فێڵ و کەڵەك و داوە دەینێتەوە بۆ خەڵك.

(٢) حافیز [«حافظ»]: مەبەست دیوانی خواجە حافیزی شیرازییە کە بووە بە باو دەیگـرنەوە بەنیازی زانینی سەرەنجام. گرتنەوەکەشی بەم جۆرەیە: کتێبەکە پێوە دەدەن، ئەنجا دەیکەنەوە، تەماشای سەرەتای ئەو قەسیدەیە دەکەن کە کەوتووەتە لاپەڕەی یەکەمی و بـەپێی مـەعنای قەسیدەکە تێ دەگەن کەوا ئەو مەبەستەی لە دڵیان گرتووە سەرەنجامی چۆن دەبێ.

واتە: کە دیوانی حافیزی شیرازیم بۆ دەگرنەوە بزانن نەخۆشییەکەم کەی و بە چی چـاك دەبێتەوە، تەماشا دەکەن دەڵێ دەرمانی دەردم بریتیە لە مەی و دوکتۆری بریتیە لە مەیگێڕ.

(٣) نیسار: بڵاوکردنەوە. لافیز، [«لافِظ»]: ئەوەی وتە (لَفظ)ی بە دەما دێ.

واتە: کە باسی لێوو ددانی یار بکەن، دەردەکەوێ کەوا قسەکەرەکە بە قسەکانی لەعل و گەوهەر بڵاو دەکاتەوە. مەبەستی ئـەوەیە بـڵێ لێوی سـووری یـار لەعـلێکـی وایـە و ددانـە سپیەکانی گەوهەرێکی وان باس کردنیان وەك لەعل و گەوهەر بەنرخە.

له نه‌قسی باتین ئه‌سه‌ر ئاخری ده‌بێ زاهیر
له ئاخرا شه‌ل و شێتی عه‌قیده ما جاحیز(٤)

چ شۆخه! هاتبوو، گۆیا عه‌یاده‌ته «مه‌حوی»
كه ڕۆیی، ڕووشی نه‌دامێ بڵێ خودا حافیز(٥)

---

(٤) ئه‌سه‌ر: نیشانه. جاحیز [«جاحِظ»]: یه‌كێكه له زانا به‌ناوبانگه‌كانی ئیسلام و له پێشه‌وایانی به‌ره‌ی موعته‌زیله، له ده‌وروبه‌ری ٧٧٥ی زایینیدا له‌دایك بووه و له ٨٦٨ی زایینیدا مردووه. له زانسته‌كانی سه‌رده‌م شاره‌زاو زانایه‌كی ورد و بیر تیژ بووه، داب‌و نه‌ریتی خه‌ڵكی سه‌رده‌می له نووسینه‌كانیدا تۆمار كردووه. «الحَيوان» و «البَيان وَالتّبيين» و «البُخَلاء» له كتێبه هه‌ره به‌ناوبانگه‌كانیتی.

واته: ئه‌وه‌ی له ده‌روونیدا كه‌م و كورتی هه‌بێ، له له‌شیشیدا ده‌رده‌كه‌وێ. بۆیه‌ش جاحیزی موعته‌زیلی كه باوه‌ڕێكی نادروستی پێچه‌وانه‌ی ڕێ‌و شوێنی ئه‌هلی سوننه‌ت و جه‌ماعه‌تی بووه، شه‌ل و شێت كه‌وت. مه‌شهووره جاحیز شه‌ل بووه و باڵاو ڕواڵه‌تێكی ناشیرینیشی بووه.

دیاره مه‌حوی بهم به‌یته ده‌یه‌وێ پلار بگرێته كه‌سێكی تایبه‌تی كه هه‌م به‌دیمه‌نیش ناشیرین بووه و هه‌م بیر و ڕایشی په‌سه‌ند نه‌بووه لای، ئه‌گینا به‌ڵگه‌ی وا به‌ڵگه‌یه‌كی بێ ڕێ‌و جێیه و هیچ په‌یوه‌ندییه‌ك له نێوان جوانی سه‌ر و سووره‌ت و ڕاستی بیر و باوه‌ڕدا نیه.

ئه‌م جۆره كه ئێمه مه‌عنای به‌یته‌كه‌مان پێ لێكدایه‌وه، له ڕاستیدا ڕاست كردنه‌وه‌ی به‌ڵگه هێنانه‌وه‌كه‌ی مه‌حوییه، ئه‌گینا دیاره نیوه‌ی یه‌كه‌م و دووهه‌می به‌یته‌كه له‌گه‌ڵ یه‌ك ناگونجێن. به‌پێی نیوه‌ی یه‌كه‌می ده‌بێ جاحیز له‌به‌ر چه‌وتی بیروباوه‌ڕی له ئاخردا شه‌ل و شێتیش بووبێ، كه‌چی ئه‌م نیوه‌ی دووهه‌مه ده‌ڵێ جاحیز سه‌ره‌نجام، وه‌ك شه‌ل و شێتی له‌ش بوو، شه‌ل و شێتی بیروباوه‌ڕیش بوو.

(٥) عه‌یاده‌ت: مه‌به‌ست له نه‌خۆشی كه‌وتووی ناو جێگایه.

واته: سه‌رم له بێباكی و كه‌مته‌رخه‌می یار سڕ ماوه. لای خۆی هاتبوو بۆ سه‌رخۆشی لێكردنم به‌هۆی نه‌خۆشیمه‌وه، كه‌چی كه ڕۆیشت، لایه‌كیشی لێ نه‌كردمه‌وه و ماڵاوایی لێ نه‌كردم.

تیپی «ژێ»

-١-

ڕووتـــی دی لەو ڕۆژەوە، گـــەر ڕۆژە ســەرگەردانـە ڕۆژ
گـەییيە ئـێوارە وەکـوو مـن، ئـیشی قـوڕ پـێوانـە ڕۆژ [(١)]

ڕەهڕەوی ڕێگەی مـەحەببەت وا دەبـێ، هـەر سـەعیەتی
تـــا هـــەیە لەم ڕێگـــە ئـــاخر کـاری سـەردانـانە ڕۆژ [(٢)]

لاجەرەم کردوویە نـووری جـیلوەی ئـەو مـاهە بـە چـاو
دەوری بۆ ئـەو شـەمعەیە دایـم وەکـوو پـەروانـە ڕۆژ [(٣)]

شـــەو بـــە ئـــێمـــە بـــا نـــەویدی هـــاتنی جـــانانی دا
یـەعنی: ئـەی شـەونم گـەلینە! مـوژدەبێ مـیوانـە ڕۆژ [(٤)]

-١-

(١) واتە: ڕۆژ لەو ڕۆژەوە ڕووی تۆی دیوە، بە ڕۆژدا سەرگەردانە و دێ و دەچێ. کە گـەییيە ئێوارەیش وەك من بۆ خۆی قوڕ دەپێوێ.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ﴾ واتە: کە ئەسکەندەری جووت شاخ گەیشتە شوێنی ئاوابوونی ڕۆژ دیتی لەناو کانییەکی قوڕە ڕەشەدا ون دەبێ.

(٢) ڕەهڕەو: ڕێبوار. سەع: سەعی، هەوڵ.

واتە: ڕێبواری ڕێگای دڵداری دەبێ وەك ڕۆژ بێ، تا بەڕێوە بێ هەر هەوڵ بداو سەرەنجامیشی سەردانان بێ، وەك ئەو.

(٣) لاجەرەم: بێ گومان.

واتە: دیارە ڕۆژ تیشکی دەرکەوتنی مانگی یاری بە چاو دیوە، بۆیە هەمیشە وەك پەروانە بەدەوری مۆمی ئەودا خول دەخوا.

(٤) نەوید: موژدە. جانان: دۆستان. شەونم گەلینە: ئەی کۆمەڵی شەونم!.

واتە: شەو کە با هەڵی کرد موژدەی هـاتنی دۆسـتانی داو وتـی: مـوژدەتان بـدەمێ ئـەی دڵدارینە، یاری وەك ڕۆژ جوان میوانتانە، لە خۆشییاندا هەڵسن بچن بە ئاسماندا بە پیرییەوە و منیش هەڵتان دەگرم. مەبەست لەوەیە کە ڕۆژ هەڵدێ شـەونم دەبـێ بـە هـەڵم و دەچـێ بـە ئاسماندا.

مـــەتڵەبت گـــەر یـــارە، هـــەر ســـەعیت بـــەکـــارە دائـــیما
بـــــۆ تـــەوافـــی قـــاپییەك وا بـــەر زەدە دامـــانە ڕۆژ(٥)

شـــەو دەبـــێ بـــادەی لە دەســـتی ســـاقییەك وەرگـــرتبێ
ئـــەم ســـبەینێیـــە لە مـــەشریق دێتـــەدەر مـــەستانە ڕۆژ(٦)

ئـــەڵبـــەتە مـــەجنوونی ڕۆژی ڕوومـــەتی لەیـــلایەکـــە
موتتەسیل، شام و سەحەر، کەوتۆتە ئـەم شـاخانە ڕۆژ(٧)

مـــاهەکـــەم ئـــەمشەو شـــوکر پـــڕتـــەوفشانی خـــانەیە
قەت لە دەرگا دەردەچم گـەر بـێتـە ئـەم سـەربانە ڕۆژ(٨)

ئـــەم گـــلاراوەی لە عـــیشقە تـــا قـــیامەت هـــەر دەبـــێ
سەد مەسیحا چاری نـاکـا، دەردی بـێ دەرمـانە ڕۆژ(٩)

---

(٥) بەرزەدە دامان: داوێن هەڵکردوو.

واتە: ئەگەر دەتەوێ بگەی بە یار، دەبێ بزانی کەوا هەمیشە هەر هەوڵدان کەڵکی بـۆت هەیە. نابینی ڕۆژ وا داوێنی خۆی هەڵکردووە و مەبەستی تەنها زیارەتیماڵێکە...

مەبەست لە داوێنی ڕۆژ شەوقەکەی و لە داوێن هەڵکردنیشی سێبەرکردنیەتی لە دیواری ماڵدا.

(٦) واتە: کە ڕۆژ سبەینان وەك سەرخۆش لەودیوی شاخەوە دێتەدەر، دیارە هی ئەوەیە شەو پیاڵەی شەرابی لە دەستی پیاڵەگێڕێك وەرگرتووە.

(٧) موتتەسیل [«مُتَّصِل»]: پەیدەرپەی. شام: ئێوارە. سەحەر: سبەینێ.

مەبەستی لەوەیە کە ڕۆژ سبەینان لە پەنا شاخەوە هەڵدێو ئێواران لە پەنا شاخدا ون دەبێ.

(٨) پڕتەوفشان: تیشك دەرەوە. خانە: ماڵەوە.

واتە: لە سایەی خواوە ئەمشەو یارە جوانەکەم لە ماڵدا تیشك دەداتەوە، بۆیە ئەگەر ڕۆژ بیشێتە سەربانەکەم ناچم بۆ لای و لای یارەکەم بەجێ ناهێڵم.

سەربانە (ن): بەردەرگانە.

(٩) گلاراو: ئۆقرە نەگرتن لە شوێنێکدا، چاوئێشە. مەسیحا: حەزرەتی عیسا کـە یـەکێك لە موعجیزەکانی ئەوە بووە کوێری مادەرزادی چاك کردووەتەوە.

رۆژو شەو ئەم سەرزەمین و بن زەمینەی پشکنی
نەبووە شوێن هەڵگر لە عەکسی جیلوەی ئەو جانانە رۆژ(١٠)

رۆحی بەفدا کە، بزانە کێیە چەوگان بازەکە
«مەحویا» چەوگانە عیشق و گۆیە لەم مەیدانە رۆژ(١١)

حەقیە رۆژو شەو کە بێ تابی دەکا، وادەی ویسال
شەو بوو، بێبەش ما لە وەسڵی ئەو سەراپا جانە رۆژ(١٢)

واتە: ئەم گلاراو پێکەوتنەی رۆژ کە لە شوێنێکدا ئۆقرە ناگرێ‌و وەك چاوێشەدار هەر ئەملاو ئەولا دەکا، بەهۆی دەردی عیشقەوەیە و تا قیامەت هەر بەردەوامە و دەردێکی بێ دەرمانە، تەنانەت عیسایش کە تیماری چاوی کوێری مادەرزادی کردووە پێی چار ناکرێ.

عیشقە (ن): عیشقا.

(١٠) شوێن هەڵگر: ئەوەی بەدوای کەسێکدا بگەڕێ‌و بتوانێ بزانێ بەکوێدا رۆیشتووە.

جیلوە: تیشك دانەوە.

واتە: رۆژ، بە شەو و بە رۆژ رووی زەوی و بنی زەوی هەموو پشکنی بەدوای یاردا، کەچی هێشتا بەو هەموو رۆشناییەوە کە هەیەتی شوێنی تیشکی ئەوی نەدۆزییەوە و پەیی پێ نەبرد و نەیزانی بەکوێدا رۆیشتووە...

(١١) چەوگان: گۆچان، ئەو دارەی لە یاری گۆو چەوگاندا گۆکەی پێ هەڵدەدەن.

واتە: لە مەیدانی عیشقدا رۆژ وەك گۆ وایە و عیشق ئەو گۆچانەیە پێی هەڵدەدەن. بەڵام هێشتا گۆچان هەڵگرەکە نەدۆزراوەتەوە، بەڵکوو مەحوی تۆ بیدۆزیتەوە و گیانی خۆتی بەقوربان بکەی.

لێرە بەدواوەی ئەم پارچە شیعرە لەبارەی ناوەڕۆکەوە لە پارچە شیعرێکی سەربەخۆ دەچێ، بەڵام چونکە دوا وشەی نیوەی یەکەم و دووهەمی بەیتی یەکەمی وەك یەك نیە و ناوی شاعیریش لە دوا بەیتدا نەهێنراوە وەك لە پارچە شیعرەکانی‌تردا و لە هەموو هۆیەکانیش گرنگ‌تر چونکە لە نوسخە دەستنووسەکاندا بە سەربەخۆ دانەنراوە، ئێمەش هەروەك خۆی هێشتمانەوە.

(١٢) بێ تابی: بێ‌تاقەتی.

شــەو چ شــەو، لێ پشکــواوی قــەڕنــەها ســوبحی ئــومێد
هەر لە داوێنــی یــەکــێ ســوبحا بــە لەك پــەنهانە ڕۆژ(١٣)

شــــەو شــــەوی مــیعراجــی شــاهی ئــەنبیا بــێ، وا دەبــێ
بیپەرستێ، بەڵکــی ســوجدەی بــۆ بــبا هــەر ئــانە ڕۆژ(١٤)

شەو نەبوو، بەحری موحیتی عەنبەری بــوو، نــاوی شــەو
بوو بە نیسبەت ئەو شەوە، خاکستەری گوڵخــانە ڕۆژ(١٥)

بــــۆ کــــەمێ لەو عــەنبەرە، بــۆ تــەقوییەی ڕۆحــی دەمــاغ
بێنی کــا، وەك ئــێمــە دایــم چــاوەڕێی ئــیحسانە ڕۆژ(١٦)

من فیدای ئەو زاتە بم، بــەو، ئــەو شــەوە بــوو بــەم شــەوە
تا قیامەت هەر حەسەد بــا، بــەو شکــۆهـ و شــانە ڕۆژ(١٧)

☞

ئەم بەیتە باسی میعراجی پێغەمبەر (د.خ) دەکا بۆ ئاسمان. دەڵێ: ڕۆژ حەقیەتی بە شەو و بە ڕۆژ بێتاقەتی دەکا، چونکە وادەی گەیشتن بە خزمەتی پێغەمبەر شەو بوو و ئەو بە شەو چوو بۆ ئاسمان. لەبەر ئەوە ڕۆژ نەیتوانی بگا بە خزمەتی و لەو نیعمەتە بێبەش مایەوە و ئەو زاتەی نەدی کە سەرتاپای وەك گیان شیرینە.

(١٣) واتە: ئەو شەوە چ شەوێ بوو؟ شــەوێ بــوو ســەدەها ســاڵە بــەرەبەیانی هــیوا لەوەوە دەپشکوێ و لە داوێنی هەرکام لە بەیانییەکانیدا هەزاران ڕۆژ پەنهانە و خۆی حەشار داوە.

(١٤) ئان: کات. بەڵکی: بەڵکوو.

(١٥) خاکستەر: خۆڵەمێش. گوڵخان: توونی گەرماو.

واتە: ئەو شەوە شەو نەبوو. هەر بەناو شەو بوو. ڕەشییەکەی هی ئەوە بوو ئوقیانووسێکی پڕ لە عەنبەری بۆن خۆش بوو. ڕۆژیش لەچاو ئەو شەوەدا خۆڵەکەوەی ناو توونی گەرماو بوو.

(١٦) تەقوییە: بەهێزکردن. دەماغ: مێشك. بێن: بۆن. ئیحسان: خێر و حەسەنات و چاکە لەگەڵ کردن.

بێنی (ن): بۆنی.

(١٧) واتە: شەوی میعراج لەسایەی پێغەمبەرەوە ـبەقوربانی بم!ـبوو بەم شەوە پایەبەرزە کە تا دنیا دنیایە ڕۆژ بەخیلی بە شان و شکۆی دەبا.

تۆ قوبووڵم کەی بە عەبدی خۆت و بەندەی ئەو، خودا!
تا ببێتە خانەڕووبم، چەند ئەگەر خاقانە، ڕۆژ[١٨]

دائیمەن سەر خۆی و سەر ئال و سەحابەی بێ نیسار
پڕ بە عیلمی تۆ، سەلاتی تۆ، هەتا تابانە ڕۆژ[١٩]

بەڵکە تا ئەو وەقتە مەبرووکە موبارەك جێگەیە
غەیری نووری ئەو، نە مەهـ نووری لەناوا ما، نە ڕۆژ[٢٠]

لەو سەلاتانە کە وەك گەوهەرن و دەدرەوشێنەوە
جیلوەدەر، لامیع، هەموو رەخشندە، وەك رەخشانە ڕۆژ[٢١]

---

(١٨) خانەڕووب: ئەوەی ناوماڵ گسك دەدا. خاقان: لەقەبی پادشاهانی چین و تورکستان بووە.
واتە: خوایە بمکەی بە بەندەی خۆت و ئەو پێغەمبەرە، تا ڕۆژ بەو هەموو شان و شکۆوە کە هەیە و دەڵێی قاقانی چینە، لە ئاستمدا ئەوەندە سووك و بێ بایەخ بنوێنێ، ببێ بە گسكدەری ناو ماڵم.

(١٩) نیسار: بڵاوکردنەوە و هەڵپڕژاندن. تابان: تیشكدەرەوە. مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەوە.

(٢٠) مەبرووك: موبارەك، پیرۆز. مەهـ: مانگ.
واتە: خوایە! ئەوەندەی خۆت دەزانی. هەمیشە رەحمەت بەسەر پێغەمبەر (د.خ) و ئال و ئەسحابیدا بڕێژی تا دنیا دنیایە و تا ڕۆژ تیشك دەداتەوە، بەڵکوو تا ئەو وەخت و سەعاتە پیرۆزە کە لە نووری پێغەمبەر (د.خ) بەولاوە، نە نووری ڕۆژ لەناوا دەمێنێ و نە نووری مانگ.

(٢١) جیلوەدەر: تیشك بەخش. لامیع: خاوەن شەوق. رەخشندە: دەرەوشاوە. رەخشانە ڕۆژ: ڕۆژی رەخشان.

-٢-

پــرسرا حــاڵم، کــه مــن کــەوتم لەبــەر پــێیــا درێژ
ئەو وتی: هەر سێبەری دیوم بووە سەرسام و گێژ (١)

تا لە دەوری لێوی ئاڵی خەتتی سەبزی بوو عـەیان
عاشقانی جوملە وەك بـەنگی دەبـینم گـێژو وێژ (٢)

وا موشەووەش بوو کە میحرابی برۆتـی دی ئـیمام
ئیزنی خەڵقی دا کە دنیا ئـاخرە، بـۆ دێنـە نـوێژ (٣)

ئـــابڕوو ڕێژە ویســالی یــار و خــوێن ڕێژە فـیراق
عالەمی عیشق و مەحەببەت هەر بڕێژە، هەر بڕێژ (٤)

-٢-

(١) واتە: کە لەبەر پێی یاردا درێژ کەوتم هەواڵمیان لێ پرسی، ئەویش لە وەڵامدا وتی: تەنها بە دیتنی سێبەرم سەرسام و گێژ بووە و کەوتووە، ئەگینا نە دیومە و نەدیومی.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی پاکنووس نەکراوی شاعیر خۆیدا بەم جۆرەش نووسراوە:

ئەو وتی: هەر سێبەرم سەرخست و بوو سەرسام و گێژ

(٢) بەنگی: بەنگ کێش.

واتە: هەر بە دەرکەوتنی گەنەمووی دەوری لێوی، دڵدارەکانی هەموو وەك بەنگ کێش گێژو وێژ کەوتن. مەبەست لە پەیوەندی نێوان دەرکەوتنی گـەنەمووی دەوری لێوی یـار و گـێژووێژ کەوتنی دڵداران، یا پەیوندەی نێوان رەنگی بەنگ و گەنەمووی سەرلێو یا ناسکی و باریکییانە.

(٣) واتە: کە پێش‌نوێژ لە میحرابی مزگەوت و لە کـاتی نـوێژدا بـرۆی رەشـی وەك مـیحراب هیلالیتی دی؛ سەری لێ شێوا، وای زانی رۆژی قیامەت هەڵساوە و مانگ رەش بووەتەوە و لە ئاسمان کەوتووەتە خوارەوە، بە خەڵکەکەی وت: بڵاوەی لێ بکەن و نـوێژ نـەکـەن چـونکە قیامەت هەڵساوە و تەکلیف لەسەر خەڵك نەماوە.

(٤) ئابڕوو ڕێژ: ئابڕووبەرە.

کێ لە گوڵزاری نیشاتا گوڵبـوونی شـیرینی نـاشت
ئەو لە کۆساری غـەما فـەرهادی کـردە لالەنـێژ(٥)

هەر بە تیرێ خستمی، هـەڵیـاوەسیم، ئـیشی مـنی
بەس لە کورتی بڕیەوە، عومری موژە و زوڵفی درێژ(٦)

نەبووە قەت «مەحوی»!، وتی: بوونی من و تۆ پێکەوە
حوسنە ئاوی زیندەگی، عیشق ئاگرێکە دڵ برێژ(٧)

☞

واتە: دڵداری یا دەبێ بەهۆی ئابڕوو چوونی دڵدار یا دەبێ بەهۆی ڕشتنی خوێنی، چونکە ئەگەر بگا بە یارەکەی ئەوا لە خۆشییاندا شێت دەبێ و ئابڕووی دەچێ چونکە خەڵك گەمە و گاڵتەی پێ دەکەن. ئەگەر لێیشی دوور بێ ئەوا لەتاو دەرد و ئازار بەکوشت دەچێ.

(٥) واتە: دڵداری وەنەبێ هەر سەرێکی هەبێ کە بریتی بێ لە خۆشی گەیشتن بە یار، چونکە وەك لە باخچەی خۆشیدا دار گوڵی جوانی «شیرین» دێنێتەکایە، لەکۆساری خەم و مەینەتیشدا «فەرهاد» دەدا بە کوشت و لە دڵۆپی خوێنی لالەی سوور بەسەر شاخەوە دەڕوێنێ.

لە هـێنـانی نـاوی «شـیرین» و «فـەرهاد»دا لەم بـەیتەدا دوو ئـیستیعارەی مـوسەڕەحـە و تەناسوبێکی جوان و لەبارەی مەعناشەوە تیباقێکی ناسك هەیە.

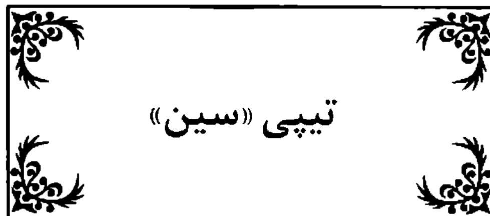
(٦) موژە: برژانگ.

واتە: خوا عومری برژانگ و زوڵفی یار درێژ کا، یار لە کورتی کاری منی پێیان بڕییەوە، بە تاقە تیرێکی برژانگی کوشتمی و بە تاڵێکی زوڵفی کردمی بە دارا.

ئەم بەیتە لەف و نەشری مورەتـتەبی تـیایە، «مـوژە» پـەیوەندی بـە «خـستن» و «زوڵف» پەیوەندی بە «هەڵواسین»ەوە هەیە.

(٧) زیندەگی: ژیان. دڵ برێژ: دڵبرژێن.

واتە: یار پێی وتم: من و تۆ پێکەوە نامانکرێ، چونکە جوانی من وەك ئاوی ژیان و عیشقی تۆیش وەك ئاگرێکی دڵ برژێن وایە، ئاو و ئاگریش هەرگیز پێکەوە کۆنابنەوە.

تیپی «سین»

-١-

بــپرسە حــاڵم، ئــیهمالی وەفـا بـەس
بترسە تۆ لە حەق، جەور و جەفا بەس[١]

بــە کــامی غــەیر و بــێگــانە، بـرالە!
بەری بــوونت لە یـار و ئـاشنا بـەس[٢]

ئــیلاهی بــێ بـەڵابـێ نـەخلی بـاڵات
بەری بۆ من بەڵا بوو، هەر بەڵا بـەس[٣]

نــزیکە مــردنت ئــەی پــیرە زاهــید
وەرە با تۆبە کـەین، ئـیتر ریـا بـەس[٤]

خودا ئەم دەردی عیشقەم لێ نەکا کـەم
هەتا هەم بەس لەباتی هەر دەوا بەس[٥]

ئــەوی ئــەو وێڵیــە بـورجـی زەمـینە
دە بەس بڕوا مەسیحا بۆ سەما، بەس[٦]

-١-

(١) ئیهمال: پشتگوێ خستن و گوێ پێنەدان. حەق: خودا.

(٢) کام: ئارەزوو.

(٣) نەخل: دار خورما، کینایە لە بەرزی.

(٤) ریا: رووپامایی کە بۆ خاتری خودا نەکرابێ.

(٥) واتە: خوا دەردی دڵداریم سووك نەکاو دڵم هەمیشە هەر پڕ بێ لە خۆشەویستی. تا ماوم ئەم دەردەم لەجیاتی هەموو دەرمان و تیمارێك بەسە.

(٦) واتە: ئەو شوێنەی عیسا بەدوایدا دەگەڕێو بۆی وێڵ و سەرگەردان بووە، لە ئاسماندا نیە بەڵکوو بورجی زەوییە. کەواتە با بەس بڕوا بۆ ئاسمان بۆ گەڕان بەدوایدا.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بەوە کە عیسا، وەك لە حـەدیسی پێغـەمبەردا (د.خ) هـەیە، لە رۆژی قیامەتدا لە ئاسمان دێتە خوار و پاش چەند ساڵێ وەفات دەکاو لە مـەدینە لەپاڵ مـەرقەدی پێغەمبەردا (د.خ) دەنێژرێ. کەواتە مەحوی لەم بەیتەدا تەفسیری چوونی عیسای بۆ ئاسمان بەوە کردووەتەوە کەوا سەرگەردانی عیشقی پێغەمبەرە (د.خ) و بەدوای ئەودا وێڵە.

لەسەر تێپەڕ بـووە خـوێنـاوی جـەرگم
بە سەرما بێنە، ئەی دڵ، ماجەرا بەس[٧]

کە مـن دڵ پـڕ کـەدەرم و لێڵە عـەیشم
لەکن من بەس بکەن باسی سەفا، بەس[٨]

کـە نـادا «مـەحویا» دادێ بـە حـاڵت
بـەسی بـێ داد و ئـاه و نـاڵە، بـا بـەس

-٢-

چ بکەم نە ئەو کەسەم کە کەسم بـێ لەلا بـە کـەس
خۆشم نەگەیمە ئەو کەسە ئەو من بکا بە کـەس[١]

گەر ئیشی رۆحتە، کـە نـەبوو کـەس بـە دەسـتەوە
دەست هەڵگرە لە رۆح و مەبە ئیلتیجا بـە کـەس[٢]

---

(٧) ماجەرا: «ماجرىٰ»، ئەوەی رووی دا، رووداو.

واتە: خوێناوی جگەرم ئەوەندە هەڵچووە لە سەرم تێپەڕیوە. دەسا ئەی دڵ ئیتر با بەسی بێ، کەم دەرد و بەڵام بەسەردا بهێنە.

(٨) کەدەر: تاریکی، تاڵی. سەفا: خۆشی و بێ گەردی.

-٢-

(١) واتە: چی بکەم، چارم چیە! نە خۆم کەسێکی ئەوەندە پێ گەیشتووم خەڵك لە بەردەستما پێ بگەن و نە دەستیشم گەیشتە کەسێکی وا پێم بگەیەنێ.

(٢) واتە: تەنانەت بۆ مەسەلەیەکیش کە پەیوەندی بە گیانتەوە ببێ، ئەگەر کەسێکت دەسگیر نەبوو لەخۆیەوە بەفریات بگات، تۆ دەست لە گیانی خۆت هەڵبگرە، ئەوە باشترە لەوە پەنا بەریتە بەر کەسێك کە لەوانەیە دەست بەڕووتەوە بنێ.

نــائەهلی ئـەم ئـەهالییە مـەعلوومی مـن کـە بـوو
شوکری خودا، خودا بەس، ئومێدم نەما بە کەس(٣)

لێوی بــە پــرسشی چ نــەخۆشــێ نـەپشکوانـد
دەردا! تــەبیبی ئــێمـە کـە نـادا دەوا بـە کـەس(٤)

خــورشید و ســایە پـێکـەوە نـابن، دە حـەقیەتی
ئەو جیلوە وەحشییە کە نـەبێ ئـاشنا بـە کـەس(٥)

بــەس بـێسـەبەب پـەرستی، ئـەتیبا دەوا دەدەن
بەس هەر خودا تەبیبە کـە نـادا شـیفا بـە کـەس(٦)

(٣) واتە: کە بۆم دەرکەوت ئەم خەڵکە چەند نامەردن، لە سایەی خواوە دەستم لە هـەموان داشۆری و پشتم تەنها بە خوا بەست.

ئەم چەند بەیتە نیشانەی کێشەیەکی سەختن لە دەروونی مەحویدا بەرابەر بە پـەیوەندی کۆمەڵایەتی ناو خەڵك و تەنگو چەڵەمەی ژیان و ناڵەیەکی سـەخت و تـوندی دەربـڕیـنی بێزارین لە ژیانی پڕ لە تاڵو سوێری کەکەسی تێدا بەدەم کەسەوە ناچێ.

(٤) پرسش: پرسیار.

واتە: یار لێوی نەکردەوە هەواڵی نەخۆشیك بپرسێ. ئەی دەرد وادیارە پزیشکەکەی ئێمە نیازی نیە دەرمانی دەردی کەس بدا.

(٥) خورشید: خۆر. سایە: سێبەر. وەحشی: کێوی، دەسەمۆ نەبوو.

واتە: یار وەك خۆر وایە و ئێمە وەك سێبـەر وایـن. کـەواتـە تـێشکی سـڵ کـەرەوەی ئـەو حەقیەتی نابێ بە هاوڕێی هیچکام لە ئێمە.

(٦) ئەتیبا، [«اَطِبّا»]: جەمعی «طبیب»ە بەمەعنا پزیشك.

واتە: با بەسی بێ سەبەب پەرستی و تۆزێکیش موسەبیب بپەرستین.

ئەم سەبەبانە کە پێیان دەڵێن پزیشك هەر دەرمان دەدەن. پزیشکی راستەقینە هەر خوایە کە چاك کردنەوەی نەخۆشی لە دەستدایە و بە کەسی ناسپێرێ.

زاهـید وەرە ڕوویـێ بکـەرە بـارەگـاهی عـیشق
عـالی جـەنابە، وا نـیە هـەر ڕێ بـدا بـە کـەس[(٧)]

موحتاجی مەرحەمەتیە چ ناکەس، چ کەس، بە گەل
ئەو تاقە بێ‌کەسێکە کە گـرتی خـودا بـە کـەس[(٨)]

جێی ئیعترازی کەس نـیەت و نـەبووە، هـەرکەسێ
لادا لە نـابەکـار و حـەزەرکـا لە نـابەکـەس[(٩)]

گـەر تـێبگـەن لە گـەوهەری دڵدا چ مـەوج ئـەدا
ئەم شەوچراغە لەم شەوەدا کەس دەدا بە کەس[(١٠)]

حەق بێژی یەك گـوناهیە مـەنسوور و حـەقمە مـن
ئەم قەتعە گەر نیشانی نەدەم «مەحویا» بە کەس[(١١)]

---

(٧) واتە: بارەگای عیشق زۆر بەرز و دڵ فراوانە، جێی هەموو کەسێکی تێدا دەبێتەوە، دەسا زاهید وەرە ڕوویەکی تێ بکە، وەنەبێ تەنها ڕێی ئەوانە بداکەکەسن. ڕێی تۆیشی تێدا دەبێتەوە.

(٨) واتە: ئەو کەسە تاك و بێ‌کەسەی کە خوای گرتبێ بە کەس بۆ خۆی، کەسێکی وای لێ دەردەچێ کەس و ناکەس هەموو بەکۆمەڵ موحتاجی مەرحەمەتی ئەو بن.

بێ‌کەسێکە (ن): بێ‌کەسێکی.

(٩) نیەت: نیە. نابەکار: ناکار، بێکارە. نابەکەس: ناکەس.

(١٠) مەوج: شەپۆل. شەوچراغ: گەوهەری شەوچراغ کە لە تاریکاییدا دەدرەوشێتەوە.

واتە: ئەگەر خەڵك بزانن لەگەوهەری دڵدا چ جۆرە ڕاز و نهێنییەك شەپۆل دەداتەوە، کەس لەم ڕۆژگارە وەك شەوی تاریك و ڕەشەدا ئەم گەوهەری شەوچراغی دڵە نادا بە کەس.

(١١) قەتعە: پارچە شیعر.

واتە: مەنسوری حەللاج بە «أنَا الحَق» وتنێك چووە سەر سێدارە. کەواتە من ناهەقم نیە ئەم پارچە شیعرەم پیشانی کەس نەدەم و خۆم نەدەم بەکوشت، چونکە هەمووی هەر قسەی هەقە.

-٣-*

بێ میهر و بێ مرووەتیی تۆ هەر عەلەلخوسووس
دەرحەق فیدائییانی جگەر سوختەی خولووس (١)

رەحم و مرووەتت نەبوە و نیشە، با خوسووس
دەرحەق بە عاشقانو، لە دەرحەق منا خوسووس (٢)

تێر ئاوی کردووە دەمی تێغت چ گەلوەها
تینوو لەو ئاوە مامەوە من هەروەها خوسووس (٣)

ئەم عالەمە کە مونتەزیری جیلوەی ئەو مەهەن
دەمرن بەو ئینتیزارە هەموولا «بِلا» خوسووس (٤)

(*) [ئەم پارچە شیعرە لە چاپە پێشووەکەدا لە پیتی «صاد»دا بوو، بەڵام لەبەر ئەوە ئەم چاپە تازەیە لەسەر رێنووسی نوێی کوردی نووسرایەوە ئەم پارچە شیعرەمان گواستەوە بۆ ئێرە بۆ پیتی «سین» (بڵاوکردنەوەی کوردستان)].

-٣-

(١) میهر: خۆشەویستی. جگەر سوختە: جگەر سووتاو. خولووس: دڵسۆزی.

واتە: کینە و نامەردی تۆ بەتایبەتی لەگەڵ ئەوانەیە کە خۆیان دەکەن بە قوربانت و جگەریان لە دڵسۆزیدا سووتاوە.

(٢) واتە: لەگەڵ هەمووکەس بێ‌رەحمی، بەتایبەتی لەگەڵ دڵداران و لەناو دڵدارانیشدا بەتایبەتی لەگەڵ من.

منا (ن): بە من.

(٣) گەلوەها: چەندین گەلوو. گەلوو: گەروو، قورگ.

واتە: دەمی تێغت گەرووی هەزاران دڵداری بە خوێن تێراو کردووە. بەڵام من هێشتا بەتایبەتی ماومەتەوە و تینووی ئاوی دەمی تێغتم.

(٤) واتە: ئەوانەی کە چاوەڕوانی دەرکەوتنی مانگی رووی یارن، بێ‌جیاوازی هەموویان لە چاوەڕوانیدا دەمرن.

لەو شۆخـە نـیمە چـاوی تـەڕەحـحوم، کـە مـەزهەبی
جەور و جەفایە، دەرحەقی ئەهلی وەفـا خـوسووس [(٥)]

لەم شـــارە خـــۆ هـــەموو ڕەوش و دەئــبی ئـــادەمی
یەکـبارە بـاری کـردووە، دیـن و حـەیا خـوسووس [(٦)]

نــــامەرد ئـــەوەندە مـــوعتەبەرن لەم زەمـــانەدا
مەرد ئیعتیباری کەم بووە، مەردی خودا خـوسووس [(٧)]

ڕەنـــــجانی ئـــەهلی دڵ دڵە دەردە بـــەڵایـــەتی
مونکیر کـە نـاوی ئـێمـە ئـەوەندە دەبـا خـوسووس [(٨)]

هـەرکەس لە حـەزرەتێ بـەتەما حـەللی مـوشکیلە
«مەحوی» لە حەزرەتی شەهی موشکیل‌گوشا خوسووس [(٩)]

---

(٥) چاو: مەبەست چاوەڕوانییە. تەڕەححوم: بەزەیی.
(٦) ڕەوشت: خوو. دەئب: نەریت و عادەت. یەکبارە: بە یەکجاری.
(٧) ئیعتیبار: قەدر و حورمەت.
(٨) واتە: ئێمە ئەهلی دڵین و ڕەنجاندنی ئەهلی دڵیش دەبێ بە مایەی دەردە دڵ. مونکیر و نەویستیش کە ناوی ئێمە ئەوەندە بە خراپ دەبا، لەبەر ئەوەیە کە تووشی دەرد و بەڵا بووە، ئەگەر تووشی دەرد و بەڵا نەبوایە ناوی بە خراپ نەدەبردین.
(٩) حەزرەتێ: کەسێکی پایەبەرز کە پێی بووترێ حەزرەتی فڵان کەس. موشکیل‌گوشا: ئەوەی گیروگرفتی خەڵك دەکاتەوە. مەبەست لێی پێغەمبەرە (د.خ).

-٤-*

زەمزەم چیە، بە زەمزەمەی ئایات و سەد حەدیس
پابوونەوە لە شەئنی نیە تینەتی خەبیس(١)

ئەهوالی رۆژی فیرقەت و ئەحواڵی عاشقان
لەو رۆژەدا موتابیقیە «هَلْ أَتىٰ حَدیث»(٢)

عەهد و وەفا نەماوە کە جەور و جەفایە باو
لەم عەسر و ئەهلە شەکوە ئەبەر تۆیە «یا موغیس»(٣)

(*) [ئەم پارچە شیعرە لە چاپە پێشووەکەدا لە پیتی «ث»دابوو، بەڵام ئێمە لەبەر ئەوەی کە لەم چاپەدا رێنووسی نوێی کوردیمان رچاو کردبوو، گواستمانە بۆ پیتی «سین». (بڵاوکردنەوەی کوردستان)].

-٤-

(١) زەمزەم: بیرێکە لە حەرەمی کەعبەدا لە مەککە، ئیسماعیلی کوڕی ئیبراهیم و هاجەری دایکی هەڵیانکەندووە. پاشان پڕ بووەتەوە تا «عەبدولموتەلیب»ی باپیری پێغەمبەر (د.خ) شوێنەکەی دۆزییەوە و هەڵی‌کەندەوە. لە سەردەمی نەزانیشدا وەك ئەمڕۆ لای خەڵك پیرۆز بووە. حاجی ئاوی لێ دەخۆنەوە و لێی دێننەوە بۆ وڵاتی خۆیان بۆ پیرۆزی. ئێستاش ئاوگێڕی تێدا بەدەس بنەماڵەی «عەبدولموتەلیب»ەوەیە. زەمزەمە: دەنگی لە دوورەوە بیستراو. تینەت: کەرەستەی لێ دروستکران. خەبیس [«خبیث»]: چەپەڵ.

واتە: ئەوەی لە کەرەستەیەکی پیس دروست کرابێ، نەك بە ئاوی زەمزەم، بەڵکوو بە هەرچی ئامۆژگاری قورئان و حەدیسیشە پاك نابێتەوە و نایەتەوە سەر رێگای راست.

(٢) واتە: دەردی دووری و نارەحەتی حاڵی دڵداران، لە چەشنی دەرد و نارەحەتی رۆژی قیامەتە، کە لە ئایەتی: ﴿هَلْ أَتىٰكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ و ئایەتەکانی پاشەوەیدا باسی کراوە لە سوورەتی «الغاشیة» لە قورئاندا.

(٣) شەکوە: شکات. موغیس [«مُغیث»]: فریادرەس.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەیە:

فەریادرەس نەماوە کە بێداد و جەورە باو

دڵ لەت دەبێ کە هەردوو جگەر گۆشەی ئادەمن
قابیلە ئەشقیایە، «اَبُو الأنبِیا»یە شیس (٤)

«مەحوی» بە لوتفی تۆیە پەناهی لە قەهری تۆ
«یا غَوْثُ، یا غِیاثُ، بِکُمْ مِنْکُمْ أَسْتَغِیثُ» (٥)

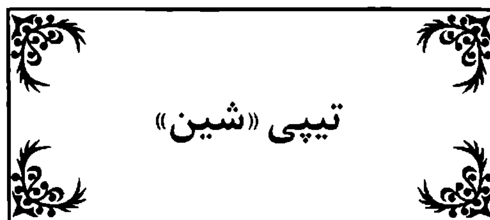
---

(٤) قابیل: کوڕەکەی حەزرەتی ئادەم کە هابیلی برای خۆی کوشت. ئەشقیا: پیاو خراپ. شیس [«شیث»]: کوڕێکی حەزرەتی ئادەمە، خوا کردی بە پێغەمبەر و ناردی بۆسەر براو برازاکانی.

واتە: دڵی بنیادەم لە داخانا لەت دەبێ کەوا پیاوێکی چاکی وەك حەزرەتی ئادەم دوو کوڕی دەبێ یەکێکیان ڕێگای خراپە و ئەویان ڕێگای چاکە دەگرێ وەك قابیلی پیاوکوژ و شیسی پێغەمبەر بن، کە دەبوو مادەم هەردوو کوڕی ئەو باوکەن هەردوو ڕێگای چاکە بگرنە بەر...

(٥) قەهر: قین.

واتە: خوایە! مەحوی لەتاو قار و قینی تۆ پەنا دەباتە بەر لوتفی خۆت، ئەی فریادڕەس من پەنا بە خۆت دەگرم لە خۆت...

تیپی «شین»

-١-

بەس بکە، ئەی ئەشکی خوێنینم، بـە غـەممازی تـەلاش
رازی عیشق و دەردی دڵ خۆ هەرچی بوو کردووتە فاش [(١)]

roوومــەتی ئــازاری گــەییێ مــن کـە روانـیمێ، وتـی:
من قسەم گەر دڵخەراشە، تـۆ نـیگاهت جـانخەراش [(٢)]

شەرتی کـرد ئـیتر لە کـوشتن بـەس بکـا، یـاڕەب بکـەی
ئەو وەفا بەم شەرتە کا، ئەمما لە قـەتڵی مـن بـە پـاش [(٣)]

دڵ بــژێوی هــەر بــە دەرد و داغــە، تــەزیـدی دەوێ
قەت مەکە مەنعی، دوعاگۆ سەعیە بۆ «ضَمّ»ی مەعاش [(٤)]

-١-

(١) غەممازی: غەمزەکەرانە. فاش: ئاشکرا.

مەبەستی لەوەیە ئەوەندە فرمێسکی رشتووە، هەرچی رازی دڵو دەردی عیشقی هـەیە هەمووی لای خەڵك دەرکەوتووە، تازە ئیتر هیچ نەماوە بی شارێتەوە.

(٢) خەراش: رووکێن، جێگای نینۆکی تیژ، یا هەرشتێکی تر کە نووکێکی تیژی هەبێ.

واتە: کە سەیری یارم کرد، بە تەئسیری روانینەکەم روومەتی ئازاری پێ گەیشت. ئەویش وتی: بۆ گلەییم لێ دەکەی کە قسەم دڵت بریندار دەکا، خۆ تۆ خۆت تەماشات گیانی مرۆڤ بریندار دەکا...

(٣) بەس بکا: دەست هەڵبگرێ.

واتە: خوا بکا یار لە پێشاندا من بکوژێ، ئەوسا تۆبە بکا لە دڵدار کوشتن.

(٤) بژێوی: گوزەران، ئەوەی بنیادەم پێی بژی. تەزیید: زیادکردن. دوعاگـۆ: ئـەوەی دوعـای خێر بۆ خۆی و بۆ خەڵك دەکاو لە خوا دەپاڕێتەوە. سعع: سەعی، هەوڵ. «ضَمّ»: زیادکردن و خستنە پاڵ. مەعاش: مایەی گوزەران.

واتە: دڵ گوزەرانی هەر بە دەرد و داغە و هەمیشە هەر زیاتری دەوێ و لە خوا دەپاڕێتەوە کە یار دەرد و داغی زیاتری بداتێ... لۆمەی دڵ مەکەن کە ئەمە حاڵیەتی، چونکە وەك ئەو کەسانە وایە کە هەمیشە لە خوا دەپاڕێنەوە خوا رۆزیان بداتێ و ژیانیان بۆ دابین بکا.

سینه سەد لەت بوو، سەرم سەد داغی سەودا پێوە، چووم
عەرزی حاڵم کەم، بە ئیستیهزاوە دەیوت: چاك و باش[٥]

ســـــەنگساره زاهـــــیری عـــــاشق، دەروونـــی لالەزار
سوورەتی مەعشووقە گوڵزارە، جیبیللەت بەرد و تـاش[٦]

دەرکی سەعبە، دەم مەدە «مـەحوی» لە ئـەسراری دەمـی
چونکە بۆ «لاشَیْء»ە، هەر سەعیەك بکـا دەڕوا بـەلاش[٧]

-٢-

لە کن من ئەسڵی نیە و نەبووە عەیشی تەنها خۆش
نیە بەهەشتی خودا هـەم بـەبێ ئـەحیببا خـۆش[١]

---

(٥) سەد لەت: سەد پارچە. سەودا: خەیاڵ، شێتی. ئیستیهزا: گاڵتە پێ کردن.

(٦) سەنگسار: بەردەڵان. لالەزار: گوڵزار. جیبیللەت: سروشتی دروستبوو.

واتە: دڵدار و یار بەپێچەوانەی یەکەوەن. دڵدار دەرەوە و دیمەنی بووە بە بەردەڵان، چونکە هەرچەند بە دەوروبەری ماڵی یاردا دەسووڕێتەوە بەردەباران دەکرێ. یاریش دیمەنەکەی وەك گوڵزار جوانە، بەڵام دەروونی بەرابەر بە دڵدار ئەوەندە ڕەقە دەڵێی بەرد و تاشە.

(٧) دەرك: لێ حاڵیبوون. سەعب [«صَعب»]: زەحمەت.

واتە: مەحویا! دەم مەدە لە باسی ڕاز و نهێنییەکانی دەم و لێوی یار، چونکە لە ناسکیدا وەك نەبوو وایە. هەرکەسێکیش باسی شتی نەبوو بکا ڕەنجی خۆی بەتاڵان دەدا.

-٢-

(١) عەیش: ژیان. ئەحیببا [«اَحِبّا»]: جەمعی «حَبیب»ە بەمەعنا دۆست.

واتە: لای من وایە درۆیە، ژیانی بە تەنیا هەرگیز خۆش نەبووە و نابێ. تەنانەت بەهەشتی ماڵی خوایش ئەگەر بنیادەم بەتەنیا تیا بژی خۆشی تیا دەسگیر نابێ.

«من ئەسڵی» لەبەر ڕاگرتنی سەنگی بەیتەکە بە «منەسڵی» دەخوێنرێتەوە.

لە خۆم و لەو کەسە خۆشم دەوێت و خۆشی دەوێم
خودایە خۆش بیی و، تۆ ببی خودایا، خۆش (٢)

لە زوڵفیا ونە روو، لێوی هەر لە کارایە
ئەو ئافتابە گەر ئاوا بووە، مەسیحا خۆش (٣)

کەسێکی هەرزە بە مەجنوونی وت: خەلیفەکە مرد
وتی: بە من چی، ئەتۆ بمرە، چاوی لەیلا خۆش! (٤)

بەلایەکە، چ بەلا؟ خوبسی باتینی هەمدەم
بە بێنی دەمیە دەکا وەقتی عەیشی من ناخۆش (٥)

لە حینی بوونی رەقیبا وتم: کە حەیفە جنێو
وتی: چ حەیفە، دڵی ئەو سەگەش بێ با خۆش (٦)

---

(٢) مەبەستی لەوەیە کەوا ئەگەر خوا لە هەردوکیان خۆش بوو، بۆ خۆیان پێکەوە دەژین لە بەهەشتدا.

(٣) ئافتاب: خۆر، مەبەست لە حەزرەتی عیسایە. مەسیحا: عیسا، مەبەست لێوی یارە کە هەناسەیەکی لێ دەردەچێ وەك ئەو هەناسەیەی لە دەمی حەزرەتی عیسا دەردەچوو و مردووی پێ زیندوو دەبووەوە.

(٤) مەبەستی لەوەیە هەرکەس لە دەلاقەی سوودی تایبەتی خۆی و باری سەرنجی خۆیەوە سەیری دنیا دەکا.

(٥) خوبسی باتین [«خُبث باطِن»]: پیسی ناوەوە.

وادیارە مەحوی لەم بەیتەدا باسی کەسێك دەکاکە ناچار بووە لەگەڵیدا بژی و کابرایش سەرەڕای بۆگەنی دەم، دەروونیشی پیس و چەپەڵ بووە.

بێنی (ن): بۆنی.

(٦) حین: کات.

واتە: بە یارم وت: کاتێ کە بەدکار دیار بێ جنێوم مەدەرێ با ئەو گوێی لێ نەبێ، ئەویش لە وەڵامدا وتی: حەیفت نەکردا ئەی نابێ تۆزێ دڵی ئەو سەگەش خۆش بکەم.

چ حەیفە (ن): مەڕەنجە. مەڕەنجە: مەڕەنجێ، زویر مەبە.

له تۆش و بولبول و دێوانه مـوژده بـێ «مـهحوی»!
بههاره شێته كه كردوویه بـاغ و سـهحرا خـۆش(۷)

(۷) واته: مهحویا موژدهبێ له تۆیش و له بولبولی گوڵپهرست و له شێتیش کهوا بههاره شێته دهشت و دهری به گوڵ سوور كردهوه و رازاندیهوه.

بۆیه بههار به شێت ناوبراوه، چونكه تاوێ خۆشه و تاوێ دایدهكاته باران. بۆیهش موژده دراوه به شێت، چونكه مهشهووره شێت به دیمهنی جوان و رازاوه و سوور دڵی زۆر شادمان دهبێ.

تیپی «ضاد»*

(*) [پێویستە خوێنەران ئاگادار بکرێن کە پیتی «ض» لە ڕێنووسی کوردیدا نیە. بەڵام ئەوەی کە لێرەدا نووسراوەتەوە و بە پیتێك دانراوە لەناو هۆنراوەکانی ئەم شاعیرەدا، ئەوەیە کە وشـەی ئاخری ئەم شیعرانە هەموویان عەرەبین و وشەی کوردی نین و گۆڕان و نووسینیان بە ڕێزمانی کوردی لە مانا سەرەکییەکەی خۆیان دەردەچن و مانای هۆنراوەکانیش تێك ئەدەن، بەم بۆنەوە پیتی «ض»مان لە شوێنی خۆیدا هێشتەوە و نەمانگوێزایەوە بۆ پیتی «ز» و وشەکانیشمان هەر بە عەرەبی لەناو دووکەواندا نووسینەوە و لە کوردییەکە جیامان کردنەوە؛ هەروەك لە کتێب و دیوانی شاعیرەکانی تردا ئەم ئیشەمان بە چاك زانیوە. (بڵاوکردنەوەی کوردستان)].

-١-

واعـیز لە رەنـدی مـەیکەدە دەگـرێ کـە «اعـتراض»
رازی نـیە بـە سـەرنویشتی ئـەزەل «إِنَّـنِی لَـرَاض»[١]

بـە و تـاعەتە کـە بـۆ ئـەم و ئـەویە، بـەهەشتی ویست
زاهـید ئـومێدەوارە بـە ئـەجری ریـا «رِیـاض»[٢]

تـاکـی رواوی خـاکـی چ مـەینەتزەدە بـووە
پشکووتووە لە بەزمی مەی ئەمشەو هەر «إِنقِباض»؟![٣]

-١-

(١) رەند. سەرخۆش. ئیعتیراز: رەخنە. سەرنویشت: چارەنووس. ئەزەل: ئەوەی کە سەرەتای نەبێ، کۆن.

واتە: هەرچی بکەین دیارە خوا لە ئەزەلدا لە چارەمانی نووسیوە. کەواتە ئەگەر ئامۆژگاریکەر رەخنە لە سەرخۆشانی مەیکەدە بگرێ کە بۆچی مەی دەخۆنەوە و سەرخۆش دەبن، ئـەوە مەعنای وایە رازی نیە بەوەی خوا لە ئەزەلدا لە چارەی نووسیون... کەواتە بڵێین کامان خواپەرستترین، ئێمەی مەی خۆر و سەرخۆش، یان ئامۆژگاریکەری ناڕازی بەوەی خوا لە ئەزەلدا لە چارەی ئادەمی نووسیوە؟!

(٢) ئەجر: پاداش. «ریاض»: باخچەی بەهەشت.

واتە: زاهید بە تەمایە بەو خواپەرستییەی کە بۆ خوای نەکردووە و بۆ رووپاماڵی لای ئەم و ئەوی کردووە بەهەشتی دەستگیر ببێ و بەرابەر بەو ریاکارییەی کە کردوویە و لە بازاڕی خوادا وەك پارەی قەڵب وایە باخچەی بەهەشتی دەسکەوێ.

لە نێوان «ریا» و «ریاض»دا جیناسی ناقیس هەیە.

(٣) تاك: دار مێو. مەینەتزەدە: تووشی مەینەت هاتوو. «اِنقِباض»: پەستی و دڵتەنگی.

واتە: دار مێوی شەرابی بەزمی ئەمشەومان، دەبێ لە خاکی چ دەردەدار و کەساسێکدا روابێ، وا هەر پەستی دامان دەگرێ!.

خاکی (ن): ئاوی.

ئــەم شــان و شــەوکەتەی لە پــەناهی مــنایە غــەم
وا مــن دەڕۆم و دەوڵەتــی غــەم دێتە «إنـقِراض»(٤)

وەك داغـــی غـــەم نـیە، سـپیە داغـی ئـینتیزار
چـاوم بـبینە، چـاوە! کـە موتبیقیەتی «بَـیاض»(٥)

نـەقشی خـودا بـبینە، لە خـەڵقـی خـودا گـەڕێ
گەر ئەهلی ئیحتیرازی، لە کەس مەگرە «إعـتِراض»(٦)

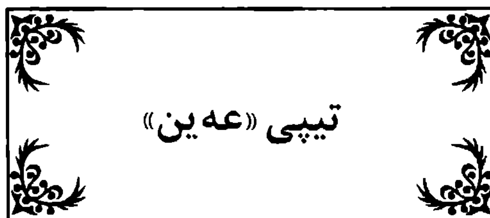
---

(٤) «اِنقِراض»: دوایی هاتن و بڕانەوە.
واتە: دەوڵەتی خەم لە سایەی منەوە پەرەی سەندووە و بووە بە خاوەنی شان و شکۆ. وا من دەمرم، ئیتر ئەویش دەڕووخێ.
(٥) موتبیق: سەرانسەر داگیرکەر. «بَیاض»: سپێتی.
واتە: داخی چاوەڕوانی کردنی یار وەك داخی خەفەت نیە، داخی خەفەت رووی بنیادەم زەرد دەکا، بەڵام هی چاوەڕوانی کردنی یار چاوی سپی، واتە کوێر دەکا. چاوەکەم، تەماشای چاوم ناکەی چۆن سەرانسەری سپی هەڵگەڕاوە!. لە کوردیدا مەشهوورە دەگوترێ: چاوی چاوەڕوانیم سپی بوو.
(٦) ئیحتیراز: خۆپاراستن.
واتە: کە چاوت بەو جوانانە دەکەوێ کە دڵی دڵدار رادەکێشن، بیر لە خۆیان مەکەرەوە و ئەوە بێنە بەرچاوی خۆت کە خوا چی دروست کردو... ئەگەر لە خواترسی راستەقینەشی واز لەو خەڵکانە بێنە کە دڵیان لەو جوانانە چووە و رەخنەی ئەوەیان لێ مەگرە بۆچی واگرفتاری ئەو نازدارانە بوون.
نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ فەرموودەی خوا کە دەفەرموێت: ﴿اَلَّذِینَ یَذکُرُونَ اللّٰهَ قِیاماً وَ قُعُوداً وَ عَلیٰ جُنُوبِهِمْ وَ یَتَفَکَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰاتِ وَالْأَرْضِ...﴾ واتە: ئەوانەی بە پێوە و بە دانیشتنەوە و لەسەرلا ناوی خودا دێنن و بیر لە دروست کردنی ئاسمانەکان و زەوی دەکەنەوە. نیوەی دووهەمیشی ئیشارەتە بۆ ئەو فەرموودە مەشهوورە کە دەڵێ: «عَجِبتُ لِمَنِ اشْتَغَلَ بِعیوبِ النّاسِ وَ هُوَ غافِلٌ عَنْ عُیُوبِهِ» واتە: سەرم لەو کەسە سڕ ماوە کە هەر باسی ناتەواوی خەڵك دەکاو بیر لە ناتەواوی خۆی ناکاتەوە.

«مەحوی» حەزەر لە چـاوی نـەخۆشـی ئـەو ئـاهووە
«کَـــمْ صَــادَتِ الْأَسْــوَدَ بِأَلْـحٰاظِهَا الْـمِرٰاض»(٧)

---

(٧) واتە: مەحویا! خۆت لە چاوی بیماری ئەو یارە بپارێزە کە دەڵێی ئاسکە، چونکە گەلێ شێری بە تیری چاوی داوە بە ئەرزداو نێچیری کردوون.

تیپی «عەین»

-١-

شەتێ ئاوی کە زاهید بۆ وزوویەك کردووە زایع
فەقیرە، هەر بە بایەك ئەو هەموو رەنجەی چووە زایع (١)

میسالی وایە بەحرێ گەوهەری دابێ بە خەرموهرێك
لەبۆ دنیا ئەوی عومری عەزیزی کردووە زایع (٢)

هەتا تۆ چوویە گوڵشەن،گوڵ بە بێنی میسکی زوڵفت کەوت
کەوا ئەو رەنگە خۆشەی سیس و هەم بێنی بووە زایع (٣)

نەکەوتە دام و رامی کەس نەبوو وەحشی نیگاری من
جیهانێ سەعی و کۆشش چوو لە رێی ئەم ئاهووە زایع (٤)

---

(١) وزوو [«وضوء»]: دەستنوێژ.

واتە: زاهیدی بەدبەخت ئەوەندە وەسواسە تا دەستنوێژێك دەگرێ ئاوی زێیەك دەبڕێتەوە، کەچی لەپاشا بە بایەك کە لێی دەبێتەوە، ئەو هەموو رەنجەی بە با دەچێ... مەبەستی ئەوەیە بڵێ کەسانی وا هەمیشە خەریکی کاری بێبەرهەمن.

(٢) خەرموهرە: مووروووە کەرانە.

بەیتەکە کە بکرێ بە پەخشان وای لێ دێتەوە: ئەوەی عومری عەزیزی خۆی بۆ دنیا لەکیس بدا، لەوە دەچێ پڕی دەریایەك گەوهەری دابێ بە تاقە موورووە کەرانەیەك...

(٣) واتە: هەر کە تۆ چوویتە باخچەی گوڵان، گوڵ بە تەئسیری بۆنی خۆشی زوڵفت کەوت و نەخۆش کەوت، رەنگیشی کاڵ بووەوە و سیس بوو و بۆنە خۆشەکەشی نەما، وەك مناڵ کە بۆنێکی خۆش بدەن بە لووتیا نەخۆش دەکەوێ و دەڵێن بە بۆن کەوتووە.

بێن (ن): بۆن.

(٤) دام: داو. رام: دەسەمۆ. ئاهوو: ئاسك.

واتە: یاری وەك وێنە جوانی ماڵی نەبووی من، ئەوەندە سڵە ناکەوێتە داوی کەس و بۆ کەس کەوی نابێ... پڕی دنیایەك هەوڵ و تەقەلا لە پێناوی ئەم ئاسکە دەسەمۆ نەکراوەدا بە فیڕۆ چووە.

خەتی دا روومەتی تۆ، مـوو لە چـاوی عـاشقانت هـات
نەماوە چـاوەکـەم، چـاوێ نـەبووبێ بـەم مـووە زایـع [٥]

«مُؤَذِّن» بەزمی شـەو وەك مـورغی بـێ وادە دەشـێوێنـێ
هەموو وەختی لە ئێمـە کـردووە بـەم قـوو قـووە زایـع [٦]

لەبۆ ئـەربابی دنـیا قـەت مـەدە بـەست و بـەیانی عـیشق
کە «مەحوی» شەرحی نوکتەی جانفزا بۆ مردووە زایع [٧]

-٢-

کەلامێکـە لە حـیکمەت کـەیل و جـامیع:
عەتا کەر هەر یەکە، هەر ئـەوشە مـانیع [١]

---

(٥) موو لە چاو هاتن: یەکێکە لەو نەخۆشییانەی تووشی چاو دێن.
واتە: کە روومەتی تۆ خەتی داو مووی لێ هات، دڵدارەکانت ئەوەندەیان پێ ناخۆش بوو و ئەوەندە لە تاوا گریان، موو لە چاویان هات. ئازیزا! ئێستا چاوێك نەماوە بەهۆی ئەم مووەوە کە لە رووی تۆ دەرهاتووە، مووی لێ نەهاتبێ و خراپ نەبووبێ.
لە کۆ کردنەوەی ئەم هەموو وشەی «چاو» و «موو»دا لەم بەیتەدا وشە ئارایییەکی جوان هەیە.

(٦) «مؤذّن»، [موئەززین]: بانگدەر. مورغی بێ وادە: کەڵەشێری ناوەخت. قووقوو: خوێندنی کەڵەشێر.

(٧) بەست: لێکدانەوە. جانفزا: گیان ژیێنەوە.
مەبەستی لەوەیە ئەهلی دنیا وەك مردوو وان و بۆ ئەوە ناشێن باسی بابەتێکی بایەخداری وەك خۆشەویستی و دڵدارییان لا بکرێ.

-٢-

(١) کەیل: پڕ. ئەوشە: ئەویشە.
واتە: ئەمە کە لە حەدیسی پێغەمبەردا (د.خ) باسی خوا واکراوە، کەوا: ﴿لا مانِعَ لِما أَعْطَيْتَ وَ لا مُعْطِيَ لِما مَنَعْتَ﴾ بەمەعنا: کەس ناتوانێ ئەوە ببڕێ کە خوا داویە و ناتوانێ ئەوە بداکە ئەو

ئـەمەت زانـی، لە کـەس بـاکت نـەما تـۆ
زەرەردەر هەر ئەوە، هەر ئـەوشە دافـیع (٢)

گەدا شەهە، چـونکە «لا یُـفنیٰ»یـە کـەنزی
شـــەهەنشاهی هـــەموو دنـــیایە قـانیع (٣)

شـــوکر روو زەردی عـــیشقم، نـووسراوە
لەســـەر رووم ئـایەتی «صَـفْراءُ فـاقِعْ» (٤)

لە قـــاپی عـــیشقەدا وەك شـــاهە بـــەندە
لەسەر خـوانـە چ مـەتبووع و چ تـابیع (٥)

☞

بریوبە. قسەیەکە پڕە لە ڕاستی و هەموو ڕاستییەکی تێدایە.

وشەکانی «جامیع» و «مانیع» سەرەڕای مەعنایان وەك دوو وشە، ئیشارەتیشن بۆ ئەو ڕاستییە مەنتیقییە کە دەڵێ: تەعریف دەبێ جامیع و مانیع بێ، واتە: هەموو تاکەکانی تەعریف کراوەکە لە چوارچێوەی خۆیدا کۆکاتەوە و هەموو بێگانەیەك بکاتە دەرەوە.

(٢) واتە: کە ئەوەت زانی زیان گەیێن هەر خوایە و زیان لادەریش هەر خۆیەتی، ترست لە هیچ نامێنێ.

(٣) واتە: گەدا پادشایە، چونکە گەنجینەیەکی هەیە هەرگیز نابڕێتەوە کە گەنجینەی قەناعەتە؛ وەك لە حەدیسی پێغەمبەردا (د.خ) هەیە کەوا: «اَلْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لا يُـفْنىٰ» واتە: قەناعەت گەنجینەیەکە هەرگیز نابڕێتەوە.

(٤) ئـایەتی: ﴿...صَـــفْرَاءُ فَـاقِعٌ لَـوْنُهَا تَسُـرُّ النَّـاظِرِينَ﴾ واتە: زەردێکی ڕەنگ کاڵە دڵی تەماشاکەران خۆش دەکا؛ ئایەتێکە باسی ئەو مانگایە دەکاکە دەبوو ئیسرائیلییەکان سەری بڕن و بیکەن بە خێر و هەمیشە بە بیانووی ئەوەوە کە نازانن مانگایەکی چۆنە، هەر خۆیان لە مەسەلەکە دەدزییەوە. وە نەبێ مەحوی لەم بەیتەدا تێکڕای مەعنای ئایەتەکە و سەرگوزەشتەکەی مەبەست بێ. کاری تەنها بە گەیاندنی مەعنای زەردی ڕوو هەیە.

(٥) مەتبووع: ئەوەی خەڵك شوێنی بکەون. تابیع: ئەوەی شوێنی خەڵك بکەوێ. مەبەست لە ئاغە و نۆکەرە.

☜

ئوسوولی دینی عیشقە سووتن و بەس
پەڕی پەروانەمە «جَمعُ الجَوامِع»(٦)

لوغاتی ئێمە ناڵە و ئاهە، قەتعەن
لوغەی وا ناگرێ «بورهانی قاتیع»(٧)

کە تۆ دەرکەوتی ناڵە و گریە جۆشا
نیە ئەم جیلوە غەیری بەرقی لامیع(٨)

زەلیلی حەسرەتم، مەحزوونی خەجلەت
کە بۆ عومری عەزیزم دا بە زایع!(٩)

☞

واتە: لە جیهانی خۆشەویستیدا گەورە و بچووك و ئاغە و نۆکەر نیە، هەرچی لەسەر خوانی عیشق جێی بووەوە وەك ئەوانی تر وایە.

(٦) «جَمعُ الجَوامِع»: کتێبێکە لە بابەتی ئوسوولی دیندا، «ابن السُّبکی» دایناوە و «جَلال الدّین المحلی» شەرحی لەسەر کردووە. یەکێك بوو لەو دوا کتێبانەی فەقێکانی کوردستان دەیانخوێندن.

واتە: ئوسووڵی ئایینی دڵداری تەنها ئەوەتە دڵدار بە دەوری یاردا بسووتێ. منیش یەکێکم لە پەیڕەوانی ئایینی دڵداری و «جمع الجوامع»ی دەستم، واتە کتێبی ئوسووڵی ئایینم، پەڕی پەروانە ئاسامە کە بە دەوری مۆمی یاردا دەسووتێ.

(٧) بورهانی قاتیع، [«برهان قاطع»]: فەرهەنگێکی فارسییە، موحەممەد حوسەینی کوڕی خەلەفی تەبریزی دایناوە کە لەقەبی «بورهان» بووە.

واتە: ئێمە کە دەستەی دڵدارانین، لەبەر ئەوە کە بەشمان هەر دەرد و مەینەتە بە زمانی ئاهو ناڵە قسە دەکەین کە هەمووکەس تێی ناگاو تەنانەت لە فەرهەنگیشدا وشەکانی نادۆزرێنەوە.

(٨) واتە: دەرکەوتنی تۆ وەك دەرکەوتنی هەورە بروسکەی ئاسمانە. وەك چۆن کە ئەو دەرکەوت ناڵە ناڵی لە ئاسمانەوە پەیدا دەبێ و باران دەست دەکا بە بارین، کە تۆش دەرکەوتی ئێمە ناڵە ناڵمان پێ دەکەوێ و فرمێسکی چاومان بە خوڕ دەست دەکا بە هاتنە خوار.

ئەم (ن): ئەو.

(٩) حەسرەت: داخ و هەناسە هەڵکێشانی پەشیمانی. خەجلەت: خەجاڵەتی و روو زەردی.

☜

بــــەيانی واقــيعم كــەم، كــێيــە بــبيێ

كە ساميع زوو دەكا سەددی مەساميع(١٠)

دەزانم چــيم و «مـەحوی» چــم لە پــێشـە

مەگەر ئەو حەزرەتەم بۆ بێ بە ساميع(١١)

كە ئيشی ئوممەتی بێ حــەشر و نـەشری

لە حەشرا هەر بەوە، بەو رەفع و راجيع(١٢)

لەسەر ئەو بێ لەســەر ئـال و ســەحابەی

ســەڵاواتــی پــەياپەی، بــێ مــەوانــيع(١٣)

☞

نيوەی دووهەمی ئەم بەيتە لە هەندێ نوسخەدا بەم جۆرەيە:

كە ئەم عومری عەزيزەم دا بە زايع

(١٠) واتە: دەرد و مەينەتێكی ئەوەندە سەختم بەسەردا هاتووە، بۆ هەركەسی دەگێڕمـەوە، گوێی خۆيم لێ دەئاخنێ. جا مادەم گوێگر گوێی خۆيم لێ كەڕ بكا، ئيتر باسی حاڵی خۆم بۆ كێ بكەم؟.

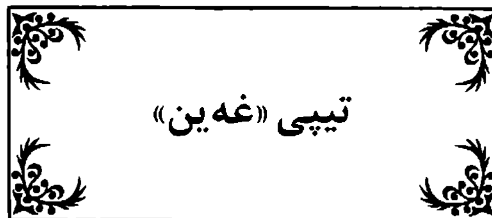
(١١) چم: چيم.

مەعنای ئەم بەيتە بەسراوە بە مەعنای بەيتی داهاتووەوە.

(١٢) رەفع: لابردن و هەڵگرتن.

واتە: خۆم زۆر چاك دەناسم و دەزانم چ لێپرسينەوەيەكم لە پێشە. هيچ چار و رزگارييەكم نيە مەگەر ئەو پێغەمبەرە بە فريامەوە بێت و گوێ بۆ هاوارم شل بكا كە ئيش و كاری ئوممەتی گوناهباری بۆ حەشر و نەشر نەشياوی دراوەتە دەستی و هەر ئـەو دەتـوانـێ سـزا لە كـۆڵی ئادەميزاد لاداو هەموو شتێ دەچێتەوە لای ئەو.

(١٣) بێ مەوانيع: بێ ئەوەی هيچ شتێ ببێ بەهۆی بڕانەوەی.

تیپی «غەین»

-١-

دۆزەخ لە عیشقە خاڵیو جەنەت لە دەردو داغ
عاشق لە حەشریشا نیەتی جێ دڵێ فەراغ (١)

گەر عازیمی زیارەتی کەعبەی مەحەبەتی
ڕێ: چاکی دڵ، عەلامەتی ڕێ: داغ و شوێنی داغ (٢)

عیشق ئاگرێکە بەربووە هەرکەس، دەبێ بە کەس
گەر ڕۆژە ڕەش وەکوو شەوە بێ، بوو بە شەوچراغ (٣)

دەستم دەوێ سواوی ئەسەف، دیدە کەیلی ئەشك
یا ڕەب بە دوشمنیشی نەدەی دەست و چاوی ساغ (٤)

-١-

(١) واتە: عاشق لەو دنیایش جێگە دڵێکی بە چۆڵی و خاڵییەتی دەسگیر نابێ دڵی خۆی تیا بحەسێنێتەوە، چونکە ئەگەر دەچێتە دۆزەخ، دۆزەخ دڵداری تیا نیە و ئەمیش بە دڵداری دەژی. ئەگەر دەشچێتە بەهەشت، بەهەشت بۆ ئەو ناشێ، چونکە دەرد و داخی تیا نیە و کاری دڵداریش بە دەرد و داخەوە بەندە.

(٢) عازیم: ئەوەی نیازی شتێکی هەبێ. چاك: درز.

واتە: ئەگەر نیازی زیارەتی کەعبەی خۆشەویستیت هەیە، بزانە ڕێگاکەی بەناو درزی دڵی لەت کراودا دەڕواو نیشانەی ڕێگاش بریتیە لەو داخانەی نراون بە دڵەوە.

(٣) واتە: عیشق ئاگرێکی وایە بەربووە گیانی هەرکەسێك دەیکا بە پیاوێکی ڕاستەقینە. تەنانەت ئەگەر ڕۆژە ڕەشی عاشق وەك تاریکە شەویش بێ وا ڕۆشنی دەکاتەوە وەك گەوهەری شەوچراغی تێدا دانرابێ.

(٤) واتە: من دەستێکم دەوێ ئەوندە لەداخا درابێ بەیەکدا، سوابێ. چاوێکم دەوێ ئەوەندە لە خەفەتدا گریابێ پڕ بووبێ لە فرمێسك. دەست و چاوی ساغ نیشانەی ئەوەن کە دڵی خاوەنیان عیشقی تێدا نیە، خوا شتی وا بە دوژمنیش نەدا. ئەم دوعایە لە ڕاستیدا دوعای خێرە بۆ دوژمنیش، چونکە دەستی سواو و چاوی پڕ لە گریان نیشانەی پاشگەز بوونەوەن لە خراپە و پاشگەز بوونەوەش لە خراپە نیشانەی ئاخر خێرییە. کەواتە وا شاعیر بۆ دوژمنیش چاکەی ویست.

دەستی حەنا نیگارو، مژە و چاوی سورمەدار
بۆ غەیری خان و خانمەفەندی نیە موساغ(٥)

هەر کۆششە بەکارە، ئەگەر چوویە فەناش
دڵ بوو بە گەرد و عالەمی دامەن دەکا سوراغ(٦)

هەر ئاهی عاشقە دەمی پێ بێتە پێکەنین
ئەم غونچە بەو نەسیمەیە بیپشکوێ دەماغ(٧)

جۆیارە، لالەزارە، هەتا چاوی بڕ دەکا
«مەحوی» بەهەشتی بۆ چیە، چ بکا لە ئاو و باغ؟!(٨)

---

(٥) حەنا نیگار: بە خەنە رەنگ کراو. خانمەفەندی: خانم ئەفەندی، ژنی ئەفەندی، یا ژنی خۆ بە پیاو کردوو روو هەڵمراو. موساغ: دروست، شیاو.

واتە: من دەستی سواوی دەرد و مەینەت و چاوی پڕ لە گریانم دەوێ، چونکە دەستی ناسك و نازداری بە خەنە سوورکراوو چاوی بە کلە رێژراو هەر بۆ خان و ئاغە و ژنە ئەفەندی دەست دەدا. پیاوی پیاوانە دەبێ دڵدار بێ و نیشانەی دەردی دڵ بە دەست و چاو و هەموولایەکی لەشیەوە دیار بێ.

(٦) سوراغ: پشکنین. کون.

واتە: هەر رەنجدان سوودی هەیە، چونکە مرۆی رەنجدەر ئەگەر بشفەوتێ و دڵی ببێ بە تۆز، تۆزەکەی دەچێ بە ئاسماناو بە دوای جیهانی خوارەوەدا یا بە دوای داوێنی یاراندا دەگەڕێ، یا داوێنەی دۆستان کون دەکا.

(٧) واتە: هەر هەناسەی ساردی عاشقانە بۆ ئەوە بشێ دەمی یاری پێ بێتە پێکەنین. چونکە دەبێ خونچەی دەمی یار بە نەسیمی هەناسەی عاشقان دەماخی بپشکوێ.

(٨) واتە: مەحوی کە سەیر دەکاو دەڕوانێ تا چاوی بڕ دەکا جۆگەلەی فرمێسك و گوڵزاری خوێنی جگەری خۆی دەبینێ، ئیتر چی بکا لە بەهەشت و ئاو باخی بۆ چیە؟ دیارە نایەوێ و پێویستی پێی نیە.

تیپی «فێ»

-١-

لا لغاوەی واعیز ئەمڕۆ مەوج ئەدا، دەم پڕ لە کەف
ریشی قیروسیا، کتێبی وەعزەکەی بوو بەرتەرەف (١)

زاهید و سۆفی بە شەڕ هاتن لەسەر تەزویر و شەید
خێری رەندانە خودا کا بەرتەرەف بێ هەر تەرەف (٢)

وەرنە سەیری سەر خۆشان! ئەو شۆخی مینا گەردنە
بوو بە ساقی، دەم بە شەککەر خەندە دێ، مینا بە کەف (٣)

دەمدەمەی ئەم حەشرە هەستان ئەم دەمە، یارەب چبوو
لێوی نەی ژەن گەییە نەی، دەف ژەن کە پەنجەی گەییە دەف! (٤)

-١-

(١) بەرتەرەف: فەوتاو و کەڵك پێوە نەماوە.

واتە: واعیز ئەوەندە چەنەی داوە دەمی پڕ بووە لە تف و کەفی دەریای دەمی لە لالغاوەیەوە شەپۆل دەدا. چش لە ریشی کە کەفی پێدا دێتە خوار، خەمی کتێبەکەی بەردەستیمە ئەوەندە پرژی کەفی لێ کەوتووە کەڵکی هیچی پێوە نەماوە.

(٢) تەزویر: ساختەکاری. شەید: فێڵبازی. رەند: ئەوەی خۆی بە هیچەوە نەبەستبێتەوە. لێرەدا مەبەست لە کەسانی دڵداری دەست و دڵ پاکە.

واتە: زاهید و سۆفی لەسەر ساختەچییەتی و فروفێڵی خۆیان بوو بە شەڕیان. شەڕێ بێ و خێری ئێمەی تێدا بێ کە دەستەی دڵدارانین، خوا بکا هەردوولایان بە فەتەرات بچن.

(٣) میناگەردن: گەردن وەك بلوور سپی. شەککەر خەندە: پێکەنینی وەك شەکر شیرین. مینا: پیاڵەی شەراب. کەف: دەست.

واتە: وا یاری شۆخی گەردن وەك بلوور سپی بوو بە مەیگێڕو دەم بە پێکەنینی شیرینەوە و پیاڵەی مەی بەدەستەوە هاتە کۆڕی دڵداران. خەڵکینە! وەرن سەیر کەن، مادەم یار مەیگێڕ بێ و بەم جۆرە مەی بەسەر دڵداراندا بگێڕێ، دەبێ سەرخۆشەکانی شەرابی دەستی چییان بەسەر بێ!.

(٤) دەمدەمە: هەراو زەناو دەنگە دەنگ.

☜

کەی بـە لەعـل و گـەوهەر ئـەو لێو و ددانـی دا نـیشان؟!
ئەو ڕەهەندەی شاخە، ئەم خۆشارەوەی ژووری سەدەف^(٥)

جێ نـیشانەی زامـە لەو ڕوخسـارە، یـا ئـاساری خـەت
یا لە ڕووی ئاوێنـە لەککـە، یـا لە بـەدرا بـوو کـەلەف!^(٦)

مـەنعی نـاکـەم بـۆیـە کـرد و کـۆششـی دامـەنیە، دڵ
پێوە نیشێ، حەول ئەدا ئەڵبەتە هەرکەس بـۆ شـەرەف^(٧)

دڵ چووە وادی مەحەبیەت، هەرچی دی هەر کوشتە یا...
نـیوە کـوژراوە، لەسـەر لێو ئـاه و نـاڵەی «وَا أَسَـفْ»^(٨)

واتە: خوایە! ئەم هەرای بەرپابوونی ڕۆژی حەشرە چ بوو لەم کاتەدا، کە لێوی شمشاڵ ژەن گەیشتە شمشاڵەکەی و پەنجەی دەف ژەن گەیشتە دەفەکەی!.

(٥) ڕەهەندە: ڕێ گرتووەبەر، سەرگەردان.

واتە: یار، کەی لێوی ئاڵ و ددانی سپی خۆی پیشانی لەعلی ئاڵ و گەوهەری سپی داوە، وا لەو کاتەوە لەعل لە تاوا شێت بووە و سەری خۆی هەڵگرتووە و چووە بۆ ناو شاخەکان و گەوهەریش لە شەرمەزاریدا خۆی لەناو سەدەفی دەریادا شاردووەتەوە!. مـەحوی دەیـەوێ بڵێ: بوونی لەعل لەناو کانە بەردی شاخان و بوونی گەوهەر لە بنی دەریادا هی ئەوەیە ڕوویان نایێ خۆیان لە ئاست لێوو ددانی یاردا بنوێنن.

لەعل (ن): لوو لوو: «لُؤ لُؤ».

(٦) بەدر: مانگی چواردە. کەلەف: ڕەشایی.

واتە: ئەو خەتەی بەسەر ڕووی یارەوە پەیدا بووە، نازانم جێ نیشانەی زامە، یا نـیشانەی خەتدان و موو دەرهاتنە، یا لەکەی سەر ئاوێنەیە، یا ڕەشایی ناو مانگی چواردەیە!.

(٧) واتە: لۆمەی دڵی خۆم ناکەم کە تێدەکۆشێ بۆ ئەوەی ببێ بە تۆز و لە داوێنی یار بنیشێ، چونکە هەمووکەس هەوڵ بۆ پایەی بەرز دەدا بۆ خۆی، پایەی بەرزی دڵیش ئەوەیە ببێ بە تۆز و لە داوێنی یار بنیشێ.

(٨) وادی: شیو، وڵات. «وَا أَسَفْ»: داخەکەم!.

لاڵە خۆ «مەحوی» لە وەسفی حوسنی بێچوونی نیگار
لا لە تەئویلی خەلەف، قوربانی تەئویلی سەلەف(٩)

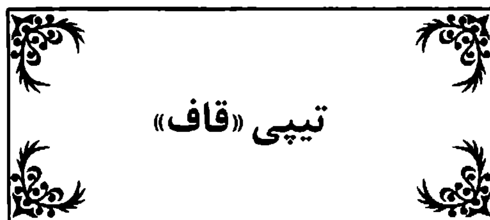
واتە: دڵ رۆیشتە وڵاتی خۆشەویستی، سەیری کرد هەرچی تێدایە یا کوژراوە یا نیوە کوژراوە و هەر هاواری «داخەکەم... داخەکەم»یەتی و هەناسە بۆ ئەوە هەڵدەکێشێ کەوا بۆچی یار بە تەواوی نەیکوشت.

(٩) بێچوون: بێ هاوتا.

واتە: مەحوی لە عاستی باس کردنی جوانی بێهاوتای یاردا لاڵە و هیچی پێ ناوترێ‌و لە دڵی خۆیدا دەڵێ: واز بێنە لە مەعنا لێدانەوەی ئەو جوانییە لەسەر شێوەی زانا پاشینەکان و وەك پێشینەکان مەعنای لێ بدەرەوە.

مەحوی لەم بەیتەدا جوانی یاری داناوە بە وەك یەکێ لە ئایەت و حەدیسە «مُتَشابِه»ەکان کە شتی وا دەدەنە پاڵ خوا کە نابێ بدرێتە پاڵی وەك دەست و پێ‌و چاو و دانیشتن و هەڵسان و رۆیشتن و شتی وا. لەم جۆرە شوێنانەدا زانایانی ئایین دوو بەشن. پێشینەکانیان دەڵێن بەڵێ خوا ئەم شتانەی هەیە چونکە خۆی و پێغەمبەر داویانەتە پاڵی. بەڵام چونکە ئەگەر ئەو شتانە بە مەعنا دیارییەکەیان مەعنایان لێ بدەینەوە بۆ خودا ناگونجێن، وایان مەعنا لێ نادەینەوە. بۆیشمان نیە دەسکاری فەرموودەی خواو پێغەمبەر بکەین، لەبەر ئەوە مەسەلەکە حەواڵەی عیلمی خوا خۆی دەکەین. پاشینەکانیشیان دەڵێن ناتوانین ئەم شتانە بدەینە پاڵ خوا چونکە نیشانەی ئادەمیزاد و مەخلووقاتی‌ترن و بۆ خوا دەست نادەن، لەبەر ئەوە تەئویلیان دەکەین و مەعنایەکی وایان لێ دەدەینەوە بگونجێ، دەڵێن: دەست واتە هێز و چاو واتە ئاگاداری و هەروا بەم جۆرە. دیارە لەم دوو رایەشدا رای یەکەمیان لەگەڵ گەورەیی خوا باشتر دەگونجێ، بۆیە مەحویش دەڵێ: مەڵێ جوانی یار وەك جوانی جوانانی‌تر وایە، چونکە ئەوە کەم کردنەوەیە بۆ پایەی، بەڵکوو بڵێ هەر ئەوەندە دەزانم یار جوانە، ئیتر چۆن جوانێکە، ئەوە هەر لە عیلمی خوادایە و مەگەر ئەو هەر خۆی بتوانێ جوانییەکەی لێك بداتەوە.

دەشگونجێ «لا لە تەئویلی....» بە «لَا لِتَأْوِيلِ...» بخوێنینەوە، واتە: بە تەئویلی پاشینەکان بڵێ نەء. بەم پێیە رستەکە عەرەبی دەبێ. بەڵام بەپێی مەعنا لێدانەوەی پێشوو جۆرە جیناسێك لە نێوان «لاڵە» و «لا لە»دا پەیدا دەبێ.

تیپی «قاف»

-١-

ئەو دەمە ڕۆحم لەسەر لەب بوو لەبەر دەردی فیراق
هات و زوو کردم بە پێ شاباشی، «نِعْمَ الإتِّفاق»(١)

بێمە کوێ؟ دلبەر وتی: گەر چاوە، تۆفانێکی ئەشك
دڵ، تەنووری ئاگری عیشق و خرۆشی ئیشتیاق(٢)

ئەو دوو ئەبرۆیە کە پەیوەستە بە جووتە، وەك هوما
سایەبانی چاوی بیمارن، لە عالەم بوونە تاق(٣)

مەحشەرێ هەستا کە هەستا رۆیی، رۆیی دوو بە دووی
«اَلوِداع»ێکی ئەوا نالەی هەزاران «اَلفِراق»(٤)

هەر شوانێ کەی دەبێتە هەمقەرینی شاهی من؟
سواری کەر نابێ ببێتە هەمتەکی سواری بوراق(٥)

-١-

(١) واتە: هەڵکەوتێکی چاك بوو، ئەوکاتە کە گیانم لەبەر دەردی دووری یار هاتبووە سەر لێوم و خەریك بوو دەرچێ، یار هاتە لام و گورج گیانم کرد بە شاباشی بەری پێی و بەقوربانیم کرد و لەوکاتەدا گیانم دەرچوو.

ئەودەمە (ن): ئەو شەوە. پێ شاباشی (ن): پائەندازی.

(٢) واتە: یار وتی: گلەییم لێ دەکەی کەوا نایەمە لات. ئاخر بێمە کوێ؟ ئەگەر دێمە ناو چاوەکانت، ئەوەتەن فرمێسك لافاوی تێیاندا کردووە و لەوانەیە بخنکێم. ئەگەر دێیشمە ناو دڵت، دەبینم ئاگری عیشق و خرۆشی ئارەزووی دیدارکردوویە بە تەنوور و لەوانەیە بسووتێم.

(٣) هوما: باڵدارێکە دەڵێن بەسەر هەرکەسێکەوە سێبەر بکا دەبێ بە پادشا. سایەبان: سێبەرکەر.

واتە:ئەو جووتە برۆ پەیوەستانە کە وەك هوما بوون بە سێبەرکەری سەر چاوی بیمار، بوون بە میحراب و رووی سوجدە بردنی عالەمیان کردووەتە چاوی یار.

(٤) واتە:کە یار هەستا رۆیی، ئەوەندە خەڵك کەوتنە دووی وەك بڵێی رۆژی حەشر هەستابێ و، بەدوای ماڵاوایی کردنێکی ئەودا هەزاران کەس هاواری دەردی دووریان لێ هەڵسا.

(٥) هەمقەرین: هاوجووت. هەمتەك: هاوتاك. بوراق: ئەو وڵاخەیە کە پێغەمبەر (د.خ) لە

عەیشی ناخۆشە، سەری مەدهۆشە دایم زەڕ پەرست
خاسسە هەر سەفرایە بۆتە موریسی تاڵی مەزاق [٦]

تا لە ماڵی دەرنەکردووی ئەم شەوێ سەد شوو کەرە
«مەحوی» ئازانە بدە تۆ سێ‌بەسێ دنیا تەڵاق [٧]

-٢-

ئەوی ئەمڕۆ بە دەوری تەختیایە هەلهەلەی مەخلووق
لە دەوری نەعشیا سبحەی دەبینی وەلوەلەی مەخلووق [١]

☞

ـەوی میعراجدا سواری بووە و پێی چووە بۆ ئاسمان.

«شوان» ئیشارەتە بۆ حەزرەتی مووسا کە حەیوانی لەوەڕاندووە و «سواری کەر»یش ئیشارەتە بۆ حەزرەتی عیسا کە کەرێکی بووە هات‌وچۆی پێ کردووە. مەبەستی مەحوی ئەوەیە بڵێ: نە مووساو نە عیسا ناگەنە پێغەمبەری ئێمە لە پایە بڵندیدا.

(٦) خاسسە: بەتایبەتی. سەفرا: ئاوێکی زەرد ڕەنگە جگەر هەڵی‌دەهێنێتەوە، تامێکی تاڵی هەیە و هەندێ خوێی مەعدەنی تێدایە، دەبێ بەهۆی تاڵی تامی دەم. موریس «مورِث»: هۆی پەیدابوون. مەزاق: تامی دەم.

واتە: زەڕپەرست هەمیشە ژیانی ناخۆشە و سەری لێ تێك چووە، وەك چۆن کەسێك کە سەفرای بێ تامی دەمی هەمیشە تاڵ دەبێ تا سەفراکەی هەڵدەهێنێتەوە.

مەحوی لەم بەیتەدا زێڕی شوبهاندووە بە سەفراو زێڕ پەرستی شوبهاندووە بە سەفرادار.

(٧) واتە: دنیا وەك ئافرەتێکی عەیار وایە شەوێ سەد شوو بکا. کەواتە دەس و برد کە تا لە ماڵی دنیا دەری نەکردووی و کەسێکی‌تری نەهێناوەتە جێگاکەت و بە کوشتی نەداوی، سێ‌بەسێ تەلاقی بدە و سێ بەردە بخەرە مشتی.

سێ‌بەسێ (ن): شەش بەشەش.

-٢-

(١) هەلهەلە: قولولولو کێشان لە خۆشییاندا. نەعش: تەرم. وەلوەلە: هاوار و گریان، لە وشەی «وَیلْ»ەوە وەرگیراوە.

☜

به پەل پەل كردنى سبحەى ئەگەر ببوايە باوەڕيان
دەبوو قەت بەم حەدە نەبوايە بۆ دنيا پەلەى مەخلووق(٢)

دەخاتە فكرى ئەهلى مەعريفەت شێوەى جەجاڵ «اَلحَق»
دەبينى بەعزە ئەشخاسێ بە دوويا خەرگەلەى مەخلووق(٣)

وەها پڕ فيتنە بوو عالەم كە ئيبليسێكى وەك ئيبليس
نەماوە مەئمەنى غەيرى كلێشە و كەڵكەڵەى مەخلووق(٤)

واتە: دنيا تا سەر بۆ كەس نامێنێ. ئەوەى ئەمڕۆ پادشايە و خەڵك بەدەورى تەختەكەيدا قولولووى شادمانى دەكێشن، سبەينێ بە دەورى تەرمەكەيدا شين و زارى دەكەن.

لە هەموو نوسخەكانى بەردەستماندا «هەلهەلە» لە پێش «وەلوەلە»وەيە، بەڵام ئاشكرايە ئەوە هەڵەيە و راستەكەى بەم جۆرەيە كە ئێمە نووسيومانەتەوە.

(٢) پەل پەل كردن: پارچە پارچە كردن. دەشگونجێ «پل پل كردن» بێ. سبحەى: سبەينێ.

واتە: ئەگەر ئادەميزاد باوەڕى بە سزاو تۆڵەى رۆژى قيامەت بوايە، وا بۆ دنيا نەدەكەوتە هەڵپە هەڵپ.

لە نێوان «پەل پەل» و «پەلە»دا وشە ئارايييەكى جوان هەيە.

(٣) جەجاڵ: دەججاڵ. كابرايەكە لە دوادوايى دنيادا پەيدا دەبێ بە سوارى كەرێكەوە دەگەڕێ و ئيدديعاى خوايەتى دەكاو خەڵكى پێ هەڵدەخەڵەتێن. پاشان موحەممەد مەهدى پەيدا دەبێ و دەچێتە غەزاى و دەيكوژێ. خەرگەلە: گەلەكەر.

واتە: بەراستى كە تۆ هەندێ كەسى ناچيز و ناشايستە دەبينى خەڵكێكى زۆرى نەفام وەك كەركەوتوونەتە دوايان، ئەو ديمەنە ديمەنى جەجاڵت دەهێنێتەوە بير كە لە ئاخر زەماندا پەيدا دەبێ و خەڵك گومڕا دەكاو ئەوانيش دەكەونە دواى.

ديارە مەحوى بەم بەيتە پلارى لە يەكێ لەو شێخانە گرتووە كە دەروێش و سۆفييەكى زۆريان هەبووە و دوايان كەوتوون.

(٤) ئيبليس: شەيتان.

واتە: دنيا بەجۆرێك پڕ بووە لە خراپە، شەيتان بەو هەموو شەيتانى و زۆرزانيەى خۆى كە هەيە، جێگايەك نەماوە خۆى تيادا حەشار بدا، ئەوە نەبێ بچێتە بن كلێشەى خەڵقەوە و لە رێگاى ئەوانەوە كارى شەيتانانەى خۆى بكا.

له پەردەی جیلوەیەکتا روو نمایە شۆری سەد مەحشەر
نیقابێ لادە لەو چیهرە، ببینە زەلزەلەی مەخلووق (٥)

بە ئاوی تێ گەیشتین ئێمە دنیا، هەر سەرابێ بوو
هەموو دەشچن بە خنکان و لە وشکیشە مەلەی مەخلووق (٦)

لە سووقی دەهردا دووکانی هەرکەس موددەتی عومرە
گوهەر دانە بە پشکڵ دانە «مەحوی»! مامەڵەی مەخلووق (٧)

---

(٥) روو نما: روو دەرکەوتوو. شۆر: هەرا. نیقاب: پەچە. چیهرە: روو. زەلزەلە: تەکان، وەك بوومەلەرزە.

واتە: دڵدارانت ئەوەندە زۆرن، لە توێی تاقە خۆدەرخستنێکتدا شۆر و هەرای سەد رۆژی مەحشەر بەرپا دەبێ و خۆی دەردەخا. ئەگەر باوەڕ ناکەی پەردەیەك لە رووت لادە و سەیرێکی خەڵك بکە بزانە چ تەکانێکی وەك تەکانی رۆژی قیامەت بەرپا دەکەن.

مەحوی لەم بەیتەدا وشەی «پەردە» و «روونما» و «نیقاب» و «چیهرە»ی لە جیهانی بووك گواستنەوەوە خواستووە. وشەی «زەلزەلە»یش ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ کە باسی رۆژی قیامەت دەکا؛ واتە: کاتێ کە زەوی تەکانە گەورەکەی خۆی بەسەردا هات...

(٦) واتە: خراپ لە دنیا حاڵی بووبووین، وامان زانی کانی ئاوە و ئینسان کە چووە سەری دەحەسێتەوە، کەچی بە بەردەرێژگە دەرچوو کە لە دوورەوە تیشك دەداتەوە و نەزان بە ئاوی دێتە پێش چاو. ئەم خەڵکەیش کە هەمیشە لە هەوڵی دنیادان، رەنجی بێ سوود دەدەن و لە وشکاندا مەلە دەکەن کە بۆ مەلە تێدا کردن دەست نادا، لەگەڵ ئەوەشدا بە خنکان دەچن، هەرچەند ئاویش نیە، چونکە ئەوەی مەلەی بۆ دەسرخستنی دنیا بێ، ئەنجامی لە ئەنجامی خنکان زیاتری دەسگیر نابێ.

مەحوی لەم بەیتەدا دنیای شوبهاندووە بە سەراب و، دنیاپەرستانی شوبهاندووە بە تینووکە سەرابی بێتە رێ و لە تینووانا بخنکێ.

(٧) سووق: بازاڕ. دەهر: گەردوون، زەمانە. گوهەردانە: دەنکە گەوهەر.

واتە: دووکانداری هەرکەس لە بازاڕی گێتیدا ئەوەندەی ماوەی ژینیەتی. داخی بەجەرگم، ئەم خەڵکە لەباتی ئەوەی لەم ماوەیەدا مامەڵەیەکی وا بکەن ئەو دنیایان لێوە دەسگیر ببێ،

-٣-

وەك بولبول، ئەی تۆ تازە گوڵم، پڕ بە دڵمە شـەوق
وەك قومری، ئەی تۆ سەرو سەهی، پڕ بە ملمە تەوق(١)

خۆشە بە یادی ئـەو لەبـەوە نـۆشـی خـوێنـی دڵ
بەم نەشئە ئـاشنا نـەبووە غـەیری ئـەهلی زەوق(٢)

بـاڵاتـە وەك ئـەلیف لە حـورووفاتی کـائینات
مافەوقی تۆ کوژایەوە نـاوی لە تـەحت و فـەوق(٣)

عومری عەزیزی وەك دەنکە گەوهەرگرانبەهای خۆیان بە دەنکە پشقەڵی ناچیز و بێبایەخی دنیا دەگۆڕنەوە.

مەحوی لەم بەیتەدا گێتی شوبهاندووە بە بازاڕ، ژیانی ئینسان بە دووکان و خواپەرستی بە مامەڵەی بەسوود و بێفەرمانی خوا بە مامەڵەی زیانبەخش و، دایناوە ئەوەی کەوا لەجیاتی خواپەرستی بێفەرمانی خوا دەکا، وەك کەسێك وایە گەوهەر بگۆڕێتەوە بە پشقەڵ.

-٣-

(١) قومری: باڵدارێکی خاکییە، لە کۆتر بچووکترە، جووت جووت بەیەکەوە دەژین. سەرو سەهی: داری سەروکە لقەکانی ڕاست بن.

لەوانەیە مەبەست لەوە کە مەحوی خۆی شوبهاندووە بە قومری لەوەدا کە پڕی ملیە لە تەوق، ئەوەبێ کە خۆشەویستی خۆی بە تەوقی گەردن دانابێ و قووڵی خۆشەویستییەکەی بە زۆری تەوق لە گەردنیداو، خاڵی ملی قومریشی شوبهاندبێ بە تەوق لە خرِیدا.

(٢) لەب: لێو. نۆش: خواردنەوە.

مەبەستی لەوەیە خوێنی دڵ ڕەنگی لێوی یاری دێنێتەوە یاد.

(٣) تەحت: ژێر، مەبەست زەوییە. فەوق: سەر، مەبەست ئاسمانە.

واتە: وەك چۆن پیتی ئەلف لەناو تیپەکانی «ئەلف» و «بێ»دا ڕاست و قیتە و لەبەر ڕاستی نە لە خوار و نە لە سەرەوە گەردی نوختەی لێنەنیشتووە، باڵای تۆیش لەناو جواناندا ڕاست و دیارییە و ناوی تۆ، ناوی لە تۆ بەرەوژووری لە ئاسمان و لە زەویدا کوژاندووەتەوە.

ئەگەر ڕووی دەمی مەحوی لەم بەیتەدا لە پێغەمبەر (د.خ) بێ، ئەوە مەبەستی لە ناو کوژانەوە، هەڵوەشاندنەوەی ئایینی پێغەمبەرەکانی تر دەبێ.

ئەو بەرقی جیلوە شەوقی کە ئـەمشەو بـڕی لە مـاه
سینەی جیهانی بۆ بووە مەجمەر بە ناری شەوق(٤)

سـەیری هـەیە عـەقیقی لەبـی، خـەت بـەدەوریا
بۆ سەر یەمەن لە زەنگەوە لەشکر کـراوە سـەوق(٥)

شـێرێکـی پـێ لە سـیلسیلەدایـە ئـەسیری عـیشق
مەردی، بزانە زیـنەتی مـەردانـە تـەوق و ڕەوق(٦)

هـاتۆتـە سـەر ئـەمە لە سـەرتدا، سـەر هـەڵبـڕە
«مەحوی» ئەم ئیشی خێرە لەسەر تۆیە ماوە عەوق(٧)

---

(٤) جیلوە: دەرکەوتن. مەجمەر: ئاگردان. نار: ئاگر.

واتە: ئەو تیشکی دەرکەوتنی یارە کە ئەوەندە بەهێز بوو شەوقی مانگی فەوتاند، کارێکی وای لە دڵی عالەمدا کرد سینەی هەموو کەسێکی بۆ بوو بە ئاگردانی ئاگری ئارەزووی دیدار.

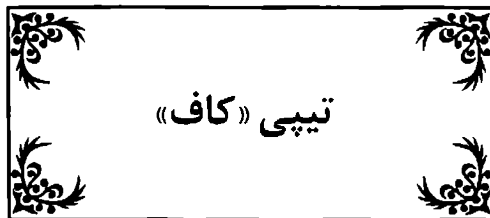
(٥) واتە: خەتی ڕەش بە دەوری لێوی ئاقیق ڕەنگی یاردا چەند جوانە. دەڵێی لە وڵاتی قولە ڕەشەکانی ئەفریقاوە لەشکر بۆ سەر یەمەن براوە کە ناوی بە ئاقیقی نایاب دەرکردووە.

(٦) سیلسیلە: زنجیر.

مەبەستی لەوەیە عاشق شێرێکی زنجیر کراوە و گرفتار بوون بە داوی دڵداریدا شوورەیی نیە بۆ عاشق، وەك چۆن شێریش بەوە عەیبدار نابێ کە پێی بخرێتە زنجیرەوە.

(٧) عەوق: پەك کەوتن.

واتە: یار هاتووەتە سەر ئەوە بدا لە سەرت و بیپەڕێنێ. ئەم کاری خێرە لەسەر خۆت پەکی کەوتووە، دەسا سەر هەڵبڕە با بدا لە گەردنت.

تیپی «کاف»

-١-

چ خاكێ كەم بە سەرما، مامەوە تاك
بە لێو ئاهو، بە چاو ئەشكو، بە سەر خاك[١]

بە دوویا وێڵم و ئەشكم دەپرسێ
لە هەر دارو دیارێ «أَيْنَ سَلْماك»؟[٢]

جگەر دەبڕێ، دڵ ئەڕفێنێت و دەڕوا
چ بێ مرووەت، چ بێ پەروا، چ بێ باك[٣]

كە كوژرا، شاهی عالی جاهی عیشقە
هەتا سەیدت نەكەن ناگەیتە فیتراك[٤]

-١-

(١) واتە: خۆڵی كوێ بكەم بە سەری خۆمدا، بێ كەس و بێ دەر ماومەتەوە، بە لێو هەناسەی سارد هەڵ دەكێشم، بە چاو فرمێسك دەڕێژم، بە سەریش خاك بەسەر خۆمدا دەكەم.

دەشگونجێ مەبەستی ئەوەبێ هاوتای لە هیچ لایەك دەستگیر نابێ و تاك و بێ وێنەیە، چونكە ئەو هەموو بەڵایەی بەسەردا هاتووە.

(٢) دار: ماڵ. دیار: وڵات. [«اين سلماك»: سەلما لە كوێیە؟]

واتە: من بە دووی یاردا وێڵم نایدۆزمەوە، دەگەمە هەر وڵاتێك و دەچمە بەر هەر دەرگایەك، دڵۆپێ فرمێسك سەر لە چاومەوە دەردێنێ، دەپرسێ «سەلما»ت لە كوێیە؟.

لە ئەدەبی دڵداری عەرەبیدا «سەلما» وەك «لەیلێ»ی كوردی وایە.

(٣) لەم بەیتەشدا، لەبەر ناچاری «دە»ی و «دەڕفێنێت» كراوە بە «ئە» و بووە بە «ئەڕفێنێت».

(٤) فیتراك: تیلمە چەرمێكی باریكە بەدوای زینی ئەسپیەوەی دەكەن، بۆ ئەوەی ئەگەر شتێكیان خستە پاشكۆوە پێی ببەستنەوە.

واتە: ئەوەی لە مەیدانی دڵداریدا بكوژرێ دەبێ بە پادشاهی پایە بڵندی ئەو مەیدانە و بێ ئەوەی بكوژرێ نابێ بەوە، وەك چۆن نێچیر تا ڕاوی نەكەن ناگاتە ئەو پایە بڵندە كە بە پاشكۆی وڵاخیدا هەڵواسن.

به خەنجەر دڵمی لەت لەت کرد کە بێ ئۆف
وتی: خـۆ وا خـراپ‌و دڵ وەهـا چـاك!(٥)

نیساری خاکی ڕێگەت جانە، فـەرمووی:
«چـە نسـبت خـاک را بـا عـالم پـاك»(٦)

گـــوڵاو و ئـــاگــراوە بــادە ئــەمشەو
تــەرەبناکـە مـەی و سـاقی غـەزەبناك(٧)

وتــم: عــیشق ئــاگـری گـرتە وجـوودم
وتـــی: هـەر بـابەتی سـووتانە خـاشاك(٨)

لە دڵدا خەڵق و خوا بـوو، فـائیدەی چـی
کــە دەم پـڕ بـێ لە ﴿إِیّـاكَ... وَ إِیّـاكْ﴾(٩)

---

(٥) واتە: کە یار دڵمی دی بە خەنجەر لەت لەت کراوە بێ ئەوەی ئۆفێك بکەم و بناڵێنم، وتی: سەیری کەن خۆی چەند کابرایەکی خراپە هیچ هاوار و ئۆف ناکا، کەچی چاکەشی لەگەڵ کراوە و دڵی لەت کراوە.

لە وشەی «چاك»دا تەوریە هەیە، بەڵام مەعنا نزیکەکەش هەروا ڕاگیراوە. دەشگونجێ وشەی «خۆ» بە «خوو»ش بخوێنرێتەوە.

(٦) واتە: بە یارم وت: گیانم بە قوربانی خاکی ڕێگاتە، ئەویش وتی: خاکی بەری پێی من جیهانێکی پیرۆزە و گیانی تۆیش لەچاو خاکی بەری پێی مندا وەك خاك بێ قیمەتە، کەواتە ئەم دوو شتە لە یەك دوورە چۆن بە یەك بەراورد دەکرێن؟.

(٧) تەرەبناك: شادی بەخش. غەزەبناك: توورە.

واتە: شەرابی بەزمی ئەمشەومان لەلایەکەوە وەك گوڵاوو لە لایەکی‌کەوە وەك ئاوی ئاگر کراو وایە. ئەمەش هی ئەوەیە مەی خۆی شادی دەبەخشێ، بەڵام مەی‌گێڕ توورەیە.

(٨) خاشاك: پڵ‌و پووش.

واتە: گیانی تۆ وەك پڵ‌و پووش وایە و هەر بۆ سووتان دەست دەدا.

(٩) واتە: سوودی چیە بە دەم دڵپاکی بەرابەر بە خوا پیشان بدەین و بڵێین: ﴿إِیّاكَ نَعْبُدُ وَ إِیّاكَ نَسْتَعِینُ﴾ واتە: هەر تۆ دەپەرستین و داوای یارمەتی هەر لە تۆ دەکەین، مادەم دڵمان پڕ بێ لە یادی ئەم و ئەو کە ئەوەش جۆرە هاوبەش دانانێکە بۆ خوا.

دەزانـــــی جـــیفەیە دنــیا، دە حـــەیفە
وەکوو سەگ ئەم شەڕو شۆڕە لەسەر لاك (١٠)

خـــودا تـۆ لا گـری لەو لاکـە «مـەحوی»
بە جاهی پـادشاهی تـەختی «لَـوْلاك» (١١)

-٢-

مەئلووفە زەوقی زاهـید ئـەوەندە بـە تـامی نـیسك
بێگانە ماوە شەممی لە نەشئەی خیتامی مـیسك (١)

---

(١٠)جیفە: لاکە تۆپیو.

واتە: مادەم دەزانی دنیا وەك لاکە تۆپیو وایە، ئیتر بۆچی دەبێ وەك سەگ شەڕی لەسەر بکەیت!.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەو حەدیسەی پێغەمبەر (د.خ) کە دەفەرموێت: «اَلدُّنْیا جِیفَةٌ وَ طَالِبُهَا کِلَابٌ» واتە: دنیا لاکە تۆپیوە و ئەوانەش کە دەیانەوێ، سەگی سەر لاکە تۆپیون.

(١١)«لَولاكَ»: مەبەست پێغەمبەرە (د.خ) کە خوا پێی فەرمووە: «لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الأَفْلاكْ» واتە: ئەگەر لەبەر تۆ نەبوایە ئاسمانەکانم دروست نەدەکرد.

واتە: خوایە! بۆ خاتری پادشای سەر تەختی «لَولْاك» کە پێغەمبەرە، مەحوی دوور خەیتەوە لە لاکە تۆپیوی دنیا.

لە نێوان «لەو لاکە» و «لَوْلَاكَ»دا وشە ئارایییەکی جوان هەیە، هەرچەند بەپێی مەعنا جوان نەهاتووە.

-٢-

(١)مەئلووف: ئولفەت پێوە گیراو، شتێ کە خەڵك هۆگری بووبن. شەم، «شَمّ»: بۆن کردن.

واتە: وشکە سۆفی زاهیر بین ئەوەندە خووی بە دیمەن پەرستی وەك نیسکێنە خواردنەوە گرتووە، تێگەیشتنی مەعنەویاتی نەماوە و لووتی بۆنی میسك ناکا.

«خیتامی میسك» ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿خِتَامُهُ مِسْكٌ وَ فِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ﴾واتە: ئاخرەکەشی میسکی بۆن خۆشە، جاکەواتە ئەوانەی دەیانەوێ خۆیان لەپێش بن با بۆ شتی وا هەوڵ بدەن، کە باسی ئەهلی بەهەشت دەکا. مەبەستی مەحوی ئەوەیە بڵێ ئەم جۆرە کەسانە لە موسوڵمانەتی راستەقینە دوورن.

ڕوتبەی کەماڵە ڕۆژە ڕەشی بـۆ جگـەر بـە خـوون
ناکامە تا کە ڕەش نەبووە خوونی خامی میسك (٢)

خـەت، خـاڵەکـانی دەوروبـەری لێوی گـرتە نـاو
ئەم عەنبەرەم نەدیوە کە بووبێ بە دامـی مـیسك (٣)

بەر خـیدمەتی غـوباری ڕەهـی یـاری مـن: سـەبا
دێنێ هەموو دەمێ، بە دوعاوە، سەلامی مـیسك (٤)

مـــەیلێ خـــەتایە: ڕوو لە خـــەتایە بـــتم، بـــلێ:
سوبحی بتانی چین و خەتا کەوتە شامی میسك (٥)

(٢) واتە: بۆ دڵداری جگەر بریندار، ڕۆژی ڕەش و مەینەت بـە پـێ گـەیشتن و پـایەی بـەرز دادەنرێ، وەك چۆن خوێنی خاو و کاڵی بن نـاوکی ئـاسك کـە دەبـێ بـە مـیسك، تـا تـەواو نەگیرسێ و ڕەش نەبێتەوە بە ناکام دادەنرێ.

خوونی (ن): خوێنی.

(٣) واتە: خەتی مووی تازە دەرهاتووی ڕووی یار دەوری خاڵەکانی ڕووی داوە. من هەرگیز نەمدیوە عـەنبەر بـووبێ بـە داوو مـیسکی پـێوە بـووبێ. مـەبەستی لە «عـەنبەر» مـووە تـازە دەرهاتووەکان و لە «میسك» دانە خاڵەکانە.

(٤) بەرخیدمەت: پێش خزمەت، خزمەتکار. سەبا: شنەی بای بەیانی.

واتە: پێش خزمەتی تۆزی ڕێگای یاری من کە بای بەیانییە، هەموو کاتێ هەواڵ پرسی و سەلامی ئەو میسکەم پێ دەگەیەنێ کە تۆزی داوێنی یارە.

دەشگونجێ «بەر خیدمەت» یەك وشە نەبێ بەمەعنا «پێش خزمەت»؛ بـەڵکـوو «بـەر» و «خیدمەت» بێ و مەعنای بەیتەکە وای لێ بێتەوە: میسك بەو هەموو بۆن خۆشییەوە کە هەیە خۆی لە ئاستی تۆزی ڕێگای یاردا بە هیچ دانانێ، بۆیە هەموو بەیانییەك بای سەبا سەلام و دوعای ئەو دێنێتە خزمەتی تۆزی ڕێگای یار.

(٥) واتە: مەڵێ ئەمە تاوان و نـاپەسەندە کـە بـتەکـەی مـن کـە ڕووی یـارە ڕووی کـردووەتە تاریکستانی «خەتا» کە زوڵفەکانی یارە، بەڵکوو بڵێ ئەو بەرەبەیانەی کە بتەکانی چین و خەتاو خوتەن ڕووی تێدەکەن کە ڕووی یارە کەوتووەتە تاریکەی ئێوارەی میسکەوە کە زوڵفی یارە.

گەردی ڕەمی غـەزالی چ دەشـتێکـە پـێوە نـیشت
ئەم تیبە لەو تەمەووج ئەدا هەر بە نامی میسك؟![٦]

زوڵفی بـە دەوری خـاڵەکـەیا دێ، هـەموو دەمـێ
«مەحوی» ببینە عەنبەری سارا غوڵامـی مـیسك[٧]

-٣-

زەمـانەی پـڕ تـەعەب دەتکـاتە تـیرۆك
لەتـێ نـانت دەداتـێ دوو بـەشی نـۆك[١]

وشە ڕازاندنەوەی مەحوی لەم بەیتەدا زۆر بە جوانی دەرکەوتووە.

دەشگونجێ نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە بەم جۆرە بخوێنرێتەوە:

مەیلی خەتایە ڕوو لە خەتایە بتم، بەڵێ

بەم جۆرە مەعنای بەیتەکە وای لێ دێتەوە: یارە وەك بت پەرستراوەکەم ئارەزووی خەتاو تاوان دەکا [کە ڕەش بوونەوەی ڕوویەتی بە موو،کە دەبێ بەهۆی دوورکەوتنەوەی لە دۆستان. «ع.ح»]، چونکە نزیکە خەتی ڕووی دەرکەوێ. بەڵێ ڕۆژی بتانی چین و خەتا (کە دوو وڵاتی ڕۆژهەڵاتن) [مەبەست لە ڕووی ڕووناکی یارە. «ع.ح»] کـەوتووەتە شـام (ئـێوارە)ی مـیسکی ڕەشی بۆن خۆشەوە.

بەم پێیەش بەیتەکە کۆمەڵێ جیناس و تەناسوب و تەوریەی تێدا دەبێ.

(٦) ڕەم: ڕەوگ. تیب، [«طِیب»]: بۆنی خۆش. تەمەووج [«تَمَوُّج»]: شەپۆلدان. نام: ناو.

واتە: ئاخۆ دەبێ ئەم بۆنە خۆشە کە بە نـاوی مـیسکەوە شـەپۆل دەدا لە ئـاسکی خـەتاو خوتەندا، تۆزی ڕێگای کام کۆمەڵە شۆخی وەك ئاسکی بیابان بێ لە ئاسکی خەتاو خـوتەن نیشتبێ و بۆن بداتەوە.

(٧)واتە: زوڵفی یار هەمیشە بە دەوری ڕوویدا دێ و دەچێ. سەیرکە چۆن عەنبەری سارا بووە بە غوڵامی میسك. مەبەست لە «عەنبەری سارا» زوڵفی یارو، لە «میسك» خاڵی ڕوویەتی.

-٣-

(١) تەعەب: ماندوویەتی.

پـــیاڵەی دیـــدە لەبــڕێزە، دڵا تــۆش
بجۆشـە، سـازی نـاڵە هـەم ببێ کـۆك (٢)

بە نووکی تیری شـۆخـێکـی کـەوا چـۆخ
لەبـــەرما تـەن بـووە جـامەی بـرنجۆك (٣)

بــە کــوڵمــی ئـاڵیـا ئـاڵا خـەتی سـەبز
ترنجی کـەوتە بـەر پـەنجەی تـرنجۆك (٤)

بە تیرۆك کردن کینایەیە لە لەڕو لاواز کردن.

لە کۆکردنەوەی «تیرۆك» و «نان»دا تەناسوب هەیە.

(٢) لەبرێز: پڕ، ئەوەی چی تیایە لە لێواریەوە سەر بکا. کۆك: کۆك بوون، ئامادەبوونە بۆ کار، دەڵێن سەعاتەکە کۆك بکە.

واتە: پیاڵەی چاو پڕ بووە لە شەراب، کەواتە بۆ ئامادکردنی بەزمەکە، بە تەواوی با دڵیش بێتە جۆش و ئامێری سازیش کە بریتی بێ لە ناڵە لەجیاتی مۆسیقا با کۆك بێ.

مەحوی لەم بەیتەدا کاسەی چاوی شـوبهاندووە بـە پـیاڵەی شـەراب و فـرمێسکـیش بـە شەراب. رووی شوبهاندنەکەش لە یەکەمیاندا پـڕی و لە دووهـەمیاندا سـوورییە «سـووری فرمێسکی خوێنین و شەرابی سوور» هـەروەها نـاڵەی دەروونـیشی شـوبهاندووە بـە سـازو، جۆشی دڵیشی شوبهاندووە بە کۆڕی یاران.

(٣) چۆخ: چۆخە، شاڵ. تەن: لەش. برنجۆك: جۆرە قوماشێکی کونکونە.

واتە: لەشم وا بە تیری برژانگی یار بێژراوە دەڵێی کراسی برنجۆکە لە بەرما.

لە نێوان «کەوا» و «تەن» و «جامە» و «چۆخ» و «برنجۆك»دا تەناسوب هەیە.

(٤) ترنج: مێوەیەکە لە چەشنی پرتەقاڵ، توێکـڵێکـی زبـر و ئـەستووری هـەیە، مـرەبای لێ دروست دەکەن. ترنجۆك: رواوێکی رەش سەوزە.

واتە: مووی تازە دەرهاتووی دۆست لە دەوری کوڵمی ئاڵاو، کوڵمی وەك ترنجی کەوتە بەر پەنجەی ترنجۆکی مووی تازە دەرهاتووی.

گەر ئەم ریش و سەرەی زاهید لەگەڵ بێ
دەبێ جەننەت بە دەشتی شنگ و پیشۆك (٥)

رەقیبە لەعنەتی، عاشق دەكەی رەجم
لەباتی سەگ دەكەی شێرێ سەمەندۆك (٦)

بە خۆڕایی لە «مەحوی» بەس بڕەنجە
نەجیبی، مەگرە وەك هۆكڵ، بەگم هۆك (٧)

- ٤ -

ئەو سەروی نازە تەوسەنی هێنایە تازو تەك
هەستا قیامەت و فەلەك ئەستوونیە گەرەك (١)

ئەی دڵ! بناڵە، ساز بدە چەنگی بەزمی عیشق
مەی خوێنی جەرگە، ناڵەیی مەحزوونیە گەرەك (٢)

---

(٥) شنگ: گیایەكی بەهارەی كوێستانییە و دەخورێ، لقێكی باریك و گەڵایەكی لوولی هەیە، بنكدار و شیرەداریشە. پیشۆك: گیایەكی بەهاری كوێستانییە، گەڵای باریك و درێژی هەیە، سەلكێكی بچووكی سپی هەیە دەخورێت. (٦) سەمەندۆك: بە پەند كراو.
(٧) هۆكڵ: ئەوەی هۆك بكاو بتۆرێ. هۆك: تۆران و بیانوو گرتن.

- ٤ -

(١) تەوسەن: ئەسپی شۆخ و سەركێش. تاز و تەك: غارغارێن. ئەستوون: ستوون، كۆڵەكە. گەرەك: پێویست.
(٢) چەنگ: ئامێرێكی مۆسیقایە. مەحزوون: ئاوازێكی مۆسیقایە.
واتە: ئەی دڵ بناڵێنە و چەنگی كۆڕی دڵداری رێك بخە و لێی بدە. ئەو شەرابەی لەم كۆڕەدا دەیخۆینەوە خوێنی جەرگی دڵدارە، شەرابی وایش پێویستی بە ئاوازی خەمگینە، چ ئاوازێكی خەمگینیش لە ناڵەی دڵی خەفەتباران خەمگینترە؟!.
وشەی «ساز» تەوریەی تێدایە، چونكە وەك چۆن بەمەعنای رێكخستنە، بە هەر ئامێرێكیش دەڵێن لە ئامیرەكانی مۆسیقا.
دەگونجێ وشەی «بناڵە» بە «بە ناڵە»ش بخوێنرێتەوە.

ئــەمرۆ لە کـــن زەمـانە هـونەر بـۆتـە قـەشمەری
شـــێری ژیـــانی بـۆ چـیە، مـەیموونیە گـەرەك! (٣)

فـیترەت بـڵـنـد و پـایە بـڵـنـدم نـەدی، بـە گـوێش
گەردوون ئەوەندە دوونە کە هەر دوونیە گـەرەك (٤)

تینوو بە خوێنی عاشقە، ئـەی دڵ! بـبە بـە خـوێن
ئەو لێوە، مـوژدە بـێ، دڵی پـڕ خـوونیە گـەرەك (٥)

قوم هـەر دەبـێ لە خـوێنـی جگـەر دا بـە ئـاهەوە
ئەو مەستی غـەفڵەتـە لەبـی مـەیگوونیە گـەرەك (٦)

دلبەر عەجەب نیە دڵی «مەحوی»ی بە دڵ کـە بـرد
ئـــــەسکەندەری زەمـــانە فـــلاتوونیە گــــەرەك (٧)

---

(٣)قەشمەری: گاڵتە و گاڵتەجاڕی.

(٤)فیترەت: سروشت.

واتە: نەك هەر بە چاو کەسی سروشت و پایە بەرزم نەدیوە، بە گوێش باسیم نەبیستووە. ئەمەش سەیر نیە، چونکە خەڵك لە زەمانەدا دەژین و زەمـانەش ئـەوەندە دوون و هـیچە لە کەسانی دوون و هیچ بەولاوە پێ‌ناگەیەنێ، چونکە خۆی کەسانی وای دەوێ.

(٥)واتە: ئەی دڵ موژدە بێ کەوا یار بە خوێنی دڵدارانی تینووە و لێوی دڵێکی دەوێ کە پڕ بێ لە خوێن، کەواتە ببە بە خوێن تا بتخواتەوە.

(٦)مەیگوون: وەك مەی.

واتە: یاری سەرخۆشی بێ‌ئاگایی لێوی مەی‌ڕەنگی دڵداری دەوێ، بەڵام دەستی ناکەوێ. بۆیە دەبێ هەمیشە بە داخەوە قوم لە خوێنی جگەری خۆی بدا.

(٧)فلاتوون: ئەفلاتوون (٤٢٧-٣٤٧ی پ.ز) یەکێکە لە بەناوبانگ‌ترین فەیلەسووفەکـانی یۆنان، قوتابی «سوکرات» و مامۆستای «ئەرستاتالیس» بووە.

واتە: هیچ سەیر نیە کە دلبەر دڵی مەحوی بەرێ بۆ خۆی، چونکە ئەو فەرمانڕەوای هەموو جیهانە وەك ئەسکەندەرو، مەحویش کەسێکە لە پایە و پلەی ئەفلاتونداو ئـەسکەندەریش ئەفلاتوونی دەوێ بۆ خۆی بێ‌و لەگەڵی بێ.

-٥-

ئاشتی تۆ، تۆری من، بۆ بێ سەباتی هەردوو یەك
گەیوەتە حەددی یەقین، ئەم دوو یەقینەن هەردوو شەك(١)

ئاخر ئەم دنیایە ئەمری دێتە سەر: ئاخر ببە
یەعنی بەس ئەی فاحیشە عالەم بە قڕ دە یەك بە یەك(٢)

-٥-

بیستراوە و لە شێوەی ئەم پارچە شیعرە خۆیشیەوە وا دەردەکەوێ هۆی دانانی ئەوە بووە رۆژێ لە رۆژان لە مەجلیسێکدا باسی خەلافەت دەکرێ کە ئاخۆ حەقی حەزرەتی ئەبووبەکر بووە یا هی حەزرەتی عەلی مەسەلەی بە میرات هاتنەوەی باخی «فەدەك»یش دێتە پێشەوە کە حەزرەتی ئەبووبەکر بە حەقی حەزرەتی فاتیمەی کچی پێغەمبەری نەزانی و نەیدایە چونکە پێغەمبەر فەرموویەتی: «نَحْنُ مَعَاشِرَ الأَنْبِياءِ لا نَرِث وَ لا نُورَثُ» واتە: ئێمە کە تاقمی پێغەمبەرانین نە میراتمان بۆ دێتەوە و نە میراتمان لێوە دەگەڕێتەوە. پاشان یەکێك لە دانیشتوانی مەجلیسەکە دەچێ مەسەلەکە بە ئاوەژۆیی بۆ یەکێك لە شێخانی ئەو سەردەمەی سلێمانی دەگێڕێتەوە و هەندێ غەیبەتی مەحویشی لا دەکاو دڵی لێی دێشێنێ. مەحویش کە ئەوەی بەر گوێ دەکەوێتەوە. ئەم پارچە شیعرە بۆ ئەو شێخە دەنووسێ.

(١) تۆر: تۆران. سەبات: بەردەوامی.

واتە: ئیسپات بووە و باوەڕ بەوە کراوە کەوا ئاشتی تۆ لەگەڵ من و تۆرانی من لە تۆ لە ناپایەداریدا وەکوو یەك وان. مادەمیش ئەمە بووە بە یەقین کەوا ئەم دووانە هیچیان پایەدار نین. ئەم دوو شتە راست و یەقینە وەك شتی گومان لێ کراویان لێ هاتووە و نازانرێ ئاخۆ راستن یا راست نین.

(٢) واتە: هەرچەند زۆرکەس وا دەزانن ئەم دنیایە کە ئەم هەموو کارەساتە بەسەر ئەم خەڵکەدا دێنێ. برانەوەی بۆ نیە و بە ئارەزووی خۆیان خراپە و فیتنەیی تیا دەکەن. بەڵام ئاخری هەر دوایی دێ و فەرمانی برانەوەی دەچێتە سەر کە ئیتر بەس خەڵك بە قڕ بدا.

ئەم بەیتە پلارێکی قووڵیشی تیدایە بۆ ئەو کەسەی ویستوویەتی ناکۆکی بخاتە نێوان مەحوی و ئەو شێخەی سلێمانییەوە کە باسمان لێ کرد.

نــاوی ئــەو لێوە بــەرن، دەم هــەڵدەپــچڕن بـۆ دوعـا
وا لە بــەرچــاوی بــرینی دڵ هــەیە حـەققی نـمەك (٣)

ئەو سەگـانەن سـپڵە، سـەبب و رەفـزی زاتـی وا دەکـەن
هیممەتی ئەو بەعدی ریحلەت نەبووەوە ئەم دینە حەك (٤)

وەرعــی فــارووقی تـەماشاکـەن، وتـی: نـاکـا قـوبووڵ
غــیرەتم ژاکــاوی ئــەو گـوڵبـاغە بـۆ بـاغی فـەدەك (٥)

---

(٣) واتە: هەرچەند ناوی لێوی بەتام و خوێی یار بهێنرێ، برینی دڵی دڵداران دەکـرێتـەوە و برینەکان دەم هەڵدەپچڕن بۆ دوعای خێر کردن بۆی، چونکە ئەوبەری هیواو ئـاواتیان لێی قسەیەکی سوێرە لێیەوە و لەبەر ئەوەکە بە قسەی سوێری ئەو ئەم برینانە برژاونەتەوە، نمەکیان لەبەرچاوە و لە یادی ناکەن و هەمیشە دوعای خێری بۆ دەکەن.

بەو پێیەش کە ئەم بەیتە ئیشارەت بێ بۆ هۆی دانانی پارچە شیعرەکە، پوختەی مەعناکەی وای لێ دێتەوە: ئەی ئەولادی حەزرەتی عەلی! ئێوە ئەگەر بـەهۆی فـەرموودەی حـەزرەتی ئەبووبەکرەوە بێبەش بووبن لە باخی «فەدەك»، پێویستـە هـەرکاتێ نـاوی ئـەو بـبرێ، دەم بکەنەوە بۆ دوعای خێر کردن بۆی، چونکە برینی دڵتان کە بێبەش بوونە لەو باخە، نمەکی ئەو زاتەی لە بەرچاوە کە نەیهێشت ماڵی حەرامتان دەسکەوێ و تووشی حەرام خواردن بین.

(٤) سەبب: جنێو. رەفز: نەویستن. حەك: کوژانەوە.

واتە: سپڵە ئەو سەگانەن کە جنێو بە حەزرەتی ئەبووبەکر دەدەن و بە خەلیفەی پێغەمبەری پەسەند ناکەن. ئەگەر حەزرەتی ئەبووبەکر نەبوایە کە بەگژی پاشگەز بووەوەکاندا چوو و قورئانی کۆکردەوە، لەوانەبوو ئایینی ئیسلام پاش کۆچ کردنی پێغەمبەر (د.خ) بکوژێتەوە و لەناو بچێ.

مەلا ئەسعەدی مەحوی مەعنای ئەم بەیتەی وا لێ داوەتەوە گوایە مەبەست لە «زاتی وا» پێغەمبەر و مەبەست لە جنێو پێدانی ئەوە بووە کە کـافرەکـان پـێیـان وتـووە سـیحرباز. دەڵێ مەبەستیش لە نیوەی دووهەمی بەیتەکە ئەوەیە لەبەر هیممەتی پێغەمبەر خۆی بوو ئایینەکەی لەپاش وەفات کردنی لەناو نەچوو. بەڵام ئەم مەعنایە زۆر دوورە و بۆ شوێنەکە دەست نادا.

(٥) فاورووقی: هی حـەزرەتی عـومەر. بـاغی فـەدەك: بـاخێك بـووە لە نـزیکی خـەیبەردا لە غەزایەکدا کەوتە بەر پێغەمبەر (د.خ) و پێغەمبەر لە ژیانی خۆیدا مەسرەفی لێ دەکرد بۆ ماڵ و منداڵی و، پاش وەفاتی حەزرەتی فاتیمە داوای کرد لە حەزرەتی ئەبووبەکر کە بیداتێ چونکە

سەر ئەوان و سەر هەموو یارانی پێغەمبەر، خودا
دارِژێ رەحمەت هەموو دەم پڕ زەمین و پڕ فەلەك!

بەڵکە سەررێژێکی بێ بۆ ئێمە، چاوەڕوانەکان
کۆمەڵی جینن و جەماعەی ئینس و ئەفواجی مەلەك(٦)

هەر دەبێ سەررێژێ بێ وادەی غیزا، خواجەی کەریم
کردی یادی بەندەگانی خۆ بە یەك دوو لوقمەیەك(٧)

وادەیێکت دا بە «مەحوی»: دێمە سەیری کۆشتنت
وەختێ هات ئەو خێرە، سا مەبیە لە بەدگۆ حەرفی پەك(٨)

میراتی باوکیەتی و ئەویش بەپێی حەدیسەکە نەیدایە، وەك پێشان باسمان کرد.

واتە: حەزرەتی ئەبووبەکر ئەو زاتە پایە بڵندە بوو کە دینی پێغەمبەری پاراست لە فەوتان. ئەمجا وەرن سەیری لە خواترسانی حەزرەتی عومەر بکەن، حەزرەتی عومەریش ئەو زاتەیە کە فەرمووی غیرەتم قوبوولْ ناکا لە پێناوی باخی فەدەکدا گوڵباخی حەزرەتی فاتیمە بژاکێ و بە هۆی وەرگرتنی ئەو بەشە باخەوە تووشی حەرام خواردن ببێ.

باس کردنی وەرعی فاروق لەم شوێنەدا لەوەوەیە کە حەزرەتی عومەر لەکاتی داواکردنی باخەکەدا لەلایەن حەزرەتی فاتیمەوە، پشتی حەزرەتی ئەبووبەکری گرت و دووپاتی کردەوە کە ئەو حەدیسە راستە و فەرموودەی پێغەمبەرە (د.خ). پاشانیش کە دوو سێ جاریتر مەسەلەکە سەری هەڵدایەوە و لەناو هەندێ لە یارانی پێغەمبەردا بوو بە مقۆ مقۆ، حەزرەتی عومەر لە مەجلیسێکدا کۆمەڵێ لە گەورە گەورانی یارانی سوێند داکەوا ئەو حەدیسەیان لە پێغەمبەر بیستووە و بەو جۆرە مەسەلەکەی بڕییەوە.

(٦) سەررێژ: ئەوەی لە سەری کاسەی پڕبووەوە دەڕژێ. جین: جنۆکە. ئینس: ئادەمیزاد. مەلەك: مەلائیکە.

(٧) غیزا، «غِذا»: نان خواردن. بەندەگان: بەندەکان. لوقمە: پاروو.

واتە: گەورەی خاوەن دەست و دەهەندە، دەبێ لەکاتی نان خواردندا شتێکی لێ بمێنێتەوە و بە یەك دوو پاڕوویەك یادی بەندەکانی خۆی بکاتەوە.

(٨) وادە: وەعدە، گفت. مەبیە: مەبیسە. پەك: پەك خستن، تەگەرە.

تیپی «گاف»

-١-

وتی: بۆچی وەها بێ تین و بێ ڕەنگ؟
وتم: تۆ بۆچ ئەوەندە شۆخیو شەنگ؟(١)

گەیشتن بەو شەهی عالی مەقامە
نیە فکرم، خەیاڵم خاوە، پێ لەنگ(٢)

هەتا لەو یاری دەمسازە جودا مام
وەکوو نەی بێ نەوا کەوتووم و بێدەنگ(٣)

دەگەییە مەنزڵی سەلما بە سەد قەرن
بە گامێ تەی بکەی گەر سەد دە فرسەنگ(٤)

یەکێ عاشق بە خوو، یەك تالیبی روو
یەکێ مەجبووری بۆ، یەك مایلی رەنگ(٥)

-١-

(١) بۆچ ئەوەندە (ن): بۆچی ئێندە. (٢) لەنگ: شەل.

(٣) هەتا: ئەوەتێ. دەمساز: هاودەنگ. جودا: جیا. نەی: شمشاڵ. بێنەوا: بێ ئاواز، لات.

واتە: جاران بەهۆی ئەو یارەوە یارای دەنگ لێ‌هاتنم بوو. ئێستا ئەوەتەی لەو جیابوومەتەوە و لێی دوور کەوتوومەتەوە وەك شمشاڵی بێ شمشاڵژەن کپو بێدەنگ کەوتووم.

(٤) سەلما: لە ئەدەبی کلاسیکی عەرەبدا کینایەیە لە یار. قەرن: سەد ساڵ. گام: هەنگاو. سەد دە: دە سەدی، هەزار. فرسەنگ: فرسەخ، نزیکەی ٦ کیلۆمەترە.

واتە: هەواری یار ئەوەندە دوورە، ئەگەر بە هەنگاوێك هەزار فرسەنگ ببڕی، ئەوسا بە هەزار ساڵ دەیگەیتێ.

(٥) بۆ: بۆن. مائیل: حەز لێ‌کەر.

واتە: یاری من هەر سەرێکی تەماشا بکەی جوان و دڵڕفینە. بۆیە یەکێك دڵی لە خوو و ڕەوشتی چووە و یەکێکی‌تر ئارەزووی لە دیمەنیەتی. کەسێکی‌تریش هۆگری بۆنی خۆشی بووە و هی وایش هەیە ئارەزووی لە رەنگو شێوەیەتی.

خـــەت و زاری کـــە بـــاسی کـــەوتە گـــوڵزار
کەچ ئەستۆ ما وەنەوشە، غونچە دڵ تەنگ (٦)

جیهانی کـــردووە ســـەرخـــۆش و مـــەدهۆش
لەبی وەك بادە، خەتتی سەبزی وەك بەنگ (٧)

مـــەگـــەر خـــوێنـــم ســـیجافی بـــێ بـــەری دەم
کەوا ئەو دامەنەم کـــەوتۆتـــە بـــەر چـــەنگ (٨)

دڵی ســـەنگە، دەبـــارێ گـــوڵ بـــە ســـەریا
ئەوی گوڵ بوو، زەمانە دایـــە بـــەر ســـەنگ (٩)

---

(٦) خەت: موو. زار: دەم. کەچ ئەستۆ: مل لار.
واتە: کە باسی دەمی بچووك و مووی ناسکی دەم و چاوی یار گەیشتە ناوباخ، وەنەوشە لە شەرمەزاریدا ملی کەچ کرد چونکە خۆی لە ئاستی مووی ئەودا بە هـیچ هـاتە پـێش چـاو و خونچەیش دڵتەنگ بوو، چونکە دەمی ئەوی لە خۆی بە نەپشکووتووی بچووکتر دی.
ئەم بەیتە لەف و نەشرێکی مورەتتەبی تیایە، «وەنەوشە» بۆ «خەت» و «غونچە» بۆ «زار» دەگەڕێتەوە.
(٧) واتە: لێوی وەك شەراب سووری یار و مووی وەك دووکـەڵی بـەنگ بـاریك و کشـاوی، جیهانیان سەرخۆش و بێ ئاگا کردووە.
(٨) سیجافی: وەك سیجاف. سیجاف: پەراوێز. دامەن: داوێن. چەنگ: چنگ، دەست.
واتە: مادەم کە دەستم لە داوێنی یار گیر بووە، نابێ بەری‌دەم، مەگەر گیانم تێدا نەمێنێ و خوێنم وەك رەنگی پەراوێز کاڵ ببێ. عادەت وایە ئەو پارچەیەی دەکرێ بە پەراوێزی کـەوا، سوورێکی کاڵە.
(٩) واتە: ئەوەی دڵی وەك بەرد رەقە گوڵی بەسەردا دەبارێ و ئەوەش کـە وەك گـوڵ نـاسکە زەمانە دەیداتە بەر بەرد. بەپێی ئەم مەعنایە مەحوی گلەیی لە رەوشتی بەدی زەمانە دەکا کە هیچ شتێکی لە جێی شایانی خۆیدا نیە.
دەشگونجێ مەعنای بەیتەکە وا لێ بدەینەوە کەوا واتە: دڵی یار بەرابەر بە دڵدارەکانی وەك بەرد رەقە، ئەمان فرمێسکی خوێنینی وەك گوڵ سووری بەسەردا دەرێژن، کەچی ئەویش دڵە ناسکەکانی ئەمان دەداتە بەر بەردی کەمتەرخەمی و گوێ پێ نەدان و دڵرەقی.

کـــە بـــۆتـــە دۆشـــەك «اَظْـفارُ المَــنِيَّةَ»
لە نائەهلان ئەوەندەم دیوە ســەرچــەنگ[(١٠)]

بـــتان ئـــەمڕۆ لە فـــەزڵی ئـــێمـــە دەدوان
فەڕەنگ ئیشی چ بێ «مەحوی» بە فەرهەنگ![(١١)]

---

(١٠) «اظفار المنيّة»: نینۆکی مەرگ. سەرچەنگ: لێدان، شەقازلە.
واتە: ئەوەندە لێدان و تێسرەواندنم لە دەستی ناکەسانەوە دیوە، نینۆکی تیژی مەرگم لا بووە بە دۆشەکی نەرم. مەبەستی لەوەیە ئاواتی مەرگی خۆم دەخوازم.
(١١) فەرهەنگ: زانست و ئەدەب و تێگەیشتن.
مەبەستی ئەوەیە بڵێ: یارەکانی ئێمە لە بێڕەحمیدا وەك فـەرەنگی وان، کـەواتـە دەبـێ موناسەبەتی چی بێ باسی زانست و ئەدەب و تێگەیشتنی ئێمە بکەن و ئەوان پەیوەندیان بە بابەتی واوە چیە؟.

تیپی «لام»

-١-

کە شێخ و واعیز و سۆفی بە جەننەت بەن گەد و گیپاڵ
دەبێ ئەمسالی ئێمە بۆ جەهەننم بەن سرو سیپاڵ (١)

بە دەرسی من نەشا ﴿وَالشَّمس﴾ی پاری تەلعەتت، ئەمساڵ
ئیجازەم دە موتاڵاکردنی ﴿وَاللَّیل﴾ی خەتت و خاڵ (٢)

لە چاوم خوێنی جاری کرد و هەم رەنگی لە روو بردم
ئەم ئاشووبی دڵو دینە بە لێوی ئاڵو چاوی کاڵ (٣)

-١-

(١) گەدوگیپاڵ: تەنگە و ورگی زل. سرو سیپاڵ: شرو شیتاڵ، جلە شرە.

پەیوەندی ئەم «شەرت و جەزا»یە لەوەوەیە کە مەحوی نە لە بەرەی شێخ و واعیز و سۆفییە و نە گەدوگیپاڵیشی هەیە و مادەم شێخ و واعیز و سۆفی بەو هەموو گەدوگیپاڵەیانەوە بچنە بەهەشت، ئەو وا دەگەیەنێ کە چوونە بەهەشت دوو مەرجی هەیە، یەکەم ئەوە کە شێخ یا واعیز یا سۆفی بی و دووهەمیش ئەوە کە گەدوگیپاڵت هەبێ.

(٢) نەشا: نەشیا. تەلعەت: روو.

واتە: پارەکە زۆر خەریکی دەرسی سوورەتی «وَالشَّمس»ی باسی رووت بووم، لێی حاڵی نەبووم و لە پلەی تێگەیشتنی من بەرزتر بوو، چونکە چاوم یارای تەماشاکردنی رووتی نەبوو. دەسا رێگام بدە ئەمساڵ لە دەرسی سوورەتی «وَاللَّیل»ی باسی خەت و خاڵت ورد ببمەوە، چونکە موناسبی بەختی رەش و حاڵی ناخۆشمە، بەڵکوو شتێکی لێ تێ بگەم.

جاران لە حوجرەی فەقێدا عادەت بوو بە شەو موتاڵای دەرسی سبەینێیان دەکرد و لێکیان دەدایەوە و بۆ سبەینێ دەیانخوێند. بۆیەش مەحوی لەم بەیتەدا دەرسی بۆ «وَالشَّمس» داناوە کە خۆر بە رۆژدا هەیە و موتاڵاکردنی بۆ «وَاللَّیل» داناوە کە موتاڵا بە شەو دەکرێ.

تەلعەتت (ن): روومەتت.

(٣) واتە: کە سەیری لێوی ئاڵی یارم کرد، عەکسی ئاڵیی لێوی دای لە چاوم و خوێنی لێ هێنا. کە تەماشای چاوی کاڵیشیم کرد عەکسی کاڵییەکەی دای لە رووم و رەنگی لێ بڕی.

که سەیری ئاینەی کرد و لەپاشان ئەم کەلامەی دی
وتی: من هەم بە بێ تیمسال و ئەم شیعرانە بێ ئەمسال[٤]

زوبانی واعیزی بێ دڵ درێژە دەرحەق ئەهلی دڵ
بەجێشە، غەیری ئەو مل پانە کێ بێ هەڵگرێ ئۆباڵ![٥]

کە رێی ئەو شاهە کەوتە ئەم مەقامە، جێ‌بەجێ هەستا
وتی: ئەم زاتە ساحێب حاڵە، حەیفێ کەوتووە بێ حاڵ[٦]

چ خۆشە بەم هەموو عیسیانەوە یارەببی بمبەخشی
بیەخشە، بگرە دۆزەخ خۆڵەمێشی کەم بوو یەك مسقاڵ[٧]

بەبێ یارێ مەچۆرە مەعرەکەی ئەسفەندیاری نەفس
کە لەم مەیدانەدا هەر پیرە زاڵە رۆستەمی بێ زاڵ[٨]

---

(٤) ئاینە: ئاوێنە. تیمسال: وێنە.

واتە: یار کە ئەم قسەی منەی بیست لە باسی لێوو چاویداو بۆ تاقی کردنەوەی راستی قسەکەم روانیە ئاوێنە، باوەڕی کرد و وتی: نە جوانێکی‌تری لە چەشنی من هەیە و نە شیعرێ وەك ئەو شیعرانەی تۆیش وتراوە.

(٥) بەجێشە: بەجێیشە. ئۆباڵ: تاوان.

واتە: شتێکی زۆر بەجێیە زوبانی واعیز لە ئاستی عاشقان ئەوەندە درێژ بێ، چونکە مەگەر هەر ملی ئەستووری ئەو ئۆباڵی گوناهی ئێمە بگرێتە ئەستۆ. مەبەستی لەوەیە کە واعیز لە پاش‌ملە خراپەی ئێمە دەڵێ و دەینێ هەموو گوناهی ئێمە دەکەوێتە ئەستۆی ئەو.

(٦) واتە: کە یار رێی کەوتە لای من و دیمی ئاگام لە خۆم نیە، بەزەیی پیامدا هاتەوە و وتی: حەیفە کەوا ئەم زاتە پێگەیشتووە وا بێهۆش کەوتووە.

(٧) واتە: خوایە چەند خۆشە بەم گوناهەوە لێم خۆش ببی و بمبەخشی. ئەمە بۆ تۆ هیچی تێ ناچێ ئەوە نەبێ کە دۆزەخ تۆسقاڵێك خۆڵەمێشی گوناهبارە سووتاوەکانی لێ کەم بێتەوە.

(٨) ئەسفەندیار: کوڕی گوشتاسیپ، یەکێك بووە لەو قارەمانانەی رۆستەمی زاڵ لەگەڵیاندا جەنگیوە و بەزاندوونی. زاڵ «ی یەکەم»: ریش سپی. زاڵ «ی دووهەم»: باوکی رۆستەم، دەڵێن بۆیە وا ناونراوە چونکە کە لەدایك بووە تووکی سپی بووە.

☜

بە غەمزەی نازەوە ئەو سەروی نازە کەی چۆوە گوڵشـەن
کە نێرگس وا بووە چاوی سپی، سەروی بووە تـۆپـاڵ(٩)

کـە بـمرێ عـاشقی زاری مـەلائیك بـێن و بـیبینن
دەڵێن: ئەم باقە چیلکە ناگرێ یـاڕەب بـەرێ گـۆپـاڵ(١٠)

سەماعی سازی عیشق و ڕێگە بۆ پاڕانـەوەت «مـەحوی»
لەبەر قاپی تەڵەب بێ، گوێ دەبێ کەڕ بێ، زوبانت لاڵ(١١)

☞

واتە: بەبێ یارمەتی پیرێکی پایە بەرز، هەرگیز مەکەوەرە جەنگ لەگەڵ نەفس و شەیتانی وەك ئەسفەندیاری بەهێز، چـونکە لەم مـەیدانـەدا هـەر ڕۆسـتـەمێك قـارەمانێکـی وەك زاڵ یارمەتی نەدا، ئەوەندەی پیاوێکی پیری ڕیش سپی بێ دەسەڵات دەبێ.

(٩) تۆپاڵ: ئەو وردەیەی لە ئاسن و مس دادەوەرێ لەکاتی کوتانەوە و چەکوش لێدانیاندا.

واتە: نازانم ئەو یارە باڵا وەك سەرو بەرزە کە دەڵێی لە ناز دروست کراوە، کـەی بـە لارو لەنجەوە چووە ناو باخ و کە نێرگس چاوی بە چاوی مەستی کەوت چاوی سـپی بـوو و، کـە سـەرو سەیری باڵای بەرزی کرد دارزاو داوەری و بوو بە پڕووش.

(١٠)گۆپاڵ: گورز.

واتە: دڵداری ئەم یارە لەبەر دەردی عیشق ئەوەندەی خەفەت خواردووە، ئـەوەندە لەڕو لاواز بووە، هەموو ئەندامی لەشی وەك چیلکەی لێ هاتووە، بە ڕەنگێ ئەگەر بمرێ فریشتەی سزای ناو گۆڕ دەڵێن خوایە ئەم کۆمەڵە چیلکەیە، بەرگەی گورز و گۆپاڵی ئێمە ناگـرێ و لێی دەگەڕێن.

(١١)واتە: مەحویا! ئەگەر مەبەستت ئەوەبێ گوێت لە ساز و ئاوازی عیشق بێ و ڕێگات بدرێ لەبەر دەرگای یاردا بپاڕێیتەوە، دەبێ سەر بۆ باری دڵداری شۆڕ کەیت و هیچ نەبیسی و هیچ نەڵێیت.

-٢-

شنەی بادی بەهاری هاتەوە، خۆشی لە تۆ بولبول!
بە شایی هاتی گوڵ کۆکی کە سازی چەهچەهە و غولغول(١)

چەمەن هەر سەروو نەسرینە لە تەرزی خوابگەی شیرین
سەری کێوانە یەکسەر وەك کەناری کۆهکەن هەر گوڵ(٢)

چ شۆرێکی جنوونی پێوەیە بای ئەم بەهارانە
لە شارا هەر زڕەی زنجیرە، سەحرا شۆرشی بولبول!(٣)

دەبینی ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ﴾ خوێنەکانی کونجی مزگەوتان
رووە و سەحرا، کە دەبیەن وا سوراحی هاتەوە قولقول(٤)

-٢-

(١) باد: با. هات: هاتن. کۆکی کە: بیخەرە کار. چەهچەهە: ئاواز و چریکە. غولغول: شۆری بوڵبوڵان و دەنگو هەرای بەیەکدا چوو.

(٢) تەرز: جۆر. بە تێکرای قوماشی جوان و بە بەرگی نووستنیش دەڵێن: خوابگە: جێگە خەو، مەبەست لە گۆڕە. کەنار: داوێن. کۆهکەن: کێوکەن، فەرهاد.

مەحوی لەم بەیتەدا چەمەنی لەکاتی ئاڵانی گوڵی نەسریندا لە داری سەرو، شوبهاندووە بەوە کە شیرین لە گۆڕەکەیدا بە گوڵی ڕەنگاو ڕەنگ دەوری درابێ، وەك لە جێگای نووستنیدا بەرگی جوانی خەوی پێوە پێچرابێ. لووتکەی کێوانیشی بە گوڵەوە شوبهاندووە بە بەرپێی فەرهاد بە دڵۆپی خوێنی خۆکوشتنەکەیەوە.

(٣) واتە: بای بەهار دەماری شێتی پێوەیە و عالەم شێت دەکا. لە شاردا نازداران بە زڕەی کەمەرە و لوولەیانەوە دەخاتە جووڵە جووڵ، لە دەرەوەشدا بوڵبوڵان دەهێنێتە جۆش.

(٤) سوراحی: کاسەی شەراب. قولقول: مرقە مرقی داکردنی شەراب.

واتە: تەنانەت ئەوانەش کە لە کونجی مزگەوتدا کەوتوون و خەریکی خواپەرستین، کە بەهار هات و کاسەی شەراب مرقەی شەراب لێ داکردنی لێوە هات، هەموو بە جارێ ڕووە و دەشت دەکەونە ڕێ.

دەبینم سیبحە دەردەستانی مل کەچ بوو لە تەکیانا
لە سەحنی گوڵشەنا سەرمەست و دەستەملانی شیشەی مول (٥)

هەموو خوێنی شەهان و تاجدارانە لە بن خاکا
کەوا هەوری بەهاری سەرزەمینی پێ دەکا گوڵ گوڵ (٦)

زوبانی لاڵە، بۆ حەیرانە، حاڵی بۆ پەرێشانە
لە سۆسەن دەفکرم «مەحوی»، لە وەزعی نێرگس و سونبول (٧)

-٣-

پەروانەیەك بە بولبولی وا وت: کە «بُوالفُضُول»
سووتانە ئیشی ئەهلی مەحەبەت، نە هووڵە هوول (١)

---

(٥) سیبحە: تەزبێح. دەردەست: لەناو دەستا بوو. سەحن: حەوشە. مول: مەی.

واتە: ئەوانەی لە تەکیەکاندا ملیان کەچ کردووە و خەریکی خواپەرستین و پشتیان لە هەموو رابواردنێ هەڵکردووە، هەرکە بەهار هات روو دەکەنە باخ و دەست دەکەنە ملی شووشەی مەی.

(٦) واتە: ئەم گوڵاڵە سوورانە کە دەشت و دەریان پێ رازاوەتەوە. هەموو خوێنی ئەو شەهیدانەیە کە لە مەیدانی عیشقدا شاهەنشاو تاجدار بوون و بە تیری یاران کوژراون، وا ئێستا هەوری بەهار دەیژێنێتەوە و لە شێوەی گوڵدا لە بنی خاکی دەردێنێتە دەر.

(٧) شاعیر لەم بەیتەدا دەپرسێ: لەبەر چیە وا مەحوی زوبانی لاڵە و حەیران بووە و حاڵی تێك چووە؟ ئەنجا هەر خۆی وەڵامی خۆی دەداتەوە و دەڵێ: بۆیە زوبانم لاڵ بووە چونکە بیر لە جوانی رووی وەك گوڵە سۆسەنی یار دەکەمەوە و گوڵە سونبولیش زوبانداره. بۆیەش حەیران بووم چونکە لە وەزعی چاوی وەك نێرگس مەستی یار ورد دەبمەوە و نێرگسیش چاوی ئەبلەقە. بۆیەش حاڵم تێك چووە چونکە سەرنج لە زوڵفی وەك سونبول ئاڵۆزی ئەو دەدەم و سونبولیش ئاڵۆزە.

ئەم گواستنەوەیە لە شێوەیەکی قسەکردنەوە بۆ شێوەیەکی تر وەك لێرەدا کە لە غائیبەوە گواستوویەتیەوە بۆ موتەکەللیم، شتێکی باوە لە ئەدەبداو پێی دەڵێن: «ئیتیفات».

-٣-

(١) کە: ئەی. «بوالفضول»: ئەوەی کردەوەی هەر هیچ و پووچ بێ.

چـاوی لە وەعـدی کـوشتنی مـن چـاوی دزیـەوە
خوونکاری وا، دەبێ لە قسەی خۆی نەکا نکوول (٢)

بەم ئیختیساسە سا سەری من بۆ نـەگـاتە عـەرش
هات و لە سەرمی دا، وتـی: «اِبْـدَأْ بِـما یَـؤُول»! (٣)

وەك دێوی لەعـنەتی کـە کـەلامی قـەدیمی بـیست
زاهید کە باسی عیشق ئەبیێ، دێتە جووڵە جووڵ (٤)

سەججادە مەی پیا رژاوم و، عوریان و لەش بە خوون
نـوێژم مـەزەننە وایـە لەمـەولا بکـەن قـوبووڵ (٥)

مەبەستی لەوەیە خۆشەویستی راستەقینە بە دیمەنکاری و خۆ دەرخستن نابێ. خۆشەویست دەبێ وەك پەروانە بێ کە دەسووتێ و دەنگێکی لێوە نایەت، نەك وەك بولبول کە دەڵێ: عاشقی گوڵم و بەسەر چڵەوە دەیکا بە هەراو لەوە زیاتری لە باردا نیە.

(٢) خوونکار: خوێنڕێژ. نکوول: پەشیمانی.

واتە: یار گفتی دابوومێ بە تیری چاو بمکوژێ، کەچی چاوی، چاوی لەو گفتەی دابووی دزییەوە. خوێنڕێژی وا نەدەبوو لە قسەی خۆی پاشگەز ببێتەوە.

(٣) واتە: چۆن سەرم ئەوەندە بەرز نەبێتەوە بگاتە عەرش، مادەم یار منی بەتایبەتی هەڵاوێرد بۆ کوشتن و وتی لە پێشا دەست بە کوشتنی ئەوکەسانە دەکەم کە سەر بە خۆمن.

«بِما یَؤُول» (ن): «بِمَن یَؤُول». ئێمە بۆیە نوسخەی «بِما»مان لا پەسەندتر بوو چونکە «ما» باشتر بۆ موڵکایەتی دەست دەدا تا «مَن».

(٤) واتە: زاهید کە باسی عیشق دەبیسێ ئۆقـرەی لێ دەبڕێ، وەك شـەیتانی لە رەحـمەتی خودا بێبەش کراو کە گوێی لە دەنگی قورئان دەبێ جێگە بە خۆی ناکرێ و هەڵدێ.

(٥) سەججادە: بەرماڵ. مەزەننە: گومان.

واتە: بووم بە دڵدارێکی راستەقینە و سەرخۆشێکی تـەواو. مـەی بـە بـەرماڵـمدا رژاوە و لەسەر خۆشیدا هیچم بە بەری خۆمەوە نەهێشتووەتەوە و بە تیری یار هەموو گیانم خوێناوی بووە. بەم مەرجانەی تیامدا هاتوونەتە دی دەردەکەوێ کەوا لە عیشقدا گەیشتوومەتە پلەیەکی بەرز و لەمەوە گومان دەکەم لەمەولا نوێژم لە بارەگای خوادا پەسەند بێ.

دەرچوو لە حەددی غایە عورووجی دەجاجیلە
یاڕەببی تۆ بکەی کە بکا عیسەیەك نزوول![٦]

زاڵم! سبەی بە زەڕڕە حیسابت لەگەڵ دەکەن
ئەمڕۆش، ئەتۆ مەبوورە، حیسابت بکە بە پوول[٧]

ڕێگەی هودا تەریقەتی عیشقە، دە «مەحویا»
وەرن و پیا بڕۆن و «وَ صَلُّوا عَلَی الرَّسُول»[٨]

هەر ئەم تەریقە بوو بە هەموو سەحبی گرتیان
ڕۆیین پیا، هەتا گەیینە مەرتەبەی وسوول[٩]

---

(٦) عورووج: سەرکەوتن. دەجاجیلە: دەجاڵەکان. عیسە: عیسا.
واتە: پایە بەرزی دەجاڵەکان لە رادە دەرچووە. مەگەر خودا بکا عیسایەك داپەڕێ بۆیان و لەناویان بەرێ.
ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەوەکە لە دنیا ئاخردا عیسا لە ئاسمان دادەپەڕێ و دەججاڵ دەکوژێ.
مەبەست لەو دەججالانەی کە مەحوی قسەیان لێ دەکا پیاوی خراپە کە دەستیان بەسەر کاروباری وڵاتدا گرتبوو. بەم پێیە ئەم بەیتەش نیشانەیەکی تری ناڕەزایی مەحوییە لە سیستێمی کارگێڕی کۆمەڵ.
لە نێوان «عورووج» و «نزوول» و «دەجاجیلە» و «عیسا»دا تیباق و تەناسوبێکی ورد و ناسك هەیە.
(٧) واتە: هۆ کابرای ستەمکار! چی دەکەی بیکە و لە هیچ چاوپۆشی مەکە. سبەینێش کە نۆرە هاتە سەر تۆ سزای تاوانەکانت هەموو لێ دەستێنرێتەوە.
(٨) هودا: هیدایەت، پێچەوانەی گومرایی. تەریقەت: ڕێگا.
(٩) سەحب: هاوڕێیانی پێغەمبەر (د.خ). مەرتەبەی وسوول [«وصول»]: پلەی بەرزی خواناسین و بە خوا گەیشتن.

-٤-

حەیاتم سەرفی عیشقت کرد بە ئومێدی «فَـمَنْ یَـعْمَلْ»
بە هیجرت کوشتم و نەتکردەوە فکری «وَ مَـنْ یَـعْمَلْ» (١)

جەمالت حەیفە دەرخەی بۆ کەس و ناکەس وتم، فەرمووی:
جەلالی حوسنە ئێمەی کـردە شـاهەنشاهی «لَا یُسأَل» (٢)

وتم: ئـەم عـالەمە دڵیـان ئـەسیری غـەمزەتە، بـەس بـێ!
وتی: کەی بۆتە قووتی شاهبازێ پڕ بە کەف خـەردەل! (٣)

-٤-

(١) واتە: بە هیوای ئەوە کە خوا فەرموویەتی: ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ﴾ واتە: ئەوەی ئەوەندەی تۆسقاڵێك چاکە بکا پاداشی وەردەگرێتەوە، ژیانی خۆم لە عیشقی تـۆدا سـەرف کرد، کەچی تۆ بە دەردی دووری کوشتمت و بیرت لەوە نەکردەوە کە خوا فەرموویەتی: ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرّاً يَرَهُ﴾ واتـە: هـەرکەسێ ئـەوەندەی تـۆسـقاڵێك خـراپـە بکـا تـۆڵەی وەردەگرێتەوە.

(٢) واتە: بە یارم وت: حەیفە جوانی خۆت پیشانی هەموو جۆرە کەسێك دەدەی، ئەویش لە وەڵامدا فەرمووی: شان و شکۆی جوانییە منی کردووە بە کەسێك کە ﴿لَا يُسأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ...﴾ واتە: لێی ناپرسرێتەوە بۆچی وادەکا.ئەم رستەیە بەشێکە لە ئایەتێك لە باسی خوادا.

لە نێوان «جەمال» و «جەلال»دا بەش بەحاڵی بابەتی خواناسی تەناسوبێکی جوان هەیە، نەخوازەڵا ئەگەر «لَا یُسأَل»ەکەشیان بخرێتە پاڵ.

(٣) خەردەل: شیناییبە کە تووێکی رەشی وردی هەیە.

واتە: بە یارم وت: دڵی ئەم عالەمە هەمووی بە تیری نازی تۆ دیل بووە، ئیتر با بەسی بێ، بەرەڵڵایان کە. ئەویش لە وەڵامدا وتی: کەی پڕی مشتێ تۆوی خەرتەلە بەشی دانی شابازێکی وەك من دەکا؟ مەبەستی ئەوەیە دڵی هەموو دڵدارەکان ئەوەندەی پڕی مشتێ تۆوی خەرتەلە بایەخی هەیە لای ئەو.

دەشگونجێ مەبەست لە «خەردەل» «خەرتەل» بێ کە داڵە کەر خۆرەیە. بەم پێیە لە نێوان «شاهباز» و «خەرتەل»دا تیباقێکی جـوان پـێك دێ. مـەعناکـەشی وای لێ دێتـەوە: کـە یـار دەسبەرداری دڵ دیل کردن نابێ و هەمیشە هەر دڵی تازە دیل دەکا.

موسەببیب حەز نەکا، پڕ عالەم ئەسبابت پەڕێ کایە
فەقەت چاری نیە قەت یەك بە دوو بینینی مام ئەحوەل(٤)

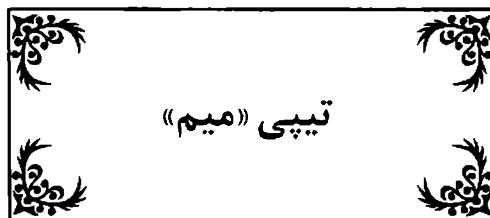
بەچی، بۆچ ئەم غورروور و کیبر و نازە، دەبیە تۆزێ خاك
بە ئەسڵ و فەسڵ ئەنازی؟ چۆڕە ئاوێك ئەسڵتە و ئەووەل(٥)

پەلی داوێنی پاکت گرتنی بۆ بوو زیاد ئەوجا
لە مەیدانی مەحەبەتدا ئەگەر «مەحوی» کرا پەل پەل(٦)

بەجێ ماوم لە گەڵ من حەسرەتا، مەکسم لەسەر بایەك
بە جارێ هاژە بێنم «مەحویا» وەك دارەکەی سەرکەل(٧)

---

(٤) موسەببیب: سەبەب ساز، خوا. ئەحوەل: خێل.
واتە: ئەگەر خوای سەبەب ساز ئارەزووی لەکردنی شتێك نەبێ، هەزار سەبەب ئەوەندەی دەنکە کایەك قیمەتی نابێ و سەبەب هیچ جۆرە دەورێك ناگێڕێ، وەك چۆن یەك بە دوو بینینی خێل هەرگیز یەك ناکا بە دوو.
(٥) غورروور: خۆ لی بایی بوون. کیبر: فیز. دەبیە: دەبیتە. چۆڕە ئاو: ئاوی تۆوی ئادەمیزاد.
ئەم بەیتە قسە لەگەڵ ئادەمیزاد دەکا و ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسانُ مِمَّ خُلِقَ خُلِقَ مِنْ مٰاءٍ دٰافِقٍ﴾ واتە: با ئادەمیزاد بیر لە خۆی بکاتەوە لە چی دروست کراوە؟ لە ئاوێکی هەڵقوڵیو دروست کراوە.
(٦) واتە: کە مەحوی بە ئاواتی خۆی گەیشت و لە مەیدانی خۆشەویستیدا پەل پەل کرا و کرا بە چەند کەرتەوە، هەر کەرتێکی پەلێکی داوێنی پاکتی گرت و بەری نەدا. بەم پێیە ژمارەی پەلی داوێنی تۆ گرتنی زیاد کرد و زیاتر پێتەوە نووسا و لە پتر لە یەك سەرەوە پێتەوە نووسا.
(٧) مەکس «مَكث»: مانەوە. داری سەرکەل: تاقە داری سەر بەرزایی کە داریتری بەدەوردا نەبێ و خۆی لەبەر بادا پێ نەگیرێ و زوو بشکێتەوە و بکەوێ.
واتە: بەداخەوە لە هاوڕێیان دواکەوتووم و لەسەر بایەك بەندم کە هەڵکا و لێم بدا و بمخا و بەجارێك وەك دارەکەی سەرکەل هاژە بکەم و بکەوم.

تیپی «میم»

-١-

نالەم لە سینە، هەم لە دڵم دەرد و غەم حەرام...
بێ، بێ تۆ بەزمی عوشرەت و عەیش ئەر نەکەم حەرام(١)

ئیعلانە: عاشقانی بە کۆیا نەکەن گوزەر
فەتویی چ مەزهەبێکە، تەوافی حەرەم حەرام!(٢)

جۆبارە، لالەزارە، وەرە سەر چەمم، وتی:
ئاشووبە ئەم بەهارە، بووە سەیری چەم حەرام(٣)

-١-

(١) عوشرەت: رابواردن. ئەر: ئەگەر.

واتە: ئەگەر بەبێ تۆ بەزم و رابواردن لە خۆم حەرام نەکەم، یاخوا ناڵە لە سینەم نەیەت و دەرد و غەم لە دڵمدا نەمێنێ. مەبەستی لەوەیە ژیان بێ خۆشەویستی خۆش نیە و خۆشەویستیش بریتیە لە ئازار چەشتن و کەواتە دوعای شەڕەکە وای لێ دێتەوە ئەگەر لەگەڵ نەبوونی تۆدا رابواردن لە خۆم حەرام نەکەم، یاخوا ژیانم ببێ بە هیچ.

(٢) کۆ: کۆڵان. فەتویی: فتوا. حەرەم: حەرەمی کەعبە لە مەککە.

واتە: جاڕ دراوە نابێ کەس بە بەر دەرماڵی یاردا گوزەر بکا کە وەك حەرەمی کەعبە وایە بۆ دڵداران. من نازانم بە مەزهەبی چ پێشەوایەك گەڕان بە حەرەمی کەعبەدا حەرامە.

لە «تەوافی حەرەم»دا ئیستیعارەی موسەررەحە و لە نێوان «حەرەم» و «حەرام»دا جۆرە جیناسێکی موزاریع هەیە.

ئیعلانە عاشقانی (ن): ئیعلانی عاشقانە.

(٣) جۆبار: یا جۆیبار، شوێنێ جۆگە ئاوی زۆری تیا بێ، یا هەر جۆگەی ئاو، یا جۆگەیەکی گەورە کە لە چەند جۆگا پێك هاتبێ. لالەزار: گوڵزار، مەبەست لە دڵۆپی فرمێسکی سوورە.
چەم «ی یەکەم»: چاو. چەم «ی دووهەم»: رووبار.

واتە: بە یارم وت: وەرە سەر چەمی چاوم تەماشای جۆگەلەی فرمێسکی گوڵ رەنگم بکە، کەچی وتی: بەهاری رووت پڕە لە ئاشووب و تەماشای چەم حەرام بووە، لەبەر ئەوە نایەم.

شوبهاندنەکە بەم جۆرە هاتووە وەك چۆن بەهاران لافاو هەڵدەستێ و چوونە سەرچەم مەترسی تێدا دەبێ و لەوانە دەبێ بنیادەم بەرێ و هەرچیش کە مەترسی تیابێ کردنی بەپێی ☜

خـوێنـاوی جـەرگ و نـاڵەیـی دڵ گـەر عـەتا کـرا
نۆشینی مەی، سەماعی نەیە و زیر و بەم حەرام(٤)

ئـەو تـەکـیە سـەببی عـیشقی تـیابێ، تـیا مـەبە
بۆ سوننیە تەوەتتونی موڵکـی عـەجەم حـەرام(٥)

گـەر ئـاگـری مـەحەببەتی شك بـەم لە دۆزەخـا
ئەو دۆزەخە بەهەشتمە، جەننەت دەکەم حـەرام(٦)

☞

شەرع حەرامە، رووی دڵداریش لەوەدا کە فرمێسکی زۆری پیا هاتووەتە خوار وەك لافاوی بەهاری لێ‌هاتووە و لەوەدا کە فرمێسکی خـوێنـاوی پـیا هـاتووە وەك لالەزاری بـەهاری لێ هاتووە و چوونە سەرچەمی بەهارانیش کە مەترسی خنکانی تیابێ حەرامە.

(٤) واتە: ئەگەر کەسێك بەختی یار بێ خوا خـوێنـاوی جگـەر و نـاڵەی دڵی بـداتێ، ئـەوە لەجیاتی خواردنەوەی مەی و گوێ گرتن لە شمشاڵ بەسیەتی و مۆسیقای‌تری بۆ حەرامە.

دەشگونجێ «نەیەو» بە «نەی و» بخوێنرێتەوە و ئەوکاتە رستەی تێکڕای نیوە بەیتەکە بە تەقدیرکردنی «دەبێ» یەك تەواو دەبێ، دەبێ بە خەبەر و نیوە بەیتی پێشوو تەواو دەکا.

(٥) تەکیە: جێگای دەروێشان. سەبب: جنێو. سوننی: ئەهلی سوننەت و جەماعەت، بەرابەری شیعەیە. تەوەتتون [«تَوَطُّن»]: بە نیشتمان کردن.

واتە: هەر تەکیەیەکی وشکە دەروێشانی نەفام کە جنێوی تیادا بدەن بە خۆشەویستی، تیا دامەنیشە، چونکە ئەو تەکیانە وەك وڵاتی عەجەم وان بۆ سوننی کە لە وڵاتی عەجەمدا جنێو بە ئەبووبەکر و عومەر و عوسمان و عائیشە دەدەن و بە سووك تەماشای بیروباوەڕی سوننییەکان دەکەن. جنێودانیش بە خۆشەویستی لای دڵداران وەك جنێودانـە بـەو ئـیمامانە لای ئـەهلی سوننەت و جەماعەت و بۆ کەسێکیش کە ئەهلی سوننەت و جەماعەت بێ حەرامە لە وڵاتێکا دانیشێ کە جنێوی تیا بدرێ بەو پێشەوایانە.

(٦) واتە: دڵدار دەبێ عەوداڵی دوای یار بێ و لە دەلاقەی ئەوەوە سەیری هەموو شتێ بکا. بۆیە من ئەگەر لە دۆزەخیشدا ئاگری خۆشەویستی یار شك ببەم بەدوایدا دەڕۆم و دۆزەخم لەبەر ئەو ئاگری خۆشەویستییە لا وەك بەهەشت خۆش دەبێ و بەهەشتی‌تر لە خۆم حەرام دەکەم.

بۆ سەیدی «مەحوی»، ئەو موژە ئیمایەکا، بەسە
سەحرایی ئولفەتە کە لە نێچیری ڕەم حەرام[(٧)]

-٢-

بڕوانە سووتنم، وەرە بڕواکە من نەمام
پەروانەم ئیترم نیە پەرواکە من نەمام[(١)]

ئەو نەونەمامە کەی بەری میهر و وەفا دەدا
بۆ من، لە دەستی جەور و جەفادا کە من نەمام![(٢)]

بازاڕی دەرد و خەمکەدەی ئەندۆ و کونجی غەم
بێ ڕەونەق و نیشات و سەفا ماکە من نەمام[(٣)]

مانم ئەوەندە پڕ فەتەراتە، کە قەوم و خوێش
ئوممێدی هەر بە عەفوە، خودایا کە من نەمام[(٤)]

---

(٧) ئیمایەکا: ئیمایەك بکا، ئیشارەتێك بکا. ڕەم: هەڵاتن.
واتە: ئەگەریار مەیلی کوشتنی ئێمەی بێ، تەنها بە برژانگێك ئیشارەتێك بکا بۆ کوشتنمان، بەسە و پێویست بە هیچی تر ناکات، چونکە ئێمە ئاسکی هێدی و نێچیری ڕاو کراوین و لە بیابانی دەسەمۆییدا دەژین و ئاسکی وایش ڕاکردنی لێ حەرامە و هەرگیز هەڵنایەت.

-٢-

(١) سووتن: سووتان. ئیترم نیە: ئیتر نیمە.
(٢) واتە: کە من لە دەستی جەور و جەفادا فەوتام، ئیتر ئەو نەونەمامە چ سوودێکی بۆ من دەبێ و کەی بەری وەفام بۆ دەگرێ!.
(٣) خەمکەدە: خەمخانە. ئەندۆە: خەفەت. ڕەونەق: درەوشانەوە.
مەبەستی لەوەیە خەم و مەینەت بازاڕی بە بوونی من گەرمە و کە من فەوتام ئەویش ڕوودەکاتە کزی و کەساس دەبێ.
(٤) فەتەرات: فەتارەت، زیان، لێرەدا مەبەست لە گوناهە.

چــقڵی مـەزاری مـن چـەقییە دامـەنی، چ سـوود
شوومی بەرۆکی بەختمی بـەردا کـە مـن نـەمام[٥]

ئەو شۆخە هەر کە نەعشی مـنی دی، قـیامی کـرد
چی بم من؟ ئەم قیامەتە هـەستا کـە مـن نـەمام[٦]

«مەحوی» کە غـەمیە مـردم و غـەم پـەروەری نـیە
غەم مایەوە بە بێکەس و مـەئوا کـە مـن نـەمام[٧]

واتە: خوایە! ژیانم ئەوەندە پڕە لە گوناه، کەس‌وکارم کە دڵیان پێمدا دەسووتێتەوە و لە دوا ڕۆژم دەترسن، هیوایان هەر بە عەفووی تۆیە کە بگاتە فریام، ئەگینا حاڵم زۆر بەدحاڵ دەبێ.

(٥) مەزار: گۆڕ. دامەن: داوێن.

واتە: تا مابووم هەر بە تەما بووم یار ڕۆژێك بێتە لام، بەڵام هەر نەهات. ئێستا کە مردووم، بە من چی نەگبەتی یەخەی بەختم بەردەدا و یار دێتە سەر گۆڕەکەم و چقڵی سەر گۆڕم بە داوێنیا دەچەقێ و من چ سوودێك لەم هاتنەی ئەو وەردەگرم؟!.

(٦) نەعش: تەرم، جەنازە. قیام: ڕاست بوونەوە.

واتە: یار کە جەنازەکەمی دی هەستایە سەر پێ و بە ڕاست بوونەوەی ئەو هەموو عـالەم هەستایە سەر پێ، وەك بڵێی ڕۆژی قیامەت بەرپا بووبێ. نازانم من چیم وا بە مردنی من ئەم قیامەتە هەستا!.

(٧) پەروەر: پەروەردەکەر و سەرپەرشتیکەر.

واتە: مەحوی خەفەتی ئەوەی لە دڵدایە دەڵێ تا من مابووم خەم منی هەبوو و لە پەنای مندا دەژیا. ئێستا کە مردووم، کەسێکی وا شك نابا پەروەردەی بکا و دەستی بـەسەردا بگـرێ و نەهێڵێ بێکەس و بێدەر بکەوێ.

-٣-

بنازم من بە کوفری زوڵفی تۆ ئەی ئافەتی ئیسلام
کە ئەستۆبەندی جیزیەی خستە مل ئیمانی خاس و عام(١)

بە دەفعی سیخنی کردن لە زاهید راغیبی مەی بوو
کەچی ساقی وتی: نادەم بە کەم فام ئەز مەیی گوڵفام(٢)

لە ڕۆژێکی فەلەك ساقی بووە، تێفکرە لەم بەزمە
قەدەح ئاشامە هەر نادان و هەر دانایە خوون ئاشام(٣)

-٣-

(١) ئەستۆبەند: تەوق. جیزیە: ئەو خەرج و باجەی کە لە سایەی دەوڵەتی ئیسلامدا لەو کافرە کیتابییانە دەستێنرا کە لە وڵاتی موسوڵمانانددا دەژیان، بەرابەر بە هەموو واجبێکی هاو نیشتمانێتی کە لەسەر موسوڵمانان خۆیان هەبوو.

واتە: جاران ئیسلام (کە ڕۆشناییە) جیزیەی لە کافران دەسەند (کە نیشانەی تاریکی گومڕایین) بەڵام ئێستا زوڵفی ڕەشی تۆ کە لە ڕەشیدا وەك دڵی کافر وایە، تەوقی جیزیەی خستووەتە گەردنی ئیمانی هەموو خواناسێك و هەموو ڕەشە موسوڵمانێك و ئیمانیانی بۆ خۆی شل کردووە. کەواتە بنازم بەم زوڵفەت کە ئەوەندە کاریگەرە و بووە بە ئافەت و بەڵا بۆ دڵی هەموو موسوڵمانان.

مەحوی لەم بەیتەدا زوڵفی ڕەشی یاری شوبهاندووە بە کوفر لەوەدا کە چۆن کوفر تاریکایی و ڕەشی دەگەیەنێ، زوڵفی یاریش هەروا ڕەشە.

(٢) سیخنی: تەمەڵی و لە خواردن بەولاوە هیچ نەکردن. ئەز: من. گوڵفام: گوڵڕەنگ.

واتە: بە هەر جۆرێ بوو زاهیدمان هێنایە سەر ئەوە کە واز لە تەمەڵی و گۆشەگیری بێنێ و بێتە کۆڕی خواردنەوەوە و داوای مەی بکا. کەچی مەیگێڕ لەجیاتی ئەوەی پیاڵەی بۆ پڕ بکا، وتی من بەشی بنیادەمی نەفام نادەم لە شەرابی سووری گوڵڕەنگ.

دەشگونجێ ڕستەی «ئەز مەیی گوڵفام» فارسی بێ و لە بەیتێکی فارسی وەرگیرابێ و بەم جۆرە بێ: «از مَی گُلفام».

(٣) ئاشام: ئەوەی شتێ بخواتەوە.

فسانەی من بووە زینەی مەجالیس، ئافەرین ئـەی عـیشق
چەها بێ‌نام و خامی وەك منت کردۆتـە سـاحێب نـام(٤)

بە حـیرەت لەو گـوڵ ئـەندامـەم کـەوا بـادامـییە چـاوی
دڵی نازك وەکوو گوڵ، هەم رەقە وەك تـوێکـڵی بـادام(٥)

بـــناگـــۆشـــی لە چـــینی زوڵفیا دەرکـەوتبوو، دەتـوت
ئەمە بازی سپی سوبحە، چووە بـن بـاڵی زاغـی شـام(٦)

ئەم بەیتە مەعنای بەیتی پێشوو تەواو دەکا. واتە: تەماشای کۆڕی مەی خواردنەوە بکەن، لەو رۆژەوە کە گەردوون بووە بە مەی‌گێڕ، هەر نەفامە و مەی هەڵدەدا و هەر دانایە خوێنی دڵی خۆی دەخواتەوە. بۆیەش بەشی زاهیدی نەدا کە بە هەزار مـەینەت هـێنـابوومانە سـەر رێی راست و فێری مەی خواردنەوەمان کردبوو، ئەگینا ئەگەر ئەو راست مەیی بە دانا دەدا، دەبوو بیدایە بەو زاهیدە کە هاتبووە سەر رێی راست.

(٤) فسانە: چیرۆك و سەرگوزەشتە. زینە: جوانی. مەجالیس: جەمعی مەجلیسە واتـە: کـۆڕ. چەها: چەندین‌کەس. خام: خاو، کاڵ.

واتە: لە سایەی عیشقەوە عەقڵم لەسەر خۆم نەماوە و ناوبانگم زڕاوە و قسە و باسم بووە بە مایەی رازاندنەوەی هەموو کۆڕێك. دەسا ئافەرین ئەی عیشق وا چەندکەسی خاو و بێ‌ناوی وەك منت ناودار کرد و ناوت خستنە سەر زمانی خەڵك.

ئافەرین ئەی عیشق (ن): ئافەرینی عیشق. منت (ن): منی.

(٥) گوڵ‌ئەندام: ئەوەی ئەندامی لەشی وەك گوڵ جوان بێ.

واتە: سەرم لەو یارە گوڵ‌ئەندامە سوورِ ماوە کەوا چاوێکی بادامی هەیە، دڵی لە لایەکەوە وەك پەڕەی گوڵ ناسکە و کەمترین شت کاری تێدەکا، کەچی لەلایەکی‌کەشەوە وەك توێکڵی بادام رەقە و بە هیچ کڵوجێ بەزەیی بە دڵداراندا نایەتەوە.

توێکڵی (ن): تۆکڵی.

(٦) بناگۆش: بناگوێ. زاغ: قەلەڕەش. شام: ئێوارە.

بە «مەحوی» کێ خەبەر دا بۆ سەفەر چـوو ئـەو دلارامـە!
هوجوومی غەم بە جارێ هات و یەکسەر باری کرد ئارام(٧)

- ٤ -

دیارم دەیری عیشقە، جێ بـە سـووتن بـێ لەوێ دەگـرم
کە من مشتێ چڵ و چێوم، بە چی بم، کەڵکی کێ دەگرم(١)

نەگەییە دامەنی دەستی دوعـا، جـا دەبـمە خـاکـی رێی
تەریقەی گۆشەگیری بـەردەدەم، ئـەمجارە رێ دەگـرم(٢)

---

(٧) دلارام: مایەی ئارامی دڵ. ئارام: ئارامی، ئۆقرە.

واتە: چ خوا خراپ بۆ بوو کردوویەك بوو خەبەری بە مەحوی داکەوا یاری مایەی ئارامی دڵ چوو بۆ سەفەر. بەو خەبەردانەی ئەو لەشکری خەم بەجارێ هێرشی هێنا بۆ سەر دڵ و ئارامی بە جارێ باری کرد و رۆیی.

- ٤ -

(١) دیار: جەمعی «دار»ە بەمەعنا شوێن و وڵات. دەیر: شوێنی رەبەنە مەسیحییەکان.

واتە: من خەڵکی وڵاتی عیشق و خۆشەویستیم و ئەگەر ئاگریشم تێ بچێ دەست لەوێ هەڵناگرم. کە من بەهۆی دەردی دڵدارییەوە ئەوەندە لەرو لاواز بووم، بووم بە مشتێك چڵ و چێو و کەڵکی هیچم پێوە نەماوە، ئیتر بۆچی بمێنمەوە؟ با لەوێ بۆ خۆم بسووتێم!.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە هەندێ نوسخەدا بەم جۆرە نووسراوە:

لە شاگردانی کوورەی «یا: کۆڕی» عیشقم و جێ هەر لەوێ دەگرم

(٢) واتە: هەرچەندم کرد لە گۆشەگیریدا دەستی پاڕانەوەم نەگەیشتە داوێنی یار. بۆیە لەمەولا خۆم دەکەم بە خاك تا بەسەرمدا گوزەر بکا و گەردەکەم داوێنی بگرێ. بۆ ئەم مەبەستە واز لە «تەریقەت» و رێ و شوێنی گۆشەگیری دێنم و دێمە دەرەوە و رێگا دەگرمەبەر و دەبم بە «ڕێ گر».

ئەم بەیتەی مەحوی دوو وردەکاری جوانی تیایە؛ یەکەم: گەیاندنی مەعنای بێسوودی خۆ بە زل گرتن و سوودمەندی خۆ بە کەم زانین کە لە نیوە بەیتی یەکەمەوە دەردەکەوێ کە دەڵێ «دەستی» پاڕانەوە نەگەیشتە داوێنی و لەمەولا دەبمە «خاکی رێی». دووهەمیش: بەرابەری یەك راگرتنی «تەریقەت» و «گۆشەگیری» لەلایەکەوە و «ڕێ گرتنەبەر» و بوون بە «ڕێ گر» لەلایەکی ترەوە.

که دادی یەئسی خۆمـم بـردە لا، ئـەم عـارفە تـوند بـوو
وتی: ئاخر سبەینێ جەژنە، خوێنی تـۆ لە پـێ دەگـرم[٣]

لە رووسووری عیبادەت لام و روو زەردی خەجاڵەت مام
بە نـاوی سـێوی نـاوم بـاغەوان و مـن بـەهێ دەگـرم[٤]

لەسەرخۆ چوونە، شەیدا بـوونە، قـوڕ پـێوانـە، سـووتانە
هەتا مردن، مەحەببەت ئێشـی زۆرە، رێزی لێ دەگـرم[٥]

چ شۆخە ئـاگـرم تـێ بـەردەدات و پـێم دەڵێ: یـا شـێخ!
بە خاشاکی دەوت شوعلە عەسامە، دەستی پێ دەگرم[٦]

---

(٣) عارفە: رۆژی پێش جەژنی قوربان.

واتە: کە لەم رۆژی عارفەدا دادی نائومێدی خۆمم بردە لای یار، کە بۆچی هێشتوومیەتەوە بۆ نامکوژێ، لێم توند بوو وتی: نائومێد مەبە، سبەینێ جەژنی قوربانە، سەرت دەبڕم و دەتکەم بە قوربانی و خوێنت لەجیاتی خەنە دەگرمە پێی خۆم و بەوە بە ئاواتی خۆتت دەگەیەنم.

وشە ئاراییەکی جوان لە وشەی «عارفە»دا هەیە کە بۆ ئەوە دەست دەدا بە «عـاریفە»ش بخوێنرێتەوە بەمەعنا خواناس.

(٤) لا: تەریك و بێبەش و ملپێچیکەر.

واتە: لە سەربەرزی و روو سووری خواپەرستی کلام و روو زەردی شەرمەزاریم بۆ ماوەتەوە. باخەوانەکەم کە خوایە بە ناوی سێوەوە منی ناشتووە، کەچی من بەهێی بۆ دەگرم. ئـەو روو سووری خواپەرستی لە من دەوێ، کەچی من بەهێی شەرمەزاری و روو زەردی بۆ دێنمە بەر.

ئەم بەیتە ئیشارەتێکی تیایە بۆ ئایەتی: ﴿وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونَ﴾ واتە: ئامیزاد و جنۆکەم بۆ هیچ دروست نەکردووە بۆ ئەوە نەبێ کە بمپەرستن.

(٥) واتە: دڵداری، تا دڵدار دەدا بەکوشت گەلێ دەرد و مەینەتی دێنێتەرێ. منیش بڕیارم داوە ئەو هەموو دەرد و مەینەتانە قوبووڵ بکەم و رێزیان لێ بگرم یەك لەدوای یەك تووشیان بیم.

(٦) شۆخ: عەیار و زۆرزان. خاشاك: پلو پووش، چیلکە و چەوێڵ.

واتە: یار ئەوەندە عەیار و زۆر زانە، ئاگریشم تێ بەردەدات و بە شێخی خۆیشـیم بـانگ دەکا! وەك ئەوە کە بڵێسەی ئاگر بەردەبووە چیلکە و پوش و دەیسووتاند و دایدەمرکاندەوە، کەچی دەیوت بۆیە دەستی بۆ دەبەم کە وەك عاسام وایە دەستی پێوە دەگرم.

کە سینەی ڕێشمی بەو تێغی نازە ئەنجن ئەنجن کرد
وتی: پەژموردەیە ئەم لالەزارە، ئاوی تێ دەگرم[(٧)]

لە پاداشی قسەی سەردا هەمە ئاهـ و هەناسەی گەرم
کەسێ شێتانە بەردم تێ گرێ، من بەرقی تێ دەگرم[(٨)]

شوکر هۆشیارە «مەحوی»، تێدەگا دنیا خەراباتە
کە بەدمەستی بکا ئەهلی، خراپەی بۆچی لێ دەگرم![(٩)]

-٥-

لە ناکەس کارییا، خاکم بەسەر، ڕۆیی بە با عومرم
خودا! تۆ بمژێنە تا لەبەر قاپی کەسێ دەمرم[(١)]

---

(٧) ڕێش: بریندار. پەژموردە: سیس بوو.

واتە: یار کە سینەی بە تیری خۆشەویستی زامارمی بە تێغی ناز ئەنجن ئەنجن کرد، وتی گوڵزاری سینەی خوێناویت سیس بووە، بۆیە بە تێغی ناز لەت لەتی دەکەم تا خوێنی تێ بزێت و ئاو بخواتەوە و بگەشێتەوە.

(٨) سەرد: سارد.

واتە: لە تۆڵەی قسەی سارد و ناخۆشی وەك بەردی رەقی یارانی بێبەزەییدا، منیش هەڵکێشانی ئاخ و هەناسەی گەرمم هەیە کە وەك هەورە برووسکە و بەرقی ئاسمان کاریگەر و سووتێنەرە.

(٩) خەرابات: مەیخانە. بەدمەستی: سەرخۆشی لەڕادە بەدەر.

واتە: دنیا وەك مەیخانە وایە و خەڵکیش وەك سەرخۆش وان. بۆیە هەرچی بکەن، منی هوشیار و ئاگادار لێیان ناگرم.

لە نێوان «خەرابات» و «خراپە»دا وشە ئاراییەکی جوان هەیە.

-٥-

(١) ناکەس کاری: کاری لە چەشنی کردەوەی ناکەسان. کەسێ: پیاوێکی پیاوانە، پیاوێکی ڕاستەقینەی خوا.

به زایع چوو له «مٰا لا یَعْنِی»یا وەقتم هەموو، یەعنی...
دەبــێ وەقـتێ له «بُـوالوَقت»ێ بـخوازم دا تـیا بـمرم(٢)

ئـەجەل دەورم دەدا: حــازر بـە، وادەی دەور و تـەسلیمە
منی غەفڵەت زەدە هێشتا خـەریکی مـەسئەلەی دەورم(٣)

خــەیاڵی پــووچی دنــیا وا دەمــاغ و دڵمــی پـێچاوە
قیامەت، هـەر مـەگـەر رۆژی قـیامەت بـێتەوە فکـرم(٤)

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ حەدیسی پێغەمبەر (د.خ) کە فەرموویەتی: «مِنْ حُسْنِ اِسْلاٰمِ الْمَرْءِ تَرْکُهُ مٰا لاٰ یَعْنِیهِ» واتە: لە نیشانەی باش موسوڵمانێتی بنیادەمە ئەمە کە واز لە شتێ بێنێ کە ئیشی پێ نەبێ.

لە نێوان «ناکەس کاری» و «کەسێ» و مەعنای «بمژێینە» و «دەمرم»دا جۆرە تیباقێکی ناسك هەیە.

(٢) «مٰا لاٰ یَعنی»: کاری بێ کەڵك. «بوالوقت»: خاوەن کات. دا: تا.

واتە: هەموو کاتم لە کاری هیچو پووچدا بەسەر چوو، بەجۆرێ کە کاتی ئەوەشم نەماوە تەنانەت تیا بمرم، بۆیە دەبێ داوای کەمێك کات لە خاوەن کاتێك بکەم کە خوایە، بمداتێ تا تێدا بمرم.

(٣) غەفڵەت زەدە: ئـەوەی تـووشی دەردی بـێ ئـاگـایی و لەبـیرچـوونەوە بـووبێ. دەور «ی سێهەم»: لە ئیستیلاحی زانایانی عـیلمی کـەلامدا ئـەوەیە پـەیدابـوونی شـتێك بـەسرابێ بـە پەیدابوونی شتێکی ترەوە کە پەیدابوونی ئەویش بەسرابێ بە پەیدابوونی ئەمەوە کە ئـەمەش هەرگیز نابێ. ئەم مەسئەلەیە لە عیلمی کەلامدا دەکرێ بە بەڵگە بۆ پێویستی بوونی خودا.

واتە: مەرگ دەوری داوم دەڵێ: وادەی ئەوە هاتووە سەردەمی ژیانی خۆت بەدوایی هاتوو دابنێیت و گیانت بدەی بەدەستەوە. کەچی من تازە وادەزانـم سـەرەتای ژیـانمە و خـەریکی مەسئەلەی دەورم کە فەقێ لە سەرەتای خوێندنیاندا دەیخوێنن.

(٤) مەبەستی لەوەیە توانای بیر کردنەوەم لە هیچ نەماوە، لەو کاتەم نەبێ کە تیا دەژیم.

لە پێ کەوتووم و نەفسم بۆ هەوا دەشنێ وەکوو منداڵ
لەبەر پیری سەرم خۆی ناگرێت و تازە پێ دەگرم (٥)

چیە سووچ و گوناهی؟ بۆچی دەیکاتە جەزاخانە؟
لە قەبر هەڵکەن، هەتا رۆژی جەزا دەعوا چیە قەبرم (٦)

سبەینێ «یُحشَرُ المَرْءُ»ە، براگەل فرسەتە ئەمڕۆ
تەبەڕڕا بن لە من، با کەس نەبێ حەشری لەگەڵ حەشرم (٧)

لە من نازانم ئیتر نەفسی بەدخوو چی دەوێ «مەحوی»
کە بەدکردار و بەدرەفتار و بەدئەفکار و بەد تەورم (٨)

---

(٥) واتە: لەبەر پیری و نەخۆشی پەکم کەوتووە و لە پێ کەوتووم، کەچی نەفسم وەکوو منداڵ بە دەم ئارەزووەوە دەشنێ... لەبەر پیری سەرم بۆ راگیر ناکرێ، کەچی لە رووی نەفس و ئارەزووەوە دەڵێی تازە پێ دەگرم و سەرەتای ژیانمە.

(٦) واتە: ئەوەندە گوناهبارم، قەبرەکەم تا رۆژی قیامەت هەر شکات دەکا لەدەست قەبر هەڵکەن کەوا کردی بە جێگای سزادانی من و منی تێخست. نازانم ئەو قەبرە بەدبەختە چی کردبوو و گوناهی چی بوو وا قەبر هەڵکەن کردی بە جێگەی من و ئازار و سزای منی بردە ئەوێ.

(٧) تەبەڕڕا: بێبەری.
واتە: سبەینێ رۆژی زیندوو کردنەوەی مردووانە و هەرکەس لەگەڵ دۆست و برادەری خۆی دەبرێ بۆ حیساب وەك پێغەمبەر (د.خ) فەرموویەتی: «یُحْشَرُ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ» واتە: هەرکەس لەگەڵ دۆستی خۆی حەشری دەکرێ. جا ئەی برادەرەکانم، لەبەر ئەوە کە من زۆر تاوانبارم و بۆ ئەوەی کەس بە تاوانی من گرفتار نەبێ، تا هەلتان لەکیس نەچووە پاکانەم لێ بکەن و لێم جوێ ببنەوە.

(٨) ئەوە هەڵەیە کە هەندێ کەس وشەی «بەدئەفکار» بە «بەدئەفگار» دەخوێننەوە، چونکە ئەگەر «ئەفگار» بوایە «بەد»ی نەدەویست لەبەر ئەوە کە «ئەفگار» واتە نەخۆش و بریندار. جگە لەوە کە «ئەفگار» بۆ ئەم شوێنە دەست نادا.

مەگەر بەر مەوجی بەحری رەحمەتم خا وەسفی سەتتاری
وەگەرنا زەحمەتە پا بوونەوەم، ناومکینە سەترم [(٩)]

-٦-

ئەوی دڵدار و دولبەرمە ئەوا دەڕوا لەبەرچاوم
بە دوویا بۆچی دڵ نەتوێتەوە نەڕوا لەبەر چاوم [(١)]

خەریکی حیفزی «حِزبُ البَحْر»ە یار، ئەڵبەت بە فکرێکە
خودا حیفزی بکا، باقڵ قەدەم دێنێتە سەر چاوم [(٢)]

بریقەی بەرقی جیلوەی کێ جەلابەخشی بینایمە
کە قورسی ئافتاب و مەه وەکوو تەم دێتە بەرچاوم [(٣)]

لەکن پشکووتنی غونچەی دەمی، وەك گوڵ، سەراسەرگوێم
گوڵی روخساری دەرخا، نێرگس ئاسا سەربەسەر چاوم [(٤)]

---

(٩)سەتتاری: سەتتاریی خوا، گوناهپۆشی خوا. پا بوونەوە: پاك بوونەوە. سەتر: داپۆشین.

-٦-

(١)دەڕوا لەبەرچاوم: لەبەرچاوم ون دەبێ. نەڕوا لەبەر چاوم: بە چاوما نەیەتە خوار.

(٢)«حِزب البَحر»: دوعایەکە لە کتێبی «دلائِلِ الخَیْرات»دا لەچاپ دراوە کە هەمووی پاڕانەوەیە لە خوا و سەڵاواتە لەسەر پێغەمبەر (د.خ).

واتە: یار خەریکی لەبەرکردنی دوعای «حِزب البَحر»ە، خوا ئاگاداری بێ، رەنگبێ نیازی وابێ بێتە سەر دەریای فرمێسکی چاوم و بۆیە ئەو دوعایە لەبەر دەکا نەوەك بخنکێ.

لە بەکارهێنانی وشەی «حیفزی»دا بە دوو مەعنای جیا وردەکارییەکی جوان هەیە. خۆیشیان جیناسی تەواویان لە نێواندایە.

(٣)واتە: ئاخۆ بریقەی برووسکەی جیلوەی کێ چاوی وا رووناك کردوومەتەوە، رووناکی رۆژ و مانگم لا وەك تەم لێ هاتووە؟.

(٤)سەربەسەر: سەرانسەر، سەرتاسەر، هەمووی.

دەبێ حورمەت بگیرێ جێ نەزرگەی حەزرەتی یارە
کە ناکا دەم بەدەم تۆفانی دەم زێر و زەبەر چاوم(٥)

بە شۆخی دین و دڵمی دا بە تاراج، ئێستە وەك سۆفی
بە سەبحەی ئەشکەوە هاتۆتە سەر تەرکی نەزەر چاوم(٦)

سەبا کوحلی غوباری رێی کەسێکی پێیە دێ «مەحوی»
بەبێ حیکمەت نیە دەفرێ لە ئێوارێوە گەر چاوم(٧)

☞

واتە: کە غونچەی دەمی یار دەپشکوێ و قسەیەك دەکا، هەموو گیانم وەك گوڵ دەکرێتەوە و دەبێ بە گوێ بۆ بیستنی ئەو قسەیە. کە گوڵی روخساریشی دەردەخا، هەموو گیانم دەبێ بە چاو و وەك نێرگس مەستی تەماشا کردنی دەبێ.

(٥) نەزرگە: نەزەرگە، ئەو شوێنانەی کە پیاوانی خودا تیایاندا دانیشتوون و ئێستا وەك شوێنێکی پیرۆز تەماشایان دەکرێ. بۆیە وای پێ دەڵێن چونکە ئەو پیاوی خودایە بە چاوێکی تایبەتی تەماشای ئەو شوێنەی کردووە و بەر سەرنجی پیرۆزی خۆیی خستووە. دەشگونجێ لە «نزلگە»وە هاتبێ واتە تیا دابەزیوە و تیا حەساوەتەوە. دەم بە دەم: جار لەدوای جار. دەم: خوێن. زێر و زەبەر: سەرەوژێر.

واتە: بۆیە لافاوی خوێن کە جار لەدوای جار لە چاومەوە دەڕوا، چاوم سەرەوژێر ناکا و نایبا، چونکە نەزەرگەی یارە و شێوەی ئەوی تیا جێگیر بووە و بووە بە شوێنێکی پیرۆز خەڵك رووی تێ دەکەن. هەر لەبەر ئەوەش دەبێ قەدری بگیرێ و بە چاوی رێزەوە تەماشای بکرێ.

باوەڕێکی میللی لە کوردستاندا هەیە کەوا لافاو شوێنی پیرۆز نابا و هەورە برووسکە لێی نادا و بەڵکوو بە بەرەکەتی ئەوەوە شوێنیتری دەورو پشتیشی لە ئافەت و بەڵا دوور دەبن. مەحوی لەم بەیتەیدا ئیشارەت بۆ ئەو باوەڕە میللییە دەکا.

(٦) تاراج: تاڵان. سەبحە: تەزبێح.

واتە: وەختی خۆی چاوم بە شۆخی و بێ ترس، دین و دڵمی دا بە تاڵان ئەوەندە سەیری یاری کرد. ئێستایش تەزبێحێکی لە دڵۆپی فرمێسك هۆنیوەتەوە و خۆی کردووە بە سۆفی تۆبەکار و دەیەوێ ئیتر تەماشای یار نەکا. مەبەستی لەوەیە ئەوەندە گریاوە کوێر بووە.

(٧) کوحل «کُحل»: کلە. غوبار: تۆز.

-٧-

به پیر ئەو ماهەوە چووم و بە سەر چووم
پەری بوو، ئەو نەبوو، شەو بوو، بەسەر چووم (١)

تەڵێ نێرگسم و باغی حیرەتم پێ
بە فەڕ هات و وەکوو گوڵ زوو بەسەر چووم (٢)

گلەی پێشم لەسەر سەر هەم بووە بار
کە دی من دولبەرم هات و بە سەر چووم (٣)

واتە: لە خۆڕایی نیە وا لە ئێوارەوە چاوم دەفڕێ؛ ئاخۆ بای بەیانی تۆزی ڕێگای چ دۆستێکی هەڵگرتبێ و هێنابێتی وەك كلە بیکاتە چاوم.

لە ئەفسانەی کوردیدا هەیە ئەوەی چاوی بفڕێ میوانێکی خۆشەویستی دێ.

-٧-

(١)واتە: لەجیاتی پێ بە سەر بە پیری ئەو یارە وەك مانگ جوانەوە چووم، کەچی دەرکەوت ئەو نەبوو، پەری بوو و لەبەر ئەوەکە شەو بوو من بە هەڵە چووبووم.مەبەستی لە هێنانی ناوی «پەری» و «شەو» ئەوەیە ئەگەر پەری نەبوایە دەبینراو، ئەگەر ئەو بوایە شەویش بوایە دنیای ڕۆشن دەکردەوە چونکە ئەو وەك مانگ وایە.

(٢)باغی حیرەت: ئەو باخەی کە هەمووکەسی تیا سەرسام دەبێ. مەبەست لێی دنیایە.

واتە: من تاقە تەڵە نێرگسێکم، کەچی دنیام هەموو پێ پڕ بوو لە فەڕ و بەرەکەت. بەڵام بەداخەوە ئەوەندە نەمامەوە و وەك گوڵ زوو بەسەر چووم و فەوتام.

(٣)واتە: کە پێم دیتی لەجیاتی ئەوەی بەو بڕۆم بە پیری یارەوە، لەسەر سەر چووم، گلەیی لێ کردم و وتی: بۆ منت بەکار نەهێنا؟ ئەو شان و شکۆی بەکارهێنانەی لە بە پیری یارەوە چووندا بۆ خۆی دەویست. گلەیی ئەویش بوو بە بار بەسەر سەرمەوە.

لە کۆکردنەوەی هەر سێ «سەر»دا وشە ئارایییەکی جوان و لە نێوان «پێ» و «سەر»دا تەناسوب هەیە.

دەزانـــم بـــادیەی عـــیشقە خـــەتەرناك
کەچی هەر چووم، ئەگەر مام و ئەگەر چووم(٤)

لە حـــینی نـــەزعی رۆحـــا، رۆحـــی عـاشق
وتی: ئۆخەی لە میحنەت‌خانە دەرچـووم(٥)

بـــە ئـــۆغـــر کـــردنی مـــن بـــوومە قـــەقنەس
کە ئەو چوو بۆ سەفەر، من بۆ سەقەر چووم(٦)

وتـــی: قـــەت وا مـــەیە، مـــن واوە هـــەر دێم
نەهات ئەو وا قەت و من واوە هەر چووم(٧)

شـــــوکر مـــــوورم بـــووە پـــامالّی مـــیرێ
بـــەبێ نـــامی ژیـــام و نـــاموەر چـــووم(٨)

غـــەمی قـــاتیلمە «مـــەحوی»! مـــونفەعیل مـــا
لە حەشرا کفنی خوێناوی بە بـەر چـووم(٩)

---

(٤) واتە: دەزانم بیابانی دڵداری بیاباتێکی پڕ مەترسییە و لەوانەیە دڵدار سەری لێ دەرنەکا. لەگەڵ ئەوەشدا هەر گرتمەبەر، بێ ئەوەی گوێ بدەمە ئەوە بگەڕێمە دواوە یا لەناو بچم.

(٥) حین: کات. نەزعی رۆح: گیانکێشان. میحنەت‌خانە: ماڵی پـڕ لە مـەینەت، مـەبەست لە لەشی ئادەمیزاد یاخود دنیایە.

(٦) قەقنەس: دەڵێن پەلەوەرێکە ئەوەندە دەفرێ و بەرز دەبێتەوە تا تینی خۆر دەیسووتێنێ و دادەکەوێ. سەقەر: دۆزەخ، مەبەست ئاگری دوورییە.

(٧) واتە: یار پێی وتم: تۆ مەیە بەلای منەوە. من ئاخری هەر دێم بۆلای تۆ. کەچی ئەو هەر نەهات و من هەر چووم بەلایەوە.

(٨) موور: مێرووله. پامالّ: سواوە لەژێر پێدا. نامور: ناودار.

واتە: لە سایەی خواوە مێروولەی لەشی بێ‌هێز و ناتەوان و لاوازم بوو بە ژێرپێی میرێکەوە کە یارمە. بەهۆی ئەوەوە منی لە ژیاندا وەك مێروولە نەناسراو و بێ‌ناو و نیشان، بە ناوبانگێکی زۆرەوە لە دنیا دەرچووم، چونکە خەڵك وتیان یار کوشتی.

(٩) مونفەعیل: شێواو.

-٨-

له باسی مەینەت و دەردی دەروونی بۆیە دەم نادەم
له خوێناوی دڵی پڕ غەم کە سینەم مەوج ئەدا تا دەم[١]

غەمم دێتێ کە بۆ وەك کۆدەك ئاگر بەردەمە کاغەز
لەبۆ نووسینی غەمنامەی دڵم هەرگا قەڵەم دادەم[٢]

هەلە پارانەوە ئەمڕۆ، زوبان و دڵ لە کارایە
زوبان ئاوەر کە بەستەزمانە سبحەینێ کە قووچا دەم[٣]

☞

واتە: خەمی خۆمم نیە کە یار دەمکوژێ، خەمی ئەوەمە کە بە بەرگی خوێناویمەوە لە ڕۆژی حەشردا بە بەردەمیدا دەڕۆم، دەمناسێتەوە و دەپەشۆکێ و ترسی لێپرسینەوەی لێ دەنیشێ.

-٨-

(١) واتە: بۆیە دەم لە باسی مەینەت و دەردی دەروون نادەم و لێی نادوێم، چونکە لە سینەمەوە تا دەمم لە خوێناوی دڵەی پڕ خەمم شەپۆل دەدا و دەمم گیراوە و هیچم پێ ناگوترێ.

(٢) کۆدەك: کوودەك، منداڵ. هەرگا: هەرگاه، هەرکاتێ.

واتە: هەرچەند قەڵەم دادەدەم و کاغەز دێنم نامەت بۆ بنووسم، ئاگری سۆزی دڵم گڕ بەردەداتە کاغەزەکە و دەیسووتێنێ. خەڵك تێناگەن مەسەلە چیە، وادەزانن خۆمم وەك منداڵان کاغەز دەسووتێنم. لەبەر ئەوە خەفەت دامدەگرێ و دەڵێم بۆ کارێ بکەم خەڵك وام لێ تێبگەن... بۆیە هەموو جارێ هەرکە نیازی نووسینی نامەم بە دڵدا دێ، بەرلەوەی دەستی پێ بکەم پەشیمان دەبمەوە.

(٣) زوبان ئاوەر: زۆر بڵێ و قسە زۆرکەر. بەستەزمان: زمان بەستراو، بێدەسەڵات.

واتە: تا زوبان و دڵ لە کاردایە، هەل لە کیس مەدە هەندێك لە خوا بپاڕێرەوە. سبەینێ کە مردیت و دەمت بەسترا، کامکەس زۆر قسە زۆرکەر بێ زوبانی دەبەسترێ و هیچی پێ ناوترێ.

دڵ: لە نوسخەی ئەسڵدا «دەم»، بەڵام لە هەموو نوسخەکانی تردا کراوە بە «دڵ». وادیارە شاعیر خۆی وای لێ کردووە، بەڵام ئەو نوسخەی یەکەمە دیار نیە کە ئەو دەستکاری کردووە.

به حەق هەر حەق، بە ناحەق ناحەقم وتووە لە رۆژێ بووم
وەکوو مەنسوور ئەگەر بیشمکوژن ناکەم لە حەق لادەم(٤)

بـڵا گـوڵ ئـاتەشی تـێ بـەر ببێ، پـەروانـە بـێ بـولبول
دەبێ هەر بچمە باغ و رازی دڵ شەممێکی بەر بـا دەم(٥)

سـبەینێ وەرنـە سـەیری کـوشتنم وادەم چـەها داوە
لەسەر وادەی درۆی ئەو نادەم ئیتر وادە، قـەت نـادەم(٦)

وتم: گەر حاڵی «مەحوی» تێبگەی رەم بەم حەدە ناکەی
وتی: ئەو تێنـەگـەیوە، مـن پـەریم و ئـەو بـەنی ئادەم(٧)

---

(٤) لە رۆژێ بووم: لەو رۆژەوە کە هاتوومەتە دنیاوە.

(٥) بڵا: یا بلا، وشـەیەکـە لە زاراوەی کـرمانجی سـەروو، لەمـەوپێش لە زاراوەی کـرمانجی خوارووشدا بەکارهێنراوە، بەمەعنا: دەسا، با، چش... ئاتەش: ئاگر. شەممێکی: شەممەیەکی، تۆزێکی.

واتە: من دەستبەردار نابم، دەبێ بچمە ناو باخ و کەمێك لە رازی دەروونی خۆم بدەم بە با، هەرچەند لە سۆزی ئەو رازی دەروونەم گوڵیش ئاگری تێ بەربێ و بولبول وەك پەروانە بە دەوری گوڵدا بسووتێ، چش با بسووتێن...

لە کۆ کردنەوەی «گوڵ» و «ئاتەشی»دا ئیشارەتێکی ناسکیش کراوە بۆ «گوڵ ئاتەشی» کە جۆرە گوڵێکە.

(٦) چەها: چەندەها، زۆر. نادەم «ی دوایی»: ناوەخت.

واتە: لەسەر وادەی درۆی یار کە وتی دەتکوژم، گەلێ جار وادەم بـە خـەڵك داوە و پێم وتوون سبەینێ وەرنە سەیری کوشتنم. بەڵام ئێستا چونکە بۆم دەرکەوتووە کە یار قسەی خۆی ناباتە سەر و راست ناکا، ئیتر هەرگیز وادەی ناوەخت نادەم.

نادەم «ی یەکەم» (ن): نادیم. نادیم: پەشیمان.

(٧) رەم: را، هەڵاتن.

واتە: ...یار لە وەڵامدا وتی: لەبەر ئەوە نیە کە شارەزای حاڵی مەحوی نیم، بۆیە خۆمی لێ نزیك ناکەمەوە، بەڵکوو لەبەر ئەوەیە کە من پەریم و ئەو ئـادەمیزادە و ئـادەمیزادیش پـەری نابینێ.

-٩-

ئەسیر و سەیدی قەیدی کەید و شەیدی نەفسی ئەممارەم
لە دەست ئەم مارە بەدچارە، چیە چارم، خودا چارەم![١]

لە حــەفتا تــێپــەڕیم و حــەفتەیەك بـۆ دیـن و بـۆ دنـیا
بە کاری خۆم و کاری کەس نەهاتم، وەی چ بێکـارەم![٢]

چ خۆش وەقتێ بوو ئەو وەقتەم لە گۆشەی بێ کەسیدا بووم
وەکـوو هـایم لە دەشـتی نـاکـەسیدا ئـێسـتە ئـاوارەم[٣]

بە ناخوون سوورەتی یارم لە سـەفحەی سـینە نـووسیوە
لە حەشرا وەقتی نەشری نامە کـردن، مـنم و سـیپارەم[٤]

-٩-

(١) سەید: نێچیر. قەید: کۆت و زنجیر. کەید و شەید: فێڵ و فر. نەفسی ئەممارە: نەفسی داوای خراپەکەر، ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾ واتە: نەفس فەرمانی خراپەکردن دەدا بە ئادەمیزاد.

لە کۆکردنەوەی «سەید» و «قەید» و «کەید» و «شەید» و، «چار» و «چارە» و، «ئەممارە» و «ئەم‌مارە»دا کۆمەڵێ وشە ئارایی هەیە.

(٢) مەبەستی لەوەیە بنیادەم دەبێ بۆ کاروباری دین بە کەڵکی خۆی و بـۆ کـاروباری دنـیا بەکەڵکی خەڵك بێت.

(٣) خۆش وەقتێ: کاتێکی خۆش. هایم: کەسێ سەری خۆی هەڵگرتبێ.

واتە: ئەو کاتە کاتێکی چەند خۆش بوو کە لەکونجی بێ کەسیدا کەوتبووم و نە باوکم هەبوو و نە دایك و هێشتا نەهاتبوومە دنیاوە. بەڵام ئێستا لە بیابانی خراپەکاریدا ئاوارە بووم و سەری خۆم هەڵگرتووە.

دەشتی (ن): چۆڵی.

(٤) سیپارە، «سی پارە»: کتێب. ئەسڵەکەی بە مەعنای قورئان بووە، چونکە سیپارە واتە سی پارچە و قورئانیش سی بەشە.

سەراپامی بەر ئـەشکەنجەی عـوقووبەت گـرتووە دەوران
لەبەر بێدەستییە وا تـێدەگـەن خـەڵقـی کـە بـێچـارەم[٥]

لە جـەیبمدا ئـەگـەر یـەك پـارە شك نـابەم، چ پـەروامـە
خودا گەر قابیلی دیبم هەتا سـەر جـەیبی سـەد پـارەم[٦]

نـە شـەیتان و نـە دەوران و نـە خـزمانم بـە مـن نـاکـەن
ئەوی نەفسی خەسیسم «مەحویا» کـردوویە دەربـارەم[٧]

لە قورئان و حەدیسا هەیە کەوا لەو دنیا هەرکەس نامەی کردەوەی خۆی دەدرێتە دەستی تا پیشانی بدا. مەحویش دەڵێ: من بە ناخوون سنگی خۆمم لەت لەت کردووە و وێنـەی یـارم لەسەر تەختەکەی کێشاوە. جا کە لە قیامەتدا هەرکەس نامەی کردەوەی خۆی کردەوە، منیش سیپارەی تەختی سینەم پیشان دەدەم و بەو نامەیەوە دەچـمە مـەیدانـی مـەحشـەرەوە، دەڵێم ئەمانە نامەی کردارمە لە دنیادا.

(٥) عوقووبەت: سزا. دەوران: گەردوون. بێچارە: هیچ لەدەست نەهاتوو.

واتە: چەرخی زەمانە سەرتاپامی داوەتە بەر ئازاری سزا و دەسەڵاتی نەهێشتووم. ئێستە کە خراپە ناکەم، هی ئەوە نیە کە ئادەمیزادێکی چاکم، هی ئەوەیە دستم بەسراوە و دەسەڵاتم نیە.

(٦) جەیب «ی یەکەم»: گیرفان. جەیب «ی دووهەم»: بەرۆك.

واتە: مەبەستم نیە گیرفانم پووڵێکی تیا نەبێ، مادەم خوا ئەم سینەی بە دەردی عیشق سەد پارچە بووەم تا سەر پێ ڕەوا ببینێ.

لە بەکارهێنانی وشەی «جەیب» و «پارە»دا بە دوو مەعنای جیاواز وشە ئاراییەکی جوان هەیە.

(٧) واتە: ئەو دەرد و بەڵایەی کە نەفسی سووکی خۆم بەسەریدا هێنـاوم، نـە شـەیتان و نـە زەمانە و نە خزمی خراپ کەسیان بەسەریان نەهێناوم و پێیان نەکردووم.

-١٠-

به نووری باده کەشفی زولّمەتی تەقوا نەکەم، چبکەم!
به شەمعێکی وەها چاری شەوێکی وا نەکەم، چبکەم![١]

له خەزنەی دڵمدا هەرچی هەیە، هەر داغی سەودایە
دەسا ئەم نەقدە دەردی عیشقی پێ سەودا نەکەم، چبکەم![٢]

لەگەڵ دەستی مەلا رێ ناکەوێ زوننارى زولفی یار
وەکوو «شێخ» ئیختیاری مەزهەبی «تەرسا» نەکەم، چبکەم![٣]

له رێی ئەو شۆخەدا خۆم کردە خاك و پێی نەنا پێما
دەسا خاکی هەموو عالەم بەسەر خۆما نەکەم، چبکەم![٤]

-١٠-

(١) بادە: مەی. تەقوا: لە خواترسان.

واتە: چارم چیە ئەگەر بە تیشکی شەرابی عیشقی راستەقینە، تاریکایی وشکە سۆفیەتی لە دڵ دەرنەکەم و بە شەوقی مۆمی ئەو عیشقە شەوی بەندەگی نادڵسۆزانە رۆشن نەکەمەوە.

(٢) سەودا «ی یەکەم»: دەردی عیشق. نەقد: نەختینە. سەودا «ی دووهەم»: مامەڵە.

واتە: گەنجینەی دڵم تەنها جێگە داخی خرِی دەردی عیشقی پێوەیە و ئەگەر بە نەختینەی ئەم داخە خرِانە ئەوەندەیتر دەردی عیشق بۆ خۆم نەکرِم، چی بکەم؟! مەبەستی لەوەیە قازانجی لەوەدایە هەر خەریکی ئاڵو وئڵی دڵداری بێ.

(٣) زوننار: ئەو پشتێنەیە جاران مەسیحییەکان لە پشتیان دەبەست بۆئەوەی لە موسوڵمانان جوێ بکرێنەوە. شێخ: شێخی سەنعان کە دەڵێن موسوڵمانێکی خواپەرست بووە دڵی لە کچە مەسیحییەك چووە و لە پێناوی ئەو خۆشەویستییەیدا چووەتە سەر ئایینی ئەو کچە. تەرسا: رەبەن، مەسیحی.

واتە: زولفی یار وەك زوننارى مەسیحییان وایە و بە دەستی مەلای موسوڵماندا ناپێچرێ. لەبەر ئەوە ناچارم وەك شێخی سەنعان بچمە سەر پێرِەوی مەسیحی تا ئەو زولفەم دەستگیر ببێ.

(٤) لەم بەیتەدا بەراوردێکی جوان و تیباقێکی مەعنەوی زۆر ورد لە نێوان بوون بە خاك و پێ پیا نەنان لەلایەکەوە و، خاکی هەموو جیهان بەسەردا کردندا هەیە لەلایەکیترەوە.

دەمێکە شاری پڕ شۆری مەحەببەت مات و خامۆشە
بە قانوونی تەجەننون شۆڕشێ ئینشا نەکەم، چبکەم!(٥)

لە چاوا نم نەما بۆ گریە، نۆبەی سەجدە بەردەریە
سیا ساڵم نەبارە، نوێژی ئیستیسقا نەکەم، چبکەم!(٦)

لەسەر تۆم دوشمنە دنیا، قەزییەم «مانع الجَمع»ە
کە تەرکی تۆ نەکەم، تەرکی هەموو دنیا نەکەم، چبکەم!(٧)

---

(٥) تەجەننون: خۆ شێتکردن. ئینشا: دامەزراندن.

مەبەستی لەوەیە دڵدار شێتە و شێت هەرچی بکا تەکلیفی لەسەر نیە.

(٦) نم: تەڕایی. گریە: گریان. بەردەر: بەردەرگا. سیا ساڵ: وشکەساڵ. نەبار: بێ باران. ئیستیسقا: داوای باران بارین لە خوا. نوێژی ئیستیسقا: نوێژە بارانە.

واتە: ئەوەندە گریام چاوم تەڕایی تیا نەما تا بەدەم گریانەوە بێتە خوار، لەبەر ئەوە دەبێ سوجدە لەبەر دەرگای یاردا بەرم تا دڵی پێم بسووتێ و بەزەیی پیامدا بێتەوە، وەك چۆن لە ساڵی بێباراناکە باران لە ئاسمانەوە نەهاتە خوار، دەبێ خەڵك سەر بنێنە زەوی و نوێژە بارانە بکەن بۆ خوا تا بەزەیی پیایاندا بێتەوە و بارانیان بۆ بارێنێ.

لەوانەیە مەبەستی مەحوی ئەوەبێ بڵێ ئەوەندە گریام یار هەر خۆیی پیشان نەدام و منیش لەداخا کوێراییم داهات و فرمێسك لە چاوم بڕا. ئێستا دەبێ سوجدە بەرمە بەر خاکی بەری پێی و بە چاویدا بهێنم تا چاك بێتەوە، یا تا خۆیم پیشان بداو منیش لە خۆشیاندا چاوم چاك ببێتەوە و فرمێسکی شادمانی بڕێژێ، وەك چۆن خەڵکی نوێژە بارانە بۆ خوا دەکەن و سەری بۆ دەخەنە سەر زەوی تا بەزەیی پیایاندا بێتەوە و بارانیان لە سەرەوە بۆ بارێنێ.

(٧) «مانع الجَمع»: مەنتیقیەکان دەڵێن جیایی لە نێوان دوو شتدا یەکێکە لە سێ جۆر. جۆرێکیان پێی دەڵێن «حەقیقی» کە ئەوەتە نابێ هەردوو شتەکە پێکەوە ببن و نابێ هیچیشیان نەبێ، بەڵکوو دەبێ یەکێکیان ببێ و یەکێکیان نەبێ، وەك ئەمە کە ژمارە یا تاقە یا جووت. جۆرێکی تریشیان پێی دەڵێن «مانِعةُ الخُلُو» کە ئەوەتە نابێ هیچیان نەبن، ئیتر با هەردوکیشیان ببن وەك ئەوە کە پیاو و ژنێك پێکەوە بژین نابێ هیچکامیان دەرامەتێکی نەبێ، ئیتر با هەردوکیشیان بیانبێ. ئەو جۆرەکەشیان پێی دەڵێن «مانِعةُ الجَمع» وەك ئەمە کە مەحوی لەم

☜

بەجێماوم لە یاران، نابەجێ ماوم، ئەجەل! زوو بە
بە مردن لەم قوسووری ژینە ئیستیعفا نەکەم، چبکەم![٨]

ئەوا لەیلا بە رۆژی حەشر ئەدا وادەی لیقا «مەحوی»!
هەتا قامی قیامەت، ئاە و واوەیلا نەکەم، چبکەم![٩]

بەیتەدا بە دۆستەکەی دەڵێ هەموو دنیام لەسەر تۆ لەگەڵ بووە بە دوژمن و مەسەلەی دۆستی من لەگەڵ تۆ و لەگەڵ ئەم دنیایە هەموو مەسەلەیەکی «مانعة الجمع»ە، چونکە ناتوانم دۆستی تۆیش بم و دۆستی هەموو ئەم عالەمەیش بم و؛ مادەم نامەوێ دەست لە تۆ هەڵگرم، ناچارم دەبێ دەست لە دنیا و چی لە دنیادایە لە تۆ بەولاوە هەموو هەڵگرم، هەرچەند ئەگەر بیەوێ دەتوانێ دەست لەهەردوکیان هەڵگرێ بەپێی ئوسوولی قەزییەی «مانِعة الجَمع»، بەلام ئەو لێرەدا ئەو سەرەی «مانعة الجمع»ی مەبەست نیە.

لە نوسخەیەکدا لەجیاتی «نەکەم» نووسراوە «بکەم». بەم پێیەیش دەتوانین مەعنای بەیتەکە راستکەینەوە و بڵێین دەڵێ: مادەم من دەستم لە تۆ هەڵگرت، ئیتر کەسیترم بۆ چیە و کێ بێ لای من لە تۆ نازدارتر بێ و چۆن دەبێ دەستبەرداری ئەوانیش نەبم. ئەم مەعنایە هەرچەند دەگونجێ، بەلام دیارە بۆ ئێرە دەست نادا و لەگەڵ مەبەستی ئێرە ناکەوێتە یەك. بۆیە وادیارە هەڵەی نووسیارە، قەڵەمی خوارگرتووە و نوختەی نوونی کردووە بە هی بێ...

(٨) نابەجێ: ناشایان. قوسوور: ناتەواوی. کۆشك. ئیستیعفا: داوای دەست لێ هەڵگرتن.

واتە: یاران هەموو کۆچیان کرد و تەنها هەر من بە ناشایان لە شوێنی ناشایاندا ماومەتەوە. دەسا ئەی مەرگ، زووکە وەرە سەرم گیانم بکێشە، من ناچارم دەست لەم کردەوەی نابەجێیە هەڵبگرم کە ئەوەتە لە ناتەواوی ژیندا یا لە کۆشك و باڵەخانەی ژیندا ماومەتەوە.

زۆر رێی تێدەچێ ئەم بەیتەی مەحوی کە وشەی «یاران» و «قوسوور» و «ئیستیعفا»ی تێدایە، لە ژێر تەئسیری رووداوێکی سیاسی ئەو سەردەمەدا بەم جۆرە وترابێ.

(٩) قامی قیامەت: بەرپابوونی رۆژی قیامەت.

واتە: یار دەڵێ لە رۆژی حەشردا دێمە لات و پێت دەگەم. سا توخوا مادەم ئەو وادەی وا دوورم بۆ دابنێ، من لەوە زیاتر چارم چیە کە هەر لە ئێستاوە تا رۆژی قیامەت هەر شین و واوەیلا بکەم و هەناسە هەڵبکێشم!.

لە نێوان «لەیلا» و «واوەیلا»دا وشە ئارایییەکی جوان هەیە.

-١١-

بــیبیێ، یــا نــەیبیێ، مــن داد و بـێدادیێ دەکـەم
گوێ بداتێ، یا نەداتێ، ئـاه و فـەریادیێ دەکـەم(١)

حەققی ئیخلاسە بەجێ هێنانی ئادابـی خـولووس
پێ بزانێ، یا نەزانـێ، مـن بـە دڵ یـادیێ دەکـەم(٢)

بێستوونی عیشقی شـیرینێك ئـەوا هـاتۆتـە پـێش
گەر لە حەق بێم و نەیەم، تەقلیدی فەرهادیێ دەکەم(٣)

ئاوی تێغی وەفقی هەر توشنە لەبـێکـە، مـن نـەبێ
کارگەر بێ، یا نەبێ، لەم مەزڵەمـە دادیێ دەکـەم(٤)

-١١-

(١) بیبیێ: بیبیسێ.
مەبەستی لەوەیە هەڵوێستی یار هەرچۆن بێ، ئەم ئەرکی سەرشانی دڵدار هەر بەجێ دێنێ و پێویستییەکانی خۆی جێبەجێ دەکا.
(٢) خولووس: ئەوەتە لە یار بەولاوە کەست لە دڵدا نەبێ.
(٣) واتە: وەك چۆن بەهۆی عیشقی شیرینەوە ئەرکی تاشینی شاخی بێستوون کەوتە ئەستۆی فەرهاد، منیش بەهۆی عیشقی یارەوە، ئەرکێکی وام کەوتووەتە سەرشان و ئەگەر لە تواناما بێ یا لە توانامدا نەبێ چاولێکەرییەکی فەرهاد هەر دەکەم و شان دەدەمە بەر ئـەو ئـەرکەی هاتووەتە پێشم، جا بزانم لە عۆدەی دێم یا نایەم.
(٤) توشنە لەب: لێو تینوو. کارگەر: کاری. مەزڵەمە: ستەم.
واتە: هەر دڵدارێك لێوی بە ئاوی دەمی تێغی ئەو یارە تینووی بێ، گورج ئاواتەکەی دێنێتە دی و لێوی بەو ئاوە تەڕ دەکا و دەیکوژێ، من نەبێ کە لەکەیەکەوە چاوەڕوانم و هیچ دیار نیە. بۆیە ناچارم شکاتێك لە دەست ئەم بێدادییە بکەم کە لەگەڵم دەکرێ، جا خواهـ یار گوێ بداتێ یا گوێ نەداتێ و شکاتەکەم سوودمەند بێ یا نە.

دەرسی عیشقم هەر لە کن پەروانە یا بولبول بــووە
بیگەمێ، یا نەیگەمێ، هەر مەشقی ئوستادێ دەکەم(٥)

کوشتنی ئیسفەندیاری نەفسە بــەستەی رایــی پــیر
گەر مەدەد کا، یا نەکا، لەو شاهە ئیمدادێ دەکەم(٦)

بەم نــزیکانە لەبــەرمە «مــەحویا»! ڕێگــێکــی دوور
بێتە دەستم، یا نەیێ، هەر کۆششی زادێ دەکــەم(٧)

(٥) ئوستاد: مامۆستا.

واتە: من هەمیشە مەشقی دڵداریم لەسەر دەستی پەروانە و بولبولدا کردووە کـە ئـەویان بێدەنگ دەسووتێ و ئەمیان هەمیشە هەر هاوار و ناڵەیەتی. جا خواه بگەمە پایەی ئەوان یـا نەگەم، یا بگەم بە یار یا نەگەم، دەبێ هەر لەبەر سەرمەشقی مامۆستایەك خەریك بم و خۆم رابێنم.

(٦) ئیـسفەندیار: کوڕی گوشتاسبی پادشای کەیانی کە بە فەرمانی باوکی چوو بۆ «زابول» بۆ ئەوەی رۆستەم بەند بکا، بەڵام لەسەر دەستی رۆستەمدا کـوژرا. مـەدەد: یـارمەتی. ئـیمداد: داوای یارمەتی. را: راو تەگبیر.

واتە: کوشتنی نەفسی وەك ئیسفەندیار بەدەسەڵات و بەدخوو لەسەر راو تەگبیری پیری تەریقەت وەستاوە و ئەو دەتوانێ بە کوشتی بدا یا نەیدا، وەك چۆن کوشتنی ئیسفەندیار لەسەر راو تەگبیری پیرەزاڵی باوکی رۆستەم وەستابوو. بـۆیـە مـن داوای یـارمەتییەکـی لێ دەکـەم بۆئەوەی بتوانم نەفسم ببەستمەوە و بیکوژم، ئیتر ئەو خۆی دەزانێ بە فریامەوە دێت یا نایەت.

رایی (ن): راهی.

(٧) رێگێکی: رێگایەکی؛ مەبەست کۆچی مەرگە. زاد: توێشوو. مەبەست کردەوەی چاکەیە. ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿إِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوىٰ﴾ واتە: خۆ لە گوناه پاراستن چاترین توێشـووە بـۆ سەفەری ئەو دنیا.

-١٢-

تەرەب کەن، شوکر زۆری هێناوە غەم
«تَــوَقَّعْ زَوٰالاً اِذٰا قِيلَ تَمّ»(١)

بەس ئەمڕۆ بڵێ مـن سبەی وا دەکەم
هەموو «وا دەکەم»تە سبەی «وا نَدَم»(٢)

زمانت کە ببڕی قسەت دێ بەکار
قەڵەم دادەدەم، پەندی خۆ دادەدەم(٣)

بەبێ جێ کەسێ بێ بکا غەیبەتم
سەگی هارە، دێ دەمگەزێ پڕ بە دەم(٤)

-١٢-

(١) واتە: شادمان بن وا شوکر خەم زۆری هێناوە و گەیشتووەتە رادەی ئەوپەڕی. هەر شتێکیش کە گەیشتە رادەی ئەوپەڕی، ئەوە نیشانەی تەواوبوونیەتی و دەبێ چاوەڕوانی تەواوبوونی بکرێ. ئەمەی مەحوی دەیڵێ شتێکی زانستییانە و راستە.

(٢) واتە: بەس وابزانە هەموو شتێکت هەر لە دەستی خۆتدایە و کەم بڵێ سبەینێ واو وا دەکەم، چونکە ئەو خۆ بە خاوەن دەسەڵات و خاوەن ئیختیار زانینەت دەبێ بەهۆی پەشیمان بوونەوەی سبەینێت کە قەدەر رێت لێ دەگرێ و مەیدانی هەڵسووڕانت نادا.

مەبەستی مەحوی ئەوەیە هەموو کارێ بەستەیە بە خواستی خواوە و مرۆ لە راستیدا هیچ بەدەست نیە.

دەتوانرێ «وا دەکەم» بە «وادەکەم»یش بخوێنرێتەوە، واتە ئەو وادە و گفتی کارە کە داومە.

(٣) واتە: زمانی خۆت ببڕە و قسەی هیچ و پووچ مەکە، تا قسەت کاریگەر بێ، چونکە ئەو زمان برینە وەك قەڵەم دادان وایە بۆ قەڵەم، چۆن قەڵەم کە دابدرێ باش دەنووسێ و کە دانەدرێ باش نانووسێ، بنیادەمیش کە زمانی خۆی لە وتنی شتی خراپ گرت، وەك بڕیبێتی وایە و کە بڕیشی خراپەی بۆ ناگوترێ و چاکەی گوناهبار نەبوونی بۆ دەمێنێتەوە، ئەوەش وەك ئەوە وایە کە قەڵەم دابدرێ و باش بنووسێ...

(٤) دیارە ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ یەکێ لەوگیروگرفتانەی هاتوونەتە رێی مەحوی لە سلێمانیدا، لەسەر دەستی ئەو بنەماڵە و خێزانانەی گەلێ جار لە شیعریدا پلاری تێ گرتوون.

لە جـێ مـانەوە تـرش و تـاڵت دەکـا
ترێ بوو بە سرکە، عەسەل بوو بە سەم (٥)

زەعیفی منی کردە پووش، ئێستەکەش...
لە من هەر دەکەن ئەم غـەزالانـە رەم (٦)

لەکـۆیـا مـنی گـرتە بـەر تـیری تـەعن
رەقیب ئیشیە قەتڵی سەیدی حـەرەم (٧)

لە شێوەت پەشێوانی فورس و عـەرەب
لە لەهجەت خورۆشانی رۆم و عەجەم (٨)

کە لەو بـەردەرە بـووم بـە قـاپی نشـین
منم «مەحویا»! واریسی تەختی جەم (٩)

---

(٥) عەسەل: هەنگوێن. سەم: ژار.

لەوانەیە ئەم بەیتە نیشانەی بێزاربوونی مەحوی لە ژیانی سلێمانی و بڕیاردانی چوونی بێ بۆ شوێنێکی‌کە...

(٦) غەزال: ئاسك. رەم: راکردن.

واتە: لاوازیم گەییوەتە رادەیەك کردوومی بە پووش، تا ئەو یـارانـە کـە وەك ئـاسك سـڵ دەکەنەوە لێم نەترسن و بێنە سەرم، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا هەر لێم دەسڵەمێنەوە و نایەن.

(٧) واتە: بەدکار لە حوزووری یاردا دامیە بەر تیری تانە و توانج، بێ ئەوەی قەدری ئەو شوێنە بزانێ. لێی ناگرم، پیشەی خۆیەتی لە حەرەمی کەعبەی یاردا دڵدار نێچیر بکا، هەرچەند راو کردن لە حەرەمی کەعبەدا حەرامە.

وشەی «رەقیب» هەم فاعیلی «گرتە»یشە و هەم موبتەدای «ئیشیە»یشە...

(٨) واتە: بەهۆی دیتنی دیمەنی جوانتەوە فارس و عـەرەب هـەموو شـێواون و سـەریان لێ تێك‌چووە و بەهۆی گوفتاری شیرینتەوە رۆم و عەجەم خورۆشاون.

مەبەستی لەوەیە لە هیچلایەك هاوتات نیە.

(٩) واتە: ئەگەر ببم بە دەرگاوانی دەرگای ماڵی یار، ئەوە بەویەڕی شان و شکۆ دادەنێم بـۆ خۆم و خۆم بە میراتگری موڵکی جەمشید دەزانم.

بووم بە (ن): بوو بە. بەپێی ئەم نوسخەیە دەبێ بەیتەکە هونەری ئیلتیفاتی تێدابێ.

ـ ١٣ ـ

غونچە دڵ بوونم لە حەسرەت لێوی تۆیـە، غـونچە دەم!
غونچەکەی تۆ مەر شیفا دا غونچەکەم، ئەی غونچەکەم!(١)

سینە چاکم وەك گوڵ و دڵ پڕ لە خـوێنـم غـونچەوەش
بێ گوڵی روخسار و غونچەی لێوەکەت، قوربانی بـەم(٢)

غولغولی بـولبول لە عـیشقی گـوڵ نـەبوو لەم سـوبحەدا
شەعشەعەی ئەو غەبغەبە کەوتبووە سەر ئەم باغە هـەم(٣)

لاڵە بێ لالەی روخت «مەحوی»، وەکوو مورغی خەمۆش
مەر بە چاکی سینە وەك گوڵ شەرحی دووری کا، سەنەم(٤)

ـ ١٣ ـ

ئەم پارچە شیعرە لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) واتە: ئەی یاری دەم وەك خونچە گیراو کە قسـەیەکت لە دەم دەرنـایەت، مـن لە داخـی بێدەنگی لێوی سووری تۆیە، دڵم وەك خونچەی سوور گووشراوەتە یەك و خوێناوی بووە و بە وتەیەکی خونچەی نەپشکووتووی دەمی تۆ نەبێ خونچەی دڵی گووشراوی من چاك نابێتەوە.

(٢) چاك: لەت. غونچەوەش: وەك خونچە.

واتە: هەی بەقوربانی گوڵی روخسار و خونچەی لێوت بم، من بێ ئەوان سینەم وەك گوڵ کراوەیە و دڵم وەك خونچە پڕە لە خوێن.

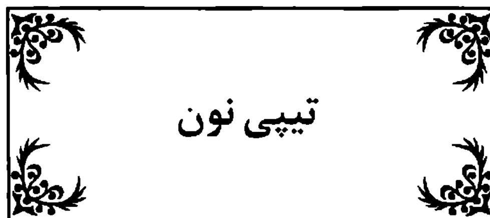
(٣) غولغول: هەرا. شەعشەعە: پرشنگ. غەبغەب: گۆشتی ژێر چەناکە.

واتە: بولبول کە ئەم بەیانییە کەوتبووە هەراو ئاواز خوێندن، وەنەبێ بەهۆی عیشقی گوڵەوە بووبێ ئەوەی کردبێ، بەڵکوو بەهۆی ئەوەوە بووکە تیشکی ژێر چەناکەی یار دابووی لە باخیش...

(٤) خەمۆش: کپ و بێدەنگ.

واتە: بێ لالەی رووی تۆ، ئازیز، مەحوی وەك باڵدارێکی کپ و بێدەنگ وایە. بۆیە ئەم بتە بێدەنگەکە مەحوییە، مەگەر چەشنی گوڵ بە لەت لەتی سینەی بتوانێ رازی دڵیت بۆ لێك بداتەوە.

لە دەسنووسەکانی بەردەستماندا لە نێوان ئەم بەیتە و بەیتی پێشوودا، جێگەی بەیتێك بە بۆشی ماوەتەوە. دیارە فەوتاوە. شێخ موحەممەدی مەحویش نووسیویە زۆرمان هەوڵدا، دەستمان نەکەوت.

تیپی نون

-١-

وەك گوڵ هەموو دەمە دەرەوەم سەربەسەر زوبان
وەك غونچەیە دەروونی، دڵی گوڵ لەسەر زوبان[١]

یەعنی: کە زیکری زاهیرم و فیکری باتینم
هەر وەسفی لێوتە بە هەموو دەم، بە هەر زوبان[٢]

ناوت دەبەم، دڵم بە زوبانم حەسەد دەبا
یادت دەکەم، لەگەڵ دڵەکەم دێتە شەڕ زوبان[٣]

دێ باسی دیدەو و لەب و گوفتاری تۆ بکەم
بادام و شەککەر و نوقڵم دێتە بەر زوبان[٤]

هەر حەرفی کوشتنە کە دەمی پێ بپشکوێ
ئەم تووتییە بە خوونی پژاوە مەگەر زوبان[٥]

-١-

(١) هەموو دەمە: هەمیشە.

واتە: هەمیشە دەرەوەی لەشم وەك گوڵ کراوەتەوە و سەرتاپای بووە بە زوبان و باسی تۆ دەکا. ناوی دڵی گوڵ لەسەر زوبانیشم وەك خونچە پێچراوە بەیەکدا و خۆی توندکردووەتەوە و بیر لە تۆ دەکاتەوە.

مەحوی بۆیە سیفەتی «گوڵ لەسەر زوبان» بۆ دڵ دادەنێ، چونکە دڵی شوبهاند بە خونچە و خونچەش گوڵی بەسەر زوبانەوەیە هەرکە کرایەوە دەبێ بە گوڵ. چونکە دڵیش هەر بیر لە گوڵی رووی یار دەکاتەوە و ناوی ئەو بەسەر زوبانیەوەیە.

(٢) زیکری زاهیر: قسەی دەم. فیکری باتین: بیری دڵ.

ئەم بەیتە مەعنای بەیتی پێشوو روون دەکاتەوە.

(٣) مەبەستی لەوەیە دڵ و زوبانم شەڕیانە لەسەر تۆ و هەرکامیان دەیەوێ بەتایبەتی بۆ ئەو بی.

(٤) واتە: دیدەت وەك بادام و لێوت وەك شەکر و گوفتارت وەك نوقڵە.

(٥) واتە: خونچەی دەمی یار تەنها بە وشەی کوشتن دەپشکوێ. بۆیە وادیارە زمانی ئەم تووتییە کە لە وشەی «کوشتن» بەولاوە هیچ نازانێ، بە خوێن پژاوە.

خوونی (ن): خوێنی.

بۆ شـوکری جـەوری ئـەو دوو بـرۆیـە لە قـەتڵما
هەر بن مویێکە میسلی گوڵی شەست پەڕ زوبـان[٦]

هـەر ئـەم زوبـانە بـاعیسە بـۆ سـەربڕیـنی شـەمع
«مەحوی»! سەرم رەحەت بووە بێڵێ ئەگەر زوبان[٧]

-٢-

بەهاری عومر ئـەوا گـەییە حـوزەیران
کەچی وەك كۆدەك ئێستە دەچمە سەیران

دەبێ رەم کەم لە شار و بـبمە وەحشـی
نـیە حـیلەی‌ترم بـۆ رامـی جـەیران[١]

لە ئـاوی تـێغی هـەر رامـێ بـوو ئـاوا
بـرینی مـن نـەبێ هـەروایـە وەیـران[٢]

---

(٦) واتە: هەر بن موویەکی لەشم وەك گوڵە شەستپەڕ شەست زوبانی لێ‌بووەتەوە و هەموو سوپاسی برۆی یار دەکەن بەرابەر بەوە کە بوو بە شیر بۆ کوشتنم.

(٧) واتە: وەك چۆن ئەگەر زوبانەی گڕی چرا لار بێ، سەری فتێڵەکەی دەبڕن، زوبـانی زۆر بلێی منیش لەوانەیە سەرم بە بڕین بگەیەنێ. ئەگینا ئەگەر زوبانم لێم گەڕێ سەرم رەحەتە و بۆ خۆم سەلامەت دەبم.

-٢-

(١) وەحشی: کێوی. جەیران: ئاسکی دەشت.

واتە: یارم بە هیچ کلۆجێ بۆ دەسەمۆ و ماڵی ناکرێ. بۆیە تا لە ئاوەدانیدا بم دەستم لێی گیر نابێ، لەبەر ئەوە ناچارم سەری خۆم هەڵگرم و بچمە بیاباتێك، بەڵکوو کە منیش وەك ئەو بووم بە کێوی، بتوانم دەستی لێ گیر بکەم.

(٢) وەیران: وێران، لەبەر راگرتنی سەنگی بەیتەکە دەسکاری کراوە.

واتە: برینی هەموو دڵدارێك بە ئاوی تێغی برۆی یار ئاوەدان بووەوە، برینی من نەبێ کە هەر وەك خۆی وێرانە و یار ناکا جارێك تێغێکی لێ بدا.

بە نەشئەی بۆنی گولزاری چ کۆیەك
لە تەنما مورغی رۆحم هاتە تەیران؟![٣]

سولەیمانم هەواڵی مووری پرسیم
لەناو ئەمساڵم ئەز هودهود لە تەیران[٤]

بریقەی بەرقی جیلوەی تۆ لە چاوی
نەدابێ، بۆ چیە ئاییە حەیران؟![٥]

لە «مەحوی» دڵ ئەگەر ون بوو وەکوو گەنج
سۆراغیکەن لە کونجی کۆنە دەیران[٦]

-٣-

هەموو عالەمتە پابەند و لە داماں
کەچی دەستی کەست ناگاتە داماں[١]

---

(٣) کۆ: کۆڵان، مەبەست لە دەوروبەری یارە. تەن: لەش. مورغ: پەلەوەر. تەیران، [«طیران»]: فرین.

(٤) موور: مێروولە. ئەز: لە. وشەیەکی فارسییە. هودهود: پەپوو سلێمانە. تەیران: باڵندەکان.
واتە: یاری سولەیمان پایەم، لەناو هەموو هاوچەشنەکانمدا هەواڵی منی وەك مێروولە بێدەسەڵاتی لە پەپووە سلێمانە پرسی لەناو هەموو باڵدارِاندا.

(٥) واتە: ئاوێنە بۆچی حەیران و سەرسام بووە، ئەگەر لەبەر ئەوە نیە کە تیشکی دەرکەوتنی تۆ داویە لە ناوچاوی!.

(٦) واتە: ئەگەر دڵم ون بوو لێم، لە کونجی بتخانە کۆنەکاندا بۆی بگەڕێن، وەك چۆن لەو شوێنانەدا بە دوای گەنجدا دەگەڕێن، چونکە دیارە چووە بۆ لای یارێکی وەك بت جوان و رازاوە.

-٣-

(١) پابەند: پێ بەسراوە، گیرۆدە.

دوهــاتی ئــەوروپا وەك ئــەهلی دێهـات
لە چارەی دەردی عیشقا جوملە دامـان (٢)

بـــرا! مـــەردم دەوێ عـــەقڵی نـــەلەنگێ
بە لەنجەی ناز و عیشوەی نـەونەمامان (٣)

لەگــەڵ زانت دەکــەویە کــۆشـــی دنـــیا
ســبەی قــاتیلتە، ئـەمڕۆ بـۆتـە مـامان (٤)

ســـەرو ســـامانمت پـــرسی، مـــەپرسە!
سەری تۆ خۆش، نە سەر ماوە نە سامان (٥)

غـورووری حـوسنە فـیرعەونی بـە تـۆ دا
ڕەقیبی سەگ بەچی بوو، بوو بە هامان؟! (٦)

☞

واتە: عالەم هەموو گیرۆدەی عیشقی تۆن و لە داوتدا بەسراونەتەوە، کەچی تۆیش ئەوەندە دوورەدەستی، دەستی کەس ناگاتە داوێنت.

لە نێوان هەردوو «دامان»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٢) دوهات، «دهاة»: جەمعی «داهیە»یە واتە بلیمەت و زۆرزان.

واتە: زیرەکەکانی ئەورووپایش وەك لادێییە ساویلکەکانی لای خۆمان لە چارەکردنی دەردی عیشقدا داماون و نازانن چۆن چار دەکرێ.

لە نێوان «دوهات» و «دێهات»دا وشە ئاراییەکی ناسك هەیە.

(٣) واتە: مەردێکم دەوێ بتوانێ لەبەر ناز و عیشوەی نەونەماماندا خۆی ڕابگرێ و عەقڵی نەگۆڕێ.

(٤) زان: لەدایك بوون.

واتە: کاری دنیا سەیرە، کە لەدایك بووی دەس بەجێ دەکەویە ناو کۆشی ئەو، وەك بڵێی ئەو مامانتە، کەچی سبەینێش هەر ئەو خۆی بە کۆشتت دەدا.

(٥) سامان: دارایی.

(٦) هامان: وەزیری فیرعەونی سەردەمی حەزرەتی مووسا.

☜

لە دنـــیادا وەکـــوو مـــنداڵی نـــاکـــام
بـــە نـــاکـامی دەچـن دنـیا بـە کـامان[٧]

بـــەهانە مـــەگـــرە، لەو جـــامانە جـــامێ
کــــەرەم کــــە ســـاقیا، بگـــرە رجـــامان

بە کولفەت ئەو، بـە ئـولفەت ئـەم گـرفتار
وەکوو یەك زاهید و «مەحوی» لە دامان[٨]

-٤-

نیسبەت بدرێ حوور و پەری گەر بە لە تۆ چـوون
باڵیدە دەبن تا دەگـەنە ئـەوجی لە خـۆ چـوون[١]

واتە: ئەی یاری نازدار، ئەوە تۆ بە هەر ڕەنگ بەهۆی جوانیتەوە خۆت لێ بـایی بـووە و خۆت کردووە بە فیرعەون، بەڵام ئەی بەدکاری نامەرد بـەچی دەنـازێ و بـەهۆی چـیەوە و لەبەرچی خۆی کردووە بە وەزیری تۆ؟!.

(٧) دنیا بە کامان: ئەوانەی دنیا بە ئارەزووی ئەوانە.

(٨) کولفەت: ئەرك خستنە ئەستۆی خۆ.

واتە: زاهید و مەحوی هەردوکیان کەوتوونەتە ناو داو و گرفتار بوون، ئەو بە دەردی ئەرکی قورس خستنە ئەستۆی خۆ کە لە عۆدەی نایەت و ئەمیش بە دەردی خۆشەویستی و دڵ دان بە یار.

-٤-

(١) حوور: حۆری بەهەشت. باڵیدە: فڕندە. ئەوج: لووتکە.

واتە: ئەگەر بە حۆری بەهەشت و بە پەرییان بوترێ کەوا لە تۆ دەچن، لە خۆشـییاندا وا دەدەنە شەقەی باڵ و ئەوەندە بەئاسماندا دەفڕن، هۆشیان لە خۆیان نامێنێ و دەمرن.

نیسبەت بدرێ (ن): وەسفی بکرێ.

ئەم خەڵقە کەوا تێ گەییون گەییونە مەقسوود
ڕێشگاوییەکی مەحزە، بە دەردی من و تۆ چوون (٢)

بۆ جیلوەیی بێچوونی نیە قووەتی چوونم
«لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّة» کە من حەولمە بۆ چوون (٣)

بێ چوونە عەدەم، پەی بە سوراغی دەمی نابەی
فایز ببە بەم گەوهەرە لەو بەحرە بە ڕۆ چوون (٤)

موشتاقی دەمی تێغت ئەوەندە بە بەهانەن
بۆ چوونە فەنا، هەر بە ئیشارێکی بڕۆ چوون (٥)

---

(٢) گەییونە: گەیشتوونەتە. ڕێشگاوی: خەیاڵی خاو. مەحز: ڕووت.

واتە: ئەوانەی وا تێ گەیشتوون کەوا گوایە بە ئاوات گەیشتوون و بوون بە پیاوی تەواو، شوێنی خەیاڵی خاو کەوتوون و وەکوو من و تۆ فەوتاون و تووشی ئەو دەردە بوون کەوا تووشی ئێمە بووە.

(٣) بێچوون: بێ هاوتا. «لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ»: لەگەڵ «إِلَّا بِاللّٰهِ»، ڕستەیەکە لەکاتی سەرسامی و نیازی دەربڕینی بێ دەسەلاتیدا دەوترێ. حەول: تەقەلا، هەوڵ.

واتە: هێز و توانای چوونم نیە بۆلای تیشکی بێ وێنەی یار. سەرسامم کەوا لەگەڵ ئەوەشدا چۆن کەوتوومەتە هەوڵدان بۆ ئەوەی بچمە لای!.

(٤) سوراغ: کون، کەوتنە پەیجۆر بۆ دۆزینەوەی کەسێك یا شتێك.

واتە: بێ ئەوەی بچیتە جیهانی نەبوونییەوە و بفەوتێیت، هەرگیز پەی نابەی بە دەمی یار و ئاوی حەیاتی لێ نۆش ناکەی. جا ئەگەر دەتەوێ گەوهەری دەمی یارت دەستکەوێ، بە دەریای نەبووندا ڕۆ چۆ و بچۆرە بنەکەی.

(٥) ئیشارێکی: ئیشارەیەکی.

واتە: ئەوانەی موشتاقی دەمی تێغی تۆن. ئەوەندە لەسەر بیانوون بۆ مردن. هەرکە برۆیەکت لێ هەڵتەکاندن. دەس بەجێ بە کوشت دەچن.

خەندێکی لە غونچەی دەمی تۆ دی کە لە باغا
هەر لەو دەمەوە لێو و دەمی غونچە لە گۆ چوون(٦)

بۆ قورسی گەنمگوونیە رۆحی چووە «مەحوی»
وەك زاهید و سۆفی کە لەبۆ خەپلەیی جۆ چوون(٧)

-٥-

شەخسێکی ساحێب ئەحواڵ پرسی: کە ئەی فلاتوون!
یۆنانییانی قەومت بۆچی بە دەردی سەگ چوون؟(١)

---

(٦) خەندێکی: خەندەیەکی، پێکەنینێکی.
واتە: دەم و لێوی خونچە کە زەردەخەنەیەکیان لە دەمی تۆوە دی لەناو باخدا، دەس‌بەجێ لە تاوا لە گۆ چوون و لە جووڵە کەوتن و خونچە پشکووتنی نەما.
(٧) گەنمگوون: گەنمڕەنگ. خەپلە: کولێرە.
واتە: گیانی مەحوی بۆ قورسی رووی گەنمڕەنگی یار دەرچووە، وەك چۆن گیانی زاهید و سۆفی بۆ کولێرە خڕێکی جۆ دەردەچێ.

-٥-

مەحوی ئەم پارچە شیعرەی بۆ دەربڕینی خۆشحاڵی خۆی بەبۆنەی سەرکەوتنی سوڵتان عەبدولحەمیدی عوسمانییەوە بەسەر گەلی یۆناندا وتووە کە ڕاپەڕیبوو بۆ داوای مافی خۆی و بۆ سەندنەوەی ئازادی و سەربەخۆیی وڵاتەکەی تێدەکۆشا.
لەم پارچە شیعرەوە دیارە مەحوی هەستی بەوە نەکردووە کە ڕژێمی سوڵتان «عبد الحمید» ڕژێمێکی ستەمکار و داگیرکەر بووە و گەلی یۆنانیش، وەك گەلانی عەرەب و کورد و گەلانی بەلقان گەلێکی خەباتکەر بووە و بۆ لە مل داماڵینی کۆت و زنجیری کۆیلەیی عوسمانییەکان هەوڵی داوە. مەحوی تەنها وەك موسوڵمانێکی باوەڕ بە «خەلافەتی عوسمانی» کردوو هەستی خۆی دەردەبڕێ و تێکڕای قەسیدەکەی و ئەو دەمەتەقێ خەیاڵییەی کە لەگەڵ ئەفلاتوونی فەیلەسووفی یۆنانیدا بوویەتی، لەم سەرچاوەیە ئاو دەخواتەوە.
(١) ساحێب ئەحواڵ: ئەوانەی حاڵیان لێ دێ، پیاوی خوا. فلاتوون: ئەفلاتوون، یەکێکە لە ☜

ئـەو زوو فـونوونە جـوابـی دابـوو: بـەجێیـە وا بـێ
خۆی دایە بـەر شـیهابی سـاقیب کـە دێوی مـەلعوون [٢]

بـاتیل مـوقابیلی حـەق وەسـتا، بـەتاڵە ئـیشی
گەردی بـە بـادە خـاکـێ بـێ هـەڵپـژێ بـە گـەردوون [٣]

خورشیدە موعجیزەی شەرع، زوڵماتە سەفسەتەی پووچ
ئـیسلامییان هـەموو دیـن، یـۆنـانییان هـەموو دوون [٤]

فەیلەسووفە بەناوبانگەکانی یۆنان، قوتابی سوکرات و مامۆستای ئەرستاتالیس بووە، خاوەنی کتێبی «کۆمارێتی» و «رامیار» و «دەمەتەقێ» و چەند کتێبی ترە. لە ٤٢٧ تا ٣٤٧ی پ.ز ژیاوە.

واتە: یەکێ لە پیاوانی خوا لە ئەفلاتوونی پرسی کەوا هی چی بوو یۆنانییەکانی خزمت لە شەرەکەیاندا لەگەڵ سوڵتان عەبدولحەمید کارێکیان بەسەر هات، مەگەر بەسەر سەگ هاتبێ؟

وەڵامی ئەفلاتوون لە بەیتەکانی پاشەوەدایە.

دەردی سەگ (ن): دەردی سك. بەپێی ئەم نوسخەیە مەبەست زەحیری و بەلەفیرەیە.

(٢) زوو فونوون: «ذُو فُنون»، هونەرمەند. شیهابی ساقیب: ئەو ئەستێرەیەی بە شەو دەکشێ.

واتە: ئەفلاتوونی هونەرمەند لە وەڵامدا وتی: بەجێیە یۆنانییەکان وایان لێ بێ، چونکە ئەوان وەك شەیتان و عوسمانییەکان وەك ئەو ئەستێرانە وان کە بە ئاسماندا دەکشێن. هەرکاتێ کە شەیتان بیەوێ بچێ بۆ ئاسمان گوێ لە قسەو باسی مەلائیکەتان بگرێ، خوا ئەستێرەیەکی بەدوادا دەکشێنێ و دووری دەخاتەوە، وەکوو خوا لە قورئاندا دەفەرموێت.

(٣) واتە: یۆنانییەکان ناحەق و عوسمانییەکان حەقن. ناحەقیش ئەگەر بێ بەربەرەکانێ لەگەڵ حەقدا بکا، رەنجی بە با دەچێ. خاکێکیش بێ بە رووی ئاسمانا هەڵپژێ، گەردی دەدرێ بە با.

بێ هەڵپژێ (ن): پێ هەڵبڕێ.

(٤) خورشید: خۆر. سەفسەتە: ئیددیعا بە بەڵگەی هیچو پووچەوە. بە ئینکار کردنی شتی مەحسووسیش دەوترێ. دوون: سووك.

واتە: موسوڵمانان ئایینیان هەیە کە موعجیزەی وەك رۆژ دیارە. یۆنانییەکانیش ئیددیعای بێ بەڵگەیان هەیە.

لەم کـــارەدا تکــاکــەر کـێ: حــەزرەتی ریســالەت
«لاسِـیَّما» تکــاگــر کــێ: «ذُوالجَـلال»ی بـێچـوون(٥)

فــەتح و زەفـەر بـە نـاوی کـێ بـێ؟ خـەلیفەی ئـیسلام
عەبدولحەمیدی غازی، سوڵتـانی روبـعی مـەسکوون(٦)

ســائیل کــە لەو جــەنابە فــائیز بــوو بــەم جــەوابــە
مەزموونی پڕ لە حیکمەت، ئـەلفازی پـڕ لە مـەزموون(٧)

پێی وت بە سەد تەئەددوب، ئوستادی بـێ تـەعەسسوب!
بەم حاڵ و ســاڵە لایـق تـەئریخی چـی دەفـەرموون؟(٨)

---

(٥) حەزرەتی ریسالەت: مەبەست لە پێغەمبەرە (د.خ). «لاسِیَّما»: نەخوازەڵا. «ذُوالجَـلال»: خاوەن شکۆ، مەبەست لە خوایە.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوە پێکەوە دێ.

(٦) غازی: وڵاتان داگیرکەر. روبعی مەسکوون: ئەو بەشەی گۆی زەوی کە ئـادەمیزادی تـیا دەژی.

واتە: لە شەڕی موسوڵمانان و یۆنانییاندا تکاکاری سەرکەوتنی موسوڵمـانان پـێغـەمبەرە دروودی خوای لێ بێ و، تکا لاکراویش خواوەندی بێ هاوتا و خاوەن شکۆیە. دیاریشە کە پێغەمبەر (د.خ) تکای شتێ لە خوا بکا خوا بۆی جێبەجێ دەکا و بەم پێیە دەبێ موسوڵمانان بەسەر یۆنانییەکاندا زاڵ ببن و سەرکەوتن بە ناوی سوڵتان «عبد الحمید»ەوە بێ.

(٧) سائیل: پرسیارکەر. فائیز: بەختەوەر. مەزموون، [«مضمون»]: ناوەڕۆك.

مەعنای ئەم بەیتەش بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٨) تەئەددوب [«تَأَدُّب»]: ئەدەب کردن. تەعەسسوب [«تَعَصُّب»]: لایەنی لایەك بـە نـاحەق گرتن.

واتە: کە پرسیارکەرەکە ئەم وەڵامە پڕ مەعنا و وردەی لە ئەفلاتوون بیست، بە ئەدەبێکی فراوانەوە پێی وت: کەواتە ئەی مامۆستای بەناحەق لایەنی کەس نەگرتووم چ مێژوویەکتان بە بیردا دێ داینێین بۆ ساڵی ئەم سەرکەوتنە؟

دووبـــــاره هـــاته گـــوفتار: مـــن زوو وتـــوومه نـــاچار
ئـــیسلامییان بـــفەرموون یـــۆنـــانییان تـــەلەف بـــوون[٩]

-٦-

له مـــەیخانه، خـــودا! گـــەر ئـــێمـــه دەرچـــین
بەکێ بەین ئیلتیجا، بۆ کـــێهـــه دەرچـــین؟![١]

کـــه ئـــێمـــه چـــوونه جـــەننەتمان بـــه تـــۆ دا
له ئـــێمـــه لادە زاهـــیدا! ئـــێمـــه هـــەرچـــین[٢]

خەت و زوڵفی بـــه یـــەکـــدا دێ لەســـەر روو
مەگەر زەنگ و خەتا شەڕیه لەسەر چـــین[٣]

---

(٩) نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە، بە حیسابی ئەبجەد، بەپێی شێوە نووسینی کـۆنـی کـوردی، واتە بەم جۆرە:

«اسلامیان بفرمون یونانیان تلف بون»

مێژووی ساڵی ئەو جەنگەیە کە دەکاتە ١٣١٧ی کۆچی، بەرابەری ١٨٩٩ـ١٩٠٠ی ز.

-٦-

(١) ئیلتیجا: پەنا. کێهه: کام. دەر: دەرگا. چین: بچین.
واتە: خوایە! ئەگەر لەم مەیخانەی دنیایە دەرچووین و مردین، لە خۆت بەولاوە پەنا بەرینە بەر کێ و روو بکەینە ماڵی کێ؟.

(٢) هەرچین: هەرچی هەین.

(٣) مەگەر: بۆچی. زەنگ: وڵاتی قوله ڕەشەکان. خەتا: خەتاو خـوتەن له تـورکستان. چـین: وڵاتی چین.
مەحوی لەم بەیتەدا رووی یاری شوبهاندووە بە چین، لەوەدا کە وەك چۆن وڵاتـی چـین دەکەوێتە رۆژهەڵات، رووی یاریش وەك رۆژ جوانە، یا لەوەدا وەك رووی چینی زەرد و سوورە. زوڵفی رەشیشی شوبهاندووە بە قـولەڕەش. مـووی روویشـی شـوبهاندووە بـە خـەتا. هـۆی شوبهاندنەکەش نزیکی وشەی «خەت» و «خەتا»یە لە یەکەوە.

لە باوەشما دەدا مەوج ئەشكی حەسرەت
كەمەرتی گرتە باوەش تا كەمەرچین[٤]

ئەوەندە تەنگ و ناخۆشە، لە دنیا...
خۆشە دەرچوون، ئەگەرچی بۆ سەقەر چین[٥]

سەرت پێ لازمە، مەیبازە «مەحوی»
دەبێ دولبەر كە هات ئێمە بە سەر چین[٦]

مەحالاتە لە بەندی زولفی دەرچوون
چەها چینە، چەها چینە لەسەر چین[٧]

-٧-

خوداكەی! بەس كە بۆ دنیا ئەمەندە ئاین و ئۆیین
تەماشا كە ئەحیببا ساغ و ئۆین‌چی هەموو رۆیین[١]

---

(٤) كەمەر: ناوقەد. كەمەرچین: پشتێن.

واتە: لەوكاتەوە كە پشتێن باوەشی پیا كردووی، من لە داخا كە لە جێی ئەو نەبووم، فرمێسكی خەفەت لە باوەشما شەپۆل دەدا.

مەحوی لەمبەیتەدا بە شێوەیەكی ناسك دەیەوێ بڵێ پشتێن باوەش بە ناوقەد و كەلەكەی یاردا دەكا و منیش باوەش بە فرمێسكدا دەكەم... جا سەیری ئەم كلۆڵییە بكەن!.

(٥) سەقەر: دۆزەخ.

واتە: دنیا ئەوەندە ناخۆشە، تەنانەت ئەگەر بۆ دۆزەخیش بووە خۆشە ئینسان بەجێی بهێڵێ.

(٦) مەیبازە: لە كیس خۆتی مەدە، مەیدۆڕێنە.

واتە: مەحویا! سەرت پێویستە، نەكەی لەناوی بەری. چونكە كە یار هات دەبێ بە سەر بڕۆین بە پیریەوە، نەك بە پێ.

(٧) چەها: چەندەها.

-٧-

(١) خوداكەی: توخوا. ئاین و ئۆیین: فروفێڵ و چەپ‌وگوپ. ئەحیببا «اَحِبّاء»: جەمعی حەبیب بە مەعنا خۆشەویست.

له مانمدا نەدیوە حاسڵێ غەیری تـەوەححوش، مـن
خودا پێداو: ئەوانەی لەم وحووشستانە زوو رۆیین (٢)

لە بەرچاوی بتم کەوتووم ئەمن، وەك ئەشکی نەومێدی
هەتا دەچمە فەنا خاکم بەسەر، منم و بە روو رۆیین (٣)

بڵا نەیشیگەمێ، هەر بۆ سەرئەفرازی بە سەر نەك پێ
بە رێگەی یاردا «لاٰبُـدَّ مِـنە»ە دووبـەدوو رۆیـین (٤)

عیبارەت چی هەیە؟ هەر «سیمیا» تەعبیری پێ لێدەم
لە دنیایەك، عیبارەت بێ لە مەحزی هاتن و رۆیین (٥)

واتە: توخواکەم لە پێناوی دەست‌خستنی دنیادا خەریکی فڕوفێڵ و چەپ‌وگوپ بەو خۆت بە خۆشەویستی راستەقینەوە خەریك بکە. سەرەنجام هەر بۆ دۆستانی راستە و هەر ئەوان بە ساغی دەمێننەوە و تەڵەکەباز و چەپ‌وگوپ‌کەر هەموو دەڕۆن و دەفەوتێن و خۆت ئەمە بە چاو دەبینی.

(٢) تەوەححوش: دوڕندەیی و کێوییەتی. وحووشستان: وڵاتی دوڕندان.

واتە: جگە لە دوڕندەیی بەرهەمێکی‌ترم نەدیوە لە مانەوە لە دنیادا. بەختیار ئـەوکەسانەن ئەم وڵاتی دوڕندانەیان زوو بەجێ هێشت و زوو رۆیشتن...

(٣) نەومیدی: پەشیمانی، یاخود لە «نائومێدی» وەرگیراوە.

واتە: بە تەواوی لەبەرچاوی یارکەوتووم و لێم زیزە. بۆیە دەبێ تا ئەو رۆژەی دەمرم، وەك فرمێسکی پەشیمانی کە تازە ئیتر گەڕانەوە دواوەی بۆ نیە، هەر بڕژێم و بەرەو پێشەوە بە روودا، بڕژێمە خوار و سەر هەڵنەبڕم...

(٤) سەرئەفرازی: سەربەرزی.

واتە: چش با نەشگەمە بە یـار. نـاچارم بـە سـەر هـەر بـە دوایـدا دەڕۆم، چـونکە مـایەی سەربەرزییە بۆم دووبەدوو بەرێدا بڕۆین، ئەو لە پێشەوە و من لە پاشەوە، هەموو جارێ سەرم لە جێگە پێکەیدا دانێم.

(٥) سیمیا: زانستی تەلیسم و جادووکاری و بە قەوارەوە پیشاندانی شتی بەگومان دروست‌کراو.

☜

برۆ داگرتنت عوششاقی پێ چوونە شەرارەی مەرگ
دەها مەرگ ئینتیزارێکن بە ئەمرێکی بـرۆ رۆیـین (٦)

لە بەینی نوور و زوڵمەت ئامەشۆ سەرناگرێ «مەحوی»
نیگارم بۆیە پێمی وت: لە من هاتن، لە تـۆ رۆیـین (٧)

☞

واتە: دنیایەك بریتی بێ لە تەنها هاتنە دنیا و مردن و لەوە زیاتر نەبێ، عیبارەتێك شك نابەم تەعبیری پێ لێ بدەمەوە، ئەوە نەبێ بڵێم سیمیا و ساختەکاری و جادووگەرییە.

(٦) دەها: سیغەی دەربڕینی سەرسامییە بە مەعنا «ئای، چۆن!». مەرگ ئینتیزار: چاوەڕوانیکەری مەرگ. رۆیین: مردن.

واتە: دڵدارانت بە تەنها برۆ داگرتنێکت چوونە شەرارەی مەرگ. ئای! ئەوانەی بە فەرمانێکی برۆت یا بە تەنها وتنی «برۆ»یەك رۆیشتن و مردن، چۆن چاوەڕوانیکەرێکی مەرگ بوون؟!.

(٧) ئامەشۆ: هات و چۆ.

واتە: تاریکی و رووناکی پێکەوە نایانکرێ تا لەملاوە ئەمیان و لەولاوە ئەویان بێ. یا هەر تاریکییە یا هەر رووناکییە. هەر لەبەر ئەمەش بوو یار پێی وتم: من رووناکیم و تۆ تاریکیت و پێکەوە نامانکرێ، بۆیە هەرکە من هاتم، تۆ تەنها ئەوەت بۆ دەمێنێتەوە کە بڕۆی.

تیپی واو

-١-

دنــــیا تــــیاترۆیــــە، مــــەوەستە تــــیا، بــــڕۆ
کــــێ مــایەوە تــیا کــە نــەبووبێ تــیا، تــڕۆ! (١)

دنــیایەکــە دوو ڕۆژە نــەوازش بکــا، ســێیــەم
ڕۆژی گودازشــە، ئــەمەتە داکــی ســێبــەڕۆ (٢)

-١-

مەحویی جارێکیان لە ئەستەموڵ دەبێ؛ لەوێ بە شوێنێکدا تێدەپەڕێ، دەنگی مۆسیقای بەر گوێ دەکەوێ، دەپرسێ ئەمە چیە، بۆی روون دەکەنەوە کە تیاترۆیە و بۆی باس‌دەکـەن تیاترۆ چیە. ئەویش بەو بۆنەیەوە ئەم قەسیدەیە دەڵێ.

(١) تیاترۆ: تیئاتر، تیاترۆخانە، جێگای دانس و پیشاندانی شـانۆنـامە بـە ئـاواز و مـۆسـیقا و دانسەوە. لە زاراوەی میللی کوردیدا مەعنای دانسی ناشەرعی و ئافرەتی سەماکەری نیمچە رووت و قووتی وەرگرتووە، بەڵام مەحوی بە مەعنا راستەکەی بەکاری هێناوە. تڕۆ: بەدناو و ئابڕوو چوو.

وشە ئاراییەکی ناسك لە نێوان «تیاترۆ» و «تیا بڕۆ» و «تیا تڕۆ»دا هەیە.

(٢) نەوازش: دڵدانەوە. گودازش: تواندنەوە. داکی سێبەڕۆ: لە ئەفسانەی کوردیدا هەیە کەوا نەخۆشی سێبەڕۆ جنۆکەیەکی تایبەتی هەیە هـەندێ ڕۆژ دێتـە سـەر سـێبـەڕۆدارەکـە، لەو ڕۆژانەدا نەخۆشی ئەوکەسە بەرنادا.

هەندێ ڕۆژیش بەجێی دێڵێ، لەو ڕۆژانەدا باش دەبێ و سێبەڕۆکە بەری‌دەدا.

واتە: دنیا دنیایەکە دوو سێ ڕۆژێ دڵت دەداتەوە و بە ئارەزووی دڵت دەبێ، پاشان بەجێت دێڵێ و بە ئاگری بێ‌دەستەڵاتی دەت‌توێنێتەوە، وەك دایکی سێبەڕۆ کـە دەمـێك دێتـە سـەر سێبەڕۆدار و دەمێك بەجێی دێڵێ.

تەشبیهەکە بەم جۆرە بوو کە وتمان، بەڵام دیارە ناتەواوییەکـی تـیا هـەیە: لە مـەسەلەی سێبەڕۆدا هاتنی دایکەکە خراپە و ڕۆیشتنی چاکە، کە لە مەسەلەی دنیادا بە پێچەوانـەوەیە، مەگەر بڵێین مەحوی ویستوویەتی بڵێ دنیا نەبوونی لە بوونی چاکترە و بەڵکوو بوونی هیچ چاکەیەکی تیا نیە.

ڕوو ترش و ڕوو خۆشە لە ڕووێکا، لە یەك دەما
قەهری درۆیە، میهری درۆ، هەردوو هەر درۆ (٣)

پشتی کە دا بە پشتتەوە، بۆ پشت شکاندنە
ئەمڕۆ خودا شوکرتە، سبەینێ براڵە ڕۆ (٤)

پیری نەمامی باغی جوانیمی کردە پووش
تازەم درەختی توولی ئەمەل دەردەکا چرۆ (٥)

گەردنکەچی چڵێکە سەرئەفرازیە گوڵی
بڕوانە، چاوەکەم، کە لەسەر چاوە جێی برۆ (٦)

«مەحوی»! بە «مُوتُوا»وەکە لە مردن ببی نەجات
ڕۆیاندنت لەپێشە، لە پێشا وەرە بڕۆ (٧)

---

(٣)قەهر: قین. میهر: خۆشەویستی.

واتە: لە یەك کاتدا یەك ڕوو بە ترشیش و بە خۆشیش پیشان دەدا. نە قینی جێگای ترسە و نە خۆشەویستی جێگای متمانەیە.

لە ڕووێکا لە یەك دەما (ن): لە دەمێکا لە یەك ڕووا.

(٤)واتە: ئەمڕۆ پشتت دەگرێ و دەتخانە خۆشی، کەچی بۆ سبەینێ دەکەویتە براڕۆ و دەردەکەوێ دوێنێ بۆیە پشتی گرتووی پشتت بشکێنێ.

(٥)ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ حەدیسی «يَشِيبُ ابنُ آدَمَ وَ يَشُبُّ فِيهِ خَصْلَتَانِ: اَلحِرْصُ وَ طُولُ الأَمَلِ» واتە: ئادەمیزاد پیر دەبێ، کەچی دوو ڕەوشتی تێدا جوان دەبێتەوە، تەماع و هیوای درێژ بە دنیا.

(٦)واتە: بۆیە جێگای برۆ لای سەرووی چاوەوەیە، چونکە گەردنی کەچ کردووە و خۆی بە کەم دەزانێ.

(٧)ڕۆیاندن: بە ڕۆیشتووکردن، مراندن. لەوە دەچێ ئەم داتاشینە هی مەحوی خۆی بێ.

واتە: ئادەمیزاد بەوە لە ئەنجامی ناخۆشی مردن ڕزگاری دەبێ کە بەر لە مردنی دڵی خۆی بمرێنێ. ساکەواتە مادەم ڕۆیشتنت لەپێشە و دەبێ بڕۆی، خۆت زووتر بڕۆ.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ حەدیسی «مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوتُوا» واتە: بمرن بەرلەوەی بمرن.

-٢-

لە پڕ بەردی ئەجەل بۆ شیشەیی عومرم نەوا بێ زوو
فیداتم، دەست و بردێ، ساقیا جامی شەرابێ زوو[١]

چیە دنیا، ژنێکە هەر شەوێ سك پڕ بە سەد فیتنە
سبەینێ زوو بە خوێنی جەرگی ئەهلی دڵ دەکا بێزوو[٢]

کە دایەی خاکت ئاخر هەر دەبێ بگرێتە باوەش خۆی
بکە خاکێ بەسەر خۆتا لە قاپی «بو تُراب»ێ زوو[٣]

بە تابی عەکسی ئەو دیدارە دڵ سووتا، موزەککایە
کەتانت راگرە سا زوو بە جیلوەی ماهتابێ زوو[٤]

-٢-

(١) نەوا: نەوەکوو.
واتە:کاکەی مەیگێڕ دەستوبردکە و پیاڵەیەك شەرابم بدەرێ، نەوەك بەردی مەرگ لە پڕ بێ بدا بە شیشەی ژینمدا و ورد و خاشیکا و بمرم.
(٢) ئەم بەیتە وەك بەڵگە وایە بۆ بەیتی پێشوو. واتە: دنیا ئافرەتێکە هەر شەوێ سکی بە سەد ئاشووبی نوێ پڕ دەبێ و سبەینێش سەرلەنوێ گورج سکی پڕ دەبێتەوە و بێزوو بە خوێنی جەرگی دڵدارانەوە دەکا و دەبێ بیاندا بە کوشت تا خوێنەکەیان بخواتەوە.
(٣) واتە:مادەم دەبێ خاك وەك دایك هەر بتگرێتە باوەشی خۆی و بمری، تۆ خۆت زووتر خاکی بەردەرگای خاکدارێك بکە بەسەر خۆتا.
وشەی «بوتُراب» هەرچەند بەمەعنا خاکدارە،کونیەی حەزرەتی «عەلی»شە.کەواتە لێرەدا مەبەست ئەوەیە تۆ بەرلەوەی بمری بچۆرە بەر دەرگای پیاوێکی خواناسی پایەبەرزی «وەك حەزرەتی عەلی» و لەسەر دەستی ئەودا خاك بەسەر نەفسی خۆتدا بکە و بیمرێنە.
(٤) موزەککا: پاك‌کراوە. ماهتاب: ئەوەی وەك مانگ بدرەوشێتەوە.
واتە:هەر دڵێك بە تینی ئاوێنەی رووی یار بسووتێ، لە هەموو گەردێکی دڵدان بە کەسێکی تر پاك دەبێتەوە. کەواتە تۆیش زوو کەتانی رووی زەردی خۆت بەرابەر تیشکی مانگی رووی یارێك رابگرە، با بسووتێ و پاك ببێتەوە. مەشهوورە کەتان بدرێتە بەر شەوقی مانگەشەو دادەڕزێ.

دەنی تەبعی بە جارێ عالەمی داگرت ئەوا «مەحوی»!
درەنگە ئیلتیجا بە بەر دەری عالی جەنابێ زوو (٥)

-٣-

شەو کەسێ پرسی لە خۆ دەرخستنی پەروانە شەو
ئەو وتی: ناتێگەیشتوو! تەجرەبەی مەردانە شەو (١)

هەر سیا بەختانی عیشقە مەزهەری نووری هودان
شەو نەبێ ئەستێرە مەستوورن، بە کەم مەروانە شەو (٢)

---

(٥) نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لەسەر شێوەی فارسی ئامێزی نووسینی جارانی کوردی، واتە بەمجۆرە:

«درنگه التجا به بر را عالی جنابی زو»

دەکاتە ١٣١٤، کە وەك بە پارچە شیعرەکەشدا دیارە، دەبێ ساڵی وەفاتی کەسێ بێ و مەحوی ئەم پارچە شیعرەی بەو بۆنەیەوە وتبێ.

وەختی خۆی مەلا شێخ عومەری کوڕی مەحوی ویستوویە کارێك بکا ئەو نیوە بەیتە بکا بە مێژووی کۆچی دوایی مەحوی بە حیسابی حورووفی ئەبجەد. لەبەر ئەوە هاتووە «دەری = در»ی کردووە بە «رەئی = رأی». کە بەو پێیە نیوە بەیتەکە بە شێوەی فارسی ئامێزی کۆن، واتە بەمجۆرە:

درنگه التجا به بر رأی عالی جنابی زو

دەکاتە ١٣٢٤ کە ئەوەش ساڵی کۆچی دوایی مەحوییە.

-٣-

مەحوی ئەم پارچە شیعرەی وەك بۆ بەرانبەرکێ پێ کردنی ئەو پارچە شیعرەی خۆی وتبێ کە بە شان و باڵی ڕۆژدا هەڵدەدا تیایدا و لە پیتی «ژێ»دا لەژێر ژمارەی «١»دا بڵاومانکردەوە.

(١) واتە: یەکێك لە یەکێکی تری پرسی بۆچی پەروانە هەر بە شەو خۆی دەردەخا و ئەگەر بە ڕۆژدا سەدجاریش چرا داگیرسێنی نایەت بەدەوریا؟! ئەویش وەڵامی دایەوە، وتی: چونکە شەو مەیدانی خۆ تاقیکردنەوەی مەردانە. دیارە پەروانەش مەردە، ئەگینا هەموو جارێ خۆی نەدەدا بەدەم گڕی ئاگری مۆمەوە بێ ئەوەی دەنگێکی لە دەمەوە بێت.

(٢) واتە: بەڵگەیەکی تری پایەبەرزی شەوی تاریك و ڕەش ئەوەیە کە نووری هیدایەت لەو

ئـــەم سـیا رۆژی مـنە پـۆشـیویە عـەیبی کـەسان
ئـاشکارە سـەتری ئـەحواڵی گـونەهکارانـە شـەو(٣)

بۆیە زوڵمەت پۆشە، نووری ئەهلی جەوهەر دەرکەوێ
سەیری حەققی کەن لەسەر ئەم ماه و ئەستێرانـە شـەو(٤)

نـەبووە، نـابینی لە شـەو مـەحرەمتریّ تـا ڕۆژی حـەشر
پەردەپۆشە، هـەمدەمە، هـەمدەردی عـوششاقانە شـەو(٥)

شەو، هەموو شەو چاوەڕێیە رۆژ هەڵێ، هەر ڕۆژ هـەڵات
مـەحوە سـەرتاپا لەبـەر پـێیـا فـیداکـارانـە شـەو(٦)

خـۆرپـەرستینە! لە شـەو فـێری پـەرستن بـن، کـە خـۆر
هـەر دیـاری دا، بـە دەوری سـەریەدا قـوربانە شـەو(٧)

☞

کەسانەدا دیاری دەدا کە بەهۆی دەردی عیشقەوە چارەیان ڕەش بووە. ئەوە نیە ئەگەر شەوی تاریك نەبوایە ئەستێرە دەرنەدەکەوت! کەواتە بە کەم و بێبایەخ مەڕوانە بۆ شەو.

(٣) سیا رۆژی: ڕۆژ ڕەشی، کینایەشە لە بەدبەختی. ئاشکار: ئاشکرا.

واتە: ڕەشی ڕۆژی من عەیبی خەڵکی داپۆشیوە. ئەگەر من ڕۆژم ئەوەندە ڕەش نەبوایە، عەیبی ئەم هەموو عەیبدارانە نەدەشاررایەوە، وەك تاریکایی شەو کە کردەوەی گوناهباران لە بەرچاوی خەڵك دەشارێتەوە.

لە بەکارهێنانی وشەی «سیا رۆژی»دا ناسکییەکی زۆر هەیە، ئەوەتە بە دیمەن و مەعنای وشەکە و لە ناوەڕۆكدا مەعنا مەجازییەکەی مەبەستە.

(٤) واتە: بۆیە شەو بەرگی تاریکی لەبەر کردووە، تا ڕۆشنایی قابیلەتداران دەرکەوێ. نابینی شەو حەقی چەند بەسەر مانگ و ئەستێرەوە هەیە و ئەگەر ئەو نەبوایە، ئەمان تیشکیان نەدەدایەوە.

(٥) پەردەپۆش: پەردە بەسەراهێنی ڕاز و نهێنی.

(٦) واتە: شەو دڵدارێکی ئەوەندە بەوەفایە بۆ ڕۆژی یاری، لە ئێوارەوە تا سبەینێ چاوەڕوانی هەڵهاتنی دەکات. هەرکە هەڵیش هات سەرتاپای خۆی دەکا بە قوربانی ئەو و دەفەوتێ.

(٧) خۆرپەرستینە: ئەی ئەوانەی کە خۆرپەرستن. دیاری دا: دەرکەوت.

☜

فــــیرقەتی رۆژە دەروونـــــی کــردە داغـــێکـــی ســـیا
وەك مـنی سـەودازەدە ئـاتەش‌زەدەی هـیجرانـە شـەو (۸)

گــەر فــیراق ئـاگـر هـەموو رۆژێ لە جـەرگی بـەرنەدا
بۆ هەموو شەو تـیرە دڵ، سـینەی زوخـاڵـستانە شـەوا (۹)

تــیرەگـــی وا فـــەزڵی بـــۆ نـــادەم بـــەسەر رووناکـیيا
مەنشەئی ئیزهاری جیلوەی فەیزی سـبحەینانە شـەو (۱۰)

واتە: ئەی ئەوکەسانەی کە بەناو خواپەرستن، بەڵام لە راستیدا خـۆرپـەرستن، پـەرستنی راستەقینە لە شەو فێر بن، سەیری‌کەن چۆن هەرکە رۆژ دەرکەوت ئەو خۆی دەکا بە قوربانی. ئێوەش ئەگەر بەراست خواپەرستن گیانی خۆتانی لەپێناودا بەخت بکەن.
نە هەموو نوسخەکانی بەردەستماندا نووسرابوو «خۆرپەرستینە». ئێمە ئەوەمان لا هەڵە بوو و بەمجۆرە راستمان کردەوە. مەعنای بەیتەکەشمان وا لێك‌داوەتەوە کە وشەکە «خودپەرستینە» بێ. بەڵام پاشان مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوی دەسخەتی مەحوی خۆیی پیشان‌داین کە نووسیبووی «خۆرپەرستینە». کەواتە دیارە راستەکەی ئەوەیە و ئێمە بە هەڵەدا چووین و دەبێ مەعنای بەیتەکە بەم پێیە لێك بدرێتەوە.
(۸) ئاتەش‌زەدە: ئاگر تێ‌بەربوو، سووتاو.
واتە: لە داخی دووری یارە وا ناوجەرگی شەو رەش بووەتەوە. ئەویش وەك منی دەردەداری دووری دۆست، ئاگری دووری بەربووەتە گیانی.
(۹) تیرە: تاریك. زوخاڵستان: رەش وەك کوورەی خەڵووز.
واتە: هەروەك من کە یارم لێ جیابووەوە، بووم بە خەڵووز، رۆژیش نەما شەو دادێت وگێتی دەبێ بە خەڵووزستان.
(۱۰) تیرەگی: تاریکی. مەنشەء: سەرچاوە. فەیز: لێشاو، مەبەست لە رووناکییە.
واتە: تاریکییەك کە سەرچاوەی دەرکەوتنی رۆشنایی سـبەینان بـێ، چـۆن فـەزڵی نـادەم بەسەر رووناکیدا؟!.

هەر لە تاریکی شەوایە ڕێ دریێ ئەهلی نیاز
ڕازی دڵ ئیفشا بکەن، خەڵوەتگەهی خاسانە شەو[(١١)]

تێبگە بۆچی بە جانن تالیبی شەو عاشقان
نیوەشەو بوو، وەعدەگاهی هاتنی جانانە شەو[(١٢)]

هێندە ساحێب سیڕڕە، «میعراج» و شەوی «قەدر» و «بەرات»
خاسەجاتی ئەون و مومتازە بەم ئەسرارانە شەو[(١٣)]

هەرکەسێ تالیب بە دوڕڕی مەعریفەت کۆکردنە
پڕ لە دوڕ دەریایەکی بێ مەهلەکەی خنکانە شەو[(١٤)]

---

(١١) ئیفشا: دەرخستن. خەڵوەتگەه: شوێنی بە تەنیا تیا دانیشتن.

واتە: مەگەر هەر لە تاریکایی شەودا ڕێگای دڵداران بدرێ ڕازی دڵیان بۆ یەکتر دەرخەن، چونکە شەو خەڵوەتگای دۆستانە.

(١٢) واتە: بۆیە دڵداران بە دڵ و گیان حەز لە داهاتنی شەو دەکەن، چونکە لە شەودا نیوەشەو کاتی هێنانەدی گفتی یارانە کە گفتی هاتن دەدەن بۆلای دڵدارەکانیان.

(١٣) شەوی قەدر: «لَيلَةُ القَدر»، شەوە تاکەکانی دە ڕۆژی دوایی مانگی ڕەمەزان کە قورئانیان تێدا هاتۆتە خوار بۆ پێغەمبەر (د.خ). بەرات: شەوی بەرات، «١٥»ی کوڵەمانگ (شەعبان) کە ڕزق و ڕۆزی ساڵی نوێی تیا بڕیار دەدرێ لەلایەن فریشتەی ڕۆزییەوە بۆ خەڵك... خاسەجات: موڵکی تایبەتی. مومتاز: هەڵاوێردە.

واتە: شەو ئەوەندە پایە بڵندە، خوا میعراج و شەوی قەدر و بەراتی خستووەتە ئەو و بەتایبەتی داونی بەو و نەیداون بە ڕۆژ.

(١٤) واتە: ئەوکەسەی دەیەوێ دوڕڕی خواناسی کۆبکاتەوە، با بزانێ شەو دەریایەکە پڕە لەو دوڕڕە و هەرکەسیشی تێبچێ ترسی خنکانی نابێ وەك لە دەریایەکی ئاودا.

ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەم جۆرەش هەیە:

تالیبە هەرکەس کە دوڕڕی مەعریفەت بێنێتە دەست
فرسەتە «مەحوی» کەوا بەحرێکی بێ پایانە شەو

وەك خـــزر ئــاوی حــەیاتی فــەیزی حــەق عــافێتیە
ئەو خودا پێداوە «مەحوی»! تا سەحەر نـاڵانـە شـەو (١٥)

-٤-

کە لێوی خوێنمی نۆشی، شەوی خەت گرتی دەوری ئەو
بـە قـوربانی خـوێنـێکـم کـەوا رۆیـی بـەسەریا شـەو (١)

لە ئەشك و ئاهما جۆش و خورۆشـی حـەولی تـەئسیرە
دەزانن رێیەکی دوورە لەپێش، ئەڵبەت دەکەن سەررەو (٢)

---

(١٥) خزر: حەزرەتی خدر کە دەڵێن گەیوەتە سەر ئاوی حەیات و لێی خواردووەتـەوە و تـا رۆژی قیامەت نامرێ. فەیز: بەرەکەت. عافێتیە: عافیەتیەتی، نۆشی گیانیەتی. نـاڵان: ئـەوەی بناڵێنێ.

واتە: هەر خودا پێداوێك شەو تا بەیانی بناڵێنـێ، ئـەوکەسە وەك حـەزرەتی خـدر ئـاوی حەیاتی بەرەکەتی خودا نۆشی گیانی بووە.

موناسەبەتی ناوهێنانی ئاوی حەیات لێرەدا ئەوەتە دەڵێن کانیاوەکـەی لە تـاریکاییەکـی قووڵدایە و مەحوی ئەو تاریکاییەی شوبهاندووە بە شەوەوە.

-٤-

(١) مەحوی لەم بەیتەدا قەیتانی خوێنی رەشی بەسەر لێوی خوێنمژی یارەوەی شوبهاندووە بەوە کە کەسێك بکوژرێ و شەو بەسەر کوژرانەکەیدا تێپەڕێ و دەڵێ: وەك چۆن خوێن کـە شەوی بەسەردا چوو سارد دەبێتەوە و تۆڵەی ناسنرێتەوە، یـاخود خـوێنـەکـەرەکـە لە پـەنای تاریکی شەودا خۆی ون دەکا، مادەم خوێنی منیش لێوێکی وا مژیویە قـەیتانی خـوێنـی بـە دەوردا بووە بە خەتی رەش، ئیتر بەتەمای تۆڵە نیم.

(٢) حەول: هەوڵ. تەئسیر: کار تێ‌کردن. سەررەو: زیادەڕەو بۆ زوو گەیشتنە بەرەوە.

واتە: وەك چۆن رێبوارێك کە رێگایەکی دووری لەبەر بێ. دەبێ زیادەڕەو بکا تـا زووتـر بگاتە بەرەوە. هەناسە و فرمێسکـی مـنیش دەزانـن یـار لەبـەر بـێ‌وەفـایی وەك ئـامانجێکـی دوورەدەست وایە، لەبەر ئەوە دەیانەوێ کارێك بکەن بە زیادکردنی جۆش و خورۆشیان کاری تێ‌بکەن و کەمێك دڵی نەرم بکەن.

بڵا رۆحت موقەددەس بێ، ئەمو ئەو کردنت بەس بێ
هەتا ئاخر هەناسە ئەو بناسە، هەر بنازە بەو[٣]

شەوێ لەیلا بە مەجنوونی وەها وادەی تەماشا دا...
دەبێ رۆژێ ببینی من کە تۆ رێ خەیتە دەشتی خەو[٤]

لە ناڵینی منی ئیفتادە زاهید بۆ رقی هەستا؟
حوزووری ئاهـ ئاهی بوو بە غەیبەت ئەو دەکا عەو عەو[٥]

خودا بیدا ئەدەب «حِرْزُ الأمان»ێکە عەتییەی رەب
چ بوو جەرگی بڕی غەیری ئەمەی نامەی دڕی خوسرەو![٦]

---

(٣) مەحوی لەم بەیتەدا قسە لەگەڵ خۆی دەکا و دەڵێ: دەبا گیانی خۆتت لا پیرۆز بێ و هەررۆژێك گرەویدەی یارێکی مەکە. تا دەمری هەر یارە شۆخەکەت بناسە و هەر بەو بنازە.

(٤) واتە: ئەوکاتە دەتوانی من ببینی کە بیابانی مەرگ بگریتەبەر. مەبەستی لەوەیە تا دەمری بە من ناگەی. یاخود مەگەر بە خەو بمبینی. ئەگینا لە بەئاگایی‌دا ناتوانی تەماشام بکەی.

مەلا ئەسعەدی مەحوی مەعنای ئەم بەیتەی وا لێداوەتەوە کەوا واتە: مەگەر لە خەودا من ببینی، ئەوجا لە بەخەبەریدا دەتوانی تەماشام بکەی.

(٥) واتە: زاهید بۆچی لە ناڵینی من رقی هەڵدەستێ... بۆچی وا بێبار و دووڕووە، لە حوزووری خۆمدا وکە خۆم دیار بم هەناسەم بۆ هەڵدەکێشێ و وا پیشان دەداکە بەزەیی پیامدا دێتەوە، کەچی لە پاشملەش غەیبەتم دەکا و پێم دەوەڕێ!؟.

(٦) «حِرزُ الأمان»: دوعای چاوەزار. عەتییە، [«عَطِیّة»]: بەخشش. خوسرەو: خوسرەوی پەروێز، دوا پادشای بە شکۆی بنەماڵەی ساسانی.

واتە: خودا بیدا ئەدەب بۆ هەرکەس وەك دوعای چاوەزار وایە و لە هەموو دەرد و مەینەتێك دەی‌پارێزێ. چی بوو بەهۆی ئەوە کە شیرۆیەی کوڕی خوسرەوی پەروێز بچێتە سەر جێگاکەی باوکی و جەرگی بە خەنجەر لەت بکا، لەوە بەولاوە کە باوکی کابرایەکی بێ‌ئەدەب بوو کە نامەکەی پێغەمبەری پێ‌گەیشت بۆ داوای موسوڵمان بوون، لەبریتی ئەوەی کە ئەگەر موسوڵمانیش نەبێ، بە قەدر و حورمەت وەڵامی بداتەوە، نامەکەی لەت‌لەت کرد. بۆیە کە پێغەمبەریش ئەوەی بیستەوە دوعای شەڕی لێ کرد و فەرمووی: «اَللّٰهُمَّ مَزِّق مُلكَهُ، كَما مَزَّقَ كِتابِي» واتە: خوایە موڵکەکەی پارچە پارچە بکەی، وەك ئەو نامەکەی منی پارچە پارچە کرد.

وتـی مـن بـێم و «مـەحوی» وا بـمێنـێ، نـاکـرێ، نـابێ
هـەتاو و سـێبـەرین ئـێمـە، دەبـێ یـا مـن بـبم یـا ئـەو!

-٥-

لە دنـــیادا دڵ ئـــارامـــێك و ئـــارامـــی دڵێکـــم بـــوو
بە جارێ ماڵی وێرانم، ئەمیشم چـوو، ئـەویشم چـوو(١)

خـــوێنـــی دڵ لەبـەر چـاوم نـەبێ تـاکـەی رەوان ئـاخرا!
ئەوا رۆیـی لە بـەرچـاوم ئـەوی رۆحـی رەوانـم بـوو(٢)

چ حـــاڵە! قـوڕ بـەسەر حـەتتا بـە حـاڵم پـێکـەنینی دێ
بە دەست ئەتواری تۆوە قوڕبەسەر خۆم، ئەی دڵەی بەدخوو(٣)

دڵ و دڵبەر لە یەك بەدخووترن، سا مـن خـودا چ بکـەم؟
«فَلَا المحبُوبُ یَرْثِي لِـي، وَ لَا الْـقَلْبُ الشَّـجِي يَسْـلُو»(٤)

لە رۆژێکـــی کـــە ئـــەو گـــوفتار تـوتی، کـەبك رەفـتارە
لە من غائیب بووە، هەر نـاڵەمـە وەك کـۆتـری حـاقوو(٥)

-٥-

(١) دڵئارام: دڵ رەحەتکەر. ئارامی دڵ: ئارامی دڵ.

(٢) واتە: ئاخر تاکەی خوێنی دڵم بە بەری چـاومدا نـەیەتە خـوار، مـادەم یـاری وەك گـیان شیرینم رۆیشت و لە بەرچاوم ون بوو.

(٣) واتە: بە دەست رەوشتی دڵەی بەدخوومەوە کارێکم بەسەر هاتووە تەنانەت قوڕبەسەریش پێکەنینی پێم دێ.

(٤) واتە: نە ئەوەتە یار بەزەیی پیامدا بێتەوە و نە ئەوەتە دڵەی بەسۆزم دامرکێتەوە.

(٥) گوفتار تووتی: ئەوەی تەنها جۆرە قسەیەك دەزانێ و لەوە بەولاوە هیچی‌تر ناڵێ. کەبك: کەو. کەبك رەفتار: بە نازو لارە و لەنجەکەر. کۆتری حاقوو: جۆرە کـوترێکـە خـوێنـدنێکـی خەفەتبارانەی هەیە.

چ رۆحێ کوشتەی ئەو باڵایە، قومری داری توویایە
«فَيا طُوبىٰ لِقَومٍ فِي سَبِيلِ الحُبِّ هُمْ ماتُوا»(٤)

لە دووری ئەوکورە فرسەتتە با زوو بمری ئەی «مەحوی»!
مەبادا بێتەوە بۆ کوشتنی تۆ رەنجە کا بازوو(٥)

(٦)

(٧)

---

(٤) نە ئەوەتە یار بەزەیی پیامدا بێتەوە و نە ئەوەتە دڵەی بەسۆزم دامرکێتەوە.

(٥)

.

حاقوو (ن): حەق هوو. لەوانەیە «حاقوو»یش لە «حەق هوو» وەرگیرابێ کەواتە هەر خوا حەقە. گوایە ئەوکۆترە کە دەخوێنێ وا دەڵێ.

(٦) شاخی تووبا: لقی «شجرة الطّوبی» کە درەختێکە لە بەهەشتدا.

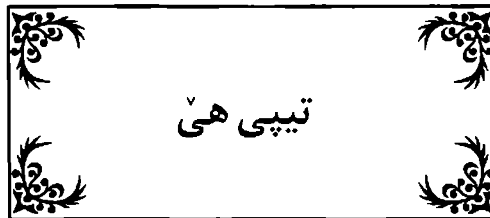
واتە: هەر گیانێك بە دەستی باڵای یار دەرچێ. دەبێ بە قومری و لە باغی بەهەشتدا دەنیشێ بە «شجرة الطّوبی»وە. سا خۆزگە بەوکەسانەی لە پێناوی خۆشەویستیدا مردوون.

لە حەدیسی پێغەمبەردا (د.خ) هەیە کەواگیانی شەهیدان لەو دنیا دەبێ بە پەلەوەرێك و لە باخی بەهەشتدا دەنیشێتەوە بە لقی «شجرة الطّوبی»وە...

(٧) رەنجە: ئازار چەشتوو. بازوو: قۆڵ.

واتە: کورە مەحوی. فرسەتتە. لەتاو دەردی دووری یار زوو بمرە. نەوەك بێتەوە و ئەزیەتی شان و قۆڵی خۆی بدا بۆ کوشتنت.

بێتەوە (ن): هاتەوە.

تیپی هێ

-١-

لە چاوی بەد خودا حیفزی بکا ئەو شۆخە سەرمەستە
سەریش ئەبڕێ، سەریشی لێ دەدا، هەی هەی چ سەربەستە!(١)

بنازم بەم سەراپا نازە، بازی غەمزە تێبەردا
ئەگەر سیمورغی بەربێ هەم بووە یەك مورغی پەڕ بەستە(٢)

ئەسیری چاهی غەم بێ، خانە با دەربەستە بێ مەجنوون
لە خەیمەی نازدا عوشرەت دەکا لەیلا، چ دەربەستە!(٣)

بە فکرێکە کە ئەم خوونڕێزە شیری بەستە پشت ئەمڕۆ
لە ئەستۆ دانی کییە؟ کێ دەکا ئاخۆ کەمەر بەستە؟!(٤)

-١-

(١) سەریشی: سەری ئەو دڵدارەی کە سەری دەبڕێ.

(٢) سیمورغ «سیمرغ»: باڵدارێکی ئەفسانەییە دەڵێن ئێجگار زۆر گەورە بووە و لە کێوی قاف ژیاوە. پەڕ بەستە: باڵ بەسراو.

واتە: حەقمە شانازی بەم یارەوە بکەم کە سەرتاپای هەموو هەر نازە و ئەگەر بێتو بازی غەمزە و نازی خۆی بەردا بۆ نێچیرکردنی دڵداران، سیمورغیشی بێتە ڕێ، وەك پەلەوەری باڵ بەستراو دەبێ لە پێشیدا و هیچی پێ ناکرێ.

(٣) چاه: چاڵ. دەر بەستە «ی یەکەم»: دەرگا داخراو.

واتە: با مەجنوون بۆ خۆی لە چاڵی مەینەتدا دیل بێ و دەرگای ماڵی گیرابێ، لەیلا چ مەبەستیەتی! ئەو لەژێر دەواری نازدا بۆ خۆی ڕادەبوێرێ.

مەلا ئەسعەدی مەحوی لە نوسخەکەی خۆیدا نیوەی یەکەمی ئەم بەیتەی بەم جۆرە بڕگە بڕگە کردووە:

ئەسیری چاهی غەم، بێ خانە، با دەربەستە بێ مەجنوون.

(٤) کەمەر بەستە: ئەوەی پشتێنی خوڵامی بەستبێتە پشت.

واتە: دیارە ئەم یارە خوێنڕێژە خەیاڵێکی لە کەللەدایە وا ئەمڕۆ شمشێری بەستووەتە پشت. سا ئاخۆ دەبێ نیازی سەربڕینی کێی هەبێ و بیەوێ کێ بکا بە بەندە و دیلی خۆی...

ئاخۆ (ن): ئاخر.

بــەرەڵدا کــردنی نــەفست زەرەرخـێزە و فـەسادئەنگێز
بە رەحمەت بن قەدیمی ئێمە فەرموویانە: «خەربەستە....»[٥]

قسـێکـی پڕ لە تـەئسیری بـە فـرزەندی دەوت پـیرێ:
عەزیزم تازە گـەیوی تـۆ، ئـەمن بـاری سـەفەر بـەستە[٦]

لەبــەر قــاپی خـــەراباتا مـنی دی، عـیشوەیێکـی کـرد
وتی: «مەحوی» لە بادەت چی، ئەتۆ خوێنی جگەر بەستە[٧]

-٢-

کە دیم ئاڵۆزە چـاوی، زوو وتـم: ئـەم فـیتنە هـەڵبـەستە
وتی: جاران ئەتۆ دەتوت بە من: کەم فـیتنە هـەڵبـەستە[١]

---

(٥) زەرەرخێز: زەرەری لێ پەیدا دەبێ. فەسادئەنگێز: خراپەی لێ بەرپا دەبێ.

واتە: نەفسی ئادەمیزاد وەك کەری بەرەڵلا وایە لەوەداکە هەردوکیان زیان دەگەیەنن. کەواتە نەفست ببەستەرەوە با زیانت پێ نەگەیەنێ. پێشینان بە رەحمەت بن وتوویانە: «خەر بەستە و خاوەنی خەر لە خەم رەستە».

فەسادئەنگێز (ن): مەلالئەنگێز.

(٦) بەستە: بەستوو و ئامادە کردوو.

واتە: پیاوێکی پیر قسەیەکی جوان و بە تەئسیری بە کوڕەکەی وت، پێی وت: رۆڵە تۆ تازە گەیشتوویتە بەرەوە و هێشتا شارەزای دنیا نەبوی. دەبێ تۆزێ بحەسێیتەوە تا شارەزای دەبی. بەڵام من بەشی خۆم شارەزا بووم و لەسەر سەفەرم و کۆڵ و بـارم پێچـاوەتەوە... مـەبەستی لەوەیە کۆچی دوایی نزیك بووەتەوە.

(٧) خەرابات: مەیخانە.

واتە: یار منی لەبەر دەرگای مەیخانەدا دی، وتی تۆ بادەت بۆچیە؟ خوێنی جگەری خۆتت بەسە لەجیاتی مەی بیخۆیتەوە.

-٢-

(١) واتــە: کـە دیـم چــاوی یــار شـێواوە، وتـم: ئـەمە راست نیە و ئـەو چـاو شـێوانـەی

بە سووتن چم، گلەم نەبووە لە دەردی سەردی میهری تۆ
من و شەکوە؟ وتی: گوێ ناگرم لەم فیتنە هەڵبەستە (٢)

بە غەیرەز شوکر، ئەگەر شەکوەم لە جەوری تۆ ببێ، سپڵەم
وتی: حاشا، دەزانم ئەم رەقیبەم فیتنە هەڵبەستە (٣)

بەجێیە کوشتنم، سووتاندنم، خاکت بە با بۆ دام؟!
وتی: ئاهەنگی عیشقی من مەقاماتە لەگەڵ بەستە (٤)

بە زوڵفیدا هەڵاوەسرابوو دڵ عومری بە سەد ئامال
نیگاهی وەك ئەجەل هات و وتی: توولی ئەمەل بەستە (٥)

☞

دەست هەڵبەستە و دروستکراوە. یاریش وتی: خۆ تۆ جاران منت زۆر بە فیتنەباز دەزانی و پێت دەوتم کەم فیتنە ساز بکە، ئێستا بۆ باوەڕم پێ‌ناکەی و بۆ بە راستم نازانی!؟.

(٢) شەکوە: شکات.

واتە: سوێندم بۆ یار خوارد کەوا هەرگیز گلەییم لە دڵساردی و بێ‌لوتفی ئەو نەکردووە و بەدکار هەرچی لەم بارەیەوە بۆ گێڕاوەتەوە هەمووی درۆ و دەست هەڵبەستە، ئەویش وتی: منیش هەرگیز گوێ بۆ بەدکار شل ناکەم کە باسی گلەیی و ناڕەزایی دەربڕینی تۆم بۆ دەهێنێ و ئاژاوە دەنێتەوە.

(٣) مەعنای ئەم بەیتەش هەر لە چەشنی مەعنای بەیتی پێشووە.

(٤) مەقامات: جۆرە ئاوازێکە. بەستە: ئەو گۆرانییە وردانەی لەپاش مەقامات دەوترێن.

مەبەستی لەوەیە وەك چۆن ئەوەی مەقامات بڵێ بەستەیەکیشی لەپاش دەڵێ، یاریش کە دڵداری سووتاند، ئاهەنگی دڵدار سووتاندنەکەی بەوە تەواو دەکا خۆڵیشی بدا بەدەم باوە.

(٥) توولی ئەمەل: هیوای زۆر بە دنیا.

واتە: ساڵەها بوو دڵم بە ئاواتی خۆشەوە بە زوڵفی یاردا هەڵواسرابوو، کەچی لە ناکاو وەك ئەجەل بێ بدا بەسەر یەکێکدا و بی‌کوژێ، یار لایەکی بەلامدا کردەوە و وتی: با بەسی بێ هیوای دوور و درێژ و بەو لاکردنەوەیەی دڵم کەوتە خوار و مرد.

بەیتەکە «اِقتِباس»ێکی لەو واتە ئایینیە تیایە کە توولی ئەمەل بە دنیا بە یەکێ لەو سیفەتە خراپانە دادەنێ کە لە ئادەمیزادا هەن و داوا لە موسوڵمانان دەکا خۆیان لە سیفەتی وا دوور بگرن.

قــەزا بــێدەســەڵاتت کــا، چــیە غــەیری ڕەزا چــارە؟
لە بــەردەستی جــەلابا ڕێویــێکـە شـێری پـەلبەستە (٦)

بە خۆ کوشتن نەجاتی خۆ بدە «مەحوی» وەکوو فـەرهاد
لە زۆری قەهرەمانی عیشق، ئەفەندم، هەر ئەجەل بەستە (٧)

-٣-

لە ڕێگەی مەهلەکەی عیشق ئەر بـەڵاجـۆ نـی، بـرا، لادە
ئەوی من چووم و لەوما دی هەر ئـاه و داد و فـەریادە (١)

---

(٦) جەلاب: «جَلّاب»، ئەوەی بەندە لە شارێکەوە دەبا بۆ شارێکی تر بۆ فرۆشتن. پەلبەستە: پەل بەستراو.

واتە: ئادەمیزاد لە بەرابەری قەزاو قەدەردا هیچی پێ ناکرێ و چارەی هەر ئەوەیە ملی بۆ کەچ کا، وەك چۆن شێری پەلبەستراو کە ڕەشمەی بەدەست جەڵەبچیەوە بێ لە بێدەسەڵاتیدا دەبێ بە ڕێوی.

جەلابا (ن): جەلابە، جەلادا.

(٧) بەست: پەنا، ئەو شوێنانەی جاران تاوانبار پەنای پێ دەبردن و خۆی تێ فرێدەدان و ئیتر کەس دەستی بۆ نەدەبرد.

واتە: وەك چۆن فەرهاد لە پێناوی خۆشەویستی شیریندا خۆی بەکوشت دا، چاری تۆیش ئەوەیە هەر لەو ڕێگایەتدا بەردەوام بی تا بەکوشت دەچی، چونکە تـەنها ئـەجەل و مـەرگ «بەست»ی دڵدارە لە رووی قارەمانێکی وەکوو عیشقدا...

بەیتەکە بە شێوەیەکی ناسك دەیەوێ بڵێ سەرەنجامی عاشق هەر مەرگە، ژیانیشی هەر دەرد و مەینەتە، جا بۆ ئەوەی زووتر لەو دەرد و مەینەتە رزگاری ببێ پێویستە زووتر لە پێناوی عیشقدا خۆی بدا بە کوشت. ئەوەشی هەر بەوە بۆ دێتە دی زۆرتر بـە نـاخی عـیشقەکـەیدا رۆچێ...

-٣-

(١) مەهلەکە: تووش و پڕ مەترسی. ئەر: ئەگەر. بەڵاجۆ، ئەوەی بەدوای بەڵادا بگەڕێ، سەر بە گێچەڵ. نی: نیت.

له بەحری نووری حوسنی بێ‌نیشان ئیفشا کە یەك مەوجە
نیشانی دە بە عالەم ئیختیراعی حەشری بێ وادە(٢)

چیە؟ خوسران ئەمەندە مەستی لەهو و لەعبی دنیا بوون
برا! عومری گرامی بەس لە رێی ئەم بادە بەر با دە(٣)

بە غیبتە بەو خودا پێداوە «طُوبیٰ لَه»یە ئەهلی خولد
لە کوورەی ناری غەمدایە بە داغی دەردی تۆ شادە(٤)

هەمیشە دیدە بەحری گەوهەرە و دڵ پڕ لە نەقدی داغ
لە بن نایێ بە مەسرەف چونکە خەزنەی من خودا دادە(٥)

---

(٢) ئیفشا: دەرخستن. ئیختیراع: داهێنان.

واتە: شەپۆلێك لە دەریای جوانی بێ‌هاوتای خۆت دەرخە، با عالەم هەموو بێتە سەیری و بەوە بەرپاکردنی رۆژی ناوەختی حەشر پیشانی هەموو جیهان بدە.

(٣) خوسران: دۆڕان و زیانکردن. لەهوو و لەعب: پڕوپووچ. گرامی: عەزیز.

واتە: بنیادەم بەم رادەیە بە پڕوپووچی دنیا مەست و سەرخۆش ببێ؛ لە دۆڕان و زیان و ماڵ وێرانی بەولاوە هیچی‌تر نیە. کەواتە، براگیان! بەس عومری عەزیزی خۆت لە پێناوی شەرابی دنیادا، یا لە پێناوی دنیای وەك با لە دەست دەرچوودا بدە بە با و بیدۆڕێنە.

وشە ئاراییەکی ناسك لە نێوان «بادە» و «بەر با دە»دا هەیە.

(٤) غیبتە: خۆزگە؛ حەسوودی بردن بە کەسێك بەرابەر بە سیفەتێکی چاکەی. «طوبیٰ لَهُ»: خۆزگە بە خۆی. خولد: بەهەشت.

واتە: ئەهلی بەهەشت خۆزگە بەوکەسانە دەخوازن کەوا لە کوورەی ئاگری خەفەتی عیشقدا دەسووتێن و دڵیان بە داخی دەردی یارەوە تووش‌هاتوو و شادمانە. ئەمانە حەزیان دەکرد خۆیشیان وەك ئەوانە وا بوونایە.

غەمدایە (ن): غەمیایە. داغی (ن): داغ و.

(٥) واتە: هەمیشە دەریای چاوم پڕە لە دانەی گەوهەری دڵۆپە فرمێسك و دڵم پڕە لە نەختینەی خڕی داخی ئاگری دووری و، بە گریان و هەناسە هەڵکێشان دوایی‌یان نایەت، چونکە گەنجینەی من خوا خۆی پێی‌داوم و ئەو خۆی بۆی بڕیومەتەوە.

لەسەر تۆ بوومە پەندی عالەمێ، وتم و، وتی: «مەحوی»
بەسی بێ موشریکی، بەس یا لە دنیا یا لە مـن لادە (٦)

-٤-

عەجیبم دێ لە عەقڵی ئەوکەسە وا تێدەگا مەردە
کەچی وەك خان و خانم دائیما دڵخۆش و بێدەردە (١)

بە پیری مەرگەوە فرسەخ بە فرسەخ ڕۆیون مەردان
ئەوی باکی لە مردن بێ دیارە بلّح و نامەردە (٢)

لەبەر قاپی مەحەبەت ئەو خودا پێداوەیە ڕووسوور
حەزینە، دیدە پڕ ئەسرینە، دڵ خوێنینە، ڕوو زەردە (٣)

---

(٦) واتە: بە یارم وت: بەهۆی تۆوە بوومە پەندی عالەم. ئەویش وتی: بەسی بێ شەریك و هاوبەش دانان بۆ من. نابێ لە یەك کاتدا دڵی منیشت مەبەست بێ و شەرمیش لەوە بکەی کە ناوت بکەوێتە سەر دەمی خەڵك، واتە نابێ بایەخدان بە خۆت بکەی بە هاوبەشی خۆشەویستی من، کەواتە یا لە من بەولاوە گوێ بە کەس مەدە، یا دەس لە من هەڵبگرە.

لە هەندێ لە دەسنووسەکانی بەردەستماندا جێگای بەیتێك لە نێوان ئەم بەیتە و بەیتی پێشوودا بە بۆشی هێڵراوەتەوە، کە ئەوەش نیشانەی فەوتانی بەیتێکە لەو شوێنەدا.

-٤-

(١) عەجیبم دێ: سەرسام دەمێنم.

مەبەستی لەوەیە ئەوەی مەرد بێ دەبێ بیر لە باری ئەم دنیایە بکاتەوە و خەفەت بۆ ئەم هەموو چەوت و چەوێڵییە بخوا کە تیایەتی و ترسی خوای لە دڵدا بێ؛ نەك هەمیشە خەریکی بەزم و ڕابواردنی خۆی بێ. بەیتەکە ئیشارەتە بۆ حەدیسی پێغەمبەر (د.خ) کە دەفەرموێ: «رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللّهِ» واتە: سەرچاوەی وێڵ و فام ترسە لە خودا.

(٢) مەبەستی لەوەیە پیاو نابێ لە ترسی ئەوەی خۆی تووشی مەینەت نەبێ لە مەینەتی خەڵك بێئاگا بێ، چونکە پیاوانی ڕاستەقینە خۆیان بەپێی خۆیان بە پیری مەرگ و مەینەتەوە دەچن و ئەوی وا نەبێ بێکارە و نامەردە.

(٣) واتە: ڕووسوور ئەو خوا پێداوەیە کە لە بەردەرگای دڵداریدا کەوتووە و خەفەتبارە و

لە ئەحبابی قـەدیمی بـەزمی ئـولفەت مـاوەتن دوو تـەن
یەکێ پەروانە هەمدەردە، یەکێ بـولبول کـە هـەمفەردە(٤)

بـــراللە! ئـــەم هـــەموو ئـــۆبـاڵە بـێ بـەو گـەردنە حـەیفە
بنیشێ بەم حـەدە ئـەم گـەردە لەو مـینایی بـێ گـەردە(٥)

لە دەورمدا حەسار، ئافەت، لەسەر سەر خەیمە، دوودی ئاه
لە سایەی عیشقەوە بوومە شەهی ساحیب سەراپـەردە(٦)

چلۆن ئەو دێتە چاوی من کە یـەکسـەر عـونسوری ئـاوە
مەحاڵە مـن کـە بـچمە دڵیـەوە، دڵ کـیشوەری بـەردە(٧)

چاوی پڕ بووە لە فرمێسك و دڵی بووە بە خوێن و ڕووی زەرد هەڵگەڕاوە. ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيراً﴾ واتە: با ئەم خەڵکە لە ترسی خوا کەم پێبکەنن و دڵیان بە دنیا خۆش نەبێ و زۆر بگرین، چونکە ڕێگایەکی تووش و سەختیان لەبەرە.

(٤) ماوەتن: ماوە.

واتە: لە دۆستانی کۆنی کۆڕی ئاشنایی تەنها دووکەس ماوە لە ڕێگەی خۆی لای نەدابێ و هەر بەردەوام بێ لەسەری. یەکێکیان پەروانەیە کە هاودەردی چرایە و لەگەڵی دەسووتێ و ئەویشیان بولبولە کە هاوئاوازی دڵدارانە و لەگەڵیاندا بەردەوام بۆ ڕووی گوڵ دەخوێنێ.

(٥) واتە: حەیفە ئۆباڵی بەکوشتدانی ئەم هەموو دڵدارە بە گەردنی یار بێ، چونکە «ذِمَّە»ی وەك گەردنی ئەو، وەك مینای بێ گەرد وایە و ئۆباڵی ئەم تاوانانەش وەك تۆز وایە و، مینای بێ گەردی گەردنی ئەویش بۆ ئەوە ناشێ تۆزی لێ بنیشێ.

(٦) حەسار: شوورە و دیوار. دوود: دووکەڵ. سـەراپـەردە: ئـەو پـەردە گـەورەیەی لەجـیاتی دیوار بەدەوری دەواریدا دەکێشن.

واتە: لەسایەی عیشقەوە بووم بە شاهێکی خاوەن حەسار و دەوار. حەساری دەورم دەرد و بەڵایە کە دەوری داوم و دەواری سەر سەریشم دووکەڵی هەناسەی سارد هەڵکێشـانمە کـە ئاسمانی بە بانی سەرمەوە ڕاگرتووە.

(٧) چلۆن: چۆن. عونسور: پێشینان لایان وابووە هەرچی بوویەك هەیە لەم چوار عـونسورە،

تەپ و تۆزی غوباری دیم و ڕێگەی گۆڕیو دەیوت:
دەترسم دامەنم ئاخر ببێ ئالوودە بەم گەردە (٨)

دەبینم ئەهلی دڵ یا سەنگەسارە، یا لەسەر دارە
دیاری عیشق، ئەگەر ساغت دەوێ، هەر دارە هەر بەردە (٩)

لە باغی سێو بەیدا باسی روخسار و چەنەی کەی بوو
خەجڵ ما سێو و بەی ترسا، کەوا ئەو سوورە، ئەم زەردە (١٠)

ئەگەرچی من گەدام ئەو شا، لە عورفی عیشقدا «مەحوی»
بەسە نیسبەت لە بەینا، من سیابەخت، ئەو سیاچەردە (١١)

☞

واتە لەم چوار رەگەزە، پێك هاتووە: «با» و «خاك» و «ئاو» و «ئاگر». کیشوەر: وڵات.

واتە: چۆن دەکرێ وێنەی یار بێتە ناو چاوی منەوە کە لەبەر گریانی زۆر تواوەتەوە و هەمووی بووە بە ئاو و ئاویش وێنە وەرناگرێ! چۆن دەگونجێ من بچمە ناو دڵی یارەوە و یار خۆشی بوێم کە دڵی وەك بەرد رەقە!

(٨)ئالوودە: تێکەڵاو، تێوەگلاو.

ئاخر ببێ ئالوودە بەم (ن): ئالوودە بێ ئاخر بە ئەم.

(٩)دیار: وڵات.

واتە: وڵاتی عیشق هەمووی هەر بەردەڵان و دارستانە. بۆیە عاشق یا سەنگەسار دەکرێ، یا بە سێدارەدا هەڵدەواسرێ.

(١٠)چەنە: چەناکە.

واتە: ئەوەکەی باسی روخسار و چەناکەی یاریان لە باخی سێو و بەیدا کرد، وا سێوکە لە روخسار دەچێ لە شەرمەزاریدا ڕووی سوور هەڵگەڕا و، بەی کە لە چەناکە دەچێ ڕووی زەرد بوو؟.

(١١)چەردە: ڕەنگی ڕوو.

واتە: ئەوەندە بەسە بۆ نزیك خستنەوەی من و یار لە یەك، کە هەردوکمان پەیوەندمان بە ڕەشییەوە هەیە و من بەختم ڕەشە و ئەو پێستی ڕەشە.

-٥-

دیـــدە عـــەینی جـــارییە، دڵ پــڕ لە نـــاری مـــووقەدە
ئاب و تابی حوسن ئەدەم بەو گوڵ عوزاری موو قـەدە (١)

سەیری سەگمەرگی رەقیبت کە، کە غەیری ئـەو سـەگـە
شیری غەمزەت شێر و بەوری رووبەڕوو بێ، دوو قەدە (٢)

لالە داغـــە، غـــونچە دەردە، پـێ لە خـــاکـا مـاوە سـەرو
تا موشەڕڕەف بوو چەمەن بەو روومەت و لێو و قـەدە (٣)

چـــاوی مـــەیگوونت وەهـــا مـــەیخانەی ئـاوا کـردەوە
چۆڵی کرد ئـاخر بـە زاهـید خـەڵوەخـانەی شـەعبەدە (٤)

-٥-

(١) عەین: کانی ئاو. جاری: رەوان. مووقەدە: هەڵگراو.

واتە: چاوم بەجۆرێ فرمێسکی لێ دەڕوا، بووە بە کانیاوێکی رەوان و دڵیشم وەك ئاگردان پڕ بووە لە ئاگری هەڵگراوی دووری یار. بەم کانیاوی فرمێسك و بەم ئاگری بەتینەی دووری، رووی یاری گوڵڕەنگی قەدباریکی خۆم پاراو و گەش دەکەمەوە.

لە نێوان «مووقەدە» و «موو قەدە»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٢) سەگمەرگ: ئەوەی گیانی بەزەحمەت دەربچێ. بەور: دوڕەندەیەکی گەورەی گۆشتخۆرە، پێستی دێز و هێڵ هێڵە؛ لە شێر مەترسیدارترە، چوارپێی گەورە و جارجار ئادەمیزادیش دەخوا.

واتە: بەدکار سەگمەرگە وا ئەوەندە چاوی بە ناوچاوی یار دەکەوێ و گیانی دەرناچێ. ئەگینا شێر و بەوریش بەر تێغی غەمزە و نازی یار بکەون، دەبن بە دوو کەرتەوە.

(٣) واتە:کە ناوباخ بە تەشریف بۆ هێنانی روومەت و لێو و باڵای یار پیرۆز بوو، لالە لە داخا داخ بوو و سوور بووەوە و، خونچە لە تاوی دەرد پێچرا بە خۆیدا و کەوتە هاوار و کرانەوە و، سەرو قاچی بە قوڕدا چەقی و ریشەی لەناو خاکدا جێگیر بوو.

لەم بەیتەدا لەف و نەشرێکی مورەتتەب هەیە، لالە بەرابەر بە داخ و، غونچە بەرابەر بە لێو و، قەد بەرابەر بە سەرو دانراوە.

(٤) مەیگوون: مەیڕەنگ. شەعبەدە: شەعوەزە، فڕوفێڵ.

دڵ دەبا غەمزەت، چ فەرقی ڕەند و سۆفی بۆ نیە
سەیدی مردوو حەیفە ئەم شەهبازەتی تێ بەر مەدە (٥)

بەشمە پێی قانیعم و بەسمە داغ و دەردی سەرمەدی
سەر بە دەردین ئێمە، بێدەردی!، لە ئێمە سەر مەدە (٦)

شەو بە قەتڵم وەعدی دا، ئەمڕۆ پەشیمانە، خودا!
خۆ لە «مەحوی» جونحە هەرگەردەنکەچی بوو سەرزەدە (٧)

☞

واتە: چاوی مەیڕەنگت مەیخانەی بەجۆرێ ئاوەدان کردەوە، زاهید خەڵوەتخانەی خەڵوەکێشانی فڕوفێڵی خۆی بەجێهێشت و رووی‌کردە مەیخانەی چاوت و عاشقی بوو.

(٥) ڕەند: هەرچەند بەمجۆرە لەسەر زمانی خەڵك بڵاوبووەتەوە، بەڵام ڕاستەکەی «ڕِند»ە واتە زیرەك و بێباك و فێڵباز و کەمتەرخەم. لێرەدا مەبەست عاشقە. سەید: نێچیر. شەهباز: شاباز کە گۆشتی مردارەوەبوو ناخوا.

واتە: غەمزەی چاوی تۆ فەرقی لا نیە، چ عاشقی بەرکەوێ و چ وشکە سۆفی خانەقا، دەیپێکێ. بەڵام ئەم وشکە سۆفییانە وەك نێچیری مردارەوەبوو وان، بۆ تۆیش حەیفە شابازی چاوت بەردەیتە نێچیری مردارەوە بوو.

(٦) سەرمەدی: هەمیشەیی و نەبڕاوە.

لە نێوان «بەشمە» و «بەسمە» و لە نێوان «سەرمەدی» و «سەرمەدە»دا جیناسی لاحیق و، لە نێوان «بەدەردین» و «بێدەردی»دا وشە ئاراییەکی ناسك هەیە.

(٧) سەرزەدە: ئەوەی رووی دابێ و سەری هەڵدابێ.

واتە: تاوانێك لە منەوە پەیدابووبێ بەرابەر بە یار هەر ئەوە بووە هەمیشە گەردنکەچ بووم بۆی، کەواتە خوایە دەبێ لەبەرچی پەشیمان بووبێتەوە، کە گفتی دابوومێ بێ بمکوژێ و نەهات.

-٦-

«حَـقّاً» لە رەقـیـب ئـەو بـەرو دەرگـانە حـەرامـە
لەو دێوە کـە ئـەم تـەختی سـولەیمانە حـەرامـە[1]

«قِیل»ێکی زەعیـف: ئاهی حەزین ئـیزنە لە عـیشقا
گـریانی بـەکـوڵ، نـاڵەیـی مـەستانە حـەرامـە[2]

سـووتانی بـە بـێ‌دەنگـییە ئـادابـی مـەحەبەت
وەك بولبول ئەم ئـەفغانە بـە پـەروانـە حـەرامـە[3]

وا دەربـەدەر، دڵ وەتـەنی سـینەمی ون کـرد
لەو شـێرە خـوێڕی بـووە ئـەم لانـە حـەرامـە[4]

-٦-

(١) مەبەستی لەوەیە بەدکار وەك دێو و بەردەرگای یاریش وەك تەختی حەزرەتی سولەیمان وایە. حەزرەتی سولەیمانیش دێو و درنجی هەموو بەستبوەوە، لەبەر ئەوە دروست نیە بەدکار رێی بکەوێتە بەردەرگای ماڵی یار.

(٢) قیلی زەعیف: لە ئیستیلاحی شەرعدا بەو قسانەی زانایانی شەرع دەڵێن زۆر جێگەی باوەڕ نەبن.

واتە: فتوایەك هەیە زۆر جێگەی باوەڕ نیە، دەڵێ: دروستە بۆ دڵدار هەناسەی خەفەتباری هەڵکێشێ، بەڵام گریانی بەکوڵ و ناڵەی مەستانە ئەوە قسەی تیا نیە کە ناڕەوایە.

(٣) ئاداب: شێوە. ئەفغان: هاوار و ناڵەناڵ.

واتە: داب و نەریتی خۆشەویستی ئەوەیە دڵدار بێ‌دەنگ بۆ خۆی بسووتێ و دڵداری راستەقینەی وەك پەروانە حەرامە بۆی وەك بولبول دەس بکا بە ناڵەناڵ.

(٤) واتە: دڵ بەجۆرێك بەدوای یاردا وێڵ بووە نیشتمانی سینەمی ون کردووە. تازە ئیتر لانەی دڵم لە شێری خوێڕی بووی دڵم حەرامە و نابێ بگەڕێتەوە بۆی، چونکە ئەگەر شێری تەواو دەبوو بە دەردی خۆیەوە دەی‌ساچاند و بەدوای یاردا خوێڕی نەدەبوو، خوێڕی بوونەکەی نیشانەی ئەوەیە یاری هەڵگرتنی دەردی دڵی نەبووە.

دەیوت کە بەڕەهمەن مەهی ڕۆی ئەم سەنەمەم دی
گەر بت ئەمە بێ، خزمەتی بتخانە حەرامە(٥)

من پادشەهی عیشقم و، هەر داغی جونوونم
تاجی سەرە، باقی کە لە دێوانە حەرامە(٦)

هەر «کۆکەن»و «مەجنوون»ە کوڕی کێو و بیابان
غەیری کون و قوژبن کە لە فەرزانە حەرامە(٧)

بێداغی نەدامەت دڵ و، بێدەردی ئەسەف جان
لەم کالیبەدە دڵ، لە دڵ ئەو جانە حەرامە(٨)

---

(٥) بەڕەهمەن: پێشەوای ئایینی بەڕاهمایی.

واتە: کە گەورەی ئایینی بتپەرستانی بەڕاهمایی ڕووی وەك مانگی یاری دی، وتی: ئەگەر بت ئەمە بێ، حەرامە ئیتر خزمەتی بتخانە بکەم و پێویستە ئەم بپەرستەم.

(٦) واتە: من لە مەیدانی عیشقدا ئەوەندە شێت بووم، بووم بە پادشا، بەڵام لەجیاتی تاجی پادشایەتی تەنها داخی شێتیم ناوەتە سەر سەر، چونکە شێت لەو داخە بەولاوە هیچی تر ناگرێتە خۆی و هیچ بەرگێك لەبەرناکا.

(٧) کۆکەن: فەرهادی شیرین. مەجنوون: مەجنوونی لەیلا. فەرزانە: خاوەن عەقڵ و تێگەیشتوو.

واتە: ئەوەی دڵی زیندوو بێ و گرفتاری دەردی عیشق بووبێ، دەبێ لە تاو قسەی بەدکاران وەکوو فەرهادی کۆکەن بداتە کێو یا وەك مەجنوونی لەیلا وێڵی دەشت و بیابان بێ، چونکە لە کون و قوژبنی کێو و بیابان بەولاوە حەرامە لێی. یا لەبەرئەوە کە پیاوی تێگەیشتوو ناچارە ئەگەر نەداتە کێو و بیابان، دەمی خۆی بگرێ و کەنارەگیری بکا و غەیری کون و قوژبن لە خۆی حەرام بکا.

(٨) نەدامەت: پەشیمانی. کالیبەد «کالبُد»: قەوارەی لەش.

واتە: ئەگەر دڵ داخی پەشیمانی پێوە نەبێ و، گیان تووشی دەردی خەفەتباری نەبووبێ، حەرامە قەواردی نەش دڵی تێدا بێ و دڵ گیانی لەبەردا بێ.

خوێناوی جگەر، گۆشەیی «بَـیْـتُ الحَـزَن»ێ بـوو
«مەحوی»! بەسە، مەیلی مەی و مەی‌خانە حەرامە(٩)

-٧-

بە ئەفسوون و دوعا تەسخیری ئەو شۆخە چ ئیمکانە!
خـەیاڵی خـاوە، عـەنقا نـاکـەوێتـە داوی ئـەفسانە(١)

هوجوومی عاشقانی دی کە مشتێ جوێنی پێ بەخشین
بەسەر خۆتانییا دابەش بکەن، سا بەش بکـا یـا نـە!(٢)

غـــوڵامـانە سـەرم دانـا لەبـەر پـێیـا، وەکـوو زوڵفـی
کەچی ئەو هەر منی خستۆتە پشت گوێ وەك غوڵامانە(٣)

---

(٩) واتە: مەحویا ئەگەر خوێناوی جگەر و کونجی خەم‌خانەیەکت دەسگیر ببێ بەستە و لەوە بەولاوە ئارەزووی مەی و مـەی‌خانەکـردن حـەرامـە لێت، چـونکە دەتـوانـی لەجـیاتی مەی‌خانە لەو کونجی خەفەت‌خانەیەدا بکەوی و لەبریتی مەی خوێناوی جگەر بخۆیتەوە.

-٧-

(١) ئەفسوون: سیحر. عەنقا: پەلەوەرێکی خەیاڵییە. کینایەیە لە هەرچی ناوی هەبێ و خۆی نەبێ. ئەفسانە: سەرگوزەشتەی بە خەیاڵ دروستکراو.

مەبەستی لەوەیە یـار وەك عـەنقا وایـە، چـۆن عـەنقا نـاوی هـەیە و خـۆی نـیە، ئـەمیش ناسکییەکەی لە رادەبەکدایە ناکەوێتە بەر دەست. کەسێکیش کە هەر ناوی هەبێ و خۆی دیار نەبێ، دیارە ناکەوێتە داو و دەسگیر نابێ.

(٢) مەبەستی لەوەیە دڵدار هەر ئازاری لە یارەوە تووش دەبێ و بۆ دڵدار هەرچی لە یارەوە بێ خۆشە با جنێویش بێ.

(٣) غوڵامانە «ی یەکەم»: وەك خوڵام و نۆکەر. غوڵامانەی «ی دووهەم»: کاکۆڵ، جۆرێکی تایبەتی کۆکردنەوەی مووی سەرە لەپشت گوێوە، لە کۆندا لەناو لاوان و پیاوانی کورددا بـاو بووە.

واتە: وەك چۆن زوڵفی یار کەوتووەتە بەری پێی، منیش هەر بەوجۆرە سەرم لەبەر پێیـدا ☜

سەکینەی مەرتەبەی سووتانیە ئـاتەش‌پەرستی عـیشق
ئەگەر ساحێب ئیرادەت بی، عەجەب پیرێکە پەروانە (٤)

بەبێ تۆ سەیری گوڵشەن کردنم هەر وەحشەتی بـەردا
گوڵم دی جامە چاك و، بولبولم دی غەرقی ئەفغانە (٥)

نەسیحەت بـێ بـرا! گـەر رۆڵە بـوو مـەڕوانـە بـۆ ئـابا
گەواهی عەدڵی ئەم دەعوایە پووری پووری مەروانە (٦)

☞

دانا، بەڵام ئەو بێزی نەهات پێی پیا بنێ و لەجیاتی ئەوەی بە چاوی زوڵف سەیری بکا وەك خوڵامانە خستیە پشتی گوێی و گوێی نەدایە...

لە نێوان هەردوو «غوڵامانە»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٤) سەکینە: ئارامبوون و دامرکانەوە. ساحێب ئیرادەت: بنیادمی دڵ قایم و خاوەن بڕیار.

واتە: ئەوەی ئاگری دڵداری بپەرستێ، دڵی بەوە دادەمرکێ بگاتە پایەی سووتان و وەکوو پەروانە بسووتێ. جا ئەگەر تۆیش مرۆیەکی دڵ قایم و خاوەن بڕیار بی، بەڕاستی پەروانە رێگا پیشاندەرێکی تەواوە، دەتوانی دەرسی پەرستنی راستەقینەی لێوە فێر ببی.

(٥) چاك: لەت‌لەت کراو. ئەفغان: فوغان و هاوار.

واتە: کە سەیری باخچەم کرد تۆی تیا نەبووی، ئەوەندەی‌تر خەفەتبار بـووم. دیـم لەبـەر نەبوونی تۆ گوڵ یەخەی خۆی دادڕیوە و پەڕەکـانی لەت بـوون و بـولبول خـەریکی نـاڵەی بەسۆزە.

(٦) ئابا، «ئاباء»: آباء، باوکان. گەواه: بەڵگە، شاهید. پوور: کوڕ.

واتە: ئامۆژگاریت بێ برا، ئەگەر کوڕێکت دی تێگەیشتوو و پێگەیشتوو بوو، مەڕوانە بـۆ ئەوە کە کوڕی کێیە و ئاخۆ باوك و باپیری کەسانێکی چۆن بوون. بەڵگەی راستی ئەم قسەیەشم عومەری کوڕی «عبدالعزیز»ە کە کوڕەزای مەروانی کوڕی حـەکـەمە. مـەروان خـۆی لەبـەر گزی‌کردن و دەست پیسی لە نووسینەوەی قورئاندا پێغەمبەر (د.خ) لە مـەدینە دەری‌کـرد و ناردی بۆ مەککە. کەچی عومەری کوڕەزای، ئەو خەلیفە دادگەرەی لێ دەرچوو کە ناوبانگی دنیای گرتەوە.

مــەتاعی ســیدق و ئیخلاسم لە بــازاڕی ریــاکــاران
لە سوورەی «قُلْ هُوَ اللّٰهُ» دەکەم لەم مـوشریکستانە (٧)

ئــەوەندەم لەو قـەد و بـالاّیـە ئـاشووب و بـەلاّ دیـوە
لە سەیری سـەروی بـاغم غـایلەی غـوولی بیابانە (٨)

نەما جێی ئەو جگەرگۆشە، مەگەر رۆح و ئەویش دەڕوا
جگـــەر سـۆزانـە، دڵ بـریانە، دیـدە پـڕ لە گـریانە (٩)

چ بەرقی جیلوەیەك هەوری بەهاری کردووە بـێ‌تـاب
بە نالّە و گریەوە دێت و دەچـێ وەك تـازە دێوانـە (١٠)

سیابەختی لە مەجنوونی من ئیتر چی دەوێ «مەحوی»
سـەرم شـێواوە، رۆژم تـیرەیە، حـاڵم پـەرێشـانە! (١١)

---

(٧)مەتاع: کەل‌ویەل. موشریکستان: وڵاتی ئەوانەی هاوبەش بۆ خوا دادەنێن.
واتە: لە بت‌پەرستستانی بازاڕی ریاکاراندا، لە کووتاڵی سـوورەتی «قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَـد» کـە سوورەتی خوا بە یەك زانینە، جل‌وبەرگی راستی و خوا بە تەنها پەرستی بۆ خۆم ئامادە دەکەم. ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەو واتە ئایینییە کە ریاکردن بە نیوەی بت‌پەرستی دادەنێ.

(٨)غایلە، «غائیلە»: ترس. غوول: دێو.
واتە: ئەوەندە دەرد و بەلاّم لە بالاّی بەرزی یارەوە تووش بووە، کە لەنـاو بـاغدا سـەیری داری سەرو دەکەم ترسم لێ دەنیشێ وەك بڵێی غوولی بیابانم هاتبێتە رێ.

(٩)سۆزان: ئاگر تێ‌بەربوو. بریان: هەڵقرچاو.
واتە: جێگایەکم نەماوە وێنە و خەیاڵی یاری تێدا دابنێم، مەگەر گیانم کە ئەویش خەریکە دەردەچێ، چونکە جگەرمە سووتاوە و دڵمە بووە بەکەباب و چاومە پڕ بووە لە ئاو، ئیتر دەبێ لە کوێیدا دانێم!؟.

(١٠)واتە: نازانم تیشکی دەرکەوتنی چ شۆخێك داویە لە هەوری بەهار وا ئۆقرەی لێ‌بڕیوە و وەك کەسێك تازە شێت بووبێ، دێ و دەچێ و دەناڵێنێ و دەگرییێ.

(١١)تیرە: تاریك.

-٨-

شمشادە ئەمە، یـا قـەدە، یـا سـەروی ڕەوانـە
یا عەرعەرە یا نەخلی مـرادی دڵ و جـانە! (١)

داخۆ ئەمە ئەگـریجەیە پـەخشاوە بـە سـەردا
یا سونبولە کردوویە سەبا زوڵفی بـە شـانە! (٢)

ئاهووی خـوتەنە جـیلوە دەکـاتن لە خـەتادا
یا چاوی ڕەشی فیتنەگەری سورمەکەشانە! (٣)

دڵ هـایمە دائـیم کـە ئـەمە قـەترەیە داخـۆ
یا جوزئێکی بێ جوزئە موسەمما بە دەهانە! (٤)

☞

واتە: بەدبەختی چی تری لە شێتبوونی من دەوێ، لەوە زیاتر کە سەرم لێ تێك‌چـووە و ڕۆژم ڕەش هەڵگەڕاوە و حاڵم پەریشان بووە.

-٨-

ئەم پارچە شیعرە لە نوسخە چاپکراوەکەدا نیە. حاجی میرزا «عبداللّٰە»ی کۆیی «خادیم»یش کردوویە بە پێنج خشتەکی.

(١) شمشاد: داری شمشاڵ، دارێکی هەمیشە سەوزە، گەڵای خڕ و ورد و بچووك و ئەستوور و تیشك‌داری هەیە. دارەکەی ڕەق و پتەوە بۆ دروستـکـردنی شـتی جـوان بـەکـاریدێنـن. عەرعەر: سەروی کێوی، درەختێکە کەمێك لە سەروی عادەتی کورتتر و بچووکترە. نـەخلی موراد: داری ئاوات. (٢) داخۆ: ئاخۆ. پەخشاوە: بڵاو بووەتەوە.

(٣) خەتا: خەتا و خوتەن، دوو ناوچەن لە تورکستان بە ئاسکی موشك‌دار نـاوبانگیان دەرکـردووە. سورمەکەشان: ئەوانەی کلە دەکەنە چاویان.

(٤) هائیم: سەرگەردان و سەرلێ‌شێواو. قەترە: دڵۆپ. موسەمما: ناونراو. دەهان: دەم.

واتە: دڵ سەری لێ تێك‌چووە، نازانێ ئەم شتە بچکۆلەیـە دڵۆپـێ ئـاوە یـاخود شـتێکی ئەوەندە بچووکە کەرت ناکرێ و پێی دەڵێن دەم!؟.

ئەم مەی سیفەتی خوون خۆرە واناوك و سوورە
یاقووتی لەبە، یا گوڵە، یـا قـووتی رەوانـە![5]

ناڵاندم و فەرمووی کـە ئـەم ئـاوازە حـەزینە
یا «مەحوی»یە، یا بولبولەکەی فەسڵی خەزانە[6]

-٩-

لە رۆژێ هەڵدرا ئەم کۆنـە خـەیمەی تـان و پـۆ شـینە
لە سایەیدا شەرابی بەزمی عوشرەت گریە جۆشـینە[1]

دەبینی جێیەك ئەمڕۆ بـەزمی عـەیش و بـادە نـۆشـینە
سبەینێ زوو زەمانە وەزعـی گـۆڕیـوە، لە نـۆ شـینە[2]

لە کێ پرسم دڵی بۆ پڕ لە خوێنی حەسرەتە یـاقووت؟
عەزاپۆشی چیە و کـێیـە، جـلی پـیرۆزە بـۆ شـینە![3]

---

(٥) خوون خۆر: خوێن مژ، مەبەست لە سووری لێوە. قووتی رەوان: خۆراکی گیان، مەبەست لەوەیە ماچکەر بە ماچکردنی دەژی.
(٦) بولبول بە پاییزاندا بە ئاوازێکی تایبەتی دەخوێنێ، وەك بڵێی وەرزی بەسەرچوونی گوڵ بلاوێنێتەوە.

-٩-

(١) واتە: لەو رۆژەوە ئەم دەوارە کۆنە تان وپۆ شینەی ئاسمان هەڵدراوە، خۆشی راستەقینەی تیا نەبووە و شەرابی بەزمی رابواردن لە سایەیدا هەر بریتی بووە لە قوڵپی گریان.
(٢) نۆ: نوێ.
واتە: هەر شوێنێکت بەرچاو بکەوێ ئەمڕۆ جێگـای بـەزم و رابـواردن و خـواردنـەوە و خۆشی بێ، پێی هەڵنەخەڵەتێی وابزانی بەردەوام هەر وا دەبێ، چونکە هەر ئەوەندەت زانی سبەینێ زەمانە تێکی داو سەرلەنوێ کردیەوە بە جێگای شین و شەپۆڕ.
زوو زەمانە (ن): رۆژنامەی.
(٣) عەزاپۆش: ئەوەی جلی تەعزیەی لەبەر کردبێ.

بەهارێکی‌کە داخۆ بێ، نەیێ، هەی بێن و شـینێ کـەین
فەلەك هەر شینە، سەحرا شینە، کێو و لێوی جۆشینە (٤)

وتم: بۆ رووت‌و پووتن ئەو کەسانەی عاشقی رووتـن؟
وتی: شان و شکۆهی زیندە دڵ هەر ژەندە پـۆشـینە (٥)

سەفای سافی جوانی رۆی و دوردی دەردی پیری هات
خومارێ ماوە بەس ئەمشەو لە بادەی بەزمی دۆشینە (٦)

☞

مەحوی دەیەوێ بڵێ دیاردەی خەم و خەفەت و مەینەت لەم جیهانەدا وەنەبێ هەر تایبەتی بێ بۆ ئادەمیزاد، بەڵکوو تەنانەت جەماداتیشی گرتووەتەوە. یاقووت کە بەردێکی گران‌بەهای سوورە، سوورییەکەی خوێنی خـەم و خـەفەتی نـاو دڵیـەتی. پیرۆزەش کـە بـەردێکـی‌تری گران‌بەهایە و شینە، شینییەکەی جلی تازیەدارییە لەبەری کردووە... هەرچەند راز و نهێنی ئەم خەفەت و تازیەدارییەی یاقووت و پیرۆزە بۆ مەحوی دەرنەکەوتووە و نازانێ هی چـیە و لە چیەوەیە.

خوێنی (ن): خوونی.

(٤) کەین: بکەین. جۆ: جۆگا.

واتە: برادەرینە! ئێستا ئاسمان و دەشت و شاخ و گوێ‌ئاو هەمووی بەهۆی بەهارەوە شین بووە. سا توخوا هەل لەدەست مەدەن، وەرن با ئێمەیش کـۆڕێکـی شـین گـەرم بکـەین، کـێ دەزانێ دەمێنین بەهارێکی‌تری وا ببینینەوە یا نە؟.

(٥) پووت: پووچەڵ. زیندە دڵ: ئەوەی دڵی زیندوو بێ. ژەندە: کۆن و رزیو.

مەبەستی لەوەیە عاشق لەپێناوی خۆشەویـستییەکەیدا دەست لە هەموو خێر و خۆشی دنیا هەڵدەگرێ.

لە نێوان هەردوو «ڕووت»دا جیناسی تەواو و، لە نـێوان «ڕووت» و «پـووت»دا جـیناسی موزارع و، لە نێوان «زیندە» و «ژەند»دا وشە ئارایییەکی جوان هەیە.

پووتن (ن): قووتن.

(٦) دورد: خڵتەی بنی پیاڵەی شەراب. خومار: ئەو نارەحەتی و سەرئێشەی پاش لاچـوونی سەرخۆشی بە مەی‌خۆرەوە دەمێنێتەوە. دۆشینە: شەوی رابوردوو، دوێ‌شەو.

☜

کوڕی بێ، تا سەر ئەم دایەی زەمانە مەمکی کەس نادا
کە سەعبە شیری شەفقەت «مەحویا» لەم شێرە دۆشینە (٧)

-١٠-

لە سەیری خەستەخانەی عیشق ئەوی سەوزەی کەوا شینە
لەسەر هەر خەستە دێ یا خوێندنی یاسینە، یا شینە (١)

☞

واتە: خۆشی، باڵاوتەی لاوی و جوانییەکەی رۆیشتووە و بەسەرچووە و ئێستە سەردەمی خلّتەکەیەتی کە دەردی پیرییە. بەزمی بادە خواردنەوەی دوێشەو بەسەرچووە و تەنها خومار و سەرئێشەیەکی پاشماوەی ئەو بەزمەی دوێشەو لە کەللەماندا ماوە... مەبەستی ئەوەیە سەردەمی لاوی بە هەموو خۆشییەکیەوە بەسەرچوو، ئێستا تەنها بیرەوەرییەکەی ماوە کە ئەویش بووە بە مایەی دەردیسەر بۆمان.

سەفای (ن): سەفا.

(٧) سەعب، [«صَعب»]: زەحمەت. شەفقەت: شەفەقەت، بەزەیی هاتنەوە.

واتە: دایکی زەمانە تا سەر شیر تەنانەت بە کوڕی خۆیشی نادا، چونکە زەمانە شێرێکی دوڕەندەیە و شیردانیش نیشانەی بەزەیی و دڵ نەرمییە و زەحمەتە شیری بەزەیی هاتنەوە لە مەمکی دوڕەندەوە دادۆشرێ.

مەبەستی لەوەیە دنیا تا سەر بۆ کەس نابێ و باکەس پێی بایی نەبێ.

-١٠-

(١) ئەوی: ئەو. یاسین: سوورەتی «یاسین» لە قورئان کە بەسەر نەخۆشدا دەخوێنرێ لە حاڵی گیانەڵادا.

واتە: لەکاتی تەماشاکردنی خەستەخانەی عیشقدا کە یار دەیکا ئەو یارە سەوزە کەوا شینە بچێتە سەر هەر خەستەیەك، یا دەیخاتە حاڵی گیانەڵا و یاسین لەسەر خوێندن، یا دەس بەجێ راستەوخۆ دەیکوژێ.

لە نێوان «سەوزە» و «شینە»دا تەناسوب و لە نێوان هەردوو «شینە»دا جیناسی تەواو و، لە نێوان «یاسینە» و «یا شینە»دا جیناسی لاحیق هەیە.

شەهیدی غەمزەیە بەعزێ، سەقیمی عیشوەیە جەمعێ
دیارە: سەرنویشتی ئەهلی دڵ یا شینە یا سینە(٢)

لە بەنگ ئەم بەنگییانە چی دەبینن، خۆ لە خۆ گۆڕان
لە دنیادا مەداری عەیش و خۆشی، خۆ نەناسینە(٣)

بەسەر دڵدا لە قاپی فەیزەوە دێ نەشئە پەی‌دەرپەی
چ غەمزەی دیدە مەخموورێکە ئەمشەو کون دەکا سینە(٤)

هەناسەم دا بە ناڵە عەرزی حاڵی کەم کە تاساوە
لە خوێناوی دڵ و جەرگم دەروونم کەیلە تا سینە(٥)

---

(٢) سەقیم: نەخۆش. سەرنویشت: چارەنووس. شین: ئیشارەتە بۆ وشەی شەهیدی. سین: ئیشارەتە بۆ وشەی سەقیمی.

(٣) بەنگ: رووەکێکی سەرخۆشکەرە یا دەیکەنە ناو ئاو و دەیخۆنەوە یا وەك جگەرە و قلیان دەیکێشن. بەنگی: بەنگکێش. مەدار: ئەوەی شتێکی لەسەر وەستابێ.

واتە: ئەم بەنگکێشانە چ قازانجێك لە بەنگکێشان دەکەن لەوە زیاتر کە خۆیان لێ دەگۆڕێ و خۆیان بە شتێکی زل دێتە پێش چاو... دیارە خۆشی و رابواردنی دنیا لای ئەم جۆرە کەسانە لەسەر ئەوە وەستاوە کە ئادەمیزاد خۆی نەناسێتەوە، کە دیارە واش نیە.

(٤) واتە: ئەمشەو پەی‌دەرپەی لە دەرگای لوتفی خواوە خۆشی روو دەکاتە دڵم. نازانم ئاخۆ تیری چاوی چ یارێکی چاو مەستە سینەم کون دەکا و دەیکا بە دەرگا و خۆشی لێوە دەنێرێ بۆ ناو دڵم!.

(٥) واتە: هەناسەم دا ویستم بناڵێنم و بە ناڵین حاڵی خۆم عەرزی یار بکەم کەوا ناڵەم لە گەڕوومدا خنکاوە و دەرنایەت، چونکە دەروونم تا سینگم هەمووی پڕ بووە لە خوێناوی جەرگ و دڵم.

ئەمەی کە مەحوی دەیڵێ گوایە ویستوویە بناڵێنێ و بڵێ دەنگم دەرنایەت، زۆر ناسك و وردە، چونکە مادەم ئەو دەزانێ دەنگی دەرنایەت، ئیتر چۆن دەناڵێنێ کەوا دەنگی دەرنایەت!؟...

لە عالەمدا عەلامەی سوبحی حەشر ئیمشەو بەیانی دا
خودا عالم، لە چاکی ئەو بەرۆکە دەردەخا سینە (٦)

مەلا تەڵقینی «مەحوی» دانەدا، «حَبْلُ الْمَتِين»ی ئەو
لە جێگەی زەللە زەیلی رەئفەتی تاها و یاسینە (٧)

-١١-

غائیب لە دیدە، چاوی سەرم، دڵمە پێتەوە!
دەستم بە ئاسمانەوە، چاوم بە رێتەوە (١)

جان سەختە، یا لە دەعویی عیشقا درۆزنە؟
ئەو زیندە ماوە تا لە سەفەر یاری دێتەوە! (٢)

---

(٦) واتە: ئەمشەو نیشانەی داهاتنی رۆژی مەحشەر دیاری داوە و عالەم هەموو راست بووەتەوە. خودا خۆی دەزانێ چیە، بەڵام وادیارە یار سینەی سپی خۆی لەودیوی یەخە و بەرۆکی رەشیەوە دەرخستووە.

(٧) زەللە: پێ هەڵکەوتن. رەئفەت: بەزەیی. تاها و یاسین: دوو ناون لە ناوەکانی پێغەمبەر (د.خ) و ناوی دوو سوورەتیشن لە قورئانی پیرۆزدا.

واتە: بە مەلا بڵێن کە مردم با تەڵقینم دانەدا، پێویستم پێ نیە، چونکە لەکاتی مەترسی کەوتن و پێ هەڵخلیسکانی سەر پردی سیراتدا دەست بە گوریسێکی ئەستووری واوە دەگرم نەیەڵێ بکەومە خوار بۆ ناو دۆزەخ. ئەوەش داوێنی لوتفی پێغەمبەرە (د.خ).

-١١-

(١) واتە: ئەی ئەوکەسەی لە چاوی سەرم ونی، نەك لە چاوی دڵم، من دڵم بە تۆوە بەسراوە و هەمیشە دەستم پان کردووەتەوە، لە خوا دەپاڕێمەوە و چاوم بڕیوەتە رێگات بزانم کەی دێیتەوە بۆلام.

(٢) واتە: نازانم گیان سەختە و دەرناچێ، یا لە ئیدیعای دڵداریدا راست ناکا، وا هێشتا زیندووە و چاوەڕوانی گەڕانەوەی یارە لە سەفەر و لەتاو دووری یار نەمردووە!

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە هەندێ نوسخەدا بەمجۆرەیە:

عاشق، کە زیندە مایەوە تا یاری دێتەوە.

جــانانە ڕۆی و جــان و دڵم هــەردو دووبــەدووی
یارەبی چــی بکــەم بــە نــیساری کــە بێتــەوە! (٣)

ڕۆشن کــە چــاوی مــونتەزیرانت بــە گــەردی ڕێت
تۆ دێیو، نووری دیــدەیی مــن دێ بــە پێتــەوە (٤)

خــۆم و خــوێنــمت لە فکــر چــوو، دوعــا دەکــەم
ڕەنگی خوێنــی مــن کــە لە دەســتت نــەچێتــەوە (٥)

لەحزێکــی مــن لە ســەومەعەدا دیــبوو، ئــەمری دا
ئەو هەرزە گــەردە لەم دەرە دەرکــەن، نــەیێتــەوە (٦)

ئــینسافی دا کــە دی تــەبی عــیشقم لە شــیددەتا
حــەقیە وتــی: بــەم ئــاگرە گــەر بشــتوێتــەوە (٧)

---

(٣)نیسار: شاباش.

واتە: یاری گیانی بەگیانیم ڕۆیشت و گیان و دڵیشم دوابەدوای ڕۆیشتن. خوایە! نازانم ئەگەر هاتەوە چی بکەم بە شاباشی ڕێی؟.

(٤)واتە: من لەتاو دووری تۆ ئەوەندە گریاوم کوێر بووم. ئەگەر بێیت بۆلام و تۆزی ڕێت بچێتە چاوم، ڕۆشنایی تێ دەکەوێتەوە. سا توخوا بە هاتنت چاوی چاوەڕوانیکەرەکانت ڕۆشن کەرەوە.

(٥)مەبەستی لەوەیە تا نیشانەی تاوان بمێنێتەوە بۆ دوارۆژ.

(٦)لەحزێکی: لەحزەیێکی، تاوێکی. سەومەعە: پەرستنگا. هەرزەگەرد: ئەوەی بێکارە و لە خۆڕایی بسووڕێتەوە.

واتە: یار تاوێك منی لە بتخانەکەی خۆیدا دی، فەرمانی دا دەرمکەن و وتی: نەهێڵن جارێکی تر بچمەوە بەو ناوەدا.

لەحزێکی (ن): لەحزێ منی؛ تاوێ منی.

(٧)تەب: تا.

وەك شەو کشا بەسەر مەهی روخساریا خەتی
گیرا ئەم ئافتابە کە قەت بەر نەبێتەوە[٨]

«مەحوی» بە یادی تۆوەیە شوغڵی کە رۆیوی
غائیب لە دیدە بووا! بە خودا دڵمە پێتەوە...[٩]

-١٢-

دەوای ئەم نەفسە مەلعوونەت دەوێ، هەر دەردە وەك جیوە
کە هاتی کوشتن، ئەو رۆحی مەحز، ئەم جەوهەری زیوە[١]

لە دنیا تا دەگاتە ئاخیرەت کاریگەرە تیری
وەکوو تیری تەهەمتەن زامی پاك ئەمدیوو ئەودیوە[٢]

---

(٨) واتە: کە زوڵفی وەك شەو رەشی بەسەر مانگی روویا کشا، رۆژی رووی بەجۆرێ گیرا، هەرگیز بەربوونی نەبێ.

(٩) شوغڵ: کار، خەریكبوون.

واتە: مەحوی هەمیشە بەیادی تۆوە خەریکە کە رۆیشتووی و بەجێت هێشتووە، سا ئەی یاری لە دیدە ون بوو، بەخوا دڵم هەمیشە بە تۆوە بەندە.

شوغڵی (ن): شەغفی. شەغف: حەز و ئارەزوو.

-١٢-

(١) واتە: وەك چۆن جیوە تا لە جووڵە نەخرێ و نەمرێنرێ کەڵکی لێ وەرناگیرێ، نەفسیش تا نەکوژرێ چار ناکرێ. جاکە هاتی هەردوکیانت کوشت، جیوەکە وەك زیوی لێ دێ و نەفسیش دەبێ بە رۆحێکی پاك و بێ گەرد. بەشبەحاڵی مەسەلەی جیوەکە دەشگونجێ مەبەستی مەحوی ئیشارەتکردن بێ بەوە کە کیمیاگەرانی کۆن هەوڵی ئەوەیان دەدا زیو لە جیوە دروست بکەن.

(٢) تەهمتەن: ئازا و بەهێز، لەقەبی رۆستەمی زاڵە کە دەڵێن تیری بۆ هەرکەس وەشاندبێ ئەمدیوو ئەودیوی کردووە.

واتە: تیری نەفس لە هەرکەس بدا، لەم دنیایەوە دەروا و لەو دنیایەوە دەردەچێ و تووشی سزا و دەردی دنیا و قیامەتی دەکا، وەك تیری تەهمتەن کە لە هەرکەسی دابێ ئەمدیوو ئەودیوی کردووە.

لە ئـەحواڵ و مـەقامات ئـەر دوا خـۆ، خـۆ نـەگـۆڕێ لێت
هەر ئەو گورگە، «ئەبووزەیدی سورووجی» تەوری گۆڕیوە(٣)

عەلاوەی بوونە ڕۆح هەر بیکوژی، ئەعدا عـەدوو دەکـوژی
چ عەقڵە؟ دوشمنی وا پـەروەری، کـێ خـێری لێ دیـوە!(٤)

لە عیشوەی پـڕ فـەنی دنـیا مـەبە ئـەیمەن، کـە وەك نـۆشـی
بە تەفرەی مەی بە سەد دانـا قـەڕابـەی زەهـری نـۆشـیوە(٥)

---

(٣) ئەحواڵ: ئەو حاڵەی بەسەر ئـەهلی تـەسەووفدا دێ. مـەقامات: لە ئیستیلاحی ئـەهلی تەسەووفدا بەو قۆناغانە دەڵێن کە دەبێ ساڵێك بیانبڕێ کە بریتین لە «تـەوبە، وەرع، زوهـد، فەقر، سەبر، تەوەککول و ڕەزا». هەروا ئیشارەتیشە بو کتێبی مـەقاماتی حـەریری کـە پـەنجا پارچەیە قاسمی کوڕی عەلی بەسری دایناوە و یەکێکە لە شاکارەکانی ئەدەبی کۆنی عەرەب، خاوەنەکەی چەند ڕازێکی خەیاڵی بەدەمی ئەبووزەیدی سورووجییەوە تـیا دەگـێڕێتـەوە لە حاریسی کوڕی هومامەوە کە ئەوانیش دووکەسی خەیاڵین. لێرەدا مەبەست لە «مەقامات» ئەم مەعنایەیە هەرچەند بەهۆی بوونی «ئەحواڵ»ەکەوە ئیشارەت بۆ ئەو مەعناکەش کراوە. تەور: خوو و ڕەوشت.

واتە: خۆ ئەگەر هاتوو نەفست باسی ئەحواڵ و پایەی بەرزی کرد، نەکەی ئاگات لە خۆت نەبێ خۆیت لێ بگۆڕێ، چونکە لەڕاستیدا هەر نەفسە بەدەکەی جارانە و وەك ئەوگورگەیە کە ئەبووزەیدی سورووجی ڕەوشتی وای لە مەقاماتی حەریریدا بەدەمەوە دەگێڕێتەوە کە دوورە لە سروشتی گورگ.

(٤) پەروەری: پەروەردەکردن.

واتە: نەفس ئەگەر بیکوژی، جگە لەوەکە دەبێ بە ڕۆح، بەکوشتنی، دوژمنترین دوژمنانی خۆیشت دەکوژی... تاد.

پەروەری (ن): پەروەردەکردن.

(٥) ئەیمەن: ئەمین. قەڕابە: کووپەی شەراب.

واتە: هەرگیز لە نازی فێڵبازانەی دنیا ئەمین مـەبە، چـونکە وەك قـومێ ئـاو دەرخـوازدی کەسێ بدا، کووپەی زەهری بەناوی شەرابەوە بە قوڕگی سەد کەسی تێگەیشتوودا کردووە و هەڵی خەڵەتاندوون.

وەکوو «قەترینە» بەحرێ دین و دنیای پێشەکی لێ سەند
بە هەرکەس قەترەیە بەرماوە وەسڵێکی ڕەوا دیوە(٦)

وەکوو دێو ئیشی عەکسە، میهری قەهرە، شەربەتی زەهرە
فرییە، گەنمی هەر جۆ، شیری هەر دۆ، ڕۆنی هەر پیوە(٧)

کە دەستت بۆ لەسەر سەر نێ، سەر و ماڵت بە غارەت چوو
کە لێوی پێکەنێ، عالەم دەکا سەرشێت و کالیوە(٨)

لە مەکری ئەم عەجووزە و سیحری دێوی نەفس ئەمن «مەحوی»!
پەنا دەگرم بە زاتی ئەقدەسی بێچوونی نادیوە(٩)

---

(٦) قەترینە: «کاترینا»ی دووهەم «١٧٢٩ ـ ١٧٩٦ ی. ز»، ئەمپراتوورەی رووسیاکە ئافرەتێکی بەئاڵ و داو بووە، «پەتروس»ی سێهەمی مێردی لە فەرمانڕەوایی دوورخستەوە و خۆی جێگەکەی گرتەوە، چەند جار لە شەڕدا بەسەر عوسمانییەکاندا زاڵ بووە و پشتی زانایان و فەیلەسووفانی گرتووە لە وڵاتەکەیدا...

واتە: دنیا وەك قەترینەی ئەمپراتوورەی رووسیا وایە، ئەگەر دڵۆپێك وەسڵی خۆی بە کەسێك ڕەوا بینیبێ، پێشەکی پری دەریایەك دین و دنیای لێ سەندووە.

(٧) میهر: خۆشەویستی: قەهر: قاروقین. فریب: هەڵفریواندن.

واتە: ئەم دنیا هەموو ئیشی پێچەوانەیە و خەڵك هەڵدەخەڵەتێنێ.

(٨) کالیوە: ئەو کەسەی لێوی باری گرتبێ و توێکڵ فڕێدا. مەبەست دەردەدارە.

مەحوی لەم بەیتەدا بەراوردێکی ناسکی لە نێوان هەردوو شەرت و وەڵامی شەرتەکەدا کردووە، سەروماڵ بە تاڵانچوونی بەرابەر بە دەست بۆ لەسەر سەردانانی دنیا و سەرشێت و کالیوە بوونی بەرابەر بە پێکەنینی لێوی دنیا داناوە.

(٩) عەجووز: پیرەژن، مەبەست دنیایە. نادیوە: کەس نەدیتوو، مەبەست خوایە.

-١٣-

کـە بـێ لێوی لەسـەر لێوم بـنێ، ڕۆحـم لەسـەر لێوە
کـە لێوی لابـەرێ، ئـەڵبـەتتە ڕۆحـم دەردەچـێ پـێوە (١)

شەکەرباری، نمەك پاشی، ئـەگـەر بـبوایـە مـن دەمـوت:
کە غونچەی تازە پشکووتوو دەشوبهێ بەو دەم و لێوە (٢)

دەڵێ هـەرکەس بـبینێ یـار و ئـەغیاری بـە ئـەترافـا
خودا چین ئەم هەموو دێوە لە دەوری ئەم پەری شێوە! (٣)

هەتا ڕۆژە دەبێ بـۆ شـامی شـەو هـەوڵێ بـدا هـەرکەس
ئەگەر شاهەنشەهە ئەو ڕۆژە ڕۆیـی شـەو بـەبێ شـێوە (٤)

بەهارێ بوو جوانـی، بـوو بـە سـوخرەی پـاییزی پـیری
بەسەرچوو باغ و باقی ماوەوەی مشـتێ چـڵ و چـێوە (٥)

-١٣-

(١) واتە: ئەگەر یار بێ لێوی بنێتە سەر لێوم، لە خـۆشـیاندا گیانم دێتـە سـەر لێوم، ئـەگـەر لایشیبەرێ گورج لە تاوا گیانم پێیەوە دەردەچێ.

(٢) شەکەرباری: شەکر لێ بارین. نمەكپاشی: خوێ پرژاندن.

واتە: ئەگەر خونچەی تازە پشکووتوو قسەی شیرینی بکردایە و تامی لێوی مەیلە و سوێر بوایە دەموت: لە دەم و لێوی یار دەچێ.

(٣) ئەغیار: بێگانە.

واتە: یار ئەوەندە جوان و نازدارە، هەرکەس ببینێ و خەڵکی تریشی بە دەوردا ببینێ، لە دڵی خۆیدا بەراوردیان دەکا بە یەك و دەڵێ: خوایە ئەم هەموو دێو و درنجانە چین بەدەوری ئەم یارە پەری شێوەدا؟!.

(٤) واتە: پێویستە هەمووکەسێ بە درێژایی ڕۆژ هەوڵ بۆ خۆراکی شەوی بدا، ئەگینا ئەگەر شاهەنشایش بێ، مادەم ڕۆژەکەی بەخۆڕایی لێ ڕۆیـی، شـەو بـەبێ شـێو سـەر دەنێتـەوە. مەبەست لە ڕۆژ ژیانی دنیا و لە خۆراك کردەوەی باش و لە شەو پاش مردنە.

(٥) سوخرە: مایەی گاڵتە پێ کردن.

مەگەر شاری عەدەم، جێی وا تیا سەرگەشتە بم قاتە
بیابانە بەشی مەجنوونە، خاسی کۆهکەن کێوە [٦]

ئەمینی شێتییە «مەحوی» لە مەکری نەفسی ئەمماره
مەگەر رەحمی خودا دەمبەستی کا ئەم مارە ئەنگێوە [٧]

-١٤-

سەر کە جۆشێکی نەبێ، مـن زرکە تـاڵم بۆچـیە!
دڵ کە هۆشێکی نەبێ شـیشەی بەتاڵم بۆچـیە! [١]

☞

واتە: جوانی وەك بەهار وابوو، بوو بە مایەی گاڵتە پێ کردنی پاییزی پیری. ئێستا کە باغی بەهاری جوانی بەسەرچووە، مشتێ چڵ و چێوی لێ ماوەتەوە، بای پاییز لەملا هەڵی دەگرێ فڕێی دەداتە ئەولا...

(٦)سەرگەشتە: سەرگەردان.

واتە: جێی وا قات بووە سەری خۆم هەڵگرم و بۆی بڕۆم، مەگەر شاری نەبوونی، واتە جیهانی مردووان، چونکە بیابانە هەر بەشی مەجنوون دەکا و شاخیشە تایبەتییە بۆ فەرهادی کۆهکەن و هیچیان ئیتر جێی منیان تێدا نابێتەوە.

(٧)ئەنگێو: گەزندە.

واتە: مەگەر رەحمی خودا دەمی ماری نەفسی بەدکار بگرێ کە هەرچی بگەزێ زیرەی لێ هەڵدەستێنێ، ئەگینا ئەمین بوون لە نەفس شێتییە.

-١٤-

(١)زرکەتاڵ: کاڵەکی نەگەیشتوو کە هێشتا تاڵ و تفتە.

واتە: سەر ئەوکاتە بەڕاستی سەرە کە سەودای عیشقی تێدابێ. ئەگینا هیچی لە زرکەتاڵ زیاد نابێ کە کەڵکی هیچی پێوە نیە. دڵیش ئەوکاتە دڵی راستییە، کە هۆش و تێ گەیشتنی هەبێ، ئەگینا جیاوازی نابێ لە شووشەی بۆش.

زرکەتاڵ (ن): زرکەکاڵ.

دەرد و داغێکی دەروونی گەر ببێ، با رەنگ و روو
سیس و موغبەڕ بێ، کەماڵم بوو جەماڵم بۆچیە![٢]

تەجرەبەی عاشق بە سووتانی دەکرد ئەو زاڵمە
سەیری کەن ئێستا دەڵێ: مشتێ زوخاڵم بۆچیە![٣]

پێی بە سەرما ناکە بوومە خاکی رێی، گەردم شوکر
گەییە داوێنی، دەڵاڵی بای شەماڵم بۆچیە![٤]

داغی سینە و پێچ و تابی دوودی ئاهم خۆ هەیە
مۆر و توڕڕەی ئینپەراتۆر و قەڕاڵم بۆچیە![٥]

---

(٢) موغبەڕ: تۆزاوی.

واتە: ئەگەر دەروونم دەرد و داخی دڵداری تیابێ مەبەستم نیە رەنگ و رووم سیس و وەك تۆزاوی زەرد بێ، چونکە دەردەداری عیشق نیشانەی پێگەیشتنە و مرۆی پێگەیشتوویش جوانی سەروسیمای مەبەست نیە.

دەشگونجێ «کەماڵم» بە «کە ماڵم» بخوێنرێتەوە. لەم حالەدا «ماڵ» دەبێ بە تێگەیشتن مەعنای لێ بدرێتەوە کە «کەماڵ» دەگرێتەوە.

(٣) واتە: ئەو یارە ستەمکارە راستی خۆشەویستی دڵدارەکەی خۆی بەوە تاقی دەکردەوە کە ئاگری پێوە بنێ، کە لێیش دەبووەوە لە سووتاندنی، گوێی نەدەدایە و دەیوت ئەم مشتە خەڵووزەم بۆچیە؟!.

(٤) واتە: کە بووم بە خاك و لەسەر رێی یاردا کەوتم و پێی پیانام و تۆزەکەم گەیشتە داوێنەی، ئیتر تازە نامەوێ بای شەماڵ ببێ بە دەلاڵم و رێگام پێشان بدا بۆلای یار و تۆزم هەڵگرێ بیدا بە داوێنیا.

دەشگونجێ «دەلاڵی» نەبێ «دەلالەی» بێ، واتە رێگا پیشاندان. بەم پێیەیش مەعنا هەروەکوو مەعنا پێشووەکەیە.

(٥) پێچ و تاب: ئەڵقە و لوول خواردن. توڕڕە: مۆری شاهانە. ئینپەراتۆر: ئەمپەراتۆر. قەڕاڵ: پادشا.

واتە: لە سایەی داخی خڕی سینەم و هەناسەی هەڵکشاوی پێچ و لوولمەوە بووم بە پادشا و هیچ پێویستم بە مۆری خڕ و توغرای پێچ پێچی ئەمپەراتۆر و قەڕاڵەکان نیە.

خەڵق ئەوا مەجبووری دوو خۆ خستنی خەڵقن بە جان
من بە دڵ مەنفوورمە، روتبەی جەجاڵم بۆچیـە! (٦)

ماڵە پیتکێنێیە مـاڵ و، گـەینە حـاڵی خـۆیـە حـاڵ
من کەوا حاڵی بم، ئـیتر مـاڵ و حـاڵم بـۆچیە! (٧)

پڕ بە پێ زنجیری شێتی، داغی سەودا پڕ بـە سـەر
سەیری حاڵی خۆمە، سەیری زوڵف و خاڵم بۆچیە! (٨)

دەردەدار ئەڵبەت زوبانی دەرد و حەسرەت تێدەگا
چـاوی بـیماری دەزانـێ، نـاڵە نـاڵم بـۆچیە! (٩)

دڵ گلە و شەکوەی لە ئەشکەنجەی عەزابی زوڵفی یار...
کرد و ئەو فەرمووی: ئەدی زنجیری زاڵم بۆچیە! (١٠)

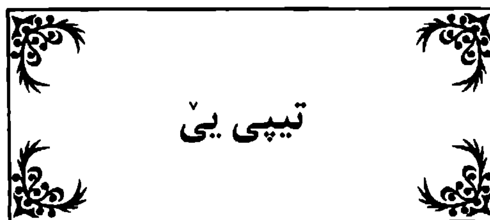
---

(٦) دوو: دوا، شوێن. مەنفوور: بێزراو. جەجاڵ: دەجاڵ.
واتە: خەڵك بە دڵ و بە گیان حەزیان لەوەیە خەڵکی‌تر بخەنە دووی خۆیان، بەڵام من ئەم خەڵك شوێن کەوتنەم وەك شوێن کەوتنی دەجاڵ دێتە پێش چاو و هیچ حەزم لێ نیە.
(٧) ماڵە پیتکێنێ: ماڵۆچکە کردنەوەی منالان.
واتە: ماڵی دنیا وەك ماڵەقوڵەی منالان وایە و چۆنیەتی وەزعیش ئەنجامەکەی مردنە، جا من کە لەمە گەیشتبم، ئیتر دەبێ ماڵ و حاڵم بۆچی بێ؟!.
(٨) واتە: لەبریتی سەیری زوڵفی یار، سەیری ئەو زنجیرانەی شێتی دەکەم کە لە پێمدان و لەبریتی سەیری خاڵی، سەیری ئەو داخانەی سەودا دەکەم کە بەسەرمەوەن.
(٩) واتە: چاوی نەرمی یار تێدەگا من بۆچی دەناڵێنم، چونکە چاوی نەرم پێیشی دەوترێ بیمار و، بیمار و دەردەداریش یەك مەعنایان هەیە و مەسەلەی کوردیش دەڵێ: دەردەدار ئاگای لە حاڵی دەردەدارە.
(١٠) ئەدی: ئەی کە واتە.
واتە: یار لە وەڵامی گلەیی و شکاتی سزای زوڵفی یاردا وتی: ئەی ئەگەر زوڵفم بۆ ئازاردانی دڵداران نەبێ، بۆچیمە!؟.

حـاڵە بـەدحاڵی لە شـوێن و، مـاڵە وێرانـی لە دوو
«مەحویا»!گەر ئەهلی حاڵی، حاڵ و ماڵم بۆچیە![١١]

---

(١١) مەعنای ئەم بەیتەش لە چەشنی مەعنای بەیتی حەوتەمە.

تیپی یێ

-١-

نـەڵێ مـەردم کـە دنـیا پشـتی لەو، ئـەو روو لە دنـیا بـێ
کـــە پـووری زاڵە، بـۆچـی پـیرە زاڵی پـێ رەزا نـابێ! (١)

لە دەروێش و لە شـــا ئـــەم فـاحیشە ئـاخر دەکـا حـاشا
گەر ئەهلی غیرەتی، بەر لەو لە خۆی و ئەهلی حاشا بێ (٢)

ئەگەر تاجت لەسەر کا، سـەرتی پـێوە قـووتئەدا ئـاخر
موبارەك کەی دەبێ ئەو خەلعەتەی وا خەلعی لەدوا بێ (٣)

سبەی، خاکت بەسەر، وەك من دەبێ «تَحْتَ الثَّرىٰ» بێ جێت
بڵا ئەمڕۆ کە خەوتی مەسنەدت تـەختی سـورەییا بـێ (٤)

-١-

(١) پوور: کوڕ. پیر زاڵ: پیری موو سپی، پتر بۆ ژنان بەکار دێ، لێرەدا مەبەست لێی دنیایە کە لەبەر کۆنی وای پێ وتراوە.

واتە: ئەوکەسەی کە رووی کردووەتە دنیا و کەوتووەتە هەڵپە بۆی، بەڵام ئەو پشتی تێ کردووە و گوێی ناداتێ، بۆی نیە ئیددیعای مەردایەتی بکا، چونکە مەرد ئەوەیە ئەگەر دنیایش رووی تێ بکا، ئەم گوێی نەداتێ. سەرەڕای ئەوە ئەگەر راست دەکا مەردە و لە چەشنی رۆستەمی کوڕی زاڵە، بۆچی پیرەژنێکی وەك دنیای پێ رازی نابێ.

(٢) فاحیشە: ئافرەتی خراپ، مەبەست لێی دنیایە.

واتە: دنیا وەفای بۆ کەس نیە و وەك ئافرەتی خراپ وایە لای کەس ئۆقرە ناگرێ. جا ئەگەر مەردی، بەرلەوەی ئەو لە تۆ حاشا بکا تۆ دەس لە خۆی و لە هەموو ئەوانەی لەگەڵینی، هەڵگرە.

(٣) خەلعەت: خەڵات. خەلع: داکەندن و داڕنین.

(٤) «تَحتَ الثَّرىٰ»: ژێر گڵ. مەسنەد: پاڵپشت. سورەییا: ناوی ئەستێرەیەکە.

واتە: هەرچەند ئەمڕۆ کە ساغیت پایەت ئەوەندە بەرز بێ پاڵ بـە ئـەستێرەی سـورەیياوە بدەی، سبەینێ دەبێ وەك من بمری و بچیتە ژێر گڵ.

لەبەر هەر دادەڕنرێ جل، چ پیناوی، چ چیناوی
دەبێتە لوقمە پاقلە یا پاقلاوا بێ (٥)

برا، فکری چرا، کیبریتی فرسەت تا لە دەستایە
شەوی یەلدا لەپێشە، ڕۆژی عومرت وەختە ئاوا بێ (٦)

بکەین ئاهو فوغان و ئاگرێ بەردەینە خان‌ومان
خەراباتی مەحەببەت حەیفە بێ ئاشووب و غەوغا بێ (٧)

لەگەڵ فەریاد و گریە حازرە فەریادڕەس «مەحوی»
«لِیَبْكُوا» ڕێ دەدا پیری تەریقەت تیفلی ساوا بێ (٨)

---

(٥) پیناوی: جلی پینە کراو. چیناوی: قەیفەی تاقمەکار. لوقمە: پاروو.
واتە: بێ‌نرخ و بەنرخ سەرەنجامی هەر فەوتانە.

(٦) کیبریت: شقارتە. یەلدا: تاریك.
واتە: برا! تا شقارتەی هەلت بەدەستەوەیە، بیر لە داگیرساندنی چرایەك بکەرەوە بۆ خۆت و کردەوەیەکی چاك بکە، چونکە ها نزیکە ڕۆژی عومرت ئاوا بێ و شەوی تاریکی ناو قەبر بگاتە بەرەوە.

(٧) خان‌ومان: لە دوو وشەی «خان» و «مان» پێك هاتووە کە هەردوو واتە خانوو. بە مەعنای ژن و منداڵیش بەکاردێ.
واتە: نابێ کاولە مەیخانەی جێگەی خۆشەویستی کە ناو دڵمانە هەرگیز بێ‌هەراو ئاژاوە بێ، کەواتە با دەس‌کەین بە هاوار و ناڵەی بەسۆز و بە هەناسەی گەرمان ئاگر بەردەینە ماڵمان و هەرچی تیایە.
دەتوانرێ «خان‌ومان» بە «خانوومان»یش بخوێنرێتەوە.

(٨) واتە: مەحویا، ئینسان کە گریا دەس‌بەجێ ڕەحمی خودا دەگاتە فریای. ئایەتی: ﴿فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيراً﴾یش کەواتە با ئەم خەڵکە کەم پێبکەنن و زۆر بگرین، ڕێگای پیری تەریقەت دەدا وەك منداڵ بگری، بۆیە بە ڕیشی سپیەوە دەست دەکا بە گریان.

-٢-

دڵم دەرهات و تۆ هەر دەر نەهاتی!
نەهاتی، هەر نەهاتی، هەر نەهاتی! (١)

کە ئەم خەندە و قسە و لێوەت هەیە تۆ
لەباتی شەککەر و نوقڵ و نەباتی (٢)

دەدەی وادەم بە قەتڵ ئەمڕۆ، سبەی هیچ
ئەتۆ شاهی، چییە وا بێ سەباتی! (٣)

لە دنیا جەننەتی خۆ دیوە هەرکەس
کە تۆ بی حازری وەختی وەفاتی (٤)

ئەگەر ڕۆژە، بتی من! هەر بتێ بێ
سەرەوژێرە کە تۆ وەك ڕۆژ هەڵاتی (٥)

-٢-

(١)ئەم چەند بارە کردنەوەی ڕستەی «هەر نەهاتی»یە جێگەیەکی زۆری گرتووە بۆ ڕێبڕین لەوە کە خوێندەوار وا تێبگا ئەم نەهاتنە تەنها بۆ ماوەیەکی کەم بووە و پاشان بڕاوەتەوە.

(٢)لەم بەیتەدا لەف و نەشری مورەتتەب هەیە، شەککەر بۆ خەندە و نوقڵ بۆ قسە و نەبات بۆ لێو دەگەڕێتەوە.

(٣)سبەی هیچ: کەچی سبەینێ جێبەجێی ناکەی. بێ سەباتی: زوو پەشیمان دەبیتەوە و لەسەر قسەی خۆت نامێنیتەوە.

(٤)واتە: ئەوەی تۆ لە سەرەمەرگدا لای بی، لە دنیای ڕۆشندا بەهەشتی بە چاوی خۆی دیوە.

(٥)واتە: ئەی بتەکەی من، هەرکە تۆ وەك ڕۆژ هەڵهاتی، هەر بتێکی تر لەو ناوەدا بێ سەرەوژێر دەبێ با وەك ڕۆژیش جوان بێ.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەوە کە پێغەمبەر (د.خ)، پاش گرتنی مەککە چووە ماڵی حەرەم و بتەکانی هەموو خست و سەرەوخواری کردنەوە.

که خزر ئەو خاك و خۆڵی بەردەرەی دی
وتی: تۆ خاکی یا ئـاوی حـەیاتی؟! (٦)

روخـیشی کـردە ئـەولا، دەیشـی پرسی
بە شۆخی، شاهی من، تۆ بۆچی ماتی! (٧)

کە داغـی سـینەمی دی، دەردی دامـێ
وتی: مۆرت هەیە، ساحیێب بـەراتـی (٨)

کـە شـیرین و تـەڕی دی شـیعرەکـانم
وتی: «مەحوی» کە میراوی فـوڕاتـی (٩)

-٣-

لە تـاو ئـەعدا عـەدوو بـەر نـیوە دوژمـن ئـیلتیجا بـارێ
لە چـنگی گـیانەڵاوی فـیرقەتا مـاوم، ئـەجەل، چـارێ! (١)

---

(٦)واتە: خدری زیندە بە هەزار زەحمەت و دەردیسەر ئاوی حەیاتی دۆزییەوە.کە پاشانیش خاکی بەردەرگای تۆی دی پەشیمان بووەوە کەوا هەر لە سەرەتاوە نەهات لەباتی ئاوی حەیات لەو خاکە بخوا و سەری سووڕ ماکە ئاخۆ ئەو خاکە خاکی خاك ئاساییە یان ئاوی حەیاتە.
(٧)واتە: یار روویشی دەکرد بەولاوە و بێپەروایش لێی دەپرسیم: بۆچی ماتم، وەك بڵێی نەزانێ لەبەر دڵڕەقی ئەو ماتم.
(٨)واتە: کە یار داغی وەك مۆری سینەمی دی، ئەویش دەردی دامێ و وتی: مادەم مۆرت هەیە، با خاوەنی بەراتیش بی کە دەردەکانی منە، چونکە ئەوەی خاوەن مۆربێ دەبێ بەراتیشی بێ.
(٩)میراو: ئەوەی دابەشکردنی ئاوی بە سەر زەراعەتکاراندا بە دەستە.
واتە: کە یار شیعرەکانمی دی چەند تەڕ و شیرینن، وتی: بەڕاستی مەحوی میراوی ئاوی فوڕاتە.مەبەستی ئەوەیە شیعرەکانی مەحوی لە پاراوی و خۆشیدا لە ئاوی فوڕات دەچن کە «فوڕات» واتە سازگار و شیرین و، خۆیشی بەو پێیە کە خاوەنی ئەو شیعرانەیە لە میراو دەچێ.

-٣-

(١)بارێ: جارێ. گیانەڵاو: گیانەڵا.

بەڵا هەروەك كولە دابارییە سەر مەزرەعەی ئومێد
مەگەر ئەو تیپی موژگانە بكەن وەك عەینەمەل چارێ (٢)

ئەسیری زوڵفە دڵ، ئەی بازی غەمزە، غیرەتێ، حەیفە
زەلیل ئەم عەندەلیبە كەوتووە بەردەستی قەل، چارێ! (٣)

نە پێیەك هەڵگرێ شوێنی، نە دەستێ گەییە داوێنی
خودا! دەرحەق بە ئەحواڵی منی بێ پاو و پەل، چارێ! (٤)

☞

واتە: جاری وا دەبێ ئادەمیزاد لە تاو دوژمنی بێئامان پەنا دەباتە بەر نیوە دوژمن. كەواتە ئەی ئەجەل وەرە بمكوژە و چارێكی دەردم بكە، چونكە لە دەستی گیانەڵای دووری یاردا گیرم خواردووە، نە ئەوەتە لێم لادا و بگەم بە یار و، نە ئەوەتە بە تەواوی بمكوژێ و رزگارم كا.

ئەم بەیتە لەف و نەشرێكی مورەتتەبی تیایە، «گیانەڵاوی فیرقەت» بۆ «ئەعدا عەدوو» و «ئەجەل» بۆ «نیوە دوژمن» دەگەڕێتەوە.

(٢) عەینەمەل: باڵدارێكی رەشە لە چۆلەكەیەكی قەڵە و گەورەترە و زۆر دوژمنی كوللەیە و پۆل پۆلیش بە كۆمەڵ دەفڕن، زیانیشی بۆ مێوە زۆرە... هەر ساڵێك كوللە زۆر بێ دەنێرن لەو وڵاتانەی عەینەمەلیان تیایە، ئاوی كانی دەهێنن و بە دەغڵودان و ناوباخیدا دەپرژێنن، گوایە عەینەمەل بەدوای ئاوی وڵاتەكەی خۆیدا دێت و ئیتر دەست دەكا بە قەلاچۆكردنی كوللە لەو شوێنەدا كە ئاوەكە كراوە بە دەغڵودان و ناوباخیدا.

واتە: بەڵا وەك كوللە بەسەر كێڵگەی هێوامدا داباریوە، مەگەر رزی برژانگی رەشی یار چارێكم بكا و بێ وەك عەینەمەل بدا بەسەر ئەو بەڵایەدا و بیفەوتێنێ.

(٣) عەندەلیب: بولبول.

مەحوی لەم بەیتەدا دڵی خۆی شوبهاندووە بە بولبول و، زوڵفی یاری شوبهاندووە بە قەلەڕەش و، غەمزەی چاوی یاری داناوە بە باز و داوای لێ دەكا بێت بولبولی دڵی لە قەلەڕەشی زوڵفی یار رزگار بكا.

(٤) واتە: نە پێیەك هەبوو، خواهگورجوگۆڵ بێ یا خاو و خلیچك، بتوانێ شوێن پێی یار هەڵگرێ و بزانێ لەكوێیە و پێی بگات و، نە دەستێك هەبوو، خواهكورت بێ یا درێژ پێی بكرێ لە داوێنی گیر بێ... سا خوایە چارێكی منی بەستەزمانی بێ دەست و پێ بكە.

دەستی (ن): دەستم.

عـــیلاجی دەردی عـــاشق بـۆتـە خـاسەی ئـەو دەم و لێوە
شیفای ئەمرازی سەودا خاسیەت، چەشمەی عەسەل، چارێ! (٥)

مـــەگـەر قـەتعی نـەفەس چـاری بکـا، وەرنـا نـیە هـەرگیز
لە پێوەندی کەمەندی پڕ خـەمی تـوولی ئـەمەل چـارێ (٦)

لەگەڵ ئەم عیلمە «مەحوی» داغداری جـەهلە، تـۆ تـەوفیق!
تەبیبی بـۆ مـەریزی دەردی عـیلمی بـێعـەمەل چـارێ! (٧)

-٤-

ســـــەروی رەوانـــە قـامەتی لاوی رەوانـدزی
ئـــافاتی جـــانە غـــەمزەیی چـاوی رەواندزی (١)

---

(٥)چەشمە: کانی.
واتە: تەنها دەم و لێوی یار چاری دەردی دڵداری پێ دەکرێ، چونکە دەم و لێوی یار وەك سەرچاوەی هەنگوێن وایە و دەردی عیشقیش دەردی سەودایە و دەرمانی سەودایش هەنگوێنە.
(٦)پێوەند: ئەوەی پێی پێ دەبەسترێتەوە. پڕ خەم: پڕ لە پێچ و لوول و گرێ کوێرە.
واتە: لە گیان دەرچوون بەولاوە هیچ چاری نەفس ناکا و لە کـەمەندی ئـاڵۆزکـاوی هـیوا درێژی رزگاری ناکا.
(٧)واتە: مەحوی لەگەڵ ئەوەشدا کە ئەم هەموو راستییە دەزانێ، خۆی بـە دەردی نـەزانـی گرفتار بووە. سا ئەی تەوفیقی خوا چارێکی بکە چونکە هەرتۆ تیمارکەری دەردی زانینی بێ رەفتار پێ کردنی.

-٤-

(١)واتە: باڵای لاوی رەواندزی وەك داری سـەروی قـنج بـەرزە و نـاز و ئـیشارەتی چـاوی گیاندزی، دڵدار بەکوشت دەدا.
دیارە مەبەستی مەحوی لە «لاوی رەواندزی» شۆخێکی تایبەتی خەڵکی رەواندز بووە.

لەو نـــاسیحانی ئــێمــە کـە بـۆ دڵ دەدەن بـە دز
دڵڕەنـــجە بـــوو نـــیگارم و دیـــنی لەوان دزی (٢)

مەجنوونی جیلوەی ئەو پەرییەم دیوە هەرچی دی
یەغماگـەرێکـە عـەقڵی لە پـیر و جـەوان دزی (٣)

وەك کـارەبا لە کـا کـەششی جـەزبی حـوسنی تـۆ
ســـەبری بـەدزیەوە لە مـــنی نـــاتەوان دزی (٤)

لێشـــاوی بـەستووە بـەڕووا «مـەحویا»! ســروشك
داخـــۆ چـــبێ قـــەراری لە ئـــاوی ڕەوان دزی! (٥)

---

(٢) دڵڕەنجە: دڵ ئێشاو. نیگا: یاری وەك وێنە جوان.

واتە: یاری وەك وێنە جوانم دڵی لەو ئامۆژگاریکەرانە ئێشا کە لۆمەی ئێمـەیان دەکـرد و دەیانوت: بۆچی دیڵن یار دڵتان بدزێ و دینی ئەوان خۆیشیانی دزی و عـاشق و گـیرۆدەی خۆیی کردن.

(٣) یەغماگەر: تاڵانکەر.

واتە: ئەو یارە ئەوەندە جوانە عەقڵی پیر و لاوی هەموو بەتاڵان بردووە. هەرکەسم دیوە بە دەرکەوتنی ئەو شێت بووە.

(٤) کەشش: ڕاکێشان. ناتەوان: بێ دەسەڵات.

واتە: وەك کارەبا چۆن کار دەکاتە کا و ڕایدەکێشێ بۆلای خۆی، جازیبەی جوانی یاریش ئاواکاری لە من کرد و ڕایکێشام بۆلای خۆی و بەدزییەوە سەبری لە منی بێدەسەڵات دزی و ئۆقرەی لێ بریم.

(٥) سروشك: فرمێسك. قەرار: ئۆقرە. ڕەوان: جاری.

واتە: جاران فرمێـسکی چاوم بە ئارام بـۆ خـۆی دەڕژا و بـە جـۆگـەلەی خـۆیـدا دەهـاتە خوارەوە، بەڵام ئێستا لێشاوی کردووە و بە هەمولایەکی ڕوومدا بڵاو بووەتەوە. نازانم دەبێ چی بێ جۆگەلەی ئەسڵی لەم ئاوە جارییە بڕیبێ و هەموو سەر و ڕوومی پێ گرتبێتەوە!.

-٥-

به نۆشی جانی وەردەگرم پیاڵەی زەهری هەر نێشێ
به دەردی دڵ بچم گەر بێ له جەوری تۆ دڵم بێشێ (١)

بەوەم زانی له باغا چقڵی گوڵ هەڵچەقیە داوێنی
کە لێرە دڵ له سینەمدا برینی نەشتەری دێشێ (٢)

شوکر یار ئیزنی دام هەم گریە کەم هەم قوڕ بە سەردا کەم
بە جارێ شاهی من بەحر و بەڕی بەخشی بە دەروێشێ (٣)

لەمێ مەیدانی عیشقە، کلکە رێوی ریشی تۆ، زاهید
چ بێ قەدری؟ دەبێ گەر شێری بێتێ کلکی راکێشێ (٤)

-٥-

(١)نێش: ئازار.

واتە: پیاڵەی زەهری هەر ئازارێك کە بەهۆی عیشقەوە تووشم ببێ، بە نۆشی گیانمی دادەنێم. خوایش بکا ئەگەر دڵم لە جەور و ستەمی یار بێشێ، بە دەردە دڵ بمرم.

(٢)واتە: بەوەدا زانیم کە دڕکی گوڵی ناوباخ بە داوێنەی یاردا چەقیوە، دڵم لە سینەمدا هاتە ژانی برینداربوونی نەشتەر لێدان.مەبەستی لەوەیە لەگەڵ یاردا بەجۆرێك بوون بە یەكدڵ و یەك گیان، هەرکامیان ئازارێکی تووش ببێ، ئەویشیان دەستبەجێ هەستی پێ دەکا.

مەحوی لەم بەیتەدا زیادەڕەوییەکی ورد و ناسکی کردووە کە ئەوەتە گوڵی بە چقڵ ناو بردووە. مەبەستی لەمە ئەوەیە یار ئەوەندە ناسکە تەنانەت گوڵ بچەقێتە داوێنی، کە گوڵ ناچەقێ بە مرۆدا و داوێنیش ئەندامی لەش نیە تا هەست بکا، وەك دڕك بە لەشیا چەقیبێ وایە...

(٣)گریە: گریان.

مەبەستی ئەوەیە کە یار رێگای گریان و قوڕ بە سەری خۆدا کردنی دام، ئیتر ئەوەندەی ئاوی دەریای هەموو جیهان دەگریم و ئەوەندەی خۆڵی هەموو جیهان قوڕ بە سەر خۆمدا دەکەم. بەمجۆرە منی هەژار دەبم بە خاوەنی بەڕ و بەحری هەموو جیهان.

(٤)لەمێ: لەم.

وتم: روخسەت دە جانا، دا بە قوربانی لەبت کەم جان
وتی: بەحرێکی شەهد ئەڵبەت دەنیشێ پێیەوە مێشێ(٥)

خودا گرتوو دڵم، چۆتن بەگژ شۆر و شەڕی عیشقا
بە نەسسی ئایە ئەفلاك و زەمین ئەم بارە ناکێشێ(٦)

سەنەد بێ مۆر و خەت دەعوی مەحەببەت کردنە «مەحوی»
تەعەششوق، بێ دڵێکی داغدار و سینەیی رێشێ(٧)

☞

واتە: کاکەی بەدیمەن دەست لە دنیا داشۆردووا! دەبێ ریشی وەك کلکە رێوی تۆ قەدری لەم مەیدانی عیشقەدا چی بێ، کە ئەوەندە بە سام و شکۆیە تەنانەت ئەگەر شێریشی تێ بێ، دەبێ سەر شۆڕ کا و کلکی بەدوای خۆیدا بەکێش کا تیایدا. مەبەستی لەوەیە ریشی «زاهید» لە مەیدانی خواناسی راستەقینەدا وەك کلکە رێوی وایە لەناو کۆمەڵی شێراندا.

(٥) جانا: گیانەکەم. دا: تا. شەهد: هەنگوێنی پاڵفتە.

واتە: بە یارم وت: گیانە رێگام بدە گیانم بکەم بە قوربانی لێوت. ئەویش لە وەڵامدا وتی: رێت لێ ناگرم گیانت بکەی بە قوربانی لێوم، چونکە لێوی من لە شیرینیدا وەك دەریای هەنگوێنە و گیانی تۆیش وەك مێشە و، دەریایەك هەنگوێنیش دەبێ مێشێکی هەر پێوە بنیشێ و کە پێیشیەوە نیشت پێیەوە دەرناکەوێ.

(٦) چۆتن: چووە.

واتە: دڵەی خوا گرتووم بەگژی شۆر و هەرای دڵداریدا چووە و خۆی خستووەتە ئەو مەیدانە، ئاگای لەوە نیە کە خوا خۆی لە قورئانا فەرموویەتی: ئەم بارە بارێکی ئەوەندە قورسە ئاسمان و زەوی پێیان هەڵناگیرێ.

مەحوی لەم بەیتەدا ئیشارەت بۆ ئایەتی: ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ أَشْفَقْنَ مِنْهَا وَ حَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاً﴾ کردووە و ئەمانەتی بە عیشق مەعنا لێداوەتەوە. مەعنای ئایەتەکە ئەوەیە: ئێمە ئەمانەتمان دا بەسەر شانی ئاسمان و زەوی و شاخەکاندا، کەسیان هەڵیان نەگرت و سامیان لێ نیشت، ئادەمیزاد لە ئەستۆی خۆی گرت. بەڕاستی ئادەمیزاد ستەمی لە خۆی کرد و سوودی خۆی نەزانی.

(٧) سەنەد: قەباڵەی خاوەنێتی زەوی‌وزار و موڵك و شتی واکە باسی ئەو خاوەنێتییەی تیا

☜

-٦-

حەقی بوو دڵ لە کۆیا ما بە سینەی ئێمە نارازی
کە عاسی قەسری خولدی دی بە جێ ئەڵحەد نەما رازی (١)

چووە چوو، خۆ نەهاتوو نادیارە، حاڵە ماڵت بێ
بەس ئەم نەقدە بکە سەرفی غەمی موستەقبەل و مازی (٢)

ببینن گەر لە ساقی ناز و عیشوێك، ئێمە دەیبینین
بە مەی نۆشی دەدەن فتوا بە مەستی موفتیو قازی (٣)

نووسرابێ و پیاوانی باوەڕ پێ کراو مۆریان کردبێ.

واتە: ئیددیعاکردنی دڵداری بێئەوەی ئەوکەسە دڵێکی داخدار و سینەیەکی بریندار بێ، وەك قەباڵەیەك وایە کە نە هیچی لێ نووسرابێ و نە مۆری هیچ کەسێکی پێوە بێ. دیارە قەباڵەی وایش هیچی پێ ئیسپات ناکرێ.

-٦-

(١) قەسری خولد: ئەوکۆشکەی دانیشتوانی هەرگیز نامرن، بەهەشت.

واتە: دڵەی یاخیبووم ناحەقی نیە سینەی وەك ئەڵحەدی قەبر تەنگمی بەجێهێشتووە و نایەوێ و لە بەردەرگای ماڵی یاردا ئۆقرەی گرتووە. کێ دیویە گوناهبار بەهەشتی دەسکەوێ و رازی بێ لە گۆڕی تەنگ و تاردا بمێنێتەوە.

(٢) نەقد: نەخت. موستەقبەل: دوارۆژ. مازی، [«ماضی»]: رابوردوو.

واتە: ماڵ ئەوەیە ئێستا بەدەستەوەیە و نان ئەو نانەیە ئەمڕۆ لە خوانە، چونکە ئەوەی رۆیشتووە، تازە رۆیشتووە و بەسەر چووە و لەدەس چووە. ئەوەش کە هێشتا نەهاتووە، دیار نیە و کەس نازانێ چۆن دەبێ. کەواتە نەختینەی ئێستاکەت کەم خەرج بکە لە خەفەت خواردندا بۆ لەمەوپێش و لەمەوپاش.

نەقدە (ن): حاڵە.

(٣) عیشوێك: عیشوەیەك، نازێك.

واتە: موفتی و قازی کە ئێستا فتوای دارکاری کردنی سەرخۆشان دەدەن، ئەگەر ئەو ناز و عیشوەیە ببینن کە ئێمە لە دەستی پیاڵەگێڕی مەی دەیبینین، خۆیشیان سەرخۆش دەبن و بە سەرخۆشییەوە فتوا دەدەن کەوا خواردنەوەی مەی حەلاڵە.

لە نان و ئاو ئەوا ئیمساکیە مردووش، ئەرێ زاهید
چ عوجبێکە، ئەمەندە بۆ دەنازی تۆ بە مورتازی؟(٤)

قسە و باست لە عیرفانە، کەچی دنیایە مەنزوورت
لە عینوانی جەواهیرجۆییایی و روو لە ئەعرازی(٥)

قسە گەر عیقدی گەوهەر بێ، غەرەز دەیکا بە خەرموهرە
چ تەئسیرێ لە وەعزتدایە واعیز، وا پڕ ئەغرازی!(٦)

مەبە «مەحوی» بە رووپێدانی یاری عیشوەگەر مەغروور
وەکوو دنیا سەباتێکی نیە ئیقبال و ئیعرازی(٧)

---

(٤) ئیمساك: خۆگرتن لە خواردن. عوجب: خۆ بە گەورە زانین. مورتازی: ڕیازەتکێشان و خۆگرتن لە خواردن بۆ مراندنی نەفس.

واتە: زاهید خۆی هەڵدەکێشێ کەوا هیچ ناخوا و ڕیازەت دەکێشێ. بەڵام ئەمە هیچ سەیر و مایەی شانازیکردن نیە، چونکە مردوویش هیچ ناخوا. مەبەستی لەوەیە زاهید لە بێ کارەییدا هیچی لە مردوو زیاد نیە.

(٥) مەنزوور: مەبەست. جەواهیر: جەمعی جەوهەرە کە لە ئیستیلاحی فەلسەفییەکاندا ئەوەتە بوونی بەسرابێ بە خۆیەوە. ئەعراز [«اعراض»]: جەمعی عەرەزە کە ئەویش لە ئیستیلاحی فەلسەفییەکاندا ئەوەتە بوونی لەسەر شتێکی تر وەستابێ.

واتە: کاکەی بەدیمەن دەست لە دنیا داشۆردوو! تۆ بە دەم باسی خواناسی دەکەی، کەچی مەبەستی ڕاستەقینەت دەستکەوتنی دنیایە و بەدیمەن بەدوای جەوهەردار دەگەڕێت، کەچی لە ڕاستیدا ڕووت لە عەرەز کردووە.

(٦) عیقد: ملوانکە. غەرەز: نیاز، مەبەست لە نیازی خراپە. خەرموهرە: مووروەکەرانە.

واتە: قسە ئەگەر مەعناکەشی ئەوەندە ورد و جوان بێ وەك ملوانکەی گەوهەر وابێ، مادەم قسەکەرەکە غەرەزی لە دڵدا بێ، قسەکانی نرخیان نامێنێ و وەك مووروەکەرانە دیار دەدەن. کەواتە کاکەی ئامۆژگاریکەر، دەبێ ئامۆژگارییەکانی تۆ چ کارێك بکەنە سەر دڵ، مادەم خۆت دڵت ئەوەندە پیس بێ و پڕ بێ لە کینە؟!.

(٧) عیشوەگەر: عەیار و بەناز. مەغروور: بایی. ئیقبال: ڕووتێکردن. ئیعراز: پشت تێ هەڵکردن.

-٧-

پـیری نــوفووزی کـرده بـەدەن، بـەسیە تـەنبەڵی
دەرچۆ لە خـانوێ کـە خـەلەل گـەییە تـەنبەلی (١)

قــەیکردنی سـوراحـی ئـەگـەر تـێبگـەی، دەڵێ
دڵ تێکەڵ هاتنە لەگـەڵ ئـەم خـەڵکـە تـێکـەڵی (٢)

وا دڵ بە داغـم ئـەز لە رەقـیب، ئـەر سـەری بـڕن
بۆ ئەکلی لەحمی ئەو سەگە من دەبمە حەنبەلی (٣)

-٧-

(١) نوفووز: کار. خەلەل: زەدەیی. تەنبەل «ی دووهەم»: بنچینە.

واتە: لەشی ئادەمیزاد وەك خانوو وایە و خانوونشینەکە گیانیەتی. جا هەروەك چۆن ئەگەر خانوویەك بنچینەکەی زەدە بوو ترسی رووخانی لێ دەکرا، دەبێ ئەوەی تیایەتی بەجێی بهێڵێ، ئادەمیزادیش کە پیر بوو ئەوە بنچینەی لەشی زەدە بووە و دەبێ گیانی دەرچێ. کەواتە تۆیش ئەی مەحوی، کە پیری کاری تێ کردووی، با بەسی بێ تەمەڵیکردن لە فەرمانبەرداری خوا و روویەکی تێبکە.

لە نێوان «تەنبەڵی» و «تەنبەلی»دا وشە ئارایییەکی ناسك هەیە.

(٢) قەیکردن: «قَیء»کردن، رشانەوە. سوراحی: ئەو قاپەی مەیی لێ دادەکەن.

مەحوی لەم بەیتەدا مرقەمرقی شەرابی لە کاتی داکردندا لە سوراحـی، شـوبهاندووە بـە قلْپوقۆپی رشانەوە و دەڵێ: سوراحی کاتێ کە شەرابی لێ دادەکرێ، دەکەوێتە مرقەمرق... ئەوە ئەگەر لێی حاڵی ببی، دەڵێ: تێکەڵبوون لەگەڵ خەڵك مایەی دڵ تێکەڵ هاتنە، ئەگـینا ئەگەر من نەکەوتمایەتە دەستی کەس و شەرابیان لێ دانەکردمایە، ئەم مرقەمرقەم لەچی بوو؟.

(٣) ئەز: من. حەنبەلی: پەیڕەوەکانی ڕێڕەوی پێشەوا «ئەحمەدی کوڕی حەنبەل».

واتە: من داخی بەدکاری سەگ ڕەوشتم ئەوەندە لە دڵدایە، ئەگـەر سـەریبڕن دەبـم بـە حەنبەلی بۆئەوەی گۆشتی ئەو سەگە بخۆم.

دیارە مەحوی لەم بەیتەدا وای داناوە کە خواردنی گۆشتی سەگ لای حەنبەلییەکان حەڵاڵە، بەڵام ڕاستەکەی ئەوەیە نەك لای حەنبەلییەکان، بەڵکوو لای مالیکییەکان، سەگ دەمی نەبێ

تەرسا بە دینی ئەو یەدی بەیزایە بوونە جووی
بۆ کوشتنم کە دەستی دەرێنا لە باخەڵی(٤)

دنیا بەتەوسەوە دەمی مەرگی وتی کە «ذُوالْ
قَرْنَیْن»ی دی زەلیلە، لە کن خۆت ئەتۆ کەڵی(٥)

زاهید چیە، هەیە گەبەڵی ریش و تووکەسەر
ئاگر نەبێ، چ بێ سەری دەرکا لە جەنگەڵی!(٦)

«مەحوی»! قەزا قسێکی خۆشی وت بە چاری رووس...
دوێنێ گەماڵە گەورەکە، ئەمڕۆ یەکێ دەڵی(٧)

☞

هەموو گیانی پاکە. قسەیەکیش بەدەم ئیمامی مالیکەوە دەگێڕنەوە کە گوایە خواردنی گۆشتی سەگ حەڵاڵە، بەڵام ئەو قسە ئیسپات نەبووە.

(٤) تەرسا: عیسایی. دین: دیتن.

واتە: کە یار دەستی لە باخەڵی دەرهێنا بمکوژێ، عیسایییەکان بە دیتنی دەستی دەس‌بەجێ لێی ترسان و وەك جوولەکە چوونە سەر ئایینی ئەو، وەك چۆن ئیسرائیلییەکان بە دیتنی دەستە سپیەکەی حەزرەتی مووسا ئیمانیان پێ‌هێنا و چوونە سەر دینی.

(٥) «ذُوالقَرنَین»: ئەسکەندەری زولقەرنەین.

واتە: دنیا کە ئەسکەندەری زولقەرنەینی لەکاتی گیانەڵادا دی زەلیل و کەلەلا کەوتبوو، بە تەوسەوە پێی وت: خۆ تۆ لای خۆت کەڵەمێرد بووی و جیهانت هەموو داگیر کردبوو، ئێستا بۆچ وات لێ هاتووە؟.

(٦) گەبەڵ: تۆپڵاخە گەمرە، ئەوەتە کە پاشەڵی رەشە وڵاخ و بزن و مەڕ ریتاڵی تیا وشك دەبێتەوە بە مووەوە. جەنگەڵ: دارستان.

واتە: کاکەی زاهید! ئەم هەموو ریش و تووکەسەرە پیسە چیە بە سەروچاوتەوە؟ کە دەڵێی گەمرەی پاشەڵی حەیوانە و بووە بە دارستانێکی چڕی وا ئاگر نەبێ دای‌مرێنێتەوە کەس سەری لێ دەرناکا، یا سەرتی لێ رزگار ناکا؟!.

(٧) قسێکی: قسەیەکی. چاری رووس: قەیسەری رووس.

☜

-٨-

«لا عـاشَ سِـوىٰ ذِكْـرِكَ قَـلْبي وَ لِسـاني»
«ای آنکـه بـه‌نام هـمچو مسـیحای زمـانی»(١)

هەر غەمکەش و حەسرەتبەشی فەرهادی حەزینم
لەو وەقتەوە تـۆ خـوسرەوی شـیرینی جـیهانی(٢)

«در آرزوی لعـل لبت اشك چـو لعـلم
ای لعـل دل از لعـل لبت لعـل یـمانی»(٣)

واتە: قەزاوقەدەر قسەیەکی خۆشی بە قەیسەری رووس وت، ئەوەبوو پێی وت: دوێنێ گەماڵێکی گەورە بووی و ئەمڕۆکە بووی بە دەڵ...

مەحوی لەم بەیتەدا ئیشارەت بۆ لەسەر تەخت دانیشتنی شاژن «کاترینا»ی دووهەم دەکا کە پەترووسی مێردی لە فەرمانڕەوایی دوور خستەوە و خۆی لە جێگایدا دانیشت.

-٨-

خوالێخۆشبوو مەلا ئەسعەدی مەحوی ئەم پارچە شیعرەی لە ناو پەڕەی یەکێك لە کتێبەکانی کتێبخانەی مەحویدا دۆزیوەتەوە. لەوە زیاتر لە شوێنێکی تر نەبینراوە.

(١) واتە: ئەی ئەوکەسەی بە ناو وەك مەسیحی ئەم سەردەمەی، دڵ و زوبانی من هەر بە ناو هێنانی تۆوە ژیاوە و هەر بەوەوە خەریك بووە.

دوور نیە مەحوی ئەم پارچە شیعرەی بۆ «عیسا» ناوێك وتبێ.

(٢) واتە: لەوکاتەوە تۆ لە گەورەییدا بووی بە خوسرەو و لە نازداریدا بووی بە شیرینی جیهان، منیش بەرابەر بەوە چارەڕەشییەکەی فەرهاد بووە بە بەشم و ئەو داخ و خەفەتەم پێ براوە کە بەشی ئەو بوو.

لەکۆکردنەوەی «فەرهاد» و «خوسرەو» و «شیرین»دا تەناسوبێکی جوان و، لە مەعنایشیاندا تیباق هەیە.

(٣) واتە: ئەی ئەو کەسەی پارچە گۆشتی سووری دڵم لەتاو لێوی وەك لەعل سوورت، بووە بە لەعلی یەمانی وا پڕ بووە لە خوێن، فرمێسکم لەتاو سۆز و ئارەزووکردنی لێوی وەك لەعل سوورت، وەك لەعل سوور بووە و بووە بە خوێن.

رەحمێ کـە بـە حـاڵی دڵی غـەمکێشـی غـەریبان
جـــانانەیی جـــانی، چیـه هـەر یـاری زوبـانی (٤)

عوششاقی جگەر سوختە هەر حـەسرەتە بـەشیان
لوتـــفی نـــیە مـــەعشووقە لەبـۆ عـاشقی فـانی (٥)

«مـــەحوی» بـە غـم از یـار بـە هـجران جـفایش»
«لَـــوْ أَهْــــرُبُ مـــن حُــبِّهِ فَـــاللّٰهُ جَـــفَانی» (٦)

-٩-

دەبێ دڵ ویسعەتێکی وەك فەلەك زیاتر وەکەف بـێنـێ
شەو و ڕۆژی فیراق و وەسڵی دولبەر تا بگونجێنـێ (١)

دەخیلت بم کوڕی ئەمڕۆ بـە، فـەردا وا دەکـەم هـیچە
چ فـەرداهـا تـیا نـەکـراوە کـارێك و بـووە دوێنـێ (٢)

---

(٤) جانانە: زێدە خۆشەویست. جان: گیان.

واتە: تۆ خۆشەویستی ئێجگار خۆشەویستی گیانمی، بەزەییەکت بە حاڵی دڵی خەفەت بەکۆڵی غەریباندا بێتەوە، بۆچ هەر بە زوبان دۆستی؟.

(٥) جگەر سوختە: جگەر سووتاو.

(٦) مەحوی لەم بەیتەدا قسە لەگەڵ خۆیدا دەکاو دەڵێ: ئەگەر بەهۆی ئـەو هـەموو دەرد و خەمەوە کە لە یارەوە تووشم دەبێ و بەهۆی جەفا و بێوەفایی یارەوە، لە خۆش‌ویستنی ئەو یارە ڕابکەم و دەسبەرداری ببم، خوا بمخاتە ناو کۆڕی دەرد و مەینەتەوە.

-٩-

(١) کەف: دەست.

واتە: دڵ دەبێ فراوانییەکی لە ئاسمان گەورەتر دەستبخا تا جێی شەوی دووری و ڕۆژی وەسڵی یار لەناو خۆیدا بکاتەوە.

ئەم بەیتە لەف و نەشری موڕەتتەبی تیایە، فیراق بۆ شـەو و وەسڵ بۆ ڕۆژ دەگەڕێتەوە.

(٢) فەردا: سبەینێ. فەرداها: چەند سبەینێ.

☜

زوبانی حاڵی پەروانە لە وەختی سووتنا دەیوت:
کەسێ واریسمە وەك من بێ، لە عیشقا خۆ بسووتێنێ (٣)

رەقیب ئەڵبەتە ئیمشەو شەق دەبا، جانانە ئێوارە
بە عوششاقی تەقەبول دا لەباتی سەد دوعا جوێنێ (٤)

بە غەیبەتکردنی ئەم بێنەوایە تووشی خەجڵەت دێ
بڵێ واعیز بەس ئەم مێروولە بخوا، وازی لێ بێنێ (٥)

واتە: دەسم دامێنت چی دەکەی و چی لە بارتدایە ئەمرۆ تەواوی‌کە و بیکە و مەیخەرە سبەینێ، چونکە ئەگەر وا نەکەی رۆژەکانت تێدەپەڕن و سبەینێکان هەموو دەبن بە دوێنێ و تۆیش هیچت بە هیچ نەکردووە. مەبەست لەوەیە کەوا کردەوە شتە نەك قسە، نابێ بنیادەم کاری هیچ رۆژێکی بخاتە سبەینێ.

فەردا (ن): سبحەی. چ فەرداها (ن): چەها سبحەی.

(٣) واریس: میراتگر. وەك من بێ: وەك من وابێ؛ بێت وەك من.

(٤) تەقەبول دا: بەخشی.

واتە: دیارە بەدکار ئەمشەو لە داخا لەت دەبێ، چونکە ئێوارەی رابوردوو یار لەباتی سەد دوعای خێر کە دڵدارەکان بۆیان کرد لوتفی فەرموو جنێوێکی پێ بەخشین.

(٥) بێ‌نەوا: هەژار. خەجڵەت: شەرمەزاری.

واتە: بە واعیز بڵێن من لەناو پۆلی دڵداراندا ئەوەندە ناچیزم وەك مێرولە وام، کەواتە با وازم لێ بینێ و لە پاشملە خراپەم نەڵێ و گۆشتم نەخوا، ئەگینا لە ئەنجامدا خۆی شەرمەزار دەبێ. مەشهوورە ئەوەی مێروولە بخوا خۆی پێ ناگیرێ هەر بای لێ دەبێتەوە.

مەحوی کە لە پاشملە خراپە وتنی بە گۆشت خواردنی خراپە وتراوەکە داناوە، ئیشارەتی بۆ ئەوە کردووە کە خوا لە قورئاندا دەفەرموێت: ﴿وَ لا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتاً﴾ واتە: با هەندێکتان لە پاشملە خراپەی ئەوانتان نەڵێن. ئاخۆ کەستان حەزدەکا گۆشتی برای خۆی بە مردوویی بخوا!؟.

دەنی تەبعی وەها غالْب بووە، فیرعەونی ئـەم عـەسرە
نە وەك مووسا، لە کن جوو پارە بوو ئیمانی پێ دێنێ(٦)

مەبزوە «مـەحویا» لەم ڕێگـەدا تـا دەبـیە خـاکـی ڕێ
ئومێدە دەستی گەردت هەر دەگا ئـاخر بـە داوێنـێ(٧)

-١٠-

لە سایەی دەوری چەرخی سوفلە پەروەر لەك بە لەك دەدوێ
سەگی ئاواتـەخوازی ئـێسکـی وشـتر لە شـەك دەدوێ(١)

(٦) واتە: سووکی و پەستی بە چەشنێ لەم چەرخەدا پەرەی سەندووە، ئەگەر فیرعەون بەو هەموو دەسەڵاتەیەوە کە هەیەتی، نەك لەلای حەزرەتی مووسا، بەڵکوو لەلای جوولەکەیش پارەی دەستبکەوێ باوەری پێ دەکا و دەچێتە سەر ئایینی، بۆئەوەی پارە وەربگرێ. جا وەرە بەراوردی ئەمە بکە لەگەڵ ئەوەدا کە فیرعەونی سەردەمی حەزرەتی مووسا خۆی دا بـەدەم ئاوی نیلەوە و تیا خنکا و نەچووە سەر دینی مووسا، لەگەڵ ئەوەشدا کە ئەگەر ئیمانی بهێنایە بەهەشتی بۆ خۆی مسۆگەر دەکرد.

دەشتوانین مەعنای بەیتەکە وا لێ بدەینەوە بڵێین: سووکی و پەستی فیرعەونی ئەم چەرخە گەییوەتە ڕادەیەك... تاد. بەم پێیە مەبەستی مەحوی بەیانی تەنها سووکی و پەستی فیرعەونی سەردەم دەبێ کە دەبێ کەسێکی تایبەتی بێ، نەك تێکڕای سووکی و پەستی.

(٧) واتە: مەجووڵێ و ئەم ڕێگایە بەرمەدە تا ئەوەندە پێت پیا دەنێن دەبی بە خۆڵی سەرەڕێ، بەڵکوو ئەمە خوایە ئەوکاتە دەستی تۆزەکەت لە داوێنی یارگیر بێ و پێیەوە بنیشی.

-١٠-

(١) سوفلە: کەسانی ناچیز و بێبایەخ. لەك «ی یەکەم»: هۆزێکن پایەی کۆمەڵایەتییان لەناو خەڵکدا سووکە، لێرەدا کینایەیە لە هەژار و دەست کورت. لەك «ی دووهەم»: هەزار. شـەك: بەرخی نێر یا مێ کە پێی نابێتە ساڵی دووهەم.

واتە: گەردوون کەسانی ناچیز و بێبایەخی بەجۆرێ پێش‌خستووە، کەسانی جاران هەژار و دەستکورت بە هەزار هەزار باسی پارە دەکەن. سەگیش کە جاران بە ئاواتەوە بوو ئێسقانی حوشتری دەستکەوێ و بیکرێنێتەوە، ئێستا قسە لە گۆشتی شەك دەکا و بەوە نەبێ دانامرکێ.

سایەی دەوری (ن): دەوری تەوری.

دەبینم، شێری شـێر ئـەفگەن دەڵەك کـەوڵی دەکـا، دەبـیـەم
بــە کـۆڵێ کـلکەوە رێوی لەگـەڵ کـەوڵی دەڵەك دەدوێ (٢)

دەبـــینی بـــایەزیدە، وەك یـــەزیدێکـــی دەبـــینن خـــەڵق
بـــەبێ پـــەردە شـــەیاتینی لە ئـــەحواڵی مـەلەك دەدوێ (٣)

بە ناوی رۆژ و مەه بردن، نـە بـاسی سـەدر و شـەهکـردن
مووەححید هەر دەبێ هەر یەك بناسێ، هەر لە یەك دەدوێ (٤)

مونەججیم عومری زایع بوو لە بەحس و فیکری ئـەفلاکـا
کە پـیرێژن هـەمیشە هـەر لە ئـەحواڵی خـەرەك دەدوێ (٥)

---

(٢) شێر ئەفگەن: ئەوەی شێر دەدا بە زەویدا. دەڵەك: گیاندارێکی ترسنۆکە، پێستی زۆر بەنرخە.
واتە: دنیا وای لێ هاتووە دەبینم دەڵەك بەو ترسنۆکییە کە هەیە و خەڵك خۆی کەوڵ دەکەن، شێری شێرڕمێن کەوڵ دەکا و پێستی دەگروێ... دەشبینم رێوی بەو کلکە درێژەیەوە کە هەیە و بە دوایدا دەکشێ و کەڵکی هیچی پێوە نیە، باسی کەوڵی دەڵەك دەکا کە ئەوەندە گران بەهایە دەستی کەس ناکەوێ.
(٣) بایەزید: تەیفوور ئەبوو یەزیدی بەستامی، خواناسێکی بەناوبانگە لە ئەهلی تەسەووف، لە ٢٦١ ی.ك «٨٧٥ ی.ز»دا کۆچی دوایی کردووە، باپیری زەردەشتی بووە. وادیارە یەکەمین کەسێکە پێڕەوی یەکێتی بوون «وَحدة الوجود»ی داهێناوە. یەزید: یەزیدی کوڕی موعاویە، ئەوەی حەزرەتی حوسەینی کوڕی عەلی کوڕی ئەبووتالیب لە جەنگ لەگەڵ لەشکری ئەودا کوژرا. مەلەك: مەلائیکە، فریشتە.
(٤) مەه: مانگ. سەدر، [«صدر»]: سەرۆکی وەزیران. مووەححید، «مُوَحِّد»: ئەوەی خودا بە یەك بزانێ.
مەبەستی لەوەیە ئەوەی خوا بە یەك بزانێ، دەبێ بە هیچ جۆرێ نە کەس و نە هیچ نەکـا بـە هاوبەشی خوا و هیچ جۆرە دەورێکیان لە ژیاندا نەداتـێ و ئـەوەی بـەڕاستی خـوا پـەرستە دەخلی بەسەر هیچ جۆرە هۆیەکی وەك رۆژ و مانگ و پادشا و وەزیرەوە نیە.
(٥) مونەججیم: نجوومگەر. خەرەك: ئامێرێکی ناو ماڵە لۆکەی پێ دەرێسـن و دەیکـەن بـە دەزوو، دووخ.

بە تاقە فەخری کیسرا، هەر خەوەرنەق فەخری نوعمانە
دەنی هیممەت وەهایە هەر لەگەڵ کوچك و کەڵەك دەدویٚ (٦)

زەمانەی سوفلە پەروەر وا رەواجی سوفلەیی داوە
کە دایم ئەو دەمە سویٚرە لەگەڵ نان و نمەك دەدویٚ (٧)

پەکی تیٚدا رەقیب ئەو شۆخە کوشتنمی کە لیٚ پرسی
ئیرادەی کاری خیٚر ئەڵبەتە شەیتانی لە فەك دەدویٚ (٨)

☞

واتە: نجوومگەر بەخۆڕایی و لە هیچە ژیانی خۆی لە بیرکردنەوەدا لە ئەحواڵی ئەستیٚرە و ئاسمانەکان دا بە باکە دیارە هیچی لیٚ ناوەشیٚتەوە، کەچی پیرێژنیش هەر خەریکی قسەی بیٚهوودە کردنە و باسی خەڕەکە تەقەتەقکەرەکەی خۆی دەکا.

مەبەستی لەوەیە هەرکەسیٚ بەجۆریٚ خەریکی بەبادانی کاتی خۆیەتی.

(٦) تاق: تاقی کیسرا، لە «سەلمانپاك» لە نزیکی بەغدای ئیٚستا. کیسرا: ئەنەوشیرەوان، پادشای بەدادی بنەماڵەی ساسانی «٥٣١-٥٧٩ی.ز»، هەروەها خوسرەوی پەروێز، دوا پادشای بەهیٚزی بنەماڵەی ساسانی «٥٩٠-٦٢٨ی.ز». خەوەرنەق: شویٚنیٚکە لە نزیکی نەجەفەوە، نوعمانی کوڕی مونزیری لەخمی کۆشکیٚکی تیا کردووەتەوە. نوعمان: نوعمانی کوڕی مونزیری لەخمی، دوا پادشای لەخمییەکانی حیرە، خوسرەوی پەروێز لەسەر تەخت لایبرد و لە تەیسەفوون خستیە زیندانەوە.

واتە: کیسرای ساسانی هەموو شانازییەکی بە تاقەکەی بوو کە لە تەیسەفوون دروستی کردبوو. نوعمانی کوڕی مونزیریش هەموو شانازییەکی بە کۆشکی خەوەرنەق بوو کە لە حیرە کردبوویەوە. ئەمە بۆیە وایە چونکە ئەمانە دووکەسی بیٚهیممەت بوون و پیاوی بیٚهیممەتیش لەجیاتی ئەوەی خەریکی دڵپەروەری بیٚ، خۆی بە بەرد و کەڵەکەوە خەریك دەکا...

(٧) واتە: زەمانەی سپڵە پەروەر بە رادەییٚك بازاڕی سپڵەیی گەرم کردووە، دەبینی هەر دەمیٚك باسی نان و نمەك بکا پڕ کراوە لە خوێنی سوور و بیٚدەنگ کراوە.

(٨) فەك: هەڵوەشاندنەوە.

واتە: کە ئەو شۆخە نازدارە باسی کوشتنمی لە بەدکار پرسی کە ئاخۆ مەسڵەحەت وایە بمکوژن یا نە، ئەو پەکی پیٚدا و نەیهیٚشت خواستەکەی بهیٚنیٚتە دی. دیارە هەمیشە شەیتانی لەعین لە هەڵوەشاندنەوەی نیازی کاری خیٚر دەدویٚ و دەبیٚ بە کۆسپ و تەگەرە لە ڕێیدا.

مومەییز چەرخی کەچڕەو بێ، نەکەی «مەحوی» کەماڵت خەرج
زوبانی تێغی ئەو دەرحەق بە حەرفی من لە حەك دەدوێ (٩)

-١١-

دڵی بردم بە شـۆخـی دولبـەرێکـی تـازە، سـەر لە نـوێ
موبارەك بێ لە دڵ سەودایەکی‌کەی کەوتە سەر لە نوێ (١)

کەچ ئەبرۆ، دیدە ئاهوو، شۆڕشین خوو، فیتنەجۆ، تورکێ...
خورۆش و شۆر و شینی خستە ناو ئەهلی نەزەر لە نوێ (٢)

بە ناز و عیشوە پاك ئەرواحی پاکـانی مـوسەخخەر کـرد
بە غـەمزە خـاترانـی دایـە بـەر تـیری نـەزەر لە نـوێ (٣)

سەبا کردوویە وەعدەی گەردی کۆیی، مەگری ئەی دیدە!
بە ئومێدم جەواهێر سورمە بۆ نووری بەسەر لە نـوێ (٤)

---

(٩) مومەییز: وادیارە لەو سەردەمەدا ناونیشانی وەزیفەیێکی میری بووبێ. حەك: کوژاندنەوە.

واتە: ئەگەر چەرخی بەدڕەفتار کاربەدەست بوو، نەکەی تێگەیشتوویی و پێگـەیشتوویی خۆت بەکاربێنی و بیخەیتە بەرچاو، چونکە تێغی زوبانی ئەو بەرابەر بە ناوی نووسراوی تۆ هەر باسی کوژاندنەوە و کڕاندن دەکا و دەیەوێ ناوت لەناو ناوانا نـەهێڵێ، کـەواتـە خـۆتـی مەخەرە بەرچاو.

-١١-

(١) واتە: وا سەر لەنوێ دڵبەرێکی تازە دڵی بردم بۆ خۆی و داگیری کرد. خوا لە دڵمی پیرۆزکا وا سەودای دڵدارییێکی نوێی دەکەوێتە سەر.

لە نێوان هەردوو «سەرلەنوێ»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٢) کەچ ئەبرۆ: برۆ لار، کـەوانـی، دیـدە ئـاهوو: چـاو وەك چـاوی ئـاسك گـەورە و جـوان. شۆڕشین خوو: تووڕە. تورك: نازدار وەك شۆخانی تورك. ئەهلی نەزەر: دڵدارانی تەماشاکەر.

(٣) پاك: سەرپاك، سەرجەم. خاتران: خاتر، دڵ.

(٤) واتە: ئەی دیدە، مەگری... بای بەیانی گفتی داوەمەتێ کلەی نـایابی تـۆزی دەوروبـەری ماڵی یارم بۆ بێنێ، تا تۆی پێ بڕێژم و بینایت تێ بکەوێتەوە.

لەبـی لەعـلی شـیفابەخشی بـرینی دڵ دەکـا مـەرهەم
ئیشارەی چاوی، دەکولێنێتەوە داغـی جگـەر لە نـوێ[٥]

بە شێوەی شکڵی شـیرینی، وەکـوو کـاکـۆڵی مـوشکینی
پەشێوی کردووە ئەحواڵی «مەحوی» دەربەدەر لە نوێ[٦]

-١٢-

تـێدەگـا هـەرکەس بکـا فـەهمی رومـووزی مـەعنەوی:
هیجر و وەسڵە نار و جـەننەی ئـایەتی ﴿لَا يَسْتَوِي﴾[١]

کێوی غـەم وادی جـەفا تـەی کـردنە ئـەشراتـی عـیشق
باکی هـەوراز و نشـێوت کـەی دەبـێ گـەر رەهـرەوی[٢]

---

(٥) واتە: بە قسەیێك لە لێوی سووری شیفابەخشیەوە برینی دڵ تیمار دەکا و، بە ئیشارەتێکی چاوی سەرلەنوێ زامی دڵ دەکولێنێتەوە.

(٦) وەکوو کاکۆڵی موشکینی: وەك بە قژی رەشی...

-١٢-

(١) واتە: هەرکەس لە مەبەستە نهێنییەکانی قورئان حاڵی بێ تێدەگاکەوا مەبەست لە «جەننە = بەهەشت» و «نار = ئاگر» لە ئایەتی: ﴿لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ. أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾ دا بریتیە لە گەیشتن بە دۆست و لە دووری لە دۆست.مەعنای ئایەتەکە ئەوەیە: بەهەشتی و دۆزەخی چوونیەك نین، بەختیار تەنها هەر بەهەشتییەکانن.

(٢) رەهرەو: رێ تەیکەر، رێبوار. [ئەشرات، «اشراط»: مەرجەکان].

واتە: مەرجی دڵداری ئەوەیە کێوی خەفەت و شیوی نارەحەتی ببڕی، چونکە ئەوکەسەی رێبواری راستەقینە بێ لە هەوراز و لێژ ناترسێ.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەمجۆرەیە:

تف لە شادی، چونکە خۆشی دێ لە شیوەن خۆشەویست

ناوی هاڕوون، ئیسمی قاڕوون، ئیبتیدا ئیما دەکەن
سەرفەرازە سەرکز ئاخر، سەرنیگوونە سەرقەوی[٣]

ئەی لەسەر تەختی غینا ئەمڕۆ، سبەینێ تێدەگەی:
ئەو گەدایەی تۆ کەوا موحتاجی شێوی یەك شەوی[٤]

دەنگی پێی ئەحبابی ڕۆیبو پڕ بە عالەم مەوج ئەدا
تۆ بە غەفڵەت موبتەلا، گەر نەیبییەی مەستی خەوی[٥]

تف لە چارەی خەندە، گریە و شیوەنی پێخۆشە دۆست
داکە ئەی بارانی ئەشك! ئەی بەرقی نالە، نەسرەوی![٦]

---

(٣) هاڕوون: یەکێکە لە پێغەمبەرانی «بەنی‌ئیسرائیل»، برای حەزرەتی مووسا بووە. قاڕوون: یەکێك بووە لە دەوڵەمەندانی بەنی‌ئیسرائیل لە سەردەمی مووسادا، دەستی لە ڕێ و شوێنی مووسا هەڵگرت و بوو بە دوژمنی، خوایش سامانەکەی نوغرۆ کرد. ئیما: ئیشارەت.

پیتی یەکەمی ناوی «هاڕوون» هێیە کە لە تیپە بێدەنگەکانە (حورووفی هەمس). پیتی یەکەمی ناوی «قاڕوون»یش قافە کە لە تیپە دەنگۆدەرەکانە (حورووفی قەلقەلە). مەحویش دەڵێ: ناوی هاڕوون و قاڕوون هەر لە پیتی یەکەمیاندا ئیشارەت بۆ ئەوە دەکەن کەوا هەرکەس سەری خۆی کز ڕاگرێ، لە ئەنجامدا سەرفراز دەبێ. هەرکەسیش خۆی بە زل و سەرگەورە دابنێ لە ئەنجامدا سەرەوخوار دەبێتەوە. ئەوەتە حەزرەتی هاڕوون لە هەژارێکی ئیسرائیلییەوە بوو بە پێغەمبەری خودا، قاڕوونی خاوەن دارایی و سامانیش خوا غەزەبی لێ گرت و گەنجینەکەی برد بە ناخی زەویدا، چونکە ئەویان خۆی بە کەم دانا و ئەمیان خۆیی لێ بایی بوو.

(٤) غینا: دەوڵەمەندی. سبەینێ: پاش مردن. شێوی یەك شەو: مەبەست توانای وەڵامدانەوەی پرسیاری مەلائیکەیە لە قەبردا.

(٥) واتە: ترپەی پێی دۆستانی کۆچی دوایی کردوو، پڕ بە دنیا شەپۆڵ دەداتەوە. تۆ ئەگەر نەیبیسی، تووشی دەردی بێئاگایی بوویی و مەستی خەوی بێهۆشیت.

مەحوی لەم بەیتەدا دۆستانی مردووی شوبهاندووە بە ڕێبوار و، ترپەی پێی کە هی ڕێبوارە خواستووە بۆ ئەوان.

(٦) خەندە: پێکەنین. دۆست: مەبەست خوایە.

باسی چ بکەم بێ‌کەرانی بەحری پڕ تـەشویری عـیشق؟!
تاقە قـەترێکـی «فـوتووحات»ە، نـمێکـە «مـەسنەوی»(٧)

ساعیدی دەرکەوت و عـالەم بـوو بـە مـووسایی هـەموو
موعجیزەی لێوی کە دەرخا، جـوملە دەبـنە عـیسەوی(٨)

رامـــی عـاشق بـوونی ئـەو وەحشـی نـیگارە مـوشکیلە
مەبیە هەرگیز ئەم قسـە: عـەنقا دەبـێ وەك کـەو کـەوی(٩)

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيراً﴾ واتە: با ئەم خەڵکە کەم پێ‌بکەنن و زۆر بگرین.

(٧) بێ‌کەرانی: بێ‌لێواری. تەشویر: گەلێ مەعنای هەیە وەك شەرمەزارکردن و ئاڵۆزاندن و سەر لێ‌شێواندن و خۆشی. لێرەدا بۆ مەعنای دوایی‌یان باشتر دەست دەدا. فوتووحات: «الفتوحات المكيّة في معرفة اسرار المالكيّة و الملكيّة»ی شێخ «محي‌الدّين محمّد ابن عربي» کە لە ٦٣٨ی. هـ «١٢٤٠ی. ز»دا مردووە، بەشێکی زۆری بابەتی تەسەووفە، ٣٧ بەرگە. مەسنەوی: کتێبێکی فارسییە لە بابەتی تەسەووفدا بە شیعر لە شەش بەرگدا، «جلال‌الدّين محمّد رومی» دایناوە کە لە ٦٠٤ی. ك «١٢٧٣ی. ز»دا لە «بەلْخ» لە ئێران لە دایك بووە و لە ٦٧٢ «١٢٧٣»دا لە «قۆنیە» لە تورکیا کۆچی دوایی کردووە، داهێنەری تەریقەتی «مەولەوی»یە.

واتە: چۆن دەتوانم باسی گەورەیی و بێ‌لێواری دەریای پڕشۆری دڵداری بکەم کە کتێبی «فوتووحات» تاقە دڵۆپێکە لەو دەریایە و «مەسنەوی» نمێکیەتی.

(٨) واتە: کە باسکی سپی یار دەرکەوت، خەڵکی هەموو وایان زانی دەستە سپیەکەی حەزرەتی مووسایە کە خوا کردبووی بە موعجیزە بۆی و دنیای پێ رۆشن دەکردەوە. لەبەر ئەوە هەموو چوونە سەر ئایینی حەزرەتی مووسا. کە موعجیزەی لێویشی دەرکەوت کە ئەوەتە وتەیەکی لە دەم دەربێ. مردووی پێ زیندوو دەبێتەوە، عالەم هەموو دەبن بە عیسایی. وادەزانن ئەو لێوە لێوی عیسایە کە بە فەرموودەیەکی مردوو زیندوو دەبووەوە.

(٩) واتە: زۆر زەحمەتە ئەو یارە کە دەڵێی ئاسکی بیابانە رام و دەستەمۆ ببێ بۆ دڵدار. هەرگیز ئەو قسەیە نەچێ بە گوێتدا کە دەڵێ: لەوانەیە عەنقا وەك کەو ماڵی ببێ.

چـــاوی بـــیماری، بـــه وەعـــدی تـــیرە بـارانـی نـیگاه
گفتی دا، جەهدێ کە ئەی دڵ، بەڵکی تۆشی بەرکەوی (١٠)

«مەحویا»! هەر ئەشك و ئاهی تۆ لە جێ جوێ بوونەوەت
چـوونە بـەر بـادی فـەنایە دەرکـەوی یـا سـەرکەوی (١١)

-١٣-

گـوم کـە بـوو راهـی هـودا شـاهڕەهـە گـومڕاهـی
«بـــعد درویشـــی اگــر هــیچ نـباشد شـاهی» (١)

ئەم مەجازە چـیە، ڕوو کـەینە حـەقیقەت، ئـەوجا
«لا إلٰــه»ەت بــەسە گــەر تــالیبی «إلَّا اللّٰـهُ»ی (٢)

---

(١٠)نیگاه: لاکردنەوە. جەهدێ کە: هەوڵێك بدە.

(١١)واتە: مەحویا! لە فرمێسك و هەناسەی گەرم بەولاوە هیچت نەماوە. هەر کە لە جێی خۆت هەڵکەنرای دەفەوتێیت. چ بە فرمێسکی داوەڕێیتە سەرزەوی و چ بە هەناسەیی سەرکەوی بە هەوادا.

-١٣-

(١)شاهڕەهـ: شاڕێ.

واتە: ئادەمیزاد کە ڕێگای خواناسی لێ ون بوو، دەکەوێتە سەر چەقی ڕێی گومڕایی و دەیکا بە شاڕێی خۆی، چونکە لەو دوو ڕێگایە بەولاوە نیە. وەك چۆن ئەگەر دەست لە هەژاریی و سەرکزکردن هەڵگرێ، جاڕی سەربەخۆیی دەدا و ترسی کەسی لە دڵدا نامێنێ.

خوالێخۆشبوو مەلا ئەسعەدی مەحوی نیوەی یەکەمی ئەم بەیتەی بەمجۆرە خوێندوەتەوە:

گومکە بۆ راهی هودا شاهڕەهی گومڕاهی

لە سەری نووسیوە ئیشارەیە بۆ ئیبراهیمی ئەدهەم کە دەستی لە پادشاهی هەڵگرت و بۆ عیبادەتی خوا تەرکی دنیای کرد.

(٢)مەجاز: ئەوەیە وشەیەك بۆ مەعنایەك غەیری مەعناکەی خۆی بەکارهێنرابێ، بەڵام پەیوەندی لە نێوان هەردوو مەعناکەدا بێ. حەقیقەت: بەکارهێنانی وشە بۆ مەعناکەی خۆی. ئەمە مەعنا ئیستیلاحییەکەی ئەم دوو وشەیە. مەعنا زمانییەکەشیان «ڕاست» و «ناڕاست»ە.

ڕێ درابـــێ بـــە گـــەدایـــی نـــەفەسێ لەو دەرەدا
هـــەرکەسێ، تـــا نـــەفەسە عـاریە شـاهەنشاهی[٣]

دووکـەڵی ئـاهی دەبـێ دائـیمە بگـرێ بـەری ڕۆژ
ڕۆژە ڕەش، غەمزەدەیی من بم و تۆ بـی مـاهی[٤]

لە دڵا بـــوونمت ئـــەر عـــارە لەلا، وا بکـە فـەرز:
مـاهی کـەنعانیو ئـەم مـوددە مـوقیمی چـاهی[٥]

کوشتمی و ئەودەمە خوێنم بە ئەدەب دامەنی گرت
بـــەسمەڵی عـیشقم و کـارم بـە خـوێنـە ڕاهـی[٦]

☞

واتە: ئەم دنیا مەجاز و نادروست و ناڕاستە، با ڕوو بکەنە حەقیقەت و ڕاستی و ڕێگای خوا بگرین و دەست لە هەموو شتێکی کە داشۆرین. جا ئەوکاتە ئەگەر بەڕاستی خـوات بـوێ و دەستت پێوە گرتبێ، پێویستت بە جیاکردنەوەی هیچ پەرستراوێ نابێ، لە جوملەی «لا اله» و مادام خوات هەر لە پێشاندا جوێ کردووەتەوە، ئیتر ئینکاری هەموو خوایەکی تر لە هـەموو شتێ چاترە...

(٣) واتە: هەرکەس ڕێی درابـێ مـاوەی هـەناسەدانێك لە بـەردەرگای یـاردا گـەدایـی بکـا، کارێکی بەسەر دێ هەتا هەتایە شەرم دەکا شاهەنشاهی بکا.

(٤) واتە: مادەم خەفەتباری دەستی ڕۆژی ڕەش من بم و تۆیش مانگی ئەو ڕۆژە ڕەشە بی، دەبێ دووکەڵی هەناسەی ئەو خەفەتبارە ـکە منم ـ هەمیشە بەری ئاسمان بگرێ. مـەبەستی لەوەیە وەك چۆن کە مانگ بکەوێتە نێوان ڕۆژ و زەوی ڕۆژ دەگیرێ، ئەگەر تۆیش لە بەرابەری منی بەدبەختا بی، دەبێ دووکەڵی هەناسەم هەمیشە بەری ڕۆژی ڕووت بگرێ.

(٥) ماهی کەنعان: حەزرەتی یۆسف کە لە وڵاتی کەنعاندا خرابووە ناو بیرەوە.

چاه: چاڵ، بیر.

واتە: ئەگەر لات شوورەییە لە دڵی مندا بی و من خۆشم بوێت، وای دابنێ حـەزرەتی یووسفی کەنعانیت و کەوتویتە چاڵەکەکە براکانی فڕێیان دایە ناوی.

(٦) بەسمەڵ: حەیوانی سەربڕاو. قوربانی کە لەکاتی سەربڕینیدا نـاوی خـوا دێنـن. ڕاهـی: ☜

بێ‌خەتا ئەو شەهە لەو بەردەرە «مەحوی» دەرکرد
بۆچ کەس سەرنەچووە شەوکەتی ساحێب جاهی[٧]

-١٤-

دڵفـــریبی دڵبـــەری دڵدار، هـــەی!
فیتنەگەر، هەی! رەند هەی! عەییار هەی![١]

بـوویە یـاری غـەیر و مـن بـێگـانە مـام
بێ‌وەفا، هەی! هەی جەفا کردار، هـەی![٢]

خۆ موسوڵمانم، بە ناحەق خوێنـی مـن...
بۆ دەرێژی، کافری خـوونخوار، هـەی![٣]

☞

رایی، کاری مەیسەر بوو.

واتە: من شەهیدی عیشقم. کە یار کوشتمی دڵۆپی خوێنم کەوتە سەر داوێنی و کارم بەوە رایی بوو، چونکە مەبەستم هەر ئەوەندە بوو داوێنی بە خوێنم سوور ببێ.

(٧) واتە: کەوتنم لە بەردەرگای یاردا وەك پایەی پادشایی وابوو بۆم. بەڵام تا سەر نـەبوو، لە ناحەق دەری‌کردم. دیارە پایەی بڵندی خاوەن شکۆیی تا سەر بۆ کەس نابێ، بۆیە بۆ منیش نەبوو.

-١٤-

ئـەم پـارچ شـیعرە لەو دەسنووسانەی شـاعیر و وەچـەکـانیدا نـیە کـە ئـێستا مـاون. لە کەشکۆڵێکی مەلا جەلالی مەلا ئەحمەدیِ خانەقای حاجی مـەلا عـەلی‌دا «لە سـولەیمانی» دۆزراوەتەوە. لەلایەن حاجی میرزا «عبداللە»ی کۆیی «خادیم»یشەوە کراوە بە پێنج‌خشتەکی. لە دیوانە چاپکراوەکەشدا نیە.

(١) هەی: ئامرازی بانگ لێ‌کردنە لە کوردیدا. فیتنەگەر: ئەوەی هەر خەریکی فیتنە نانەوە بێ. رەند: بێ‌ترس و کەمتەرخەم.   (٢) بوویە: بووی بە...

(٣) مەبەستی لەوەیە بەگوێرەی شەرع خوێنی موسوڵمان لە بەرابەری خوێنێکی‌تردا نـەبێ نارێژرێ.

چـــا نـــیە رەفـــتاری وا بـــەد بـەس بکـە
دەرحەقی من، شۆخی بەدڕەفتار، هەی![٤]

تـــۆ دڵت دێوانـــە کـــردم، ئـێستەکـەش
نانوێنـی روو، پـەری روخسـار هـەی![٥]

قەت لە تیری ئـاهی مـەزڵوومـانی عـیشق
تـــۆ نـــەترسی، زاڵمـی غـەددار هـەی![٦]

غەیری بەد نەیدی لە تۆ «مەحوی»، ئەتۆش
هەر بەدت رێ بێ، بەدی بەدکار هـەی![٧]

-١٥-

خـــەتی دەوری لێوی ئـــاڵت ئـــەی مـەسیحا لام و بـێ
هەر لە جامەی سەبز ئەچێ بۆ غەین و نوون و چیم و هێ[١]

---

(٤) چا: چاك.

(٥) نانوێنی روو: رووم نادەیتێ و خۆتم پیشان نادەی.

(٦) واتە: هیچ رەوای حەق نیە لە تیری ئاهی ستەم لێ‌کراوانی عیشق نەترسێ.

(٧) بەدت رێ بێ: بەدت بێتە رێ.

-١٥-

(١) لام و بێ: لب، لەب. جامە: کراس. غەین و نـوون و چـیم و هـێ: غُـنچە، غـونچە کـە لە سەرەتای بەیتی داهاتوویشدا نووسراوە. هەروەها بـەش بـەحاڵی دوایـی و سـەرەتای بـەیتە داهاتووەکانی‌تریش بە ریز.

واتە: ئەی ئەو یارە کە لێوت وەك لێوی حەزرەتی عیسا بە تاقە وشەیەك مـردوو زیـندوو دەکاتەوە، مووی تازە دەرهاتووی دەوری لێوت وەك بەرگی سەوزی دەوری گەڵای خونچەی نەپشکووتوو وایە.

غــونچه بــازاڕی نــەزاکــەتداری و تــەنگی شکــاند
هەر کە زاهیر بوو لە دەوری باغی حــوسنت لام و یــێ[٢]

لەب شەکەر تاکەی لە حەسرەت خاڵی موشکینت، دڵم...
داغدار و خەستە بــێ وەك لام و ئـەلف و لام و هــێ؟![٣]

لاله روخســـارم لە سـایەی ئـەشکی خــوێنـین رەنگــەوە
چونکە رووسوورم لە قاپی عەین و شین و قاف و تــێ[٤]

عــیشقت ئـەی جـانا، مـنی ریسـوایـی عـالەم کـردووە
چاکە ئـینسافت ببێ بـۆ ئـەلف و سین و تــێ و هــێ[٥]

ئــێستــە بــۆ لاف و گـەزاف هــەرکەس دەبـینی عـاشقە
نەك هەمووکەس جان فیدا وەك میم و حێ و واو و یێ[٦]

---

(٢) واتە: هەرکە لە دەوری باخی جوانیتدا کە مووی دەم و چاوتە، خونچەی لێوت دیاری دا، بازاڕی ناسکی و تەنگی خونچە شکا و پشکووت و گەڵاکانی کەوتنە دەر و پیر بوون.

(٣) واتە: ئەی یاری لێو شیرین! تاکەی دڵم لە داخی خاڵی رەشـی تـۆ وەك لالە نـەخۆش و داخاوی بێ!.

(٤) واتە: لە سایەی فرمێسکی خوێنینەوە روخسارم وەك لالە سوور دەکاتەوە، ئەو فرمێسکە خوێنینەش لە خۆشی ئەوەدا دەڕێژم کە لە بەردەرگاتدا روو سوورم.

ئەم بەیتە لە هەندێ نوسخەدا بەم جۆرەیە:

لالە روخسارم لە سایەی مەوجی خـوێنـی ئـەشکەوە
یەعنی روو سوورم لە قاپی عەین و شـین و قاف و تێ

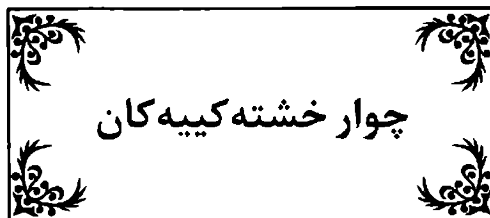
(٥) بۆ: لە نوسخەکانی بەردەستماندا وا نووسراوە، بەڵام لامان وایە ئەوە هەڵەیە و راستەکەی «تۆ»یە.

(٦) واتە: ئێستا هەرکەس دەبینی بۆ فیشاڵکردن خۆی کردووە بە دڵدار، بەڵام کەسیان ئامادە نین وەك مەحوی گیانی خۆیانت بەقوربان بکەن.

«مەحوی» ئەمڕۆ زۆر نەخۆشە قەت شیفای نایێ بە هـیچ
گەر شیفای بێتن، بە بۆیی زوڵف و ئەو ئـەگـریجە دێ(٧)

(٧) بێتن: بێ. بۆیی: بۆنی.

وەك دیمان، مەحوی لە زۆربەی نیوە دووهەمەکانی هەر بەیتێکی ئـەم پـارچـە شـیعرەدا وشـەیەکی بە پیتی جیاجیا هێناوەتەوە، ئەو وشـەیەی بە کۆمەڵکراوی لە نیوەی یەکەمی بەیتی پاشەوەیدا وتووەتەوە. دەبێ ئەوەشمان لەیاد بێ کەوا ئەو وشانەی بەپێی شـێوەی نـووسینی فارسی ئامێزی جارانـی کـوردی لە یـەك و کـۆ کـردووەتەوە، بـۆ نـموونە «لەب»ی بـە «لب» وەرگرتووە و هەروەها ئەوانی تریش.

چوار خشته‌کییه‌کان

-١-

ئاوی عەینم «روزاب»ە چونکە نەما
«انَّ عَیْنَیَّ تَسکُبانِ دَما»(١)
نەشئە بەخشێك لێوی مەیگوونت
هەر بە ناوی مەسیحی خستە سەما(٢)

-٢-

حەرامە وا بەرن ناوی لەبی مەیگوونی تۆ ئەحباب
نەکەن تا شوستوشۆ سەد دەفعە لێو و دەم بە بادەی ناب(١)

-١-

(١) عەین: چاو. روزاب [«رُضاب»]: پرژی تف.

واتە: ئەوەندە گریاوم فرمێسك لە چاوم براوە و ئاوی چاوم وەك پرژی تفی لێ هاتووە، ئێستا ئەگەر بگریم چاوەکانم خوێنیان لێ دەرژێ.

(٢) سەما: سەماکردن یا ئاسمان.

واتە: من کە وام بەسەر هاتووە هیچ مایەی سەرسامی نیە، چونکە لێوی مەیڕەنگی تۆ بەجۆرێ خۆشی دەگەیەنێ بە دڵ، حەزرەتی عیسا هەرکە ناوی تۆی بیست کە لە ئینجیلا موژدەی پێغەمبەرێتی تۆی پێ درا، لە خۆشییاندا کەوتە سەماکردن، یا لە خۆشییاندا فڕی بۆ ئاسمان.

مەحوی لەم چوارخشتەکییەدا قسە لەگەڵ پێغەمبەر دەکا، دروودی خوای لێ بێ، و ئیشارەت دەکا بۆ ئایەتی ﴿وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ یَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ﴾ واتە: موژدەی پێغەمبەرێکم پێیە پاش خۆم دێت ناوی ئەحمەدە.

-٢-

ئەم چوار خشتەکییە لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) شوستوشۆ: شتن. ناب: پاك و بێگەرد.

واتە: حەرامە دۆستان ناوی لێوی سووری تۆ بەرن تا سەد جار دەم و لێویان بە شەرابی پاك و بێگەرد نەشۆرن.

مەپرسن بـۆچـی ئـیمشەو زوڵفـەکـەی جـانانە پـڕ تـابە
هەر ئەو زوڵفە نەبوو ئەمڕۆکە کردی عالەمێ بـێ تـاب(٢)

-٣-

ئەو دەووت بابەی کە خەڵقـی نـاوی نـابەن بـێ جـەناب
ئەسڵ و فـەسڵی گـەر بـزانـی، واجـبە لێی ئـیجتیناب(١)
ئەکدەشی خـینزیر و سەگ مەعجوونی بەنگ و خەندەریس
داکـــی دایــە رێزبــاری بــابی بــابیی قــەحبەباب(٢)

---

(٢) تاب «ی یەکەم»: پێچ و لوول. تاب «ی دووهەم»: توانا.

واتە: مەپرسن بۆچی ئەمشەو زوڵفی یار ئەوەندە پێچ و لوولە، هەر ئەو زوڵفە نەبوو ئەمڕۆ توانای لە عالەم بڕی؟ مەبەستی لەوەیە زوڵفێك ئەوەندە کاریگەر بێ بە رۆژ هێزی لە عالەم بڕیبێ، دەبێ بە شەو ئەوەندە رازاوە و جوان بێ. یان بۆیە بە شەو ئەوەندە پێچ و لوولە چونکە بە رۆژ بە بێهێزکردنی عالەمەوە خەریك بووە و ماندوو بووە و ئێستا لە تاو ئازاری ماندوویەتی خۆی پێچ دەخوا.

-٣-

ئەم چوار خشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) دەووت: دەویت. ئیجتیناب: خۆپاراستن.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی دووهەمەوە.

(٢) ئەکدەش: دوو رەگ. خینزیر: بەراز. مەعجوون: شێلراو. خەندەریس: شەرابی کۆن، وشەیەکی عەرەبییە. دایە رێزباری: کاکەیی. بابی: ئەوەی شوێن پەیڕەوی موحەممەد عەلی شیرازی داهێنەری رێ و شوێنی بابییەتی کەوتبێ.

واتە: ئەو دەویتبابە کە خەڵك بە قەدر و حورمەتەوە نەبێ ناوی نابەن و کە قسەی لەگەڵ دەکەن بە «جەناب...» بانگی لێ دەکەن یاکە باسی دەکەن دەڵێن «جەنابی...»، ئەگەر بزانی رەگ و ریشەی چیە و دەچێتەوە سەر کێ، تێدەگەی کە دەبێ بنیادەم خۆی لێ بپارێزێ و خۆی لێ دوور بگرێ تا بە هۆیەوە گڵاو نەبێ، یەکەم لەبەر ئەوەکە دوو رەگە و لە سەگ و بەراز کەوتووەتەوە کە هەردووکیان گڵاون... دایکی لە کاکەییە بەرازخۆرەکانە و باوکیشی کابرایەکی

-٤-

دەمێ بە وسیعەتی کورسی کەرەمکە پێم ئەی رەب!
زوبانی پێوە روابێ بە قەد هەموو کەوکەب[(١)]
بە عومری نووحەوە تەوفیقی تۆ بکا ئیمداد
لە بەحری شوکرەوە یەك قەترە بێنمە سەر لەب[(٢)]

☞

بابییە. دووهەمیش چونکە خۆراکی هەمیشەی ئەوەیە بەنگ و شەرابی کۆن تێکەڵی یەك دەکا و پێکەوە دەیانخوا.

بەیتی یەکەمی ئەم چوار خشتەکییە لە پاکنووس نەکراوێکی شاعیر خۆیدا بەمجۆرەش نووسراوە:

ئەو قورومساغەی کە خەڵقی ناوی نابەن بێ «جەناب»
ئەسڵ و فەسڵی شارەزا بی، نیتە غەیری ئیجتیناب

-٤-

(١) کورسی: لە عورفی ئایینی ئیسلامدا ئەسیرێکی وایە هەموو ئاسمانەکان و ئەرزی تیا جێبووەتەوە. کەوکەب: ئەستێرە.

مەعنای هەردوو بەیتەکە پێکەوە لێك دەدەینەوە.

(٢) نووح: یەکێکە لە پێغەمبەران، مەشهوورە پتر لە هەزار ساڵ ژیاوە.

واتە: خوایە دەمێکم بدەرێ ئەوەندەی کورسی گەورە بێ و ئەوەندەی هەموو ئەستێرەکانیش زمانی لێ روابێ و، ئەوەندەی حەزرەتی نووحیش عومرم درێژ کە و یارمەتیم بدە بەڵکوو لە دەریای سوپاسکردنی تۆ دڵۆپێك بخەمە سەر لێوم وکەمێك سوپاست بکەم، یا دڵۆپێك بێنمە کەناری دەریا و لێومی پێ تەڕ کەم. مەبەستی لەوەیە مەگەر ئەم مەرجانە بێنە دی، ئەوجا ئادەمیزاد بتوانێ کەمێك سوپاسی خوا بکا، ئەگینا حەقی خوا بەسەر بەندەوە ئەوندە زۆرە، بەندە لە عۆدەی نایەت تۆزێکی بداتەوە.

لە دەسنووسە پاکنووس نەکراوەکانی شاعیر خۆیدا ئەم چوارخشتەکییە بەم دوو جۆرەی خوارەوەش نووسراوەتەوە:

☜

-٥-

ئەهلی عیبرەت ماوەگەر، بێ سەیری «ناسر شا» بکات
دوو لە دوو سی کەم شەهی کرد و «کش»ێکی ڕێ نەهات(١)
هاتی وا سەیری نەهاتی کەن کە سەد تیپان سوار
پاسەوانی بوون، لەناو بەستا پیادێ کردی مات(٢)

☞

«١»

دەمێ بە ویسعەتی کورسی مەگەر عەتا کا ڕەب
زوبانی پێوە ڕوابێ بە قەد هەموو کەوکەب
بە عەونی ئەو بە هەموو دەم لە شوکری ئەودا بن
لە قولزومێ بە نمێ بەڵکی ئاشنا بێ لەب

**

«٢»

دەمێ بە ویسعەتی کورسی عەتا بکا مەر ڕەب
زوبانی پێوە ڕوابێ بە قەد هەموو کەوکەب
هەموو لە شوکری ئەوا بن بە عەونی ئەو هەردەم
لە قولزومێ بە نمێ بەڵکی ئاشنا بێ لەب

-٥-

مەحوی ئەم چوار خشتەکییەی بە بۆنەی کوشتنی «ناصرالدّین شاه»ی قاجارەوە وتووە.

(١) ناسر شا: «ناصرالدّین شاه»ی قاجار «١٨٣١-١٨٩٦ ی. ز»، یەکێکە لە پادشاکانی بنەماڵەی قاجار، لە زیارەتگای حەزرەتی «عبدالعظیم»دا بە دەستی میرزا ڕەزای کرمانی کە یەکێك بووە لە قوتابییەکانی «جمال‌الدّین»ی ئەفغانی کوژرا. شەهی: پادشایەتی. کش: یەکێکە لەو دەورانەی لە یاری شەترنجدا دەبینرێن و پادشای پێ دەخورێ.

مەعنای هەردوو بەیتەکە پێکەوە دێت.

(٢) هات: بەختیاری. بەست: قەڵا، ئەو شوێنە پیرۆزەی دەستی تێدا نابرێ بۆ تاوانبار. بە پەیوەندیشی لەگەڵ «کش»ی پێشوو و «پیادە»ی هاتوودا، ئیشارەتە بۆ «قەڵا» لە یاری

☜

-٦-

تێگەیشتن مەغزە، ئەم ئینسانە پۆست
خۆ مەکە بێ تەجرەبە قوربانی دۆست(١)
تۆ مەڵێ یەك مەرتەبە، سەد مەرتەبە:
«دشمن دانا بە از نادان دوست»(٢)

شەترنجدا. پیادێ: پیادەیەك، ئیشارەتیشە بۆ «سەرباز» لە یاری شەترنجدا.

واتە: ئەگەر کەس ماوە لەم جیهانەدا بیەوێ پەند لە کارەساتی زەمانە وەربگرێ، با بێ سەیری ئەو کارەساتە بکا لە «ناصرالدّین شا»ی قاجارِ رووی داکە ٥٨ساڵ حوکمرانی کرد و لە کاروباری گەردوونا کە وەك یاری شەترنج وایە کەس «کش»ێکی لێ نەکرد، کەچی کە نەهاتی و نەگبەتی رووی کردە ئەم بەختیاری و بۆ هاتنەی، بە جۆرێ رووی تێکرد لەگەڵ ئەوەشدا کە سەد ریزە سوار پاسەوانی بوون و لە پەنای قەڵایەکی وەك زیارەتگای «عبدالعظیم»دا بوو، پیادەیەك خێی کرد و لە پەلوپۆی خست.

لەم بەیتەدا ئیستیعارەیەکی «مَکنیّە» هەیە، ئەوەتە «ناصرالدّین شا» شوبهێنراوە بە «مەلیکی شەترەنج» و ئەو شتەش کە پەیوەندی بە پێ شوبهێنراوەکەوە هەیە «کش»ە و «بەست» و «پیادە». هەروەها لە کۆکردنەوەی «کش» و «بەست» و «پیادە»دا تەناسوب هەیە.

وشەی «تیپان» لە هەموو نوسخەکانی بەردەستماندا بە «تیپەن» نووسرابوو. ئێمە ئەوەمان لا هەڵە بوو و گێڕامانەوە سەر شێوە راستەکەی کە «تیپان»ە.

-٦-

(١) مەغز: کاکڵە. پۆست: توێکڵ.

واتە: قەوارەی ئادەمیزاد وەك توێکڵ وایە و تێگەیشتنیشی وەك کاکڵەی ناو توێکڵەکە وایە. ئەوەش کە تێگەیشتنی نەبێ وەك بەری پووچەڵ وایە. کەواتە تۆیش تێگەیشتنت بێ و دۆست تاقی بکەرەوە و بزانە تێگەیشتووە و پشتی پێ دەبەسترێ یا نە، ئەوجا خۆت بکە بە قوربانی، نەوەك پاشان بە هەڵەدا بچی و پەنجەی پەشیمانی بگەزی.

(٢) مەرتەبە: جار.

واتە: نەك تاقە جارێ، سەد جار بڵێ: دوژمنی تێگەیشتوو لە دۆستی نەفام چاترە.

ئەم نیوە بەیتە فارسییە لە بەیتێکی سەعدی شیرازی وەرگیراوە.

-٧-

«از دیـــر مـــغان آمـد یـــارم قـــدحی در دست»
خۆ فیتنە بوو، پیرایەیی فیتنەیشی بە خۆیا بـەست(١)
وا هـــاتەوە ئــەی یـــاران، ئـــاشووبی دڵ ئـەفگاران
«مست از می و، می‌خواران از نرگس مستش مست»(٢)

-٨-

چـــیە ئـــەم هـــەموو تـــەنتەنەو مـــن ـ مـــنت
ئـــەمەندە چـــیە فـــەخر و بـــەخ کـــردنت(١)

-٧-

(١) پیرایە: کەرەستەی خۆڕازاندنەوە. وشەیەکی فارسییە.
مەعنای چوارخشتەکییەکە هەمووی پێکەوە دێت.
(٢) ئەفگار: زویر و زیز.
واتە: یار لە پەرستشگای ئاگرپەرستانەوە هاتەدەر، پیاڵەیەکی شەرابی بەدەستەوە بوو. خۆی لە خۆیدا دڵی دڵداری دەبرد، کەچی ئەوەندەی‌تریش مایەی دڵبردنی دابوو لە خۆی. برادەرینە! وریای خۆتان بن، وا ئەو یارە گەڕایەوە کە مایەی نارەحەتی گیانی دۆستانی دڵ زویرە، خۆی بە خواردنەوەی مەی مەست بووە و دڵدارانیشی بە نێرگسی چاوی مەستی سەرخۆش کردووە.
دوو نیوە فارسییەکەی ئەم چوارخشتەکییە هی حافیزی شیرازین. ئەم جۆرە لە یەکدانەی دوو بەیتی جیاجیا پێی دەڵێن «تَضمین».

-٨-

(١) تەنتەنە: دەنگی ساز و سەمتوور و شتی وا. مەبەست تێکڕای جەنجاڵ و هەراهەرایە. بەخ کردن: شانازی بە خۆوە کردن و خۆ بە شایانی شتی گەورە زانین.
لە دەسنووسەکەی مەحوی خۆیدا وشەی «بەخ» بە «بەغ» نووسراوەتەوە.

بــــە ڕۆچـــوونی ئـــاوێ دەکـــەی زیـــندەگـــی
بــــە دەرچـــــوونی بـــایەك دەبـــێ مـــردنت[٢]

-٩-

شەوێ لەیلا بە مەجنوونی دەوت: بنوارە حاڵی خۆت
بە خۆڕایی کە چۆنت دا بە با عەقڵ و کەماڵی خۆت؟[١]
جوابی دایەوە مەجنوون: ئەگەر تاقەت بـبێ لەحـزێ
لەناو ئاوێنەدا بنوارەوە حوسن و جـەماڵی خـۆت[٢]

---

(٢) زیندەگی: ژیان.

واتە: ئەی ئادەمیزاد! ئەم هەموو فیز و خۆ بە زل زانینەت لە چیە، تۆ بە چوونە مناڵدانی دایکت و چۆڕێ ئاوی باوکت هاتوویتە دنیاوە و بە دەرچوونی هەناسەیەك لە دەمی خـۆت دەمری، ئیتر شانازی بە چیەوە دەکەیت و بایەخت چیە؟

-٩-

(١) مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە دێت.

(٢) لەحزێ: لەحزەیەك، تاوێك.

واتە: شەوێکیان لەیلا بە مەجنوونی دڵداری خۆی وت: تەماشایەکی حاڵی خـۆت بکـە بزانە چۆن لە خۆڕایی عەقڵی خۆت داوە بە با و شێت بووی. ئەویش لە وەڵامدا وتی: من لە خۆڕایی شێت نەبووم و عەقڵی خۆم نەداوە بە با. بەڵام ئەگـەر تـۆ دەتـوانـی هـەناسەیەك لە ئاوێنەدا تەماشای جوانی شێوەی خۆت بکە، جا بزانە چۆن شێتی خۆت دەبی، چونکە رووی تۆ وەك رۆژ وایە و عەقڵیش وەك شەونم وایە و شەونمیش هەرکە رۆژ هەڵات دەبێ بە هەڵم و دەچێ بە هەوادا. جا لە حاڵێکدا کە تۆ بۆ ماوەیەکی کەم نەتوانی تەماشای خۆت بکەی، من چۆن بەم هەموو تەماشاکردنەت شێت نابم.

-١٠-

نەسیمی سوبحدەم! شەبگیریێ تـا ئـەسکەلەی بـێرووت
بلّێ بەو ئـاشنایە: بـێ چـرایـە شـامی مـن بـێ رووت [١]
بە هیچ ئـینسانی کـامیل هـیچ نـیە سـەربەستەو و پـابەند
خەلاّتی عیشقە «مەحوی» من کە سەر قۆتینم و پێ رووت [٢]

-١٠-

سەیید ئەحمەدی کوڕی شێخ ئەوڕەحمانی عازەبانی دەیگێڕایەوە کەوا مەحوی کـاتێ لە ئەستەموول دەبێ، دەبێ بە ئاشنای «بدرالدّین کامل» ناوێك کە پیاوێکی بە قەدر و حورمەت و ئەدەب‌دۆست بووە. پاشان ئەم پیاوە دەگوێزرێتەوە بۆ بێرووت و لەوێ دەکرێ بە کاربەدەستی بەندەر. مەحویش ئـەم چـوارخشـتەکـییەی بـۆ دەنـووسێ، بـەلاّم نـەیدەزانـی ئـاخۆ هـەر لە ئەستەموولەوە بۆی نووسیوە یا لە سلێمانییەوە.

(١) سوبحدەم: دەمی بەیانی. شەبگیری: ڕۆیشتن لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێ لە بەرەبەیاندا کە هێشتا دنیا تاریك و لێڵە بێ. ئەسکەلە: بەندەر، میناء، شارێ کە لە کەناری دەریادا بێ. بێرووت: پایتەختی لوبنانی ئێستا. شام: ئێوارە. بە پەیوەندی لەگەڵ «بێرووت» مەعنای شاری «شام»یش دەگەیەنێ.

مەعنای چوارخشتەکییەکە تێکڕا پێکەوە دێ.

(٢) سـەربەستە: سـەربەسراوە. پـابەند: زنـجیر لە پـێ کـراو. هـەردوکیان کـینایەن لە خـاوەن پەیوەندی. سەرقۆتین: سەرپەتی.

واتە: ئەی بای بەرەبەیان، لەگەڵ تاریکە و لێڵەی بەیاندا بکـەوە ڕێ، بـچۆ، مـەوەستە تـا دەگەیتە بەندەری بێرووت، لەوێ بەو ئاشنایەم بڵێ کەوا شەوانی مەحوی، یا شاری شـامی دڵی، بێ چرای ڕووی تۆ تاریکە... هەروەها پێی بڵێ پیاوی پیاوانە هەرگیز تەوقی دنیا لە مل ناکا و زنجیری پەیوەندی بە هیچەوە ناکاتە پێی خۆی، چونکە دنـیا شـتێکی هـیچ‌وپووچ و بێ‌سوودە، بەڵکوو ڕوودەکاتە ڕێگای عیشق، وەك مەحوی کە خەلاّتی عیشقی وەرگرتووە و هەموو پەیوەندییەکی بە دنیاوە لە خۆی داڕنیوە و بە سەری ڕووت و پێی خاوسەوە دەگەڕێ...

لە نێوان «بێرووت» و «بێ رووت» و «پێ رووت»دا جیناسی موزاریع و لە نێوان «بێرووت» و «شام»دا تەناسوب و، لە «شام» و «کامیل»دا لەتافەت هەیە.

ئەم چوارخشتەکییە بەمجۆرەی خوارەوەش بیستراوە. سەیید ئەحمەدی عازەبانیش هەر بەمجۆرەی دەخوێندەوە:

نەسیمی سوبحدەم! گەر گەییە خزمەت نازری بێرووت
بڵێ: ئەی بەدری کامیل، بێ چرایە شامی من بێ رووت
چیە تۆ ماهی من بی، پرتەوت هەر بۆ ئەم و ئەو بێ!
وەفا، وەقتی وەفاتە، چاوەکەم، تیری لە من بێ رووت

جێی خۆیەتی لێرەدا تێکستی نامەیەك بڵاو بکەینەوە کە «ئەحمەد کامیل» یا «کامیل ئەحمەد» ناوێك لە وەڵامی نامەیەکدا لە ٢٢ی مایسی ١٣١٩ی رۆمیدا لە بێرووتەوە بە فارسی بۆ مەحوی نووسیوە. دەبێ خاوەنی ئەم نامەیە هەر ئەو «کامیل»ە بێ کە لە چوارخشتەکییەکەدا ئیشارەتی بۆ کراوە و لەوانەیە ئەم چوارخشتەکییەش هەر لەگەڵ ئەو نامەیەدا نێررابێ. ئەوەش کە سەیید ئەحمەدی عازەبانی ناوی ئەم شەخسەی بە «بدرالدّین کامل» تۆمار کردووە، رەنگبێ لەوەوە بێ کە ئەو «ئینسانی کامیل»ی لە چوارخشتەکییەکەدا بە «بەدری کامیل» وەرگرتووە و لەوەوە وای بۆ چووە کە دەبێ ناوی «بدرالدّین کامل» بووبێ. ئێمەش کە دەڵێین «ئەحمەد کامیل» یا «کامیل ئەحمەد» و نازانین کامیان راستە، هی ئەوەیە مۆرەکەی وا هەڵکەنراوە دروست بێ بە هەردووکیان بخوێنرێتەوە. ئەمەش تێکستی نامەکە:

«سرورا، تاج سرا، مولانا!
من چه باشم که برآن خاطر عاطر گذرم
لطفها می‌کنی، ای خاك درت تاج سرم!

سرافراز نامچه‌ای که به تاریخ ٢٨ نیسان ٣١٩ تسطیر و تسیار فرموده بودند، رسیده‌ی دست مباهات گردیده، از مضامین دلنشین و عبارات شیرین و ابیات نمکین آن مبارك‌نامه، دیده‌ی رمد دیده را نور، و دل هجران کشیده را سرور بخشید.

ای وقت تو خوش، که وقت ما کردی خوش

از عرض و اشعار تشکرات تبریکات رتبه‌ی فقیر، زبان قلمم قاصر، و قلم زبانم فاتر است. همان جناب خالق بیچون عمر و عافیت آن فخر دودمان روزافزون فرماید آمین. نسخه‌ی اهدا فرموده‌ی مبارک را هم با دیگری تعویذ بر دوش مفخرت و مسعدت نمودم.

-١١-

شێخی هەمەوەندێکی دەدا پەند و نەسیحەت
ئەو قوڕبەسەرەی دابووە بەر فەحش و فەزیحەت [١]

احوال بنده را سؤال می‌فرمایند، الحمدللّٰه صحت وجودی دارم. با کاروبار مأموریت را مشغولم. از همت پیر و مساعده‌ی تقدیر و حسن تدبیر، توجهات و محبت و اعتماد و امنیت عموم را تحصیل کردەایم.

با این احوال به مصداق کلام مرحوم و مغفور حضرت مولوی:

بریان تای روباب قافیه خوانیم ‌ ‌ ‌ نەمەندەن تاقەت عیبارەت زانیم
بلێسەی کوورەی هیجران باڵات ‌ ‌ ‌ گەرمی مەحروومی تۆزەکەی پاڵات
ئایر دان بەو تەور مۆبەت سەرای دڵ ‌ ‌ ‌ مەیلەکەت مەندەن بێ مەسکەن خجڵ
یاد لوولی زوڵف شیرین نیگاران ‌ ‌ ‌ خەیاڵ ئەبرۆی نازك نازاران
ئەو بیەن وە چین سەفحەی پێشانیم ‌ ‌ ‌ ئێد خەم چەمەکەی باڵای کەمانیم

مع مافیه

گر سر ببری به تیغ تیزم
از کوی وفات برنخیزم
ور زانکه کنند ریزه ریزم
من مهره‌ی مهر تو نریزم
الا که بریزد استخوانم

حاصل کلام، تا حیات مستعار در کالبد بدن باقی و برقرار باشد، از دور و نزدیك به دعای خیر آن پیر وفادار والا تبار محتاجم. امید واثق است که انشاءاللّٰه تعالی از خاطر عاطر بیرونم نخواهند فرمود. باقی به هزار لب ادب و اشتیاق دو دست مبارکتان را بوسیده، به استرحام بقای توجهات فوآدیه و قدسیه‌ی آن سرور مطاع را ختم تصدیعات نمودم. السلام علیکم و رحمة اللّٰه و برکاته».

بیروت ٢٢ مایس سنة ٣١٩

-١١-

(١)[هەمەوەند:]هۆزێکی کوردە لە شارستانی سلێمانی دەژی لەکوردستانی عێراق، ناوبانگی ئازایەتی بڵاوە. جاران دەستێکی لە رێ گریدا بووە.
مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە دێ.

خۆش هاتە جواب و وتی: تۆ حەقتە، فـەقەت مـن
قوتتاعی تـەریقم، نـەکـوو قـوتتاعی تـەریقەت(٢)

-١٢-

بە تەرەف ئەم نەخۆشی بێچارەت
«نگهی کن به چشـم بـیمارت»(١)
بۆیە دەتنێمە پـەردەکـەی چـاوم
«که بپوشم ز چشـم اغـیارت»(٢)

---

(٢) قوتتاعی تەریق [قطاع الطَّریق]: چەتە، ڕێگر. «قُطّاع» جەمعی «قاطِع»ە.

واتە: شێخێك کابرایەکی هەمەوەندی ڕاگرتبوو ئامۆژگاری دەکرد کە بێتە سـەر ڕێگـەی ڕاست و قسەی خراپی پێ دەوت لەسەر ئەوکردەوە خراپانەی دەیکرد. کابرای هەمەوەندیش وەڵامێکی جوانی دایەوە، وتی: یا شێخ! تۆ حەقتە ئامۆژگاری من دەکەی و ئـەو ڕێگـایە بـە خراپ دادەنێی کە من گرتوومەتە بەر، بەڵام بیشزانە هەرچۆن بێ هەر من لە تۆ باشترم، بەس نیە من بە ئاشکرا جەردەیی دەکەم و ڕێ دەگرم، خۆ تۆ بە ناوی ئایینەوە جەردەیی دەکەی و ڕێگـای تـەریقەت دەبـڕی و لە سـەرەڕێی تـەریقەتدا دانـیشتووی هـەر دەروێشـێکت بـێتـە بەردەست رووتی دەکەیتەوە.

-١٢-

(١) واتە: بە چاوە ناسکەکانت لایەك بە لای ئەم نەخۆشە بێچارەی گرفتاری دەستی خۆتەدا بکەرەوە با چاك ببمەوە.

نیوە فارسییەکەی ئەم بەیتە هی کەمالی خوجەندییە.

(٢) واتە: بۆیە لەناو پەردەی چاومدا دەتشارمەوە، تا لە چاوی پیس بتپارێزم و تووش نـەبی. مەبەستی لەم شاردنەوەیە ئەوەیە کە هەمیشە وێنەکەی لەبەرچاویەتی.

نیوە فارسییەکەی ئەم بەیتەیش هی سەعدییە.

بە هەرکام لەم دوو بەیتە دەوترێ «مُلَمَّع»، مولەممەع لە ئیستیلاحی عیلمی بەدیعدا ئەوەیە بەیتێك نیوەکانی هەریەکێ بە زمانێ بن.

-١٣-

ئەو مەسخەرەی زەمانە بە شاه و وەزیری کرد
ئەو کەتنە قەت مەڵێ بە گەداو و فەقیری کرد (١)
کلکێکی پێوە کرد و بەرەوژووری ژووری برد
تێی هەڵدەدا شەقێك و سەرەوژێری ژێری کرد (٢)

-١٤-

زاڵمی دڵ رەقی روو گرژی موسوڵمان ئازار
هەر بە ئیزایە کە رەنگی بگەڕێتە روخسار (١)
بەرد ئەگەر سەر نەشکێنێ، بە چی روو رەنگین کا؟
کە لە پێ هەڵچەقی ئەوسا روخی گوڵنارییە خار (٢)

-١٣-

(١) مەسخەرە: گاڵتە پێ کردن.
مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە لێك دەدەینەوە.
قەت مەڵێ (ن): کێ دەڵێ.
(٢) کلك: پەنجە.

واتە: ئەو کەتن و گاڵتەپێ کردنەی گەردوون بە پادشایان و وەزیرانی دەکا هەرگیز بە هەژارانی ناکا. پەنجەیەکیان پێوە دەکا و بەرزیان دەکاتەوە بۆ ئاسمانی گەورەیی، کەچی لە ناکاو شەقێکیان تێ هەڵدەدا و دەیانخاتە خوار و سەرەوژێریان دەکاتەوە و تاج و تەخت و کورسییان ێ وەردەگرێتەوە و گەلێ جار بەوەندەشەوە ناوەستێ، بە کوشتیشیان دەدا.

-١٤-

(١) واتە: یاری ستەمکاری دڵڕەق و ئازاردەر، هەر بە ئازاردانی دڵدارەکانی شادمان دەبێ و ڕەنگ دەکەوێتە رووی و ئەگەر ئازاریان نەدا وەك نەخۆش ڕەنگ زەرد دەبێ.
(٢) گوڵناری: وەك گوڵە هەنار سوور. خار: دڕك.

واتە: ناهەقیشی ناگرم. ئەو دڵی وەك بەرد وایە و سروشتی وەك دڕکە. بەرد ئەگەر سەری کەسێك نەشکێنێ و بە خوێنی ئەو سەرە خوێناوی نەبێ، رووی خۆی بە چی ڕەنگین بکا و، دڕك ئەگەر بە پێی کەسێکدا نەچەقێ، بە چی رووی خۆی وەك پەردەی گوڵ سوور بکا؟.

-١٥-

ڕۆڵە! گەر حەز دەکەی بیە شاکوڕ
پەندی «مەحوی» لەگوێ گرە وەك دوڕ (١)
مەردی ئازادە قەت مەڕەنجێنە
«كُلُّ شَيْءٍ وَ لَا شَتِيمَةُ حُرٍّ» (٢)

-١٦-

دڵشەکەتی تیری کێم؟ چاوی بزانێ مەگەرا
توهمەتە هەرکەس بڵێم، «عِنْدَ جُهَيْنَه الْخَبَر» (١)
دولبەر و بێداد و ناز، عاشق و دادی نیاز
خاڵە: بە ڕوومەت درا، داغە: نرایە جگەر (٢)

-١٥-

ئەم چوارخشتەکییەیش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) بیە: ببی بە. وەك دوڕ: وەك چۆن گوارەی دوڕ دەکرێتە گوێ.

(٢) واتە: هەرچی دەکەی بیکە، بەڵام قسەی سووك لە ڕووی ئینسانی مەردda مەکە.

-١٦-

(١) واتە: خۆم نازانم دڵم بە تیری کێ ماندوو بووە، مەگەر چاوی یار بزانێ... بڵێم بە تیری هەرکەس ماندوو بووە، قسەکەم بوختان و بێبەڵگە دەبێ...کەواتە مەگەر عەرەب واتەنی بڵێم: «خەبەری ڕاست بە لای جوهەینەوەیە و مەگەر ئەو بزانێ». مەبەستی لە «جوهەینە» یار خۆیەتی.

(٢) واتە: دولبەر و بێدادی و نازکردن هەرگیز لە یەك جوێ ناکرێنەوە، هەروەها دڵدار و شکاتکردن و داواکردنیش... هەرکەسێ ئەرکێکی لەسەرە و هەرکەسێ خاوەنی شتێکە. خاڵ بەشی ڕوومەتی یارە و، داخی ئەو خاڵەش بەشی جگەری دڵدارە.

-١٧-

ئــەم رۆژهــەڵاتــە نــوکتەیەکــی خــۆش و دڵپــەزێر
دەرچوو لە دەم گەدایەکی میسکینی سەر بە زێر (١)
دی نـویژ ئـەکـا غـەنی، وتـی: هـەر بـۆ ئـەمانەیە
چی نوێژی سەر بە زێڕ و چ نیسکێنی سەر بە زێڕ (٢)

-١٨-

دڵ فکــری کــردەوە: چـیە قـیرم بـووە بـە شـیر؟
پــیرانــی بــردەوە کـە جـوانـیمی کـەوتە بـیر (١)
قامەت نەمام و پشـتی وەکـوو مـێو و رۆنـی نـەرم
چەوتاوە، رەق هەڵاتووە، وەك چەوتە مێوی پیر (٢)

-١٧-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) رۆژهەڵات: بەیانی. دڵپەزێر: دڵگیر. میسکین: هەژار. سـەربەزێر: سـەر دانـەوانـدوو بـۆ خوارەوە، سەرکز.

مەعنای هەردوو بەیتەکە پێکەوە دێ.

(٢) غەنی: دەوڵەمەند.

واتە: ئەم بەیانییە پیاوێکی هەژاری سەرکز چاوی بە کابرایەکی دەوڵەمـەند کـەوت پـاش خۆرکەوتن نوێژی سبەینێی دەکرد، بەوبۆنەیەوە قسـەیەکـی دڵپـەسەندی کـرد، وتـی: خـوا بەمانەی داوە، نوێژی بەیانی کاتێ بکـەن کـە خـۆر بـەسەر سـەریانەوە بـێ و پـێش چـاییش نیـسکێنەی زەردی رۆن بەسەردا کراو بخۆن...

-١٨-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) قیر: مەبەست لە مووی رەشە. شیر: مەبەست لە مووی سپیە. پیران: پیران بردنەوە ئەوەیە بنیادەم لەبەر پێکەنینی زۆر یا لەبەر گریانی زۆر هەناسەی ببڕێ و دەنگی لێ دەرنەیەت.

مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە دێت.

(٢) چەوتاوە: چەوت و لار بووە، چەمیوەتەوە.

-١٩-

تەبخاڵەیەکی جوان و لە غایەت بەدەر لەزیز
دەرکەوتووە بە تەب لە چەنەی دولبەری عەزیز (١)
وەك سێوی زیوی لەعل تیا تەعبیە کراو
یا تۆپی گوڵ کە غونچەیەکی دەربچێ لە ریز (٢)

-٢٠-

ئەهلی فەزڵ ئارام و رووناکی نە شەو ئەسڵا نە رۆژ
بۆ نیە و نابێ، کە ئەمڕۆ رۆژی نائەهلانە رۆژ (١)

☞

واتە: دڵ بیری لەوە کردەوە کە بۆچی ریشی وەك قیر رەشی جارانم وەك شیر سپی بووە. کە سەردەمی جوانیمی کەوتەوە بیر، ئەوەندە گریا چوو بە تاسەوە، حاڵی بووکەوا بۆیە مووم سپی بووە چونکە باڵای وەك نەمام قنجی سەردەمی لاویم چەمیوەتەوە و پشتی وەك مێو و رۆن نەرمی جارانم رەق هەڵاتووە و هەردووکیان وەك دار مێوی لاری پیریان لێ هاتووە.

-١٩-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) تەبخاڵە: وردە تلۆقی سەر لێوی هەڵزراوی تادار. تەب: تا. چەنە: چەناکە.

مەعنای هەردوو بەیتەکە پێکەوە دێ.

(٢) تەعبیە، «تَعبِئَة»: پڕکردن.

واتە: بەهۆی تاوە تلۆقێکی لە رادەبەدەر جوان کە لە چەناکەی یار دەرچووە، چەناکەی یار بەو تلۆقە سوورەوە لە سێوێکی زیوین دەچێ کە لەعل ڕێژ کرابێ، یا لە چەپکەیەك گوڵ دەچێ کە خونچەیەکی تیا لە ریز دەرچووبێ.

-٢٠-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) ئەسڵا: [«اصلاً»].

واتە: لەبەر ئەوە کە ئەمڕۆ رۆژ رۆژی نامەردانە، ئەوەی پیاو بێ، نە بە شەو و نە بە رۆژ حەسانەوە و رووناکی نیە و نابێ.

فەزڵ و جەوهەر بۆتە نەقس، ئەم ئەهلە بۆیەم فەسڵ ئەکەن
سەگ زوبانی دەردەکێشێ، چ بووە، چی تاوانە ڕۆژا!(٢)

-٢١-

حەققی بەدەستە گەر ڕقی هەستێ ڕەئیسی جاف
شەئن و شکۆهی بوو بە کەوایێکی بێ سیجاف(١)
من بم لەباتی ئەو لە ڕقانا سبەی کەوا
ماهی سیامە تۆبە دەکەم دەچمە ئیعتیکاف(٢)

---

(٢) واتە: بۆیە ئەم خەڵکە جیام دەکەنەوە و دوورم دەخەنەوە چونکە زانا و تێگەیشتووم. زانست و تێگەیشتنیش لەم سەردەمەدا عەیب و شوورەییە، چونکە ڕۆژ ڕۆژی نەفام و نەتێنەگەیشتووانە، بەڵام هەرچیم پێ بڵێن وەك ئەوەتە سەگ بە ڕۆژدا زمانی خۆی دەردەکێشێ کە دیارە ئەوەش هیچ خەتایەکی ڕۆژی تیا نیە.

-٢١-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) سیجاف: پەراوێز.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە نوسخەیەکدا بەمجۆرەیە:

حەیف و ئەسەف دەبێ بکرێ بۆ ڕەئیسی جاف

(٢) ماهی سیام [«صیام»]: مانگی ڕۆژوو، ڕەمەزان. ئیعتیکاف: ئەوەتە ڕۆژووەوان لە مانگی ڕەمەزاندا دەچێتە مزگەوت بۆ خواپەرستی و قسە لەگەڵ کەس ناکا و بۆ ناچارییەکی وەك چوونە سەرئاو و خۆ شتن و دەستنوێژ گرتن و نان خواردن نەبێ نایەتە دەر.

لە نێوان «کەوایێکی» و «کەوا»دا وشەئاراییەکی جوان هەیە.

-٢٢-

نیە بە غەیری ئەمەم هیچی‌تر ئومێد و ئەمەل
لە بارەگاهی جەلیلی جەلیلی «عزَّ و جلّ»[١]
بە جاهی رۆحی «محمّد» لەوانە بێ «مەحوی»
جەمالی پێ بنوێنێ ئەوانی «جاءَ اَجَل»[٢]

-٢٣-

پەروازی جانە، رۆینی جانانە، وەرنە بۆچ
تۆ گۆرەوی لە پێ دەکەی و من لە دەست‌ئەچم[١]
هەستانت ئەر قیامی قیامەت نیە، چیە
بێ دەخلی چەنگ و نەی و مەی لە مەست ئەچم![٢]

-٢٢-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) جەلیل «ی یەکەم»: زاتی خوا. جەلیل «ی دووهەم»: پایە بڵند.

مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە دێ.

(٢) ئەوان: سەردەم.

واتە: بە تەمای هیچ نیم لە بارەگای خوا، لەوە بەولاوە کە لەبەر خاتری شکۆی پێغەمبەر (د.خ)، یەکێك بم لەو کەسانە کە پێغەمبەر لەکاتی سەرەمەرگیاندا جوانی خۆیان پیشان دەدا و دێتە سەریان تا ئیمان دەرکەن و بە باوەڕەوە برۆن. مەشهوورە ئینسانی موسوڵمان لەکاتی سەرە مەرگیدا پێغەمبەر (د.خ) بە رۆحیانەت دێتە سەری و ناهێڵێ شەیتان بێ‌ئیمانی بکات.

-٢٣-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) پەرواز: فڕین. جانانە: یاری وەك گیان خۆشەویست. وەرنە: ئەگینا.

واتە: رۆیشتنی یار مایەی هەڵفڕین و دەرچوونی گیانمە، ئەگینا بۆچی هەر کە ئەو گۆرەوی لە پێ دەکا و ئامادە دەبێ بۆ رۆیشتن، من گورج دەفەوتێم و لە دەست دەردەچم؟.

(٢) قیام: بەرپابوون.

-٢٤-

ئەیا مارف بەگی عالەم لە بەردەستا هەموو مەزڵووم
لە حەققی خۆی ئەتۆ ئەم خانەقایەت کرد ئەوا مەحرووم(١)
بە کول دنیا بە کامت بێ هەتا هەی سادە، ڕۆژی حەشر
خودای ئەم عالەمە «بِالکلّ» لە غوفرانت بکا مەحرووم(٢)

☜

واتە: ئەگەر ڕاست بوونەوەی تۆ بۆ ڕۆیشتن، بەرپابوونی ڕۆژی قیامەت نیە، بۆچی من بێ ئەوەی کۆڕی خواردنەوە و ڕابواردن ئامادە بێ، سەرخۆش دەبم؟.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَ تَرَى النّاسَ سُكٰارىٰ، وَ مٰا هُمْ بِسُكٰارىٰ﴾ لە باسی ڕۆژی قیامەتدا کە واتە: خەڵکت بە سەرخۆش دێتە پێش چاو و سەرخۆشیش نین...

چەنگ و (ن): بەنگ و.

وا بڵاوە مەحوی بەم چوارخشتەکییە قسە لەگەڵ «سەیید ئەحمەدی نەقیب» دەکا.

-٢٤-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەی مەحویدا نیە.

(١) مەحوی بەم چوارخشتەکییە قسە لەگەڵ سندووق ئەمینییەکی ئەو سەردەمەدا دەکا کە ناوی «مارف بەگ» بووە و وادیارە مانگانەی خانەقای مەحوی بڕیوە کە لەلایەن دەوڵەتی عوسمانییەوە بۆی بڕابووەوە.

مەعنای چوارخشتەکییەکە پێکەوە دێ.

(٢) بە کول: بە تەواوی. کام: ئارەزوو.

واتە: ئەی ئەو مارف بەگەی دنیا هەموو بەدەستتەوە دەناڵێنێ و تەنانەتماڵی خوایشت وەك خانەقای مەحوی بێ لە مافی خۆی بێبەش کردووە... خوا بکا تا لە دنیادای، دنیا هەمووی بە ئارەزووی خۆت بێ و بە سادەیی و بێ هیچ جۆرە ئاڵۆزییەك ڕابوێری... لە ڕۆژی حەشریشدا خوا لە لێخۆشبوون لە گوناهـ بێبەشت بکا و فڕێتداتە ناو ئاگری دۆزەخەوە.

-٢٥-

هــەر گـفتوگۆمـە، کـەچی هـەر دەڵێم و تـێ نـاگـەم
هەر جوستوجۆمە، کەچی هەر دەڕۆم و پێ ناگەم [١]
چـــاوم رواو و گـــۆشـــەیی ئـــەو ئـــەبرووەم نـــەدی
دڵ بوو بە بەحری عولووم و لە ئەلف و بێ ناگـەم [٢]

-٢٥-

(١) جوستوجۆ: گەڕان.

مەعنای چوارخشتەکییەکە تێکڕا پێکەوە دێ.

(٢) واتە: چەند ساڵە گفتوگۆمە و لە باسی ناسینی زاتی خوا و سیفەتەکانیدا خەریکی دەرس وتنەوەم، کەچی خۆم لە قسەکانی خۆم ناگەم، هەرچەند بۆ فەقێکانیشمی روون دەکەمەوە، چونکە ئەم مەسەلەیە لە چوارچێوەی تێگەیشتنی راستی بەدەرە. چەند ساڵیشە بەدوای گەیشتن بەم تێگەیشتنەدا دەگەڕێم، کەچی هەر ناگەمە جێ. ئەوەندەم چاو ورد کردەوە بۆ ئەوەی چاوم بە ناوچاوی یار بکەوێ کە ناسینی راستەقینەی زاتی خوایە، چاوم وەك داری سەوز بوو وشك راوەستا، کەچی گۆشەیەکی برۆی یارم هەر نەدی و شتێکی بەکەڵکم لێ حاڵی نەبوو... ئەوەندەم خوێندەوە و ئەوەندە دەرسم وتەوە دڵم وەك دەریای زانستی لێ هات، کەچی هێشتا لە سەرەتای زانستی راستەقینە نەگەیشتووم.

ئەم چوارخشتەکییە ئیشارەتێکی تیایە بۆ ئەو ئایەتە کە دەفەرموێت:

«وَ مٰا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلّٰا قَلِيلاً» واتە: لە زانستێکی کەم زیاترتان پێ نەدراوە، چونکە بەری زانست ئەوەندە پانە ئەوبەری دیار نیە.

شیعری لەم جۆرە لای ئەهلی تەسەووف زۆرە. نموونەیەکی شیعرەکەی سەیید شەریفی عەللامەیە کە دەفەرموێت:

هفتاد و دو سال سعی کردم، پس از آن
معلوم شد که هنوز هیچ مـعلوم نشـد

واتە: حەفتا و دوو ساڵ هەوڵم دا و خوێندم، کەچی پاشان تێگەیشتم کەوا هێشتا هیچ فێر نەبووم.

-٢٦-

وەکوو مەحرووومی نۆشینی مەیی ئەو لەعلی نۆشینەم
لە زەوقی چەشتنی نێشی موژەیشی بێبەشە سینەم[١]
گەهێ دەردێ دەکا دەرمان، بە قەتڵێ گەه دەدا فەرمان
«منم کز غایت حرمان نە با آنم، نە با اینم»[٢]

-٢٦-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) نۆشین «ی دووهەم»: نووشین، ئەوەی بە ئاسانی قووت بچێ. نێش: چزوو.

واتە: نە ئەوەتە یار بە پێ چەشتنی شەرابی گەوارای لێوی لەعل ڕەنگی شادمانم بکا و، نە ئەوەتە بە ئازاری برژانگی سینەم لەت بکاو بمکوژێ.

(٢) گەهێ: جارێك.

واتە: جارێك دەرمانی دەردی دڵدارێکی دەکا و جارێکی تر فەرمانی کوشتنی دڵدارێکی تری دەدا. بەڵام من لەوپەڕی بێبەشیدام، نە لەگەڵ ئەوانەم کە دەرمانی دەردیان دەکا و، نە لەگەڵ ئەوانەم کە فەرمانی کوشتنیان دەدا.

ئەم بەیتی دووهەمە هی موفتی زەهاوییە.

جەنابی شێخ موحەممەدی خاڵ لە کتێبەکەیدا «موفتی زەهاوی» دەیگێڕێتەوە کەوا «لە ساڵی «١٢٩١ هـ» مەحوی لەگەڵ چەند مەلایەکی تر لە سلێمانی نەفی ئەکرێن بۆ بەغدا، لەوێ ئەچێ بۆ دیدەنی موفتی. زەهاوی لەبەر پیری و چاوکزی مەحوی ناناسێتەوە، وە لە میانەی قسەدا ئەم شیعرەی خۆی ئەخوێنێتەوە. مەحویش ئەڵێ: قوربان! ئەم شیعرەت روباعییە، شیعرەکەی پێشووی ئەمەیە:

وەکوو مەحرووومی نوشینی مەیی ئەو لەعلە نۆشینەم
لە زەوقی چەشتنی نێشی موژەیشی بێبەشە سینەم

ئەنجا موفتی ئەیناسێتەوە، ئەفەرموێ: ئافەرین مەحوی! بەخوا وابزانم دواییمە کە نەمناسیتەوە. ئەنجا مەحوی کوتوویڕ ئەڵێ:

جەنابی موفتی ئەفەندی! ڕشێنەیەك باران لە دڵتی ششتەوە نەقشی مەحەبەتی یاران
خەیاڵی ئێوە بە لێشاوی توندو تیژی سروشك نەچۆتەوە لە عەقیقی دڵی وەفاداران[*]

(*) محمدی خاڵ، مفتی زەهاوی، ل ٢٧، بەغدا، ١٩٥٣.

-٢٧-

ئـەو شــەڕانـی، مـن ئـومێدی ئـاشتیم
«پر غـلط بـود آنـچه مـا پـنداشـتیم» (١)
کێ لە باغی قودسی هەڵکەندم، هەر ئەو...
نـــاشتی لەم شـــۆرەزارەم نـاشتیم (٢)

-٢٧-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١)واتە: دۆست شەڕانییە لەگەڵمدا و دەیەوێ لە ژێر باری تەکلیفدا بمکوژێ کە ئاسمان و زەوی پێیان هەڵنەگیرا، ئیتر چۆن بە من هەڵدەگیرێ. هەرچیم کرد تەکلیفی لەسەر شان هەڵنەگرتم، دەرکەوت ئەوەی ئێمە بەتەمای بووین بە هەڵە دەرچوو، وامان دەزانی کە هاتینە دنیاوە بە خۆشی رادەبوێرین، بەڵام وانەبوو. کەوتینە ژێر باری تەکلیف.

نیوە فارسییەکەی ئەم بەیتە، نیوەی ئەم بەیتەیە:

ما ز یاران چشم یاری داشتیم
پر غلط بود آنچه ما پنداشتیم

واتە: ئێمە چاوەڕوانی یارمەتی بووین لە دۆستانەوە، بەڵام ئەوەی ئێمە بە خەیاڵماندا دەهات پڕ بوو لە هەڵە.

ئەو شەڕانی (ن): جەنگجۆ ئەو. ئومێدی (ن): بە ئومێد.

(٢)شۆرەزار: بەردەلانێ کە هیچی تیا نەڕوێ. ناشتیم: ناچیزیم.

واتە: من کە هێشتا لە عالەمی ئەرواحدا بووم و نەهاتبوومە دنیاوە، بۆ خۆم سەربەست بووم و تەکلیفی هیچم لەسەر نەبوو. ئەو خوایەی لەو باخە پیرۆزەی هەڵکەندم، هات ناچیزی و بێقابیلەتی منی لەم زەوییە بێپیتەی لەشمدا ناشت. جا دەبێ تۆوێکی ناچیزی وەك گیانم کە لە زەوییەکی بێپیتی وەك لەشمدا نێژرابێ، چ بەرێك بدا؟.

-٢٨-

جـەنابی مـوفتی ئـەفەندی! رشـێنـەیەك بـاران
لە دڵتـی شتـەوە نـەقشی مـەحەبیەتی یـاران (١)
خەیاڵی ئێوە بە لێشـاوی تـوندو تـیژی سـروشك
نـــەچۆتـــەوە لە عـــەقیقی دڵی وەفــاداران (٢)

-٢٩-

بـــرینانی دەروونـم، چـاوەکـەم! وەك چـاوەمە وێران
لە وێرانی مـەپرسە، هـەم دەر و هـەم نـاوەمە وێران (١)
بە دڵ رازی نەبوو رۆیی، لە حوجرە هەم لە بەرچاوم
بە جارێ ماڵی دڵم و خۆم و هەردوو چاوەمە وێران (٢)

-٢٨-

ئەمە ئەو چوارخشتەکییەیە کە لە پەراوێزی چوارخشتەکی ژمارە «٢٦»دا لێی دواین و وتمان مەحوی بۆ موفتی زەهاوی وتووە.

(١) رشێنە: بارانێکی کەم کە هەر ئەوەندە بێ ئاورشێنێکی زەوی بکات.

ششتەوە: شۆردەوە.

مەعنای چوارخشتەکییەکە هەمووی پێکەوە دێ.

(٢) واتە: جەنابی موفتی ئەفەندی، ئەو فرمێسکانەی بە هۆی پیرییەوە لە چاوت دادەوەرێن، نەخشی خۆشەویستی دۆستانیان لە دڵت شتوەتەوە، بەڵام بەش بە حاڵی ئێمە ئەو فرمێسکە توندو تیژەی دەرد و مەینەت کە بەچاوماندا لێشاوی کردووە، یادی ئێوەی لە دڵی خوێناوی وەك عەقیقی ئێمەی بە وەفا هەڵنەگرتووە.

-٢٩-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) مەعنای چوارخشتەکییەکە هەمووی پێکەوە دێ.

(٢) واتە: ئازیزا! دەر و ناوم وێرانە؛ برینی دروونیشم وەك چاوەکانم نارەحەتە، چونکە یار نە بە دڵم رازی بوو و نە لە ژوورەکەمدا دانیشت و نە لەبەرچاویشم مایەوە. لەبەر ئەوە دڵیشم و گیانیشم و هەردوو چاویشم هەموو بە هۆی دوورکەوتنەوەی یارەوە وێران بوون.

-٣٠-

چوو ئەو فیرعەونە حیزە بۆ جەهەننەم، قوڕ بە سەر هامان
دەبێ ئەسبابی زووتر چوونە خزمەت ئەو بدا سامان (١)
لەوانە و هەم لە ئەمسالی ئەوانە، یارەبی هەر ئان
جەهەننەم پڕ بکەن، جەننەت تەهی بێ بۆ موسوڵمانان (٢)

-٣١-

چوتە چم سروی چمان اشکم چمان
چم لچم جاری نبی بو چم چمان
چم لە بیداری چمی بختی چمی
چم دکا دیوت لچم کمتر چمان (١)

-٣٠-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) واتە: فیرعەونی حیز مرد و چوو بۆ جەهەنم. قوڕ بەسەر هامانی وەزیری کە پاش مردنی ئەو ناتوانێ وەك جارانی بژی و دەبێ دەستوبرد بکا خۆی کۆکاتەوە تا زوو بگاتە خزمەتی فیرعەون لە جەهەننمدا، چونکە پاش فیرعەون ئیتر دنیا جێگەی ئەوی تیا نابێتەوە.

ناوبردنی فیرعەون بە حیز ئیشارەتە بۆ ئەوە کە مەشهوورە فیرعەون حیز بووە و هامانیش بەوەی زانیوە و، کە فیرعەون ویستوویە ئیددیعای خوایەتی بکا، پرسی بە هامان کردووە. ئەمیش وتوویە ئەگەر نیازی وات هەیە راوەستە تا هیچ نەبێ ئاوەڵەکانی منالیمان دەمرن کە ئاگایان لە حاڵت هەیە، با ئابڕووت نەبەن...

(٢) ئان: کات. تەهی: چۆڵ.

دیارە مەحوی ئەم چوارخشتەکییەی بەبۆنەی مردنی گەورەیەکی واوە وتووە کە خۆشیان لەیەك نەهاتووە و مەبەستی لە هامانیش بەردەستێکی قسە رەوای بووە و پلاری ئەوەی تێ گرتووە کەوا بە مردنی ئاغەی ئیتر سەردەمی ئەویش بەسەرچوو...

-٣١-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

-٣٢-

بنووسە، پیری دڵم ئەمری کرد، ئیتاعەم کرد
لە ئیبتیداوە کە بەیتێ موناسبی دیوان [١]
گەدایەکی وەکوو «مەحوی»، قەلەندەرێکی کورد
میسالی پادشەهی فورسە، ساحێبی دیوان [٢]

-٣٣-

ئەربابی غینا ئەوەندە غەڕڕە بە زەڕن
بێ بۆنی بەهار و دیتنی جۆ دەزەڕن [١]

☞

(١) هەرچەند بەشێکی ئەم چوارخشتەکییەمان بۆ راستکراوەتەوە و بۆچوونێکی تایبەتیشمان بۆ ئەو بەشەکەی هەیە، لەبەر بێ‌متمانەییمان بە تەواوی راستکردنەوە و بۆچوونەکەمان، وامان بە باش زانی هەر بە رێنووسە کۆنەکەی خۆی بینووسینەوە و هیچی لەسەر نەنووسین و بەجێی بهێڵین بۆ لێکدانەوەی خوێندەواران و دوارۆژ.

-٣٢-

مەحوی ئەم چوارخشتەکییەی بۆ سەرەتای دیوانەکەی داناوە. لە نوسخە چاپکراوەکەشدا، نە لاپەڕەی یەکەمدا لەپاش ناوی دیوانەکەوە نووسراوەتەوە.

(١) واتە: دڵم کە پیر و مورشیدمە فەرمانی دامێ کەوا لە سەرەتای دیوانەکەمەوە شیعرێکی وا بنووسم بۆ شوێنەکە دەست بدا. منیش بەگوێم کرد و وتم... تاد.

(٢) قەلەندەر: دەروێش، کەسێ هیچ شتێ نەبا و دەستی لە دنیا داشتبێ. فورس: فارس.

واتە: کوردێکی قەلەندەری هەژاری وەك مەحوی بەم دیوانە شیعرەیەوە وەك شاهەنشای خاوەن دیوەخانی ئێران وایە، چۆن خەڵك لە نان و خوانی شای ئێران دەخۆن، ئەدیبانیش خۆراکی شیعر و ئەدەب لەم دیوانە شیعرە کوردییەی مەحوی وەردەگرن.

ئەم چوارخشتەکییە نیشانەی ئاشکرای شانازی کردنی مەحوییە بە کوردایەتی خۆیەوە.

-٣٣-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

ئـــەمیانە مـــــەقام و، بــــەستەیان نــاشکورییە
یــەعنی دەوەڕن ئــەگــەر دەمــێ بــێ نــەزەڕن (٢)

-٣٤-

ئەگەر لەیلا، ئەگەر فەرهادە، تا حەشر هەر ببن مـەمنوون
لە یومنی عیشقە، فەیزی حوسنە، وا بەم روتبە نائیل بوون (١)
دەکەن رەشتاڵەیەکـی دەشـتەکـی بـاسی لەگـەڵ شـیرین
دەبەن بەرد هەڵکەنێکی کێزری ناوی لەگەڵ مـەجنوون (٢)

(١) ئەربابی غینا: دەوڵەمەندان. غەڕڕە: مەغروور و بایی بوو.

واتە: دەوڵەمەندەکان ئەوەندە بایی بوون بەو زێڕ و زێوەی هەیانە، سروشت و رەوشـتی نێرەکەری دابەسراویان وەرگرتووە، بێ ئەوەی بۆنی بەهاریش بکەن یا دەنکە جۆیەکیان چاو پێ بکەوێ هەمیشە لە خۆیانەوە دەزەڕێنن.

(٢) واتە: زەڕینەکەیان لەباتی مەقام وتنیانە و بەستەی پاش مـەقامەکـەشیان ئـەوەتە دەست دەکەن بە ناشوکری کردنی ئەو ناز و نیعمەتەی خوا پێی داون و بە کەمی دەزانن و زیـاتریان دەوێ. بە کورتی ئەمانە ئەگەر دنیا بە ئارەزووی دڵیان بێ، دەزەڕن و خۆیانیان لێ بایی دەبێ، ئەگەر کەمێکیش بە ئارەزووی دڵیان نەبوو، تووڕە دەبن و دەست دەکەن بە ناشوکری وتن و کوفرانی نیعمەتکردن.

مەحوی لە بەیتی دووهەمدا ناشوکری کردنی شوبهاندووە بە وەڕین و ناشوکریکەرانیشی شوبهاندووە بە سەگ.

-٣٤-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) یومن: پیت و بەرەکەت.

مەعنای چوارخشتەکییەکە هەمووی پێکەوە دێت.

(٢) کێزری: هەڵەشە و خودسەر.

واتە: لەیلای دولبەری مەجنوون و فەرهادی دڵداری شیرین پێویستە تا رۆژی قیامەت هەر

-٣٥-

لەوساوە، نووری دیدە! کە چاوم بڕیوە من
بۆ هاتنت لە ڕێگەکە چاوم بڕیوە من (١)
حائیل نەما لە بەینی بەری پێت و دیدەما
فەرموو کە پەردەکەی سەبەلم هەڵبڕیوە من (٢)

☞

مەمنوونی دڵداری بن کەوا پایەیانی بەرزکردەوە کە ئێستا ناوی ئەویان لەگەڵ ناوی شیرینی ئەرمەن دەبرێ و ناوی ئەمیان لەگەڵ ناوی مەجنوونی عامیری. ئەگینا ئەگەر لە سایەی عیشقەوە نەبوایە و مەجنوون دڵی لە لەیلا نەچوایە، کێ ناوی ئەم کچە دەشتەکییە ڕەشتاڵەی دەکرد بە هاوناوی شۆخێکی وەك شیرینی ئەرمەن؟. ئەگەر شیرینیش دڵی لە فەرهاد نەچوایە کێ ناوی بەردهەڵکەنێکی هەڵەشەی وەك ئەمی دەخستە پاڵ ناوی بۆ عیشق سووتاوێکی وەك مەجنوونی عامیری؟.

-٣٥-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

مەحوی ئەم چوارخشتەکییەی پاش بڕینی چاوی بۆ شێخ موحەممەدی موفتی وتووە کە چاوەڕوانی بووە بچێ بەبۆنەی چاوبڕینەکەیەوە سەری لێ بدات.

(١)واتە: بینایییەکەی چاوم! لەوکاتەوە کە چاوم بڕیوە و توانای ڕوانینم پەیداکردووەتەوە، چاوم بڕیوەتە ڕێگا چاوەڕوانی هاتنت دەکەم.

لە نێوان هەردوو «بڕیوە»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٢)حائیل: پەردە، دیوار. سەبەل: یەکێکە لە نەخۆشییەکانی چاو و نیشانەکەی ئەوەیە شتێکی وەك پەردە بەسەر چاودا دێ ڕێگای دیتنی لێ دەگرێ.

واتە: پەردەی سەبەلم بەسەر چاومەوە هەڵبڕیوە و پەردە لە نێوان دیدەم و بەردی پێتدا نەماوە، فەرموو دەرکەوە.

-٣٦-

ئەشکم قەتاری بەست و هەناسەم سـوار بـوو
ڕۆحم چووە، بە قەسدی سەفەرکەی سوار بوو(١)
لەو سەرگرانی نازە بپرسن لەسەر چی، بۆچ...
بێگانە بوو لە یار و بـە بـێگـانە یـار بـوو؟(٢)

-٣٧-

ئەم پارەپەرستانە لە خـۆیـان کـە دەچـن زوو
دەخلێ نە پەلی دێوە، نە بای باڵی پەری بوو(١)
عـاقڵن و فـەقەت فـێ لەگـەڵی دیـتنی پـارەن
ماهی نەوی ئەم قەومە هیلالی قەمەری بوو(٢)

-٣٦-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) واتە: فرمێکسی چاوم دڵۆپ لەدوای دڵۆپ دێتە خوار و هەناسەم سواربووە و گیانم بـە نیازی دەرچوون ڕێی گرتووەتەبەر. ئەوەش بە هۆی ئەوەوەیە کە یارم بە نیازی سەفەر سوار بووە و کەوتووەتە ڕێ.

(٢) واتە: لەو یارە بپرسن کە ئەوەندە ناز بە چاویەوەیە سەری قورس بووە، کەی بوو بە بێگانە لە دۆستان و بوو بە دۆستی بێگانان؟.

-٣٧-

(١) مەعنای چوارخشتەکییەکە هەمووی پێکەوەدێ.

باڵی (ن): دەستی.

(٢) نەو: نوێ، تازە. قەمەری: دراوێکی عوسمانییە وێنەی مانگی یەکشەوەی پێوەیە.

واتە: ئەم پارەپەرستانەکە زوو عـەقڵیـان لا نـامێنـێ و تـێك دەچـن، نـە دێو دەسـتیان لێ دەوەشێنێ و نە بای باڵی پەری لێیان دەدا. ئەمانە لە ڕاستیدا عەقڵیان تێك نەچووە، بەڵام هەر کە پارە دەبینن فێیان لێ دێ، وەك چۆن فێدار کە مانگ نـوێ بـووەوە فـێکـەی لێ دێتـەوە، ئەمانیش کە وێنەی مانگی سەر قەمەریان دی، وەك فێدار عەقڵیان لا نامێنێ.

-٣٨-

ڕەشێ، بۆ کوشتنی، یەك ڕووڕەشێ بەدەستەوە بوو
بە دزییەوە وتـی: فـتوا دە، ڕوخســەتم فـەرموو (١)
وتم: کە دەردەکەوێ زوو کە ئەم غـەزاکـەرە تـۆی
بە دەستی سەوز و سپی بوونەوەی جەمال و ڕوو (٢)

-٣٩-

شــەمبە بــۆ ڕاو و، بــە یــەكشەمبە بینا دانــێ، بـە دوو
شەمبە ڕیحلەت کە، حەجامەت بگرە گەر سێشەمبە بوو (١)

-٣٨-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) مەعنای چوارخشتەکییەکە هەمووی پێکەوە دێ.

(٢) واتە: کابرایەکی ڕەش خۆی ئامادە کردبوو بۆ کوشتنی کابرایەکی خـراپـی ڕووڕەش. بـە دزییەوە داوای لێ کردم فتوای بۆ بدەم بیکوژێ. منیش پێم وت: ئـاخر دەردەکـەوێ کـە تـۆ کوشتوتە و دەستبەجێ پێت دەزانن، چونکە دەستت سەوز دەبێ و ڕووت سپی دەبێ.

مەحوی لەم چوارخشتەکـییەیدا. لە کـاتێکـا کـە ئـەو پـیاوە ڕەشـە لە ئـەنجامی کـوشتنی پیاوخراپەکە دەترسێنێ. هانیشی دەدا بۆ کوشتنی بەوەکە دەڵێ دەستت سەوز دەبێ و ڕووت سپی دەبێتەوە.

ئەم چوارخشتەکییە لە دەسنووسە پاکنووس نەکراوەکەی شاعیردا بەمجۆرەیە:

ڕەشێ کە کوشتنی ئەو ڕووڕەشەی بـەدەستەوە بـوو
بــە دزیــیەوە وتــی: مـن دەیکـوژم، وتـم: هـیندوو!
چ مــومکینە کــە نـەزانـن کـە ئـەم غـەزاکـەرە تـۆی
بە دەستی سەوز و سپی بوونەوەی جـەمال و ڕوو؟!

-٣٩-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) ڕیحلەت: سەفەر. حەجامەت: کەڵەشاخگرتن.

چوارشەمبە بـۆ دەوا نـۆشـین و، شـەمبەی پـێنـجەمین...
بۆ موناجات و دوعـایە، جـومعە بـۆ تـەزویج و شـوو(٢)

-٤٠-

لە دەوری دڵمی کە دی ئەم هەموو غـەم و تـەعەبە
دەروونی کەیلە لە زووخاو و دەرد و تا بـە لەبـە(١)
وتـــی: بـبێ دڵە! وەك تـۆ خـراپ و شـیفتە حـاڵ؟
بـــەڵێ هـــەیە لە مـــن ئـاشوفتەتر: وڵاتـی بـەبە(٢)

---

(٢) تەزویج: ژن بە شوودان. لەوانەشە مەبەستی چوونە لای ئافرەت بێ. ئەمەی مەحوی لەم چوارخشتەکییەدا دەیڵێ، گوایە تاقیکردنەوەی پێشینانە و هەر کارێ لەم کـارانـە لە رۆژە بـۆ دیاری کراوەکەیدا باش و بەبەرەکەتە...

-٤٠-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) هەموو: دەتوانرێ بە «هەم و»یش بخوێنرێتەوە. کەیل: پڕ.
مەعنای چوارخشتەکییە کە هەمووی پێکەوە دی.

(٢) خەراب: وێران. شیفتەحاڵ: سەرلێ‌تێکچوو. وڵاتی بەبە: ئەو ناوچەیەی لەژێر دەسەڵاتی میرنشینی باباندا بووە.

واتە:کە ئەم هەموو دەرد و مەینەت و ماندوویەتییەی لە دەوری دڵمدا دی و دیتی ناوی دڵم پڕە لە دەرد و زوخاو و گەیشتووەتە سەر لێو، لە دڵی پرسی ئاخۆ ئەی دڵ لە تۆ ویرانتر و حاڵ تێکچووتر لە دنیادا ببێ؟ دڵیش وەڵامی دایەوە وتی: بەڵێ، وڵاتی بابان لە من وێرانتر و پەشێوترە.

ئەم چوارخشتەکییەی مەحوی پریشکێکە لەوگیانی کوردایەتییەی لە پارچە شیعری:

قوربانی تۆزی رێگەتم ئەی بادی خۆش مروورا!
ئەی پەیکی شارەزا بە هەموو شاری شارەزوورا!

ی «نالی» و لە پارچە شیعری:

جانم فیدایی سروەکەت ئەی بادەکـەی سـەحەرا!
ئەی پەیکی موستەعید لە هەموو راهی پڕ خەتەرا!

☜

-٤١-

دڵم وەك غونچە پڕ خوونی «فیراقی» سەبز پۆشێکە
وەکوو سونبول حەواسم تەفرەقەی کاکۆڵ بە دۆشێکە[١]
کە شایەد بێتەوە بۆ سەیری شینی ئەم سیابەختە
بە مەرگی «مەحوی» ئەی نەی ناڵەیێ، وەی دەف خورۆشێ کە![٢]

☞

ی «سالم»دا تیشك دەداتەوە و، دەنگێکی زوڵاڵی دەربڕینی بێزارییە لەو جەور و ستەمەی داگیرکەرە عوسمانییەکان لە وڵاتی بابان و تێکرای کوردستانی رۆژاوادا بەرپایان کردبوو.

-٤١-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) سەبزپۆش: بەرگی سەوز لەبەرکەر. لەوانەیە مەبەست سەیید، یا کەسێك بێ لە بنەماڵەی «سەبزەپۆشی» کە لە بنەماڵە مەشهوورەکانی کوردستانە، یاخود کچێك بێ کە بەرگی خامەکی سەوزی لەبەرکردبێ.

دۆش: کۆڵ.

واتە: وەك چۆن خونچەی بەرگ سەوز پڕە لە گەڵای سووری نەکراوە، دڵی منیش پڕە لە خوێنی دەردی دووری دۆستێکی جل سەوز، یا سەبزە پۆشی، یا سەیید و، بە هۆی یارێکی قژ بەسەر شانا بڵاوبووەوە، هەستم پرژ و بڵاو بووە وەك سونبول کە گەڵاکەی بڵا و دەبێتەوە.

لە دەسنووسەکانی بەردەستمانا، تەنها یەکێکیان نەبێ، جێگەی وشەی «فیراقی» بە بۆشی هێڵراوەتەوە. وەختی خۆی مامۆستا گۆران و شێخ موحەممەدی مەحوی و کاکەی فەلاح، پشت بەو تاقە نوسخەیە، وشەی «فیراقی»یان لەو بۆشاییەدا داناوە کە زۆر لەبارە بۆی. بۆیە ئێمەیش هەر بە شوێن پێی ئەواندا چووین.

(٢) واتە: ئەی شمشاڵ با ناڵەیەکت لێ بەرز بێتەوە و تۆیش ئەی دەف هاوارێك بکە، بڵێن مەحوی مردووە، بەڵکوو یار بگەڕێتەوە بۆ سەیری شینی منی چارەڕەش.

لە کۆکردنەوەی «سەبزە» و «شین» و «سیا»دا تەناسوب و وشە ئاراییەکی ناسك هەیە.

-٤٢-

یەکێ پرسی: کە پێغەمبەر لەگەڵ ئەم شەوکەت و شانە
چ موجیب موتتەسیل پڕ فیکرەت و دائیم بە ئەحزانە؟(١)
لەپاش «ئەلف و ئەوەند» ئەم جوابە جوانەی دایەوە شەیتان
ئەمەی دیوە کە ئوممەت وا ئەسیری نەفس و شەیتانە(٢)

-٤٣-

«مەحوی» کە غەیری دەستی دوعا هیچیکەی نیە
مەعزوورە، پێ شکستە نەهاتۆتە تەعزیە(١)
ئەو ئەجرە گەورەیەت کە لەبەر چاوی ئەو هەیە
مەجبووری کردووە کە بە سەر بێتە تەهنیە(٢)

-٤٢-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) چ موجیب: لەبەرچی، هۆی چیە؟ موتتەسیل [«مُتَّصِل»]: هەمیشە. ئەحزان: خەم و خەفەت.

(٢) ئەلف و ئەوەند: هەزار و ئەوەندە ساڵ. ئەفسانەیەك لەناو كوردانـدا باوە گوایە لە پێغەمبەریان (د.خ) پرسیوە: کەی دنیا ئاخر دەبێ؟ ئەویش فەرموویە: پاش ئەلف و ئەوەندە ساڵ.

-٤٣-

(١) مەعزوور: ئەوەی بیانووی هەبێ. پێ شکست: قاچ شکاو.

مەعنای چوارخشتەکیەکە هەمووی پێکەوە دێ.

(٢) تەهنیە: پیرۆزبایی.

واتە: من کە لە دەستی بۆ دوعای خێر پانکراوە بەولاوە هیچیتر شك نابەم، عوزرم هەیە کە نەهاتوومەتە پرسە و سەرخۆشی لێ کردنتان، چونکە قاچم شکاوە. بەڵام ئێستا کە دەزانم خوا چ جەزایەکی خێرتان دەداتەوە بەرامبەر بەوکۆسەی لێتان کەوتووە، ناچارم ئەگەر بە پێیش

-٤٤-

مـەیلی تـیباع و دڵ بـە جـونوونە و بە هـارییە
نـەشئەی نـەسیمی سـوبحدەمی نـەوبەهارییە[١]
بەم زاریـیە کـە ئـاتەشی بـەردایـە جـەرگی گـوڵ
بـولبول، مـەگـەر زوبـانەیی دڵیـە لە زاریـە[٢]

-٤٥-

زەمـانە بـەعزە کـەسانێ لەپـڕ کـە هـەڵدەبڕێ
ئـەوەندی هـەڵدەبڕێتن هـەتا لە کـەل دەبڕێ[١]

☞

نەتوانم بێم لەسەر سەر بێم بۆ پیرۆزبایی لێ‌کردنی ئەو جەزای خێری گەورەیە کە خوا بۆی داناون.

دیارە مەحوی ئەم چوارخشتەکییەی بۆ پرسەی کۆچی دۆستێکی خاوەن ڕێ و شوێن و لە شوێندا دانیشتنی دۆستێکی تر وتووە کە ئەویش هەر لە بنەماڵەی کۆچ کردووەکە بووە.

-٤٤-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) واتە: دڵ و سروشت ئارەزوویان لە شێتی و هارییە، چونکە شـنەی نـەسیمی بـەیانیانی بەهار دێت و هەموو شتێ لە خۆشییاندا دەکەوێتە سەماکردن.

(٢) واتە: وادیارە بولبولیش کەوا بە کوڵ دەگری، ئاگری بەرداوەتە جەرگی گوڵ و سـووری هەڵگێڕاوە و، بڵێسەی ئاگری دڵی بە سۆزیـەتی لە دەمیدا زوبـانەی کـێشـاوە. مـەبەست لە ئاگربەردانە جەرگی گوڵ ئەوەتە گوڵەکان ـلەبەرئەوە کە بەهارە ـگەش و سوورن و پەڕە پەڕەی گوڵە سوورەکان وەك ئەوەیە ئاگر لە هەموولایەکەوە بڵێسەی بەرز ببێتەوە.

-٤٥-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) لە کەل دەبڕێ: قاچی لە لووتکەی شاخیش بەرز دەبێتەوە.

کەسانێ (ن): زەواتێ.

بــە یــەك دوو كـلكە بـەرەو ژووری بـردەوە دنـیا
بــە تـاقە نـووكە شـەقێكـی فـڕێ دەدا لە پـڕێ (٢)

-٤٦-

ڕێی خســتە خــەستەخانە كــە یـاری خـوجەستە پـەی
جێی چاوەزارە «مـەحوی»! ئـەم ئـەسرارە دەرنـەخەی (١)
ســایەی هــومایی دەوڵەتــە كــەوتۆتــە ســەر سـەرت
داوێنــی هــەوری ڕەحــمەتە، مـفتی لە دەست نـەدەی (٢)

---

(٢) كلكە: پەنجە پێوەكردن و ختەدان.

مەعنای ئەم چوارخشتەكییە لە مەعنای چوارخشتەكی ژمارە «١٣» دەچێ.

-٤٦-

ئەم چوارخشتەكییەش لە دیوانە چاپكراوەكەدا نیە.

(١) خوجەستەپەی: پێ و قودووم خێر.

مەعنای چوارخشتەكییەكە هەمووی پێكەوە دێ.

(٢) هوما: باڵدارێكە دەڵێن بە سەر هەركەسێكەوە سێبەر بكا، دەبێ بە پادشا.

واتە: دۆستی پێ و قودووم خێر هات بۆ ماڵی مەحوی نەخۆش. دەخیلە دەنگوباسی ئەو هاتنەی نەزڕێنی و بۆ كەسی نەگێڕیتەوە، چونكە ئەگەر خـەڵك بـزانـن ئـەو سـەربەرزییەت دەسگیر بووە و دۆست هاتووە بۆ هەواڵ پرسیت، دەتكەن بە چاوەوە. سێبەری دۆست كـە هاتووە بۆلات وەك سێبەری هومایە كەوتووەتە سەر سەرت و دەبی بـە پیاوێكـی گـەورە و داوێنی كە بە ژوورەكەتدا كشاوە هەوری ڕەحمەتە و بارانی بەرەكەتت بەسەردا دەبـارێنـێ، نەكەی بە خۆڕایی لە دەستی خۆتی بدەی، یا نەكەی «مـوفتی» لە دەست بـدەیت و بـهێڵی بگەڕێتەوە، ئەگەر «موفتی» بووبێ چووبێ بۆ سەر لێدانی.

-٤٧-

هەی لە ژن کەمترا موعەتتەل بۆچی؟ نەی‌ژەن! لێدە نـەی
ساقیا! سـاقت شکـێ، بـەس رابـووەستە، بـێنـە مـەی [(١)]
ئـەو قــورِومســاغە دەڵێن پـیری مـوغانە، پـێی بـڵێن...
پیری ئاخر شەرِا دەری مەیخانە تاکەی دادەخەی؟! [(٢)]

-٤٨-

بـە بـێ بـەزمی حـوزووری تـۆ حـەرامـم کـردووە بـادە
نەوەك بشکێ بە نەشئەی مەی خوماری دەردی بێ تۆیی [(١)]
لە مــیحنەتخانەکــەی مـندا، بـەبێ تـۆ هـەر بـرارِۆیـە
کە جـارێ ئـێوە نـاپرسن لە مـن بـۆچـی بـرا رۆیـی! [(٢)]

-٤٧-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) موعەتتەل بۆچی: بۆچی ماتڵی؟.

(٢) دەر: دەرگا.

مەبەستی لەوەیە پیری موغان دەبێ هەمیشە دەرگای مەیخانەی کراوە بێ.

لەم بەیتەدا «ژن» بووە بە قوربانی دروستکردنی وشەئاراییەك بۆ هاوسەنگکردنی لەگەڵ وشەی «نەی‌ژەن»دا، لەکەی کۆنەپەرستانەی ژن بـە سـووك زانـینیش هـەر لەپـێناوی ئـەو وشەئاراییەدا نووساوە بە ناوچاوی ئەم چوارخشتەکییەی مەحوییەوە.

-٤٨-

ئەم چوارخشتەکییەش لە دیوانە چاپکراوەکەدا نیە.

(١) بادە: مەی. خومار: سەرئێشە و نارەحەتی پاش سەرخۆشی.

واتە: لەوکاتەوە کە لە تۆ جوێ بوومەتەوە شەرابم لە خۆم قەدەغە کردووە، چونکە ئەگەر بخۆمەوە خەفەتی دەردی بێ‌تۆییم لەبیر دەچێتەوە. منیش ئەوەندە بـەوەفام نـامەوێ تـاوێك یادت لە دڵمدا نەبێ و خەفەتت بۆ نەخۆم.

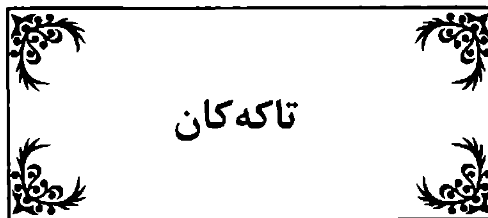
(٢) واتە: ماڵە پرِ لە دەرد و مەینەتەکەی من، یا ماڵی دڵم هەمیشە پرِە لە شین و برارِۆکـردن

لەبەر ئەوە کە ئێوە ناکەن جارێك بپرسن بڵێن ئەم برایەمان بۆچی ڕۆیشت.

وشەی «میحنەتخانە» یا «بیت‌الأحزان»ی عەرەبی لە ئەدەبیاتی کلاسیکیدا بە ماڵی حەزرەتی یەعقووب دەڵێن کە حەزرەتی یووسفی لێ ون بووبوو کە براکانی بردبوویان و خستبوویانە ناو بیرێکەوە. پاشان لەو مەعنایەوە وەرگیراوە بۆ دڵی خەمگین.

وشەئارایییەکی ناسك لە نێوان «براڕۆیە» و «برا ڕۆیی»دا هەیە.

تاکەکان

-١-

لەم ئەهلەدا کە ئیشی کـەسی پـێ بـبێ رەوا:
یا پێیە، یا نە دەستە، وە یاخۆ بە دەست و پا(١)

-٢-

لەم سـەرایـە حـاجەتی پـێ بـێ رەوا
یا بە پێ، یا دەستە، یاخۆ دەست و پا(٢)

-٣-

دڵم بێ تابە، ئـەحواڵم خـرابـە
هەتا تۆمی دڵئارام و دڵئارا(٣)

-١-

ئەم تاکە بەیتانە هیچکامیان لە دیوانە چاپ دراوەکەی شاعیردا نین.

(١) واتە: لەناو ئەم خەڵکەدا کاری کەسێك بـەڕێوە دەچـێ، یـا خـۆی شـوێنـی بکـەوێ، یـا دەسەڵاتی هەبێ و پارە بدا، یا گەورەیەکی خاوەن دەست و پێ بێ، یا بکەوێتە دەست و پێی کەسێك و بیکا بە تکاکار.

-٢-

(٢) مەعنای ئەم بەیتەش وەك مەعنای بەیتی پێشوو وایە.

دیارە مەبەستی مەحوی لەم بەیتە و لە بەیتی پێشوویش رەخنەگرتنە لە نەریتی کۆمەڵ کە مافی بنیادەمی بێدەسەڵاتی تێدا خوراوە.

-٣-

(٣) واتە: تا تۆ مایەی ئارامی دڵم بیت و دڵخۆشکەرم تۆ بیت، دڵم بێ هـێز و حـاڵم خـراپ دەبێ.

-٤-

کەوا ئەو شۆخە تیرێکی بە «عَمداً» گرتە من «مەحوی»
«نمی‌دانم چ سان آرم بە جا شکـرانـەی خـود را»[٤]

-٥-

بکە سەیری «فوتووحات» ئەر گەرەکتە تۆ فوتووحی رۆح
کـتێبـی دڵ مـوتاڵاکـردنە، بـڕوانـە «مـەکـتووبات»[٥]

-٦-

تاجی سەری شاهانە خاکی دەری سەی ئـەحمەد
سەر رشتەیی ئیمانە رشتەی سەری سەی ئەحمەد[٦]

-٤-

(٤) واتە: نازانم چۆن ئەو سوپاسە بەجێبهێنم کە پێویستە لەسەرم بەرابەر بەوە کە یار بە دەسەنقەست تیرێکی تێ گرتم و کوشتمی، چونکە کوژراوم و مەودای سوپاسکردنیم نەما.

-٥-

(٥) فوتووحات: «الفتوحات المکیّة» کە شێخ «محی‌الدّین ابن عربي» دایناوە.

مەکتووبات: کتێبی بەم ناوە زۆرە، بەناوبانگترینیان لە کوردستاندا مەکتووباتی ئیمامی رەببانی و مەکتووباتی کاك ئەحمەدی شێخە. ئێمە لامان وایە مەحوی یەکەمیانی مەبەست بێ.

واتە: ئەگەر دەتەوێ گیانت بکرێتەوە بۆ بەرەکەتی خوا، کتێبی «الفتوحات المکیّة»ی «ابن عربي» بخوێنەوە. ئەگەر دەشتەوێ تەماشای کتێبی دڵدارانی راستەقینەی عیشق بکەی، موتاڵای مەکتووبات بکە.

-٦-

(٦) واتە: خاکی بەردەرگای ماڵی سەیید ئەحمەد وەك تاجی سەری پادشاهان بەشکۆیە. تاڵی سەرووی بنەماڵەیشی سەرەتاڵی ئیمانە. مەبەست لەم تاڵی سەرووە پێغەمبەرە (د.خ) کە باپیرە گەورەیەتی.

☜

-٧-

وەقــتی هـەموو کـە کـردووە هـەر بـۆ وزووو زایـع
زاهید، بە بایەك ئەو هەموو سەعیەیشی چوو زایع(٧)

-٨-

مونەووەر نەبووە لەو «والشّمس»ی پـاری تـەلعەتەت خـۆ دڵ
موعەتتەر بێ دە لەم «واللّیل»ەکەی ئەمساڵی خەتت و خاڵ(٨)

-٩-

چاو و گوێ بخوازە بۆ ئیشی موهیم
«حُبُّكَ الأَشْـیاءَ یُـعْمي وَ یُـصِمّ»(٩)

☞

دیارە مەحوی ئەم بەیتەی بۆ سەیید ئەحمەدی نەقیب وتووە کە زۆر دۆستی بووە.

لە یەکێ لە دەسنووسەکانی بەردەستماندا لەسـەر ئـەم بـەیتە نـووسراوە «مـعمّا»، بـەڵام نەنووسراوە بە ناوی کێوە، تا هەوڵی راستکردنەوەی بدەین.

-٧-

(٧) [وزووو «وضو»: دەسنوێژ] ئەم بەیتە لەبارەی مەعناوە لە بەیتی یەکـەمی پـارچـە شـیعری یەکەمی «پیتی عەین» دەچێ.

-٨-

(٨) ئەم بەیتەیش لەبارەی مەعناوە لە بەیتی دووهەمی پارچە شـیعری یـەکـەمی «پـیتی لام» دەچێ.

-٩-

(٩) واتە: کەسێك شتێك یا کەسێکی خۆش بوێ، چاوی لە ئاستیا کوێر و گوێی لە ئاستیا کەڕ دەبێ و عەیبی نابینێ و خراپەی نابیسێ. لەبەر ئەوە گەلێ جار لە هەڵویستیدا بەرامبەر بەو شتە یا بەو کەسە دەکەوێتە هەڵەوە. بۆیە پێویستە لە کاری گرنگدا هەرکەس چاو و گوێی تر بۆ خۆی بخوازێ تا باش ورد ببێتەوە یا گوێ شل بکا.

-١٠-

هەرچەندە تۆ «ئەمین»ی بەڵێ، ما دڵی ئەمن
نابێ لە سیحری نێرگسی فەتتانی تۆ ئەمین (١٠)

-١١-

ناوی زەنەخدانت لەناو باغی بەهەشتا بێتە نێو
سەر وەردەگێڕێ باخەوان هەر جێ‌بەجێ بۆ تف لە سێو (١١)

-١٢-

درۆیە مەنعی جەمعی «ضِد»، نەزەر کەن
لە بەزمی ئەمشەوا ڕۆژێ دیارە (١٢)

-١٠-

(١٠)ما: ئەمما، بەڵام. نێرگسی فەتتان: مەبەست لە چاوە.

بۆمان ڕاست نەکرایەوە ئەم «ئەمین»ە کێیە وا مەحوی باسی لێ دەکا.

-١١-

(١١)زەنەخدان: چەناکە.

واتە: لەناو باخی بەهەشتدا ناوی چەناکەی تۆ بێتە ناوناوان، باخەوانی باخی بەهەشت دەست‌بەجێ ڕوو وەردەچەرخێنێ بۆ تف‌کردن لە سێو، چونکە سێوی باخی بەهەشت لە ئاست چەناکەی تۆدا هیچ نانوێنێ.

ئەم بەیتە موعەممایە بە ناوی «فتاح»ەوە. لێکدانەوەکەشی بەمجۆرە دەبێ: «سێو» بە عەرەبی پێی دەڵێن «تُفّاح». سەری «تفاح» کە «تف»ەکەیەتی وەردەگێڕێ و جێ‌گۆڕکێ بە وشەکانی دەکرێ و دەبێ بە «فت»، جا «تفاح» دەبێ بە «فتاح».

-١٢-

(١٢)واتە: کە مەنتیقییەکان دەڵێن دوو شتی دژ پێکەوە کۆنابنەوە، ڕاست ناکەن، ئەوە نیە لە کۆڕی تاریکی ئەمشەوی ئێمەدا ڕۆژی ڕووی یار دیارە؟.

-١٣-

تۆ بە کەرەم تیرەکەی گرتە «مەحوی» شوکر
ئەو ئە کەرەم کەوتووە، ئەم لە کەرەم کەوتووە(١٣)

-١٤-

مـن رۆژ رەشـم و فـەرقی نـیە رۆژی مـن لە شـەو
سەد رۆژ ئەگەر هەڵێ لە سەرم، رۆژم هەر شەوە(١٤)

-١٥-

وەکوو سەروت دەوێ لەم باغەدا بێ هەر بە سەربەرزی
وەکوو دانەی لە بن خاکا «دو روزی خاك بر سر زی»(١٥)

-١٣-

(١٣) واتە: کە تۆ بە پیاوەتی خۆت تیرێکت گرتە من، من لە سایەی خواوە تیرەکەتم بۆ کەوتە کەرەم و منی لە کەرەم خست و کوشتمی.

-١٤-

(١٤) واتە: من ئەوەندە بەدبەخت و سیا رۆژم، ئەگەر سەدجاریش رۆژی رووناکم لەسەر هەڵبێ، بەهۆی دووکەڵی رەشی هەناسەمەوە کە لە سینەی سووتاومەوە دەردەچێ، رۆژی رووناکم هەر شەوی تاریکە.

-١٥-

(١٥) دو روزی خاك بر سر زی: رستەیەکی فارسییە، واتە: یەك دوو رۆژ وا بژی خاك بەسەر سەرتەوە بێ.

واتە: ئەگەر دەتەوێ وەك دار سەروی ناوباخ بە سەربەرزی بژیت، یەك دوو رۆژ وەك تۆوی ژێر گڵ لەناو خاکدا بژی. مەبەستی لەوەیە پایەی بڵند لە ئەنجامی مەینەتکێشان و قوبووڵکردنی نارەحەتی و خۆ بە کەم زانینەوە دەستگیر دەبێ.

-١٦-

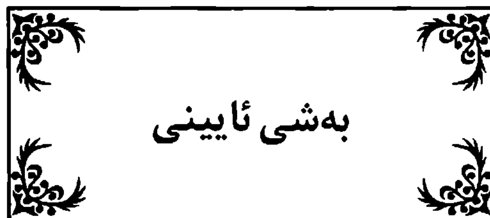
نیگاری دیدە بازی من ئەگەر راوی هەوەس بێنێ
بە عاشق دیدە دەنوێنێ، لە نێچیری دڵ ئەرفێنێ (١٦)

-١٦-

(١٦) دیدە باز: چاو وەك چاوی باز، یا چاوکراوە. هەوەس بێنێ: ئارەزوو بکا.

ئەم بەیتە موعەممایە بە ناوی «صادق»ەوە. لێکدانەوەکەشی بەمجۆرەیە: «دیدە» چاوە، «چاو»یش لە ئیستیلاحی ئەهلی ئەدەبدا بە «صاد» تەعبیری لێ دەدرێتەوە، چونکە وێنەی چاو لە وێنەی «صا» دەچێ. «نێچیر»یش بە عەرەبی پێی دەڵێن «صید». «صید»یش کە دڵەکەی فرێنرا کە «ی»کەیەتی «صد»ی دەمێنێتەوە. «صد»ی ژمارەیش [١٠٠] بە حورووفی ئەبجەد بەرابەر بە «ق»ە، لەبەرئەوە دایدەنێین بەرابەر بە «ق»، کەواتە وا لە «صاد» و لە «ق» وشەی «صادق» پێك هات.

دەتوانین ئەم موعەممایە بە جۆرێکی‌کەش لێك دەینەوە، بڵێین کە یار چاوی بازی خۆی پیشانی «عاشق» دا، «عاشق» وەك پەلەوەری راوی کە باز ببینێ، هێلانە «عش»ی خۆی بەجێ دێڵێ و تەنها «اق»ی دەمێنێتەوە. کە دڵی نێچیریشی فراند کە «ی»ی «صید»ە -چونکە بە عەرەبی بە «نێچیر» دەڵێن «صید»- «صد»ی دەمێنێتەوە. ئەوکاتە لە «اق» کە لە «عاشق» ماوەتەوە و، لە «صد» کە لە «صید» ماوەتەوە، «صادق» پێك دێ.

بەشی ئایینی

عقد العقائد

بسم اللّٰه الرحمن الرحيم

مەسئوولمە ئیعانە لە وەهھابی موستەعان
هەر لەو دەکەم سوئال و دەکەم حەمدی ئەو بە جان (١)

تەوفیقی لێ تەڵەبمە بکەم خدمەتێ بە دین
مەئموولمە خولاسەی «أمالي» بکەم بەیان (٢)

چەند گەوهەرێ لە «جوهرة» زەم بەو لەئالییە
نەزمی بکەم بە کوردیەکی سیرفی جوملە زان (٣)

ئەم قەسیدە درێژە باسی بیروباوەڕی موسوڵمانان دەکا بەگوێرەی پەیڕەوی «ئەهلی سوننەت و جەماعەت» و لەسەر ڕێ و شوێنی «ئەشاعیرە»، مەحوی لە ساڵی ١٣٢٢ ی هیجرەت «١٩٠٤ـ١٩٠٥ ی. ز»دا دایناوە. هەرچەند لە دەسنووسەکاندا لەسەر ئەم قەسیدەیە نووسراوە «عقدالعقائد» واتە «ملوانکەی باوەڕ» بەڵام بەیتێکی لە ئاخرەوە تیایە وا دەگەیەنێ ناوی «نوريّة» واتە «القصيدة النّوريّة» بێ.

(١) مەسئوول: خواست. ئیعانە: یارمەتی دان. وەهھاب: بەخشندە. موستەعان: داوای یارمەتی لێ کراو. سوئال: داوا. جان: گیان.

واتە: یارمەتی دانم داوایە لەو خودای بەخشندەیە کە داوای یارمەتی لێ دەکرێ. من تەنها لەو داوای یارمەتی دەکەم و بە دڵ و گیان سوپاسی ئەو دەکەم.

(٢) مەئموول: هیوا. أمالي: گەلێ کتێب بەم ناوەوە هەیە. دیارە ئەمەی مەحوی مەبەستیەتی کتێبێکە لە ئوسووڵی دیندا.

واتە: داوام لێی ئەوەیە سەرم بخا بتوانم خزمەتێ بە دین بکەم. خزمەتەکەش ئەوەیە هیوایەکم هەیە بیهێنمە دی کە ئەوەتە کورتە و پوختەی کتێبی «أمالي» بە شیعر ڕوون بکەمەوە بۆ نەخوێندەوارانی کورد و بەو جۆرە شارەزای ئوسووڵی دینیان بکەم.

(٣) [زەم = ضَم. سیرفی = صِرفی] جوهرە: گەلێ کتێب بەم ناوەوەش هەیە. لەوانەیە ئەوەی

هـــەم یـــادگاری ئـــەهلی کـــەماڵ و ئـــەحیببە بـــێ
هـــەم رەهـــنوما بـــەوانـــە کـــە بـــێ عـــیلمن و نـــەزان[(٤)]

یـــا رەب قـــوبووڵی کـــەی لە کـــەم، ئـــەم خـــدمەتە کـــەمە
لەم زەڕڕە مـــوورە لاقـــە کـــولێ زۆرە ئـــەرمەغان[(٥)]

بـــــەم لاقـــە کـــوللە بـــۆیـــە تـــەماداری جـــەننەتم
بـــۆ خـــۆم و بـــۆ ئـــەوانـــە بـــە دڵ لەم عـــەقیدەدان[(٦)]

☞

مەحوی مەبەستیەتی کتێبی «جوهرةالتّوحید» بێ کە کتێبێکە لە ئوسووڵی دیندا شێخ ئیبراهیمی لەقانی مالیکی دایناوە بە شیعر. لەئالی: جەمعی «لُؤلُؤ»ە، واتە مرواری. لەوانەیشە مەبەست کتێبێك بێ، چونکە گەلێ کتێب بەم ناویشەوە هەیە و شوێنەکەیش بۆ ئەمە دەست دەدا. زەم: لکاندن، خستنە پاڵ. سیرف: رووت. جوملە زان: ئەوەی هەموو کەس بیزانێ و تێی بگا.

واتە: ئەمەوێ چەند گەوهەرێکیش لە کتێبی «جوهرە» وەربگرم و بیخەمە پاڵ مرواریيە بە کوردی کراوەکانی «أمالي» و بە کوردییەکی رووت و پوختی وا بیهۆنمەوە ئەوەندە سادە و ساکار بێ هەمووکەس تێی بگا و بیزانێ.

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە بەم جۆرەیش نووسراوە:

نەزمی بکەم بە کوردیو خدمەت بە هەم زمان

(٤) ئەحیببە: جەمعی «حەبیب»ە واتە خۆشەویست. رەهنوما: رێگا پیشاندەر.

(٥) موور: مێرووله. کولێ: کولەیەك. ئەرمەغان: دیاری.

واتە: خوایە! ئەم دیارییە کەمە لە منی کەم و ناچیز قوبووڵ بکەی و بە کەمی نەزانی بیدەیتە دواوە، چونکە لاقە کولەیەك بە دیاری لە مێروولەیەکەوە زۆرە و دیاری شوان یا شنگە یا هاڵەکۆك.

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا «زەڕڕە» بە «نەختە»یش نووسراوە.

(٦) مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

کـــارم لەگـەڵ کـەریم و، کـەریمە بـەها نـەجۆ
دا هـەوری رەحـمەت و کـەرەمی بـێتە دارژان[٧]

لەو هـەورە هـەڵرژێ بـە ئـەبەد لێزمـەی سـەلات
سەر قەبر و جـیسم و رۆحـی نـەبی «آخـرالزّمـان»[٨]

ئـەمما لە بـەعدی حـەمد و سـەلات، ئـیکە نـەوبەتی
مـەتڵەب ئـیفادەکـردنە بـۆ جـەمعی تـالیبان[٩]

واجب لەسـەر جـەمیعی مـوسوڵمـان و مـوئمینە
بـاوەڕ بکـەن بـە دڵ، چ خـەواس و چ عـامیيان...[١٠]

زاتـی خـودا کـە خـالیقی ئـەکـوانە، هـەر بـووە
یـەعنی قـەدیمی مـوتڵەقـە «بِـالذّات»و «بِـالزَّمان»[١١]

---

(٧) کەریم: بەخشندە. مەبەست خودایە. بەها نەجۆ: ئەوەی داوای نرخ ناکا. دا: تاوەکو.

واتە: بۆیە من بەم دیارییەکەمەوە بە تەمای چوونە بەهەشت و داباڕینی رەحمەتی خوام، چونکە کارم لەگەڵ خوای بەخشندەدایە و خوای بەخشندەیش رەحمەتی خۆی بەرابەر بە شت بەسەر کەسدا نابارێنێ.

(٨) بە ئەبەد: هەمیشە. لێزمە: بارانی توند، شەست و رەهێڵە. سـەلات. رەحـمەت. جـیسم: لەش. نەبی: پێغەمبەر.

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا «هەڵرژێ» بە «دارژێ»یش نووسراوە.

(٩) بەعد: دوا. ئیکە: ئیتر. نەوبەت: نۆبە، کات.

(١٠) موئمین: خاوەن ئیمان، خاوەن باوەڕ. خەواس [«خَواص»]: جەمعی «خـاصّە»یـە، واتـە کەسانی تایبەتی. مەبەست لە گەورە گەورانە. عامییان: عاممەی خەڵك، رەشە خەڵك.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە مەعنای بەیتە داهاتووەکانەوە.

(١١) ئەکوان «اَکوان»: جەمعی «کَون»ە واتە گێتی. قەدیمی موتڵەق: ئەوەیە بە زاتیش و بە زەمانیش قەدیم بێ. قەدیمی بە زات ئەو زاتەیە هیچ شتێکی لێ پێش نەکەوتبێ، وەکوو زاتی خودا کە نە نەبوونی لێ پێشکەوتووە و نە شتێکی وا کە کاری تێ بکا. قەدیمی بە زەمـانیش

واجب بــە زاتــە، بــوون و وجــوودی لە خــۆوەیـە
فــەردێکـی مـونفەرید بـە بـەقاو و هـەمیشە مـان[١٢]

ڕێگـــەی نـــیە بــەسەریەوە «قــطعاً» فــەنا، عــەدەم
شەو قەت دەگاتە خـدمەتی شـەمسی زیـا فشـان![١٣]

خــۆی و هــەموو ســیفاتی کــەمالی بــووە و هـەیە
دەشـــبێ ئــەزەلیەتی ئــەبەدییەت دەدا نــیشان[١٤]

☞

ئەوەیە نەبوونی لێ پێش نەکەوتبێ، ئەگەرچی کار تێکەری لێ پێش کەوتبێ وەکوو سیفاتی خوا. ئێستا ئەم سیفەتانە نەبوونیان لێ پێش نەکەوتووە و لە ئەزەلەوە لەگـەڵ خـوادا بـوون و سیفەتی ئەون، بەڵام زاتی خودایان بە زات لێ پێشکەوتووە نەك بە زەمان چـونکە سـیفەت پێویستی بە زات هەیە.

(١٢) مونفەرید بە بەقا: ئەوەی تەنها هەرخۆی بمێنێتەوە.

واتە: پێویستی بوونی لە زاتی خۆیەوەیەتی، نەك لەبەر هۆیەکی دەرەکی، چونکە ئەگـەر لەبەر هۆیەکی دەرەکی بێ ئەوە وا دەگەیەنێ پێویستی بەو هۆیە دەرەکییە هەیە و، ئـەوەش لەگەڵ پێویستییەکانی خوایەتیدا ناکەوێتە یەك. تاقە زاتێك کـە خـاوەنی سـیفەتی مـانەوەی هەمیشەیی بێ، هەر ئەوە.

(١٣) «قطعاً»: هەرگیز. زیا [«ضیا»] فشان: ئەوەی تیشکی ڕووناکی بڵاو بکاتەوە.

واتە: خوایەکە هەرگیز فەوتان و نەبوونی ڕێی تێناکەوێ، وەك چۆن هەرگیز تاریکایی شەو ناتوانێ بەسەر قورسی ڕۆژدا بێت و لە هەر کوێ ڕۆژ هەبێ هەر تیشك دەداتـەوە و لەگـەڵ تاریکاییدا کۆ نابێتەوە.

(١٤) ئەزەلیەت: بێسەرەتایی. ئەبەدییەت: بێپایانی.

واتە: خوا خۆی و سیفەتەکانی کە نیشانەی تەواوینی، هەر بوون و ئێستاش هەن و هـەر دەشمێننەوە. بەڵگەی دوایی نەهاتنی ئەم سیفەتانەش ئەوەیە کە سەرەتایان نیە و لە نەبوونەوە پەیدا نەبوون. باوەڕی موسوڵمانانی ئەهلی سوننەت کە لەسەر پێڕەوی ئەشعەرین ئەوەیە لە خوا بەولاوە کەس قەدیمی بە زات نیە و لە سیفەتەکانیشی بەولاوە هیچ قەدیمێکـیتری بـە زەمان نیە و، هەرچیتر هەیە هەموو نەبوون و پەیدا بوون.

☜

کەس پرسی ئەو سیفاتە، بڵێ تۆ: حەیات و عیلم
سەمع و بەسەر، ئیرادەو قودرەت، کەلام دان(١٥)

ئیدراکی زەوق و لەمس و شەمی بۆ قەرار ئەدەن
بەعزێك و، بەعزە مونکیر و، بەعزێ لە وەقفەدان(١٦)

زیــد و مــونافی ئــەم سیفەتانە مەحاڵە بۆ...
ئەو خالیقە کە راگرە بۆ مولکی «کُن، فَکان»(١٧)

☞

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا لەسەر نیوە بەیتی دووهەم ئەم پەراوێزە عەرەبییە بە خەتی خۆی نووسراوە: «ما ثَبَتَ قِدَمُه، اسْتَحالَ عَدَمُه» واتە: ئەوەی ئیسپات بێ کەوا قەدیمە، فەوتان و نەبوونی مەحاڵە.

(١٥) دان: بزانە. وشەیەکی فارسییە. دەشگونجێ «دان»ی کوردی بێ و مەعنای «کەلام‌دان» وای لێ بێتەوە: قسەکردن.

واتە: ئەگەر کەسێ لێی پرسیت سیفەتەکانی خوا کامەن، تۆ لە وەڵامیدا بڵێ: سیفەتەکانی خوا حەوتن: ژیان و زانین و بیستن و بینین و خواست و توانا و گفتوگۆ.

(١٦) ئیدراك: تێگەیشتن. زەوق: چەشتن. لەمس: لێ‌کەوتن. شەم: بۆنکردن. وەقفە: دامان.

واتە: زاناکانی ئوسووڵی دین بەش بەش بەشن لەوەداکە ئاخۆ خوا سیفەتی چەشتن و لێ‌کەوتن و بۆنکردنیشی هەیە یا نە. هەندێکیان دەڵێن ئەم سیفەتانەشی هەیە چونکە هەموویان سیفەتی کەماڵن و خوایش هەموو سیفەتێکی کەماڵی هەیە. هەندێکیشیان دەڵێن نیەتی چونکە بوونی ئەم سیفەتانە پێویستی بە بوونی هەندێ ماددە و ئەسباب هەیە کە بوونیان بۆ خوا نەقس و ناتەواوییە. هەندێکیشیان داماون و هیچیان نەوتووە.

ئەمە مەعنای بەیتەکە بوو. ئێمەیش دەڵێین ئەوەی زانایانی ئوسووڵی دین پاش لێکدانەوە و لێکۆڵینەوە پێی گەیشتوون ئەوەیە کەوا خوا هەموو سیفەتێکی کەماڵی هەیە و بوونی ئەم سیفەتانە بەوجۆرە نیە کە ئێمە لە مەعنای سیفەت و مەوسووف دەگەین و، لەناو هەموو سیفاتی کەماڵدا، لە قورئان و حەدیسدا تەنها باسی حەوتیان کراوە، بۆیە ئێمەیش باسی هەر ئەو حەوتەیان دەکەین.

(١٧) زید [«ضِدّ»]: دژ. مونافی: ئەوەی مەعنای نەبوون بگەیەنێ. «کُن فَکان»: ببە و بوو.

☜

ئەو حەیی و ئەو عەلیم و سەمیع و بەسیرە، ئەو
قادر، مورید و هەم موتەکەللیم «بِلا لِسان»[١٨]

زیندوو و بە دانش و شنەواو و بە بینشە
ساحێب تەوان و خواهیشە، گۆیا بە هەر زوبان[١٩]

بشزانە خێر و شەڕ بە ئیرادەی ئەوە هەموو
رازی نیە فەقەت بە خراپە و شەڕ و زیان[٢٠]

بۆ عەبد و بۆ عەمەلیەتی خولقندە ئەو، ئەوە
تەوفیقی دا بە ئێمەو و خەزلانی دا بەوان[٢١]

☞

مەبست ئەوەیە کە خوا بەم دنیایەی فەرموو: ببە و ئەویش دەستبەجێ پەیدا بوو.

واتە: سیفەتی پێچەوانەی ئەو سیفەتانەی خوا کە باسمان کردن، وەك مردن و نەزانین و نەبیستن و نەبینین و نەویستن و نەتوانین و ناگۆیایی. مەحاڵە ببن بۆ خوا.

(١٨) ئەم بەیتە مەعنای بەیتی پێشوو روونتر دەکاتەوە. دەڵێ مادەم سیفەتی پێچەوانەی سیفەتە باسکراوەکانی خوا مەحاڵ بن بۆ خوا، دیارە خوا زیندوو و زانا و خاوەن بیستن و بینین و توانا و بێ هاوتا و قسەکەری بێ زوبانە...

(١٩) دانش: زانست. شنەوا: ئەوەی ببیسێ. بینش: بینین. تەوان: توانا. خواهیش: خواست، ئیرادە. گۆیا: قسەکەر.

ئەم بەیتەش هەر لە جۆری بەیتی پێشووە.

(٢٠) واتە: چاکە و خراپە، هەرچی لە دەستی ئادمیزاد روو بدا، هەمووی بە ویستنی خوا روو دەدا و ئەگەر ئەو نەیەوێ روو بدا روو نادا. بەڵام تەنها بە کردەوەی چاکە رازییە و، نارازییە لە خراپە و زیان گەیاندن...

(٢١) خولقندە: خالیق، دروستکەر. خەزلان: یارمەتی نەدان و بەزاندن و سەر پێ شۆڕکردن.

واتە: خوا خۆی خالیقی کاری بەندەیە و هەر ئەوە تەوفیقی ئێمەی موسوڵمانی داوە کەوا موسوڵمان بین و کافرانی بەرەڵلاکردووە و پشتی نەگرتوون.

خالیق یەکێکە، کاسیبە عەبد، ئەمپەڕ ئەوپەڕە:
ئیفراتی ئیعتیزالیو تەفریتی جەبریان(٢٢)

وارید بووە لە شەئنی قەزاو و قەدەر حەدیس
باوەڕ دەبێ ببێ بە وجووبی بە هەردووان(٢٣)

زاتی خودا سیفاتی نە عەینە نە غەیری زات
بێ ئەم سیفاتە قەت نەبووە و قەت نیە بە ئان(٢٤)

---

(٢٢) ئیفرات: پەڕگرتنی ئیجابی. تەفریت: پەڕگرتنی سەلبی. ئیعتیزالی: موعتەزیلە، تاقمێکن لە زانا فەلسەفییەکانی ئیسلام لە لێکۆڵینەوەی بابەتەکانی عیلمی کەلامدا پتر پشت بە عەقڵ و مەنتیق و قیاس دەبەستن. گرنگترینی بیروباوەڕەکانیان ئەوەیە کەوا ئادەمیزاد لە کاری خۆیدا ئازادە و هەرچی دەکا بە ئارەزووی خۆی دەیکا و خۆی دروستکەری کرداری خۆیەتی. لایشیان وایە موسوڵمانی گوناهبار نە موئمینە و نە کافر و لە پایەیەکدایە لە نێوان ئەو دوو پایەدا. هەروا لایشیان وایە قورئان مەخلووقە و باشتر و دادپەروەری لەسەر خوا پێویست و گەلێ بیر و باوەڕی فەلسەفیتریشیان هەیە. جەبری: جەبریە تاقمێکن لە زانا فەلسەفییەکانی ئیسلام، دان بەوەدا نانێن کە ئادەمیزاد ئازادە لە کار و کردەوەی خۆیدا و دەڵێن هەرچی دەکا بە زۆر پێی دەکرێ و وەك پووشێك وایە بەدەم باوە. جوهەمییەیشیان پێ دەڵێن.

واتە: باوەڕت وابێ لەم جیهانەدا دروستکەر هەر خوایە، وەك بەندەی دروستکردووە کردەوەکانیشی دروست دەکا، بەڵام بەندە خۆیشی بێپەیوەند نیە. ئەم خۆی ئارەزووی هەر ئیشێك دەکا خوایش بۆی دروست دەکا. ئەمەتە پەیرەوی میانە و ئەمپەڕ و ئەوپەڕگرتنی موعتەزیلەکان و جەبرییەکان راست نیە.

(٢٣) شەئن: بارە. قەزا: ئەوەتە خوا لە ئەزەلا عیلمی بووە بە هەر شتێ کە لە جیهانا روو دەدا. قەدەر ئەوەیە خوا ویستوویەتی ئەو شتانە روو بدەن، یا دروستکردنی ئەو شتانەیە هەرکام لە کاتی خۆیدا.

واتە: لە حەدیسی پێغەمبەردا، درووودی خوای لێ بێ، باسی قەزا و قەدەر کراوە و دەبێ باوەڕمان بە هەردووکیان بێ.

(٢٤) ئان: کات.

واتە: سیفەتەکانی خوا عەینی زاتی خوا نین چونکە ئاشکرایە سیفەت لە ئاساری خاوەن ☜

نـاوی خـودا بـە شـەیء و بـە زات ئـەر دەبـەی ببە
ئەو زاتە نا کە دەوری گرێ شەش جـیهە و زەمـان(٢٥)

وەقت و زەمان و حاڵ و جـیهەت «حـادیسن» هـەموو
خـالیق قـەدیمە ئـەڵبـەتە، مـوستەغنییە لەوان(٢٦)

غـەیری نـیە، بـە عـەینی مـوسەمما بـزانـە ئیسم
بـا ﴿سَبِّحِ اسْـمَ﴾ قـەومی مـوعانید بکـەن رەوان(٢٧)

زاتی خودا نە جـەوهەر و جـیسمە، نـە کـولل و بـەعز
بێچوون و بێ‌چگـۆنـە، مـونەززەه لە ئـەین و ئـان(٢٨)

☞

سیفەتە و عەینی نیە. هەروەها غەیری زاتیش نین بەو مەعناکە غەیری شتێك ئەوەیە لەو شتە جوێ ببێتەوە و بێ ئەو تەسەوور بکرێ، چونکە مەحاڵە ئەو سیفەتانە لە خوا جیا ببنەوە و خوا هەرگیز بێ ئەو سیفەتانە نەبووە و نابێ.

(٢٥) واتە: قەید ناکا ئەگەر خوا بە «شت» و بە «کەس» ناوبەرین، بەڵام نەك بەو مەعناکە ماددە بێ و سەر و خوار و پاش و پێش و راست و چەپی ببێ و شەو و رۆژی بەسەرا بێ، چونکە ئەمانە نەبوون و خوا دروستی کردوون و شتێ کە نەبووبێ و پەیدا بووبێ بڕیار نادرێ بۆ کەسێ کە هەر بووبێ و سەرەتای نەبێ.

(٢٦) ئەم بەیتە مەعنای بەیتی پێشوو روونتر دەکاتەوە.

(٢٧) موعانید: ئەوەی عەناد و کەللەڕەقی بنوێنێ.

واتە: کە ناوی خوات بیست وەکوو «اللّٰه» لە شوێنێکی وەکوو: «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ»دا، بزانە مەبەست لەو ناوە زاتی خوایە، چونکە ئەو حوکم و سیفەتانە کە لەگەڵ ئەو ناوەدا باس دەکرێن بۆ ناوەکە دەست نادەن، بەڵکوو بۆ زاتی خوا خۆی دەست دەدەن. کەواتـە بـا ئـەو کەسانەی کەللەڕەقی دەکەن و دان بە راستیدا نانێن و باوەڕیان بەم قسەیەی ئێمە نیە، ئایەتی: ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ﴾ رەوان بکەن کە دەلیلە لەسەر ئەوە کەوا مەبەست لە ناو خاوەن ناوە چونکە تەسبیحات بۆ زاتی خوا دەکرێ نەك بۆ ناوەکەی.

(٢٨) جەوهەر: ئەو ماددەیەیە کە بۆ دابەشکردن نەشێ و دەستنەدا. جیسم: ئەو ماددەیەیە کە

☜

حادیس نیە، قەدیمە، کەلامی خودا بە حەق
دەم بۆ حەدەس بە ناحەق ئەبەن «ضالّ» و گومڕەهان (٢٩)

باوەڕ ببێ خودا کە لەسەر عەرشە موستەوی
ئەمما بە ئیستیوایەکی بێچوون و کەس نەزان (٣٠)

هەر ئایەت و حەدیسێ شتێکی تیا بێ
بتخاتە شوبهە، جوابتە بێچوونی و چونان (٣١)

وەك عەین و وەجهو سوورەت و ئەنگوشت و دەست و پێ
وەك نەفس و وەك نزوولی هەموو شەو لە ئاسمان (٣٢)

☞

بۆ دابەشکردن بشێ. چوون: وێنە. چگۆنە: چۆنیەتی، «کَیْفِیَّة». مونەززەه: پاك و خاوێن. ئەین: بوون لە جێگادا، لە «أین»ەی عەرەبی وەرگیراوە. ئان: بوون لە کاتدا، لە «آن»ی عەرەبی وەرگیراوە.

(٢٩) حەدەس: ڕووداو. «ضالّ»: گومڕا.

واتە: بەپێی بیروباوەڕی ئێمە کەلامی خوا قەدیمە و سیفەتی خوایە و لەگەڵیا بووە و هەمیشە دەمێنێ و بریتی نیە لە دەنگ، بەڵکوو هۆی گفتوگۆی خوایە لەگەڵ پێغەمبەران بە هەر زمانێ کە هەر پێغەمبەرێك بوویێتی لەناو هەر کۆمەڵە خەڵکێدا. ئەو کەسانەیش کە دەڵێن کەلامی خوا نەبووە و پەیدا بووە. گومڕان و سەریان لێ شێواوە.

(٣٠) موستەوی: جێ گرتوو. ئیستیوا: جێ گرتن.

واتە: بەپێی ئایەتی: ﴿الرَّحْمَٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَىٰ﴾ کە واتە: خوا لەسەر عەرش جێگەی گرتووە، ئێمە لامان وایە خوا لەسەر عەرشی خۆی جێی گرتووە، بەڵام جێ گرتنێکی واکە ئێمە جۆرەکەی نازانین، چونکە ئەگەر بڵێین جێ گرتنی خوا لەسەر عەرش وەك جێ گرتنی ئادەمیزادە لەسەر کورسییەك، دەبێ بڵێین خوا ماددەیە کە وایش نیە و ئەوە بۆ ئەو دەست نادا.

(٣١) بێچوونی: بێوێنەیی. چونان: وەك.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی دواییەوە.

بیێ (ن): بیێت.

(٣٢) واتە: هەر ئایەتێك یا هەر حەدیسێك کە لەوانەبێ دوودڵت بکا و سەرت لێ بشێوێنێ

☜

تەنزیهـ ئەکەن سەلەف، خەلەف ئەمما دەکەن تەویل
بۆ هەرچی ناسزایە بە زاتی عەزیمە شان(٣٣)

نەیگرتووە شەریك و موعین و ژن و وەلەد
بۆ ئێمەیە لە ئایەتی «عزّ» ئەم قسە عەیان(٣٤)

☞

بەوجۆرە کەوا بگەیەنێ خوا چاوی هەیە یا رووی هەیە یا وێنە و پەنجە و دەست و پێی هەیە یا نیسبەتی «نەفس»ی دەدرێتە پاڵ یا بە شەو لە ئاسمانەوە دادەپەڕێتە خوار بۆ سەر زەوی وەك ئایەتی: ﴿وَ لِتُصْنَعَ عَلىٰ عَيْنِي﴾ کە واتە: لەبەر چاوی من دروست بکرێی، یا ئایەتی: ﴿وَ يَبْقىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُوالْجَلالِ وَالْإِكْرامِ﴾ کە واتە: تەنها رووی خاوەن شان و شکۆی خوای تۆ دەمێنێتەوە، یا حەدیسی: «قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ أَصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ» کە واتە: دڵی موسوڵمان لەنێوان دوو پەنجەدایە لە پەنجەکانی خوا، یا ئایەتی: ﴿يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾ کە واتە: دەستی خوا بالاّ دەستیانە، یا ئایەتی: ﴿وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي﴾ کە واتە: بۆ خۆمم دروست کردووی، یا هەر ئایەت و حەدیسێکی تری لەم چەشنە، تۆ باوەڕت بە راستی ئەو ئایەت و حەدیسانە بێ، بەڵام بڵێ من نازانم شتەکە چۆنە و بە ئێمە دەرك ناکرێ و لە عیلمی خوا خۆیدایە.

ئەم جۆرە ئایەت و حەدیسانە لە ئیستیلاحی ئوسووڵی دیندا پێیان دەوترێ «مُتَشابِه».

(٣٣) تەنزیهـ: بە دوورگرتنی خوا لە ناتەواوی. سەلەف: زانایانی پێشوو. خەلەف: زانایانی پاشەوە. تەویل: تەئویل، وەرگێڕانەوەی مەعنا بەجۆرێ کە راستی بکاتەوە. ناسزا: ناشایان. عەزیمە شان: «عَظيمُ الشَّأن»، پایە بڵند، خوا.

واتە: سەبارەت بەو ئایەت و حەدیسانەی کە موتەشابیهن و مەعنا دیارییەکەیان شتی وا دەگەیەنێ بۆ خوای گەورە دەست نەدا، زانایانی پێشوو دەڵێن خوا بەرییە لەو شتانە و مەعنای ئەو ئایەت و حەدیسانە حەواڵەی عیلمی خوا دەکەن. زانایانی پاشەوەیش مەعنایان هەڵدەگێڕنەوە بەجۆرێ کە دەست بدا. بۆ نموونە دەڵێن مەبەست لە دەستی خوا هێزی و لە رووی خوا خۆی و لە چاوی خوا ئاگادارییەتی... تاد.

(٣٤) موعین: یارمەتیدەر. وەلەد: مناڵ، کوڕ بێ یا کچ. ئایەتی «عزّ»: دوا ئایەتی سوورەتی «الاسراء» کە پێی دەڵێن ئایەتی «عزّە». عەیان: ئاشکراو دیاری.

واتە: خوا هاوبەش و یارمەتیدەر و ژن و مناڵی بۆ خۆی رانەگرتووە. ئەمەیش بە ئاشکرا لە ☜

ئــەم خــەڵقــە جــوملە دەمـرن و هـەموانـیان ئـیلاه
زیـــندوو دەکـــاتەوەیش و دەبـــینێ حـــیسابیان(٣٥)

کـــافر کـــە خـــارە، بـــابەتی نـــارە، جـەحیمە جـێی
مـوئمین گـوڵە، کـە زیـنەتی بـاغە چـووە جـینان(٣٦)

دیـــنی خـــودا کـــەرامـەتە دەرحـــەق بـە ئـەهلی دیـن
لەو نـــەشئەدا کـــە یـــارەبـی بـیکەی بـە رزقـمان(٣٧)

هەرکەس بە نەشئەی ئەو مەیی بێچـوونە فـەوزی بـوو
جەننەت لە فکری چوو لە نیشات و لە خۆشـییان(٣٨)

ئایەتی «عزّە»وە دەردەکەوێ کـە دەڵێ: «قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَ كَبِّرْهُ تَكْبِيراً». واتە: بڵێ سوپاس بۆ ئەو خوایە کە نە مناڵی ڕاگرتووە و نە هاوبەشی هەیە لە دەسەڵاتیدا و نە لەبەر بێ کـارەییش سـەرپەرشتی‌کەری بـۆ خۆی داناوە و، هەمیشەیش هەر ئەو خوا بە گەورە بزانە.

(٣٥) ئیلاه: خوا. حیساب: لێ‌پرسینەوە.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٣٦) خار: دڕك. نار: ئاگر. جەحیم: دۆزەخ. جینان: بەهەشت.

واتە: ئەم خەڵکە هەموویان دەمرن و خوا لەو دنیا هەموویان زیندوو دەکاتەوە و حسێبی کردەوەی دنیایان لەگەڵ دەکا. کافرەکان دەخرێنە دۆزەخ و دەسووتێن چونکە لە کرداریاندا وەك دڕك زیانبەخش بوون و هەر بۆ سووتان باشن. موسوڵمانەکانیش دەنێررێنە بـەهەشت، چونکە لە کردەوە باشیدا وەك گوڵی بۆنخۆش وابوون و جێگەی گوڵیش باخچەیە.

«مەحوی» لەم بەیتەدا لەو وشەی «جینان»دا هونەری «تَوریە»ی بەکـار هـێناوە، ئـەوەتە مەبەست لێی بەهەشت و خۆیشی بەمەعنا باخچەیە.

(٣٧) دین: دیتن، بینین. نەشئە: دروستکردنەوەی ئادەمیزاد لەو دنیا.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە شیعری پاشەوەیەوە.

(٣٨) واتە: دیتنی خوا بۆ موسوڵمانان پاش زیندووبوونەوەیان لەو دنیا، مـایەی سـەربەرزییە ☜

واجب نـــیە لەســـــەر مـــەلیکی «واجب‌الوجـــود»
ئەسلەح وەیا مـەسلەحـە دەرحـەق بـە بـەندەگـان(٣٩)

زوبـــدەی ئـیلاهیاتی عـــەقیدەم کـــە گـرتە نـــەزم
«لابــدّ» دەبـــێ بکـــەم نـــەبەوییاتەکـــەش بـەیان(٤٠)

***

وەك واجــــبە بـــە زات و ســـیفاتی خـــودا یـــەقین
بـــاوەڕ دەبـــێ بـبێ بـە مـەلائیك، بـە مـورسـەلین(٤١)

حـەق بـوون و هـەم بـە حـەق بـووە دیـن و کـیتابیان
هـــەریەك هـــەتا زەمـــانی یـــەکـــێکـــی دواتـرین(٤٢)

☞

بۆیان خوا بەشمانی تێ‌خا. هەرکەسیش بـە چـەشتنی شـەرابی بێ‌مانەندی بینینی خـوا سەرخۆش بێ، لە خۆشیاندا بەهەشتی لەیاد نامێنێ.

(٣٩) واتە: بیروباوەڕی ئەهلی سوننەت وایە کەوا پێویست نیە لەسەر خوای گەورە تەماشای سوودی بەندەگان بکاو چی باشتر بێ بۆ ئەوان یا چی سوودی گشتی تیابێ ئەوە بکا. ئەگەر وابوایە کافرێکی لات و دەردەداری دروست نەدەکرد لە دنیایشدا بێ‌بەش و هەناسە ساردە و لە قیامەتیشدا دۆزەخ جێیەتی.

(٤٠) زوبدە: پوختە. ئیلاهییات: ئەو بابەتانەی پێوەندیان بە خواوە هەیە. «لابدّ»: بە ناچاری. نەبەوییات: ئەو بابەتانەی پێوەندیان بە پێغەمبەرەوە هەیە.

***

(٤١) مەلائیك: مەلائیکە، جسمێکی نوورانین دەتوانن خۆیان بخەنە قاڵبی هەر شێوەیـەکی جوانەوە. مورسەلین: ئەوانەی خوا ناردوونی بۆ سەر ئادەمیزاد و ئایینێکی پێ‌سـپاردوون بـە خەڵکی بگەیەنن، یا داوای لێ کردوون ئایینی پێغەمبەرێکی پێش خۆیان بگەیەنن. ئەمانە خوا لە ڕێگای جوبرەئیلەوە نامەی خۆیان پێ دەگەیەنێ، کە مەلائیکەیەکە خـوا بـەتایبەتی ئـەم کارەی پێ سپاردووە.

(٤٢) واتە: ئایینی ئەم پێغەمبەرانە و ئەو کتێبانەی خوا بۆی ناردوون فەرمانڕەوا بوون، تا خوا پاش مردنی هەرکامێکیان پێغەمبەرێکی تری ناردووە و ئایینی ئەوی پێشوویانی هەڵوەشاندووەتەوە.

ئـــەم ئـــاڵوگـــۆڕی دیـــنە لە کـــارا بـــووە هـــەتا...
دەوری یەکێ بە دینی ئەوە نـەسخی جـوملە دیـن[٤٣]

یـــەعنی پـــەیەمبەری عـــەرەبی، هـــاشمی نـــەسەب
ئەحمەد لە ئـاسمان و، مـوحەممەد لە سـەرزەمین[٤٤]

دیـــن و کـــوتوب نـــەما، بـــووە دیـــن و کـــیتابی ئـەو
باقی دەبێ شـەریعەتی ئـەو تـاکـوو یـەومی دیـن[٤٥]

عـــیسا کـــە دێتـــە خـــوارەوە بـــۆ کـوشتنی جـەجاڵ
خۆی و ئـەوانـە تـابیعی ئـەو بـن، مـوحەممەدین[٤٦]

---

(٤٣) نەسخ: هەڵوەشاندنەوە. جوملە: هەموو.

واتە: هەڵوەشاندنەوەی ئایینی کۆن بە ئایینی تازە هەر لە کارا بووە تا زەمانی ئەو پێغەمبەرە کە پاش ئەو پێغەمبەریتر نایەت و ئایینی ئەو هەموو ئایینێکی هەڵوەشاندووەتەوە کە ئەویش پێغەمبەری ئیسلامە دروودی خوای لێ بێ، وەك لە شیعرەکانی پاشەوەدا باسی لێ دەکا.

(٤٤) ئەحمەد لە ئاسمان: ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ﴾ کە خوا لە قورئانا بە زوبانی حەزرەتی عیساوە دەیگێڕێتەوە، واتە: موژدەی هاتنی پێغەمبەرێك دەدەم لەپاش خۆم دێ ناوی «ئەحمەد»ە، یا مەبەست ئەوەیە پێغەمبەری موسوڵمانان لەناو مەلائیکەتاندا بە «ئەحمەد» ناوبانگی دەرکردووە. موحەممەد لەسەر زەمین: واتە لەناو خەڵکا «موحەممەد»ی بانگ دەکەن.

(٤٥) کوتوب «کُتُب»: جەمعی «کیتاب»ە، بەو کتێبانە دەڵێن کە خوا ناردوونی بۆ پێغەمبەران. یەومی دین «یوم‌الدّین»: ڕۆژی تۆڵە سەندنەوە و پاداش دانەوە، ڕۆژی قیامەت.

(٤٦) جەجاڵ: دەججال. بەگوێرەی حەدیس کابرایەکە بەر لە دنیا ئاخر بوون پەیدا دەبێ و خەڵك گومڕا دەکا. هەر لەو سەردەمەدا حەزرەتی عیسایش کە ئێستا لە ئاسمانە، دێتە خوارەوە موسوڵمانانی شوێن دەکەون و دەجاڵ دەکوژێ. ئەوکاتە حەزرەتی عیسا کە خۆی پێغەمبەر بووە و بەر لە پێغەمبەری ئێمە هاتووە، ئایینەکەی خۆی ڕاناگەیەنێ بە خەڵك، بەڵکوو لەگەڵ شوێنکەوتووانی، شوێنی ئایینی ئیسلام دەکەون. موحەممەدی: موسوڵمان.

سەرداری ئەنبیایە بە کول، خاتەمی روسول
ساحیب لیوایە، پێشڕەوە، ڕۆژی واپەسین(٤٧)

ڕۆژێ کە مەککە مەشریق و، مەغریب مەدینە بوو
سەیری کە شەرق و غەربە بە نووری مونەووەرین(٤٨)

میعراجی سابیتە بە نوسووس و، بە خەو نەبوو
تەشریفی ئەو بە جیسمی شەریفە سواری زین(٤٩)

بۆ ئەنبیا لە مەسجیدی ئەقسا بووە ئیمام
نۆبەی عورووجە یەعنی لە نۆ قوببە تێپەڕین(٥٠)

---

(٤٧) لیوا: ئاڵایی. واپەسین: دوایی، قیامەت.

(٤٨) واتە: سەیر کە چۆن ڕۆژهەڵات و ڕۆژاوا تیشك دەدەنەوە بەهۆی ئەو ڕۆژەوە کە مەککە ڕۆژهەڵات و مەدینە ڕۆژاوای بوو کە بریتیە لە پێغەمبەری ئیسلام درورودی خوای لێ بێ.

ڕۆژێ کە: لە دەسنووسەکانی بەردەستمانا بەمجۆرە نووسراوەتەوە: «روژێك = ڕۆژێکی». ئێمە ئەوەمان لا هەڵە بوو. شایانی وتنە ئەم بەیتەمان بە دەسنووسی «مەحوی» خۆی لانەبوو تا بزانین ئەو خۆی چۆنی نووسیوەتەوە.

(٤٩) میعراج: سەرکەوتن بۆ ئاسمان. زین: مەبەست لێی «بوراق»ە.

واتە: بە نەسسی ئایەت ئیسپات بووە کەوا پێغەمبەر (د.خ)، بە شەو لە مەککەوە چووەتە «قُدس» و بە نەسسی حەدیس ئیسپات بووە کە لەوێشەوە چووە بۆ ئاسمان. ئەم میعراجەیش لە حاڵەتی هۆشیاریدا بووە نەك لە خەودا، وەك هەندێ کەس دەڵێن، وە پێغەمبەر بە لەش، نەك بە ڕۆح وەك هەندێك دەڵێن، سواری وڵاخێکی تایبەتی بووە کە ناوی «بوراق» بووە. ئەم میعراجە لە ٢٧ی مانگی ڕەجەبی ساڵی ١١ ی پێغەمبەرێتی پێغەمبەردا ڕووی داوە.

(٥٠) مەسجیدی ئەقسا «مسجدالاقصی»: مزگەوتێکە لە قودس. عورووج: سەرکەوتن. قوببە: گومەزی.

واتە: پێغەمبەر لە مەسجیدی ئەقسادا بوو بە پێش‌نوێژ بۆ پێغەمبەران و ئیتر لەوێ بەولاوە نۆبەی سەرکەوتنە لە هەر حەوت ئاسمان و لە عەرش و لە کورسی.

تـا سـیدرە جـوبرەئیلە ئـەمین، ئـیکە رەفـرەفـە
خـدمەتچی ئـەم ئـەمانەتە تـا رەببی عـالەمین[٥١]

دەعوەت کرایـە قـەسری «أَوْ أَدْنـىٰ» لە «قٰـابَ قَـوس»
زیـافەت لیـقایە، زاتـی خـودایـە بـە دیـدە دیـن[٥٢]

تـەعزیم و ئـیحتیرام ئـەمە بـێ، بـەخشش و خـەڵات
داخـۆ چـیە و چـەها بـووە یـا واهـیبی مـوبین![٥٣]

---

(٥١) سیدرە: درەختێکە لای راستی عەرشەوە مەلائیکە لێی لانادەن. رەفرەف: فەرش و شیناییی و هەرچی رابخرێ. لێرەدا مەبەست شتێکە پێغەمبەر لای سیدرەوە سواری بووە و پێی چووەتە حوزووری خوا...

واتە: ئەمینداری پێغەمبەر تا لای داری «سدرةالمنتهى» حەزرەتی جوبرەئیل بوو. لەوێیشەوە تا حوزووری خوا رەفرەف بوو بە پێش‌خزمەتی و ئەو ئەمانەتەی گەیاندە جێ.

(٥٢) مەحوی لەم بەیتەدا لە ئایەتی: ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ﴾وە کە هەندێ لە تەفسیرکەرەوەکانی قورئان وایان مەعنا لێداوەتەوە کە واتە ئەوەندەی دوو کەوانی تیر یا کەمتر لە خواوە دوور بوو، «قابَ قَوْس»ی خواستووە و کردوویە بە ناوی شوێنێك و «أو أدنى»یشی خواستووە و کردوویە بە ناوی کۆشکێك کە خوا پێغەمبەری بانگ کردبێ لەوێ ببینێ، وە بینینەکەی خوایشی داناوە بە خۆراکی ئەو زیافەت و میوانداریەی خوا بۆ پێغەمبەری ئامادە کردبوو. دیارە ئەم نزیکییەی ئەم بەیتە باسی لێ‌دەکا کینایەیە لە نزیکی مەعنەوی، ئەگینا وەنەبێ خوا ماددە و جیسم بێ تا بوترێ پێغەمبەر ئەوەندە مەسافەی مابوو بگاتە حوزووری خوا یا ئەوەند لێیەوە دوور بوو. ئەم ئیستیعارەیە، لەوەوە هاتووە وەختی خۆی دوو سەرکردەی عەرەب پەیمانیان لەنێوانی خۆیاندا ببەستایە بۆ دۆستایەتی ئەوەندە دەهاتنە نزیکی یەکەوە بەقەدەر دوو کەوانی تیر ماوەیان لەنێواندا بمێنێ. جا لێرەشدا ئەم تەعبیرە بەکار هێنراوە بۆ گەیاندنی مەعنای نزیکی پێغەمبەر لە خواوە.

(٥٣) واهیب: بەخشندە. موبین: روونکەرەوە.

واتە: مادەم خوای گەورە بەم هەموو رێز لێ‌گرتنەوە پێغەمبەری بانگ کردبێ بۆ خزمەتی خۆی، دەبێ چ خەڵات و بەرات و بەخششێکی گرانبەهای دابێتێ!.

ڕوخسەت درا گەڕایەوە پڕبار و پڕ نەسیب
دا پڕ بکا لە نووری خودا، وەك سەما، زەمین(٥٤)

هەر چاوی سەر بوو هەرچی غەرایب کە دیویە
وەك عەرش و کورسی و حەمەلە و وەك موقەڕڕەبین(٥٥)

وەك ئەنبیا، مەقامی هەموو لا لە ئاسمان
دۆزەخ بەهەشت ئەوانە بەهەشتین و دۆزەخین(٥٦)

ئەم چوون و سەیر و هاتنەوە سەیرە، موددەتی
سەر هەڵبڕین و خستنەوەی باز ئەسەر سەرین(٥٧)

---

(٥٤) دا: تا.

واتە: پاش ئەوە ڕێگای درا هەر بەو شەوە بگەڕێتەوە، تا وەك ئاسمانی پڕ کرد لە نووری خوا، زەویشی لێ پڕ بکا. کە گەڕایشەوە بە بار و بەهرەیەکی زۆرەوە گەڕایەوە. مەبەست لەم بار و بەهرەیە ئەو هەموو قەدر و ڕێز لێ گرتنەیە کە لە حوزووری خوادا پێشوازی پێ لێ کرا...

(٥٥) غەرایب: جەمعی «غەریب»یە واتە شتی سەیر. حەمەلە: جەمعی «حامیل»ە واتە هەڵگر. مەبەست لەو مەلائیکەتانەیە کە عەرشی خوایان هەڵگرتووە. موقەڕڕەبین: ئەو مەلائیکەتانەی زۆر لە بارەگای خواوە نزیکن.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوە.

(٥٦) واتە: پێغەمبەر هەر شتێکی سەیری دیوە لەو سەفەری میعراجەیدا هەمووی بە چاوی سەر دیوە. ئەو شتانەش وەك عەرش و کورسی و مەلائیکەتە عەرش هەڵگرەکان و ئەو مەلائیکەتانەی لە بارەگای خواوە نزیکن و پێغەمبەرەکان و پایەیان لە ئاسماندا و ئەو کەسانەی دەچنە بەهەشت و ئەوانەی دەچنە دۆزەخ، وەك لە چیرۆکی میعراجدا بەدرێژی باسی لێ کراوە.

(٥٧) باز: دیسانەوە. ئەسەر: لەسەر

واتە: ئەم چوون و تەماشاکردن و هاتنەوەیە هەر ئەوەندەی پێ چووە سەرێك هەڵبڕی و دیسانەوە بیخەیتەوە سەر سەرین.

یـا رەب بـە حـەق شـەرافـەتی ئـەو وەقت و سـاعەتە
لەو رەحمەتی عوموومییە ئێمـەش بـەشێ بـەرین![٥٨]

مەجمووعی ئـەنبیا کـە سـەد و بـیست و چـار هـەزار
مەعسوومن و لە ئیرتیکابی مەعاسی هەموو بەرین[٥٩]

عـــەزلی نـــیە پـــەیەمبەر و قـــەت نـــەبوەتە نـــەبی
عـــەبد و ژن و پـیاوی دەنـی خـەسڵەت و مـیهین[٦٠]

لوقـــمان ئـــەوا دیـــارە حـــەکیمێکـی پـاکـە، «ذو الْ
قَرنَین»ە شـاهی چـاکـە، بـە قـەتعی مـەڵێ نـەبین[٦١]

ئـــیعجازی ئـــەنبیاو و کـــەرامـــاتی ئـــەولیا
بـــێ شـــوبهە سـابیتن، بـە سـوبووت بـێ یـەقین[٦٢]

---

(٥٨) بە حەق: بۆ خاتری.

(٥٩) چار: چوار. مەعسووم: بێ گوناه. ئیرتیکاب: تووش‌بون: مەعاسی [«معاصی»]: جەمعی «معصیت»ە واتە گوناه. بەری: بێ‌بەش و پاك.

واتە: تێکرای پێغەمبەران کە ژمارەیان ١٢٤ هـەزار کـەسە، پـێش پـێغەمبەریەتی و پـاش پێغەمبەریەتییان لە کوفر و لە گوناهی گەورە پاك بوون و چ بە دەستەنقەست و چ بە هەڵە رووی نەداوە لێیان، هەروەها لە هەر گوناهێکی بچووکیش کە پەستی و نزمی بگەیێنێ.

(٦٠) نەبی: ئەو پێغەمبەرەی فەرمانی ئەوەی نەدرابێــتێ پـەیامی خـوا بگـەیەنێ بـە خـەڵك. خەسڵەت: رەوشت. میهین: سووك.

واتە: پێغەمبەر هەرگیز لە پێغەمبەریەتی لانابرێ و بەندە و ئافرەت و پیاوی سووك نابن بە پێغەمبەر.

(٦١) لوقمان: حەکیمێکی ئەفسانەییە رێگای چاکـەی پـیشانی خـەڵك داوە. سـوورەتێکـی قـورئان بـە نـاوی ئـەوەوەیە. «ذُوالقـرنین»: لەقـەبی ئـەسکەندەری مـەکـدۆنییە. هـەندێ لە تەفسیرکەرەوەکانی قورئان دەڵێن ئەو «ذُوالقَرنَین»ەی نـاوی لە قـورئاندا هـاتووە هـەر ئـەمە. هەندێکیشیان دەڵێن یەکێکی ترە.

(٦٢) ئیعجاز: موعجیزە، ئەو شتە لە عادەت بەدەرەیە کە خوا بۆ پێغەمبەرانی دەکا بۆ بەریەرچ دانەوەی قسەی ئەوانەی باوەریان پێ ناکەن. کەرامەت: ئەو شتە لەعادەت بەدەرەیە کە خوا بۆ دۆستانی خۆی دەکا بۆ بەرزکردنەوەی پایەیان. ئەولیا: جەمعی «وەلی»یە واتە دۆستی خوا.

هـــیچ ئـــەولیا بـــە مـــەرتەبە نـــاگـــاتە ئـــەنبیا
«إِذْ هُـــمْ مُـــفَضَّلُونَ عَـــلىٰ جَـمْعِ عـــالَمِين»[٦٣]

بەعدی نـەبی چ شـەكك و چ شـوبهەت نـەبێ لەسـەر
تـەرتیبی ئـەفزەلی خـولەفای ئـەڕبـەعەی گـوزین[٦٤]

«صدّیق»ە ئـەفزەل ئـەووەل و، «فـاروق»ە سـانی ئـەو
«ذِی النُّور»ە نووری سییوم و، «كـرّار»ە چـارەمین[٦٥]

«صـــدّیقە» زاتـــو فـــەزڵە لە بـــەعزێ خـــوسووسەوە
«زهرا» ئـەگـەرچـی زوهـرەیە بـۆ ئـاسمانی دیـن[٦٦]

---

(٦٣) واتە: هەرچەند ئەولیایش خوا شتی لە عادت بەدەریان بۆ دەكـا، بـەڵام نـاگـەنە پـلەی پێغەمبەران، چونكە پێغەمبەران لە هەمووكەس گەورەترن.

(٦٤) بەعد: پاش. خولەفای ئەڕبەعە: «ئەبوبەكر» و «عومەر» و «عوسمان» و «عەلی». گوزین: هەڵبژاردە.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٦٥) سییوم: سێهەم. چارەمین: چوارەم.

واتە: باوەڕت وابێ ئەبوبەكری سددیق و عومەری فـاروق و عـوسمانی «ذیالنّـورین» و عەلی كوڕی ئەبوتالیب، لە پاش پێغەمبەر (د.خ)، بەڕیز لە هەموو موسوڵمانانیتر گەورەترن و پایەیان لای خوا لە هەموان بڵندترە.

بۆیە بە «ابوبكر» دەڵێن «سددیق» چونكە لە پیاوانا بەر لە هەمووكەس باوەڕی بە پێغەمبەر كردووە. «عمر»یش بۆیە پێی دەڵێن «فاروق» چونكە گەلێجار بیروڕای ئەو ڕاست و چەوتی لەیەك جوێ كردووەتەوە و ئایەت بەگوێرەی ڕای ئەو هاتووە. «عوسمان»یش بۆیە پێی دەڵێن «ذیالنّورین» چونكە دوو كچی پێغەمبەری (د.خ) هێناوە. «علی»یش بۆیە پێی دەڵێن «كرّار» چونكە گەلێجار لە غەزادا دووبارە و سێبارە هێرشی بردووەتە سەر كافران.

(٦٦) «صدّیقە»: لەقەبی حەزرەتی «عائشە»ی كچی «ابوبكر»ە كە خـێزانـی پـێغـەمبەر بـووە.

«زهرا، زَهراء»: لەقەبی حەزرەتی «فاطمە»ی كچی پێغەمبەرە. زوهرە: ئەستێرەی زوهرە.

واتە: هەرچەند «فاطمە» وەك ئەستێرەی زوهرە وابووە بە ئاسمانی دینەوە، بەڵام «عائشە» لە هەندێ ڕووەوە لەو پایە بڵندترە.

ئەم شەش کەسە حەبیبی حەبیبی حەقن بە حەق
هەرکەس کە مونکیرە لە خیتامی مەبە ئەمین(٦٧)

ئەفزەل لەپاش ئەمانە شەشەی باقییە لە دە
هەر ئەو دەیە موبەششەرەن ئەمڕۆ کە جەننەتین(٦٨)

وەك «بوعُبَیْدَە»، «طَلَحة»، «زُبَیْر» و «سەعید» و «سَعْد»
هەم «ابْنُ عَوف»ە «بَعْدَهُم» ئەسحاب و تابیعین(٦٩)

یا رەب لە تۆوە رەحمەت و ریزوانی بێ دریغ
نازڵ ببێ هەمیشە «عَلیٰ کُلٍّ اجمَعین»!(٧٠)

---

(٦٧) واتە: ئەم شەش کەسە خۆشەویستی پێغەمبەرن کە خۆشەویستی خوایە. هەرکەسیش ئینکاری ئەم راستییە بکا، نابێ لەوە ئەمین بین کە دەردەبا و لەو دنیا بێ ئیمان نابێ.

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا لە بەرابەری «مونکیرە»دا «باغیضە»یش نووسراوە.

(٦٨) موبەششەرە: موژدە پێدراو بە بەهەشت، «العشرة المبشرة».

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٦٩) واتە: لەپاش هەر چوار خولەفای راشیدین و حەزرەتی «عائشە» و «فاطمە»ی زەهرا، گەورەترینی موسوڵمانان ئەو شەش کەسەن و دەمێننەوە لەو دە کەسەی کە پێغەمبەر موژدەی بەهەشتی داونەتێ کە «ئەبوعوبەیدەی کوڕی جەڕڕاح» و «زوبەیری کوڕی عەوام» و «تەلحەی کوڕی عوبەیدیللاھ» و «سەعیدی کوڕی زەید» و «سەعدی کوڕی ئەبووەققاس» و «عەبدوڕڕەحمانی کوڕی عەوف»ن. ئەو چوار کەسەکەیتر خولەفای راشیدینن کە باسمان کردن. پاش ئەم دوازدە کەسەیش باقی ئەسحابەکانی پێغەمبەر و تابیعین کە ئەوانەن ئەسحابەیان دیوە، لە هەموو موسوڵمانانیتر گەورەترن.

لەم بەیتەی مەحوییەوە وادەردەکەوێ «عائشە» و «فاطمە» کە لە عەشەرەی موبەششەرە نین، لەم شەش کەسەی دوایی دە کەسەکە گەورەتر بن، بەڵام ئەوەی لە ئوسووڵی دیندا باس کراوە وا نیە.

(٧٠) ریزوان [«رِضوان»]: رەزامەندی. «علی کلٍّ اجمعین»: لەسەر هەموان بە تێکڕا.

لەعــــنەت مـــەکـــە بـــرا لە یـــەزید و رەوا نـــیە
«شَرعاً» کـە ئـێمـە مـڵکەچی شیری شـەریعەتین(٧١)

ئـــیمانی مـــوعتەبەر بگـــرە، ئـــەو مـــوقەللیدە
تـــەقلیدی فـــەیزیابە بـــە جـــەزمییەت و یـــەقین(٧٢)

هـــەرکەس کـــە ژیـــر و عـــاقڵە عـــوزری نـیە و، نـیە
عیلمی نەبێ بە خالیقی چـەرخ و کـورەی زەمـین(٧٣)

(٧١) یەزید: کوڕی موعاویە، ئەوەی حەزرەتی حوسەین لە شەڕی ئەودا کوژراوە.
واتە: مادەم ئێمە مڵکەچین بۆ شمشێری شـەریعەت، نـابێ لەعـنەت لە یـەزیدی کـوری مـوعاویە بکـەین، هـەرچـەند سـوپای ئـەو حـەزرەتی حـوسەین و ژمـارەیەکـی زۆریـان لە موسوڵمانان کوشتووە، چونکە ئێمە لامان وایە موسوڵمان بە گوناهـ کافر نابێ و لەعنەتیش لە ئەهلی قیبلە دروست نیە. زیاد لەوەکە ئیسپات نەبووە ئەو فەرمانی ئەوکارەساتەی دابێ و بە حەڵاڵی زانیبێ و، پاش ئەوەیش بینراوە لەناو موسوڵماناندا نوێژی کردووە. ئەگـەر بـیشڵێین فەرمانی ئەوکارەساتەی دابێ و بە حەڵاڵی زانیبێ، دوور نیە پاشان پەشیمان بوویێتەوە و تۆبەی کردبێ...

(٧٢) موعتەبەر: بۆ حسێب کراو. موقەللید: ئەوەی چاو لەکەسێکی تر بکا. فەیزیاب: بەختەوەر. جەزمییەت: بێ دوودڵی.
واتە: ئەو کەسەیش کە لە ڕێگای زانایی و تێگـەیشتنی خـۆیـەوە نـا، بـەڵکـوو لە ڕێگـای چاولێگەری موسوڵمانانی ترەوە باوەڕی بەخوا کردبێ، ئیمانی بە دامەزراو دادەنرێ و گومانی تێدا نیە کەوا چاولێگەرییەکەی دەیگەیەنێتە بەهەشت...
مەحوی بەم بەیتە ئیشارەت بۆ ئەو خیلافە دەکا کە لەنێوان زانایانی ئوسووڵی دیندا هەیە کەوا ئاخۆ ئیمانی موقەللید دادەمەزرێ یا نە.

(٧٣) واتە: مەسەلەی باوەڕ بە خوا ئەوەندە ئاشکرایە لەوانەیە بڵێین کەس بە چـاولێکـەری موسوڵمان نەبووە، چونکە هەرکەسێ ژیر و عاقڵ بێ و تۆزێ ورد بێتەوە خوا دەدۆزێتەوە و ئیمان دەهێنێ و، کەسێ نیە نەزانێ ئەم دنیایە کەسێك لە نەبوون دروستی کردووە...

تەوبەی بە وەقتی غەرغەرە، ئیمانی حاڵی یەئس
مەردوودە، بەو رەوییە خودا موبتەلا نەبین! (٧٤)

ئەعمالی چاکە دەخڵی بە ئیمانەوە نیە
ئەمما کەمالی هەر بەوە ئیمانی موتتەقین (٧٥)

موئمین نەبۆتە کافر و مورتەد بە فیعلی بەد
گەر قەتڵ، ئەگەر زینایە، ئەگەر زوڵم، ئەگەر دزین (٧٦)

ئەمما بە دڵ بکا نییەتی کوفر و عەزمی شیرك
کافر دەبێ هەر ئەو نەفەسە و دەردەچێ لە دین (٧٧)

---

(٧٤) غەرغەرە: گیانەڵا. یەئس: ناچاری. مەردوود: دراوە دواو پەسەند نەکراو. رەوییە: رێباز و رەوشت.

واتە: پەشیمان بوونەوە لەکاتی گیان دەرچووندا یا لەبەر ناچاری و لە ترسدا بایەخی نیە، خوا تووشی شتی وامان نەکا!.

(٧٥) موتتەقین: ئەوانەی خۆیان لە گوناهـ دەپارێزن.

واتە: کرداری چاك نە بەشێکە لە باوەڕ و نە مەرجی باوەڕە، چونکە باوەڕ باوەڕکردنە بە دڵ بەو ئایینە کە خوا بە پێغەمبەردا بۆ ئادەمیزادی ناردووە و هەرکەس ئەم باوەڕەی هەبوو بە خاوەن باوەڕ دادەنرێ با پێویستییەکانی باوەڕیش جێبەجێ نەکا یا کردەوەی خراپی لێ بوەشێتەوە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا باوەڕی تەواو بەوە دەبێ کە خاوەن باوەڕ چاکە بکا و خۆی لە خراپە دوور بگرێ.

(٧٦) مورتەد: ئەوەی لە موسوڵمانەتی وەرگەڕابێتەوە.

واتە: موسوڵمان بە کردەوەی حەرام کافر نابێ و لە دین دەرناچێ، هەرچەند کردەوە حەرامەکە لە گوناهە گەورەکانیش بێ.

(٧٧) شیرك: هاوڕێ بۆ خوا دانان.

واتە: ئەگەر موسوڵمان بە دڵ نیازی کافر بوون و هاوبەش بۆ خوا دانان بکا، دەسبەجێ بەو نیازەی لە دین دەردەچێ.

گـەر لەفـزی کـوفری بـێ بـە زوبـانا لەپـڕ بـە تـەوع
کـافر بـووە ئـەگـەرچـی هـەموو حـەقیە دڵنشـین[٧٨]

سەرخۆش ئـەگـەر قسـە و هـەزەیاناتی کـوفری کـرد
کــافر دەبــێ بــە مـەزهەبی ئـێمـە کـە شـافیعین[٧٩]

ئەمما بە مەزهەبی حـەنەفی کـەین ئـەگـەر روجـووع
تـەکـفیری نـاکـرێت و بـە مـورتـەددی نـاگـرین[٨٠]

مــەعدووم ئــەوا دیــارە نــە شــەیئە و نـە مـەرئییە
مـەبیە قسـەی ئـەوانـە کـە هـەمکێشـی فـەلسەفین[٨١]

---

(٧٨) تەوع: ئارەزوو. دڵنشین: ئەوەی لە دڵدا بێ.

واتە: ئەگەر کوفریش بە ئارەزووی خۆی بێ بە زوبانیا، هەروا کافر دەبێ، هـەرچـەند بـە دڵیش باوەڕی بەو کوفرە نەبێ کە بە زوبانیا هاتووە.

(٧٩) هەزەیان: قسەی پڕوپووچ.

مەعنای ئەم بەیتە لەگەڵ بەیتی پاشەوەیدا دێ.

(٨٠) واتە: بەپێی مەزهەبی شافیعی موسوڵمان بەوە کافر دەبێ کە لە حاڵەتی سەرخـۆشـیدا کوفر بکا، چونکە مادەم بە دەستی خۆی کارێکـی وای کـردووە سـەرخـۆش بـبێ، هـەموو ئەنجامێکی ئەو سەرخۆشییەی دەکەوێتە ئەستۆ. بەڵام بە مەزهەبی حەنەفی کافر نابێ چونکە لەبەر هەر هۆیەك بێ، خۆ دیارە سەرخۆشە و عەقڵی لای خۆی نیە.

لە نوسخەیەکی دەستنووسی مەحوی خۆیدا نیوەی دووهەمی بـەیتی پـێشـوو و نـیوەی یەکەمی ئەم بەیتە نیە و لە هەردوو نیوەکەیتریان تاقە بەیتێك پێك هاتووە.

(٨١) مەعدووم: نەبوو. شەیء: شت. مەرئی: بینراو. هەمکێش: هاومەزهەب.

واتە: ئەهلی سونئەت لایان وایە کەوا ئەوەی ئێستا نەبێ، بەڵام لەوانەبێ پەیدا ببێ، نە بە «شت» و نە بە «بینراو» دانانرێ، چونکە شتێ کە نەبێ، ئاساری لێ پەیدا نابێ. بەڵام هەندێ لە موعتەزیلە و فەیلەسووفەکان بە «شت»ی ناودەبەن. ڕاستەکەی ئەگەر مەبەستیان لەو شتیەتییە بوون بێ لە زیهنا، ئەوە دیارە هەیە، ئەگینا قسەکەیان بێشوێن و ناڕەوایە.

غـەیری یـەکـن مـوکەووەن و تـەکـوین «إِلَـى الأَبَـد»
مومکین نیە سەبەب بـە مـوسەببەب بـلْێ یـەکـین[٨٢]

رزقە وەکوو حەڵاڵەکە، شـوبهە و حـەرامـی سـیرف...
بەحسێکەیە کە زەهرە ئەم، ئـاخر، ئـەو ئـەنگەبین[٨٣]

---

(٨٢) موکەووەن: دروستکراو. تەکوین: دروستکردن. موسەببەب: ئەوەی بەهۆی شتێکەوە پەیدا بووبێ.

مەبەست لەم بەیتە ئەوەیە بەپێی مەزهەبی ئیمام «ئەبو مـەنسووری مـاتوریدی» خـوای گەورە بێجگە لەو حەوت سیفەتەی باسمان کردن سیفەتی «تەکوین»یش هەیە کە بـریتیە لە دروستکردن و، دروستکردنی هەر شتێ بە سیفەتی «تەکوین» دەبێ. جا هەندێ لە زانایان رەخنەیان لەمەگرتووە و وتوویانە ئەگەر دروستکردن سیفەتی خوا بێ و، دیارە سیفەتەکانی خوایش قەدیمن و دروستکردنیش بێ دروستکراو نابێ، دەبێ ئەم عالەمە قـەدیم بـێ کـە ئەمەیش پـێچـەوانـەی بـاوەڕی کـۆمـەڵی مـوسوڵمـانانە. وەڵامـی ئـەم رەخـنەیەیش ئـەوەیە دروستکردن سیفەتی خوایە و هۆی پەیدابوونی عالەمە و، دروستکراو مەخلووقی خوایە و موسەببەبە، دیارە سەبەب و موسەببەبیش جیان لەیەك.کەواتە ئەگەر دروستکردن سیفەتێکی تایبەتی بێ غەیری توانین، پێویست ناکا دروستکراوەکان قەدیم بن و، هەر دروستکراوێك لەکاتی خۆیدا پەیدا دەبێ. بەڵام ئەشعەرییەکان لایان وایە دروستکردن سیفەتێکی سەربەخۆ نیە، بەڵکوو بریتیە لە پەیوەندبوونی توانای خوا بە هەر دروستکراوێکەوە و توانای خوا دوو پەیوەند بەستنی هەیە بە هەر دروستکراوێکەوە، یەکێکی کۆن کە پێش دروستکردنی ئەو شتەیە و یەکێکی تازە و پەیدا بوو کە لەگەڵ دروستکردنی شتەکەدا پەیدا دەبێ و، لەم توانا بەولاوە بۆ دروستکردنی هەر شتێ هیچ سیفەتێکی تر پێویست نیە.

(٨٣) ئەنگەبین: هەنگوێن.

واتە: بەپێی پێڕەوی ئەهلی سوننەت هەرچـی بـخورێ و بـپۆشـرێ بـە رۆزی دادەنـرێ، حەڵاڵ بێ یا حەرام بێ و حەڵاڵی و حەرامی ئەو رۆزییە باسێکی ترە. بـەڵام مـوعتەزیلەکـان ئەوەی حەرام بێ بە رۆزی دانانێن.

لەم نـۆش و نـێشـە حـینی سـوئال و جـوابـی قـەبر
وەقتی حیساب و وەزنی عـەمەل بـاخەبەر دەبـین(٨٤)

مـردوو کـە گـەییە قـەبر و مـەقەڕڕی، سـوئالی لێ...
دەکرێ لە رەبب و بەڵکـی لە پـێغـەمبەر و لە دیـن(٨٥)

هـەرکەس جـوابـی دا بـە جـوابـێکـی بـاسەواب
خـێراتـنی دەکـەن لە تـەرەف «خَـیْرَ مُـنْزِلینَ»(٨٦)

گـەر وا نـەبوو جـوابـی ـخـودایـا بـە تـۆ پـەناه!ـ
زنجیر و تـەوق و رەوق و عـەزابـی بـووە قـەرین(٨٧)

---

(٨٤) نۆش: خۆشی، خواردنەوە. نێش: چزوو، ئازار. حین: کات. وەزن. کێشان.

واتە: پاش چوونە قەبر و لە رۆژی قیامەت و کاتی کێشانەکردنی کردەوەی چاکە و خراپەی بنیادەمدا دەردەکەوێ رزقی حەڵاڵ نۆشی گیان بووە و رزقی حەرام مایەی ئازار و سزای گیانە. مەحوی لەم بەیتەدا ئەوەیشی گەیاندووە کەوا لە قەبریشدا سزای ئەو کەسانە دەدرێ کە کردەوەیان خراپ بووە، وەك لە حەدیسدا هەیە.

(٨٥) مەقەڕ: جێگا. رەب: خوا.

واتە: مردووکە نرایە قەبر وگەیشتە جێی حەقی خۆی، مەلائیکە دێنە سەری لەبارەی خوا و پێغەمبەر و ئایینەوە پرسیاری لێ دەکەن.

(٨٦) «خیر منزلین»: باشترین کەسێك کە خەڵك لای خۆی راگرێ، مەبەست خوایە. ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَ قُلْ رَبِّ أَنْزِلْني مُنْزَلاً مُبارَكاً وَ أَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾ کە خوا بە حەزرەتی نووح دەفەرموێ: بڵێ خوایە لە کەشتییەکە بمهێنە خوارەوە و لە شوێنێکی پیرۆزدا دامبەزێنە، تۆ چاکترین کەسێکی کە خەڵك لای خۆت دابگری و گلیان بدەیتەوە.

واتە: ئەگەر باشی وەڵام دایەوە لەلایەن خواوە بەخێرهاتنی لێ دەکرێ.

(٨٧) رەوق: بە وردی مەعنایمان بۆ ساغ نەکرایەوە. تەنها ئەوەندە هەیە بە عەرەبی بـەمەعنا «لافاو» هاتووە کە لەوانەیە بۆ ئەو شوێنە دەستبدا.

ئەگەر وابێ «رەوقی» بێ. [بە رای من ئەو «رەوق»ە هەڵەیە و ئەبێ «رق» بێ بە مانا «رق و قین و غەزەب» کە باشتر بۆ ئەم جێگایە دەست دەدا. والله اعلم. «ع.ح»] قەرین: هاودەم.

تـــا «یَـــوْمَ یُـــبْعَثُ» کــە بــەپاکــردنە لە قــەبر
بــۆبــردنە حــوزووری شــەهەنشاهی ڕۆژی دیــن[٨٨]

دیـــوانـــی گـــیروداری حـــیسابی عـــومومییە
حەیوان و جینن و ئینس و مەلەك، تا موقەڕڕەبـین[٨٩]

چەپڕەو کوتوب بە دەستی چەپ، ئەمما «وَ راءَ ظَـهر»
بـــۆ راســـتانی کـــارە، لە کـــارایــە راســتین[٩٠]

وەزنـــی عــەمەل، چ زەڕڕە، چ کــۆه و چ بــەد، چ نـێك
بـــێ شـــوبهەیە هـــەموو بــە تــرازوو دەکـێشـرێن[٩١]

واتە: ئەگەر -پەنا بە خوا- نەیشیزانی وەڵامی مەلائیکەی پرسیار بداتەوە، دەس دەکرێ بە سزادانی.

(٨٨) «یوم یُبعَث»: ئەو ڕۆژەی زیـندوو دەکـرێتـەوە، مـەبەست ڕۆژی قـیامەتە. بـەپاکـردن: هەڵساندنەوە. ڕۆژی دین: ڕۆژی تۆڵە و پاداشدانەوە.

(٨٩) گیرودار: بگرە و رابگرە. مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٩٠) چەپڕەو: ئەوەی ڕێی ڕاستی نەگرتبێتەبەر. «وراء ظهر»: لە پشتەوە.

واتە: ڕۆژی قیامەت دیـوانـی مـوحاکـەمەکـردنی ئـادەمیزاد و گـیانلەبەران و جـنۆکـە و مەلائیکەتەکانە. ئەوەی کردەوەی چاك بووبێ و ڕێگای ڕاستی گرتبێتـەبەر، نـامەی کـرداری خۆی لە پشتەوە دەدرێتە دەستی ڕاستی. ئەوەیش کردەوەی بـەد بـووبێ و ڕێگـای چـەوتی گرتبێەبەر، نامەی کرداری خۆی دەدرێتە دەستی چەپی.

(٩١) زەڕڕە: تۆسقاڵ. کۆه: کێو. نێك: چاك.

واتە: کردەوەی چاك و خراپی هەرکەس کێشانە دەکرێ، چ تۆسقاڵێك بێ و چ ئەوەندەی کێوێك.

«مَــنْ خَــفَّـت»ە لە هـاوییە دەخـوا بـە مـەن خـەفەت
عەیش و نیشاتی «مَنْ ثَقُلَتْ» وەسڵی حووری عین(٩٢)

«حَــتْماً» دەبـێ گــوزەر بـە «سـیرات»ا بکـەن هـەموو
چاك و خراپ و، مـوئمین و کـافر، کـیه و مـیهین(٩٣)

پــــردێکــــە راکشـــــاو بــــەسەر بـانی دۆزەخــا
بــاریك و تـیژە وەك دەمــی تـێغێکـی ئـاهنین(٩٤)

هەرکەس کـە خـوارە، وەیـلییە، زوو کـەوتە خـوارەوە
«طُــوبیٰ» لەبــۆ ئــەوانـە کـە ئـازانـە تـێپـەڕیـن!(٩٥)

---

(٩٢) «مَن خفَّت»: ئەوەی سەنگی کردەوەی چاکی سووك بێ. ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَ أَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوٰازِينُهُ، فَأُمُّهُ هٰاوِيَةٌ﴾ واتە: ئەوەی تای تەرازووی کردەوەی چاکی سووك بێ، ئاگری گەرمی دۆزەخ جێیەتی. ﴿مَنْ ثَقُلَتْ﴾: ئەوەی سەنگی کردەوەی چاکی قورس بێ. ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوٰازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رٰاضِيَةٍ﴾ واتە: ئەوەی تای ترازووی کـردەوەی چاکی قورس بێ، ئەوە بە خۆشی بۆ خۆی رادەبوێرێ.

واتە: ئەوەی تای ترازووی کردەوەی چاکی سووك بێ، لە ناخی دۆزەخدا بە مەن خەفەت دەخوا. ئەوەیش تای ترازووی کردەوەی چاکی قورس بێ خەریکی رابواردن دەبێ بە گەیشتن بە حۆرییە جوان و سپیەکانی بەهەشت.

لە نێوان «مَنْ خَفَّتْ» و «مەن» و «خەفەت»دا جیناسێکی تەواوی جوان هەیە.

(٩٣) سیرات [«صراط»]: پردێکە لە موو باریکتر و لە ئەڵماس تیژتر بەسەر جەهەنەمەوە. کیه: بچووك. میهین: گەورەتر.

(٩٤) ئاهنین: ئاسنین.

ئەم بەیتە «سیرات»مان بۆ روون دەکاتەوە کە چیە و، پەیوەندی بە بەیتی پێشووەوەیە.

(٩٥) خوار: ئەوەی کردەوەی خراپ و چەوت بێ. وەیلی: دانیشتووی وەیل کە شیوێکـە لە دۆزەخدا. «طوبیٰ»: خۆزگە. ئازانە: ئازایانە.

لە دەستخەتێکی مەحوی خۆیدا لە بەرابەری «طوبی لەبۆ ئەوانە»دا «طوبیٰ لهم ئەوانە»یش نووسراوە.

ڕێی سـێ هـەزار ساڵە، وە یـا پـازدە هـەزار
موحتاجی عەونە ئوممەتی بێچارە، یا موعین![٩٦]

لەو ڕۆژەدا شـەفاعەتی چـاکـانە جـێی ئـومێد
بـۆ عـاسییان و ئـەهلی کـەبائیر لە مـوئمینین[٩٧]

بـێ‌شـوبهە ئـەنبیا، عـولەما، ئـەولیا، شـەهید
مـەقبووڵە بـۆ شـەفاعە پـەنایان ئـەبەر بـەرین[٩٨]

تـەئسیری قـەتعییە بـە دوعـا بـاوەڕت بـبێ
«اُدْعُونِي اسْتَجِبْ» وەکوو گەوهەر لە گـوێ گـرین[٩٩]

---

(٩٦) عەون: یارمەتی. موعین: یارمەتی‌دەر.

واتە: پردی باریك و لە تێغی ئاسن تیژتری «سیرات» ئەوەندە درێژە هەندێك دەڵێن بە سی هەزار ساڵ و هەندێکی‌تر دەڵێن بە پازدە هەزار ساڵ دەبڕێ... ئەگەر خوا بە لوتفی خۆی یارمەتی بەندە نەدا هەرگیز ناتوانێ بەسەریا گوزەر بکا...

(٩٧) شەفاعەت: تکا. کەبائیر: جەمعی «کبیرە»یە واتە گوناهی گەورە. موئمینین: موسوڵمانان.

واتە: ئەوەی جێگای هیوا و ئومێد بێ لەو ڕۆژەدا بۆ ئەوانەی لە دنیادا گوناهی گەورەیان کردووە، تەنها هەر تکای پیاوچاکانە لای خوا.

(٩٨) واتە: پەنابردنە بەر پێغەمبەران و زانایان و دۆستانی خوا لەو ڕۆژەدا بۆ تکاکردن لای خوا شتێکی پەسەندە و گومانی تێدا نیە.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەم‌جۆرەیش نووسراوە:

بێ شوبهەیە نەبی‌و وەلی، عالم و شەهید

(٩٩) «ادعوني استجب»: داوام لێ بکەن بەدەنگتانەوە دێم.

واتە: باوەڕت بە دوعای خێر هەبێ چونکە کارکردنی دوعای خێری خاسانی خوا شتێکی ڕستە و خوا خۆی فەرموویەتی داوام لێ بکەن بەدەنگتانەوە دێم و، دەبێ ئێمەیش ئەو قسەی خوایە هەمیشە لە گوێماندا بزرنگێتەوە وەك بڵێی گوارەی گەوهەرە و لە گوێمان کردووە.

خـــالیق وتـــوویە: حـــادیسە عـــالەم، قسـەی «هـەیوو-
لي» تورڕەهـاتە، گـوێ لە پـڕوپـووچی نـاگـرین(١٠٠)

جەننەت، جەهەننەم ئێستە کە هەن، زۆریـان بـەسەر...
دا ڕۆییوە شوهوور و دوهوور، ئەزمینە و سـینین(١٠١)

ئـــەم دۆزەخ و بـــەهەشتە دەمـــێنن «إِلَـــى الأَبَـــد»
هـــەم تـــێشـــیا دەمـــێننەوە ئـەهلی ئـان و ئـین(١٠٢)

ئـــیمانی بـــوو، نـــەجاتی دەبـــێ، هـــەر ببێ، لە نـار
قوربانی لوتف و مـەرحـەمەتی «خَـيْرِ راحِـمِين»(١٠٣)

---

(١٠٠) هەیوولی: ئەوەی باوەڕی بە «هەیوولا» هەیە. هەیوولا: ماددەی یەکەم کە سـەرەتای هەموو ماددەکانە.

واتە: خوا فەرموویەتی ئەم دنیایە نەبووە و من لە نەبوون دروستم کردووە. کە واتە قسەی فەیلەسووفەکان کە دەڵێن ماددەیەکی کۆن سەرەتای هەموو ماددەکانە. قسەیەکی تورڕەهاتە لای من و، ئێمە گوێ بۆ شتی وا شل ناکەین...

(١٠١) شوهوور: جەمعی «شَهر»ە بەمەعنا مانگ. دوهوور: جەمعی «دَهر»ە بەمەعنا چەرخ. ئەزمینە: جەمعی «زَمان»ە. سینین: جەمعی «سَنة»یە بەمەعنا ساڵ.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(١٠٢) ئان: بە فارسی واتە «ئەو». ئین: بە فارسی واتە «ئەم».

واتە: بەهەشت و دۆزەخ لە مێژە دروست کراون و ئێستا هەن و هەمیشەیش هەر دەمێننەوە و بڕانەوەیان نیە و ئەوانەی دەچنە ناویان لێیان ناچنە دەرەوە، موسوڵمانی گوناهبار نەبێ کـە پاش بەسەربردنی ماوەی سزاکەی دەردەچێ و دەچێ بۆ بەهەشت...

(١٠٣) واتە: ئادەمیزاد هەر ئەوەندە باوەڕی بووبێ بەو شتانەی کە پێویستە باوەڕی پێیان بێ، با گوناهیشی لە ڕادەبەدەر بێ لە دۆزەخ دەردەچێ و دەچێتە بەهەشت...

هەرچی وتوومە حەققە، هەموو «مُجْمَعٌ عَلَيْه»
مەنسووسی ئایە، یا خەبەری سادیقی ئەمین(١٠٤)

***

تەسدیق و باوەڕت بە دڵ ئەوجا بەمانە بوون
ئیمانە، هەر بەوە دەگەیێ ئەوجی «یوٴمِنون»(١٠٥)

ئیقراری دەم خیلافە تیا شەرتە وەك عەمەل
یا شەتره؟ موتتەفیق کە لەسەر شەرتن ئەکسەروون(١٠٦)

---

(١٠٤) مەنسووس: بە ئاشکرا و بێ پێچ و پەنا وتراو. خەبەر: حەدیس. سادیقی ئەمین: مەبەست لێی پێغەمبەرە (د.خ).

واتە: ئەمەی کە وتم هەموو راستە و ئەهلی سوننەت هاودەنگن تیایدا و بەپێی نەسسی ئایەت و فەرموودەی راستی پێغەمبەرە (د.خ).

***

(١٠٥) واتە: ئەگەر بە دڵ باوەڕت بەم شتانە ببێ کە من وتنم، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە ئیمانت هەیە و هەر بەم باوەڕەت دەگەیتە پلەی ئەوکەسانەی لە قورئاندا لەبارەیانەوە وتراوە: ﴿ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَ يُقيمُونَ الصَّلٰوةَ وَ مِمّا رَزَقْناهُمْ يُنْفِقُونَ وَالَّذينَ يُؤْمِنُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَ ما أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ. أُولٰئِكَ عَلىٰ هُدىً مِنْ رَبِّهِمْ وَ أُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ واتە: ئیمانیان بە خوا هەیە و نوێژ دەکەن و لەوەی خوا پێی داون خەرج دەکەن بۆ هەژاران و باوەڕیان بەو کتێبانە هەیە کە خوا ناردوونی بۆ پێغەمبەرانی پێش تۆ و دڵنیان لە رۆژی قیامەت. ئەوانە خوا رێگای پیشان داون و هەر ئەوانەن لەو دنیا رزگاریان دەبێ.

(١٠٦) شەتر «شطر»: نیوە. ئەکسەروون [«اكثرون»]: زۆربە.

واتە: زانایانی ئوسووڵی دین خیلافیان لەنێواندایە ئاخۆ بە دەماهاتنی شایەتیمان، ئەویش وەك ئەوکردەوانەی پێویستە لەسەر موسوڵمان بیانکا، مەرجی ئیمانداریە، یا بەشێکە لە ئیمانداری؟ زۆربەی زانایان لەسەر ئەوەن بەشێك نیە لێی، بەڵکوو مەرجیەتی.

ئــــیسلامت ئــینقیادە بــە «مــا جــاء بِــهِ النَّــبيّ»
ئــەعمالی ســالیحە کــە ئــەساسی ســیان و دوون(١٠٧)

قــودرەت بــبێ تــەلەففوزە ئــەووەڵ بــە «اَشْـهَدَین»
نوێژ و زەکات و ڕۆژە، لەبۆ حەج بە کەعبە چوون(١٠٨)

ئــیمان ئــەگــەر زیــادەت و نــوقسانی بــۆ بــبێ
وەك ئەکسەری ئەشاعیرە قــائیل بــوون بــە بــوون(١٠٩)

---

(١٠٧) ئینقیاد: مل شۆڕکردن، جڵە و کێش بوون.
مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوە پێکەوە دێ.

(١٠٨) «اَشهدین»: هەردوو «اَشهدُ»وەکە. ڕۆژە: ڕۆژوو.
واتە:وتمان ئیمان باوەڕە بە دڵ بە خوا بە مەلائیکە و بـەو کـتێبـانەی خـوا نـاردوونی بـۆ پێغەمبەران و بە ڕۆژی قیامەت و بە قەزاوقەدەر کە هەمووی لە خواوەیە. ئیسلامەتیش ئەوەتە سەر دانەوێنی بۆ ئەو فەرمانانەی کە پـێغـەمبەر هـێنـاونی لە خـواوە. کـرداری چـاکـەش کـە بنچینەییەکانیان پێنجن، یەکەمیان «أشهد أن لا إله إلّا اللّه و أشهد أنّ محمّداً رسول اللّه» وتنە بۆ ئەوانەی بتوانن بیڵێن و توانای وتنیان ببێ و، پێنج فەرزەی نوێژ و زەکاتدان. حەج کردن بۆ ماڵی کەعبە بۆ ئەوانەی دەسەڵاتیان ببێ و ڕۆژووگرتن.
داڕشتنی مەعنای ئەم دوو بەیتە بەمجۆرە لەسەر بناغەی ئەوەبووکە وشەی «ئەساسی» لە بەیتی پێشوویاندا ڕاست بێ وابێ وەك لە دەستنووسەکانی بەردەستماندا وا نووسراوە. بەڵام ئێمە لامان وایە ڕاستەکەی «ئەساسی» نیە و «ئەساسن»ە. ئەگەر وابێ مەعنای هەرکام لە دوو بەیتەکە بە جیا دێ و ڕەوانتریش دەبێ.

(١٠٩) ئەشاعیرە: ئەوانەی لەسەر پێڕەوی ئیمامی ئەشعەری بەڕێوە دەچن.
مەعنای ئەم بەیتە و دوو بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.
لە نوسخەیەکی دەستنووسی مەحوی خۆیدا نیوەی دووهەمی ئـەم بـەیتە بـەمجۆرەیش نووسراوە:

جومهووری «اشعريّة» وەکوو قائیلن بە بوون

نـــەقسی بــە نــەقسی تـاعەتە، زیـادی بـە دوو شـتە:
یا تاعە، یـا تـەجەللییەکـی بـێچـلۆن و چـوون (١١٠)

بــەعزێ دەڵێ زیـــادەت و بـــەس، نـــەقسی بــۆ نـیە
بەعزێکی‌کە موسیرڕە لەسـەر هـەردوولا نـەبوون (١١١)

بشـــزانـــە هـــیچ و بـــێعـــەمەلە وەك هـــەبا عـــەمەل
بێ نـیەتێکـی خـالیس و ئـیخلاسی ئـەندەروون (١١٢)

بـــبیەن بـــە «إِنَّـــما» وە «اَلإِخـــلاص بِـــالنِّیّات»
هەم نەسسی ﴿مُخلِصینَ لَهُ الدّینَ﴾ یا ئـەخوون! (١١٣)

---

(١١٠) تەجەللی: دەرکەوتن. مەبەست لە دەرکەوتنی نووری راستییە بۆ ئینسان بە لوتفی خوا خۆی.

(١١١) موسیرڕ: سوور.

واتە: خیلاف هەیە لەناو زانایانی ئوسووڵی دیندا. ئاخۆ ئیمان زیـاد و کـەم دەکـا یـا نـە؟ هەندێکیان دەڵێن زیاد و کەم ناکا. هەندێکیشیان دەڵێن تەنها زیاد دەکا. ئەشعەرییەکانیش دەڵێن زیادیش و کەمیش دەکا. کەمکردنی بە کەمکردنی فەرمانبەرداری خوایە و زیادکردنی بە دوو شتە: یا زۆرکردنی فەرمانبەرداری خوا، یا روون بوونەوەی دڵ بە رەحمەتی خـوا کـە ئـێمە شارەزای چۆنیەتییەکەی نین.

(١١٢) بێ عەمەل: بێ کەڵك. هەبا: پرویووچ. ئەندەروون: ناودڵ.

واتە: کردەوەی بێنیازی پاك بە هیچ دانانرێ.

وردەکارییەکی جوان لەم بەیتەدا هەیە لە وەسفـکردنی «عەمەل»دا بە «بێعەمەل».

(١١٣) ئەخوون: جەمعی «اخ»ە، بە مەعنا برا.

واتە: براینە! بۆ ئیسپاتی قسەکەمان ئایەتی: ﴿وَ ما أُمِرُوا إِلّا لِیَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصینَ لَهُ الدِّینَ﴾ و حەدیسی «إِنَّمَا الأَعْمالُ بِالنِّیّاتِ» ببیسن کە یەکەمیان واتە فەرمانی ئەوەیان درابـوویە کـە بـە دڵێکی پاك و خاوێنەوە خوا بپەرستن و دووهەمیان واتە پاداشی کردەوە بە گوێرەی نیازی دڵی خاوەنەکەیەتی.

ئـیخلاس ئـەگـەر ببێ «فَبِها»، گـەر نـەبێ، دەبـێ
کەسبی بکەی بە تەزکییەی ئەخلاق و نەفسی دوون(١١٤)

وابـەستەیە بـە سـوحبەتی کـامیل ترێ لە خـۆت
زیکری دەوام و تـابیعی سـونەنەی سـەنییە بـوون(١١٥)

هـەر ئـەم خـیسالەیە کـە سـەحابەی کـیرامـی پـێ...
فـائیز بـە مـەرتەبەی «رَضِـيَ اللّـهُ» و «رَضُـوا»ن(١١٦)

هـەر بـەم تـەریقە پـێ گـەییون، گـەیونە خـودا
ئـەو زاتـە عـاریفانە کـە دانـاو و تـێ گـەیوون(١١٧)

روو کـەینە ئـەم تـەریقە، بـە ئـازانـە مـەش بـرا
تاکەی ئەسیری مەغڵەتەی ئـەفسانەو و فسـوون!(١١٨)

---

(١١٤) «فَبِها»: زۆر چاکە. دوون: سووك و پەست.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

(١١٥) وابەستە: بەسراو. سوننە: سوننەت. سەنییە: پیرۆز.

واتە: سەیری دڵی خۆتان بکەن، ئەگەر پاك و خاوێن بوو زۆر چاکە. ئەگینا پاکی بکەنەوە و ڕەوشتی خۆتان چاك بکەن، ئەوەش بە بیرکردنەوە لە خوا و بە شوێنکەوتنی ڕەوشت و کردەوەی پێغەمبەر و هاوڕێیەتی پیاوانی خواناس.

(١١٦) خیسال [«خِصال»]: جەمعی «خصلة»یە واتە ڕەوشت. فائیز: بەختەوەر.

واتە: بەم ڕەوشتانەیە یارانی پێغەمبەر (د.خ) گەیشتوونەتە ئەو پایەیە کە خوای گەورە لە قورئاندا لەبارەیانەوە بفەرموێت: ﴿رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ﴾، واتە: خوا ڕازییە لێیان و ئەوانیش لە خوا ڕازین.

(١١٧) عاریف: خواناس، وەلی.

واتە: ئەولیای خوایش هەر لەم ڕێگایەوە پێگەیشتوون.

(١١٨) ئازانە: ئازایانە. مەش: ئێمەیش. مەغڵەتە: جێی هەڵەکردن. ئەفسانە: سەرگوزەشتە، زیاتر بۆ پڕوپووچیش بەکاردێ. فسوون: ساختە و جادووگەری و شتی وا.

ڕێگـــەی ســەعادەتی ئــەبەدی تــۆ لەســەر مــنە
بیدەم نیشان و، دام و، لەســەر تـۆ بـەڕێوەچـوون(١١٩)

ئــەم نــەختە نــەزمە نـوسخەیی ئـیکسیری ئـەعزەمە
حــیفزی بکــە، دڵی بـدەرێ، بـیکە ئـەزدەهوون(١٢٠)

بــیکەیتە بــەر، دەکــەیتە بـەر ئـیستەبرەقی بـەهەشت
مەحزووز ئەبی بە حیفزی لە هەولی عەزابی هوون(١٢١)

واتە: برادەرینە! تاکەی دیلی هەڵە و قسەی پڕوپووچ بین؟ با ئێمەیش ئازایانە ڕوو بکەینە ئەم ڕێگا ڕاستە.

مەش برا (ن): وەرنەوە.

(١١٩) واتە: پێویستە لەسەر من ڕێگای ڕاست پیشان بدەم و، وا پیشانم دا و پێویستە لەسەر تۆیش بەگوێرەی بجووڵێیتەوە.

(١٢٠) ئیکسیری ئەعزەم: بە قسەی پێشینان گوایە ماددەیەکە تێکەڵی مس بکرێ دەیکا بە زێڕ یا تێکەڵی جیوە بکرێ دەیکا بە زیو. شتی وا تا ئێستا بە زانستدا نەدۆزراوەتەوە. دەهوون: دەهان، دەم، وشەیەکە لە دیالێکتی کوردی «لوڕ»دا.

واتە: ئەم چەند شیعرەی من وەك نوسخەیەکی ئیکسیر وانە، دڵیان بدەرێ و لەبەریان‌کە و بیانکە بە ویردی سەر زمانت.

(١٢١) ئیستەبرەق: جۆرە کووتاڵێکە تانوپۆی لە تاڵی ئاوریشم و زێڕە. لە قورئانیشدا هەیە کەوا ئەهلی بەهەشت ئیستەبرەق لەبەر دەکەن. مەحزووز [«محظوظ»]: بەختەوەر. هەول: تـرس. هوون: سووکی و سەرشۆڕی.

واتە: ئەگەر ئەم شیعرانە لەبەربکەی، دیارە بۆیە لەبەریان دەکەی کە بەگوێرەیان بجووڵییتەوە. کە بەگوێرەیشیان جووڵایتەوە، بەهەشت جێت دەبێ و پۆشاکی ئیستەبرەق لەبەردەکەی و بەختەوەر دەبی بەوە کە لە ئاگری دۆزەخ دەپارێزرێی.

وشە ئارایییەکی جوان لە کۆکردنەوەی «بیکەیتەبەر» و «دەکەیتەبەر»دا هەیە کە هەریەکێ مەعنایەکی جیا لە هی ئەویانیانی هەیە.

یـا رەببی ئـەو کـەسانە کـە ئـەمڕۆ لە عـیشقی «مـیم»
لەم بەحری «نوون»ەدا وەکوو من غەرقە دەبن و بوون[(١٢٢)]

غــەرقی مــوحیتی رەحــمـەتی عــوزماتیان بکــەی
ئێمەش لەگەڵ ئەوانـە، سبەی «یَـوْمَ یُـحْشَرُون»![(١٢٣)]

«مـەحوی»! خـیتامی بـێنـە بـەیاناتەکـەت بـە مـیسك
حەمدی «بِلا خِـتام» و سـەلاتی لە حـەد فـزوون[(١٢٤)]

---

(١٢٢) لە دیوانە شیعرە کۆنەکاندا هەر کۆمەڵە قەسیدەیەك کە دوا پیتەکانیان یـەك بـوونایە، کۆدەکرانەوە سەرەتایەکیان بۆ دادەنرا و دەیانووسی «بەحری ئەلف» یا «بەحری بێ».. تـاد. هەروەها بە هەرکام لە ئاوازە جیاوازەکانی شیعری عەرەبیش دەڵێن بەحری فڵان وەك «بەحری رەجەز» و «بەحری رەمەل» و... تاد. میم: مەبەست «محمّد»ە واتە پێغـەمبەر (د.خ). بـەحری نوون: ئەو قەسیدەیەی کـە ئـاخری هـەر بـەیتێکـی پـیتی «نـوون» بـێ وەك ئـەم قـەسیدەیە. ئیشارەتیشە بەو بەحرەی کە ماسی حەزرەتی یۆنسی تیا قووت دا، چونکە «نون» بە عەرەبی بە ماسیش دەڵێن. غەرقە: نوقم.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا لە بەرابەری «نوونەدا»، «نوورەدا»یش نووسراوە.

(١٢٣) موحیت «محیط»: دەریای گەورە. عوزما [«عُظمیٰ»]: گەورە.

واتە: خوایا ئەوکەسانەی ئەمڕۆ وەك من لە عیشقی پێغەمبەردا لەم بەحری «نوون»ەدا نوقم بوون یا دەبن، غەرقی دەریای رەحمەتی خۆتیان بکەی و سبەی لە رۆژی حەشردا ئێمەیش بکەوینە تەکیان.

مەبەست لە «غەرق بوون لە بەحری نوون»دا خەریكبوونە بە نووسین و بڵاوکـردنەوەی ئوسووڵی دینەوە وەك «مەحوی» لەم قەسیدەیەدا کردوویەتی.

(١٢٤) فزوون: زیاد.

واتە: مەحوی! ئەم قسانەت بە قسەیەکی وەك میسك بۆنخۆش دوایی پێ بێنە. ئەو قسـە وەك میسك بۆنخۆشەیش بریتی بێ لە سوپاسی نەبڕاوە و دوایی نەهاتووی خوا و سەڵاواتدانی لە رادەبەدەر لە دیداری پێغەمبەری خوا دروودی خوای لێ بێ.

بەراوردێکی جوان لە نێوان «خِتام» و «بِلا خِتام»دا هەیە.

***

***

شوکری خـودا کـە لوتـفی خـودا بـوو بـە رەهـنموون
ئەم گەوهەرانـە مـونتەزەمی نـەزمی رشـتە بـوون(١٢٥)

هەر گەوهەرێکی مەهری کورووریکـی حـووری عـین
هەر گەوهەرێکی سەد سەمەنی جەننەت و عویوون(١٢٦)

نـەزمێکـی جـانفزاو و سـەفابەخشی دیـن و دڵ
نەزمێکـی تـەرزی ئـاوی حـەیاتە رەوان و روون(١٢٧)

لەم ئـاوە هـەر بـخۆنـەوە تـا خـوشكلەب نـەبن
رۆژێ بـووە زوبـانەکـەشی «العـطش» دەروون(١٢٨)

---

(١٢٥) رەهنموون: رێگا پیشاندەر. مونتەزەم: هۆنراوە. نەزم: هۆنینەوە. رشتە: بەنی هۆنینەوەی ملوانکە و شتی وا.

«مەحوی» لەم بەیتەوە دێ بە شان و باڵی ئەم قەسیدەیەدا و تەعریفی دەکا و سوپاسی خوا دەکا کەوا یارمەتی دا بۆ تەواوکردنی.

(١٢٦) مەهر: مارەیی. کوروور: پێنجسەد هەزار. حووری عین: حۆرییە سپیەکانی بەهەشت. سەمەن [«ثمن»]: نرخ. عویوون [«عیون»]: جەمعی «عَین»ە بەمەعنا کانی.

واتە: هەریەکێ لە مەسەلەکانی ئەم باسە وەك گـەوهەرێك وایـە و، هـەر گـەوهەرێکـیان مارەیی نیو ملێون حۆری جوانە لە حۆرییەکانی بەهەشت و نرخی سەد بەهەشت و کانیاوی بەهەشتە. مەبەستی لەوەیە بنیادەم بە شوێنکەوتنی رێ و شوێنی ئەم قەسیدەیە کە بریتیە لە خواپەرستی، دەچێتە بەهەشت و لە کانیاوی بەهەشت دەخواتەوە و دەبێ بە هاورێی حۆرییە جوانەکان.

(١٢٧) جانفزا: مایەی بەهێزکردنی گیان. تەرز: وەك.

(١٢٨) خوشكلەب: لێو وشك. زوبانەکەش: زوبان دەرکێش.

واتە: ئەم شێعـرانـە وەك ئـاوی حـەیات وان، لێیبـخۆنـەوە تـا لەو رۆژەدا کـە دەروون لە تینوویەتیدا زوبان دەردەکێشێ و هاوار دەکا، لێوتان وشك نەبێتەوە.

لەم عەینی نەزمە هەڵدەقوڵێ سەلسەبیلی دین
وەك ئاگری حەسەد لە دەروونی حەسوودی دوون(١٢٩)

مەنزوومەیێکی موختەسەر و پڕ لە فائیدە
زوبدەی گەلێ شورووح و خولاسەی گەلێ موتوون(١٣٠)

«نوریّە»یە بە مەعنیو، «نونیَّە»یە بە لەفز
خەتمی بە دڵ بە نوورە، ئەگەرچی بە دەم بە نوون(١٣١)

بیکە بە دڵ بە ویردی هەموو دەم، کە هەر بەمە
قووەی دڵ ئەو دەمە کە زوبانت دەبێ زەبوون(١٣٢)

---

(١٢٩) سەلسەبیل «سلسبیل»: ئاوی رەوان و خۆش قووتچوو. ناوی جۆگایەکیشە لە بەهەشتدا.

واتە: جۆگای ئاوی سازگاری بەهەشت لەم شیعرانەوە هەڵدەقوڵێ، وەك چۆن ئاگری کینە لە دڵی کینەکارانی نامەردەوە زوبانە دەکێشێ.

(١٣٠) زوبدە: پوختە. شورووح «شروح»: جەمعی «شَرح»ە. موتوون «متون»: جەمعی «متن»ە. شێوەی زۆربەی کتێبی جاران کە لە حوجرەکاندا دەخوێنران، وابوو کتێبێکی پوختە و کورت لە باسێکدا دەنووسرا، بەوە دەوترا «مەتن». ئەنجا بە کتێبێکی‌تر وشە بە وشەی مەتنەکەش لێك‌دەدرایەوە و بەوەش دەوترا «شەرح». وادەبوو سەرەڕای ئەوە لەسەر مەتنەکەش و شەرحەکەش دەنووسرا و بەوەش دەوترا «حاشیە».

(١٣١) «نوریّة»: ئەوەی بدرێتە پاڵ «نوور» واتە رووناکی. «نونیّة»: ئەوەی بدرێتە پاڵ «نوون» واتە قەسیدەیەك کە دوا پیتی بەیتەکانی «نوون» بێ.

واتە: ناوەڕۆکی ئەم قەسیدەیە «نوریّة»یە، چونکە دڵ روون دەکاتەوە و شێوەکەشی «نونیّە»یە چونکە دوا وشەی هەر بەیتێکی «نوون»ە و، دوایییەکەی لە دڵدا رووناکی و لە دەمدا پیتی نوونە.

(١٣٢) ویرد: ئەو دوعایەی بنیادەم هەمیشە بیخوێنێ. دەم: کات.

واتە: با هەمیشە مەعنای ئەم شیعرانەت لە دڵدا بێ و ئەگەر شتێ هەبێ هەمیشە ببێ بە ویردی سەر زمانی دڵ، با ئەو شتە ئەم شیعرانە بێ، چونکە لەو کاتەدا کە زمان لاڵ دەبێ و

وەك ســـوندوسی لەبـەركە، وەكـوو ڕۆحـی بگـرە دڵ
پــیرایشـــی زوهـووره، هـەم ئـارایشـی بـوتوون(١٣٣)

هــەركەس بــە جــان و دڵ لەبـەری بـێ، لەبـەریەتی
روحێكی وا كە غەیبی نەكا ڕەیبی ســەد مـەنوون(١٣٤)

☞

بنیادەم دەكەوێتە حاڵی سەرەمەرگ و زمانی ناچەرخێ هیچ بڵێ و ناوێكی خوا بێنێ، ئـا لەو كاتەدا ئەم شیعرانەن دەبن بە مایەی هێزی دڵ و بەفریای دەگەن و ناهێڵن بەبێ باوەڕ ئەم دنیایە بەجێ بێڵێ.

لە كۆكردنەوەی «دڵ» و «دەم» و، «دەم» و «زوبان» و، «وِرد» و «دەم»دا تـەناسوب و، لە نێوان «زوبان» و «زەبوون»یشدا جۆرە جیناسێكـی كـوردی هـەیە. لە بـەكـارهێنـانی «دەم»ی یەكەمیشدا بەمەعنا «كات» لەكاتێكا كـە لەگـەڵ وشـەی «وِرد» بـەكـارهێنـراوە و مـەعنای موناسبتری شوێنەكە دەبوو «دەم»ی ئەندامی لەش بێ ـتەوریە هەیە.

(١٣٣) سوندوس: پارچەی ئاورێشمی بە تاڵی زێڕ تەنراو. پیرایش: ئارایش. ڕازانەوە. زوهوور [«ظهور»]: جەمعی «ظَهر»ە واتە پشت، یاخود هـەر بـەمەعنا دەركـەوتنە. بـوتوون [«بطون»]: جەمعی «بَطن»ە بەمەعنا سك، یاخود هەر بەمەعنا ناوەوەیە.

واتە: وەك سوندوس بیكەرەبەرت و وەك ڕۆح بـیگرەرە دڵ، چـونكە مـایەی ڕازانـەوەی دەرەوە و ناوەوەیە، وەك چۆن قوماشی سوندوس كە بنیادەم بیكاتەبەری، پشتیشی و سكیشی دەڕازێنێتەوە.

لە بەكارهێنانی «لەبەركە»دا بەمەعنا «یادداشت كردن لە دڵدا»، كە دەبوو بەهۆی یەكخستنیەوە لەگەڵ «سوندوس» بەمەعنا «پۆشین» بێ، هونەری «تَوریە» هەیە. لە كۆكردنەوەی «زوهوور» و «بوتوون»یشدا تیباقیش و تەناسوبیش هەیە. لە بەرابەركێ پێ كردنی «لەبەركە» و «بگرە دڵ» و «زوهوور» و «بوتوون»یشدا لەف و نەشری مورەتتەب هەیە.

(١٣٤) ڕەیبی مەنوون: وەرچەرخانی گەردوون كە ببێ بەهۆی فەوتانی شتێ.

واتە: ئەوەی بەگیان و دڵ ئەم شیعرانەی لەبەر بێ، ڕۆحێكی بەرزی وا دەكرێ بە بەریا سەد گۆڕانی چەرخی زەمانە لەناوی نەبات.

لە نێوان «لەبەری بێ» و «لەبەریەتی»دا جۆرە جیناسێكی كوردی هەیە.

بەو ڕۆحەوەم، خـودا، بـبەیە بـەر حـوزووری خـۆت
هەم خۆم و هەم ئەوانە کە خۆن و کە نێك خوون![١٣٥]

بـاقی لە فـەزڵی خـۆتـەوە سـەر ڕۆحـی ئـەحمەدی
نازڵ بکەی سەلات و سـەلامی لە حـەد فـزوون![١٣٦]

(١٣٥) خۆ «ی دووهەم»: خۆیی. نێکخوو: ڕەوشتباش.

(١٣٦) باقی: ئیتر. ئەحمەدی: پێغەمبەر (د.خ). فزوون: زیاد و تێپەڕکردوو.

ستایشی خودا

«سُــبحانَ» ئـەو خــودایـە کـە عـەقڵی پـەیەمبەران
دەرکــی نــیانە غــەیری بــە بــەردەرکیا گـەڕان(١)

«سُــبحانَ» ئـەو خــودایــە کــە دانــاتری زەمـان
دێوانـــــەیە و، لە مـــــەعریفەتی کــونهیا نــەزان(٢)

«سُــبحانَ» ئـەو خـودایـە کـە کـەڕڕوبـیانی عـەرش
وەك نــاسی قـوڕ بـەسەر بـە نـەناسینی مـوبتەلان(٣)

(١) «سبحان»: پاکی و بێ گەردی. پەیەمبەر: پێغەمبەر. دەرك «ی یەکەم»: تێگـەیشتن. دەرك «ی دووهەم»: دەرگا.

واتە: پاکی و بێ عەیبی بۆ ئەو خودایەیە کە تەنانەت عەقڵی پێغەمبەرانیش لێی تێ ناگـا و پێغەمبەران چارێك شك نابەن لەوە بەولاوە کە بـە بـەردەرگایا بسـووڕێنـەوە و هـەوڵ بـدەن ڕێگایەك بدۆزنەوە بۆ لێ حاڵی بوونی.

دەشکرێ مەعنای «دەرك»ی یەکەمیش هەر «دەرگا» بێ و مەعنای بەیتەکە وای لێ بێتەوە کە: عەقڵی پێغەمبەرانیش دەرگایەك شك نابا لێیەوە بچێتە ژوورەوە، واتە بەتەواوی لێی حاڵی ببێ و تێی بگا و ئەوانیش هەر ئەوەیان پێ دەکرێ بە دەوریا بسووڕێنەوە و هەوڵ بدەن شتێکی لێ تێ بگەن.

بە هەردوو مەعناکە لە نێوان مەعنای «پەیەمبەران» و «بە بـەردەرکیا گـەڕان»دا تـەناسوب هەیە. لە نێوان هەردوو وشـەی «دەرك»یشدا جـیناسی تـەواو هـەیە. ڕسـتـەی «بـە بـەردەرکیا گەڕان»یش کینایەیە لە تەقەلادان بۆ حاڵیبوون و تێگەیشتن.

(٢) داناتر: بەوێڵ و ماریفەتترین کەس. دێوانە: شێت. کونه: بنچینە و ڕاسـتی و گـەوهەری هەر شتێ.

واتە: پاکی و بێ گەردی بۆ ئەو خوایەیە کە بەوێڵ و ماریفەتترین کەس لە تـێگـەیشتنی حەقیقەتی ئەودا وەك شێت وایە و هیچ نازانێ.

(٣) کەڕڕووبی: تاقمە فریشتەیەکن لە خواوە زۆر نزیکن، هەمیشە بە دەوری عەرشی خوادا خەریکی عیبادەتن. ناس: خەڵك. موبتەلا: گیرۆدە.

واتە: پاکی و بێ عەیبی بۆ ئەو خودایەیە کە تەنانەت فریشتەکـانی دەوری عـەرشیش کـە

زەڕڕێکــی چــون ئــیحاتە چـیە نـیسبەتی لەگـەڵ
ڕۆژێکی بێ نیهایەت و بێ چـوون و بـێ چـونان(٤)

تــا بــۆ قســێکـی دەرخـۆری تـەنزیهی دەم دەبـەم
هەر بـەو دەم ئـەو دەمـە دەبـمە لێوی خـۆ گـەزان(٥)

زاتــم نــیە تــوخن بــە ســیفاتی کـەوم بـە عـەقڵ
ڕۆحم چووە تەسەووری زات ئەر بکەم بـە جـان(٦)

☞

دەبوو بەهۆی نزیکییەوە لێی زۆر باشی بناسن، وەك خەڵکی قوڕبەسەر تووشی دەردی نەناسینی بوون.

لە نێوان «ناس» و «نەناسین»دا وشەئاراییەکی جوان هەیە.

(٤) زەڕڕێکی: زەڕڕەییێکی. ئیحاتە: دەورەدان. مەبەست لە تێگەیشتنی بابەتە لە هەموو سەرێکەوە. چوون: وەك. چونان: وەها.

واتە: عەقڵی ئادەمیزاد وەك تۆسقاڵێك وایە و زاتی خوایش وەك ڕۆژێکی بێ‌پایان کە کەس بەدەوروبەریا ناگا و چەندوچوونی نازانێ. جا بەراورد لە نێوان ئەم دوانەدا چۆن دەکرێ و عەقڵی ئادەمیزاد چۆن دەتوانێ لە کونهی زاتی خوا بگات!؟.

(٥) قسێکی: قسەیێکی. دەرخۆر: شایان. تەنزیه: بە بێ‌عەیب زانین. دەم «ی دوایی»: کات. گەز: گازگر.

واتە: کە دەم بەدەم قسەیەکی وا بکەم شایانی بێ‌عەیبی ئەو بێ، گورج هەر لەو کاتەدا بەو دەم و ددانەی خۆم دەست دەکەم بەگەستنی لێوی خۆم و پەشیمان دەبمەوە، چونکە تێدەگەم قسەی وام بۆ نادۆزرێتەوە.

لە نێوان هەر سێ وشەی «دەم»دا جیناسی تام و، لە نێوان «دەبەم» و «دەبمە»دا جیناسی «مُحَرَّف» و، لە نێوان «دەم» و «لێو»دا تەناسوب هەیە.

(٦) زات: جورئەت و وێران.

واتە: ناوێرم بە بیر و خەیاڵی عەقڵم توخنی لێکدانەوەی سیفەتەکانی خوا بکەوم و، ئەگەر بە گیان لە باسی زاتی ورد ببمەوە لە ترسانا گیانم دەردەچێ.

مەحوی لەم بەیتەدا وردەکارییەکی جوانی بەکارهێناوە، ئەوەتە دەڵێ زاتی ئینسان کە ☜

دڵ بوو بە دوودی مەحز و، جگەر بوو بە عەینی ئـاو
ئـــاهم نــیە دەوانــە، ســروشکم نــیە رەوان؟(٧)

تـا هــەبووە، تــا دەبــێ مـوتەنەففیس لە سـینەیەك
بێ ئیزنی ئەو نەسیمی نــەفەس کـەی دەبـێ وەزان(٨)

مســـقاڵە زەڕڕە چـــۆنــە لە بــەردەستی قــودرەتی
هەر وا بزانە وایـە کـورەی مـوڵکـی «کُـنْ فکـان»(٩)

☞
سەرچاوەی سیفاتە و «قائم بالذّات»ە مەیدانی نیە توخنی باسی سیفاتی خوا بکەوێ و، ئەگەر بەگیان لە زاتی ئەو ورد ببمەوە گیانم دەردەچێ. چونکە ئەو ـ واتە خوا ـ رۆحی موتڵەق و جانی جانانە. دیارە ئەم وردەکارییە لەسەر بناغەی ئەوە دامەزراوە کە «زات» و «ذات» لە کـوردیدا وەك یەك دەخوێنرێنەوە و «زات»یش بـەم پـێیـە هـەر بـەمەعنا «ذات» بـەکـار بـێ. لە رووی وشەئاراییشەوە کۆکردنەوەی «زات» و «سیفات» و «ذات» و. کۆکردنەوەی «رۆح» و «جـان» ناسکییەکی دیاری تیایە.

(٧) دوود: دووکەڵ. مەحز [«محض»]: رووت. عەین: کانی. یاخود وشەی تـەئکیدە بـەمەعنا «خۆی». دەوان: هەڵاتوو. سروشك: فرمێسك. رەوان: جاری.

واتە: ئەوەندە هەناسەم هەڵکێشا دڵم بوو بە دووکەڵی رووت و لە داخانیش جگەرم بوو بە ئاو و توایەوە. نیشانەی راستی ئەم قسەیەشم ئەوەتە هەر هەناسە هەڵدەکێشم و فرمێسك بە خوڕ لە چاوانم دەڕوا... هەناسەکە دڵمە بووە بە دووکەڵ و سەرکەوتووە و، فرمێسکی خوێنینی چاویشم جگەرمە تواوەتەوە و لە کانیاوی چاومەوە سەری کردووە و داپەڕیوە.

(٨) موتەنەففیس: هەناسەدەر. دەشگونجێ «موتەنەففەس» بێ واتە: هەناسەدان یا جێگـای هەناسەدان. نەسیم: شنەی با. وەزان: باکە بوەزێ.

واتە: لەو کاتەوە هەناسەدەر پەیدابووە و تا لە دنیایشدا بمێنێ، شنەی هـەناسەیەك چیە، بێ ئیزن و رێگادانی خوا لە سینەی کەسەوە نـاوەزێ و کـەس بـێ رەزامـەندی ئـەو نـاتوانـێ هەناسەیەك بدا.

(٩) مەبەست ئەوەیە لە بەردەستی توانای ئەو خوایەدا کە ئەم جیهانەی تەنها بە فـەرموونی «ببە»یەك دروست کردووە، دروستکردنی شتێکی ئـەوەندەی مـسقاڵە زەڕەیـەك و هـەموو جیهان چوون یەکە.

عیلمی بە حەببەیێ کە بە سەد قەرنی کە دەبێ
وەك عیلمیە بە قوببەیی شەمسی زیافشان (١٠)

ئەو زەڕڕەیە کە ئەووەڵی زەڕڕاتی عالەمە
بۆ عیلمی چۆنە، زەڕڕەیی ئاخریەتی چونان (١١)

هەرچی ببینرێت و بڵێن و ببیسترێ
«ما هو» خودا، خودا بە خودا «برتر است از آن» (١٢)

تەقریری چی بدەم، کە زوبانن بە کول زەبوون!
تەحریری چی بکەم، خەت و مەت یەك قەڵەم خەتان (١٣)

---

(١٠) حەببە: دانە. قەرن: سەد ساڵ. قوببە: گومەزی. زیا [«ضیا»] فشان: تیشك دەرەوە.

واتە: دەنكی دانەوێڵەیەك كە سەد ساڵ لەمەوپاش پەیدا ببێ و تۆپی ڕۆژی تیشك هاوێژ لە بەردەمی زانستی خوادا چوون یەكن و وەك یەك پێیان دەزانێ...

(١١) چونان: هەروەها.

واتە: وەك یەك ئاگادارە لە یەكەمین و دوا تۆسقاڵێكی ئەم جیهانە.

(١٢) «ما هو»: ئەو نیە. برتر است از آن: ڕستەیەكی فارسییە واتە لەوە گەورەتر و لە پێش‌ترە.

واتە: ئەوەی بە چاو ببینرێ و بە دەم بوترێ و بە گوێ ببیسترێ خودا نیە. بەخودا قەسەم خودا لە هەموو ئەوانە بەرزترە.

لە نێوان هەر سێ وشەی «خودا»دا جیناسی تام هەیە.

لە دەستنووسێكی مەحوی خۆیدا «ما هو» بە «نبود»ی فارسیش نووسراوە. بەم پێیە نیوە بەیتەكە تێكڕا دەبێ بە فارسی و وای لێ دێتەوە:

«نبود خدا، خدا بە خدا برتر است از آن»

(١٣) واتە: چی بڵێم لە باسی زاتی خودادا مادەم هەرچی زوبان هەیە هەموو لەم مەیدانەدا زەبوون و كولن... چی لەبارەی زاتی خواوە بنووسم مادەم هەرچی نووسین لەم بارەوە نووسراوە هەمووی شتێكی بێ‌بایەخ و بێ‌قابیلەت و هەڵەیە.

وشەی «كول» هەرچەند بەمەعنا «گشت»ە، ئەوەیشی لێ ویستراوە كە بۆ لەتافەت مەعنای «كول‌بوون»یش بگەیەنێ.

شـــەممێکـــی بـــادی ســـوبحدەمی لوتـــفییە بـەهار
زەرڕێکی گەرد و بادی شـەوی قـەهرییە خـەزان(١٤)

دووری لەو، ئاگـرێکـە بـە جـەننەت دەکـا جـەحیم
رەوحـــێ لە قـــوربیایە بـە دۆزەخ دەکـا جـینان(١٥)

دووری ئــــەگــــەر بــەلایــە، نــزیکییشە ئــیبتیلا
دوورن لە حـــــەسرەتان و نـــزیکن لە حـــیرەتان(١٦)

تەئکید کردنەوەی «خەت»یش بە وشەی «مەت» کە شێوەی تەئکیدی کوردییە وەکوو «نان و مان» و «چێشت و مێشت» و شتی وا، بۆ گـەیاندنی مـەعنای سـووکی و نـاچیزی تـەئکید کراوەکەیە. لە کۆکردنەوەی «خەت» و «قەڵەم»یشـدا، لەگـەڵ ئـەوەیشدا کـە «قـەڵەم» لێرەدا بەمەعنای قەڵەمی پێنووسین نیە، جـۆرە تـەناسوبێك هـەیە. هـەروەها لە نـێوان «خـەت» و «خەتا»یشـدا جیناسی ناقیس هەیە.

(١٤) شەممێکی: شـەممەیەکی، تۆسقاڵێکی. باد: بـا. سـوبحدەم: کـاتی بـەیانی. زەرڕێکـی: زەرڕەیێکی. قەهر: قین. خەزان: پاییز.

واتە: بەهار بەو هەموو هەوای خۆش و سازگار و گوڵ و گـوڵزار و رۆژی درێژەیـەوە کـە هەیە، تۆسقاڵێکە لە بای بەرەبەیانی لوتفی خوا. پاییزیش بەو هەموو تۆز و با و گـەڵارێزان و شەوگاری درێژەیەوە کە هەیە، نموونەیەکە لە شەوی قارهەڵگرتن و توورەبوونی ئەو.

(١٥) جەحیم: دۆزەخ، جەهەننەم. رەوح: خۆشی و کرانەوەی دڵ. جینان: بەهەشت.

واتە: دووری لە خوا ئاگرێکی ئەوەندە بەتین و تاوە، بەهەشت بەو هەموو خۆشییەوە کە هەیە. لە ئادەمیزادی دەکا بە دۆزەخ. لێ نزیك بوونیشی ئەوەندە خۆشە بـەهەشت لەچـاویا ئەوەندە ناخۆشە دەڵێی دۆزەخە.

(١٦) ئیبتیلا: تاقیکردنەوە بە بەلا بەسەرادان. حەسرەت: داخ. حیرەت: سەرسامی.

واتە: بەڵام عاشقی ئەو نە کە دوور بێ لێیەوە بێدەرد و مەینەت دەبێ و، نە کە نزیك بێ لێیەوە... چونکە دوورییەکەی دەبێ بە مایەی بەلا بۆ گیانی و نزیکییەکـەشی دەبـێ بـەهۆی ئازاری تاقیکردنەوە، ئاخۆ سەری لێ تێك دەچێ و رێگای راست ون دەکا یا نە؟.

هـــەرکەس بــە بــارەگــاهی جــەلال ئــاشناترە
زیاتر قسەی لە وەحشەت و دەهشەت دەدا نیشان(١٧)

گــویٚ کــەڕ دەبــیٚ لە غــولغولی «سُـبْحانَ مـا عَـرَفْ
نـــاكَ»ەی عــەنادیلی چــەمەنستانی ئــاسمان(١٨)

«ئــەحمەد» کــە ئــەکـمەلی بـەشەرە، لەم مـەقامەدا
روتبەی کەمالی عیجزی لە «لا أُحْصِي»یە عـەیان(١٩)

پــەس مــن کــە کــەمترینی دوا ئــوممەتی ئــەوم
چیم و، چ قوڕ بکەم بە سـەرا، چـی بکـەم بـەیان(٢٠)

---

(١٧) جەلال: گەورەیی خوا. وەحشەت: نامۆیی. دەهشەت: سەرسامی.
واتە: ئەوەی ئاشناتر بیٚ بە بارەگای خودا، زیاتر لە دنیا دوور دەکەویٚتەوە و قسەی وا دەکاکە نیشانەی نامۆیی و بیٚ ئاگایی بیٚ لە دنیا و خەڵك سەرسام بین لیٚی. بۆیەش زیاتر سۆفییە جەزبە لیٚ هاتووەکان قسەی وا دەکەن لەگەڵ قسە و بیروباوەڕی خەڵکدا نەگونجیٚ. مەحوی بەم بەیتە ئیشارەت بۆ ئەو پیاوانەی خوا دەکاکە دەوتریٚ «فناء فِي اللّٰه» بوون واتـە لە خـوادا فـەوتاون ئەوەندەیان بیر لیٚ کردووەتەوە.
(١٨) غولغول: دەنگی قەرەباڵغ. دەنگی کـۆمـەڵی پـەلەوەر، قـوڵەقـوڵی ئـاوی هـاتووەکـوڵ.
عەنادیل: جەمعی «عندلیب»ە واتە بولبول. چەمەنستان: شویٚنیٚ وەك چیمەن و گوڵزار وابیٚ.
واتە: بولبولەکانی چەمەنستانی ئاسمان کە بریتین لە مەلائیکەکان، هەموو بە یەك دەنگ هاوار دەکەن دەڵیٚن «سُبْحانكَ، ما عَرَفناكَ حَقَّ مَعرِفَتِكَ» واتە: خوایە پاکی و بیٚ عەیبی بۆ تۆیە، ئیٚمە وەها کە شایان بیٚ تۆمان نەناسیوە. لە دەنگە دەنگی ئەم مەلائیکەتانە گویٚی گویٚدار کەڕ دەبیٚ.
(١٩) عەیان: ئاشکرا و دیاری.
مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پیٚکەوە دیٚ.
(٢٠) پەس: کەواتە.
واتە: پیٚغەمبەر (د.خ) لە هەموو ئادەمیزادیٚك پیٚگـەیشتووترە لە مـەیدانی خـواناسین و تیٚگەیشتنی کونهی ئەودا، خۆی بە دەمی خۆی دەری بڕیوە کەوا لەم مـەیدانـەدا بـە تـەواوی

☜

«مەحوی»! ئەدەب خەمۆشیی و مەحوییەتە، لەگەڵ
نەسرەوتنێکی، یەعنی بە دەم دەردەوە گلان (٢١)

گریەی بە کوڵ، بە دڵ لە خەرافاتی خۆ خەجڵ
ناڵەی دڵی شەوان و هەناسەی سەحەرگەهان (٢٢)

هەر ئەو هەناسەیە کە بدا فێنکی بە دڵ
بەو تاقە ناڵەیە کە بگا گەرمیێ بە گیان (٢٣)

***

☞

بێ دەسەڵاتە. ئەوەتە فەرموویەتی: «لا أحْصِي ثَناءً عَلَيْكَ، أنتَ كما أَثْنَيْتَ على نَفْسِكَ» واتە: خوایە من ناتوانم واکە شایان بێ باسی تۆ بکەم و تەعریفت بکەم. تۆ وایت کە خۆت تەعریفی خۆتت کردووە، کەواتە من کە بێبایەخترینی دوا وەچەی ئوممەتی ئەو پێغەمبەرەم، چیم تا بتوانم باسی خوا بکەم! من قوڕی کوێ بە سەردا بکەم کەوا لەم مەیدانەدا هیچم پێ ناکرێ و، باسی چی بکەم؟!.

(٢١)خەمۆشی: بێدەنگی. مەحوییەت: مەحوبوونەوە.

مەحوی لەم بەیتەوە تا دوایی رووی دەمی دەکاتە خۆی و قسە لەگەڵ خۆی دەکا.

مەعنای ئەم بەیتە و دوو بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

(٢٢)خەجڵ: شەرمەزاری و رووزەردی. سەحەرگەه: بەرەبەیان.

(٢٣)واتە: مەحوی! ئەدەب بۆ تۆ لەم مەیدانەدا ئەوەیە بێدەنگ بی و لەم جۆرە باسانە نەدوێی و وات لێ بێ وەك نەبی، بەڵام نەك بەمەعنای ئاگا نەبوون لە خوا، بەڵکوو بەو مەرجە کە نەسرەوێیت و بەم دەردەوە بتلێیتەوە و بە کوڵ بگریت و بە دڵ خەجاڵەت بی لە کردەوەی هیچوپووچی خۆت و شەوان ناڵەی دڵت بێت و دەمەوبەیانەکان هەناسەی بەسۆز هەڵکێشی... تەنها بەو هەناسە بەسۆزە فێنکییەك دەگا بە دڵت و بەو ناڵەی شەوانە گیانت کەمێك بە تیشکی خواناسین تینێکی گەرمای پێ دەگا.

***

پاڕانەوە لە خودا

خـــودایـــا! ئـــیرادەی مـــوناجاتمە
نـــیازی دوو ســێ عــەرزی حــاجاتمە[1]

بــە دەربــاری هــەر فــەزڵتــە ئــیلتیجام
بە رەحمەت نـیشانم دە ڕێگـەی نـەجام[2]

بـــە «وَالذّاریـــات»ی هــەناسان و ئــاه
کــە بــەر بــا دەدەن کـێوەکـانی گـوناه[3]

مەحوی لەم پاڕانەوەیەدا دەیەوێ هەندێ لە سوورەتەکانی قورئان بکا بە تکاکار لای خوا کەوا لێی ببوورێ و لەگوناهەکانی خۆش ببێ. لە هەمان کاتیشدا مەعنای ناوی ئەو سوورەتانەی بەکار هێناوە بۆ تەواوکردنی مەعنای بەیتەکانی. وەك پاشانیش دەردەکەوێ پاڕانەوەکەی تەواو نەکردووە.

(١) ئەم بەیتەیش نیشانەیەکی تری تەواونەکردنی پـاڕانـەوەکـە، واتـە نـاتەواوی ئـەم پـارچـە شیعرەیە، ئەوەتە مەحوی خۆی دەڵێ نیازم وایە دوو سێ پێویستی خۆم لە بارەگـای خـوادا دەربڕم، کەچی لە یەك پێویستی زیاتری دەرنەبڕیوە و ئەویشی تەواو نەکردووە.
خودایا (ن): ئیلاهی.

(٢) دەربار: کۆشکی شاهانە. لێرەدا مەبەست بارەگای خوایە. ئیلتیجا: پەنا. نەجام: نەجاتم.
واتە: تەنها پەنا بەر کۆشکی شاهانەی فەزڵ و گەورەیی تۆ دەبەم کە بە ڕەحمەت ڕێگای ڕزگاریم پیشان بدەی.

(٣) «الذّاریات»: ئەوانەی شەن دەکەن، شتێك دەدەن بە دەم باوە، شتێك پرژ و بڵاو دەکەنەوە. ناوی سوورەتێکیشە لە قورئان.
واتە: سوێندت دەدەم بەوانەی هەناسەی ساردی پەشیمانی هەڵدەکێشن و بەو پەشیمان بوونەوەیە تۆبە دەکەن لە گوناه و بەو تۆبەکردنە کێوی گوناهی خۆیان دەکەن بە تۆز و دەیدەن بەدەم باوە، یا سوێندت دەدەم بە سوورەتی «والذّاریات».

بـــه «والطّـــور»ی قـــەلبی تـەجەللا قـەرین
بە «والنّجم»ی پڕ ورشـە ورشـی جـەبین (٤)

بـە دوو «والسّـما»، یـەعنی دوو مـەرتەبەت
یەکێ مەرتەبەی عیشق و یەك مەعریفەت (٥)

بە «والفَجر»ی رووناکـی بـن چـینی زوڵف
کە فەجرێکە سادیق، بە بێ کیزب و خولف (٦)

---

(٤) «الطّور»: کێوی «توور» کە رووی تیشکی تەجەللای خوای تێ کرا و پێی سـووتا. نـاوی سوورەتێکیشە لە قورئان. تەجەللا قەرین: هـاوشانی بـەرەکـەت. «النّـجم»: ئـەستێرە. نـاوی سوورەتێکیشە لە قورئان. جەبین: تەوێڵ، ناوچاو.

واتە: سوێندت دەدەم بە کێوی توور کە بە تەجەللای خوا سـووتا، یـا بـە دڵی پێغـەمبەر دروودی خوای لێ بێ کە وەك کێوی توور تەجەللای نووری تۆ رووی تێ کردووە و هەمیشە بەرەکەتی تۆی لەگەڵە. یا بە سوورەتی «الطّور». هەروەها سوێنـدت دەدەم بـە ئـەستێرە کـە نیشانەیەکە لە نیشانەکانی گەورەییت، یا بە ناوچاوی وەك ئەستێرە پرشنگداری پێغەمبەر (د.خ) کە هەمیشە ورشەی دێ، یا بە سوورەتی «النّجم».

(٥) «السّما»: ئاسمان. ئیشارەتیشە بۆ دوو سـوورەتی قـورئان کـە سـەرەتای هـەردوکیان بـە «والسّماء» دەست پێ دەکا، یەکەمیان سوورەتی «البروج» کـە سـەرەتاکـەی ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾یە و، دووهەمیان «الطّارق» کە سەرەتاکەی ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾یە. مەرتەبە: پایە، پلە. مەبەست لە پلەکانی خواناسییە.

واتە: سوێندت دەدەم بە دوو پایەی بەرزی خواناسی کە یەکەمیان پایەی عیشقی ئیلاهییە و ئەویشیان پایەی لە خوا گەیشتنە کە لە ئەنجامی دەستگیربوونی پایەی یەکـەمەوە دەسـتگیر دەبێ. یا سوێندت دەدەم بە دوو سوورەتی قورئان کە هەردوکیان بە رستەی «و السّماء» دەست پێ دەکەن. وەك روونمان کردەوە.

(٦) «الفَجر»: بەرەبەیان. ناوی سوورەتێکی قورئانیشە. فـەجری سـادیق: سـبەینان دوو جـار کەناری ئاسمان رۆشن دەبێتەوە، جارێکیان بۆ تەنها ماوەیەکی کەم رۆشـن دەبێـتەوە و ئـیتر دیسانەوە تاریك دایێت. ئەوە پێی دەڵێن «فەجری کازیب» واتە بەیانییە درۆزنە. ئـەمەیان لەو

به «والشّمس»ی پڕ نووری روخساری یـار
به «واللّـیل»ی خـاڵ و خـەتی مـوشکبار (٧)

به «والتّین»ی عـوششاقی دڵ پـڕ له خـوون
کـه بـێ تـینن و زەرد و زار و زەبـوون (٨)

کاتەدایه که ئەستێرەی «کاروانکوژه» هەڵدێ و کەمێك کەناری ئاسمانی پێ رۆشن دەبێتەوه و کاروانی ناشارەزا وادەزانێ رۆژ بـووەتەوه، کـەچی هـێشتا شـەوه، چـونکه کـه ئـەستێرەکـه بەرزبووەوه ئیتر دیسانەوه کەناری ئاسمان تاریك دەبێتـەوه. جـارەکـەیکەشیان ئـاسمان بـه تەواوی دەست دەکا به رۆشن بوونەوه و تاریك داهاتنەوەی بەدواوه نیه. ئەمەیان کاتی نوێژی سبەینانه. خولف: پێچەوانەیی‌کردن لەگەڵ راستی.

واته: سوێندت دەدەم به بەرەبەیان. یا بەگۆنای وەك بەرەبەیان رووناکی پێغەمبەر (د.خ) که دەکەوێته بن‌چینی زوڵفی وەك شەو تاریکیەوه و له تاریکستانی ئـەو زوڵفـەدا وەك فـەجری سادیق رووناك و رۆشنه درۆ و ناڕاستی تیا نیه، یا سوێندت دەدەم به سوورەتی «والفجر».

(٧) «الشّمس»: خۆر، یا رۆژی رووی پێغەمبەر (د.خ). ناوی سوورەتێکیشه له قورئان. «اللّـیل»: شەو، یا شەوی «خەت و خاڵی» پێغەمبەر. ناوی سوورەتێکی قورئانیشه. موشکبار: ئـەوەی ئەوەنده بۆنخۆش بێ وەك باری موشکی بەکوڵەوه بێ. موشك: یا مـوشگ کـه بـه عـەرەبی پێی‌دەڵێن «مِسك» مایەیێکی بۆنخۆشه لای ناوکی جۆره ئاسکێکی تایبەتییەوه پەیدا دەبێ.

واته: سوێندت دەدەم به خۆر یـا بـه رووی وەك رۆژ روونـاکـی پـێغـەمبەر (د.خ). یـا بـه سوورەتی «الشّمس». هەروەها سوێندت دەدەم به شەو یا به سوورەتی «اللّیل» یا به خەت و خاڵی وەك موشگ بۆنخۆش و وەك شەو رەشی پێغەمبەر (د.خ).

(٨) «التّین»: هەنجیر، مەبەست له زەردی و فلیقانەوەیه. ناوی سوورەتێکی قورئانیشه.

واته: سوێندت دەدەم به زەردی سیمای دڵداره دڵ پڕ له خوێنەکـان کـه بـەهۆی دەردی دڵدارییەوه تینیان تیا نەماوه و زەرد و زار و زەبوون هەڵگەڕاون. یا به سوورەتی «والتّین».

شوبهاندنی دڵداران به هەنجیر، وەك له بەیتەکەوه دیاره، لەوەوەیـه کـه وەك هـەنجیر بـه دیمەن زەرد و، لەناوەوه وەك خوێن سوورن.

له نێوان «و التّین» و «بێ تین»دا جۆره جیناسێکی ناتەواو و، له نێوان «والتّین» و «زەرد»دا تەناسوب هەیه.

بــە «والعـادیات» ئـەسپی هـیممەت دەوان
بە رێی عیشقدا تـا سـەحەر شـەبڕەوان (٩)

بە «والعَصر»ی ئەو عەسرە فـەرڕوخ زەمـەن
کە ناوی بە عەسری سـەعادەت دەبـەن (١٠)

---

(٩) «العادیات»: وڵاخە غارکەرەکان. ناوی سوورەتێکی قورئانیشە. دەوان: ئەوەی بە غار بڕوا. شەبڕەوان: ئەوانەی بە شەو رێ دەکەن.

واتە: سوێندت دەدەم بەو شۆڕە سوارانەی بە رێی عیشقدا شەو تا بەیانی ئەسپی غیرەت تاو دەدەن، یا بە سوورەتی «العادیات».

(١٠) «العصر»: چەرخ، زەمانە. ناوی سوورەتێکی قورئانیشە. فەرڕوخ: پیرۆز. زەمەن: سەردەم. عەسری سەعادەت: چەرخی بەختەوەری، چەرخی پاش هاتنی ئایینی ئیسلام. بەرابەرەکەی چەرخی نەزانی «جاهلیّت»ییە.

واتە: سوێندت دەدەم بە چەرخی پیرۆزی هاتنی پێغەمبەر (د.خ) کە پێی دەڵێن چەرخی بەختەوەری، یا بە سوورەتی «والعَصر».

وەك لە سەرەتاوە وتمان مەحوی ئەم پارچە شیعرەی تەواو نەکردووە. ئەوەی بە خەتی خۆی یا بە خەتی کەسێکی تر لێی بەجێ‌مابێ تەنها ئەم دە بەیتەیە. لەوانەیشە تەواوی کردبێ و فەوتابێ. هەرچۆن بێ شاعیری پایە بڵند حاجی «میرزا عبداللّه»ی کۆیی کە نازناوی «خادم»ە بە ناوی «مەحوی» خۆیەوە ئەم چەند بەیتەی خوارەوەی خستووەتە سەر و پارچەکەی پێ تەواو کردووە:

بـە «سَـبع المَـثاني»و «فـتح الکـتاب»
بکـە رێی نـەجات و رجـام فـەتحی بـاب

بە ئەسراری «کاف ها» و «یا عەین» و «صاد»
بەسە رەحمی تـۆ بـێ سـەبەب بـۆ عـیباد

بە «والنّـازعات» نـەزعی رۆحـی عـەدوو
لە حـالّاتـی نـەزعا پـەناهم بـە تـوو

بـە «والمرسلات» پـەیکی خـۆش نـامەبەر
لە مـەعشووقە بـۆ عـاشقی راهـبەر

بـە «والصّـافات» سـەفکەشی ئـینتیزار
مـوتیعی ئـەوامـیر پـەیی کـارزار

بـە ئـەسراری «قـل فـاضْرِبُوه» لە روو
حـەیاتی دوبـارەم بـە دڵ نـەخشە، تـوو

بە سـیرڕی «أَلم نَشـرح»ی شـەرحی یـار
بکـە سـەیقەلی دڵ لە تـۆز و غـوبار

بە داوی قەسەم «والضّحی»ی شـوعلەوەر
لە تـاریکی جـەهلام و بـەمهێنەدەر

بـە ئـەسراری «أسـرىٰ بِعبدِه» لە شـەو
بە سـیڕڕی «علـی حـبّە»ی «هـل أتـىٰ»
بـە قـەولی «تـعالوا» و هـەم «سـارعوا»
ئـومێدم هـەیە مـن بـە «لا تـقنَطوا»
بە کڵپەو گڕی عـیشقی وەحدەت ئەسەر
بـە ئـاهی دڵی شـەونشینانی شـەو
بـە سـۆزی دڵی عـاشقان تـا سـەحەر
نـەمێنیٚ لە دڵما بـە «لا»ی نـافیە
بـبەخشە زوبـانیٚ لە رووی مـەکرەمەت
لە دەرگـاهی تـۆ دانـەنێم گـەر سـەرم
بـە زاریو گـریان و هـاوار و ئـاه

شەوی وەسڵە عاشق کـە هـەڵسا لە خـەو
کـە وەسـفێکـە بـۆ عـائیلەی «لا فـتىٰ»
ئـیتاعەتمە هـاتوومە دەرگـاهی تـوو
کـە دووبـارە فـەرمووتە «لا تـیأَسوا»
بسـووتێنە خـاشاکی کـەسرەت سـەمەر
لە خەوفی تـۆ نـاکـەن ئـەبەد ساتیٚ خـەو
بـە ئـاهیٚ کـە ئـەڕوا هـەتا جێی ئـەسەر
بـە جـوز تـۆ کـە بـۆ مـن بـەسە و کـافیە
تـەڵەب کـا بـە دایـم لە تـۆ مـەغفیرەت
شـەوان ئـاه و نـاڵەم لەبـۆ کـیٚ بـەرم
تەڵەبیە لە تـۆ «مـەحوی» مـەحوی گـوناه

قەسیدەی بەحری نوور

«وَ صَلّی اللّٰه عَلی» ئەو بەحری نووری عیلم و عیرفانە
کە دەرکی غەوری ناکا «غَیْرُ عِلْمِ اللّٰهِ سبحانَه»(١)

«و صَلّی اللّٰه عَلی» ئەو زاتی پاکی قودسی ئایاتە
کە ئەخلاقی پەسەندیدەی جەنابی حەیی مەننانە(٢)

«وَ صَلّی اللّٰه عَلی» ئەو حەزرەتەی ساحێب کەمالاتە
کە ئەعلا موعجیزەی، قوربانی بم من، نووری قورئانە(٣)

---

(١) غەور: قووڵی.

واتە: خوا رەحمەت برێژێ بەسەر ئەو دەریای نووری زانست و تێگەیشتنەدا کە لە خوا خۆی بەولاوە کەس نازانێ چەند قووڵە. مەبەست پێغەمبەرە درووددی خوای لێ بێ.

(٢) قودسی ئایات: ئەوەی نیشانەکانی پیرۆزن. پەسەندیدە: پەسەندکراو. مەننان: نیعمەت دەهندەی بێ‌ماندووکردن.

واتە: خوا رەحمەت برێژێ بەسەر ئەو زاتەدا کە نیشانەکانی پێغەمبەرێتی ئەو هەموو بەرز و پیرۆزن و رەوشتی لای خوای زیندووی بەخشندە پەسەندە. ئەم رستەی دواییە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَ إِنَّكَ لَعَلىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا «زاتی یەزدانە»یش لە پاڵ «حەیی مەننانە»دا نووسراوە.

(٣) موعجیزە: ئەو کردارە لە عادەتبەدەرەیە لە کەسێکەوە روودەدا کە ئیددیعای پێغەمبەرێتی دەکا و کەسی تر ناتوانێ بیکا.

مەبەست ئەوەیە قورئان بەرزترین موعجیزەیەکی پێغەمبەرە (د.خ) چ لە رووی ئەوەوە کە کەس ناتوانێ شتێکی وا بڵێ و ئەوەیش یەکێکە لە نیشانەکانی ئەوەکە قورئان کەلامی خوایە و پێغەمبەر راست دەکا لە ئیددیعای پێغەمبەرێتیدا و، چ لە رووی بەرزی ئەو پەیڕەو و رێ و شوێنانەوە کە قورئان دایناون بۆ موسوڵمانان.

لە تاریکی شەوی کوفرا بە یەك دەم لەمەعەیێکی دا
هەزار و سێسەد و بیست و دووە، دنیا چراخانە(٤)

چرایەك نووری بێچوونی مومیدی بێ، دەبێ وا بێ
چرایەك دەستی قودرەت خۆشی‌کا، بۆ تا ئەبەد مانە(٥)

«تَعالَی اللّه» بە دوو دەهـ بوو کە هەردوو عالەمی داگرت
بنازم بەم کەماڵی عەزم و حەزم و شەوکەت و شانە(٦)

---

(٤) لەمعە: تیشك دانەوە، بریقە. چراخان: کۆڕی شایی کە چرای زۆری تیا هەڵکرابێ.
واتە: لە شەوی تاریکی خوانەناسینی خەڵکی بتپەرستی عەرەبستاندا، پێغەمبەر (د.خ) لەپڕ لە مەککە تیشکی دایەوە و کۆچی کرد بۆ مەدینە. لەوکاتی کۆچ کردنەیەوە تا ئێستا ئەوە ١٣٢٢ ساڵە دنیا بە نووری موسوڵمانەتی ڕۆشن بووەتەوە و وەك چراخانی لێهاتووە.

بۆیە سەرەتای ئەم بە چراخان بوونەی دنیامان بە کۆچ‌کردنی پێغەمبەر (د.خ) دانا لە مەککەوە بۆ مەدینە، چونکە ئەگەر مەبەست لەدایك‌بوونەکەی بوایە‌وەك بەیتەکەوادەگەیەنێ ـ دەبوو پەنجا و دوو ساڵی تر بخرێتە سەر ١٣٢٢وەکە، لەبەر ئەوە کە یەکەم پێغەمبەر لە تەمەنی چل ساڵیدا بووە بە پێغەمبەر و دونزە ساڵیش بە پێغەمبەرێتی لەوێ ماوەتەوە، ئەنجا کۆچی کردووە بۆ مەدینە و، دووهەمیش لەبەر ئەوە کە بڵاوبوونەوەی راستەقینەی ئایینی ئیسلام لە کۆچ‌کردنی پێغەمبەرەوە (د.خ) دەستپێ‌دەکا بۆ مەدینە. بۆیەیش وتمان دەبوو پەنجاو دوو ساڵی‌تر بخرایەتە سەر ١٣٢٢وەکە، چونکە دیارە مەحوی لە ١٣٧٤ی کۆچیدا ئەم پارچە شیعرەی دانەناوە و، وەك خۆی دەڵێ لە ١٣٢٢ی. ك «١٩٠٤ـ١٩٠٥ی. ز»دا وتوویەتی.

(٥) بێچوونی: بێ‌هاوتایی. مومیدد: یارمەتی‌دەر. مان: مانەوە و نەکوژانەوە.

(٦) حەزم: توندی. شەوکەت: هێز و توندی. شان: پایە.
واتە: ماشەڵڵا لە گەورەیی خوا! پێغەمبەر تەنها بە بیست ساڵ توانی دەسەڵاتی ئایینی و حوکمرانی خۆی بڵاو کاتەوە و دەست‌بەسەر جیهانی ئایینی و حوکمداریدا بگرێ. بنازم بەو نیازی بەتین و بەو توندی و هێز و پایەیەی کە ئەو هەیبوو و توانی ئەم کارە گەورەیەی پێ بە ئەنجام بگەیەنێ.

پێغەمبەر درووودی خوای لێ بێ بیست و سێ ساڵ پێغەمبەرێتی کردووە. بەڵام پاش هاتنی

لەگـــەڵ ئـــەم ئـــیحتیشامە زوهـــدی دنـــیایی تـــەماشا کـــە
کە یەك لەت نانی جۆ بوو قووتی، یا خورما دووســێ دانــە(٧)

فـــەلەك جـــاهێ ســـەری خـــەرمانی تـــا عـــەرش، ئـــەڵبـــەتە نـــابێ
تـــەنەززولکا عـــولووی هـــیممەتی بـــۆ دەنکـــە زیـــزانــە(٨)

مـــوهیممێ غـــەیری زاتـــی حـــەی لە هـــیممەتیا نـــیە، ئـــیللا
لەبـــەر ئـــەم ئـــوممەتە بـــێ هـــیممەتە دائـــیم بـــە ئـــەحزانــە(٩)

☞

یەکەمجاری وەحی بۆی تا سێ ساڵ وەحی‌تری بۆ نەهاتووە. بۆیەش مەحوی لێرەدا تەنها بیست ساڵەکەی ژماردووە.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا رستەی «دوو دە» بە «دودی»یش نووسراوە کە دەگونجێ بە «دوو دێ»ی بخوێنینەوە کە مەبەست لە «دوو دێ» کە مەککە و مەدینە بێ. یا بە «دوودێ» بەمەعنا دووکەڵێك واتە هەناسەیەك و کینایە بێ لە سەردەمێکی کورت.

(٧) ئیحتیشام: دەست و پێوەند زۆرێ. زوهد: خۆگرتنەوە لە هەرچی نیشانەی دنیاپەرستی بێ.

واتە: لەگەڵ ئەم هەموو شان و شکۆیەیشدا کە بووی، سەیری‌کە چۆن خۆی لە دنیا دوور دەگرت... خۆراکی رۆژانەی لە لەتێ نانی جۆ و دوو سێ دەنك خورما پتر نەبوو.

لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا «ئیقتیدارە»یش بەرابەر بە «ئیحتیشامە» نووسراوە.

(٨) زیزانە: دانەیەکی وردی رەشە لەناو دەغڵا دەروێ.

واتە: زاتێکی وا کە پایەی ئەوەندە بەرز بێ لووتکەی خەرمانی حورمەتی بگاتە عەرشی خوا، دیارە قەدری بەرزی خۆی دانانەوێنێ بۆ دنیا کە ئەوەندەی دەنکە زیزانە بێ‌نرخە.

(٩) واتە: ئەوەندە خاوەن هیممەتە لەخوا بەولاوە هیچ شتێکی لا گرنگ نیە. داخ و خەفەتی دڵیشی لەبەر ئەوەیە کە بیر لەم ئوممەتە بێ‌هیممەتەی خۆی دەکاتەوە کە رۆژی گەیشتووەتە ئەم رۆژە.

لەوە دەچێ ئەم بەیتە رەنگدانەوەی باری دواکەوتووی جیهانی ئیسلامی ئەورۆژە بێ لە شیعری «مەحوی»دا، کە دەوڵەتە ئەمپریالیستییەکان لە هەموو لایەکەوە دەمیان تێ‌ژەندبوو. شتی وا لە

☜

چ مـــەدحێکت بکـــەم لائـیـق بـــە تـــۆ «یـا خَـیْرَ خَـلْقِ اللّـهِ»
مـــنی بـــێ خـــێری نـالائیق کـە جـیبریلت سـەناخوانـە (١٠)

بـــەیانی گـــەورەیی خـــولقی کـــەسێ ئـایەت لە شـەئنی بـێ
نە مەقدووری من و تۆیـە، نـە ئـیشی «قِسّ» و «سَـحبان»ە (١١)

☞

چەند شوێنێکی کەیشدا لە شیعری «مەحوی»دا خۆی پیشان دا، وەك لەو شوێنانەیشدا باسمان لێ کردن. ئەم جۆرە بیرە لەو سەردەمەدا لەناو کۆمەڵێ لە رۆشنبیرانی وڵاتە موسوڵمانەکاندا باو بوو.

(١٠)واتە: تۆیەك کە فریشتەیەکی وەك حەزرەتی جوبرەئیل سەناخوانت بێ و تەعریفت بکا و چاترینی ئەوکەسانە بی کە خوا دروستی کردوون، دەبێ منێکی ناچیز چ تەعریفێك بدۆزمەوە شایانی تۆ بێ!

مەبەست لەوە کە «جیبریل سەناخوانی پێغەمبەرە» ئەوەتە کە جیبریل ئایەتی قورئان بەسەر پێغەمبەردا (د.خ) دەخوێنێتەوە و ئایەتی قورئانیش هەندێکیان سەنای پێغەمبەریان تیایە وەك ئایەتی: ﴿وَ إِنَّكَ لَعَلىٰ خُلُقٍ عَظيمٍ﴾.

لە نێوان «لائیق» و «نالائیق» و، «خیر خلقِ اللّه» و «بێ خێر»دا تیباق هەیە.

(١١)قِس: قیسی کوڕی ساعیدە، لە دەوروبەری ٦٠٠ی زایینیدا مردووە، خۆشگوفتارێکی سەردەمی جاهیلییەتە. گاوری نەجران بووە، هاتووەتە وڵاتی عەرەبستان. هەندێکیش دەڵێن یەکێك بووە لە قەشە گەورەکانی نەجران. هەموو جارێ لە بازاڕی عوکازەدا وتاری دەدا. لەبارەی خۆشگوفتاری و وردی قسەوە ناوی بە نموونە دەهێننەوە. سەحبان: سەحبانی وائیل، خۆشگوفتارێکی دەموودوو رەوانیتری عەرەبە، بووە بە نموونە لە مێژووی ئەدەبی عەرەبدا، لە ٦٧٤ی زایینیدا مردووە.

ئەم بەیتە وەك درێژە پێدانی بەیتی پێشوو وایە. واتە: کەسێك خوا لە قورئاندا باسی کردبێ و پێی وتبێ: ﴿وَ إِنَّكَ لَعَلىٰ خُلُقٍ عَظيمٍ﴾ کە واتە تۆ بەڕاستی رەوشتێکی بەرزت هەیە، نە من و نە تۆ و نە قیسی کوڕی ساعید و نە سەحبانی وائیل ناتوانن باسی گەورەیی ئەو بکەن.

له ئـادەم تـا مـەسیحا، ئـەنبیا یـەك یـەك بـە قـەومی خـۆی
خەبەرداوە: لەپاش ئێمـە کـە دێ ئـەو فـەخری ئـەکـوانـە(١٢)

نوعووتی خۆی و نەعتی ئال و سـەحبی وەك گـوهەر دەرجـە
له دورجـا، یـەعنی کـوتبی مـونزەلەی ئـەو ئـەنبیایانە(١٣)

چـەها روهـبان و کـاهین، هـاتیفی غـەیبی بـە یـەکتریان...
دەدا مـوژدە، کـە جـەننەت دێتـە دنـیا بـەم نـزیکانە(١٤)

کـە تـەشریفی قـودوومی هـاتە دنـیا، بـارشێکـی فـەیز
له هـەوری مـەرحـەمەت بـاری، کـە ئـاساری نـومایانە(١٥)

---

(١٢) مەسیحا: مەسیح، حەزرەتی عیسا. ئەکوان: جەمعی «کَون»ە بەمەعنا گێتی.
واتە: پێغەمبەران، لە ئادەمەوە بیگرە تا مەسیح، هەموو خەبەریان بە پەیڕەوانی خۆیان داوە کەوا پێغەمبەرێکی وا دێت و داوایان لێ کردوون کە ئەگەر لە سەردەمی ئەواندا هات باوەڕی پێ بکەن و شوێنی بکەون.

(١٣) نوعووت «نعوت»: جەمعی «نَعت»ە بەمەعنا سیفەت. ئال: موسوڵمانانی بەنی‌هاشم و بەنی‌موتتەلیب. سەحب: جەمعی ساحیبە بەمەعنا هاوڕێ، بەوکەسانە دەڵێن بە موسوڵمانەتی پێغەمبەریان دیبێ و بـە مـوسوڵمـانەتی مـردبن. گـوهەر: گـەوهەر. دەرج: نـووسراوە. دورج: سندووق، مەبەست لەو کتێبانەیە خوا نـاردوونی بـۆ پـێغـەمبەران، وەك لە بـەیتەکـەدا روون کراوەتەوە. مونزەلە: نێرراو لە خواوە.

(١٤) روهبان: جەمعی «راهِب»ە، بەو پیاوە ئایینییە مەسیحییانە دەڵێن کەوا بە نیازی خواپەرستی کەنار دەگرن لە خەڵك. کاهین: ئەو پیاوە ئایینییەی کە ئیددیعای زانینی غەیب دەکا. هاتیفی غەیبی: ئەو دەنگەی کەس سەرچاوەکەی نازانێ.
واتە: ئەوانە هەموو موژدەیان دەدا بە یەکتر کەوا بەونزیکانە پێغەمبەر (د.خ) سەر هەڵدەدا و تاریکستانی دنیا دەکا بە بەهەشت. مەبەستی لەوەیە ئەمانە دەیانزانی کـەوا پـێغـەمبەر پـەیدا دەبێ، چونکە لە کتێبە ئایینییەکانی خۆیاندا نووسرابوو، یا لە غەیبەوە دەیانزانی.

(١٥) قودووم: هاتن. بارش: بارینێکی باران. فەیز: بەرەکەت. نومایان: ئاشکرا و دیاری.
واتە: کە لەدایك بوو «مەبەستی پێغەمبەرە» (د.خ)، لە هەوری مەرحەمەتی خواوە بارانێکی

رشێنەی، ئاگری بەردایە عومری ئاگری «زەردەشت»
بە بەرقی بوو کە شەق بوو تاقی «کیسرا»، بوو بە وێرانە(١٦)

بەبەرەکەتی وا باری، ئێستاش نیشانەکەی هەر دیارە. لە بەیتە داهاتووەکاندا باسی ئەو نیشانانە دەکا.

کە «ی یەکەم» (ن): بە. بەڵام مەعنا نادا بەدەستەوە.

(١٦) رشێنە: پرژ. زەردەشت: پێغەمبەرێکی ئێرانی بووە لە دەوروبەری سەدەی حەوتەمی بەر لە هاتنە دنیای مەسیحدا پەیدابووە و خەڵکی بانگکردووە بۆ خواپەرستی. لەم ئایینەدا سەرچاوەی کاری چاك بە «ئەهوورا مەزدا» و سەرچاوەی کاری خراپ بە «ئەهریمەن» دەناسرێ. زەردەشتییەکان ئاو و خاك و ئاگر و بایان زۆر لا بەرێز بووە و لەبەر ئەو هەموو قەدر و حورمەتەی هی ئاگریان گرتووە و ئاتەشگایان بۆ کردووەتەوە، بە ئاگرپەرست ناوبانگیان دەرکردووە. ناوی کتێبە ئایینییەکەیان «ئاوێستا»یە. ئەم ئایینە لە دوادوایی سەردەمی هەخامەنوشییەکاندا پەیدا بووە و لە سەردەمی ساسانییەکاندا بووە بە ئایینی دەوڵەتی ئێران. پاش هاتنی ئایینی ئیسلام و بڵاوبوونەوەی بە ئێران و کوردستاندا رووی کردووەتە کزی و ئێستا لە هەندێ شوێنی ئێران و هیند و پاکستاندا چەردەیەکی ماوە. بەرق: تیشکی هەورە برووسکە. تاقی کیسرا: کۆشکەکەی ئەنووشیرەوان لە تەیسەفوون کە ئێستا پێی دەڵێن سەلمان پاك. کیسرا: لەقەبی ئەنووشیرەوان و خوسرەوی پەروێز بووە کە دوانن لە پادشاهانی بنەماڵەی ساسانی، یەکەمیان لە ٥٣١ی ز-وە تا ٥٧٩ و دووهەمیان لە ٥٩٠وە تا ٦٢٨ فەرمانڕەوایی کردووە.

واتە: پرژی ئەو بارانە ئاگری بەردایە عومری ئاگرەکەی زەردەشت کە ساڵەها بوو لە ئێرانا دەسووتا و کوژاندیەوە. برووسکەی ئەو هەور و بارانەیش دای لە تاقی کیسرا و درزێکی گەورەی تێ کرد. لە کتێبەکانی سیرەتی پێغەمبەردا نووسراوە کەوا لە شەوی لەدایك بوونیا ئاگری ئاتەشگای فارس کوژاوەتەوە و تاقی کیسرا درزی تێ بووە.

لەم بەیتەدا دوو «استعارە»ی مەکنییە هەیە ئەوەتە تەشبیهی «ئاگر» کراوە بە «باران» و مولائیمی «باران» کە «رشێنە»یە ناوی هێنراوە. «ئاگری زەردەشت»یش شوبهێنراوە بە «ئادەمیزاد» و مولائیمی «ئادەمیزاد» کە «عومر»ە ناوی هێنراوە. وردەکارییەکی جوانیش لەوەدا هەیە کە «بەرق» رووناکی دەدا و روناکیش بە عادەت نیشانەی ئاوەدانییە. کەچی لێرەدا تاقی کیسرای کردووە بە «وێرانە» و وێرانەیش تاریکە.

دڵی سـووتا بـە زەردەشت و بـە کـەسری کـیسرەوی گـریا
ئـەوەندە بـەحری «سـاوا» نـم لە چـاویدا بـووە تـانە(١٧)

ئەتۆش ئـەی نـەفسی بـەد تـینە، بـەبێ جـێ دڵ مـەسووتێنە
لەبـەر کـەسر و کـەمی دنـیا، بـەسە ئـەم شـین و گـریانە(١٨)

هـەموو کـارت بـە حـیلە خـزمەتی فـیکری عـەزازیلە
عـەزا وەك پـیرەژن مـەگـرە، دیـارە کـاری مـەردانـە(١٩)

بـە زیکـر و فـیکری شـیمەی مـوستەفا وەقـتت مـوسەففا کـە
کـە بـاسی ئـەو سـەفابەخشە، تـەرەب‌خێزە، دوڕئـەفشانە(٢٠)

---

(١٧) کەسر: شکان. کیسرەوی: کیسرایی. بەحری ساوا: دەریاچەیەك بووە لە فـەلەستین. لە کتێبەکانی سیرەتدا نووسراوە کەوا لە شەوی لەدایكبوونی پێغەمبەردا وشك بووە.

واتە: ئاوی ساوە ئەوەندە دڵی بۆ کوژرانەوەی ئاگرەکەی زەردەشت و درز تێبوونی تاقی کیسرا سووتا و بەسەریانا گریا، تەراییی لە چاویا برا و بوو بە قوڕە رەشە وەك تانەی سەرچاو.

لەم بەیتەیشدا ئیستیعارەیەکی «مَکْـنِیّە» هـەیە. ئـەوەتە «بـەحری سـاوا» شـوبهێنـراوە بـە «بنیادەم» و مولائیمەکەی کە «دڵ سووتان» و «گریان» و «چاو» و «تانە»یە ناویان هێنراوە.

(١٨) تینە، «طین»: قوڕ. مەبەست ئەو مایەیە نەفسی لێ دروستکراوە. کەسر: ناتەواوی.

مەعنای ئەم بەیتە و دوو بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

بەجێ غەم مەخۆ، غەم ئەتخوا ئەی نەفسی بێ‌جا-کار
لەبەر کـەسر و کـەمی دنـیا چـیە ئـەم شـین و ئـەفغانە؟!

لەبەر (ن): لەسەر.

(١٩) عەزازیل: شەیتان. عەزا: پرسە. تەعزیە.

(٢٠) شیمە: رەوشت. موسەففا: پاڵفتەکراو و پاككراوە. تەرەب‌خێز: ئەوەی خۆشی و شادمانی لێ بەرز ببێتەوە. دوڕئەفشان: ئەوەی دوڕ بە جیهاندا بڵاوبکاتەوە.

مەحوی لەم سێ بەیتەدا ڕوودەکاتە نەفسی خۆی و پێی دەڵێ: هەی بەدرەگەز، بەس لە خۆڕایی خەفەت بخۆ و بۆ کەم و کورتی دنیات بگری. بەس فڕوفێڵ بکـە و کـەم خـزمەتی شەیتان بکە. وەك پیرەژن دۆژ دامەمێنە. کاری مەردانە دیارە. ئەوەتە مێژووی خۆت خـاوێن

«مـحمّد» ئـیبنی «عـبدالله»ی «عـبدالمـطَّلِب»، «هـاشم»
سەفاوەی ولدی «اسماعیل» و سـەفوەی ولدی «عـدنان»ە(٢١)

ئـەوە هـادی سـوبول، تـەنیا ئـەوە مـەبعووسە بـۆسـەر کـول
بەوە خەتمی روسـول، خـاتەم ئـەوە، تـاجی رەسـوولانە(٢٢)

شـەفیعی رۆژی رەسـتاخێزە، بـۆ هـەموانـە دەسـتاوێز
ئـەوە ئـەو رۆژە وەك خـۆ، «مـا بَـقی صُـمّا و عُـمْیانە»(٢٣)

☞

کەیتەوە و دەس بکەی بە بیرکردنەوە لە رەوشتی پێغەمبەر، چونکە هەر بەوە دڵ خۆش و دەروون خاوێن دەبێتەوە.

مەحوی لەپاش ئەم بەیتەوە دێتە سەر باسی پێغەمبەردروودی خوای لێ بێ.

(٢١) سەفاوە: سەفوە، پوختە. «وُلد»: جەمعی «وَلَد»ە بەمەعنا رۆڵە و نەوە.

(٢٢) هادی سوبول: رێگا پیشاندەر. سوبول [«سُبُل»]: جەمعی «سَبیل»ە بەمەعنا رێگە. مەبعووس [«مبعوث»]: نێرراو. کول: هەموان. خەتم: دوایی. خاتەم: دوایی پێ هێنراو.

لە نوسخەیەکی‌تردا لەجیاتی «مەبعووسە بۆ سەر کول» نووسراوە «مەبعووسەتە سەر کول». دیارە ئەمە هەڵەیە چونکە ئەو «تە»یە هیچ مەعنایەك نابەخشێ. لە نوسخەیەکی‌تریشدا نووسراوە «مەبعووس بۆ سەرکول». بەپێی ئەم نوسخەیە نیوە بەیتەکە لەنگییەکی تیا دەبێ و بۆ راستکردنەوەی ئەو لەنگییە پێویست دەبێ تۆزێ لەسەر «ث»ی «مبعوث»ەکە بوەستین. ئێمە لامان وایە مەبەستی «مەحوی» هەر «مەبعووسە» بووبێ لەسەر شێوەی نووسینی فارسی ئامێزی ئەوسا «هێ»ی سەر «ث»کەی دانەنابێ و تەنها بە زیرەکی خوێندەواران خۆیان پشت ئەستوور بووبێ.

تاجی (ن): فەخری.

(٢٣) شەفیع: تکاکار. رەستاخێز: راستبوونەوە. مەبەست رۆژی قیامەتە کە هەموو مردوو زیندوو دەبنەوە. دەستاوێز: ئەوەی دەستی پێوەگیر بکرێ.

واتە: هەر ئەوە تکاکاری رۆژی قیامەت و خەڵك تەنیا دەستەوداوێنی ئەو دەبن لەو رۆژەدا و هەر ئەو لەسەر حاڵی خۆی دەمێنێ و سەری لێ ناشێوێ. لەوبەولاوە هەرچی هەیە لەبەر سامی ئەو رۆژە کەڕ و کوێر دەبن.

☜

له زیکری ئەو دەجۆشێ ڕەئفەت و، ڕەحمەت دەبارێ هەم
«رَءُوفٌ» هەم «رَحِیمٌ» وەسفی ئەو وەك وەسفی ڕەحمانە(٢٤)

خودا لەو زیکر و فیکرەم قەت نەکا غافڵ زوبان و دڵ
هەتا غونچە دڵ و، سۆسەن زوبانی باغ و بوستانە(٢٥)

لەگەڵ مەحزی خەیاڵی، دڵ بە جارێ بۆتە کێوی توور
لە کن وەسفی جەماڵی، لێوی واسیف گوڵ بە دامانە(٢٦)

☞

حەسرکردنی تکاکاری لە ڕۆژی قیامەتدا لە پێغەمبەردا (د.خ)، بە مەبەستی باسکردنی بایەخی پایە و شوێنی پێغەمبەرە، ئەگینا بەپێی ئەوەی لە کتێبەکانی ئایینداا نووسراوە پێغەمبەرانی‌تر و بەڵکوو پیاوچاکانیش لە ڕۆژی قیامەتدا تکا بۆ گوناهباران دەکەن.

(٢٤) ڕەئفەت: بەزەیی.

واتە: ڕەحم و بەزەیی دەبارێ لە هێنانی ناوی پێغەمبەر (د.خ) ، ئەمەیش شتێکی سەیر نیە، چونکە خوا لە قورئاندا بە «رەوف» و «رحیم»ی ناوبردووە، وەك خۆیشی وا ناوبردووە، ئەوەتە فەرموویەتی: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ واتە: ئەی دەستەی ئادەمیزاد، پێغەمبەرێکتان لە خۆتان بۆ هاتووە، ناڕەحەتی ئێوەی لا گرانە و، سوورە لەسەرتان، بەزەیی بە موسوڵماناندا دێتەوە و بە ڕەحمە.

(٢٥) واتە: تا لە باغی ژیاندا دڵ وەك خونچە وایە و زوبان وەك گوڵی سۆسەنە، خوا هەرگیز زوبان و دڵم لە باسکردنی پێغەمبەر و بیر لێ کردنەوەی بێ‌ئاگا نەکا.

مەحوی ئەم بەیتەی زۆر جوان دارشتووە کە دڵی تیا شوبهاندووە بە خونچە و زوبانی تیا شوبهاندووە بە گوڵی سۆسەن، چونکە شێوەیان لەیەك دەچێ.

(٢٦) توور: کێوێکە لە سینا لە فەلەستین، نووری خوا لێی دا بۆئەوەی حەزرەتی مووسا ببینێ، بە دەرکەوتنی ئەو نوورە کێوەکە سووتا. واسیف: ئەوکەسەی وەسفی شتێ دەکا. دامان: داوێن.

واتە: بە تەنها بیرکردنەوە لە پێغەمبەر، دڵ لە سۆزدا وەك کێوی توور دەسووتێ و بە تەنها باسکردنی جوانی ئەو لێو ئەوەندە بۆنی خۆش دەبێ وەك گوڵی پیا داهێڵرابێ.

جــەلال و شــەوکەتی: ئــەستۆ شکــێنــی ســەرکەشانی عــەسر
جــــەمال و تــەلعەتی: جــەوهەرگودازی زوڵمــەتستانە[٢٧]

تــــەماشاکــــــردنێکــــی: رۆحبــەخشی عــالەمی مــردوو
نــیگاهێکــی بــەتوندی: رەســتخێزی عــالەمی جــانە[٢٨]

لە رۆژی حەرب و زەربا روعب و سامی رۆح ئەکا سەرسام
ئــەگــەر شــێری ژیــانی رووبــەڕوو بــێ، چــاری نــەژیانە[٢٩]

---

(٢٧) جەلال: شکۆ. سەرکەش: یاخی، ئەوەی سەر بۆ کەس دانـانەوێنـێ. گـوداز: سـووتێن. زوڵمەتستان: تاریکستانی.

واتە: شان و شکۆی پێغەمبەر (د.خ) ئەستۆی هاوچەرخە سەرکێشەکانی خۆیی شکاند و جوانی و دیمەنی مایەی تاریکستانی سووتاند.

مەحوی ئەم بەیتەی زۆر هونەرمەندانە هێناوەتەوە کە لەکاتێکدا ئەسپی سەرکێش ئەستۆی سوار دەشکێنێ، دایناوە شان و شکۆی پێغەمبەر ئەستۆی ناودارە سەرکێشەکانی سەردەمی خۆیی شکاندووە و، لەکاتێکدا کە تاریکی تێکرا ئەنجامی سووتان و رەش بـوونەوەیە، ئـەو دایناوە جوانی سیمای پێغەمبەر (د.خ) ئاگر بەردەداتە مایە و ناوکورۆکی تاریکی.

(٢٨)نیگاه: لاکردنەوە. رەستخێز: رەستاخێز، راست بوونەوە. جان: گیان.

واتە: بە تەماشاکردنێك گیان دەکاتەوە بە بەری جیهانی مردوودا و، بە لاکردنەوەیەکی توند هەموو جیهانی گیانی بێ ئاگا هۆشیار دەکاتەوە و دەیانخاتە سەر رێگای راست.

(٢٩)زەرب: لێدان، شەڕەشێر. روعب: ترس. شێری ژیان: شێری تووڕە و رقاوی.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پەیوەندیان بەیەکەوەیە و پێکەوە دێن.

ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

لە رۆژی حەرب و زەربا کێیە راوەستێ لەبەر حەملەی؟!
ئــەگــەر شــێری ژیــانە، هــەر فـیرارە، چـاری نـەژیانە

رۆح (ن): عەقڵ.

کــە وەقــتێ ئــال و یــارانــی لە خــدمەتیا دەبــن وەك ڕۆح
حەیاتە، نووری چاوە، ئونسی جـانە، مـەحزی ئـیحسانە(٣٠)

گـــەهی دانـــیشتنی، کـــێوێکـــی تـــەمکینت لە بـــەرچـــاوە
لە وەقـــتی ڕۆیـــنیدا، هـــەر دەڵێی ســـەروە خـــەرامـــانە(٣١)

لە روخســـاری لەتـــیفی: گـــوڵ، لە جـــەعدی عـــەنبەرینی دڵ
دەجـــوشێت و دەبـــارێ، ئـــەو گـــولستان، ئـەم دلستانە(٣٢)

---

(٣٠) ئونس: هۆی ئولفەت پێوە گرتن.
واتە: لە ڕۆژی شەڕ و هەڵلا و بگردا ئەوەندە بەسامە گیان لێی سەرسام دەبێ، تەنانەت ئەگەر شێری ڕق هەستاو و تووڕەیش ڕووبەڕووی بێ چاری هەر ئەوەیە نەژی و بکوژرێ. لەکاتێکیشدا کە هاورێ و خزمە موسوڵمانەکانی لە دەوری خڕ دەبنەوە، وەك گیان لەناو لەشدا دەبێ بە مایەی ژیان بۆیان و دەبێ بە نووری چاو و هۆی ئولفەت پێوە گرتنی دڵ و چاکەی ڕووتی دوور لە هەموو مەبەست و نیازێك بۆیان.
«مەحوی» لەم دوو بەیتەدا: ئیشارەتی بەو ئایەتە کردووە کە دەفەرموێت: «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ» واتە: موحەممەد فروستادەی خوایە و ئەوانەی لەگەڵینی سەختگیرن لەگەڵ کافرەکان، بەڵام لەناو خۆیاندا زۆر بەرەحم و بەزەیین.
(٣١) گەه: کات. تەمکین: حورمەت و خۆ بە قورس گرتن. خەرامان: ئەوەی بەنازەوە بەرێدا بڕوا.
گەهی دانیشتنی (ن): لە دانیشتنیەدا. سەروە(ن): سەروی.
(٣٢) جەعد: مووی لوول. دڵستان: وڵاتی دڵان.
واتە: گوڵ لە روخساری دەجۆشێ و لە مووی لوولی بۆنخۆشیەوە دڵ دەبارێ. بۆیە ڕووی بووە بە گوڵزار و مووی لوولی بووە بە هێلانەی دڵان. مەبەستی لەوەیە وەك چۆن بولبول بەسەر لقی دارگوڵەوە دەنیشێتەوە سەیری گوڵ دەکا، دڵی عاشقانیش بەسەر گێسووی ئەوەوە هێلانەیان کردووە و، هەر تاوێ بایەك تەڵی گێسووی بلەرێنێتەوە، دڵی دڵدارانی لێ دادەوەرێتە خوارەوە.

لەبـی رۆحـی رەوان و، نـێو چـەوانـی رۆژی لێ دەتکێ
زوبـانی تـا شـەکـەررێزە، دەهـانی گـەوهەر ئـەفشانە(٣٣)

مـەلاحەت مـەحوی دیـداری، حـەلاوەت وەقـفی گـوفتاری
تەراوەت نەزری گـوڵزاری، کـە رەشکـی بـاغی ریـزوانـە(٣٤)

وەکوو یـاقووت و بـەردی‌تر، جـەنابی ئـەحمەدی مـورسـەل
کـە تـێفکـری لە ئـینسانە، بـەڵێ، مـا نـەك وەك ئـینسانە(٣٥)

---

(٣٣) واتە: قسەی ئەوەندە خوش و بەتامە گیان لە لێوی دەتکێ و، ناوچاوانی ئەوەندە جوانە رۆژی لێ دەبارێ و تـا قسـە بکـا و زمـانی شـەکـری لێ دابـوەرێ، دەمـی هـەر گـەوهەر بڵاودەکاتەوە، واتە ددانەکانی دەردەکەون.

(٣٤) مەلاحەت: بەخوێیی، کینایەیە لە جوانی. حەلاوەت: شیرینی. تەراوەت: تەڕی و پاراوی. رەشك: خەفەت، بەخیلی بردن. ریزوان [«رضوان»]: بەهەشت.

واتە: بەهۆی دیداری ئەوەوە کە لە جوانیدا گەیوەتە ئـەوپەڕ، جـوانـی هـەمووی مـەحو بووەتەوە و، شیرین گوفتاریش هەموو وەقف بووە لەسەر گوفتار و قسەی ئەو و لە چاو تەڕی و پاراوی گوڵزاری رووی ئەودا هەرچی گوڵزاری‌ترە هـەمووی وەك وشك و سیس‌بوو وایـە و تەنانەت ئەوە بووە بەهۆی خەفەتباری باخی بەهەشت و بەخیلی بردنیشی پێی.

وەقفی «ن»: وەففی.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە.

تەراوەت نەزری گوڵزاری، ئەسەف بۆ ئەهلی حیرمانە

(٣٥) ما: ئەمما، بەڵام.

واتە: ئەگەر ورد ببیتەوە دەزانی پێغەمبەر دروودی خوای لەسەر بێ هەرچەند یەکێکە لە جینسی ئادەمیزاد، زۆری جیایە لە خەڵکی‌تر، وەك گەوهەر کە لە رەگەزدا لە جینسی بەردە، کەچی ئەوەندە بەنرخە هەرگیز لەگەڵ بەردی‌تر بەراورد ناکرێ.

مورسەل (ن): موختار.

وجــوودی ئــەو لەگــەڵ بــاقی وجــوودان ئــەر نــیە فــەرقی
بە قەد رۆح و جەسەد، بـێسـێبـەری خـاریج لە ئـیمکانە[٣٦]

مەگەر ئـەو سـێبـەرانـەی خـەزنە مـەندە کـردووە بـۆ حـەشر
چ دڵســــۆزە کــە لەو گــەرمایەشا ســایەی لەســـەرمانە[٣٧]

لەگەڵ بـێسـایەیی، سـایەی خـەیاڵی کـەوتە سـەر هـەرکەس
چ کـەسدار و چ بـێکـەس، سـەییدە، سـەردارە، سـوڵتـانە[٣٨]

ئــەوی ســاتێ لەبــەر پــێیــا ســەری تــەسلیمی دانــابێ
ئـــەبەد مــالیك ریــقابی گــەردنی تــەسلیمی شــاهانە[٣٩]

---

(٣٦) واتە: ئەگەر ماددەی لەشی پێغەمبەر، ئەوەندەی جیاوازی گیان و لەش لە ماددەی لەشی خەڵکی‌تر جیا نەبوایە، مومکین نەدەبوو لەشی سێبەری نەبێ. خۆ دیاریشە لەشی پێغەمبەر سێبەری نەبووە. کەواتە دەبێ ماددەی لەشی ئەو و خەڵکی‌تر لە هی یەکتر جیا بن.

لە کتێبەکانی سیرەتدا نووسراوە کەوا پێغەمبەر ـدروودی خوای لێ‌بێ ـ سێبەری نەبووە...

(٣٧) خەزمەندە: لە گەنجینەدا هێڵراوە و هەڵگیراو.

واتە: وادیارە پێغەمبەر، دروودی خوای لێ بێ، ئەو هەموو سێبەرەی لەشی خۆی کە دەبوو هەموو تاوێك سیبەری بکردایە، هەڵگرتووە بۆ رۆژی حەشر تـا لەو گـەرما بـەتینەی رۆژی قیامەتدا ئۆممەتەکەی لەبەریا بحەسێنـەوە. کـەواتـە ئـای لەم پـێغـەمبەرە چـەند دڵسـۆزە بـۆ میللەتەکەی!

لە رۆژی حەشریشدا سایەی لەسەرمان نابڕێ.

لەم بەیتەدا حوسنی تەعلیل هەیە بۆ بەیتی پێشوو.

(٣٨) واتە: پێغەمبەر، هەرچەند، لەشی سێبەری نەبووە تا بدا بەسەر خەڵکدا. بەڵام دەوڵەمەند و هەژار هەرکەس کەوتبێتە بەر سێبەری خەیاڵی ئەو. بووە بە گەورە و سەردار.

(٣٩) ساتێ: سەعاتێ. مالیك ریقاب: خاوەنی گەردن، خاوەنی کۆیلە.

واتە: پێغەمبەر زاتێکی ئەوەندە پایە بڵند و بەبەرەکەتە هەرکەسێ تەنها سـەعاتێ سـەری تەسلیم بوون و خۆبەدەستەوەدانی لەبەر پێیدا دانابێ، گەردنی شاهان هەموو بۆ هەمیشە و تا دنیا دنیایە دەکەوێتە دەستی ئەو و دەبن بە کۆیلەی.

قـــول و بـــەندە و غـــولّام و خـــادیم و دەربـانی بـەردەرگای:
«نەجاشی» و «توببەع» و «هیرقەل»، «عەزیزی میسر» و «خاقان»ە(٤٠)

کـــەسێ جـــێ هـەڵتـروشکانێکـی لەو بـەرقاپیە دەسکـەوت
بە عاری دێ بـڵێن ئـەم جـێگـە وەك تـەختی سـولەیمانە(٤١)

خـــودا پـــێداوەکـــانی فـائیزی ئـیکسیری سـوحبەت بـوون
چ من، چی تۆ، مـەلائیك، ئـەنبیا خـۆزگـەی بـە خـۆیـانە(٤٢)

عـــولووی مـــەرتەبەی گـــەر شـەممەیێکت تـێ گـەیێنم مـن
دەتـــرسم بـــەردەبارانـــم بکـــەن ئـــەم تـــێنـــەگـەیوانـە(٤٣)

---

(٤٠) قول: بەندەی ڕەش. دەربان: دەرگاوان. نەجاشی: لەقـەبی پـادشاهانی حـەبەشە بـووە. لێرەدا مەبەست ئەو نەجاشییەیە کە لە سەردەمی ئەودا ئەسحابەکانی پێغەمبەر لە مەککەوە کۆچیان کرد بۆلای بۆ حەبەشە و ئەویش ڕێزی لێ گرتن و پاشانیش پێغەمبەر نامەیەکی بـۆ نووسی بانگی کرد بۆ موسوڵمان بوون. توببەع: لەقەبی پادشاهانی کۆنی یەمەن بووە. هیرقەل: ڕاستەکەی «هیرەقل»ە کە ئەسڵەکەی «هێراکلیووس»ە، ناوی دوانە لە ئەمپەراتوورە بیزەنتییەکان، باوك و کوڕ بوون. یەکەمیان لە ٦١٠ تا ٦٤٠ی ز. و دووهەمیان چەند مـانگێ فـەرمانڕەوایـی کردووە. عەزیزی میسر: وەزیری ئەو فیرعەونەی میسر بووە کە حەزرەتی یۆسف لە سەردەمی ئەودا لە فەلەستینەوە گەیشتووەتە میسر. خاقان: لەقەبی پادشاهانی چین بووە.

(٤١) واتە: ئەوەی جێ هەڵتروشکانێکی لە بەردەرگای پێغـەمبەردا دەسگـیر بـبێ، ئـەوەندە سەری بەرز دەبێ بە شوورەیی دەزانێ بەراوردی ئەو جێگایەی بکـەن لەگـەڵ تـەختەکـەی حەزرەتی سولەیماندا.

(٤٢) فائیز: بەختەوەر. ئیکسیر: بە زمانی کیمیاگەرەکان مایەیێکە چیەتی مایەیێك دەگۆڕێ بە مایەیەکی تر وەك ئەوە کە جیوە بکا بە زێو و مس بکا بە زێڕ.

واتە: من و تۆ و فریشتە و پێغەمبەران هەموو خۆزگە بەوکەسانە دەخوازین کە ئـیکسیری هاوڕێیەتی پێغەمبەریان دەسکەوتووە و گۆڕیونی و کردوونی بە بنیادەمێکی تر.

(٤٣) عولوو: بەرزی. شەممە: کەم.

واتە: پێغەمەر ئەوەندە پایەبەرزە ئەگەر باسی کەمێك لەو پایە بـەرزەی بکـەم بـۆت، ئـەم

نــەزەر دەرکـــی عـــولووی هــیممەتی نـــاکـا یـەقین ئـەمما
لەگــەڵ بـاقی روسـولدا تـێبگـەی، بـۆ فـەرقی بـڕوانـە:[٤٤]

شــەفاعەی نـــووحە بـــۆ کـــەنعان و، ئـــیبراهـیمە بـۆ ئـازەر
«رســـول اللّـــه»ە شـــافیع بـــێ چ بـۆ خـزم و چ بـێگـانە[٤٥]

بـــە قـــوربانی رجـــایەك بـــم کـــە راجـــی بـــێ مـوحابا بـێ
رجـــا قـــوربانی یـەئسە، بـێتە سـەر خـۆمـانە خـۆمـانە[٤٦]

☞

خەڵکە تێنەگەیشتووانە ئەوەندە سەرسام دەبن لەوانەیە بە شێتم بزانن و بەردەبارانم بکەن.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

دەترسم سەنگەسارم کەن بە رۆژ ئەم تێنەگەیوانە

(٤٤) مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

(٤٥) کەنعان: کوڕە خوانەپەرستەکەی حەزرەتی نووح. ئازەر: بـاوکی حـەزرەتی ئـیبراهـیم. شافیع: تکاکار.

واتە: بیری ئادەمیزاد ناگاتە ئەوە تێبگا پایەی پێغەمبەر چـەند بـەرزە، بـەڵام بـۆ ئـەوەی شتێکی لێ تێبگەین، بەراوردی دەکەین لەگەڵ پێغەمبەرەکانی تر و دەڵێین: لە رۆژی قیامەتدا حەزرەتی نووح تکای رزگاربوونی کەنعانی کوڕی و، حەزرەتی ئیبراهیم تکای رزگـاربوونی ئازەری باوکی دەکا. بەڵام کە سەرەی تکاکردن هاتەسەر پـێغـەمبەر (د.خ)، تکـا بـۆ هـەموو موسوڵمانان دەکا چ خزم وچ بێگانە.

(٤٦) راجی: تکاکار. موحابا: موحابات، هەڵاوێردن.

واتە: بەقوربانی تکایەك بم کە تکاکەرەکەی کەسی تیا هەڵنەوێرێ بەسەرکەسدا وەك ئەو تکایەی کە پێغەمبەر دروودی خوای لێ بێ دەیکا بۆ هەموو موسوڵمانان. ئەگینا ئەگەر تکـا دەرەتانی ئەوەندە تەسك بێ لە سنووری خزم و کەس و کاری تکاکار دەرنـەچێ، دەبـێ بـە قوربانی نائومێدی و لە نائومێدی بەولاوە ئەنجامێکی تری لێ ناوەشێتەوە.

کەلیم «أَرِني» کە فەرموو هەر جوابی «لَنْ تَراني»ی دی
موشەڕڕەف بوو موحەممەد بێ تەڵەب بەو مەرتەبە و شانە(٤٧)

عورووجی عیسەوی تا ئاسمان و شەمسی عالەم بوو
عورووجی ئەحمەدی تا «لامَکان» و شەمسی جانانە(٤٨)

لە زەرفی یەك نەفەسدا شەو هەزار ئەندەر هەزاران ساڵ
زیاتر بەڵکی ڕێ تەی کات و ڕیجعەت کا هەر ئەو ئانە(٤٩)

---

(٤٧) کەلیم: حەزرەتی مووسا. بۆیە وای پێ دەڵێن چونکە خوا قسەی لەگەڵ کردووە. شان: شەئن، پایە.

واتە: حەزرەتی مووسا کە داوای لە خوا کرد خۆی پیشان بدا. وای وەڵام دایەوە کەوا نایبینێ. کەچی حەزرەتی موحەممەد بێ ئەوەیش داوای چاوپێکەوتنی خوای کردبێ، خوا خۆی پیشان دا.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ، قَالَ لَنْ تَرَانِي﴾ واتە: کە مووسا هات بۆ ئەو جێگەیەی بۆمان دیاری کردبوو، وتی خوایە خۆتم پیشان دە بۆت بڕوانم، خوایش فەرمووی هەرگیز نامبینی.

دی (ن): بوو.

(٤٨) عورووج: سەرکەوتن. عیسەوی: نیسبەت بۆ عیسا.

واتە: خوا حەزرەتی عیسای تا ئاسمان و تا لای ئەو خۆرە سەرخست کە دنیا ڕۆشن دەکاتەوە، بەڵام پێغەمبەر (د.خ) لە شوێنی بێ‌شوێنیش سەرکەوت وگەیشتە لای خوا کە ڕۆژی رووناك کەرەوەی دڵانە.

مەبەست لە سەرکەوتنی حەزرەتی عیسا ئەوەیە کە جوولەکەکان ویستیان بیکوژن، خوا یەکێکیانی خستە پێستی ئەو و ئەمی بەرزکردەوە بۆ ئاسمان، وەکوو لە کتێبە ئاینییەکاندا بەدرێژی باسی کراوە.

(٤٩) نەفەس: هەناسە. ئەندەر: لە. ڕیجعەت: گەڕانەوە. ئان: کات. ئەم بەیتە ئەو «عورووج»ە روون دەکاتەوە کە لەبەیتی پێشوودا باسی لێ کرا و ئیشارەتە بۆ مەسەلەی میعراج. هەروەها بەیتەکانی پاشەوەیشی هەر باسی میعراج دەکەن.

واتە: سەرکەوتنێکی وا بوو لە ماوەی هەناسەیەکدا بە شەو ڕێگای هەزاران هەزار ساڵی بڕی و هەر لەو کاتەیشدا گەڕایەوە بۆ جێی خۆی...

چ رێـــەك؟ بـــەو هـــەموو شـــابالّەوە جـــیبریلی «ذِی قُــوَّة»
بـەجێ مـابوو لە رێ، دەیـوت: خـزم مـەیدانـی سـووتانە(٥٠)

کــە گــەییە زاتـی بـاری، نـووری بـێچـوونی لەسـەر بـاری
کە هەڵگیرسا، بە دەوری شەمعی خۆیـا بـوو بـە پـەروانـە(٥١)

قــوبووڵی لێ کــرا هــەرچـی رجـا بـوو، پـێی درا هـەرچـی
عەتا بوو، هـاتەجێ هـەرچـی سـزای ئـیکرامـی مـیهمانە(٥٢)

لەگەڵ هەر خەتوەیەك تـەحسیلی عـیلمێکـی «لَـدُنِّی»ی کـرد
لە هی ئەو سەر دەپرسی رۆحی حیکمەت نووری عیرفانە(٥٣)

---

(٥٠) واتە: ئەو رێگا دوور و درێژەیش کە لە ماوەی هەناسەیەکدا بڕی و رێگایەکی ئەوەندە سەخت بوو، حەزرەتی جوبرەئیل بەو هەموو هێز و تواناوە کە هەیەتی پەکی تیا کەوتبوو، نەیدەتوانی بڕوا، دەیوت ئەگەر تۆزێکی‌تر سەرکەوم ئاگرم تێ‌بەردەبێ.

ناوبردنی جوبرەئیل بە «ذی قوّة» واتە: بەهێز، لەسەر ئەوەیە کە هەندێ لەوانەی مەعنای قورئانیان لێ‌داوەتەوە وتوویانە مەبەست لە «ذی قوّة» لەو ئایەتەدا کە دەڵێ: «ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ» واتە: بەهێز و پایەدارە لای خوای خاوەن عەرش، حەزرەتی جوبرەئیلە.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

بەجێ مابێ بڵێ: ئەمجارە رێگەی عیشق و سووتانە

(٥١) «باری»ی یەکەم: خوا. بێچوون: بێ‌هاوتا. یـا مـەبەست لە خـوایـە یـا سـیفەتی نـوورە. «باری»ی دووهەم: فیعلی بارینە.

واتە: کە پێغەمبەر گەیشتە حوزووری خوا نووری خوای بەسەردا باری. کە نووری خوایش لە بەردەمیا دەرکەوت، بۆی بوو بە مۆم و ئەمیش بەدەوری ئەو مۆمەدا بوو بە پەروانە.

لە نێوان هەردوو «باری»دا جیناسی تەواو هەیە.

(٥٢) سزا: شایان.

واتە: هەر تکایەکی کرد هەمووی بۆ جێ‌بەجێ کرا و، هەر بەخششێ هەبوو هەمووی درایە و هەرچی شایانی قەدرگرتنی میوان بێ لەگەڵی کرا.

(٥٣) خەتوە «خطوة»: هەنگاو. «لدنّی»: نیسبەتە بۆ «لدُن» بەمەعنا لا.

به «مافِیها»یەوە هەرچی هەیە عیلمی کورەی نۆ چەرخ
بە قەترێکی بزانە، دیدەکەم، لەو بەحری عەممانە(٥٤)

لەبەر نوقسانی تەشبیهم پەشیمانیشم و دەشلێم
کە رۆیی، بەدری کامیل، هاتەوە خورشیدی پەخشانە(٥٥)

بە ئاوابوونی نووری ون دەبێ خورشید و ئەم شەمسە
لە ئاوابوونیا نوور و ئیزائەی سەد دووچەندانە(٥٦)

☞

واتە: لەم سەرەوە کە رۆیی بۆ ئاسمان لە هەر هەنگاوێکیا زانستێکی تایبەتی لەلایەن خواوە وەرگرت. ئەگەر لە خەڵاتی ئەوسەریشی دەپرسی، پوختە و خۆلاسەی تێ گەیشتن و خواناسی لەگەڵ خۆی هێنایەوە.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «تەحسیلی عیلمێکی لەدوونی کرد» نووسراویشە: «تەحسیلی سەد عیلمی غەریبەی کرد».

(٥٤) نۆچەرخ: حەوت ئاسمان و عەرش و کورسی. قەترێکی: قەترەیێکی، دڵۆپێکی. بەحری عەممان: مەبەست لە کەنداوی عوممانە لە نێوان ئێران و عومماندا لە پێشدەمی کەنداوی عەرەبەوە. کینایەیە لە پێغەمەر درووودی خوای لێ بێ.

واتە: هەرچی زانستی ناو ئاسمان و عەرش و کورسی هەیە و هەرچی زانست لەبارەی خۆیشیانەوە هەیە، هەمووی لەچاو ئەو زانستەداکە پێغەمبەر بوویەتی وەك دڵۆپێك ئاو وایە لە چاو دەریای عوممان‌دا...

لەم بەیتەدا ئیستیعارەیەکی مەکنییە هەیە ئەوەتە زانستی پێغەمبەر شوبهێنراوە بە دەریای عوممان و مولائیمی پێ شوبهێنراوەکەیش وشەی «قەترێکی»یە.

(٥٥) واتە: هەرچەند لەبەر ناتەواوی تەشبیهەکەم پەشیمانم لەم جۆرە شوبهاندنە، بەڵام چونکە هیچی‌ترم بە خەیاڵدا نایەت ناچارم دەڵێم کەوا پێغەمبەر کە تەشریفی برد بۆ میعراج وەك مانگی چواردە وابوو، کە گەڕایەوە بووبوو بە رۆژی رووناك.

(٥٦) شەمس: رۆژ. ئیزائە [«إضائَة»]: روونکردنەوە. دووچەندان: دوو قات.

واتە: بەڵام ئەم جیاوازییەکی زۆریشی هەیە لەگەڵ رۆژ، چونکە رۆژ کە ئاوابوو رۆشنایی نامێنێ، کەچی ئەم پاش وەفاتیشی زیاتر لە سەردەمی ژیانی، تیشك دەداتەوە، چونکە ئایینەکەی لەوسا زیاتر بڵاو بووەتەوە.

ئــەوەندەی لێ دەزانــم بــەم نـەزانـی خـۆمـەوە «مـەحوی»
بــە چــاوی ســەر خــودابـینە، بـە چــاوی دڵ خــودازانـە(٥٧)

چ چاوێ؟ کوحلی «مـا زاغَ البـصَر» ســورمەی سـەوادی بـێ
مونەووەر بێ بە نووری روئیەتی بـێ چـوون و چـەندانـە(٥٨)

چ دڵ؟ قــەترێکــە، ئــەمما عـەرشی رەحـمانی تـیا دەرجـە
چ دڵ؟ نــوقتێکـە، ئـەمما مـەرکەزی پـەرگـاری ئـیمکانە(٥٩)

---

(٥٧) واتە: هەر ئەوەندەم پێ دەکرێ لەبابەتی میعراجەوە بڵێم لەو سەفەرەدا بە چاوی سەر خوای دی و بە چاوی دڵ ناسی.

(٥٨) کوحل: کلە. سەواد: رەشی. روئیەت: بینین.

واتە: بۆیە توانی بە چاوی سەر خودا ببینێ چونکە چاوی بە کلەی ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغىٰ﴾ رێژراوە و بە نووری دیتنی خوا رۆشن بووەتەوە.

مەعنای ئەم ئایەتە ئەوەیە چاوی لە دیتنی ئەو هەموو شتە سەرسامکەرانەی ناو ئاسمانەکان نەشێوا و رەشکە و پێشکەی نەکرد. گەلێك لەوانەی مەعنای قورئانیان لێداوەتەوە وتوویانە ئەم ئایەتە باسی پێغەمبەر دەکا لە شەوی میعراجدا.

(٥٩) قەترێك: قەترەیێك. دەرج: نووسراو. نوقتێك: نوقتەیێك. پەرگار: ئامێرێکی دوو لقە لە ئامێرەکانی ئەندازیاری، دائیرە و نیودائیرەی پێ دەکێشن و ئەندازەی خەتی راستی پێ دەزانن.

واتە: کام دڵە ئەو دڵەی کە پێغەمبەر خودای بە چاوی ئەو ناسیوە؟ ئەو دڵەیە کە هەرچەند خۆی بەنیسبەت ئەم گێتییەوە ئەوەندەی دڵۆپە ئاوێکە، بەڵام عەرشی خودای تـیایە، وەك لە حەدیسدا وتراوە: «قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ» واتە: دڵی موسوڵمان عەرشی خودایـە، بـەم مەعنا ئینسان تا موسوڵمانتر بێ باشتر خوا لەدڵیا جێگیر دەبێ. ئەو دڵەیە کە هەرچەند خۆی ئەوەندەی نوختەیەکە، بەڵام نوختەیەکی ئەوەندە گرنگە نووکی پەرگاری عالەمی مومکینات لەویادا جێگیر بووە. ئەمە ئیشارەتە بۆ حەدیسی قودسی: «لَوْلاكَ لَوْلاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلاكَ» کە خوا بە پێغەمبەری فەرمووە و واتە: ئەگەر تۆ نەبوویتایە ئەم گێتییەم دروست نەدەکرد.

دەشگونجێ وشەی «قەترێکە» بە «قوترێکە» بخوێنرێتەوە. قوتر لە زاراوەی ئەندازیاریدا خەتێکی راستە لە سەرێکی دائیرەوە دەست پێدەکا و بە مەرکەزی دائیرەکەدا تێدەپەڕێ و دەگاتە ئەوسەری دائیرەکە و موحیتی دائیرەکە دەکا بە دوو بەشی چوونیەکەوە.

مەعنای بەیتەکە لەسەر بناغەی شوبهاندن، بەم پێیەش، دێ.

فەقەت چاوی حەسوود و قەلبی مونکیر کوێر و بێدەرکە
لەم ئیدراکاتە، بەهرەی هەر عەزابی یەئس و حیرمانە[٦٠]

دەبێ چاو و دڵێکی پاك و بێغەش میسلی ئاوێنە
ببێ ئەو سوورەت و مەعنایە بنوێنێ «کما کانَ»[٦١]

خودا ئەم ئاینەی لائیق بە بووبەکر و عومەر دیوە
کە ئەووەڵ سانی و، سانی شەرەفیابە بە «لَو کانَ»[٦٢]

لە بەعدی ئەو دووە عوسمانی «ذی النّورین»ە «ذوالأنوار»
عەلی شاهی ویلایەت، بابی عیلم و شێری یەزدانە[٦٣]

---

(٦٠) واتە: دڵی پێغەمبەر ئەو دڵەیە کە باسمان کرد، بەڵام لەگەڵ ئینسانی کینەدار دەڵێی چی کە چاوی لە ئاستی ئەم راستیانە کوێرە. چی دەکەی لە ئینسانی گوێ ناڕایەڵ کە دڵی ئەوەندە تێ نەگەیشتووە، ئاگای لەم راستیانە نیە. ئەمانە لەبەر ئەم وەزعەیان هەر بەدبەختی و نائومێدیان بۆ دەمێنێتەوە و بە بەهرەی تێگەیشتنی راستی ناگەن.

(٦١) واتە: هەموو چاو و دڵێك لەوانە نین ئەم راستییە ببینن و لێی حاڵی ببن... چاو و دڵێکی وەك ئاوێنە پێویستە بۆ ئەمە. ئەو سوورەت و مەعنای پێغەمبەرە وەك خۆی چۆنە وا پیشانی بدا.

(٦٢) واتە: خوا دڵی وا وەك ئاوێنە بێ گەردی بە ئەبووبەکر و عومەر ڕەوا بینیوە کە یەکەمیان دووهەمی ئەو دووکەسە بوو لە شەوی کۆچکردنی پێغەمبەردا لە مەککەوە بۆ مەدینە، چوونە ئەشکەوتی سەور، کە ئەویان پێغەمبەر خۆی بوو. دووهەمیشیان ئەو کەسە بوو پێغەمبەر پێی فەرموو: «لَوْ كَانَ بَعْدي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَر» واتە: ئەگەر پێغەمبەرێکی تر پاش خۆم بوایە، عومەر دەبوو.

مەسەلەکەی ئەبووبەکر ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ﴾ واتە: دووهەمی دووکەس بوو لەکاتێکاکە لەناو ئەشکەوتەکەدا بوون. مەبەست لەم دووهەمە لێرەدا پێغەمبەرە، کەچی لە بەیتەکەدا مەبەست لێی ئەبووبەکر بوو. بۆ چاری ئەم ناکۆکییەی نێوان بەیتەکە و ئایەتەکە دەڵێین راستەکەی کەسیان نە یەکەمە و نە دووهەم و هەرکامیان بەش بەحاڵی ئەویان دووهەمە و ئەوی تریان یەکەم.

(٦٣) ویلایەت: لە «موالاة»ەوە هاتووە کە ئەوەتە ئەوسا لەناو عەرەبدا باو بووە کەسێك هۆزی

بـــەسەریانا، بـــەسەر بـاقی سـەحابە و ئـال و یـارانـا
بـــبارێنـێ خـودا هـەر ئـان و وەقت و سـاعە «رِضْـوانَـه»(٦٤)

بە نووری عەکسی پێغـەمبەر ئـەوەندە مـونعەکـیس بـووبوون
غـــەریبی تــازە هـــاتوو دەیــوت: ئــەم پـێغـەمبەرستانە(٦٥)

خـــودا هـەر مـوعجیزەی لائـیق بـە هـەر پـێغـەمبەرێ دیـوە
هەموو ئەو مـوعجیزاتـەی داوە بـەم سـەرداری هـەموانـە(٦٦)

نەبووبێ چووەتە پاڵ هۆزێك و هەموو ئەو مافانەی دەسگیر بووە کە ئـەندامـانی ئـەو هـۆزە بوویانە وەکوو لەسەرکردنەوە و لەسەر هاتنەدەنگ و هەموو ئەو ئەرکانەشی کەوتووەتە ئەستۆ کە لە ئەستۆی ئەندامانی هۆزەکەدا بوون. باب: دەرگا.

بۆیە بە عوسمانی کوڕی عەففان وتـراوە «ذی النّـورین» چـونکە دوو کـچی پـێغـەمبەری مارەکردووە. بۆیە بە عەلی کوڕی ئەبووتالیبیش وتراوە «شاهی ویلایەت» چونکە پـێغـەمبەر لەبارەیەوە فەرموویەتی: «مَنْ كُنْتُ مَوْلاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلاهُ» واتە: ئەوەی من دۆسـتی بـم، عـەلیش دۆستیەتی. بۆیەش پێی وتراوە «بابی عیلم» چونکە پێغەمبەر فەرموویەتی: «أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَ عَلِيٌّ بابُها» واتە: من شاری زانستم و عەلی دەرگاکەیەتی. بۆیەش بە «شێری یەزدان» ناوی براوە چونکە لە غەزادا بە «أسد اللّه» ناوبانگی دەرکردووە.

ئەم بەیتە لە دەسنووسەکەی مەحوی خۆیدا نیە، بەڵام لە دەسنووسەکەی شێخ عومەری کوڕیدا هەیە.

(٦٤) ئان: کات. ساعە: سەعات. «رضوانه»: ڕەزامەندی خۆی.

(٦٥) مونعەکیس: وێنە وەرگرتوو.

واتە: ئەم خەلیفە و ئەسحابانەی پێغەمبەر ئەوەندەیان لە نوور و بەرەکەتی ئەو وەرگرتبوو، هـەر نـاشارەزایـەك ڕووی بکـردایـەتە مـەدینە لە وەزعـیان سـەرسام دەبـوو و مـەدینەی بـە پێغەمبەرستان دەزانی.

(٦٦) واتە: پێغەمبەری ئیسلام هەموو ئەو موعجیزانەی بووە کـە هـەرکام لە پـێغـەمبەرەکـان بوویانە. ئەم موعجیزانە لە بەیتەکانی پاشەوەدا باس دەکرێن.

یەدی بەیزا چیە، هەر تاقە ئەنگوشتێکی چەند ئیعجا-
-زی لێ زاهیر بووە، هەر یەك وەکوو ماهێ کە تابانە(٦٧)

ئیشارەی یەك سەرئەنگوشتی، مەهی لەو دوورەوە شەق کرد
هەر ئەو ئەنگوشتە بوو دەتوت فوارەی ئاوی حەیوانە(٦٨)

---

(٦٧) یەدی بەیزا [«ید بیضاء»]: دەستی سپی. موعجیزەیەکی حەزرەتی مووسایە، ئەوەتە دەستی دەکرد بە باخەڵیدا و دەردیدەهێنا وەك چرا دەگرا. لە قورئانیشدا بە ئایەتی: ﴿وَ نَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ﴾ وە چەند ئایەتێکی تر ئیشارەتی بۆکراوە. ئایەتەکە واتە: کە دەستی لە باخەڵی دەرهێنا، هەرکەس بۆی بڕوانییایە وا دەهاتە پێش چاوی کە سپی بێ. ئەنگوشت: پەنجە. تابان: تیشکدار.

واتە: موعجیزەی دەستی سپی کە موعجیزەی حەزرەتی مووسا بووە، لەچاو موعجیزەکانی پێغەمبەردا ئەهمیەتێکی ئەوتۆی نیە، چونکە هەرکام لە پەنجەکانی ئەم چەند موعجیزەی وەك موعجیزەی دەستی سپی مووسای لێ دیاری داوە، مەبەستی لەوەیە هەر پەنجەیەکی پێغەمبەر بگری چەند ئەوەندەی دەستی مووسا موعجیزەی لێ وەشاوەتەوە. هەرکامیان وەك مانگی تابان لە دنیادا دیاری بووە.

دەتوانرێ رستەی «وەکوو ماهێ کە تابانە» بەمجۆرەیش بخوێنرێتەوە: «وەکوو ماهێکە تابانە».

(٦٨) ئاوی حەیوان: ئاوی حەیات. لە ئەفسانەی کۆندا هەیە کەواکانی ئاوێکە لە تاریکاییەکدا هەرکەس لێی بخواتەوە هەرگیز نامرێ.

واتە: بە ئیشارەتێکی سەرپەنجەی مانگی لەت کرد. هەر ئەو سەر پەنجەیەش بوو کە مانگی پێ لەت کرد، جارێکیان ئاوێکی پاك و پیرۆزی وەك ئاوی حەیاتی لێهات.

بە نیسبەت موعجیزەی یەکەمەوە لە کتێبەکانی سیرەتدا هەیە کەوا جارێکیان پێغەمبەر درووی خوای لێ بێ بۆ بەرپەرچ دانەوەی کافرەکان بە پەنجە ئیشارەتی بۆ مانگ کردووە و کردوویە بە دوو لەتەوە. تەنانەت هەندێ لە زانایانی ئایین دەڵێن ئایەتی: ﴿اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ﴾یش کە واتە قیامەت نزیك بووەتەوە و مانگ لەت بوو، ئیشارەتە بەم رووداوە. بەنیسبەت موعجیزەی دووهەمیشەوە هەروا لە کتێبەکانی سیرەتدا هەیە کەوا جارێکیان لە غەزایەکدا ئەسحابەکان تەنها کاسەیەك ئاویان لا بوو، دیارە بەشی هەموویانی نەدەکرد، پێغەمبەر پەنجەی

☜

سـەری کـرد ئـاو ئـەوەندە، لەشکـرێکـی سێـسـەدی دا ئـاو
لەگـەڵ ئـاوی وزوو، بـەخوا ئـەو ئـاوە ئـابڕوومـانە(٦٩)

هـەر ئـەو ئـاوە بـووە تـۆفـانی داغسـتانی کـوفر و شـیرك
هـەر ئـەو ئـاوە تـەراوەتبـەخشی بـاغستانی ئـیمانە(٧٠)

شەوی هیجرەت کـە ئـەعدا زۆری هـێنـا، مشـتەخاکـێ بـوو
پـیا چـەندن، دەبـەنگ و کـوێر و کـەڕمـان ئـەو لەعـینانە(٧١)

☞

خستە ناو کاسە ئاوەکە، ئاو لەنێوان پەنجەکانیەوە هەڵقوڵی بەجۆرێ کە لەشکرێکی سێسەد کەسی ئاویان لێ خواردەوە و دەستنوێژیان پێ گرت، وەك لە سێ بەیتی داهاتوودا باسی لێ دەکا...

شەق (ن): لەت.

(٦٩) وزوو [«وضو»]: دەستنوێژ.

(٧٠) داغستان: وڵاتی رەقەن و شاخاوی. ناوی یەکێ لە وڵاتەکانی قەفقازیشە. تەراوەتبەخش: ئەوەی تەڕی و شینی بکاتەوە بە گیانی درەختدا. باغستان: وڵاتی باخاوی.

وا بـەخەیاڵا دێ ئـەم هـێنـانی نـاوی «داغسـتان»ە لەگـەڵ وشـەی «کـوفر» و «شـیرك»دا پەیوەندییێکی بە داگیرکردنی داغستانەوە ببێ لەلایەن سوپای رووسیای قەیسەرییەوە.

ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

هەر ئەو ئاوە بیناغەی مەحکەمی کوفری بە ئاودا دا
هەر ئەو ئاوە تەراوەتبەخشی بـاغی دیـن و ئـیمانە

(٧١) ئەعدا: «اعداء»، جەمعی «عدو»ە بەمەعنا دوژمن. لەعین: مەلعوون، لە رەحمەتی خوا دوور.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پێکەوە دێ.

ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

وەکوو ئەو مشتە خاکە و ئەو هەموو «أعدی عدو»ی دینە
کە تێی گرتن، دەبەنگ و کوێر و کەڕ مـان ئـەو لەعـینانە

لەناو ئەو گـورگ و ورچ و سـەگ گـەلە دەرچـوو «بِـإِذْنِ اللّـه»
بـــە یـــاری غـــارەوە، یـــاری لە بـــاری، ڕێ لەبـــەریانە[٧٢]

وەکوو خورشید و مـەهـ پـێی سـەیریان لێ هـەڵبـڕی تـا غـار
لە غارا سـەیری کـرد ئـەعدا کـە وەك سـێبـەر لە دوویـانە[٧٣]

بـە یـەك دوو عـەنکەبووت و کـۆتـری بـێفـام و بـەستەزمان
شوعوور و فەهمی گـۆڕی لەو سـەگ و ئـیبلیس و دێوانـە[٧٤]

---

(٧٢) یاری غار: مەبەست لە حەزرەتی ئەبوبەکرە. یاری: یارمەتی. باری: خوا.
واتە: ئەو شەوە کە لە مەککەوە کۆچی کرد بۆ مەدینە و لەگەڵ حەزرەتی ئەبووبەکردا بەرەو ئەشکەوتی «سەور» کەوتەڕێ، کافرەکان پێیان زانین، ئەویش لەوە زیاتری لەگەڵ نەکردن کە مشتێ خۆڵی کرد بە ڕوویاندا و، بەو مشتە خۆڵە کوێر وکەڕ و دەبەنگی کردن و ئەمانیش ڕێیان بۆ چۆڵ بوو توانییان لە چنگی ئەوکافرە وەك سەگ وگورگانە دەرباز بین و بە یارمەتی خوا ڕێ بگرنەبەر.
نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:
بە یاری غارەوە پێی نایە ئەو چۆڵ و بیابانە
لە نێوان «یاری» و «یاری»دا جیناسی تەواو و، لە نێوان ئەوان و «باری»دا جیناسی ناتەواو هەیە.
(٧٣)سەیری «ی یەکەم»: ڕۆیشتن.
مەعنای ئەم بەیتەیش لەگەڵ بەیتی پاشەوەیدا دێ.
نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوە:
لە غارا تێگەیین ئەو جەمعە مەلعوونە لە دوویانە
(٧٤)عەنکەبووت: جاڵجاڵۆکە. ئیبلیس: شەیتان.
واتە: پێغەمبەر و ئەبووبەکر وەك مانگ و ڕۆژ سەرکەوتن بۆ ئەشکەوتی «سەور». کافرەکان پێیان زانیبوون، وەك سێبەر دوایان کەوتن بیانگرنەوە. خوایش چەند جاڵجاڵۆکە و کۆترێکی نارد، جاڵجاڵۆکەکان دەرگای ئەشکەوتەکەیان تەنی و کۆترەکەیش هێلانەی تیا کرد. کە کافرەکان دییان دەرگای ئەشکەوتەکە تەنراوە و کۆتریش هێلانەی تیا کردووە، وتیان دیارە کەسی تیا نیە. بەوجۆرە ئەوان سەریان لێ شێوا وگەڕانەوە و ئەمانیش ڕزگار بوون.

بەهەشتی داخڵی «یەسریب» دەبێ، «طوبی» لەبۆ ئەنسار
بە کوففارانی مەککە تا ئەبەد «یا وَیْلَنا» مانە(٧٥)

ئەگەر ئەم هیجرەتە نەبوایە، دین ئەم شەوکەتەی کەی بوو
کە هەرکەس تێبگا بەم دینە نەسخی جوملە ئەدیانە(٧٦)

بە هیجرەت، غیرەتی دینی موهاجیر، خدمەتی ئەنسار
لە قووە هاتە فیعل و بوو لە عالەمدا بە دەستانە(٧٧)

☞

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «لەو سەگ و ئیبلیس و دێوانە»، «لەو هەموو ئیبلیسی دەورانە»یش نووسراوە.

(٧٥) یەسریب [«یثرب»]: ناوی شاری مەدینە بووە پێش ئیسلام. ئەنسار [«انصار»]: موسوڵمانانی مەدینە کە یارمەتی پێغەمبەر و ئەسحابە کۆچکردووەکانی مەککەیان دا.

واتە: بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (د.خ) ئەوەی بەهەشتی نەبێ ناچێتە مەدینە و کافر ئەگەر تێیشی بچێ تیا نامێنێتەوە. کەواتە ئەسحابە کۆچکردووەکان هەموو بەهەشتین. خۆزگەیش بەو مەدینەیی‌یانە کە یارمەتی پێغەمبەریان دا و بانگیان کرد بۆلای خۆیان. کافرە مەککەیییەکانیش هەر هاواریان بۆ دەمێنێتەوە و دەبێ هەر بڵێن هەی قوڕ بەسەر خۆمان!.

وشەی «طوبیٰ» ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿اَلَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبیٰ لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ﴾ واتە: ئەوانەی باوەڕیان بە خوا بووە و کاری چاکیان کردووە، خۆزگەیان پێ دەخوازرێ و ئەنجامێکی باشیان دەبێ. رستەی «یا ویلَنا»یش ئیشارەتە بۆ ئایەتی: ﴿یٰا وَیْلَنٰا إِنّٰا کُنّٰا ظٰالِمِینَ﴾ واتە: قوڕمان بەسەر چاکمان نەکرد بە خۆمان. یاخود ئیشارەتە بۆ یەکێکی تر لە ئایەتەکانی لەم چەشنە.

(٧٦) نەسخ: هەڵوەشاندنەوە. جوملە: هەموو.

واتە: ئەگەر پێغەمبەر هەر لە مەککە بمابایەتەوە و کۆچی نەکردایە بۆ مەدینە، ئایینی ئیسلام پایەی ئەوەندە بەرز نەدەبووەوە بگاتە رادەیەك هەمووکەس تێبگا بۆ ئەوە هاتووە هەموو ئایینێکی پێ هەڵوەشێتەوە.

(٧٧) قووە: «قوّە»، ئەوەی نەهاتبێتە دی، بەڵام بگونجێ بێتە دی. فیعل، «فعل»: ئەوەی هاتبێتە دی و بووبێ بە راست. دەستانە: داستان، راز و داستان و ئەفسانە.

☜

لە فەیزی هیجرەتە ئەسحابی «بەدر» ئەمشەو هیلالی بوون
سبەی هەریەك بووە بەدرێكی كامیل ئەو هیلالانە(٧٨)

چ هیجرەت؟ شەهدی وەسڵ، ئارامی جانە بۆ هەواخواهان
چ هیجرەت؟ بۆ عەدوو تەعزیبی رۆح و زەهری هیجرانە(٧٩)

☞

واتە: لەسایەی كۆچكردنەوە بوو، غیرەتی ئەسحابە كۆچكردووەكانی مەككە و خزمەتی ئەسحابە گفتی یارمەتیدەرەكانی مەدینە دەركەوت و لە توانای هاتنەدییەوە بوو بە راست و هاتە دی و لە عالەمدا بوو بە راز و قسەی سەر زاری خەڵكی.

(٧٨) بەدر: مانگی چواردە. دێیێكە لە باشووری رۆژاوای مەدینەوە شەڕێكی قورسی لە نێوان هاوڕێكانی پێغەمبەر و بتپەرستەكانی مەككەدا تیا روودا، شەڕەكە بە سەركەوتنی موسوڵمانەكان دوایی هات و دەسەڵاتی پێغەمبەری پێ جێگیر بوو. ئەسحابی بەدر: ئەو هاوڕێیانەی پێغەمبەر كە لەم شەڕەدا بەشدار بوون. ئەمانە پلەیەكی بەرزیان لە ئیسلامدا هەیە. هیلالی: وەك مانگی یەكشەوە.

واتە: ئەسحابەی پێغەمبەر كە وەك مانگی چواردە تەواو و رووناكە. یا ئەو ئەسحابانە كە پاشان غەزای بەدریان كرد، لە شەوی كۆچكردندا وەك مانگی یەكشەوە لاواز و بێهێز بوون. كەچی لەسایەی كوچكردنەوە، سبەینێ كە گەیشتنە مەدینە، یا پاش غەزای بەدر، ئەوەندە بەهێز بوون هەریەكێ بوون بە مانگێكی چواردە.

دەگونجێ «هیلالی» بە «هیلالێ»یش بخوێنرێتەوە و بەوجۆرەیش مەعنای بەیتەكە دێ.

لە وشەی «بەدر»دا لەتافەت و، لە نێوان «بەدر» و «هیلال»دا تەناسوب هەیە.

ئەم بەیتەیش لە دەسنووسەكەی مەحوی خۆیدا نیە.

(٧٩) شەهد: شیلەی هەنگوێن. هەواخواه: لایەنگر. هیجران: دووری.

مەبەست لەوە كە ئەم كۆچكردنەی پێغەمبەر (د.خ) مایەی عەزابی رۆح و دەردی دوورییە بۆ دوژمنان، ئەوەتەكەوا پێغەمبەر و یارانی پاش كۆچكردنیان لە ژێر دەسەڵاتی دوژمنا نەمان و بوون بە مایەی دڵ نارەحەتی بۆ كافرەكانی مەككە.

جانە (ن): جانا، بەڵام مەعنا نادا بەدەستەوە.

هـەواخـــواهـــی «عَــلَيْهِ الرَّحــــمَة وَالرِّضـــوان»یـــان بـــۆ مـــا
ئـــــەعادیشی «عَــلَيه اللَّــعْنَة»یــە بـــەشیان و بــەسیانە(٨٠)

کــەسێ ئـــایەی «عَـفا اللّٰـه عـنْكَ» مـەحزی دڵـنـەوایـی بـێ
«مَــعاذَ اللّٰـه» دڵی ئـەو رەنـجەکـردن عـەینی خـوسرانـە(٨١)

کەسێ بێنـێتـە نـوتق ئـاسك، بـەعیر و سـووسەمار و گـورگ
بە تەسدیقی مـوقیرِ بـن یـەك بـە یـەك ئـەم بـێزوبـانانە(٨٢)

(٨٠) ئەعادی: جەمعی «اعداء»ی جەمعی «عَدو»وە. مەبەست لەم دوو جار جەمعکردنەوەیە گەیاندنی مەعنای توندی دوژمنایەتییەکەیە.

واتە: لایەنگرانی پێغەمبەر رەحمەت و رەزامەندی خوایان بۆ ما. دوژمنەکانیشی لەعنەتی خوا بوو بە بەشیان و بەسیشیانە و شایانی لەوە پتر نین.

(٨١) مەحز [«محض»]: رووت، تەنها بۆ. رەنجەکردن: ئازاردان. خوسران: زەرەرکردن.

لە غەزای خەندەقدا هەندێ لە دووڕووە بە دیمەن موسوڵمان و بە دڵ کافرەکان هاتنە لای پێغەمبەر و پێیان وت: ناتوانین بێین بۆ غەزا و داوایان لێ کرد ڕێگایان بدا بەشدار نەبن، ئەویش ڕێگای دان. تا خوا ئایەتی نارد بۆ پێغەمبەرکەوا: ﴿عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ تَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ﴾واتە: خوا لێت خۆش بێ، بۆچی ڕێگات دان؟ دەبوو ڕێگات نەدانایە تا درکەوتایە کامیان بەڕاستی ئیشی هەیە و ناتوانێ بێت بۆ غەزا وکامیان درۆ دەکا، چونکە ئەگەر ڕێگاشت نەدانایە هەر نەدەهاتن و دەتزانی درۆزنن.

جا مەحویش ئیشارەت بۆ ئەم ڕووداوە دەکا و دەڵێ: پێغەمبەرێك خـوا لە شـوێنـی وادا بەمجۆرە دڵی بداتەوە، پەنابەخوا هەرکەس دڵی ئازار بدا لە زیان بەولاوە هیچی نایەتە ڕێ.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

ئەوی ئینکاری جاهی ئەو بکا بووجەهل و شەیتانە

(٨٢)نوتق: قسەکردن. بەعیر: حوشتر. موقیرِ «مُقِرّ»: ئەوەی دان بە شتێکدا بنێ.

وەڵامی ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی لە بەیتی پاشەوەتردایە.

بــە ئــەمری یـا ئـیشارەی بـەس درەخـتی ریشـە دابـەستوو
لە رەگ دەربــێت و بــێتــە خـدمەتی رەقسـانە رەقسانە(٨٣)

بە تەکـزیبی کـەسی وا، نـاکـەسێ جـورئەت بکـا «لا شكّ»...
ســەگــی هـارە، بـەرازە، مـولحیدە، بـووجەهلە، شـەیتانە(٨٤)

ســەبیر «اهْــبِط» ئـیفادەی بـوو، حـیرا «اِیتِ اِلَـیَّ»ی عـەرز
نــەوەك ئــەو وەحشـیانە پـڕ دەنـە ئـەو رۆحـی ئـینسانە(٨٥)

لە دەســتیدا کــە بــەردە وردە دەســتی کــردە تــەسبیحات
چووە سێ دەستی‌کەو هەر جۆشی بوو «سُبْحانَ سُبحانَ»(٨٦)

---

(٨٣) رەقسانە رەقسانە: بە سەماکردنەوە.

نیوەی یەکەمی ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

لەسەر ئەمرو ئیرادەی بەس درەختی ریشە رۆ بردووم

(٨٤) بووجەهل: عەمری کوڕی هیشامی سەرکردەی بنەماڵەی بەنی مەخزووم کە یەکێکە لە بنەماڵەکانی قورەیش. لە دوژمنە سەرسەختەکانی پێغەمبەر و ئایینی ئیسلام بوو، ساڵی ٦٢٣ی ز، لە شەڕی بەدردا کوژرا. بووە بە کینایە لە کەسێ کە لە رادەبەدەر دوژمنی موسوڵمانەتی بێ.

ئەم بەیتە وەڵامی دوو بەیتەکەی پێشەوەی بوو.

(٨٥) سەبیر [«ثَبیر»]: شاخی موزدەلیفە لە نزیکی مەککە. حیرا: ئەو ئەشکەوتەی پێغەمبەر خەڵوەی تیا دەگرت و یەکەمجار وەحی تیا بۆ هات.

واتە: کاتێك کە پێغەمبەر لە تاو دەس‌درێژی کافرەکان مەککەی بەجێ‌هێشت، شاخی «سەبیر» بانگی لێ‌دەکرد: داپەڕە نەوەك کافرەکان بەسەر منەوە بتکوژن. ئەشکەوتی حیرایش هاواری لێ‌دەکرد: وەرە لام خۆت لە مندا بشارەوە نەوەك ئەو دڕوندانە دەست‌درێژیت بکەنە سەر.

(٨٦) تەسبیحات: «سُبحانَ اللّه» کردن.

جارێکیان پێغەمبەر مشتێ وردە بەردی کردە ناو دەستی. ئەو وردە بەردانە لە دەستیا کەوتنە «سبحان اللّه» کردن. پاشان بە سەرەکردنیە مشتی ئەبووبەکر و عومەر و عوسمانیش، لە مشتی ئەوانیشدا هەروا «سبحان اللّه»یان دەکرد... ئەم بەیتەی «مەحوی» باسی ئەو موعجیزەیە دەکا.

لە رۆژی ئــەربەعادا بــوو کــە ســاتێ حــەپسی رۆژی کــرد
لە ســـەهبادا تــولووعی پــێدەکــا دووبــارە لەو شــانە(٨٧)

چتیرێ بوو و مەنێ جۆ رۆژی خەندەق قووتی دەه سەد کەس
بــە تــەکــمیلی، بــە رووخــۆشــی عــەتا فــەرموو کــەریمانە(٨٨)

---

(٨٧) ئەربەعا «اربعاء»: چوارشەممە. سەهبا، [«صهباء»]: شوێنێکە لە نزیکی خەیبەرەوە.
ئەم بەیتەیش باسی دوو موعجیزەی‌تری پێغەمبەر (د.خ) دەکا. یەکەمیان ئەوە کە لە میعراج گەڕایەوە و باسی بۆ کافرەکان کرد، باوەڕیان پێ نەکرد و وتیان ئەگەر راست دەکەی چووی بۆ ئاسمان، لەکوێ تووشی کاروانەکەی ئێمە بووی کە چووە بۆ قودس؟ ناو و نیشانیمان بۆ هەڵدە... ئەویش فەرمووی لە فلانە شوێن تووشی بووم و رۆژی چوارشەممەیش دەگەڕێتەوە. رۆژی چوارشەممە تا نزیکی خۆراوا چاوەڕوانی کاروانەکە بوون بگەڕێتەوە، دیار نەبوو. پێغەمبەر لە دواکەوتنی دڵگران بوو و لە خوا پاڕایەوە کەوا ئاوابوونی خۆر دوابخا تا کاروانەکە دەگاتە بەرەوە. خوایش دوعاکەی گیراکرد و ئاوابوونی رۆژی بۆ ماوەی سەعاتێك دواخست تا کاروانەکە پێش شێوان گەیشتە بەرەوە...
دووهەمیشیان ئەوەیە جارێکیان لە سەهبادا پێغەمبەر سەری لەسەر رانی حەزرەتی عەلی دانابوو و خەوی لێ کەوتبوو. کە خەبەری بووەوە خۆر ئاوا بوو بوو. لە عەلی پرسی ئاخۆ نوێژی عەسری کردووە یا نە؟ ئەویش وتی نەمکردووە. پێغەمبەر لە خوا پاڕایەوە وتی: عەلی بەهۆی منەوە نوێژەکەی دواکەوتووە، بەڵکوو رۆژ بگەڕێتە دواوە تا نوێژەکەی بکات. کوتووپڕ لەو شوێنەدا خۆر هەڵاتەوە و عەلی نوێژەکەی کرد.
(٨٨)چتیر: بزنی یەك ساڵەی پێ لە دوو. خەندەق: شەڕێ بووە قورەیشییەکان و هاوکارەکانیان گەمارۆی مەدینەیان تیادا. پێغەمبەریش بەپێی راوێژی سەلمانی فارسی فەرمانی دا خەندەکێ بە دەوری شارەکەدا هەڵبکەنن کافرەکان نەتوانن لێی بپەڕنەوە. وایش بوو، کافرەکان ناچاربوون بێ ئەنجام بگەڕێنەوە. تەنها چەند کەسێکیان ویستیان لە خەندەکەکە بکەنە ئەوبەر، ئەوانەیش زوربەیان کوژران. ئەم شەڕە لە ساڵی پێنجەمی کۆچی «٦٢٧ی .ز»دا رووی دا. تەکمیل: تەواو.
واتە: لە غەزای خەندەقدا ئەسحابەکان هەزار کەس بوون، لە چتیرێك و مەنێ جۆ بەولاوە هیچیان نەبوو. کەچی پێغەمبەر لەو چتیر و مەنە جۆیە نانی هەموو ئەو ئەسحابانەی دا و تێری کردن.

لە هــەر رێــەك دەڕۆیـی، بـۆ سـەلام و سـوجدە بـەر بـردن
چ جـۆشـێ بـوو دەكـەوتە دار و بـەردی ئـەو مـەكـانانە!(٨٩)

بە هـەوری تـێ‌مـەگـەن، ئـیللا مـەلائیك شـەهپەڕی خـۆیـان
هــەموو دەم یــەك دەدا بــۆ ســایەبانی ئـەو سـولەیمانە(٩٠)

دوعــا فــەرموونی بــۆ عــاهات و دەردی بـێ دەوا سـەیرە
لە دڵیــــایە كــە ئــاساری ئـیجابەی مــەرهەمی جــانە(٩١)

لە دەستنووسێكی مەحوی خۆیدا لە بەرابەری «چـتیرێ بـوو و»وەوە نـووسراویشـە: «لە گێسكێك و».

(٨٩) واتە: چ جۆشێ بوو دەكەوتە دار و بەردی هەر جێگایەك پێغەمبەری پیادا بڕۆیشتایە، هەموو راست دەبوونەوە سەلامی لێ‌بكەن و سوجدەی بۆ بەرن.

ئەم موعجیزەیە، وەك لە كتێبەكانی سیرەتدا نووسراوە، لە سەرەتای پێغەمبەریەتیدا بووە.

(٩٠) شەهپەڕ: شاپەڕ، شاباڵ، پەڕە گەورەكانی پەلەوەر. سایەبانی: سێبەر بەسەردا كردن.

پێغەمبەر (د.خ) پێش ئەوەی ببێ بە پێغەمبەر یەك دوو جار لەجیاتی خەدیجەی خێزانی بۆ بازرگانی چووە بۆ شام. هاوڕێكانی گێڕاویانەتەوە كە لەڕێدا پارچە هەورێك سێبەری بەسەر سەریەوە دەكرد تا خۆر نەدا بەسەریا. جا مەحوی لەم بەیتەدا باسی ئەو رووداوە دەكا كە لە دیندا پێی دەوترێ «ارهاص» واتە نیشانەی پێغەمبەرێتی بەر لە بوون بە پێـغـەمبەر. مـەحوی دەڵێ: ئەو پەڵە هەورەی سێبەری بەسەر سەری پێغەمبەرەوە دەكرد، بە هەوری تێ‌مەگـەن، فریشتە بووە هاتووە لە شێوەی هەوردا چەتری بەسەر سەری ئـەو حـەزرەتی سـولەیمانەوە دروست كردووە.

(٩١) عاهات: جەمعی «عاهە»یە بەمەعنا دەردی وا ببێ بە مـایەی سـووكی بـۆ ئـەوكەسەی تووشی بووە، وەك گولی و كەچەڵی و شتی وا. ئیجابە: قوبوولكردنی دوعا. مەرهەم: مەڵهەم.

واتە: دوعاكردنی پێغەمبەر (د.خ) بۆ دەردەدارە بێ‌دەرمانەكان شتێكـی سـەیرە، چـونكە گەلێ دەردی قورس بە دوعای ئەو چاك بووەتەوە و ئەم دوعـایانەی بـە دڵ كـردووە، بـۆیـە نیشانەی قوبووڵ بوونیان ئەوەندە دیارییە، بووە بە مەڵهەمی گیان.

چـــیە ئـــیبرا، وەرە ســـەر مـوعجیزەی ئـیحیا بـە حـەددێکـە
لە ئــــەنفاسی «نَــفَخْتُ فـیهِ مِــنْ روحـــي» نــومایانە(٩٢)

ئەوەندە چـاوی پـڕ بـێ نـووری پـڕ نـوور و مـونەووەر کـرد
کــە نـەرگس چـاوەچاوی نـووریە لەو نـووری چـاوانـە(٩٣)

خەبەردانـی لە مـوستەقبەل قسـەی چـی لێ بکـەم تـا حـەشر
هــەموو بــەر تـیبقی فـەرموودەی ئـەوە ئـەم واقـیعاتانە(٩٤)

---

(٩٢) ئیبرا: «ابراء»، چاك کردنەوە. ئیحیا: زیندووکردنەوە. حەد: رادە. ئەنفاس: هەناسە. نومایان: ئاشکرا.

واتە: چاككردنەوەی دەردەدار قیمەتی چیە کە موعجیزەی حـەزرەتی عـیسا بـووە. وەرە سەیری زیندووکردنەوەی مردوو بکە، کە لەسەر دەستی پێغـەمبەردا رووی داوە، نـیشانەی دروستکردنی ئینسانی پێوەیە کە ئایەتی: ﴿وَ نَفَخْتُ فِیهِ مِنْ رُوحِي﴾ دەیگەیێنێ، واتە: لە گیانی خۆمم کرد بە بەردا.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەوەکە جارێکیان ژنە جوولەکەیەك ویستبووی پێغەمبەر دەرمانخوارد بکا، زەهری بۆ کردبوو بە گۆشتەوە، کەچی گۆشتەکە خۆی بە کوڵاوی هاتبووە دەنگ و بـە پێغەمبەری وتبوو نەکەی بمخۆی، زەهرم پێوە کراوە...

(٩٣) واتە: ئەوەندە چاوی پڕ لە نابینایی روونکردەوە، نەرگسیش بە بێ گیانی خۆی چاوەچاویەتی بەڵکوو لە نووری حەزرەتی پێغەمبەرەوە چاوی بینا ببێ. ئەم بەیتەیش باسی یەکێکـی ترە لە موعجیزەکانی پێغەمبەر کە چاك کردنەوەی چاوی کوێرە.

(٩٤) موستەقبەل: دوارۆژ. تیبق «طِبق»: دەق. واقیعات: رووداو.

واتە: پێغەمبەر باسی رووداوانـی گـەلێ شـتی کـردووە کـە لەوەوپـاش روودەدەن تـا رۆژی قیامەت و، ئەو رووداوانە هەموو بەوجۆرە کە ئەو باسی کردوون هاتوونەتە دی. ئەو شتانەیش وەك شەهیدبوونی حەزرەتی عـومەر و عـوسمان و ئـاشتکردنەوەی مـوسوڵمـانان لەسـەر دەستی حەزرەتی حەسەندا و مردنی «امّ ملحان» لە غەزای رۆمدا و رووداني ئاژاوە لە نێوان موسوڵمانانداو ئەو کارەساتانەی پێش رۆژی قیامەت روودەدەن وەك بەدرێژی لە کتێبەکانی سیرەتدا باسیان لێ کراوە.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا لە بەرابەری «هـەموو بـەرتیبقی»یـەوە نـووسراویشـە: «ئەبینی تیبقی».

بەیانی شەش حەو ئیعجازی لە جوملەی سەد هەزار ئیعجاز
ئەوی دەیکا پەشیمانە، ئەوی نەیکا پەشیمانە(٩٥)

ئەگەر بێ موعجیزاتی سەدیەکێکی بێنمە تەحریر
دەبێ هەر تاقە بەیتێکم ببێتە سەد کوتوبخانە(٩٦)

چ قابیل من بە سەد بەیتێکی کوردی، سەد هەزار ئەسرار
بدەم شەرح و بەیانی کەم لەگەڵ ئەم عەقڵی نوقسانە!(٩٧)

کە هەر سیرڕێکی عەقڵی کول تیا کول مایەوە «بِالکُل»
کە هەر سیرڕێکی سەد عاریف تیا مەدهۆش و حەیرانە(٩٨)

---

(٩٥) حەو: حەوت.

واتە: لەناو سەد هەزار موعجیزەدا ئەگەر ئینسان باسی شەش حەوتێکیان بکا پەشیمان دەبێتەوە لەبەر کەمی. ئەگەر باسیشی نەکا هەر پەشیمان دەبێتەوە چونکە نابێ هەمووی بخرێتە پشت گوێ.

(٩٦) تەحریر: نووسینەوە.

واتە: ئەگەر بمەوێ سەدیەکێکی موعجیزەکانی باس بکەم، دەبێ لەجیاتی هەر بەیتێکی ئێستام ئەوەندە بنووسم سەد کتێبخانە پڕ بکا.

(٩٧) مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە دوو بەیتی پاشەوەیەوە.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەستنووسێکی «مەحوی» خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

بە «ایضاح» و بەیانی پەی بەرم بەم عەقڵی نوقسانە

(٩٨) عەقڵی کول: «العقل الکلّ» یا «العقلُ الفعال العاشر» لە ئیستیلاحی فەلسەفییەکاندا، دەهەمی ئەو دە عەقڵە بێ ماددەیەیە کە کاروباری گێتی بەڕێوە دەبەن، عەقڵی هەموان. عاریف: خواناس.

لە نێوان هەردوو وشەی «کول»دا جیناسی تەواو و لە نێوان ئەوان و «بِالکُل»دا جۆرە جیناسێکی ناقیس هەیە.

فەقەت نابێ کە دەرکی کول نەبوو یەکبارە تەرکی کول
بە باغێکە لە کن بولبول گوڵێ لەو باغ و بوستانە (٩٩)

لە «هَمزیّة» و لە «بُرْدَه»م چونکە کەم دی ئیستیفادەی کورد
منیش ئەم کوردیەم دانا لە ریزی ئەو قەسیدانە (١٠٠)

---

(٩٩) یەکبارە: بەیەکجاری.

واتە: من بەم عەقڵی ناتەواوەمەوە چۆن دەتوانم بە سەد شیعرێکی کوردی سەد هەزار شتی نهێنی روون بکەمەوە کە هەر کامیان بگری «عەقڵی گشتی» بە تەواوی تیا کول بووە و سەد پیاوی زانا و تێگەیشتوو سەرسام بوون تیایا. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نابێ مادەم هەموو شتێکم بۆ باس ناکرێ تەواو بێدەنگ ببم و هیچ نەڵێم، چونکە وەك دەڵێن: «ما لا یدرك کله لا یترك کله» واتە: ئەوەی هەمووی دەسگیر نەکرێ، لە هەموویشی دەست هەڵناگیرێ، لەبەر ئەوە کە لای بولبولی دڵی دڵداران تاقە گوڵێك لە باغچەی موعجیزەکانی پێغەمبەر بە باخچەیەکی تەواو دەڕوا.

لەم بەیتەیشدا لە نێوان هەردوو «کول»دا جیناسی تەواو هەیە. هەروا لە نێوان «بولبول» و «گوڵ» و «باغ» و «بوستان»یشدا تەناسوب هەیە.

(١٠٠) «هَمْزِیّة»: کتێبێکە بە شیعری عەرەبی لە تەعریفکردن و پیاهەڵدانی پێغەمبەردا، دروودی خوای لێ بێ، شێخ «شرف‌الدّین ابوعبدالله» محمدی کوڕی سعیدی بوسیری دایناوە کە لە ٦٩٤ی ك «١٢٩٤-١٢٩٥ی ز»دا مردووە، پێیشی دەڵێن «أمّ‌القریٰ»، گەلێ شەرحی لەسەر نووسراوە. «بُردة»: یاخود «بُرِدِیَة»، ئەمیش قەسیدەیەکی ترە لە تەعریفکردنی پێغەمبەر و باسی رازی دەروون و باسی قورئان و، پاڕانەوە لە خوادا، هەر خاوەنی «همزیة» دایناوە. ئەم قەسیدەی دووهەمە لە کوردستاندا زۆر بڵاوە و جاران فەقێکان بە شەوانی سێ‌شەممە و جومعەدا بە کۆمەڵ بە ئاوازێکی تایبەتی بۆ بەرەکەت دەیانخوێندەوە و زۆر لە مەلا شاعیرە کوردەکان قەسیدەی کوردییان لەسەر ئاوازی داناوە یا خۆییان کردووە بە کوردی.

واتە: لەبەر ئەوەی کە کوردەکان لەبەر عەرەبی نەزانین کەڵکێکی کەمیان لە قەسیدەی «همزیة» و «بردیة» وەردەگرت، هاتم ئەم قەسیدە کوردییەم دانا تا بچێتە ریزی ئەوانە و خەڵك وەك ئەوان بۆ بەرەکەت بیخوێننەوە. مەحوی دەیەوێ بڵێ ئەم قەسیدەیەیش بۆ هاوئاوازی «همزیة» و «بردیة» ناوی قەسیدەی «کردیّة»یە.

زوبــانی عــیشقبازی خــۆشـە گـەر کـوردی وەگـەر تـازی
قسەی بێسۆزی عیشق ئەر گەوهەرە، مەحبووبی بێئـانە(١٠١)

ئـــەلا ئــەی فــەخری عـــالەم «رحـــمةً للـعالمین»ی تـــۆ
لە دەرحەق ناکەس و کەس رەحم و لوتفی ئێوە یەکسانە(١٠٢)

بدە ئـیزن، ئـەم قـەسیدەی کـوردییەش بـێتە مـەقامی عـەرز
ئەگـەرچـی وەك شـوعوورم شـیعرەکـانیشم پـەرێشـانە(١٠٣)

---

(١٠١) تازی: عەرەبی. ئەر: ئەگەر. بێئان: ناوەخت.

لەم بەیتەدا «مەحوی» وەك بڵێی وەڵامی کەسێك بداتەوە کە بـڵێ چـۆن ئـەبێ تـەعریفی پێغەمبەر بە غەیری عەرەبی بکرێ، دەڵێ مەسەلە مەسەلەی زمـان نـیە، مـەسەلەی سـۆزی عـیشقە. کە سۆزی عیشق هەبوو زوبان عەرەبی بێ یا کوردی بێ خۆشە. کە سۆزی عیشقیش نەبوو، قسەگەوهەریش بێ دەبێ بە دڵداری ناوەخت کە هیچ کەڵك و سوودێکی لێ وەرناگیرێ.

ئەم بەیتە «حوسنی تەعلیل»ە بۆ بەیتی پێشوو.

لە دەستنووسێکی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «بێسۆزی» نووسراویشە «بێشۆری».

لە نوسخەی پاکنووس نەکراوی «مەحوی» خۆیدا، پاش ئەم بەیتە بەیتێکی تر هەیە وادیارە پاشان دەستی لێ هەڵگرتبێ چونکە دوابڕگەی خراوەتە بەیتی داهاتووەوە. بەیتەکە ئەمەیە:

بـەمەعنا عــاشقە ئـەم پـادشـەی مـەعنی پـەناهانە
کە عیشقێ تێکەڵی مەعنا نەبوو مەحبووبی بێئانە

هەر لەم نوسخە پاکنووس نەکراوەدا بەرابەر «پەناهانە» نووسراویشە «شوناسانە».

(١٠٢) ئەم بەیتە سەرەتایە و رێ خۆشکردن بۆ پاڕانەوە لە پێغەمبەر کە ئەم قەسیدەیەی لێ وەر بگرێ و پەسەندی بکا.

(١٠٣) مەقامی عەرز: مەیدانی خوێندنەوە یا مەیدانی پیشاندان. شوعوور: هەست.

نیوەی دووهەمی ئەم بەیتە لە دەسنووسێکی مەحوی خۆیدا بەمجۆرەیش نووسراوەتەوە:

ئەگەرچی شیعرەکانیشم وەکوو فیکرم پەرێشانە

موکەڕڕەڕ بوو قەسیدەی بوردە نەشئەی عالەمی پڕ کرد
بفەرموو بەم قەسیدەی کوردە نۆبەی نەشئە پێوانە[(١٠٤)]

ئەگەر بوردە، ئەگەر کوردە، ئەگەر سافە، ئەگەر دوردە
قوبوولی تۆ کە بوو لەبرێزی نەشئەی ڕەوح و ڕەیحانە[(١٠٥)]

قوبووڵی تۆ نەبوو، سەد با عەرەب بێ، هەر ئەبووجەهلە
قوبووڵی تۆ ئەگەر بوو، فورسی دووسەد ساڵە سەلمانە[(١٠٦)]

---

(١٠٤) واتە: قەسیدەی بوردییە ئەوەندە خوێنراوەتەوە عالەمی سەرخۆش کردووە. ئەنجا نۆبەی ئەوەتە بفەرمووی دواگڵاسی پڕ بخورێتەوە و ئەم قەسیدە کوردییەی من بکرێ بەو دواگڵاسە و نۆش بکرێ.

لە نوسخەی پاکنووس نەکراوی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «نەشئەی عالەمی پڕ کرد»، «نەشئەی گەبییە عیللییین»یش نووسراوە.

(١٠٥) دورد: خڵتەی بنی پیاڵەی مەی. لەبڕێز: سەر کردوو. ڕەوح: حەسانەوە.

واتە: مەی ئەگەر مەیی قەسیدەی بوردییە بێ یا هی قەسیدەی کوردی بێ... ئەگەر پوختە بێ یا خڵتەی بنی پیاڵە بێ، هەر ئەوە مەبەستە کەوا پەسەندی تۆبێ، چونکە کە تۆ پەسەندت کرد وەك پیاڵە شەرابێکی وای لێ دێ حەسانەوە و بۆنی خۆشی لێوە سەر بکا.

لەم بەیتەدا ئیشارەت کراوە بۆ ئایەتی: ﴿فَرَوْحٌ وَ رَيْحَانٌ وَ جَنَّتُ نَعِيمٍ﴾ لە باسی ژیانی ئەهلی بەهەشتدا، کە واتە: ئیتر هەر حەسانەوە و بۆنی خۆش و بەهەشتی پڕ لە ناز و نیعمەتە.

(١٠٦) فورس: فارس. سەلمان: سەلمانی فارسی، یەکێکە لە ئەسحابەکانی پێغەمبەر، خەڵکی ئێران بووە، ناوی پێشووی «رووزبیه» بووە. پێغەمبەر لە جوولەکەیەکی کڕییەوە و ئازادی کرد. چەند حەدیسێك لە بارەی پایە و شانیەوە گێڕراوەتەوە. ئەو بوو لە غەزای خەندەقدا بە پێغەمبەری وت خەندەکێك بە دەوری مەدینەدا هەڵکەنن تا کافرەکان نەتوانن بێنە ناو شارەوە.

«مەحوی» لەم بەیتەدا دیسانەوە دەگەڕێتەوە سەر بابەتی تەعریفکردنی پێغەمبەر بە غەیرێ زمانی عەرەبی و دەڵێ: وەنەبێ بەرەکەتی قەسیدەی پیاهەڵدانی پێغەمبەر بەسرابێ بەوەوە کە زمانەکەی عەرەبی بێ یا زمانێکی تر بێ، بەوەوە بەسراوە کە لای پێغەمبەر پەسەندە یا نە. ئەبووجەهل سەردارێکی عەرەب بوو، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا کە عەرەب بوو، لەبەر

منم وەك ئەو زەعیفە، ئەم قەسیدە، ئەو گلە دەزوە
ئەمن کڕیاری ماهی «لامَکان»، ئەو ماهی کەنعانە (١٠٧)

منم مووری زەعیف و ئەم قەسیدە لاقە کوللەی من
فەقەت من هەدیەکەم خدمەت سولەیمانی سولەیمانە (١٠٨)

بە چاوی مەرحەمەت بڕوانە هەدیە و ساحێبی هەدیە
بە زۆری رابوێرە ئەم کەمە لەم کەمترینانە (١٠٩)

ئەوە کە پێغەمبەر لەبەر کافری حەزی لێ نەبوو، ئەبووجەهل بوو. سەلمانی فارسیش کە بن و بنەچەی فارس بوون، چونکە موسوڵمانی چاك بوو، بوو بەو پیاوە گەورەیە کە پێغەمبەر لەبارەیەوە فەرمووی: «سَلْمانُ مِنّا أَهل البَيْت» واتە: سەلمان لە خۆمانە، لە کەس وکاری پێغەمبەرە.

(١٠٧) زەعیفە: ئافرەتی بێ دەسەڵات. گلە دەزوو: گوڵۆڵە دەزووی لوول کراو. ماه: مانگ. کەنعان: ناوچەی ماڵی باوکی حەزرەتی یوسف.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەو رازەی دەیگێڕنەوە گوایە کە حەزرەتی یۆسف لە بازاڕی میسردا خرایە مەزات بۆ فرۆشتن، پیرەژنێکیش گوڵۆڵەیەك دەزووی هەڵگرت و چوو بۆ مەزاتخانە. لەوێ لێیان پرسی تۆ کە دەسمایەت تەنها ئەم گوڵۆڵە دەزوویە، چۆن بەتەمای کڕینی شۆخێکی وەك ئەم کوڕەی؟ ئەویش وتی: بەس نیە خەڵك دەڵێن هاتووە یۆسف بکڕێ!.

واتە: من وەك ئەو ئافرەتە بێ دەسەڵاتە وام کە هات حەزرەتی یۆسف بکڕێ و، ئەم قەسیدەیەش وەك گوڵۆڵە دەزووەکەی دەستیەتی. ئەوەندەمان جیایە ئەو یووسفی کەنعانی وەك مانگی جوانی دەکڕی و منیش ڕەزامەندی ئەو مانگە دەکڕم کە تایبەت نیە بە جێگایەکەوە و هەموو لایەکی ڕوونکردووەتەوە.

(١٠٨) موور: مێروولە. فەقەت: ئەوەندە هەیە.

ئەم بەیتە ئیشارەتە بۆ ئەوە کە دەگێڕنەوە جارێکیان مێروولەیەك لاقە کوللەیەکی بە دیاری برد بۆ حەزرەتی سولەیمان و عەرزی کرد دیاری بەپێی پایەی خاوەنەکەیەتی.

مەبەست لە «سولەیمانی سولەیمان» ئەوەیە پێغەمبەر بەنیسبەت حەزرەتی سولەیمانەوە وەك حەزرەتی سولەیمان وایە بەنیسبەت خەڵکی ترەوە.

(١٠٩) هەدیە: دیاری. رابوێرە: تێپەڕێنە.

قـــوبووڵی کــــەم لە کــەمکردن، وەهـــا وا تـــێبگــا زۆرە
بــە تــۆ زۆری بــزانــم، کــەمتری شــیمەی کــەریمانە(١١٠)

ئەدەب وایـە کـە لەم گـوستاخییانەش تـۆبـە کـەی «مـەحوی»
خــەیاڵی خـــاوە عــەنقا نــاکــەوێتــە داوی ئــەفسانە(١١١)

دەبــێ هــەر مــوو زوبــانێ، هــەر زوبــانێ داســتانێ بـێ
بکــەم نــەختێ بــەیانی نــاکــەسی خـۆ بـەو زوبـانانە(١١٢)

ئـــەوەندەی زاتـــی ئـیـێوە مــەخزەنی فــەزڵ و کـــەماڵاتــە
لە مـــندا بـەو حــەدە نــەقس و رەزائـیل دەرج و پـەنهانە(١١٣)

---

(١١٠) شیمە: رەوشت.

واتە: ئەی پێغەمبەری خودا! من چۆن لە تۆی بە زۆر بزانم ئەم دیارییە کەمە لە منی کەم و ناچیز وەربگری، بەجۆرێ کە من وا تێبگەم دیارییەکەم گەلێ زۆر و بەنرخە، لەکاتێکا کە ئەمە بچووکترین رەوشتی بەرزی پیاوانی مەردە و تۆیش لە هەموو مەردێ مەردتری.

(١١١)گوستاخی: پرکێشیکردن و رووهەڵماڵراوی و بێشەرمی. عەنقا: باڵدارێکی ئەفسانەییە بەکوردی پێی دەڵێن سیمورغ.

«مەحوی» لەم بەیتەدا رووی دەمی دەکاتە خۆی و دەڵێ: باشتر ئەوەیە دەسبەرداری ئەم قسانەت ببی کە نیشانەی بێشەرمی و روو هەڵماڵراوین لە حوزووری پێغـەمبەردا، چـونکە ناتوانی بەم قسانەت کارێك بکەی پێغەمبەر لە خۆت رازی بکەی و دەسمایەکەی دەستت ئەوە نیە بۆ حوزووری ئەو بشێ.

(١١٢)واتە: من ئەوەندە گوناهبار و شەرمەزارم دەبێ هەر موویەکی لەشم ببێ بە زمانێك و هەر زمانێکم ئەوەندە بدوێ داستانێك بخوێنێتەوە، ئەوجا دەتوانم بەو هەموو زوبانە زۆر بڵێیانەوە کەمێك لە باسی خراپی و ناکەسی خۆم بگێڕمەوە.

داستانێ (ن): قیسسەخوانێ.

(١١٣) حەد: رادە. رەزائیل: جـەمعی «رَذیـل»ەیـە واتـە سـووکی و پـەستی. دەرج: دانـراو و نووسراوە.

دەخیلی ئەو سەگی بەرقاپیەم جاریٚ بە یەگجاری
سەرئەفرازم بکە، فەرموو: سەگی بەردەرکی خوٚمانە(١١٤)

وەکوو «جامی» دەڵێ، دەم وشك هەڵاتوو من سەگێکی گەڕ
جگەر تینووم و دەخوازم نمیٚ لەو بەحری ئیحسانە(١١٥)

بە یەك دوو قەترە تێر ئاوی حەیاتی کە وەکوو قیتمیر
لە کەهفی خوٚتیا ریٚ دە، سەگی ئەسحابی خوٚتانە(١١٦)

---

(١١٤) فەرموو: بفەرموو.

واتە: دەسم بە داميٚنی سەگی بەردەرگاتان، ئەی پێغەمبەری گەورە، کەرەتێك بوٚ هەمیشە سەربەرزم بکە و بفەرموو فلانەکەس سەگی بەردەرگای خوٚمانە...

(١١٥) جامی: «نورالدّين عبدالرّحمان»ی جامی «١٤١٤-١٤٩٢ی ز» یەکێکە لە شاعیرە عیرفانییە بەناوبانگەکانی ئێران، خاوەنی «هفت اورنگ»ە.

واتە: هەروەك مەولانای جامی لە بەیتێکیدا دەڵێ، من سەگێکی گەڕی جگەر تینووم و لە تینوانا دەمم وشك هەڵاتووە، داوای دڵوٚپێك ئاو دەکەم لە دەریای چاکەی توٚ، لێومی پیٚ تەڕ کەم و جوٚشی جگەرمی پیٚ دابمرێنمەوە.

(١١٦) قیتمیر [«قطمير»]: دەڵێن ناوی سەگەکەی «اصحاب الكهف» بووە. کەهف: ئەشکەوت.

«مەحوی» بەم بەیتە ئیشارەت بوٚ ئەوە دەکا کە مەشهوورە سەگەکەی ئەسحابی کەهف کە پاسی دەرگای ئەشکەوتەکەی بوٚ دەکردن دەچێتە بەهەشت. جا دەڵێ: توٚیش من لە ئەشکەوتی خوٚتا ریٚ بکەرەوە و بە سەگی ئەسحابەکانی خوٚتم پەسەند بکە، بەڵکوو بەهوٚی ئەوانەوە خوا رەحمم پیٚ بکا.

ئەم وێنەیە لە شیعری گەلیٚ شاعیریتریشدا هەیە. شێخ رەزای تاڵەبانی دەڵێ:

یا رسول الله چه باشد چون سگ اصحاب کهف
داخـل جـنّت شـوم در زمـرەی اصـحاب تـو
او بـه جـنت میرود، مـن بـه جـهنم کـی رواست
او سگ اصحاب کهف و من سگ اصحاب تـو؟!

لە دەسنووسێکیتردا لەجیاتی «ریٚ دە» نووسراوە «جیٚ دە».

دەکەم عەرزی نیاز، ئەرچی لە تۆ نایابە مەخفی راز
بە جان و دڵ، دڵ و جانم، خودا خواهانە، خواهانە(١١٧)

لە تۆ حوببی خودا بۆ خۆم و بۆ ئەولاد و ئەحبابم
کە حوببی ماسیوا دەرکا لە دڵ وەك بت لە بتخانە(١١٨)

خودایا هەم لە تۆ حوببی رەسوول و ئیتتیباعی ئەو
کە ئیکسیری مسی ماهییەتی مەغشووشی ئینسانە(١١٩)

بباریٚ، یارەبی هەر لەحزە سەد لەك بارشی رەحمەت
لەسەر ئەو، هەم لەسەر ئەو جەمعی ئال و سەحب و یارانە(١٢٠)

---

(١١٧) خوداخواهانە: وەك ئەوانەی کە خوایان دەویٚ. خواهان: داواکەر. نایاب: ناوازە، دەستنەکەوتوو.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتی پاشەوەی پیٚکەوە دیٚ.

(١١٨) واتە: هەرچەند هیچ لە تۆ پەنهان نیە، بەڵام دەمەویٚ عەرزت بکەم کە گیان و دڵم بە دڵ و بە گیان وەك پیاوە خواخواهەکان ئەوەیان لە تۆ دەویٚ ببی بەهۆی خۆشەویستی خوا لە دڵی خۆم و نەوە و دۆستانمدا، بەجۆریٚك وەك چۆن بت لە بتخانەی دەرکریٚ ئەویش خۆشەویستی کەسی تری تیٚدا نەهیٚڵریٚ.

مەحوی لەم بەیتەدا خۆشەویستی غەیری خوای بە جۆریٚك لە شەریك بۆ خوا دانان داناوە، وەك چۆن بتپەرستی شەریك دانانە بۆی.

ئەحبابم (ن): ئەتباعم.

(١١٩) ئیتتیباع: شویٚنکەوتن. ماهییەت: چیەتی. مەغشووش: خلْتەدار، ناپاك.

واتە: خوایە داوای ئەوەیش لە تۆ دەکەم کە خۆشەویستی پیٚغەمبەر و شویٚنکەوتنی ئەو لە دڵما جیٚگیر بکەی، چونکە ئەم خۆشویستن و شویٚنکەوتنە بۆ دەروونی ناپوختی ئادەمیزاد وەك ئیکسیر وایە کە مس دەکا بە زیٚڕ، ئەویش دەروون لە گەردی گوناه پاك دەکاتەوە.

حوببی (ن): عیشقی.

(١٢٠) لەحزە: چاوتروکاندن. لەك: سەد هەزار. وشەیەکی هیندییە. بارش: بارین.

مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

هــەتا ئــاگــر گــرێنــی شــۆڕشــی تــەبع و خــورۆشــی دڵ
کـزە و سـۆزەی نـەسیمی سـوبح و ئـێوارەی بـەهارانـە[(١٢١)]

سەبا، تا لێوی غونچەی گوڵ دەکا تـەعلیمی شـەککـەرخـەند
نەسیمی سوبحدەم تـا پـەرچـەمی سـونبول دەکـا شـانە[(١٢٢)]

هــەتا هــەوری بــەهاری غــازەکــاری گــوڵشــەنە ئـیشی
هەتا بولبول لەسـەر گـوڵ نـەغمەخوان و نـاڵە سـەنجانە[(١٢٣)]

بــــڵێن ئــینس و مــەلەك پــڕ بــەم زەمــین و ئــاسمانانە:
«و صـلّی اللّـه عـلی» ئـەو بـەحری نـووریِ عـیلم و عـیرفانە
کــە دەرکــی غـەوری نـاکـا «غـیرُ عِـلمِ اللّـهِ سُـبْحانَە»[(١٢٤)]

---

(١٢١) واتە: خوایە هەمیشە سەد هەزار بارانی ڕەحمەت بەسەر هاوڕێیان و خزمانی موسوڵمانی پێغەمبەردا بباریێ، بەدرێژایی ئەوە کە کزەی ئێواران و سۆزەی نەسیمی بەیانیانی بەهار ئاگری شۆڕشی سروشت و خورۆشی دڵ تاو بدا و گڕی پێ بسێنێ.

(١٢٢) شەککەرخەند: ئەوەی پێکەنینێکی وەك شەکر شیرینی بێ.

مەعنای ئەم بەیتە و بەیتەکانی پاشەوەی پێکەوە دێ.

لە نوسخەیەکی دەستنووسی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «دەکا تەعلیمی» نـووسراویشـە: «دەکاتن فێری».

(١٢٣) غازەکاری: ڕەنگاوڕەنگکردن وەك گوڵ. وشەیەکی فارسییە. گوڵشەن: گوڵزار، باخێ گوڵی زۆری تیا بێ. سەنجان: ڕێکخەر.

لە نوسخەیەکی دەستنووسی مەحوی خۆیدا بەرابەر بە «نـەغمەخوان و نـاڵە سـەنجانە» نووسراویشە: «نەغمەپەرداز و نەوا خوانە».

(١٢٤) ئینس: بنیادەم. غەور: قووڵی.

واتە: تا سبەینان لێوی غونچەی گوڵ فێری زەردەخەنەی شیرین دەکەن و دەپیشکوێنن و، تا نەسیمی دەمی بەیان شانەی زوڵفی سونبول دەکا و، تا هەوری بەهار گوڵزار بە گوڵی نوێ ڕەنگاوڕەنگ دەکا و، تا بولبول لەسەر چڵی گوڵ بـە ئـاوازی خـۆش و گـونجاو دەخـوێنـێ، بەدرێژایی هەموو ئەم کاتە با ئادەمیزادی سەرزەوی و فریشتەی ئاسمان، ئاسمان و زەوی پڕ بکەن لە ڕەحمەت ناردن بۆ پێغەمبەر (د.خ)، کە مەگەر هەر خوا خۆی بزانێ زاتێکی چەند گەورە و پایەبەرز و قووڵە...

ستایشی حەزرەتی مولانا خالیدی نەقشبەندی

دڵم ئـــەمشەو نـــەخۆشـــی نـیسبەتی چـاوێکـی بـیمارە
جگەر غەڵتانی خوێنی حەسرەتی لێوێکی خوونخوارە[1]

سەرم شێواوی شێوەی فیتنە هـەڵگیرسێنـی شـۆخـێکـە
حەواسم تەفرەقەی عیشوەی دڵئاشووبێکـی عـەییارە[2]

ئەم پارچە شیعرە لە چاپە پێشووەکەی دیوانی مەحویدا نیە.

(١) نیسبەت: پێوەند. بیمار: نەخۆش، مەبەست لێرەدا لە نەرمە. غەڵتان: تێوەگلاو. حەسرەت: داخ. مەبەستی لەوەیە ئەو هەموو دەردی دڵەی کـە هـەیەتی لەوەوەیـە دڵی رووی کـردووەتە چاوی بیماری یارێك و لە بیماری ئەو چاوەوە دڵی تووشی دەرد بووە. جگەریشی کـە یـەك پارچە بووە بە خوێن هی ئەوەیە داخی لێوێکی سووری یارێکی خوێنخۆری دڵداران دەخوا، خوێنی ئەو لێویە جگەری یەكپارچە کردووە بە خوێن...

ناسکی بەیتەکە لەوەوە دەست پێدەکا کە چاوی نەرم بە چاوێکی جوان دادەنرێ و هەر یارێکی جوانیش دەبێ چاوی نەرم بێ و، لێویش هەر لە خۆیدا سوور دەکـاتەوە وەك بـڵێی خوێنی دڵدارانی مژیوە.

(٢) حەواس: «حواس»، جەمعی «حاسّە»یە بەو پێنـج هـەستە دەڵێن لە ئـادەمیزادا هـەن کـە بریتین لە هەستی بینین و بیستن و بۆنکردن و چەشتن و لێ کەوتن. تەفرەقە: پرژوبڵاو. عیشوە: ناز. عەییار: زۆرزان.

ناسکی ئەم بەیتە لەوەوە دێ کەوا فیتنە لە هەر شوێنێکدا بەرپا ببێ ئەو شوێنە دەشێوێ و تێك‌دەچێ. لەلایەکی‌کەشەوە «فتنە» واتە لە خشتە بردن. شێوەی یاریش ئەوەندە جوانە بنیادەم لە خشتە دەبا و عەقڵ و تێگەیشتنی تێك دەدا و دەیشێوێنێ. حـەواسیش کـە دەبـێ لە هـەر ئادەمیزادێکی تەواو لەسەر خۆدا کۆمەڵ و لەجێی خۆیاندا بـن، بـەهۆی یـارێکـی زۆرزانـی ئاشووب‌خەرە ناو دڵەوە پەرت و بڵاو بوون و لە جێی خۆیاندا نەماون.

خـەیاڵی زوڵفـی دەرنـاچێ لە دڵ تـا دەرنـەچێ رۆحـم
سـپێراوە خـەزێنـەی بـەختی ئێمـە بـەو سیا مـارە(٣)

لە شینی فیرقەتی ئـەودا ئـەوەندە ئـەشکی سـوورم ریت
بـە دەوری جـێگـەما تـا بـڕ دەکـاتن دیـدە، گـوڵزارە(٤)

لەبۆ سـەیرانـی بـاغ و سـەبزە تـەکـلیفم مـەکـەن یـاران
کە سەبزە و گوڵ لە چاومدا بەبێ ئەو هەر خەس و خارە(٥)

نەمامی قامەتی پـەروەردەی ئـاوی دیـدەکـەی مـن بـوو
کەچی گوڵچینی باغی وەسڵی ئەو ئێسـتاکـە ئـەغیارە(٦)

---

(٣) مەبەستی ئەوەیە: زوڵفی یار کەمەندێکی ئەوەندە کاریگەرە بۆ راکیشان و گیرۆدەکردنی دڵی دڵداران، تەنانەت خەیاڵەکەشی لە دڵیان دەرناچێ تا گیانیان لەگەڵ خۆی بەکێش نەکاتە دەرەوە و، گەنجینەی بەختی دڵداران کە لە دڵیانایە سپێرراوە بە رەشماوی زوڵفی یـار و ئـەو پەپکەی بەسەرەوە کردووە و یا هەر لە سەری هەڵناسێ یاکە هەستا لەگەڵ خۆیدا دەیبا...

نیوە بەیتی دووهەم ئیشارەتە بەو ئەفسانەیە کە دەڵێ لە هەر شـوێنـێکـدا گـەنجینەیەکـی شاررراوە هەبێ، رەشمار دەچێ لەویادا پەپکە دەکا...

بەکارهێنانی وشـەی «سپێراوە» لەجیاتی «سپێرراوە» کـە ئـەسڵەکـەی «سـپێردراوە» بـووە نیشانەی ئەوەیە کەوا لەم جۆرە فیعلە مەبنی بۆ مـەجهوولانەدا کـە پیتێکـی ریشـەیی‌یان تـیا دووبارە دەبێتەوە، دروستە یەکێکیان حەزف بکرێ.

(٤) ئەشك: فرمێسك. ریت: رشت.

مەبەستی ئەوەیە بڵێ تا چاو بڕ کا، لەتاو دووری یار، چوار دەوری خۆی بـە فـرمێسکـی خوێنین رەنگین کردووە و کردوویە بە گوڵاڵە سوورە.

لە کۆکردنەوەی «شین» و «سوور»دا تەناسوبێکی جوان هەیە.

لە یەکێ لە دەستنووسەکانی بەردەستمانا وشەی «ریت» بەمجۆرە نووسراوە: «رییت».

(٥) سەبزە: سەوزایی. خەس: پلوپووش. خار: درك. مـەبەستی لەوەیـە مـادەم یـارم لەگـەڵ نەبێ دنیا پووشێ ناهێنێ لام.

(٦)گوڵچین: ئەوەی گوڵ دەکاتەوە. ئەغیار: بێگانە.

بە دەردی خۆمەوە گەر گۆشـەیەك دەگـرم بـە بێدەنگـی
بە لاما دێ بە خەشم و رق، دەڵێ: خۆ نـەقشی دیـوارە (٧)

کە دێم ئیزهاری شۆر و شینی دڵ کەم، بەڵکی رەحمێ کا
بە خەندە دێ، دەڵێ: خۆڵی بـەسەردا بێژن ئـەم هـارە (٨)

وتم با بـەس وجـوودی بـێ وجـوودم بـاری خـاتر بـێ
لەگەڵ دڵ گۆشەیێکم گرت، ئـەوم بـەردا بـە یـەکـبارە (٩)

لە کـونجی بـێکـەسیدا مـوددەیێکـم بـردەسەر، ئـاخر
شەوێ دڵ کەوتە بەحسی بێوەفـایی ئـەو سـتەمکارە (١٠)

☞

واتە: نەمامی باڵای یار بە فرمێسکی چاوی من پەروەردە بوو و پێگەیشت، کەچی ئێستا بێگانەگوڵی باغی وەسڵی ئەو لە نەمامی باڵای دەکاتەوە. مەبەستی ئەوەیە بڵێ: کردەی من بوو و بردەی خەڵك...

(٧) مەعنای ئەم بەیتە بەسراوە بە بەیتی پاشەوەیەوە.

(٨) شۆر: هاوار و فوغان. بێژن: ببێژن.

واتە: بەدەست یارەوە داماوم و گیرم خواردووە، نازانم چۆن لەگەڵی هەڵسووڕێم. کە بە دەردی خۆمەوە دادەکەوم و دەمەوێ بێدەنگ ببم و گۆشەیەك بۆ خۆم بگرم، لێم تووڕە دەبێ و دەڵێ: دەڵێی وێنەی بە دیوارا کوتراوە دەنگی لێوە نایەت. کە دەشمەوێ هاوار و دادێك بەرمە لای بەڵکوو بەزەییەکی پێمدا بێتەوە و رەحمێ بکا بە حاڵم، دەڵێ ئەم کابرا هار بووە خۆڵی بەسەردا بکەن بەڵکوو بمرێ. مەشهوورە هار ئەگەر خۆڵی بەسەردا بکرێ، دەمرێ.

«بێژن»یش وەك «سپێراوە» نیشانەی دروستی حەزفکردنی پیتی دووبارە کراوەیە لە فیعلدا، لە زمانی کوردیدا.

(٩) وجوود: بوون. بێ وجوود: بێ کارە و بێ سوود کە وەك نەبوو وابێ. خاتر: دڵ. یەکبارە: یەکجاری.

واتە: وتم ئیتر با بەس گیانی ناچیزم ببێ بە باری سەر دڵی یار. هاتم لەگەڵ دڵەی گرفتاری خۆمدا گۆشەیەکمان گرت و بە یەکجاری دەسبەرداری ئەو بووم.

(١٠) واتە: بەڵام دڵ نەیتوانی ئەو گۆشەگیرییە تا سەر راگرێ، شەوێکیان کەوتە باسی بێوەفایی ئەو یارە ستەمکارە.

وتم: ئەی دڵ لە دولبەر شەکوەکردن حەیفە، دڵ دەیوت:
ئەمە بۆ دولبەرێکی دڵنەوازە، ئەو دڵئازارە(١١)

وتم: خۆشە بە ئومێدی وەفا جەور و جەفا، دەیوت:
بەسەرچوو عومرم و نەمدی وەفایێك لەو جەفاكارە(١٢)

وتم: پەنهانییە دەرحەق بە عاشق لوتفی مەعشووقان
وتی: ئەو زاهیر و باتین لە زورمرەی ئێمە بێزارە(١٣)

وەگەرنا، دەفعەیەك لەم بەینە بۆ دەفعی گلە دەیوت
هەواڵێکی بپرسن، چۆنە ئەو مەزڵوومی بێچارە؟(١٤)

لەپڕ بایێك لەگەڵ بۆی ئاشنا هات و وتی: «مەحوی»!
بەشارەت بێ کە ئیقباڵت موبارەك، تالیعت یارە(١٥)

کە هاتم، شۆخەکەی غارەتگەری دین و دڵت دەیوت:
بپرسە حاڵی ئەو سەودازەدەی بەدبەختی ئاوارە(١٦)

---

(١١) شەکوە: شکات و گلەیی و گازندە. دڵنەواز: ئەوەی دڵی خەڵك بداتەوە و بلاوێنێتەوە. دڵئازار: ئەوەی دڵی خەڵك ئازار بدا، پێچەوانەی دڵنەوازە.
مەحوی لەم بەیتە و سێ بەیتی پاشەوەدا گفتوگۆی بەینی خۆی و دڵی دەگێڕێتەوە لەبارەی بێوەفایی یارەوە.

(١٢) واتە: وتم بە دڵ لەوە نارەحەت مەبە کە یار ئازارت دەدا، چونکە ئازاری یار بەهیوای وەفای پاشەوەی شتێکی خۆش و بەتامە. دڵیش لە وەڵامدا وتی: تا ئێستا وەفام لێ نەدیوە... نازانم دەبێ ئەم وەفایە کەی بێ و کەی ئەم جەور و جەفایە دوایی بێ.

(١٣) زومرە: دەستە، تاقم.

(١٤) وەگەرنا: وە ئەگەر نا، ئەگینا، ئەگەر وا نیە. گلە: گلەیی.
هەواڵێکی (ن): هەوارێکی.

(١٥) بۆی ئاشنا: بۆنی یارکە لێی شارەزام و دەیناسمەوە. ئیقباڵ: بەخت روو تێ کردن. تالیع: بەخت.
مەعنای ئەم بەیتە بەمەعنای دوو بەیتی پاشەوەیەوە بەستراوە.

(١٦) غارەتگەر: تاڵانکەر. سەودازەدە: خەیاڵ لە کەللە داو.

دەبـــێ بـــێ ئـــافتابی روومـــەت و ســـوبحی جـــەبینی مـــن
چ فەرقێکی ببێ رۆژی لە شـەو، سـوبحی لە ئـێوارە!(١٧)

وتـــم: وا ســـەرفەرازت کـــردم، ئـــەمجا ســـا دەخـــیلت بـــم
لەباتی من، سەبا، تۆ دەچـیەوە عـەرزیکە ئـەمجارە:(١٨)

ئـــەگـــەرچـــی مـــوددەیێکـــە مـــن لە زوڵمـــاتی ســـیابەختی
ونە زەڕڕەی وجوودم، رۆژی رووناکم شـەوی تـارە(١٩)

لە فـــەیزی نـــاوی «مـــەولانا ضـــیاءالدّیـــن»ەوە ئـــێستە
هەموو رۆژە شەوم، قەترەی وجوودم بەحری ئەنوارە(٢٠)

هەتا ئەو ناوە پاکـەم کـردە زیکـر و فـیکری رۆژ و شـەو
هەناسەم بـۆنـی مـیسکی گـرتووە، لێوم شـەکـەربارە(٢١)

---

(١٧) واتە: لەم گلەیی و بناشتەدا بووم لەگەڵ دڵ، لەپڕ شنەی باێك بۆنی بە یاد ئاشنای یاری دا بە لووتما و پێی وتم: مەحوی! موژدەت بدەمێ کەوا بەختت یارە، من کە هاتم لە رێدا تووشی یارەکەت بووم کە دین و دڵتی بەتالان بردووە، پێی وتم: هەواڵێکت بپرسم و وتی بۆچی خەم دڵی داگرتووە، دووری و نزیکی من بۆ ئەو چوونیەکە، دیاریش نەبم هەروەك دیار بم وایە، رۆژی روومەت و سبەینێی ناوچاوانم فەرقی شەو و رۆژ و بەیانی و ئێوارەیان بۆ نیە.

(١٨) سەبا: بای بەیانی. لە ئەدەبی کۆندا بە پەیامبەری نێوان یاران و دڵداران دانراوە.

مەعنای ئەم بەیتە و دوو بەیتی پاشەوەی بەسراون بەیەکەوە.

(١٩) زوڵمات: تاریکایی. سیابەختی: چارەڕەشی. تار: تارێك.

(٢٠) فەیز: بەرەکەت. «مولانا ضیاءالدّین»: لەقەبی مەولانا خالیدی نەقشبەندییە.

واتە: بە بای سەبام وت: خۆش موژدە بی وا سەرفەرازت کردم و ئەم موژدەی یارەت پێ گەیاندم. بەڵام تۆ کە دەگەڕێیتەوە لەجیاتی من عەرزی بکە کەوا هەرچەند ماوەیێکە من لە چارەڕەشی خۆم هەموو زەڕڕاتی وجوودم و نەو رۆژی رووناکم بووە بە تاریکە شەو، بەڵام ئێستا لەسایەی بەرەکەتی ناوی پیرۆزی مەولانا خالیدەوە شەوم هەموو بووە بە رۆژ و گیانی وەك دڵۆپ ناچیزم وەك دەریای نووری لێ هاتووە.

(٢١) شەکەربار: بار توێژێکی تام تاڵە بەسەر لێوی گرانەتادارەوە پـەیدا دەبـێ، شـەکـەربار پێچەوانەی ئەوە، واتە بارێکی سەر لێو کە وەك شەکر شیرین بێ.

بــە یــومنی ئــەو، بــەهارە پــاییز و زســتان و هــاوینم
کە هەر گاهێ بکەم بەحسی لە دەورم گوڵ بە خەروارە[٢٢]

بــە ئــیخلاسی ئــەوم ئــاوێنــەکــەی دڵ وا جــەلا داوە
کە چیهرەی شــاهیدی مــەقسوودمی تــێدا نــموودارە[٢٣]

جــەمالی رابــیتەی، وا دڵبــەرە، بــەختی خــەواڵووشم
بــە ئــومێدی تــەماشایەك هــەمیشە چــاوی بــێدارە[٢٤]

---

(٢٢) یومن: بەرەکەت. گاه: کات. خەروار: باری وڵاخ، کینایەیە لە زۆری.

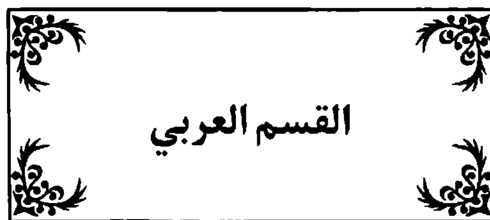
واتە: بە بەرەکەتی مەولاناوە هەر چوار وەرزی ساڵم هەموو هەر بەهارە، ئەوەتە هەرکاتێ ناوی ئەو بەرم بۆنی خۆش بە دەورمدا بڵاو دەبێتەوە وەك چوار دەورم گـوڵ بـێ، کـە دیـارە گوڵیش هەر لە بەهارا هەیە.

(٢٣) جەلادار: پاك و رۆشن. چیهرە: روو. شاهید: دڵبەر. نموودار: ئاشکرا.

واتە: ئاوێنەی دڵی خۆمم بە چەشنێ، بە دڵسۆزی بۆ ئەو، رۆشن کـردووەتەوە، دیـمەنی ئەوی هەمیشە تیا دیارە کە یار و مەبەستمە.

(٢٤) رابیتە: لە عورفی ئەهلی تەسەووفدا ئەوەتە سۆفییەکان بە تەرتیبێکی تایبەتی دادەنیشن و چاو دەنێن بەیەکدا و سوورەتی مورشیدەکەیان دەهـێنـنە بـەرچـاو و بـە دڵ بـەرەکـەتی لێ وەردەگرن.

واتــە: جـوانـی هـێنـانە بـەرچـاوی دۆست بـەجۆرێ دڵ رادەکـێشـێ، تـەنانەت بـەختی چاوبەخەوشم بەهیوای ئەوەی سوودێکی لێ وەربگرێ هەمیشە بێدارە و خەو ناچێتە چاوی.

القسم العربي

-١-

سـامِعُ عَـزْلِهِ عَـلَيْهِمْ اعْـتَرَضْ
دُعـاءُ نَـصْبِهِ عَـلَيْهِم افْـتَرَضْ
وَ مَـا ارْتَـضىٰ بِعَزْلِهِ مَعَ فَضْلِهِ
إِلَّا الَّـذينَ فـي قُلُوبِهِمْ مَـرَضْ(١)

***

يـا لائِـمي رِفْقاً بِحالِي بَـعْدَهُ
يَـوْمي غَـداً هُـزْواً لَـيالِي بَـعْدَهُ
يـا عَـيْنُ جُـودِي بـاللّآلي بَـعْدَهُ
يا دَهْـرُ بِـعْ رُتَبَ الْـمَعالي بَـعْدَهُ
بَيْعَ الهَوانِ رَبِحْتَ أَوْ لَمْ تَـرْبَحِ(٢)

***

-١-

نیو بەیتی یەکەم و چوارەمی ئەم چوارخشتەکییە هی موفتی زەهاوییە، مەحوی لەسەری زیادکردووە. شێخ موحەممەدی خاڵ دەڵێ بەبۆنەی فنیشکردنی دەفتەرداری بەغداوە وتوویەتی کە پیاوێکی باش بووە و خەڵك خۆشیان ویستووە.(*)

(١) واتە: ئەوەی باسی فنیشکردنی ئەوەی بیستبێ، رەخنەی لە فنیشکەرەکانی گرتووە. دوعای دانانەوەی لەسەرکار پێویست بووە لەسەر خەڵك. مادەم ئەو هەموو پیاوەتییەی بەسەر خەڵکەوە هەیە، کەس بە فنیشکردنی رازی نیە ئەوانە نەبێ کە دڵیان نەخۆش و دەروونیان پیس و چڵکنە.

(٢) واتە: ئەی ئەو کەسەی کە لۆمەم دەکەی، بەزەییت بە حاڵمدا بێتەوە پاش رۆیشتنی ئەو. من پاش ئەو رۆژم بووە بە جێگای گاڵتە پێ کردنی شەو. ئەی چاو! پاش ئەو فرمێسکی وەك دەنکە مرواری بە خوڕ داوەڕێنە. ئەی گەردوون! تۆیش پاش ئەو هەرچی پایەی بڵند هەیە هەمووی بە نرخێکی هەرزان بفرۆشە. گوێ مەدە بەوە قازانجی لێ دەکەی یا نایکەی.

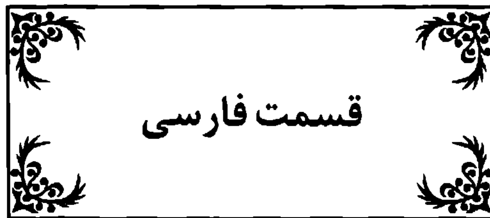
(*) محمدی خاڵ، موفتی زەهاوی، ل ٧٢، بەغدا، ١٩٥٣.

مِنْ بَـعْدِهِ كُـنْ فـي هَـواكَ مُـخَيَّراً
وَاحْكُمْ عَلَى النّاسِ بِما فيهِمْ تَرىٰ
فَضِّلْ عَلَى الْبازي كَما شِئْتَ الْكَرىٰ
قَدِّمْ وَ أَخِّرْ مَنْ أَرَدْتَ مِـنَ الوَرىٰ
مَات الَّذي قَدْ كُنْتَ مِنْهُ تَسْتَحي (٣)

***

(٣) واته: ئەی گەردوون! پاش ئەو بە ئارەزووی خۆت بجوولێرەوە لە کاروباری دنیادا. خەڵکت چۆن دێتە پێش چاو، بەوجۆرە حوکمیان بەسەردا بدە. حەز دەکەی، تاق تاق کەرەت لا باشتر بێ لە باز. کێت ئارەزوو لێیە پێشی خە یا پاشی خە. تازە ئەوکەسە مرد کە تۆ شەرمت لێ دەکرد.

***

قسمت فارسی

(آ)

-۱-

ای خنده، ز زیر لب جانانه برون آ
ای نشئه فزا باده، ز پیمانه برون آ
زان دیده تو ای غمزه‌ی مستانه، برون آ
ای مغبچه، با ناز ز میخانه برون آ
ای جلوه‌ی دلدار، پریوار ز پرده
یك لحظه به کام دل دیوانه برون آ
ای غمزه‌ی مخمور، از این دیده‌ی پر فن
چون مغبچه از میکده، مستانه برون آ
تیر مژه افتاده ز پیکار چو بیکار
ای باز نگه باز تو از لانه برون آ
غلطی به شکر در دهن یار تو عمری است
ای حرف فرومانده به شکرانه برون آ
مدهوش خماریم فتاده به در دیر
بر کف قدح ای شوخ ز میخانه برون آ
«محوی» ز تب شوق تو بگداخت خود ای شمع
امشب به عزاخوانی پروانه برون آ

-٢-

به عشق از ماسوا خالی نمودم سینه‌ی خـود را
به آتش من جـلا دادم رخ آیـنه‌ی خـود را[١]
دو صد بار از غمت امشب بمردم، زنده گشتم باز
چنین احیا نـمودم مـن شبِ آدیـنه‌ی خـود را
نبخشیدی دوا، دردی فرست از چشم بـیمارت
یکی یادآوری کن خسته‌ی دیـرینه‌ی خـود را
تنم بـی‌جامه‌ی درد و سـرم بـی‌تاج فـقر افـتد
اگر بـدْهم بـقاقم خـرقه‌ی پشـمینه‌ی خـود را
نــچیدم جـز گـل زخـم بـلا از گـلبن تـیغش
ز بـاغ درد چـیند بـلبل مـن چـینه‌ی خـود را
چرا - پرسیدمش - بر عاشق ایثار رقیبت، گفت
فضیلت میدهم بر شیر، مـن بـوزینه‌ی خـود را
به چشم کم تو «محوی» ننگری آثار درد عـشق
نشـان فـخر بشـمر داغ‌هـای سـینه‌ی خـود را

-٣-

کرد او گذر به خاك مـن خـفته در بـلا
شـــاه آمـد از بـرای زیـارت بـه کـربلا
با آن‌کـه جـز بـلاش ز بـالا نـدید بـاز
خواهد دل از خداش حمایت ز هر بـلا
جان از بلای غمزه به لب داد خویش برد
داد از لبت، نـداد جـوابش مگـر بـه لا

-٢-

(١) از ماسوا خالی (ن): از نقشها صافی.

حرف زبان حال تو بشنو بگوش هـوش
گوید همیشه شـمع بـود تـاج سـر بـلا
گِردِ رُخش بدید مُنجم چو خال و خـط
گفت (الحذر) غـنوده بـه دور قـمر بـلا
این دل ربـایـد آن هـدف نـاوکش کـند
چشمش دگـر بـلا، مـژه‌ی او دگـر بـلا
پا با حذر گذار دریـن ره تـو «مـحویا»
راه مـــحبت است بـــلا خـــفته بـر بـلا

-۴-

ای شکوه باغ حســن از سـرو مـوزون شـما
جان و دل‌ها مست عشق از لعل میگون شما
چون گدا شه گشته محتاج گـدای کـوی تـو
صد فـلاطون است سـر در راه مـجنون شـما
گر برانی عدل باشد، ور بخوانی محض فضل
رانـده و خـوانـده بـهر حـالیم مـمنون شـما
گل‌رخانش سجده‌گه سازند ای گـل تـا ابـد
هــر کـجا یـابند نـقش پـای گـلگون شـما
چـون بـیاد آن مـه‌رو از دلش سـر مـی‌کشد
مـــــاه شـــد آرامگـــاه آه مـــحزون شـــما
قمریان بـاغ قـدس از شـوق کـوکو مـی‌زنند
تا سوی محشر خـرامـد سـرو مـوزون شـما
باز خواهم زنـده گـردیدن پـی عـذر آوری
«مـحویا» بـر دامـن قـاتل بـزد خـون شـما

-۵-

ای صـــفای نـــور دل‌هـــا پـرتو روی شـما
جان ما در پیچ و تاب از پیچش مـوی شـما
غنچه دلخونین و سنبل درهـم و انـدوهگین
تا به گلشن جلوه‌گر شد لعـل گـیسوی شـما
سـرفراز بـی‌نیازی از صـفا و مـروه گشت
هرکه گـردد جـبهه‌سای کـعبه‌ی کـوی شـما
نور حسنت ماه را شـق، آفـتاب از پـا فگـند
آفـرین ایـزدی بـر دست و بـازوی شـما (۱)
کی مشامش سر فرود آرد به ریحان بـهشت
هرکه بـویی یـابد از خـط سـمن بـوی شـما
هر طرف تا بنگری حیران خود بینی به چشم
نـرگسستانی بـود صـحرای آهـوی شـما
غمزه‌ای خونریز اگر ره بدهد از فـوج مـلك
سجده‌ها ریزد بـه پـیش طـاق ابـروی شـما
آبرو را سوختن خواهم که خواهم قـرب تـو
می‌درخشد نور و نـار از گـرمی خـوی شـما
زنده مرده، مرده زنـده سـاختن بـا یك نگـه
در بغل بس سحر دارد چشـم جـادوی شـما
دید شیرینت باین شـیرینی رخسـار و خـال
مـن کـنیزم گـفت لیـلی بـاد هـندوی شـما
من پر کـاه ضـعیفم، زور عشـقت کـهرباست
«محوی» از بی‌اختیاری مـیدود سـوی شـما

-۵-
(۱)نور حسنت... (ن): دست نازت را بنازم پای هور از سیر بست.

-۶-

«اَلا یـــا اَیُّـــها السّـــاقی اَدِرْ کَأساً و نـــاوِلْها»
بـه نـور مـی تـو بـاز افـروز شـمع کشـتەی دل‌هـا
بـیا بگشـا بـه یك لب وانـمودن عـقده‌های دل
بـیا ای زیـر لب خـندیدن تـو حـل مشکـل‌ها
تو بحر نور حسنی خوش بـود گـاهی بـه شکـرانـه
به موج جـلوه بـنوازی تـو لب خشکـان سـاحل‌ها
جگر خون گشتن و از خود گذشتن، خویشتن کشتن
ره عشـق است، دارد ایـن مـقامات و مـنازل‌ها
توانگر تا توان داری بکوش و گوش کـن ایـن پـند
به شکر چشم بینا گوشه‌ی چشـمی بـه سـائل‌ها(۱)
به مـردن کـم نشـد بـی‌تابی عشّـاق چـون مـجنون
که خـاکش در لبـاس گـرد گـردد گـرد مـحمل‌ها
خمار رنج دنـیا را ز «مـحوی» دفـعش ار خـواهـی
«اَلا یـــا اَیُّـــها السّـــاقی اَدِرْ کَأساً و نـــاوِلْها»

-۷-

نـه ثـنا خـوان تـو مـنم تـنها
صد هـزارت بـود بـه گـلشن‌ها
مـتکلم بـود ولی بـا غـیر
مـادح تـو هـمیشه بـا مـنها
طـاعنت هـم تکـلّمی بـودش
لیك هـمواره «وحـده» تـنها(۱)

-۶-

(۱) توان داری (ن): به هوش مستی.

-۷-

(۱) بودش (ن): بوده.

کشته‌ی رخ فرشته بر نعشش
می‌بپاشند گل به دامن‌ها
گل، تنت را ز چاك جامه بدید
چاك خواهیم جامه بر تنها
سر به پای بت خودت بگذار
کم مباش ای دل از برهمن‌ها
دست شاید به دامنی رسدت
دست زن «محویا» به دامن‌ها(۱)

-۸-

بر سر این مرده ای روح حیات‌افزا بیا
در رکابت شور حشر، ای فتنه‌ی برپا بیا
دلستانی‌ها نمودی، یاد کن هم دل همی
ای فدای نقش هر پایت دو صد دل‌ها، بیا
جلوه‌ی خود را کماهی دیدنت گر آروزست
ای تو نور چشم ما، یکدم به چشم ما بیا
چون تو ابر رحمتی بر خاکساران نیاز
ای خرامت موج خیز ناز و استغنا، بیا
وعد فردا کشتن ای قاتل ز فرداها گذشت
انتظار کشتنم کشت، آخر این فردا بیا
کشته گشته سوخته بهتر ز بی‌تو زیستن
سوختن یا کشتنم را امر فرما یا بیا
حرف رد از بارگاه کشتنم نشنید کس
گر بیایی ور نیایی، اوست گوید ها بیا

(۱) شاید (ن): آخر.

«دور باش» غمزه راند گرچه مجنون را به دشت
جلوه‌اش گوید به سوی خیمه‌ی لیلی بیا
مرد میدان محبّت دید چون منصور را
عشق با تعظیم گفتش شاه من بالا بیا
گفت در هر مو بود پیوسته با من چند دل
«محوی» بیدل بمن گوید شبی تنها بیا
بر لب و دندان جانان این غزل باری گذشت
خود به من گوید به سیر لولو لا لا بیا

(ب)

-١-

تا به رغم من گشودی بر رخ احباب باب
امشبم زین در ربودی از دل بی‌تاب تاب
رفت جانانم چو جان از تن نگردد باز پس
باز می‌ناید به جوی گوهر بی‌آب آب
جان آگاهی تواند یار را در خواب دید
این شرف خواهی چو خوابی با دل بی‌خواب خواب
سوختن آموزی از پروانه پس عاشق شدن
یاد گیر اول ز دانایی فن آداب داب
خود شب ما را نخواهی روز روشن ساختن
بر سیه بختان خود باری تو چون مهتاب تاب
خنده‌ی دندان نمای یار خواهی گریه کن
غوطه زن در بحر اشك این گوهر نایاب یاب
چون خلیل از آرزو گل خارپرور دیده‌ای
نقص نشماری تو «محوی» بر «اولی الالباب» باب

-٢-

چو شمع از آتش دل باشدم تابی بـه سـر امشب
کـه نـبود از گـداز پـیکر خـویشم خـبر امشب
بـه عـالم دیگـری را در هـوای سـرو بـالایت
جز آن کاکل نمی‌بینم ز خود سـرگشته‌تر امشب
بـیاد روی او خـواهـم بـه پـای آفـتاب افـتم
از آنـم آرزومـند نـسـیمت ای سـحر امشب
شد از نـور خـیال جـلوه‌اش چـشـم دلم روشـن
ز ظـلمات شـبم گـر بسـته شـد راه نـظر امشب
درِ سـلطان و شـه را روزهـا بـیهوده کـوبیدم
دگر در کوی شاهِ خود کنم خاکی به سـر امشب
بـه بـوی زلف مشکـین دلارامـی دل مسکـین
ز سینه چون نسیم صـبحدم شـد دربـدر امشب
سرشك از چشمم امشب جوش آمد آمـدی دارد
بـه قـصد دل‌دهـی دلدار مـی‌آید مگـر امشب
نفس در سینه‌ها، جان‌ها ز تن پـا در رکـابـتند
چو مه سیری به خاطر دارد او عزم سفر امشب (١)
به سر درد محبت گـر بـود بـاشد تـرا «مـحوی»
خلاص از کشمکش فردا، نجات از درد سر امشب

-٣-

ز ما سرگشتگان شوق گم شـد کـعبه‌ی مـطلب
ز رحمت آیتی بنما بـه مـا و «اهـدنا یـا رب»

-٢-

(١)چو (نسخه‌ی اصلی): چه.

به یاد جلوه‌ی خورشید سیمایی بود امشب
که می‌بارم ز دیده می‌شمارم تا سحر کوکب
ز لعل یار گفتم حرف شکوه بر زبان رانم
به لب واکردنم سر کرد موج خون دل از لب
به گرد چهره‌اش خط اختراع تازه از حسن است
به روی مهر عالم تاب زلف عنبرین شب
خجل بنمود عشق از روی زردم زرّ سارا را
کند حسن تو سیم ناب را شرمنده از غبغب
حنایی گشته بینم پای اسبت شهسوار من
مگر نزدیك قبر کشتگانت تاختی مرکب
عجب نبود که برگردد ز دین از بهر دنیا هم
کند تبدیل هرکس «محویا» بهر ذهب مذهب

-٤-

نقاب از چهره بردار ای جبینت ماه شهر آشوب
ز جا بر یکدم از یك برق جلوه صبر صد ایوب
سپاه زلف و خال و غمزه بر هر دل هجوم آرد
حصار آهنین از عقل گر دارد شود مغلوب
جفایش را صفا دانم، بلایش مرهم جانم
ز محبوب دل و جان آن‌چه می‌آید بود محبوب
گل رخسار یوسف لاله گون از ناز استغنا
چه پروا دارد از چشم سفید از حسرت یعقوب
به خوبی جمالت دیو و دد زنهار نفریبند
که من بس دیده باشم دیو خویی‌ها ز روی خوب
بگفتم چشم می‌گونت پر است از شورش امشب، گفت:
خرابات من آباد است از این خونریزی و آشوب

چو روزش روشن ار خواهی تو چشم تیره‌ی دل را
به جاروب مژه رو چند روزی آستانش روب
نه من از جذبه‌ی عشقش چنین آشفته حال هستم
که این لیلی هزارانِ چو مجنونش بود مجذوب
خوشم آید از این بیهوده گویی‌های خود «محوی»
به هر کس آن‌چه باید داد از وهاب شد موهوب

(ت)

-۱-

دلم ز روز ازل طالب ستم شده است
مصاحب غم و همصحبت الم شده است
به پیش من بنشین تا دمی رخت بینم
که قامتم ز غم دوری تو خم شده است
قد تو عمر دراز است وه که پیش رقیب
نشسته‌ای و مرا نیم عمر کم شده است
مرا که بی‌دهنت میروم به ملك وجود
خط لب تو نشان ره عدم شده است
متاب سر زدم تیغ تیز ای «محوی»
که در زمانه به خون ریختن علم شده است (۱)

-۲-

بر سینه‌ی عاشق اثر کینه حرام است
در کیش صفا لکه‌ی آیینه حرام است

-۱-
(۱)این قصیده در نسخه‌های خطی کتابخانه‌ی شاعر و خانواده‌اش نیست. از ملا جلال حیدری گرفته شده، و حاجی میرزا عبدالله کویی متخلص به «خادم» هم آن را تخمیس کرده است.

در مـذهب مـا گـر همه انـوار علوم است
یك نـقطه بـجز داغ تـو در سـینه حـرام است
بـا یـاد لب تُست اگـر فـتوی عشق است
جـز بـاده‌کشی در شب آدیـنه حـرام است
یـارب تـو مـرا بـا تـن پـر زخـم بـمیران
بـر ژنـده بـبر، خـرقه‌ی بـی‌پینه حـرام است
بـاری گـل از آن بـاغ نـچیدیم تـو گـویی
بـر بـلبل مـا هـمچو مـلك چـینه حـرام است
بـرداشـتن روزی امـروز بـود شـرك
بـا صـد شـرفش بـاده‌ی دیـرینه حـرام است
نـان تـو هـمان است کـه امـروز بـخوان است
یـاد طـرب و عشـرت دوشـینه حـرام است
گـفتی کـه حـلال است مـرا آیـنه دیـدن
گفتم چو تو در چشم من آیـی نـه حـرام است
«مـحوی» مـپسند آیـنه از رنگ سـیه رو
بـر سـینه‌ی مـرد ایـن اثـر کـینه حـرام است

-٣-

ای دل مگو رقیب بـر احـوال مـن گـریست
مـی‌گو بـه حـال آدم مـا اهـریمن گـریست
هـر بت پـرست دیـد تـرا و تـرا پـرست
بر کسـر شأن و خسـر بت بـرهمن گـریست
رنگ بـهار را بـجز آمـد شـدی نـدید
ابـر بـهاری آمـده شـد بـر چـمن گـریست
از زنده‌دل سخن شنوی زنـده‌دل کسـی است
خود را شمرده مرده و بر خـویشتن گـریست

دشـــنام مـی‌دهد بـه مـن و لب بـه دیگـران
زین جور کافری چو رقیبش به من گـریست
عشـــق التــجا بـه بـارگه حســن بـرد تـاك
شیرین اجازه داد کـه بـر کـوهکن گـریست
هـر خـاکسـار کـوی تـو جـنت مـقام شـد
بـــاز او دران مـقام بـه یـاد وطـن گـریست
شب در خیال حال تـو خـوابـم ربـوده بـود
امروز چشم من هـمه مشك خـتن گـریست
شد ز آب دیـده چـار سـوش بـاغ و لاله‌زار
«محوی» ز بس که بر در «بیت‌الحزن» گریست

-۴-

هرکه پر زد سوی بود آمد به دنـیا مـرد و رفت
چون شرر بالی گشود آمد به دنـیا مـرد و رفت
هــرزه گــرد از عـالم آسـودگی یـعنی عـدم
پای سعی خود بسود آمد به دنـیا مـرد و رفت
آفــتاب و کــرم شب‌تــابند هــردو رفــتنی
اژدها دیدم چو دود آمد بـه دنـیا مـرد و رفت
زنده نام از موسویّت شو که در هر ماه و سـال
صد چو فرعون عنود آمد به دنـیا مـرد و رفت
این گروهان بـه هـم گـرد آمـده از ایـن و آن
چه بودا عاد و ثمود آمد بـه دنـیا مـرد و رفت
در دل و دستش چو عدل و بذل نبود هرکه بود
چون بشد گو یك یهود آمد به دنیا مـرد و رفت
آه کان گل بعد مرگم قـدر مـن دانست و گـفت
عندلیبی خوش سرود آمد به دنیا مـرد و رفت

نام مجنون است زنده تـا ابـد ز اعـجاز عشـق
این همه عاقل که بود آمد به دنـیا مـرد و رفت
«محویا» گوید به رمـز «السّـابقون السّـابقون»
زنده‌بخت آن کس که زود آمد به دنیا مرد و رفت

-۵-

در شـــــهر نـــــتابد ز جـــبینی مـــه الفت
چون قیس کنم روی بـه سـوی مـه وحشت
جـوییش تـو از جـغد بـه ویـرانـه‌ی دنـیا؟
امــروز کـــه هـم لانـه‌ی عـنقاست مـروت
غمخواری و غـم پـروریم دیـد بـه مـن داد
گـــردون شـــهی مـــلك غـــم‌آباد مـــحبت
اشك است ســپاه، آه عـــلمدار شـــه عشـق
دود جگرش خیمه، ز هی شوکت و حشـمت
بـد مسـتی مـا نـاله و گـریان و فـغان است
مـــا بـــاده‌کشـــانیم ز مـــیخانه‌ی مـــحنت
مشکـــل بـــود از دولت کـونین شـود مست
هرکس که یکـی بـاده کشـید از خـم هـمت
مـــاتم زده وش مـــی‌پرد و مـی‌چکد امشب
ز آهم همه نومیدی و ز اشکم هـمه حسـرت
فـــردا اگـــرت جـــبهه‌ی بـــینم بـود افگـار
امـــروز بـــجا آر عـــرق ریـــزی خـــجلت
«محوی» می وحدت جز از آن جا نتوان یافت
عشـرتکده‌ی خـویش نـما گـوشه‌ی عـزلت

(ث)

-١-

آه کز طور تو بس آه کشیدیم عبث
داد ازین جور بسی جامه دریدیم عبث
چون مه از سیر خودش یار درنگی ننمود
این قدر دامن آن ماه کشیدیم عبث
دامنش را غضب‌آلوده کشید از کف و رفت
این همه نالەی جان‌کاه کشیدیم عبث
مَطلَب نشئەی عیش از می میخانەی دهر
جام‌ها ما هم از آن باده چشیدیم عبث
آهوی وحشی ما هیچ به ما رام نشد
ما همه بهر وی از خلق رمیدیم عبث
خود نگفت او سر خود در ره من باخته است
بسمل آسا به سر راه طپیدیم عبث
جلوه ناید به نظر در اثرش نیست خبر
هرچه دیدیم عبث وانچه شنیدیم عبث
به فنا راهبر است این همه از ما حرکات
آه چون اشك به هر سو بدویدیم عبث
ساده صحراست به دیوانه بسازد «محوی»
رخت غربت به سوی شهر کشیدیم عبث

(ج)

-١-

ز مــار گــیسوت دیـدم چـها رنـج
نشــد بـر مـن ز رویت رونـما گـنج
شـه حسـنت خـراج و بـاج بگـرفت
رخت ز افرنج و خط و خالت از زنـج
دمــی لعــل لبــی بگشــای تــا کــی
لبالب داری ایـن غـنچه تـو از غـنج
بــه دور لعـل مـی‌گونش خـط سـبز
به مستانش دهـد هـم بـاده هـم بـنج
شــعور و هــوش و آرام و دل و دیـن
به یك عشوه بـه یـغما بـرد هـر پـنج
بـه راه آ، عشــق اکسـیر وجـود است
کشــی تــا کـی بـه راه کـیمیا رنـج
بـه وصــف لعـل و دنـدانش دمـی زد
مگر «مەحوی» که خوانندش گهرسنج

-٢-

به تعظیم جـمالت کـج کـلاهانند گـردن کـج
بـه اجـلال جـلالت پـادشاهانند گـردن کـج
اگر دانند در گردن‌کجی چه بـود سـرافـرازی
سرافرازان عالم جـمله گـردانـند گـردن کـج
کـمند پـر خـم گـیسوی مشکـین تـرا نـازم
که در هر یك خمش صدها دلیرانند گردن کج

گر ایمایی به سربازی بود ز ابروی شمشیرت
سران و سرورانش بنده فرمانند و گـردن کـج
بود بر فرقشان پایی گذارد خواجه‌ی کـونین
فلك تا بوده هر نه چون غلامانند گـردن کـج
گدای کمترینش را بود شأنی کـه در پـیشش
چو پیش شه گدا استاده شاهانند گـردن کـج
بنفشه با خطش لافی زد از شرمندگی سـر را
به پیش افگنده آخر جرم‌کارانـند گـردن کـج
ز سیر گلشنم حیرت دمید و وحشـتم افـزود
چو دیدم بلبل و گل دیده گریانند و گردن کج
تو ای قاتل کرم کن نیم بسمل ساز «محوی» را
میان سرکشانش شایدش خوانند گـردن کـج

(چ)

-١-

حـذر ز دام بـلا کـن، بـه زلف یـار مـپیچ
نـبوده تـاب کـمندت بـه کـارزار مـپیچ
به دشت یأس دل آسوده گرد چون مجنون
چـو کـوهکن بـه سـر کـوه انـتظار مـپیچ
ز نارسائیت از چشـم جـوی خـون رانـی
در این چمن به سهی سرو جـویبار مـپیچ
ز جامه‌ی خشنت بـوی عشـق نـی زاهـد
چو خار پشت خودت در لباس خار مپیچ
دهـن بـبند بـلاجویی است حـق‌گویی
بـدار دست ز مـنصوریت، بـه دار مـپیچ

خـطش سـپاه بـلا، دام صـد قـضا زلفش
ز جوش دور حذر صد حذر به مار مـپیچ
مخور فریب به این عنکوبت نفس خسیس
تو بازِ دست شهی چون مگس به تار مپیچ
شکست طرز به جا مانده تیرگی خیز است
چو بـاد گـرد زجـا بـر خـاکسـار مـپیچ
مـباش مـنتظر جـلوەی رخش «مـحوی»
تو مشت خار به این برق شـعلەبار مـپیچ

-٢-

هـیچ است مـیان و دهـن دلبـر مـا هـیچ
برپا شده آشـوب دو عـالم ز دو تـا هـیچ
با خویش چو مردیم همین درد تو بـردیم
هیچیم چو رفـتیم ز مـا مـانده بـجا هـیچ
بر مردەدلان رحمت حق گـفته بـود ظـلم
در نــزد بــزرگان نـبری نـام خـدا هـیچ
گفتا تو کی هستی ز کـجا تـا بـه کـجایی
گفتم که منم هیچ ز هـیچ آمـده تـا هـیچ
دنـیا هـمه هـیچ است ولی هـیچ‌تر از وی
ماییم که در باختەایم ایـن هـمه بـا هـیچ
یارب تو نخواهی چـه زدست عـدم آیـد
ناید به جز از شیمەی تـقصیر ز مـا هـیچ
بگشا دهنت گفت که «محوی» تو به هوش آ
تکلیف محالست تـو گـویی بگشـا هـیچ

-۳-

باز از من شدی آزرده، ز من دیدی هیچ
این همه گریه ز من دیده نخندیدی هیچ
این چه حال است ز هر هیچ‌کسی می‌پرسی
حال سودازده‌ی خویش نپرسیدی هیچ
رفتی و ناله و افغان خلایق در پی
محشری کرد به پا باز نگردیدی هیچ
دهنت دیدم و گفتم به نظر هیچ نماند
گفت باور نکنم هیچ تو چون دیدی هیچ
قدر خون گشتن دل هیچ ندانی زاهد
تو که در عمر خودت عشق نورزیدی هیچ
هرگزت دیده شرفیاب تماشا نشود
تو که از اشك به خونابه نغلطیدی هیچ
به نشان خط او پی به دهانش بردم
گفت ای «محوی» ازین نقطه تو فهمیدی هیچ

(ح)

-۱-

زان لب خوش آیدم سخن ار به، وگر قبیح
آری ملیح هرچه بگوید بود ملیح
ابنای دهر جمله به کردار دهریند
بی‌شك که از قبیح نزاید مگر قبیح
گفتم چو گفت دیده نگاهی سوی تو داشت
چون است خود سقیم و چنین رای او صحیح
بی‌تابی دل ز بهر یکی زخم دیگر است
برکش تو تیغ و بسمل ما ساز مستریح

کوکو زن است قمری گلشن درین خزان
باغ و بهار رفت کجا گویدت صریح
ای ماه من بیان کماهیه مشکل است
کرده به محض دیدن تو لال هر فصیح
نامش دهن زلعل تو گویی پیاله‌ایست
از نشئه‌ی میش به هوا می‌فتد مسیح
از کوی یار آید اگر ریح عاصف است
راحت به روح ما برسد زان هبوب ریح
«محوی» بسوز و خود بکش و غوطه‌زن به خون
میدان امتحان محبت بود فسیح

(خ)

-١-

به ماهی ماه من بردار یك ساعت نقاب از رخ
منوّر ساز عالم را به سان آفتاب از رخ
خدابردار نبود این همه جور ای بهشتی رو
دمی بردار ز اهل دوزخ هجرت عذاب از رخ
چه کم گردد ز انوار جمالت ای بت مهوش
اگر یك شب، شب ما را نمایی ماهتاب از رخ
دل عشاق تاب بحر آتش نبودش زنهار
برافگن ای رخت آرام دل کم‌کم نقاب از رخ
خوشا حال مسلمانان و صدها وای بر گبران
به جنات و به دوزخ گر ببخشی آب و تاب از رخ
رخی بنما و خود بی‌تابی دل‌ها تماشا کن
چو خورشید آر دریا را به موج اضطراب از رخ

اگر تو يك چمن گل نيستى اى «محويت» بلبل
چرا گاهى عرق ريزى تو چون گل اين گلاب از رخ

(د)

-١-

به آه و دادكردن دادم آخر رخت خـود بـر بـاد
سليمانم به ملك عشق و رانم تخت خود بر باد
ز بعد مرگ بر سر خاكپاشى تـا ابـد زيـن غـم
كه از رنج و غم دنياى دونت عمر شد بـر بـاد
مـبادا سـايه‌ى پـير مـغانم يـارب از سـر دور
سر خود را كه بيند زود بردار آن‌كه خود سر باد
غنا را بـنده‌ى سـلطان فـقر او كـرد ايـجادش
الهى بى‌حد و بى‌مرز درودت بـر پـيمبر بـاد[١]
مگر كرده گذر بر خاك كـوى حـضرت جـانان
كه تشريف آرد امشب با نسيم روح پرور بـاد
كـجا آسـوده يـابم جـا بـروى بسـتر رنگـين
مگر بر بسمل من تيغ نازش سـايه گسـتر بـاد
اگر «محوى» سرير سـلطنت را بـر سـر كـوى
تو گر يابد گزيند خاك نـوميديش بـر سـر بـاد

-٢-

خـــانه‌ى عـاشق نـوازى‌هـا پـيش آبـاد بـاد
يـار داى شـوخى و بـى‌رحـمى و بـيداد داد

(١) [له چاپه پێشووه‌كه‌دا نووسرابوو: الهى بى‌حد و مرمر درودت بر پيمبر باد، كه به هه‌ڵه‌ى چاپيمان زانى بۆيه به‌م جۆره‌مان نووسيه‌وه. «ع.ح»].

زلف را تا شانه زد دل‌ها برآشفت این چه کـرد
کرد صد دل را حـزین و یك دل شـمشاد شـاد
چشـم بـر تـیغند اسـیر دامش ای طـالع مـدد
کایدش از صید خویش این بوالهَوَس صیاد یاد
هرچه از حد بگـذرد گـردد بـلای دیـن و دل
آه مـــن شـــاید کـــند از دست اســـتعداد داد
عـــمرها شـد مـا پـرستار بت نـفس خـودیم
این‌چنین عمر تو چون زلف بـتان بـر بـاد بـاد
صورتش را هرکه دید او نقش بر دیـوار گشت
یارب این تصویر از کلك چـه بِـه «بـهزاد» زاد
علم عشق از حضرت پروانه «محوی» یاد گیر
بـر مـــدار اصـــلا مگـــر از سـفره‌ی آزاد زاد

-٣-

از فغان خـویشتن، شب بـلبلم آمـد بـه یـاد
چون سحرگه جلوه‌اش دیدم گلم آمد به یـاد
از نگـــاه دیـــده و نـور جـبین و پـیچ زلف
نرگس و نسرین و باغ و سنبلم آمـد بـه یـاد
بـــر رخ عشـــاق افگـندی ز دور آب دهـن
بر حـریفان نشـئه‌بخشی مـلم آمـد بـه یـاد
در قـــفا افـــتادگانت درهـم و آشـفته حـال
چون بدیدم شیوه‌ی آن کاکـلم آمـد بـه یـاد
سـیر تـمکین یک از دیـوانگـان عشـق تـو
کردم، استغنای صد عقل کـلم آمـد بـه یـاد
عشق از زاری رمیده مـی‌دمد زاری ز عشـق
بلبل از غلغل، ز غـلغل بـلبلم آمـد بـه یـاد

آنقدر از ابروان ساقیم مشتاق قتل
اقتل... اقتل... از صدای قلقلم آمد به یاد[۱]
نیم واکرده دهن در صبح دیدم غنچه را
زیر لب خندیدن آن نو گلم آمد به یاد
هرکه بیند این غزل بی‌دل بود گوید بدل
طالب از «محوی» از این شهر آملم آمد به یاد

-۴-

دیده از بس نابجایی دیدنم آمد به درد
نقش زشت از آینه فرش صفا را در نورد
یادگار از گرم و سرد راه عشقم همره است
جوش اشك آتشین از چشم و بر لب آه سرد
خاکساران آتش پوشیده در خاکسترند
ای دمت صرصر تو ای واعظ به گِردِ ما مگرد
تا به زیر چرخ باشی زیر بار محنتی
سایه‌اش باشد گران این کهنه کاخ لاجورد
بی نی و می بزم عیش ما ز عشق آماده است
ناله‌های پر حزین و جام‌های درد درد
زندگی صید نزارم را به زاری می‌کشد
ای نگه‌بازِ اجل رحم آر بر ما باز گرد
بیشه‌ی عشق است شیری چون زلیخا را سزد
نیست هر روباه مردی مرد میدان نبرد
رهروان عشق را هریك ره آوردی به کف
من به کویت آمدم در کف همین یك روی زرد

-۳-

(۱) آنقدر... (ن): آنقدر ز ابروی ساقی مانده‌ام مشتاق قتل.

«محویا» گر خالدی مشرب شدن خواهد دلت
خالد آسا شو تو هم دیوانه‌ي صحرا نورد

-۵-

برون شد یار ما از بزم و شمع از انجمن گم شد
ز مینا مـی، ز باده نشئه، جان ما ز تن گم شد
نه دل در سینه آهی می‌شنیدم دیر شد زان هم
نمی‌یابم سراغی ناله در بیت‌الحزن گم شد
بیابان هلاك و کوه غم در راه دارد عشق
که در وی چندها مجنون و صدها کوهکن گم شد
زبان آتش گرفت از نام تو بردن نیامیزد
که از نام توم نام توم هم در دهن گم شد
دگر یعقوب از غم زاده باشد شکوهش کز چاه
برآمد یوسف از وی دل در آن چاه ذقن گم شد
بجا باشد در این‌جا هم مرا با خاك بسپارند
درین کو دل ز من صبر از دل و روح از بدن گم شد
فگند از لرزش یکتار زلفش لرزه بر جان‌ها
دو عالم را به شور آورد و پس خود تارزن گم شد
رهایی یافت دل از چین گیسو محو شد در رخ
ز دام آزاد شد بلبل به گلگشت چمن گم شد
ندید از شبنم چون تاب خورشید جمالش گفت
من از «محوی» نخواهم گم‌شدن «محوی» ز من گم شد

-۶-

به بالین دل از روی تفقد
بیامد یار لیك آمد چو دل شد

گدایی همچو من چون همنشینی
کند با آن شه تخت تفرد
گذشت آه او مرا بگذاشت با صد
توحش در بیابان توحد
کنم پیش سلیمان حال خود عرض
ببندم ناله را با بال هدهد[۱]
مدار از «اِهْدِنا» چشم اجابت
چو داری غش تو در «اِیّاکَ نَعْبُدْ»
به راهش سر گذار و پای او بوس
نجوشد «وَاقتَرِبْ» الا ز «واسجُد»
فرشته گل کند از باغ تسلیم
چو دیو و دد ز کهسار تمرد
پریده روح «محوی» از بشارت
به قتلش تا تو بنمودی تعهد

-۷-

نگار امشب سوی خونین دلان داغدار آمد
تو گویی تازه گلزاری به سیر لاله‌زار آمد
تو هم ای دیده بردار آستین از گوهر شهوار
نثار قاصدی کاورد[۱] این مژده که یار آمد
بیرون آمد گل از خارم ز فیض گریه‌ی زارم
ز آب ابر رحمت نخل امیدم به بار آمد

-۶-

(۱) ببندم ناله را (ن): نویسم ناله‌ام.

-۷-

(۱) کاورد = که آورد.

عرق افتاده بر رخ چون درون آمد ز در گفتم
که بر کشت امیدم ابر رحمت قطره بـار آمـد
به صد نـازم بـرد بـرمی‌نهد پـای نگـارین را
خوشا وقت خزان من که مهمانش بـهار آمـد
حیات تازه‌ای پرتو فگن شد بـر دل و جـانم
تو می‌گویی که امشب جان جانم در کنار آمد
شدم مستغنی از کحل الجواهر تا ابد «محوی»
که گردی زان کف پایم به چشم انـتظار آمـد

-٨-

گل‌رخان از جلوه‌ی ناز آتشی افـروختند
لاله رخساران باغ از داغ حسرت سوختند
جا بجز محراب کو چشمان شوخت را بگو
آخر این سـحرآفـرینی از کـجا آمـوختند
مفلسان عشق از سودای خالت سیم نـاب
ریختند از دیده وز دل نقد داغ انـدوختند
جان و دل در فکر یك نقطه دهن درباختیم
گوهرِ خود را به هیچ این بی‌دلان بفروختند
تازه شد آئین زردشتی به عـالم «مـحویا»
گل‌رخان از جلوه‌ی ناز آتشی افـروختند

-٩-

روحانیان اگر گـل کـوی تـو بـو کـنند
کی نشئه‌ای عبیر بـهشت آرزو کـنند[1]

-٩-

(١) کوی (ن): روی.

خورشید ماه روز شود مه به شب هلال
با ما هـم آفـتاب و مـه را روبـرو کـنند
از کحل نور سرمه‌کش چشم دل شـوند
آنان که خاك آن سرکو رفت و رو کـنند
«طوبیٰ له» از زبان ملایك رسد به گوش
در خلد اگر ز کشته‌ی تو گـفتگو کـنند
نتوان بشست گرد غم از خاکسار عشق
او را بـه آب کـوثر اگـر شـستشو کـنند
در سر هوای سجده بـر آن در روا بـود
آن قــوم را کــه دل آب وضــو کـنند
دیـدند یك نـظر بت مـا ایـن بـرهمنان
تا حشر بـر رخ بت و بـتگر تـفو کـنند
رانند خون اشك به رخ هر دم آن گـروه
خــواهـند پـاس پـرورش آبـرو کـنند
خاموشی است دأب محبّت که می‌کشان
از خامی است «محوی» اگر ها و هو کنند

-۱۰-

گر همه تلخی و زهر و کـین بـود
هرچه آن خسرو کند شـیرین بـود
دل به آن مژگان مبند، این عندلیب
کی حریف پـنجه‌ی شـاهین بـود
ابر لطف از تـیغ قـهرش مـی‌چکد
نیش این شکر لبـان نـوشین بـود
سینه‌ی ریشم چو دید آهسته گفت
زین گلستان تیغ مـا گـلچین بـود

عاشق بیچاره گـر شـاهنشه است
چون اسیر عشق شد مسکین بـود
نرگس و نسرین و گل با یك نـهال
گـلشن صـنع خـدایـی ایـن بـود
عشـق را از دخـتر رز کـم مـدان
عقل و هوش این هردو راکابین بود
این قیامت از چه حسن نیمه رنگ
تـا قـیامت بـیستون رنگـین بـود
«محویا» پروانه پـیر کـاملی است
سوختن هر سـالکی را دیـن بـود

-۱۱-

چو من بلبل گُلی را چون تو رنگین جلوه می‌شاید
چو تو گل بلبلی را همچو من خوش لهجه می‌باید
به دل گفت او نهال قامتش را دید چون رضـوان
چنین سرو سهی شاید کـه صـد جـنت بـیارایـد
به چشم پر خـمارش نسبتی دارد عـجب نـبود
کـه هـر دم دخـتر رز ایـنقدرها فـتنه مـی‌زایـد
ز خط است آن‌چه بینی بر گل عارض نـمایانش
سر زلفش گهی بر عـارض گـل مشك مـی‌ساید
تبسّم غـنچه‌واری آن دهـن را صـبحدم بگشـود
خدا هر روز خـواهـد کـارهای بسـته بگشـایـد
تو دانـی چشـم دل را تـوتیا نـوری نـمی‌بخشد
مگر گردی ز خـاك آن سـر کـویش بکـار آیـد

شهادت انتظارانیم «محوی» جمله جان بـر کـف
به راهش ایستاده تا دم تـیغش چـه فـرماید(۱)

(ذ)

-۱-

آن بلای دین و دل شد جـلوه‌گـر بـاز، العـیاذ
صبر و هوش از ما ربود از جلوه‌ی نـاز، العـیاذ
باز بر دست آن نگـار دیـده بـاز از بـهر صـید
رفت و بـاز آمـد یکـی بـاز قـضا بـاز، العـیاذ
خنده‌ی زیر لبش جان بخش و چشمش دلستان
دسـتگاهش رفت بـالاتر ز اعـجاز، العـیاذ
رخ ز می کرد آتشین و خلق را پروانه سـاخت
تـرك مـن زردشـتی‌ای را کـرد آغـاز، العـیاذ
در نظر دارد مگـر صـید مـلایك رو بـه چـرخ
دیـده‌اش تـیر نگـه را داد پـرواز، العـیاذ
چرخ کج‌رو کاسه‌ی طـنبور را مـاند بـه چشـم
گوش بـر نـاسازی آهـنگ ایـن سـاز، العـیاذ
از رقیب احوال «مـحوی» را بـپرسید آن پـری
می‌کند با دیـو بـحث از «گـلشن راز»، العـیاذ

(ر)

-۱-

سـبزه‌ی نـو رسـته گـلزار حسـن انکـارگر
خـط سـبز یـار بـر زد از گـل رخسـار سـر

(۱) جان برکف (ن): گردن کج.

با گذشت از می نیاسودم ز حرف زشت شیخ
عندلیب از گل گذشت و نگذرد از خار خر
امشبم لیلی به سیر سوختن آمد ز دور
کار آخر گشت تا شد آه مجنون کارگر
نونهالش را به صد خون جگر پرورد دل
خود نچیدم یك رطب زان نخل شیرین باربر
آن که سائل از درش یابد عطا با آبرو
عرض حاجت را به پیش آن در و دربار بر
غیر را در دل مده ره خانه‌ی آینه را
وا مکن الا بروی جلوه‌ی دلدار در
تا ثناخوان لب شیرین او گردیده است
کس نمی‌خوانند از «محوی» شکر گفتارتر

- ٢ -

به جانم آتشی افگند و رفت آن بت، جفا بنگر
غبارم تا دهد بر باد باز آمد، وفا بنگر
بدور افگندن جانم زتن از درد دوری‌ها
فلك دادم خلاصی درد را بنگر، دوا بنگر
زباده رخ برافروزد که با یك جلوه‌ام سوزد
نگهدارش خدا دلسوزی دلدار ما بنگر
شهادت را تو خواهی، کشته‌ی ابروی شوخی شو
دم تیغ فنا جو، جلوه‌ی آب بقا بنگر
بیاد سرو بالای جوانی ناله‌ام عمری است
ببالا سر کشد بر پا تو پیر بی‌عصا بنگر
ز زلف پُر خمش ای مرغ دل دام بلا دیدی
پری زن هم ز چشم پُر فنش بازِ قضا بنگر

شـه عشـقش بـرون آورد منصور از بـن زنـدان
بـرو بـر دار گـفتش عـالم سیر و صـفا بـنگر
ز چشـمش نـاز شـاهی گـر کـند دعـوا، روا بـاشد
تـو شـمشیر از مژه ز ابـرو بسـر بـال هـما بـنگر
به عشق ار پی بری از جمله گمراهی رهی «محوی»
در ایـن صـحرای بـی‌ره گـم شـو و راه هـدا بـنگر

(ز)

-۱-

رحم بر عاشق دل‌خسته نـیاری هـرگز
نه مروت به تو پیوسته نه یـاری هـرگز
ابر رحمت تو و ما خرمن دل سوختگان
در ره عشق تو بر ما تـو نـباری هـرگز
کوه الماس ندارد ز شـرر هـیچ هـراس
نکندت در دل اثـر نـاله و زاری هـرگز
هر سگ کوی تو دارنـد شکـوه قـطمیر
تو رقیب سگ از آن‌ها نشماری هـرگز
نهی پای تو بـر سـینه پـر سـوزی وای
مرهمی بر سـر داغـی نگـذاری هـرگز
زنی آتش بـه دل بـلبل نـالان ای گـل
گوش بر ناله‌ی جـانکاه نـداری هـرگز
آشـیانم بـه گـلستان خـزان آبـاد است
نگـذرد بـر سـر مـا بـاد بـهاری هـرگز
ناید از ناخن این خلق به جز جان کندن
شم شیر است به کس پشت نخاری هرگز

«محوی» از غمزه‌اش ار بار گرفتی دل را
پس بـه شـهباز کـبوتر نسـپاری هـرگز

(س)

-۱-

نـپرسد حـال زارم را نـه اغـیار و نـه یـارم کس
غم و دردم مگـر یـاری کـند ورنـه نـدارم کس
نه از دل‌تنگیم پـرسد گـلم، نـز سـینه‌ی پـرداغ
نـمی‌آید بـه سـیر غـنچه‌زار و لاله‌زارم کس
دچـار صـیدم آیـد مـر بـره بـاز قـضا ور نـه
نـتازد تـوسن نـاز خـود از بـهر شکـارم کس
گدا از تخت شه کی بـهره یـابد گـفت مـنصورم
نگـردد فـیض‌یاب رتـبه‌ی مـعراج دارم کس
بـلای نـاکسی از بس تـعمم کـرده در عـالم
که با این ناکسی امروز من خود را شـمارم کس
مریض آن لبم جز آن مسیحای بـه چـارم چـرخ
مگر چاری کند دیگر نخواهـد کـرد چـارم کس
چو خور دین نبی از چار کس شد جلوه گر «محوی»
به این چار آینه رو کرد کس، ناکس بچارم کس

(ش)

-۱-

ز سرخ و زردها شد اشك وین رخسار ما را بخش
خداوندا به ایـن اشك و رخ کـهوار مـا را بـخش
اگرچه رو سـیه از مـعصیت هسـتم تـو غـفاری
بـاین جسـم نـزار و نـاله‌های زار مـا را بـخش

بگفتا چون سوی دارالبقا شد حضرت منصور
نبود از دار دنیا جز همین یك دار ما را بخش
دل شیرین را پرسخت دید و کوهکن رو کرد
به سوی بیستون و گفت شد کهسار ما را بخش
اگر بخشنده بر عشاق این شوخ ستمکار است
نباشد جز دل پرخار زین گلزار ما را بخش
نمودی سعیها در قتلم ای قاتل «جزاك الله»
ترا من زود بخشیدم، تو ای خونخوار ما را بخش
بود عرض رشا سوء ادب پیش کرمکاران
مگو «محوی» خداوندا به استغفار ما را بخش
بضاعت نبودم جز خامکاری و گنهباری
تو یارب پس بجاه احمد مختار ما را بخش

(ص)

-١-

دل ز دام زلف دلگیرت نمی‌خواهد خلاص
شیر ما از قید زنجیرت نمی‌خواهد خلاص
در شرف خواهد زید کس هم بمیرد در شرف
هم جوان از عشق هم پیرت نمی‌خواهد خلاص
تاب نارد در غمت بیند بجای خود کسی
جان من زان غصه از غیرت نمی‌خواهد خلاص
گر ز راه آبروریزی دهندش ره به خلد
هیچ از دوزخ حیا سیرت نمی‌خواهد خلاص
جلوه‌ی دلدار چون با چشم حیران آشناست
آینه از ورطه‌ی حیرت نمی‌خواهد خلاص

دل به سر ریزد غبار درگهت هـر دم چـو مس
غرقه خواهد شد در اکسیرت نمی‌خواهد خلاص
موج خیز هـر بـلا مـی‌بینمت ای بـحر عشـق
«محوی» ما بین ز تشویرت نمی‌خواهد خلاص

(ض)

-١-

ای سوخته جگر پی دنـیا تـو آب مـحض
پنداشتیش دیدیش آخـر سـراب مـحض
گـلزار حسـن غـنچه‌ی او بـود خـم مـل
از خنده‌ی لب تـو تـراود شـراب مـحض
یکـباره دیـده‌ام گـل روی تـو را بـخواب
بارد همیشه‌ام ز دو دیـده گـلاب مـحض
بر دل به گرمی رسـد از غـمزه‌ی تـو تـیر
ناکشته صید صید تو گشته کباب مـحض
خـــوبان مـه جـبین اگـرند آفـتاب وش
ای نورپاش حسن تـویی آفـتاب مـحض
در عشـــق انـــقلاب حـــقیقت بـیا بـبین
دل گشت خون صافی و خون آب مـحض
خواهم دمی که وصف خطش درکشم به خط
جو شد ز نافه‌ی قلمم مشك نـاب مـحض
درج گهر بود ز صـدف مـحض اسـتخوان
درّ ترا صـدف شـده لعـل مـذاب مـحض
دلبـــر نـمود چـون دل «مـحوی» مـطالعه
در سرّ عشق گفت ببین يك كتاب مـحض

-٢-

آهم به عکس اشك به اشکم شده نقیض
او سوی اوج می‌دود و این سوی حضیض
آن موی رویت آفت و آشوب زنج و روم
در زیر حکم شاه جمال تو سود و بیض
مردی که خون خود پی دنیای دون بریخت
در کیش ما بود دم او همدم محیض
ای چشم یار گر کنیم چشمداری
زیبا بود به تو که تو بیمار و من مریض
شکر خدا مرا زدم تیغ ناز کرد
سیراب قتل جان و دلم گشت مستفیض
عشقم جگر بسوخت به یك نار بی‌لهب
آتش به خرمنم بزد این برق بی ومیض
«محوی» دل گداخته‌اش سر کند زچشم
«حـتّى مَـتى لِفِـرقَتِكُم أدْمُـعي تَـفيض»

(ط)

-١-

بر مهر چهره‌ی مه من چون دمید خط
بر روی مهر و مه شب ماتم کشید خط
چون هندوی به باغ بهشتش دهند راه
تا قصرگونه بر رخ دلبر دوید خط
نبود عجب سفید شود گر بزودی
نور این قدر ز روی چو ماهش مکید خط
بالش مگر ز شهپر طاووس بوده است
تا روضه‌ی بهشت به یك پر پرید خط

گرد لبش خطی بود از پادشاه حسن
أمر آمده به نزد مسیحا برید خط
ای دیده بر رخم تو دگر خط مکش به خون
اینك زیرا رفته به غربت رسید خط
هر شعر را به وصف بناگوش او نوشت
«محوی» ز نور معنیش آمد سفید خط

(ظ)

-١-

دلم بگرفت از گفتار پر بی‌مایه‌ی واعظ
بخوان ای بذله‌خوان اشعار ساقی‌نامه‌ی حافظ
شده دیوان او تا حشر یك میخانه‌ی نشئه
مگر می جوش زد جای مداد از خامه‌ی حافظ
زبان مردم چشمش نفهمد جز دل دانا
كه در یك لحظه در عین خموشی بینیش لافظ
طربناك است آن شوخ غضبناك ار بریزد خون
كه غیظ از می‌كشیدن رفته بیرون از دل غایظ
اسیر عشق تركی ناخدا ترسم ز زلف و رخ
كند هم كفر و هم اسلام را یغما خداحافظ
بیا ای ساقیا ای مایه‌ی صد خوشدلی در جام
دلم بگرفت از گفتار پر بی‌مایه‌ی واعظ
بود محظوظ دارین آن‌كه شد ملحوظ او «محوی»
مگر اكسیر اعظم سرمه دارد لحظ این لاحظ

(ع)

-١-

از لعل تو هرکس به مسیحا شده قانع
از روح مقدس بأطبّا شده قانع
خاکستری را دهد او فضل بر اکسیر
از درد تو هر کو به مداوا شده قانع
محروم زعشق از پی انگور بهشت است
زاهد بمویز از خم صهبا شده قانع
چون جام ز بزمت نکشیدیم می وصل
چون آینه‌ام دل به تماشا شده قانع
داده است به خر مهره چها بحر گهر را
از دولت دین آن که به دنیا شده قانع
رم می‌کند از خلق چو آن آهوی وحشی
مجنون من از شهر به صحرا شده قانع
ما محض خیالیم دگر هر چه که هست اوست
نادیده حقیقت به من و ما شده قانع
دشنام تو هر کو به ثنای دیگران داد
بهر خزف او از در یکتا شده قانع
یار آمد و جان و دل خود کرد نثارش
«محوی» ز دل و جان به دلارا شده قانع

(غ)

-١-

از دل گم‌گشته از من من نمی‌یابم سراغ
چون سیه‌بختم من از مخزن نمی‌یابم سراغ

بـــلبلم را از قـــفس روزی نـــمود آزاد چـرخ
نی زبـوی گـل نـه از گـلشن نـمی‌یابم سـراغ
در هـــوای آن بت وحشـــی بـــه راه انـــتظار
خـــاك گشـــتم بـاز از دامـن نـمی‌یابم سـراغ
دیده‌ام در گریه رفت و شد مشــام از درد سـر
نی ز یـوسف نـی ز پـیراهـن نـمی‌یابم سـراغ
گرچه هر عندیه «من عندی» نشــانی مـی‌دهند
از دهـــان بـــی‌نشانش مـــن نـمی‌یابم سـراغ
بود تـنهایی گـزین عشـق پیش از مـا بسـی
زان همه تـنها مـن از یك تـن نـمی‌یابم سـراغ
هر که را دیدم به سحری مبتلا گشته جـز ایـن
«محویا» زان دیده‌ی پـر فـن نـمی‌یابم سـراغ

-٢-

از خـــراب عشـق درد اصـلا نـمیداری دریـغ
چون چنین گنجی ازین ویرانه می‌داری دریغ (١)
کی به شب این مهوشان بر رخ نقاب افگنده‌اند
شمع را امشب تـو از پـروانـه مـی‌داری دریـغ
ره نـــدادی ایـــن دل مـا را بـه زلف مشك‌بـار
از چه این زنجیر ازین دیوانه مـی‌داری دریـغ
از مـــحبت خـویش را بس دورگـیری زاهـدا
مشت خاشاکـی ز آتشـخانه مـی‌داری دریـغ
درهمش خواهی مها حـال سـیه‌بختان عشـق
چند روزی شد ز گیسو شانه می‌داری دریغ (٢)

-٢-
(١)عشق درد (ن): درد عشق.
(٢)سیه‌بختان (ن): سیه‌روزان.

طائر گـلزار قـدسم دل بـه خـالت مـبتلا است
چون تـو از مـرغ الهـی دانـه مـی‌داری دریـغ
زندگی‌کردن به آن جان هر نفس صد مردن است
«محویا» گر جان تو از جانانه مـی‌داری دریـغ

(ف)

-١-

رحـــم بـــر بـندەی بـیچاره نـیاوردی حـیف
آبـــروی شـــرف چـــاره‌گـری بـردی حـیف
خشـــمگیری بـــه هـــوس دادگـری را نـــزد
دل مـــــحزون مـــرا بـــی‌گنه آزردی حـــیف
راز مستور شد از سـرخـی تـو فـاش ای اشك
مـــاجراهـــا بـــه رخ زرد مـن آوردی حـیف
پـــیشرو کـــحل بـــچشمند ز گـــرد مـــحمل
پـــای هـمت تـو دریـن راه نـیفشردی حـیف
صـــافی عـمر نـمودی هـمه صـرف سـفهات
پس ازین دم همه دم درد کشی دردی حیف (١)
تو کـه مـرد آمـدی ای وای بـه صـد نـامردی
رفـتی و هـمچو زن فـاحشه‌ای مـردی حـیف
فخر هرکس به زبان خودش است ای «محوی»
پارسی را تو کـه بگـزیده‌ای بـر کـردی حـیف

-١-

(١) پس از این... (ن): دور گشت از تو صفا درد کشی دوری حیف.

(ق)

-١-

کس چه داند از چه شد دریا در آب دیده غرق
یا زمین این خاك را بهر چه می‌پاشد بـه فـرق
از چـه بـرق جـلوه آتش در گـرفته جـانشان
رعد نالان، ابر گریانست و، سوزانست بـرق(١)
وای بر عالم ز خـورشید رخش وا شـد نـقاب
محشری برپا شـده تـا غـرب را بـنمود شـرق
تیر غمزه سوی چرخ افگـند بـر رغـم حکـیم
بهر صید مهر و مه چشمش فلك را ساخت خرق
چون مریدان دامـنش را بـوسه زد دیـو مـرید
دید چون پوشید صوفی خرقه‌ی سالوس و زرق
بهر وصلت جان دهم در هجر می‌سوزم چو شمع
ای جبینت صبح ما، آیی، نیایی چـیست فـرق
گـــوهر نـــایاب مـقصودت نـمی‌آید بـه کـف
تا نگردی «محویا» در موج بـحر گـریه غـرق

(ك)

-١-

دانی که روز هجر تو چـون است هـولناك
چند آیـتی بـخوان اوائـل ز «هَـلْ أتـاكَ»
«روحـی فـداك» آنـقدرت گـفته‌ایـم مـا
امروز مخلص است تـرا «روحُـنا فـداك»

-١-

(١) رعد نالان... (ن): ابر گرید، رعد می‌نالد، نفس‌سوز است برق.

چون غنچه دل گرفت ازین وضـع گـلشنم
نرگس چرا به حیرت و گل گشته سینه چاك
جان در پریدن است چون آهم سوی سما
تن در چکیدن است چو اشك آه سوی خاك
زاهد ز طاعت است غرورش، مـرا ز مـی
او باده‌کش زچـوب اراك است مـا ز تـاك
جان باختن به راه تو صد جان گرفتن است
صد بار هر دمم بکشی پس مـرا چـه بـاك
نـقاش نـقش مـن کشـد آمـد، ز زاریـم
دلتـــنگ شـــد کشـــید یکـی آه دردنـاك
بیجا بود چو از لب او سر زنـد بـجا است
نـاید بـجز حـیات فـزایـی ز جـان پـاك
از بس پر است دیده‌ی «محوی» ز عکس تو
خـورشید را اگـر نگـرم «لا أری سـواك»

(گ)

-١-

صـبا بـویی بـرد زان روی گـل رنگ
به گـلشن تـا پـرد از روی گـل رنگ
بــود دست نـیاز از دامــنش دور
مــقامش اوج نــاز و پـای مـا لنگ
بشــد مـژگان چشـمش بـاز در هـم
که این باز قـضا دارد چـه در چـنگ
مـعلم چـون رخش را زد بـه سـیلی
بگــفتم آفـتاب آمـد بـه خـرچـنگ

تماشا دارد این افکار، گفتم
فرنگم، گفت کی پرسم ز فرهنگ
دل مجنون ما یك عنصر آب
دل لیلی بود یك کشور سنگ
ز قتلم بازگشت، از نالەام گفت
بماند خوشتر این مرغ خوش آهنگ
به عشق از نقش‌ها دل صاف گردد
به آتش ده جلا آینه از زنگ
نه حرف از وی براید، نه ازین آه
دهانش چون دل «محوی» بود تنگ

-٢-

پیام عشق چون خوانند بر سنگ
اگر طور است شد زیر و زبر سنگ
ز عشقش داده بود آب این‌که بینی
اثر از تیشه‌ی فرهاد در سنگ
نگار امشب دلش بر گریه‌ام سوخت
ز عشق است از نمی بگرفت اثر سنگ
دریغا سر فدای خاك راهش
نشد، سر می‌زنم اکنون بهر سنگ
مکن حال خود ای دل بر دلش عرض
مزن مینای خود بیهوده بر سنگ
به حرف زشت لب مگشا که در لعل
نبوده سنگ، باشد لعل در سنگ
قرار از دل، دل از من ساختی دور
به یك عشوه به صدها میل و فرسنگ

بـــــحمدالله کــــه بـــی‌نام و نشـــــانم
کـــــه بــــار نــام بــردارد مگـــر ســنگ
نگـــــاهش دار «مـــــحوی» شــــیشه‌ی دل
تـــو نــازك طـبع و عــالم سـر بـه سر سـنگ

(ل)

-۱-

گشتم بـه یـاد مـوی مـیانت ز نــاله نـال
گشـــته زبـــان نـــاله‌کش از مـــلال، لال
حیف آیدم به رخ رسدت دست هر عــبیر
از مشك زلف غـــالیه را بـــر جـمال مـال
ماه اینقدر دگـر نکشـد خـجلت از کـلف
بر روی ماه من چو نشست از زغال خـال
بر من تـو رحـمت آر کـه مـن سـالهاستم
در گوشه‌ی جحیم فراق ای وصـال صـال
آخـــر کشـد بـخیر و شـبم روز مـی‌شود
گـر پـرسیم بـتا تـو شب ارتـحال حـال
از جوش شوق کوه چـو کـه در هـوا پـرد
ز اعجاز عشق رسته شـود از جـبال بـال
گـــردیده پـور زال بـــه مـیدان امـتحان
آمــد قــضا چـــو از احـــد لایــزال زال
یك را کـــمال داده و مـــالش نـمی‌دهد
یك را بـــداده‌انـــد بـــجای کـــمال مـــال
مـــال و ولد بـــفتنه خـدا نـام بـرده است
«محوی» ز کس منال ز مـال و مـنال نـال

می‌خواره باش «محوی» از آلودگی مترس
امــــداد اگـــر کـــنند تـــرا در مآل آل(۱)

(م)

-۱-

بـــا صـــد قـــصور بـاز بـه دربـارت آمـدم
بـــارم گـــنه بـــه حـــضرت غـفارت آمـدم
از رشـــته‌های عـــمر بـــه دســـتم کـلاف‌ها
ای یـــوسف خـــجسته خـــریدارت آمـــدم
چشـــم ســـفید بـــر رخ زرد اشك سـرخ‌بار
بـــا جـــنس رنگ رنگ بـــه بـازارت آمـدم
آب حـــیات‌بخش گـــلوها است تـــیغ تـــو
من هـم بـه سـوی رحـمت بسـیارت آمـدم
دانـم کـه گـلخن است مـرا جـا، مـرنج اگـر
ره را غـــلط نـــموده بـــه گـــلزارت آمـــدم
بـــیمار را چـو مـیل بـه قـربانی است بـیش
مـن هـم بـه پـیش دیـده‌ی بـیمارت آمـدم
زان ســـو اگـــر بـه تـیر نگـه رانـیم ز شـهر
زیـن سـو بـه مـصر لعـل شکـربارت آمـدم
اعـــراف بـه چـو خـلد نـباشد رقـیب کـرد
رو از درم بـــــه ســـایه‌ی دیـــوارت آمـــدم
آمـد ز تـلخیِ غـمِ شـیرینِ خـود بـه جـان
دل کوه‌کـن، نـه هـرزه بـه کـهسارت آمـدم

-۱-

(۱) این بیت تنها در یك نسخه موجود است.

ای سیم‌تن صنم تو چو از خود پرستیم
کردی رها به شکر پرستارت آمدم
پرواز ناز صید پر صید دام تست
آزادم آنقدر که گرفتارت آمدم
محو قصورم ار تو چو هستی قصوربخش
با هر قصور باز طلبکارت آمدم
«محوی» هوای سیر حقیقت به سر چو داشت
منصوروار من به سر دارت آمدم

-٢-

خاك ره گشته شدم بلکه به پایی برسم
به صبا داده غبارم که به جایی برسم
از گدایی در عشق مرا چشم شهی است
بود از سایه‌ی زلفی به همایی برسم
غنچه‌وار است دلم ای سحر بخت امداد
به نسیم نفس عقده‌گشایی برسم
بینوایی به سرم آن‌چه نشاید آورد
شاید از ساز محبت به نوایی برسم
عمر شد در محنم لطف کن از یك دم تیغ
به سلم ساز دو روزی به صفایی برسم
از خرام تو شد آرام حرام از دل و جان
هر نظر زان قد و بالا به بالایی برسم
«محویا» عشق غیور است به دردش تو بساز
از شفاخانه‌اش آخر به دوایی برسم

-٣-

مـی مـی‌چکد از لعـل لبت گـاه تـبسم
شـهد از دهـنت جـوش زنـد حـین تکـلم
لطـفی کـن و آبـی تـو بـر ایـن آتش دل‌هـا
یك دم ز تکـلم زن و یك دم ز تـبسم
با سرخوشی نـاز بـه گـلشن شـد و پـر شـد
هـر دانـه‌ی انگـور وی از بـاده یکـی خـم
جویان دلم دیـد در آن کـوی خـوشم گـفت
این بیشه‌ی عشق است شـود شـیر درو گـم
از بـلبل و پـروانـه بـیا عشـق بیاموز
بـرتر بـود ایـن عـلم ز تـعلیم و تـعلم
عیسی چـو لب یـار مـرا دیـد بـه دل گـفت
کی لب بـود ایـن روح نـموده است تـجسم
خوناب دل و تـخت جگـر داشـته هـر کس
در شـهر مـحبت بـود اربـاب تـنعم
خورشید جمالش ز نظر گم شد و برخـاست
صد محشر و بـارد ز دو چشـمم هـمه انـجم
«محوی» چو بدید این غزل از طبع تو سر زد
گـفتا کـه مـنم بـحر بـرآرم بـه تـلاطم

-٤-

چون نیم پـروانـه بـلبل‌وار آهـی مـی‌کنم
طاعتم از دست چون نایـد گناهی مـی‌کنم
خود به کام دل به راهش هیچ سر نتوان نهاد
پس به کام خود به سر بر، خاك راهی می‌کنم

ناله و زاری زدرد عشق کار مرد نیست
زین تب آهی گر کنم کارِ تباهی می‌کنم
سیل خونم بر رخ اشك از ندامت گل کند
بی‌رخت گر بر گلی گاهی نگاهی می‌کنم[۱]
یار نازك طبع تاب زاری ما نبودش
گاه‌گاهی زیر لب بس آه آهی می‌کنم
گر به پای هر گدای کویش افتم عیب نیست
عار کو؟ تعظیم شأن پادشاهی می‌کنم
ای که سوی کلبه‌ی فقر آیی از قصر شهی
گو ز بوم بوم قصد بارگاهی می‌کنم[۲]
در جوار میکده شاید به شیخ می‌کشان
نام یابم من بنای خانقاهی می‌کنم
راه شاه ما بود امروز «محوی» شاهراه
خاکشم، بر تاج شاهی ناز شاهی می‌کنم

ـ ۵ ـ

ندهد چو رهم، بر در و دیوار بگریم
با ابر روم بر گل و گلزار بگریم
دل آب و جگر خون شده این دم به امیدم
یك لحظه به کام دل خود زار بگریم
منصور یکی خنده‌ی مردانه زد و رفت
می‌گفت نیم زن، به سردار بگریم

ـ ۴ ـ
(۱) سیل خونم... (ن): سیل خونم بر رخ از اشك ندامت گل کند؛ در دم از اشك ندامت لاله‌زارم بر رخ است.
(۲) قصد (ن): نقل.

با نیك و بد خلق خدا جمله بـه مـهرم
ابـر چـمنم بـر گـل و بـر خـار بگـریم
یك نـــاله ز مـجنون و ز فـرهاد بـیادم
بگذشت به هامون و به کـهسار بگـریم
چون شیشه پر از می که نگونش بنمایند
هـمواره مـن از بـخت نگـونسار بگـریم
بنواخت به تیری همه کس را به جز از من
شـــاید کـــه ز بـیمهری دلدار بگـریم
گل گل کند از هر مژەی چشم چو گلبن
گاهی که بیاد آن گـل رخسـار بگـریم
بـــیماری چشـمان تـو بـیمارترم کـرد
بـــیمارم و بـــر حـــالت بـیمار بگـریم
گردون بودش در پی هر نوش چها نیش
یك بار کنم خـنده دو صـد بـار بگـریم
خوناب دلم موج بـرون مـیزند امشب
خواهم که نگریم مـن و نـاچار بگـریم
یاد لب و دنـدان تـو در گـریه‌ام افـزود
هم لعل و گـهر، هـم یـم زخّـار بگـریم
ابـــرم مـدد از بـحر کـرم مـیطلبد بـاز
بـــر روضـه‌گـه احـمد مـختار بگـریم
«محوی» ز صفا موج زند آینه است دل
گر یك طپش آنجا طـپم و زار بگـریم
گردی ز طپیدن اگـر افـتاد بـه چشـمم
تـا حشـر سـزد گـوهر شـهوار بگـریم

(ن)

-١-

نقاب از رخ برافگن، محشری از جلوه برپا کن
جهانی صبر و هوش و عقل از یك عشوه یغما کن
بـه سوی در قفا افتادگانت یك نگـه بنگر
به چشم مست خود شور قیامت را تماشا کن
پری‌وار از شکنج زلف شبرنگت رخی بنما
به یك دم اهل عالم جمله را مفتون و شیدا کن
ز صحرا گردی بیهوده‌اش کاری نمی‌آید
بگو مجنون ما را رو به سوی حی لیلی کن
اگر انس است اگر جن، جملگی بی‌دام اسیر استند
دگر حور و ملك را بسته‌ی زلف چلیپا کن
پس از کوری ترا دل سیر دیدن آرزو دارد
برا از دل به‌جای مردمك در دیده‌ام جا کن
هوای «جنةالمأوی» اگر داری بـه سر ای دل
به راهش خاك شو در جنت کویش تو مأوا کن
بمیر از عشق لعلش، خاك گرد و در لباسی گرد
به بالا رو سوی گردون و نازی بر مسیحا کن
همیشه «محویا» ترك تو دارد در نظر دنیا
تو پیش از وی بیا، گر پیشبینی، ترك دنیا کن

-٢-

کس نشد در عشق، گفتم، این چنین شیدا که من
گفت دیدی هیچ معشوقی چنین رعنا کـه من
گفت قیس از کم دل آید پی به آن حسنی برد
بس کسی دیده است لیلی را نه آن لیلی که من

تا قیامت همچو من نرگس فروش حیرت است
یك نگه هرکس بدید آن نرگس شهلا که من
بر لبم طوفان آه و دیده‌ام دریای خون
کس مبیناد ای خدا این ماجراها را که من
آب بر رخ، تاب در دل تا به محشر باشدش
هرکه دیده است آب و تاب آن رخ زیبا که من
نیم نازش کرد یغما دین و دل یارب مباد
کس بدین‌گونه اسیر عشق این ترسا که من
بر سر میدان به کف شمشیر ناز آمد بگفت
عاشق سرباز خواهم «محوی»ش گفتا که من

-٣-

در فنون ترکتازی، ترك ما ماهر چنین
بود کرد از یك نگه تاراج عقل و صبر و دین
عیب همدم را چو آینه بجز در خود مبین
باش گر صافی دلی بینا و نابینا چنین
سوختی از بهر دنیا هم ترا دنیا بسوخت
آتش بال و پر پروانه بود از انگبین
روز روشن را به چشم عاشقان شب ساختی
تا برآشفتی بر این رخسار زلف عنبرین
بی‌حجاب کفش تا بوسید زیر پای تو
دعوی سر بر فلك سودن به سر دارد زمین
آفتاب صبح محشر کرد از مشرق طلوع
یا تو دستی را برون آورده‌ی از آستین
یار با شمشیر نازم کشت و بگذشت و گذاشت
بسمل ما را بدیده یك نگاه واپسین

خـط مشكـينش بگـرد روی گـلناری نگـر
استیلای لشكـر زنگـی تـو بـر افـرنگ بـین
سرفراز سـجده گشـتن تـاج فـرق مـا نگشت
نـقش و نـام آسـتانش را نـوشتم بـر جـبین
بركش ای دل همچو بلبل ناله‌ی «وا حسـرتا!»
شد چو گل دلدار و همچون لاله داغش دلنشین
سـرنگونی آنـقدر بـر حـال مـن كـرد استیلا
«محویا» گـردید نـام مـن نگـون انـدر نگـین

(و)

-١-

به من روزی نماید سر و سیم انـدام مـهر و رو
كه جانم در سراغ تن چو قمری بر زنـد كـوكو
ز سیر سرو جوی باغ بس كن ای تـذرو جـان
برخ از اشك یك جوی كش و یك سرو دلجو جو
نسیم این صبحدم باشد حیات‌افزا تو مـی‌گویی
ز زلف عنبرینی هست با این بار خوشبو بـو[(١)]
بدین ما بهشت اصل نـبود جـز بـهشت وصـل
بدل حاشا بخواهم حور و جنت خواهم از تو تو
بگوش هوش این «قوا أنفس» از مرغ سحر بشنو
خروس عرش بر فوج ملك هـم مـی‌زند قـوقو
نگردی تا چو قطره محو در دریای عشق دوست
محال است اتحادت تا ابـد یك یك بـود دو دو

-١-

(١) باشد (ن): آید.

به یك جلوه نمودی واله و دیوانه «محوی» را
روا باشد نمایی گر بـوی بـاز ای پـری رو، رو

(ه)

-١-

....
....(١)

چه شد خیمه زد دود آهم به چرخ
شـه عشـقم و بـایدم بـارگاه
سرافگنده باشم گـر از بـیم سـر
به جـز سـایەی تـیغت آرم پـناه
لبالب شد از غم درونـم چـنانك
نـمی‌یابد از دل بـه لب نـاله راه
مـرا کـرد رو زرد اظـهار درد
که بادا رخ اشك سـرخـم سـیاه
جدا زو زیم این گنه پیش دوست
تو ای شومی بخت عذرم بـخواه
زخود وارهیدن محال ای دریـغ
که شد عمر در بت‌پـرستی تـباه
طلا کن مس قـلب اگـر مـردمی
چـنینم دهـد پـند مـردم گـیاه
درا در دل تنگ «مـحوی» دمـی
چو تو یوسفی باید افتی به چـاه

-١-
(١) جای این یك بیت در نسخه اصلی خالی گذاشته شده است.

-٢-

از دور بــر جــنازه‌ام افگـن یکـی نگـاه
پــاکــم نـما بـیك نـظر پـاکت از گـناه
ای دل بـروی زرد هــمه اشك سـرخ ریـز
خواهی گـرت سـفید شـود نـامه‌ی سـیاه
امروز جـبهه سـای بـه خـاك شکسـتگی
فــردا بــه اوج فــخر بـرا بـرشکن کـلاه
بــاشد مــلازم تب عشــق آه دردنــاك
احــوال عـاشقان تـو بـاشد چـنین تـباه
فریاد ازین جفا که دو بالا است حـور تـو
بـیداد مــی‌کنی و بــرنجی ز دادخــواه
یك آهنین حصار زهـی آفت است عشـق
از مــرگ هــم بـبارگهش مـی‌برم پـناه
یــار آمـد و زنـاله‌ام آزرده گشت و رفت
تأثــیر را ز نــاله هــمین دیــده‌ایــم آه
«محوی» چه سود، زر ننمودی مس وجود
حیف آیدم تـو مـردم و مـردم گـیا، گـیاه
پس دست زن به دامن شاهی که بـنده‌اش
بس بــنده را بــنیم نـظر کـرده‌انـد شـاه
خاك رهش به پاش بسر تاج شـاهی است
راهش به سـوی کـعبه‌ی مـقصود شـاهراه
بر روح و بر ضـریح وی از بـارگاه قـدس
پــیوسته دار نــور فــیوضات یــا اله!

-٣-

بـه عـالم گـر نـمودی نـاروا خـود را «لوجـه الله»
روا باشد کـه خـوانـند آن دمت شـیدا «لوجـه الله»
گـذشتن از دو عـالم کـار پـای هـمت است و بس
ز دنـیا بـهر عـقبی گـذر از عـقبی «لوجـه الله»
مـبادا زنـده گـردم بـاز از مـرگم نـپرسیدی
پس از مـردن، گـذری بـر مـزار مـا «لوجـه الله»
شـهان را عـار نـاید از نـوازش بـینوایـان را
چو خور بـر مـا بـتاب از اوج اسـتغنا «لوجـه الله»
نـمودی گـریه‌ها ای شـیخ از بـهر رضـای خـلق
بر احوال خـودت هـم خـنده‌ای فـرما «لوجـه الله»
از این پـس می‌پرستی پیش گیر، این خودپرستی بس
دو روزی مـانده زاهـد بگـذر از دنـیا «لوجـه الله»
بـما ظـلمت گـرفتاران هـجر ای آفـتاب حسـن
بـرون آ از حـجاب و طـلعتی بـنما «لوجـه الله»
ز هر زخمت گشود از هر دلی یك چشـمه‌ی خـونی
ز رحمت هم تو چشمی سوی ما بگشا «لوجـه الله»
بـهر یك بسـملی عـیدانـه دادی جـامه‌ی رنگـین
به «محوی» هم زتیغت خـلعتی بـخشا «لوجـه الله»

-٤-

کتانم داد و بـیدادش بـجایی کـی رسـد بـا مـه
ز صد جا گرچه بر تن چاك چاك امشب کند جامه
به پیش آن شه خـوبان اگـر از مـاجرای شـوق
نـویسم سـرگذشتی نـامه‌ام مـاند بـه شـهنامه

بــه آتش در نـمی‌تازد ســمندروار هــر مـرغی
ز تــحریر شکـــایت نـامه‌ام رم مــی‌کند خـامه
نگـاهت دلربـا و جـلوه دلبـر، کـاکـلت دلکش
بــنازم در فــنون دلبــری گشــتی تـو عـلامه
قــیامت را بـه پـا کـرد از قـیامت قـامت رعـنا
نهی گـامی بـره بـرپا کـنی صـد گـونه هـنگامه
تـن سـیمینت ار یکـبار بـیند بس عـجب نـبود
ز خجلت بـاز پس گـردد بـه کـام کـرم بـادامـه
ثبات از دهر کم جو چون وفا از روسپی «محوی»
شده شب یار تو، فردا بـه دیگـر خـانه مـادامـه

(ی)

-۱-

گم شـود نـامت شـنیدستم کـه نـام پـاك مـن
از ســـر نــاپاکــی دل بــر زبــان آورده‌ای
هی بهوش آ خویشتن گم کـرده‌ای روبـاه پـیر
حـمله زیـن رو بـر سـر شـیر ژیـان آورده‌ای
در شگفتم من از این سودا که تو یك مشت خس
با چـه رو رو بـر کُـه آتش‌فشـان آورده‌ای(۱)

-۲-

کس نـــمی‌پرسد ز لاله، داغـــدار کـــیستی
یـــا ز نـرگس خـیره‌چشم، انـتظار کـیستی

-۱-
(۱) از این قصیده فقط این سه بیت به دست افتاده است.

از صبا یك پرسشی کن کین همه شام و سحر
بی‌قرار از بوی زلف مشکبار کیستی
عالمی دل خسته بیمار تواند ای چشم یار
از تو حیرانیم ما بیماروار کیستی
در هوایت شد روان از هر کناری جوی خون
ای زعالم برکنار اندر کنار کیستی
در تمنایت بسیم آواره از یار و دیار
آخر ای از جملگی بیگانه، یار کیستی
عالمی بهر نثار خاکپایت جان و دل
بر کف استاده تو خواهان نثار کیستی
آب‌داده تیغ می‌آیی سوی خونین‌دلان
از ترحم آبیار غنچه‌زار کیستی
از دم تیغ حسد بسمل بود عنقا بقاف
گر خبر گیرد تو ای «محوی» شکار کیستی
بعد مردن از «غبارت» می‌دمد «بوی عبیر»
آن زمان دانسته گردد خاکسار کیستی(١)

ـ٣ـ

محبت یك قلم باشد نیاز و محنت و دردی
نباشد مرد میدان بلا هر نازپروردی
به آه سرد بی‌تاثیر خویشم دل همی سوزد
به شهر ما درآ خود تا ببینی آتش سردی

ـ٢ـ

(١) محوی این غزل را به مناسبت وفات مرحوم علامه شیخ عبدالقادر سنندجی شارح «تهذیب‌الکلام» فرموده‌اند که تاریخ وفاتش سال ١٣٠٣ هجری قمری است و ماده تاریخش را در کلمه‌ی «غبارت» که به حساب ابجد ١٦٠٣ می‌شود منهای جمله‌ی «بوی عبیر» که آن هم به حساب مذکور ١٣٠٠ است، می‌توان یافت.

نثار خاك راهت را بجز يك ذرّه جانم نيست
جز اين پای ملخ زين مور مى‌نايد ره آوردی
شرفياب نظر از چشم مستش كم كسی باشد
مگر آن‌كس كه دارد اشك سرخی بر رخ زردی
ندارد حور تاب آتش نگذری زنهار
به خاك كشتگان شوق و بر پايت فتد گردی
ميان نامه‌ام محض تهی نابودن نامه
فرستادی برای سينه داغی، بهر دل دردی
چو مشاطه به بالای دو چشمش آن دو مصرع ديد
بگفت از دفتر «محوی» مگر دزديده‌ی فردی

-۴-

نگارم تيغ ابرو داده آب از سرمه‌ی نازی
كه با اين صد دهن زخمم از دلم برنايد آوازی
مگر آهم مددكاری نمايد ورنه گرد من
كجا تا گرد سر گرديدنی سروی سرافرازی
ز حسرت تا جدا از بزم وصل افتاده‌ام چون نی
به كنج نامرادی نبودم جز ناله دمسازی
ز گريه آب پاشم بر سر كويش كه مى‌ترسم
ز گردم سر زند زان كو به بال باد پروازی
به سير خاطر خونينم آمد آن نگار و گفت
نمی‌بينم در اين‌جا دل مگر يك گلشن رازی
چو روزی غمزه‌ی خونريز او رو بر دلی آرد
قضا گويد كه مهمان كبوتر مى‌شود بازی
نياز سوختن در انتظارم داشته عمری است
كی امدادی نمايد پرتوی از جلوه‌ی نازی

ز طنز شیخ و طعن ناصحم آگه نگـردد هـوش
چنانم واله بنموده است عشـق شـوخ طـنازی
به مشتاقان زخم دلنشینش مـژده ده «مـحوی»
نگــارم تـیغ ابـرو داده آب از سـرمه‌ی نـازی

-٥-

خلیل از بت شکستن در نظر می‌داشت اشکالی
اگــر آذر تـراشـیدی بـه شکـل یـار تـمثالی
جگر خـط دم تـیغش بـود پـیرایـه دل را داغ
ز حـسنش کم ندانی عشق هم دارد خط و خالی
بــر اقـلیم بـیابان غـم لیـلا کـه یـابد دست؟
مگر شاهنشه عشقی، چو مجنون صاحب اقبالی
نشسته تا پرش هر تیر در دل دید چون، گـفتا
به صحرای فنا پر زن تو چون داری پر و بـالی
همین از سوختن وز زاری آبادست دیر عشـق
به بلبل گفت پروانـه، ز مـن خـالی زتـو قـالی
به کنج بـی‌کسی از خـاطر هـرکس فـرامـوشم
مگر دردی، بلایی، گـاه گـاهم پـرسد احـوالی
ندارم هیچ از خود چشم سر برداشتن تا حشـر
منم «محوی» چو نقش پا به پای عجز پـامالی

-٦-

دهـــــن نــمای شــرفیاب گـــوهرافشــانی
نـــفس‌گشای بـــه وصــف امــام ربــانی
عـــلوّ مــرتبه‌اش زیــن دقـیقه دریــابید
کـه نــامور شـده شـخصش بـه نـام ربـانی

بود مجدد الف او، ستایمش من هم
هزار بار به عالی مقام ربانی
نبرده پی به خدا هیچ «عارف بالله»
چو او به کشف رموز کلام ربانی
فرود آمده گفت آن که دید عرفانش
همیشه بر دل این شه پیام ربانی
به بال «سیر الی الله» مخلصش پر زن
مپرس حال گرفتار دام ربانی
بر احمد عربی بارد و بر این احمد
ز ابر فضل همیشه سلام ربانی
به نسبتش بگزا «محوی» ار به سر داری
هوای باده کشیدن ز جام ربانی
به فیضها برسی گر شوی ز یاری بخت
تو فیض یاب ز لطف امام ربانی

تقریظ شرح مثنوی
تألیف والی عابدین

«جامی» آن از جام عشق دوست مست
«مثنوی» را این چنین بستوده است
آن فریدون جهان معنوی
بس بود برهان ذاتش مثنوی
من چه گویم وصف آن عالی جناب
نیست پیغمبر ولی دارد کتاب
وصف مولانا و وصف مثنوی
هم ز جامی هم ز عامی بشنوی

لیك ای یــاران ز «مــحوی» بشــنوید
شـمه‌ای از وصـف ایـن شـرح جـدید
انــدكی وصــافی ایــن شــرح نــو
بــر كــتاب مـثنوی از مــن شـنو
شــرح والی عــابدین پــاشای راد
آن مــدار حكــمت و فـضل و رشـاد
«جــاء شــرحاً مـوضحاً مُسـتكشِفا»
«فـیه للـمرضی مِـن الجـهلِ الشّـفا»
وافــی حــل عــبارات مـتون
كــاشف ســر اشــارات بـطون
سـر تـوحید وجـود از وی جـلی
آشكــار از وی مــقام هــر ولی
كشـف هـر اسـرار و احـوالی در او
حـل هـر اغـلاق و اشكـالی در او
پــرده از روی تــعینهای پــنج
بـر گـرفته چـون طـلسم از روی گـنج
مـثنوی را گـرچـه بـاشد بس شـروح
لیك آن‌هــا را شـبح دان، ایـنش روح
شارحان پـیش ازیـن گـر پـیش ازیـن
یك نـظر دیـدندی ایـن شـرح گـزین
شـرح خـود را پس‌تـر افگـندند یـا
رو بـاین شـرح پسـین كـردند یـا
از مـحقی وز خـوش اسـتعدادیش
حـقی اول حـق بـه جـانب دادیش
كاشفی «احسـنت» یـا كشـاف خـوان
لب گشــادی در ثـنا و وصـف آن

شـــمعی از وی شـــمع فـهم افـروختی
ســــــودی از وی ســـودها انـــدوختی
هر که دید ایـن شـرح زیـبا و شگـفت
آفـــرین بـر شـارح و بـر شـرح گـفت
هـر کـه جـوید عـلم فـتح‌البـاب دیـن
گـــو بـــجو یـــابی ز شـــرح عـابدین
ای خـــــدا ایـــن شـــارح والا تـــبار
از هــــــمه گـــونه عـــوارض دور دار

قطعه‌ها

-۱-

ای بسته کمر به قصد قتل سر مـا
امر تو بود مطاع و حکم تـو روا
آورده‌ام اینك سر خود ماه رخـا
آخر تو بفرما و بکش تیغ و بیا(۱)

***

-۲-

فـرستادی ز روی التـفاتم سـرو را یك سـیب
که از بویش تو گویی عنبر و مشکم بود در جیب
مگر سـیب بـهشتی بـود کـز بـوی دلاویـزش
دل و جانم رهایی یـافتند از مـحنت و آسـیب

***

-۱-

(۱) سه حرف اخیر هر کدام از مصرع‌های این قطعه، از پس به پیش، سه حرف اول مصرع بعدی را از پیس به پس تشکیل می‌دهند.

-٣-

رزق را روزی رسان پر می‌دهد
بی‌مگس هرگز نباشد عنکبوت
بی‌توکل آن کـه حـیله مـی‌تند
عنکبوت‌آسا برای جلب قـوت

***

-۴-

شهنشاهی غلام و بـندگی کـردن بکـرد ایـجاد
ز ایـزد آفـرین بـی‌حد و مـرز بـر پـیمبر بـاد
اگر بر باد رانی تخت چون جم روزها، یك روز
ز یك گردش فلك چون گرد تختت میدهد بر باد

***

-۵-

ز نور عشق تا هوشم بدل، جوشم به سر بـاشد
رجـا از بـارگاه ذوالجـلالم ایـن قـدر بـاشد
که این سـالار دولت شـه مـظفر زاده هـمواره
سپه‌سالار حشـمت قـرةالعـین ظـفر بـاشد(١)

***

-۶-

«عـالمی خـواهـم ازیـن عـالم بـدر»
عـنصر وی خـاك بـاشد سـر بـه سـر

-۵-
(١) گمان می‌رود که محوی این قطعه را در ستودن محمدعلی شاه قاجار سروده است.

وز بــــن هـــــر مـــویی دســـتی رویـــدم
«تـا بـه کـام خـود کـنم خـاکـی بـه سـر»[(۱)]

***

-۷-

«بـرگ درخـتان سـبز در نـظر هـوشیار»
از چـــمن فـــهم رمـز بـار گـل آرد بـبار
هر گل ازان یك کتیب بار ورق‌ها به جیب
«هر ورقی دفتریست معرفت کـردگار»[(۱)]

-۸-

تا سر و دست است بکار ای جوان
بندگی وجـود و عـطا پـیش گـیر
سر چو سجودش نبود سفچه خوان
کف چو جودش نبود کـفچه گـیر

***

-۹-

چون شجاع‌المـلك دیـدم بـا جـنابت در نـزاع
می‌شنیدم دولت و ملکش که می‌گفت «الوداع»
گر شـجاع‌المـلك از قـهرت بـیازارد چـه غـم
کـز سـر لطـف و کـرم بـنوازدت شـاه شـجاع

***

-۶-
(۱) مصرع اول و چهارم از مولانا خالد نقشبندی است.
-۷-
(۱) مصرع اول و چهارم از سعدی شیرازی است.

-١٠-

«بین‌الدّول» چو رو سیه رو زرد شد به جنگ
شخص قضا بـه گـوش قـدر گـفت بـی‌درنگ:
اعـجاز سـرخ رویـی دیـن مـحمدی است
بعد از سیاهی این کـه دگـرگونه است رنگ[1]

***

-١١-

از افـق دیـدم بـرآمـد بـدر در شکـل هـلال
خوش جوابی داد چون کردم ز احوالش سـؤال
آفتاب روی رحمت عکس را چـون وا گـرفت
کیست گوید کاملم یا کی بـه کـار آیـد کـمال

***

-١٢-

بـا صـد قـصور بـاز طـلبکارت آمـدم
کـم مـایه‌ام بـه رحـمت بـسیارت آمـدم
از غـافر و غـفور گـذشته‌ست کـار مـن
بـارم گـنه بـه حـضرت غـفارت آمـدم[1]

***

-١٠-

(١) محوی رباعی بالا را به طور زیر هم گفته است:
«بین‌الدّول» چو روسیه رو زرد شد زجنگ
شخص قضا به گوش قدر داد ایـن نـوید
اعجاز سرخ رویـی دیـن مـحمدی است
بعد از سیاهی این که دگر رنگ شد پدید

-١٢-

(١) این رباعی با کمی تغییر در قصیده‌ی یکم حرف (م) هم هست.

ـ ۱۳ ـ

در قافله‌ای که اوست دانم نرسم
بر شهد وصالش ننشیند مگسم
با این همه از سعی نشاید آسود
این بس که رسد زدور بانگ جرسم

***

ـ ۱۴ ـ

جایی که بود جلوه‌گه‌ی نیر اعظم
انجم ز شب افروزی خویشش چه زند دم
تو مهر جهان‌تابی و من هم چو سها، چون
من لاف زنم با چو تویی نور مجسم

***

ـ ۱۵ ـ

دو بیتی را نمودم بهر این شهزاده من تنظیم
ندیدم در جواب او نه یك هدیه نه یك تعظیم
مگر این است تا حال این سپه‌سالار محبوبان
به پیشش بیشتر از شعر گشته هدیه‌ها تقدیم

***

ـ ۱۶ ـ

آفریده تا جهان اندوه و شادی آفرین
مار با هر گنج بوده، خار با هر گل قرین
نخوت سادات و استکبار ابنای عرب
مار و خار و گنج اسلام و گل دین مبین

***

- ۱۷ -

در خـــرمن کـــائنات کـــردیم نگـاه
چندان که به خوشه خوشه‌اش بردم راه
دیدیم به کُـنه کـار چـون پـی بـردیم
یك دانه محبت است و باقی همه کاه[۱]

***

- ۱۸ -

یك پـــــند بـــــی‌مناسبه و پـــــر مـــــناسبه
از مـــن بـــبر بـــه خـــدمت اهـــل مـــحاسبه
امـــروز مـــی‌کنید بـــغش آن‌چـــه مـــی‌کنید
فـــردا چـــه مـــی‌کنید ز هـــول مـــحاسبه

***

- ۱۹ -

ای دل عـــرفا جـــمله نـــجوم‌انـــد، بـــود مـه
«شـــیخ احـــمد سـرهند» کـه حـق قـدّس‌سره
دریـــا دل او خـــوانـــی و زنـــهار نـــخوانـی
ســـردفتر اربـــاب مـــعانی بـــجز آن شـــه[۱]

***

- ۱۷ -

(۱) محوی قطعه‌ی بالا را به طور زیر هم تضمین نموده است:

در کسب نـظر عـمر نـمودیم تـباه
در خـــرمن کـائنات کـردیم نگـاه
چون نیك نظر نموده شـد فـهمیدیم
یك دانه محبت است و باقی همه کاه

- ۱۹ -

(۱) این رباعی معما است به اسم «امام ربانی».

-۲۰-

در جـــنت ســـرای لطـف بـر عــالم چـو بگشــادی
به «محوی» تحفه‌ی خوش رنگ و بو سیبی فرستادی
ز رنگش دیده شد روشن، ز بویش جان و دل گلشن
«جزاك اللّه خیراً» قـوت چشـم و جـان و دل دادی

***

تخمیس دو بیت مـثنوی

دوری از این شهر و این قوم عنود
خواستم لیکن قضا با صد قـیود
در «ســلیمانیه» پــیوندم نـمود
«احمدم درمانده در دست جهود»
«صالحم افتاده در حبس ثـمود»

پس همان به هر دم آری «محویا»
رو بــه ســوی بــارگاه کـبریا
با دو صد زاری از این شه خواهیا
«ای کرامت بـخش جـان اولیـا»
«یا بکش، یا باز خوانم، گو: بیا»

***

تخمیس دو بیت سعدی شیرازی

ای مـبرّا وجـودت از هـمه ریب
در کـمال ظـهور ذات تـو غـیب

پاك کن بنده را ز نقص و ز عیب
«ای کریمی که از خزانەی غیب»
«گبر و ترسا وظـیفەخور داری»

***

شـــد مـحمد ز رحـمتت مـعلوم
گشت «لا تــقنطوا» ازو مـفهوم
شـــده نـامم بــه نـام او مـوسوم
«دوستان را کجا کـنی مـحروم»
«تو که بـا دشـمنان نـظر داری»

***

فردها

-١-

حاجت چو روا می‌نشود ز اهل کرامات
من بعد ز رندان طلبم طـی مـقامات(١)

***

-٢-

تـــا آن بت مـــه پـــاره زرخ پـــرده بـــرانـــداخت
خجلت عرق از چهرەی خـورشید روان سـاخت(١)

***

-١-

(١) محوی این فرد را برای یکی از دوستان خودش نوشته، کتاب «مقامات حریری» را از او خواسته.

-٢-

(١) این فرد معما است به اسم «رشید».

\- ۳ -

ز چشم اشکبارم هر طرف در خون دل بـایـد
در آن میدان که نام سرخ‌پوشم در میان آید (۱)

***

\- ۴ -

چو نقش پا به حال چشـم پـر امـید مـن بـنگر
تو بگزار ای صنم این نخوت و یك ره برو بگذر (۱)

***

\- ۵ -

چـرا سـربسته مـاند قـصه‌ی دل
کنم آغاز و انجامش چو بلبل (۱)

***

\- ۶ -

ای بیرون از وهم و قیل و قال من
خاك بر فرق من و امـثال مـن (۱)

***

\- ۳ -

(۱) این فرد معما است به اسم «محمد».

\- ۴ -

(۱) این فرد معما است به اسم «محمد امین».

\- ۵ -

(۱) این فرد معما است به اسم «سید حسن».

\- ۶ -

(۱) این فرد تحریف یك بیت مثنوی است. بیت مثنوی این است:
ای بیرون از وهم و قال و قیل من
خاك بر فـرق مـن و تـمثیل مـن

-٧-

هر دم آرم لب ساقی به خیال
بر لبم باده بود می‌گویی[(١)]

-٧-

(١) این فرد معما است به اسم «سلیم».

پاشبەند

- ١ -

پاش لێبوونەوە لە چاپی بەشی کوردی ئەم دیوانە، لە نێوان پەڕەکانی لێکۆڵینەوە پاکنووس نەکراوەکەی باوکمدا لەسەر ئەم دیوانە پارچە قاقەزێکم دی یەکێك بۆی ناردبوو ئەم سێ بەیتەی تیا نووسرابووەوە:

که دولبەر لێوی لەعل و ماهی روخساری هووەیدا بێ
دەبێ سەرگەشتە بێ بولبول، مەسیحا رەنگی سەودا بێ

ئەوا گوڵ وەختی رۆینیە، دەبێ شیوەن بکا بولبول
ئەمە سەرمەشقە، هەر عەیشێ سەرەنجامی دەبێ وا بێ

نەوەك بشکێ بە دەم بێگانەوە، «مەحوی» سەد ئامانت
که ناوی ئاشنا هەرگەوهەری دورجی موعەمما بێ

نووسرابوویش کە ئەم سێ بەیتە بەیتی یەکەم و شەشەم و حەوتەمی پارچە شیعرێکن. کە لەمبارەوە لە باوکمم پرسی وتی هیچم لەیاد نیە. نامەیەکم بۆ مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوی نووسی و داوام لێ کرد چی لە بابەتی ئەم سێ بەیتەوە دەزانێ بۆم بنووسێ. ئەویش نوسخەیەکی تری ئەو سێ بەیتەی بە خەتی خوا لێخۆشبوو مامۆستا مەلا ئەسعەدی مەحوی بۆ ناردم لەپاڵ بەیتی یەکەمدا تیا نووسرابوو: موعەمما بە ئیسمی «الله» و لەپاڵ بەیتی شەشەمیدا نووسرابوو: موعەمما بە ئیسمی «علی» و لەپاڵ بەیتی حەوتەمیدا نووسرابوو موعەمما بە ئیسمی «یاری» واتە

یاری مەحوی... خۆیشی. واتە مامۆستا شێخ موحەممەد. نامەیەکی بۆ نـووسیم تـیا نووسیبوو: «رۆژێ چوومە خانەقای خۆمان بۆ دیدەنی حاجی مەلا ئەسعەدی ئامۆزام لەکاتی قسەکردنا پارچەیەك قاقەزکە ئەو سێ بەیتەی لێ نووسرابوو دایە دەستم و وتی ئەم بەیتانەم لە مەرحوومی حاجی مەلا عەزیزی بالیکدەریی بیستووە و بەیتەکانیش حەوتن. ئەنجا من خۆم لەبیرم نەماوە حاجی مەلا ئەسعەد لەبارەی چوار بەیتەکەی کە نەینووسیونەوە چی وت. یان وتی هەر ئەو سێ بەیتەم لە حاجی مەلا عەزیز بیستووە، یان وتی خۆم لەبیرم نەماوە... هەروەها وتی ئەم پارچە شیعرە موعەممایە، بەیتی یەکەم بەناوی «الله»، دووهەم بە ناوی «محمد»، سێ و چوار و پێنج و شەش بە ناوی خولەفای راشیدین «ابوبکر و عمر و عثمان و علی». بەیتی حەوتەمیش بـە نـاوی یـاریەوەیە، یەعنی یەکێك لە خۆشەویستانی مەحوی خۆی. ئەنجا ئەو خۆشەویستەی کێ بووە و چی بووە؟ نایزانین». هەروەها نووسیبووی: «من ئەو غەزەلەم نە لە دەستنووسەکانی مەحوی خۆی و نە لە دەستنووسەکانی باوکمدا نەدیوە و لە هیچ کەسێکیشم نەبیستووە. بەڵام ئەوەندە هەیە کە مەحوی زۆر شیعری هەیە کە لەلای ئێمە نیە و لە دەستنووسی لای ئەم و ئەودا دیومە و ئەوانەم لە دەستنووسەکەی خۆمدا نووسیوەتەوە».

لێکدانەوەی بەیتی یەکەم کە موعەممایە بە ناوی «الله»ەوە بەمجۆرەیە:

«لێو» واتە «قـەراخ». قـەراخـی «لەعـل»یش هـەردوو «لام = ل»ەکـەیەتی. «مـاهی روخسار»یش «هێ = ە»یە چونکە «ە» خڕە وەك مانگ. سەرلێشێوانی «بـولبول»یش ئەوەیە ببێ بە «هوزار» و، «هوزار» و «هەزار»یش بە رێنووسی فارسی ئامێزی کۆن وەك یەك دەنووسرێن. «هزار = هەزار»یش واتە «ئەلف» کە لەگەڵ پیتی «ئەلف = ا»دا وەك یەك دەنووسرێن. «مەسیحا»یش کە رەنگی «سەودا» بگرێ، واتـە «زەرد» دەبـێ. زەردیش نیشانەی «لاوازی»یشە. لاوازیش «ئەلف»ە واتە باریکییە وەك «ئـەلف». وا بـەمجۆرە پیتی «ئەلف» دووجار و پیتی «لام» دووجار و پیتی «هێ»مان جارێ دەسگیر بوو و ئەم تیپانەش تێکرا وشەی «الله»یان لێ پێك دێ.

دەشگونجێ وشەکە بەمجۆرە بدۆزینەوە:

«سەرگەشتە» بە عەرەبی پێی‌دەڵێن «آله = ئالیه» کە «ئەلف = ا» و «لام = ل» و «هێ = ه»ی تێدایە. «بولبول»یش واتە «هوزار» کە لەگەڵ «هەزار» وەك یەك دەنووسران. «هەزار = ١٠٠٠»یش بە عەرەبی «ئەلف = الف»ە و «الف»ی ژمارەش لەگەڵ «الف»ی تیپ واتە «١» وەك یەك دەوترێن. سەرگەشتە بوونی ئەم «بولبول»ەیش کە لە ئەنجامدا بوو بە «١» ئەوەتە کە جێگای خۆی لێ گۆڕاوە و کەوتووەتە نێوان تیپەکانی «آله»ەوە و بەمجۆرە «ئەلف = ا» و «لام = ل» و «ئەلف = ا» و «هێ = ه»مان دەسگیر دەبێ. لەمجۆرە لێکدانەوانەیشدا پیتی دەغمکراو و دەغمنەکراو هەر بە یەك تیپ دادەنرێن، کەواتە وا «الاه» بوو بە «الله».

لێکدانەوەی بەیتی شەشەمیش کە موعەممایە بە ناوی «علی»یەوە بەمجۆرەیە:

«رۆیشتنی گوڵ» دوایی هاتنیەتی. «دوایی هاتنیشی» وەرگرتنی دوا پیتیەتی کە «لام = ل»ەکەیەتی. ئەمەیش کە «سەرەنجامی هەموو [عەیش = عیش]ێکیش هەر وایە»، ئەوەتەکە هەمو «عیش»ێك دوایی دێ، واتە دواییەکەی کە «شین = ش»ەکەیەتی نامێنێ و «عەین = ع» و «یێ = ی»ەکەی دەمێنێتەوە. وا بەمجۆرە لە «لام = ل» و «عەین = ع» و «یێ = ی» وشەی «علی»مان پێك هێنا.

بەش بە حاڵی موعەممای بەیتی حەوتەمیش کە موعەممایە بە ناوی یارەکەی مەحوییەوە، لەبەرئەوە کە ناوی یارەکەمان لا دیار نیە و مەحوی خۆیشی ویستوویە زیاتری بشارێتەوە، لەوانەیە لێکدانەوەی بەمجۆرە بێ:

«یار» بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە «٢١١». «گەوهەر»یش بەشێوەی فارسی‌ئامێزی نووسینی جاران «واتە [گوهر]» دەکاتە «٢٣١». ئەگەر ناوی «گەوهەر» دەرکەوێ و بکەوێتە دەمی بێگانە، یەکەمجار کە دانی پیا دەنێن «گاف =گ»ەکەی دەشکێ و «وهر»ەکەی دەمێنێتەوە کە ئەویش وەك «یار» بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە «٢١١» و، وا دەردەکەوێ کە «یار»ی مەحوی «گەوهەر»ی ناو بووە.

***

- ٢ -

هەروا پاش لێبوونەوە لە چاپی بەشی کوردی ئەم دیوانە، نامەیەکم لە مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوییەوە بۆ هات تیا نووسیبوو ئەم بەیتەی خوارەوەی لەم ڕۆژانەدا لە مەلا ڕەسوول ناوێك بیست و ئەویش وتی لە مەلا حوسەینی مەرگەیی بیستووە کە گوایە هی مەحوییە:

من لە یەکدا یەك دەبینم، چل لە دوودا، دەه لە سێ

مەنهەجی عیشقی حەقیقی «نوون»ە پەنجای جێبەجێ

ئەم بەیتەیش موعەممایە بە ناوی «ئەمین = امین»ەوە و، لێکدانەوەکەیشی بەمجۆرەیە: لە سەرەتا و لە پلەی یەکەمدا «یەك» دەبینم کە «١»ی ژمارە وەك پیتی «ئەلف = ا» وایە. لە پلەی دووهەمیشدا «چل» دەبینم کە ژمارەی «٤٠» بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە پیتی «میم = م». لە پلەی سێهەمیشدا «دە» دەبینم کە ژمارەی «١٠»یش بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە پیتی «یێ = ی». ڕێبازی عیشقی ڕاستەقینەیش چەمینەوەیە لە ڕێگای خۆشەویستیدا وەك پیتی «نوون = ن» کە بە حیسابی حورووفی ئەبجەد دەکاتە «٥٠» و دەبێتەوە بە «ن». ئا بەمجۆرە وشەی «امین» لە «ا» و «م» و «ی» و «ن» پێك دێ.

موحەممەدی مەلاکەریم

***

لەبارەی «مەحوی»یەوە نووسیویانە

تا ئێستا گەلێ لە شاعیر و نووسەر و ڕەخنەگرانی کورد، کەم یا زۆر، لەبارەی مەحوییەوە نووسیویانە. ئێمە، وەك لە دیوانەکەی «نالی»داکردمان، وای بەباش دەزانین لێرەیشدا باشترینی ئەو شیعر و نووسینانەی لەبارەی مەحوییەوە نووسراون، کۆیان بکەینەوە و بیانخەینە پاڵ ئەم دیوانە، بۆ ئەوەی هەرکەس کە دیوانەکە دەخوێنێتەوە، لە هەمانکاتدا بیشتوانێ قەدری مەحوی لای ئەدیبانی کورد و باری سەرنجی

ڕەخنەگرانی ئەدەب و جۆری هەڵسەنگاندنیان بۆ ئەم شاعیرە خاوەن بەهرەیەمان شارەزا و ئاگادار بیێ.(١)

سەرەتای ئەم بابەتە لە شاعیری پایەبڵند «ئەورەحمان بەگی سالم»ەوە دەست پێدەکەین کە بە «سالمی ساحێبقەران» ناوبانگی دەرکردووە. ئەم شاعیرە خاوەن بەهرەیە لە پارچە شیعرێکیدا بە شانازییەوە ناوی مەحوی هێناوە کە ئەو کاتە هێشتا نازناوی شیعری «مەشوی»(٢) بووە. ئەمە تێکستی پارچە شیعرەکەی سالمە:

لە عەرسەی ئەوجی عیشقت بازی دڵ هەڵسا لە دەورانا
بە بەرقی پورتەوی حوسنت پەڕی سووتا لە تەیرانا
لە ڕۆژی ئیمتیحانا دیم بەرابەر ڕوئیەتی مەعشووق
کەمەربەستەی هونەر هاتن بە پێتی عیشقبازانا
لەلایێ «نالی»و «مەشوی»، لەلایێ «سالم» و «کوردی»
لە هەنگامەی هونەرگەرمی تکاجۆ بوون لە «مەولانا»
لە مەیدانی بەلاغەتدا سواری مەرکەبی مەزموون
بە کوردی هەر یەکەتازی سوارێ بوو لە «بابان»ا

---

(١) بەشێکی زۆری کەرەستەی ئەم باسە مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوی خستیە بەردەستمان.

شایانی وتنە ئێمە لەبارەی شێوەی ڕێنووسەوە، نەبێ، هیچجۆرە دەسکارییەکی تێکستی هیچکام لەم بابەتانەمان نەکردووە. هەر بەوجۆرەمان نووسیونەتەوە کە لە سەرچاوە بنچییەکانیاندا نووسرابوونەوە.

(٢) نووسەرانی مێژووی ئەدەبی کورد و ڕەخنەگرانی ئەدەب لە زمانی کوردیدا تا ئێستا کەسیان نەیانوتووە «مەشوی» و «مەحوی» دوو شاعیری جیان. ئەوەی باوە ئەوەتە «مەشوی» نازناوی پێشووی شیعری مەحوی بووە. لەگەڵ ئەوەشدا ئێمە پارچە شیعرێکی مەحویمان نە بە دەسنووس «و دیارە نە بە چاپیش» نەدیوە لەجیاتی «مەحوی» تیا نووسرابێ «مەشوی». وادیارە مەحوی خۆی کە وازی لە ناوی «مەشوی» هێناوە، هەر پارچە شیعرێکیشی بەو ناوەوە بووبێ گۆڕیبێتیە سەر «مەحوی».

کە «نالی» تەوسەنی تەبعی بە تەرزێ گەرمی جوستەن بوو
بە چەوگانی خیرەد گۆی دانشی دەرکرد لە مەیدانا
کە رەخشی تەبعی رامی هاتە سەر میقرازەکەی تەعلیم
ریکابی پای‌بۆسن «سالم» و «مەشوی» لە دەورانا

***

«مەلا موحەممەدی خاکی»یش کە شاعیرێکی تری سەدەی نۆزدەهەمە، لە قەسیدەیەکی درێژیدا کە ستایشی پێغەمبەری پێ کردووە «سەلامی خوای لێ بێ» و شوێن پێی «مەحوی»ی تیا هەڵگرتووە لە قەسیدەی «بەحری نوور»دا، بە چەند بەیتێك بە شان و باڵی «مەحوی»دا هەڵداوە و دەڵێ:

لە جارِ و خەرمەنی فەزڵ و کەماڵی «مەحوی»یا «خاکی»
خەریکی خاکەڕۆیە، گوڵ دەچێنێ دانە مۆرانە
نوعووتی ئەحمەدی فەرموو، نەمامی سەرمەدی هەڵناشت
منی «خاکی» کە ڕێم دایم لە دەوری باغەوانانە
سوروشك ئاو و، موژە پەرژین، ئومێدی دڵ چ غونچەی گوڵ
بە چاو، چاودێری وەك بولبول بکەم ئەم تەرزە باغانە
«تعالی الله» چ دیهقانە، جەزای غوفران و ریزوانە
سەمەر خۆر بین، خودا، ئێمەش لە سایەی ئەم نەمامانە!

***

شاعیری رۆشنبیری کورد «حاجی قادری کۆیی»یش لە پارچە شیعرێکیدا کە شانازی بە شاعیرە هەڵکەوتووەکانی کوردەوە تیا دەکا، ناوی مەحوی هێناوە کە لەودەمەدا هێشتا نازناوی شیعری هەر «مەشوی» بووە. حاجی قادر دەڵێ:

«سالم» و «مەشوی»، «شێخ رەزا» و «خەستە»
شاعیرن، هەر چواری بەرجەستە

***

شاعیری پایە بڵند «مەلا کاکە حەمەی ناری»یش کە بە «مەلا کاکە حەمەی بێلوو»یش بەناوبانگە، پارچە شیعرێکی لەسەر کێش و قافیەی ئەو دوو پارچە شیعرەی مەحوی وتووە کە سەرەتاکانیان ئەمەیە: «لە رۆژێ هەڵدرا ئەم کۆنە خەیمەی تانوپۆ شینە» و «لە سەیری خەستەخانەی عیشق، ئەوی سەوزەی کەوا شینە». ناری لەم پارچە شیعرە نایاب و سوارەیدا شیوەنی کۆچی دوایی مەحوی دەکات. لە دوا بەیتیشیەوە وا دیارە کەوا لەو سەردەمەدا بە نەخۆشی لە سلێمانی بووە. ئەمەش تێکستی تەواوی پارچە شیعرەکەی ناری:

لەبەر تیری موژەی بێ مروەتی ئەو شۆخە نەخشینە
لە هەرجێ دەنگی یا تەڵقینە، یا یاسینە، یا شینە

لە داخی خارە هەردەم شیوەنی بولبول بەسەر گوڵدا
لەسەر ئەو وەجهەیە شینم کە رووی موحتاجی تاشینە

بڕۆ زاهید کە دڵ نادەم بە وەعزی پووچ و ئەفسانە
نیشانەی سەفوەتی دڵ کەی بە ریش و خەرقە پۆشینە!

لە هەر وەقتێ بە موژدەی مەی، خرۆشی بەربەت و نەی بێ
بە ئەمری پیری مەیخانە زەمانی بادە نۆشینە

نە هەر مل لایقە دەستی بە سەربەستی لە گەردەن کەی
نە هەر سەر واجبی دەستەی گوڵ و سەرپۆش و پووشینە

یەکێ وا چاکە سەر بۆ ئەفسەری شاهانەیی کەچ کا
یەکێ موستەوجیبی بەرگی پەلاس و کۆنە پۆشینە

بوزورگی کەی بە فیکر و دانش و ئاداب و ئیدراکە!
مەعیشەت کەی بە سەعی و ئیهتیمام و کەسب و کۆشینە!

بە شوێنی مەحویا نەزمم سەراسەر شینە بۆ مەرگی
لە ئەشعارم تەماشا کەن سەراپا ئاخری شینە

بە ڕووخۆشی کە فەرموویە ئـەبێ «نـاری» عـەیادەت کـەم
ئــەوا مـردم لە خـۆشـیدا، لە خـۆشـی ئـەم نـەخۆشـینە...

***

سەیید ئەحمەدی نەقیبی زانا و شاعیری پایەبەرزیش، بەبۆنـەی کـۆچـی دوایـی مەحوییەوە ئەم پارچە شیعرەی لە لاواندنەوەیا وتووە[1]:

ئـەوا یـاران هـەموو ڕۆیـین، بـەبێ جـێ مـن بـەجێ مـاوم
دڵم ڕەش، ڕەنگ و ڕوو زەرد و، سپی بوو، دیدەکەم، چاوم
شــەرابــی کــەئسی دنــیا وا دەمـاغ و کـەللەمی پـڕ کـرد
لەبــەر مــەستیو سستــی مـن هـەمیشە کـاس و تـاساوم
عــەجەب مــاوم کـەوا مـاوم لەبەر سـۆز و بـڵێسـەی دڵ
لە ســایەی ئـاوی چـاوی خـۆمـەوە هێشـتا نـەسووتاوم
بـە نـاری حـیرسی دنـیا خـەرمەنی ئـەعمالی مـن سـووتا
لەبــەر کـوێری بـەسیرەت خـۆم نـەدیوە چـەندە شـێواوم
لەباتی بێتە عەرشی حەقق و جـێگـەی سـیڕڕی سـوبحانی
دڵم بــــتخانەیی ئــــەغیارە بـــۆ دنــــیا کــە بـــرژاوم
مەتاعی ئـابڕووم هـێنـد سەوقی سـووقی نـامورادی کـرد
لە دووکــــانی زەرەردا دەســــتە ئــەژنۆ لات و دامــاوم
بــەدەس شـەیتانەوە حـەیران و بـووم مـەلعەبەی سـوبیان
لە بـەحری قـەسوەتا کـەشتی شکـاو و غـەرق و خـنکاوم
بە ڕۆژم تـێئـەگـەن جـەمعێ، ئـەسەفمە چـونکی نـازانـن
لەبــەر حــەیلوولەتی ئــەرزی مــەعاسی مـانگی گـیراوم
بــە خــۆبــادانــی بــێهــوودەم ئـەوا مـەعلوومە نـادانـم
نــیە فــەهمم کــە تـۆزێ تـۆزم و چـەند قـەترەیێ ئـاوم

---

(١) دەستنووسی ئەم پارچە شیعرە، بـە خـەتی شـاعیر خـۆی، ئێسـتاش مـاوە و لای شێخ ڕەئووفی کوڕی سەیید نووری نەقیبە.

بنازم بەم هەموو حیلمی خودایە و لوتفی پێغەمبەر
کە بەم زۆری گوناهە من بە روو وەك ئادەمی ماوم
ئەمیش نەوعە ریاییکە دەم و دڵ یەك نەبێ «ئەحمەد»
لە دیوانی ئەدەبدا بۆیە وا مەحوە قسە و ناوم

***

«شێخ ئەحمەدی شێخ غەنی»یش کە نازناوی شیعری «فەوزی» بووە، بەبۆنەی دەرچوونی دیوانەکەی «حەمدی»یەوە، چەند بەیتێکی وتووە بە شان و باڵی مەحویشیدا تیا هەڵداوە. شایانی وتنە فەوزی هەمیشە ئاواتەخوازی ئەوە بوو دیوانەکەی مەحوی بەشێوەیەکی جوان و بێ‌هەڵە لە چاپ بدرێ و پارچە شیعرێکی ستایشی بۆ دابنێ. بەڵام بەداخەوە نەژیا ئەو ئاواتەی بە چاوی خۆی ببینێ بێتە دی و لەگەڵ خۆیدا بردیە گۆڕ. ئەمەش تێکستی ئەو چەند بەیتەی فەوزی:

گەرچی «نالی» و «کوردی»و «سالم» لە دەوری «ماضی»یا
خاوەنی دیوانی عالی بوون لە شیعری کوردییا
گۆیی سەبقەت هەر لەناوا مابوو «مەحوی» پێی گەیشت
خستیەوە مەیدان بەجێی هێشتن لە عەسری «ثانی»یا
دایە بەر چەوگانی تەشبیە و بەلاغەت، رای فران
ئەو بەیان و ئیستیعارەی وا لە شیعری «حەمدی»یا

***

«عەلی کەمال باپیر ئاغا»ی شاعیریش ئەم دوو پارچە شیعرەی بۆ مەحوی وتووە:

پارچەی یەکەم:

گەهێ مەخموور و سەرخۆشم بە نەشئەی دیدەکەی مەستی
گەهێ دڵ لەت ئەکا شمشێری ئەبرۆی تیژی پەیوەستی
لەکاتی پیرییا گەر حەز لە باڵای یار بکەم حەقمە
کە چونکە پیاوی پیر دایم عەسا پێویستە بۆ دەستی

لە گـــۆڕی پـاکـتا سـەر دەربـهێنـە حـەزرەتی «مـەحـوی»!
بزانە چی بە سەرهات کـوردەواری و شـیعر و هـەڵبـەستی
لەنـــاو بـاغچەی ئـەدەبدا تـا ئـەبەد نـابینی تـۆ یـەك گـوڵ
کە لایـق بـێ بـە دەسـتی یـار و بـیدەیتێ بـە سـەربەستیی
تەوافی کەعبەیی بەردەرکی یار نـاکـرێ بـە مـانگ و سـاڵ
ئـەبێ دەسـتەو نـەزەر تــا مـاوی تـۆ ئـازانـە راوەسـتی

پارچەی دووهەم کە چوار خشتەکییەکە:
چونکە بەندەی حەزرەتی «مەحوی»م و شاگردیئەوم
وائـەزانـم «واریسـی» تـەختی شـەهی کـەیخوسرەوم
داخـــەکـەم ئـەولادەکـانی دەرحـەقی مـن بـێوەفـان
وائـەزانـن بـەندە مـردووم یـاخۆ سـەرمەستی خـەوم

***

«ئەحمەد بەگی فەتاح بەگی ساحێبقەران»یش کە نازناوی شیعری «حەمدی» بووە لەم چوار خشتەکییەیدا بە شان و باڵی مەحویدا هەڵداوە:
خەرمانی لەفزی کوردی، «کوردی» کە کردی پێوان
«نــالی» کــە نــاڵی کــاسەیێکـی دابـەویش لێوان
تاراجی کرد کە «مەحوی ئەفەندی» بە لوتفی خۆی
عوشریشی دا بە «حەمدی» وتـی بـیبەرە دیـوان[1]

***

---

(١) ئەم چوار خشتەکییەمان لە نوسخە لەچاپ دراوەکەی «دیوانی حەمدی» وەرگرتووە کـە لە ١٩٥٧دا لەلایەن «کـتێبـخانەی گـەلاوێژ»ی سـلێمـانییەوە لەچـاپ دراوە و د. مـەعرووف خەزنەدار پێشەکی بۆ نووسیوە. لەنگی چوارخشتەکییەکە ئاشکرایە. بەداخەوە لەبەر نەبوونی نوسخەیەکی تر لەبەردەستماندا بۆمان راست نەکرایەوە.

«گۆران»ی نەمریش لە پارچە شیعری «بە رێگادا... بەرەو کۆنفرانس»، کە لە یەکێ لە شەونشینییەکانی کۆنگرەی دووهەمی مامۆستایانی کورددا لە شەقڵاوە خوێندیەوە لە هاوینی ١٩٦٠دا، بەمجۆرە ناوی مەحوی هێناوە:

ئـەگـەر دوێـنـێ مـامۆسـتاکـان | یـەك سـولْتـانیان پـێ ئـەگـەیان
ئـەمڕۆ ئـەبێ مـامۆسـتای کـورد | دانـیـشێ و بـە راوێژی ورد
رێگـای پـێگـەیاندن دانـێ: | بـۆ مـلیۆنـان، نـەك سـولْتـانێ!
لە بـێشکـەی بـن هـەر سێبـەرێ | سـبەی ئـەگـەر بـێتـە دەرێ:
خـانزادێ، سـەلاحەددینێ، | کـاکـە مـەمێ، خـاتو زیـنێ...
ئـەوسا بـەستەی بـێخـەمیمان | چ هـی پـێنـووس، چ دەمـیمان
بـە تـاقە یـەك زاری شـیرین | شـاخ پـڕ ئـەکـا لە پـێکـەنین!
ئەوسا: «خانی»، خـانی سـەردەم | بـە زمـانێك ئـەنووسێ «مـەم»
کە پێی ئەدون «نالی» و «مەحوی» | وەك «قوبادی»، وەك «مـەولەوی»!

مامۆستا گۆران، لە یەکێ لە موحازەرەکانیشیدا لە بەردەمی قوتابیانی بەشی کوردی کۆلێژی ئەدەبی زانکۆی بەغدادا، لە مەیدانی هەڵسەنگاندنی خاسیەتە هونەرییەکانی شاعیرانی غەزەلدا، لەبارەی مەحوییەوە دەڵێ:

«بویژێك بووە لە ژیانی خۆیدا دڵتەنگ بووە. دەڵێن هۆنراوەکانی لەسەر رێچکەی هیندی وتووە. لە قووڵی بیردا، لە وردی واتادا، لە رێکوپێکی وشەکاندا زۆر هونەری نواندووە. مەحوی زۆر بەتەنگ ئەوەوە بووە هۆنراوەکانی کورت بن، قسەکانی لەژێر پەردەوە بکا».

***

مامۆستا «نجم‌الدّین مەلا»یش، لە هەڵسەنگاندنی مەحوی و دیوانی مەحویدا لە ژێر ناو و نیشانی «چەند وشەیەك»دا نووسیویە[1] دەڵێ:

---

(١) شێخ موحەممەدی مەحوی لە سەرەتای ساڵی ١٩٥٨دا دەسنووسەکانی دیوانی مەحوی داوەتە لای مامۆستا نەجمەددین مەلا تا نوسخەیەکی پاکنووس کراویان لەبەر بنووسێتەوە بۆ لەچاپدان. ناوبراو لەگەڵ نووسینەوەی نوسخەکەدا ئەم وتارەشی نووسیوە تا لەگەڵ دیوانەکەدا لەچاپ بدرێ.

چەند وشەیەك

خوێندەوارانی خۆشەویست!

بە ستایشی ناڵێم، راست و دروست ئەم چەند وشەیەم خستە پێش چاوتان:

لە خوێندنەوە و سەرنجدانی ئەم دیوانە بەنرخەدا بۆم دەرکەوت کە خاوەنی دیوان، پێشەوا و مامۆستای مەزن خوا لێ‌خۆش بوو «مەحوی»، وەك لە پایەی شیعر و ئەدەبدا شابازە، لە خواپەرستیشدا جێی نیازە. هەرکەسێ واتە و ئەشعاری ئەم زاتە بخوێنێتەوە چاو و دڵی روون ئەبێتەوە. ئەگەر بێینە سەر باری راستی و بە چاوێکی ژیری شیعرەکانی ورد بکەینەوە و هەڵبەستی «تەوحید» و «تەنزیە»ی سەرنج بدەین، ئەبینین مەحوی لە «عەقیدە ـ باوەڕ»دا لە «جامی» و «مەولانای رۆم» کەمتر نیە. خۆ ئەگەر تەماشایەکی هەڵبەستی «بەحری نوور»ی بکەین کە ١٢٤ شیعرەکە ئەمەیش رەوشت و خووی جوان و بەرزی پێغەمبەرە خۆشەویستەکەمان دروودی خوای لەسەر بێ، پیشان ئەدا. مەحوی چووەتە جەنگی حەسسانی کوڕی «ثابت»ەوە کە شاعیری تایبەتی پێغەمبەر بووە. خۆ ئەگەر لە شیعری فەلسەفە و عیشق و زەوقی بکۆڵینەوە، مەحوی شان بە شانی «حافظ» و «سەعدی»ی شیرازی رۆیشتووە. هەروەها مەحوی نیشتمان پەروەر و دڵسۆزی قەومەکەی بووە. ئەم شیعرەی بەڵگەیە کە ئەڵێ:

لە «همزیّە» و لە «بُردە»م چونکە کەم دی ئیستیفادەی کورد
منیش ئەم کوردییەم دانا لە ریزی ئەو قەسیدانە

لێرەدا شاعیر دڵی بە قەومەکەی سووتاوە کە هەڵبەستی «همزیە» و «بردە» عەرەبییەکە رەقە و کەم دا بێژێك [کەم تا بێشێك] خەڵك تێی ئەگا، هاتووە هەڵبەستی «بەحری نوور»ی بە کوردی رێك خستووە بۆ ئەوەی خۆشەویستی پێغەمبەرﷺ لە دڵیانا چەسپ بێ و لە مەزایای جوانی تێ‌بگەن. لە سەرێکی ترەوە مەحوی لە فەلسەفەی ژیان و کۆمەلایەتیدا رابەرێکی بێ‌وێنە بووە. تو خوا لە شاعیراندا کێ فەلسەفەی وا جوانی وتووە کە ئەڵێ:

برا، فیکری چرا، کیبریتی فـرسەت تـا لە دەسـتایە

شەوی یەلدا لەپێشە، ڕۆژی عومرت وەختە ئاوا بێ

لەم شیعرەدا بۆ دین و بۆ دنیا مرۆڤ هان ئەداکە تێکۆشێ و بەرەو پێشکەوتن بڕوا و لەکۆشش سارد نەبێتەوە.

ئیتر خۆم بە بـەختیار ئـەزانـم کـە ئـەم چـەند وشـەیەم نـووسی و پـێشکـەشی خوێندەوارانی بەڕێزم کرد.

سولەیمانی

مامۆستا نجم‌الدّین مەلا

١٩٥٨/٩/١٩

***

ئەمەش ئەو بە باڵابڕینەی کە پایەبڵند حاجی «میرزا عبداللە»ی کۆیی، کە نازناوی شیعری «خادیم» بووە، بۆ «دیوانی مەحوی»ی نووسیوە:*

شوکر و سوپاس و ستایشی بێژمارە و حەمد و سەنای فراوانی زیاتر لە ژمارەی ستارە، شایانی خوداێکە کە بێ‌شەریك و بێ‌موشیر و بێ‌وەزیرە، وە لە ئـوموراتـی کاری خۆی و بەڕێوەبردنی جیهان موحتاجی موعین نیە، وە بێ‌جێگە و مەکانە، وە ڕاوەستانی بە مەکان و زەمان نیە، بەڵکی مەکان و زەمان ڕاوەستانی بە قودرەتی زاتی پاکی ئەووەیە. سەلات و سەلام لەسەر ئەو پێغەمەرەی «مـوحەممەد»ی نـاوە کـە نێرراوی ئەوە بۆ ئیسڵاحی مەخلووقاتی ئینس و جـین. وە ئـەو «مـوحەممەد»ەی لە نووری مەحز خەلق کرد و شەرابی عیشقی لە مەیخانەی ئەزەل پێ‌نۆشاند، وە مەستی جیلوەی ئەبەدی تەجەللای خۆی کرد، وە پاشماوەی ئەم شەرابی مەحەببەتە مایەوە بۆ خاسان و تابیعانی ئوممەتەکەی. هەرکەسێ جورعەیێکی لەم شەرابە نۆش کرد لە حاڵی بەشەرییەت «ئاو و گڵ» کەوتە حاڵی مەلەکییەت، وە کەوتە زەمزەمە و «اضطراب»ەوە،

(*) حاجی میرزا «عبداللە»یش، هەروەك مامۆستا «نجم‌الدّین» مەلا، ئەم بەباڵابڕینەی بۆ ئەو دیوانەی مەحوی نووسیوە کە شێخ موحەممەدی مەحوی خەریکی ئامادەکردنی بووە بۆ چاپ.

وە زەمزەمە و شۆری عەشق لە بن هەر موویەکی ئەندامـی پـەیدابـوو، هـەروەکـوو مەشهووره ئەڵێن: گۆزه چی تیابێ ئەوه ئەدەڵێنێ. لە جوملەی ئەم خـاسانە جـەنابی «مەحوی» کە سەرچاوەی عیلم و عیرفان و قاتیعی بورهان بوو لەم شەرابەی نۆش کرد لە مەیخانەی حەقیقەت:

چ مـەیخانە، مـەیخانەیی بـەزمی یـار　　چ مەیخانە، سەد جۆشی جیلوەی بەهار

چ مەیخانە، فـیردەوسی گـەوهەرنەژاد　　چ مەیخانە، جـۆشـی بـەهاری مـوراد

چ مـــەیخانە، ئــاینەداری حــەرەم　　چ مەیخانە، نەیرەنگـی بـەزمی قـیدەم

وە قووەی جازیبەی شۆری عیشق خستیە سەر ئەشعار و دانانی ئەم دیوانـە کـە گەنجێکی نیهانییە پڕ لە دورڕ و گەوهەر، چونکی ئەم تائیفە هەریەك بە نەوعێ مەستی و مەجزووبی روویان تێ ئەکا. بەعزێ نەعرەی سوبحانی ئەخاتە دنیاوە، وە هێندێ بۆ سەری دار بۆ سەرداری هەوڵ ئەدات، وە ئەوەیتر بە شیعر و زەمزەمە رووی زەوی پڕ ئەکا:

هەموو سەرخۆشـی بـادەیی وەحـدەتن　　مـوبەرڕا لە چـوون و چـرا و کـەسرەتن

وەکوو رەنگی گوڵشەن هەموو مەیپەرست　　وەکوو بەرگی گوڵ جوملە ساغیر بە دەست

هەموو مەحوی جیلوەی تەجەللایی یار　　لە عەشقا جگـەرخـوێن وەکـوو لالەزار

وە لە وەسفی جەنابی عاشقی دڵسـۆز «مـەحوی ئـەفەندی» چـەند هـەڵبـەستێك ئەخوێننەوە:

دڵی مـــەیخانەیی ئـــەسرارە «مـــەحوی»
کـــەلامی گـــەوهەری شـــەهوارە «مـــەحوی»

چ مـــەحوی؟ مـەحوی بـادەی دەسـتی سـاقی
چ مـەحوی؟ مـەحوی چـاوی مـەستی سـاقی

چ ســـاقی؟ ســـاقی مـــەیخانەی عـــەشق
چ عـەشقێ؟ عـەشقی سـەوداخـانەیی عـەشق

ئـەوەندەی گـوت «هـو الحق» تا زوبانی...
بـە ئـەسراری «انَـا الحـق» بـوو بـەیانی
خـیرەد حـەیرانـە بـۆ ئـەفکاری بـیکری
لە سـافی تـینەتا ئـیلهامە شـیعری
لە جـۆشـی خـودپەرستی دوورە مـەحوی
بـە مـەستی هـەم لە هـەستی دوورە مـەحوی
لە هـەر لەفـزێکـی ئـەیبینی مـەجازە
لە مـەعنیدا حـەقیقەت سـیرڕ و رازە
بـە بـەرقی شـیرك سـۆزی عـەشقی وەحـدەت
هەمووی سووتاند خەس و خاشاکی کەسرەت
لە سـاقی عـەشقەوە گـەر جـامی وەرگـرت
بـە وەسـڵی دولبـەری ئـارامـی وەرگـرت
لە فـەیزی نـەشئەیی ئـەم بـادە دوو جـام
لەوا مـەغموورە کـوفر و مـەستە ئـیسلام
خـەتی ئـەم سـاغیرە شـەرحـی یـەقین بـوو
لەوا «عـلم الیـقین»، «عـین الیـقین» بـوو

عومری عەزیز و ئەوقاتی شەریفی خۆی لە شەو و رۆژا سەرفی ئـەو مـەحەبەتە حەقیقییە کرد. هەر شەوێ بە یادی کۆی یارەوە سەر بە ئەژنۆ لە ئەسراری وجوودەوە سەفەری ئەکرد. کە جۆشی عیشقەکە زۆری بۆ ئەهێنا. زمانی بە شیعر ئەکرایەوە.

وە لە وەسفی دیوانەکەشی چەند هەڵبەستێکی تر ئەخوێنینەوە:

ئـەی دڵ وەرە بـنوارە، تـۆ مـەحرەمی پـەنهانی
ئـەسراری دڵی مـەحوی لەم سـەفحەیی دیـوانـی
قیبلەی ئەدەب و عـیشقە، هـەم فـارسی و کـوردی
بـاغێکـی سـەفابەخشە، ئـەوراقـی گـوڵستانی

ئـــەلفاز و مـــەعانی ئـــەو، وەك ســـەبزە و گـــوڵزارە
گوڵچین بە ئەدەب ئەی دڵ هەرچەندە کـە بـتوانـی
ئــەم گــوڵشــەنە خــەندانــە پـڕ لالە و رەیـحانە
مورغانی مەعانی ئەو مـەشغووڵی غـەزەلخوانـی
سروەی سەحەری مەعنا، خەندەی دەهەنی غونچە
ئــەسراری نـومایان کـرد بـۆ عـالەمی جـیسمانی
سەد جەننەتی جـاویدان پـەیدایـە لە یـەك ئـەیوان
هـەر مـەتڵەعـی ئـەشعاری «رزوانـە» بـە دەربـانی
ئـەلفازی ســەدەفـواری پـڕ گـەوهەری مـەعنایە
غەوواســی مـەعانی بـوو بـۆ سـەفحەیی دیـوانـی
سەد کەوسەری جانپەروەر، پەیدایە لە یەك دەفتەر
سەرچەشمەیی هەر کەوسەر پڕ لوئلوئی عـوممانی
یــەك گــۆشــە گــوڵســتانە، پـڕ لالە و رەیـحانە
یــەك گــۆشــە شـەبستانە، پڕ مـاهی شـەبستانی
ئەوراقی گـوڵی مـەعنی مـەحفووتی خـەزان مـاوە
بــۆ هــەدیەیی یــارانـە گـوڵ دەسـتەیی عـیرفانی
گــەرمی ســوخەن ئــارایـی، دنـیایی و عـوقبایی
ئــەسراری بــە زێــبایی تــا حـیکمەتی یـۆنـانی
ئــەم گــوڵشــەنی دیــوانــە، رازی دڵی پــەنهانە
ئــەسراری دڵ و جــانە بــۆ مـەستی و حـەیرانـی
شـۆر و شـەغەفێکـی وا، عـەشق و تـەرەبێکـی وا
قـیبلەی ئـەدەب و غـەوغا، بـازاڕی سـوخەندانـی
رازی دڵە ئـــەشعاری، مـــەیلی گـــوڵە گـــوفتاری
گـوڵچـینە لە گـوڵزاری، بـولبول بـە سـوخەنڕانـی

من «خادیم»ی دەرگاهم، شەو تا بە سەحەر ئاهم
بۆ زامی جگەرگاهم تۆ مەرهەم و دەرمانی

***

لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی دوور و درێژیشدا لە شیعری مەحوی، دوو وتاری مامۆستا «علاءالدّین سجّادی»ی و مامۆستا «کاکەی فەللاحمان» لە بەردەستدایە، وا لێرەدا دووبارە بڵاویان دەکەینەوە. مامۆستا «علاءالدّین» لە «مێژوی ئەدەبی کوردی»یەکەیدا وای لەبارەی مەحوییەوە نووسیوە:

مەحوی
١٨٣٠ ـ ١٩٠٤

شاگردی مەیخانەی مەیفرۆشانی مەعریفەت لە سۆزدا، خەلفەی کۆڕی چلەکێشی ئەشکەوتان لە خورۆشدا، شێخی سەر بەرماڵی دڵ رووناکان بەو چاوی پڕفرمێسکی خوێنینەوە، پیری دیواخانی پاڵەوانان بەو باوەڕی قایمی ئاسنینەوە، شەیدا بە کشتی قسەی نەستەق لەباری ئایینی، والەه بە زوشتی لەگەڵ نەفسی پیسی رابەری بێدینی. ئاشنا بووە عەشقی تەنها بە باسی کردەوە بۆ رۆژی دوایی، نەیداوە خەرمەنی فیکری بە دەس خەیاڵی شەن و بای دنیایی. دانا بووە بە فەلسەفەی ئەو رێگەیە کە رێی تەریقەتە، زانا بووە بە وردەکاری ئەو باوەڕە کە بیری شەریعەتە. قسەی ئاوێنەی دڵیە. شیعری تێکڵاوی گڵیە. نەفسیەتی سۆفی بووە، بیری تیژ و قووڵی بووە...

شاعیری بەرزی ئەم داستانە ناوی «موحەممەد» و کوڕی مەلا وەسمانی باڵخییە ـ باڵخ دێیەکە لە ناوچەی ماوەت لە لیوای سولەیمانی ـ لە ساڵی ١٨٣٠ ی میلادی لە شاری سولەیمانی هاتووەتە دنیاوە. لە تەمەنی حەوت ساڵیدا خراوەتە بەر خوێندن، لە کتێبە وردەڵەکان بووەتەوە و سەرەتای خوێندنی عولوومی ئیسلامی لای باوکی دەست پێ کردووە، لەپاشا بە فەقیەتی چووە بۆ سابڵاخ بۆلای مەلا «عبداللە»ی پیرەباب، سێ ساڵێك لەوێ ماوەتەوە، گەڕاوەتەوە بۆ سولەیمانی، لەو ناوەدا و لەلای مەلا چاکەکانی ئەو دەورەدا گەلێ دەرزی وەرگرتووە، ئینجا چووە بۆ بەغدا بۆ لای موفتی زەهاوی.

ماوەیەك لەلای زەهاوی ماوەتەوە و ئیجازەی مەلایەتی پێ داوە و لە ١٨٥٩دا کردوویە بە مامۆستای مزگەوتی ئیمام ئەعزەم. لە ١٨٦٢دا بەغدای بەجێ‌هێشتووە و چووەتەوە بۆ سولەیمانی. لە سولەیمانی بووە بە ئەندامی مەحکەمە. لە ١٨٦٨دا کە باوکی ئەمرێ، خۆی لە ئیشی حوکوومەت ئەکێشێتەوە و دەست ئەکا بە دەرز وتنەوە بە فەقێیان. مەلا وەسمانی باوکی خەلیفەی شێخ «سراج‌الدّین»ی تەوێڵە بووە. خۆیشی هەر لەو بنەماڵەیەدا خەلیفەیەتی شێخی «بهاءالدّین» وەرئەگرێ. لە دوو لاوە بە دوولادا مەردوم فێری عیلم و تەسەووف ئەکا...

لە ١٨٨٣دا بارگە ئەپێچێتەوە ئەچێ بۆ حەج. هەر کە لە حەجەکەی ئەبێتەوە لەوێوە ئەچێ بۆ ئەستەمووڵ. پیاوە کوردەکان ئەیگەیەنن بە سوڵتان «عبدالحمید». سوڵتان شێخ موحەممەدی بە عیلم و تەسەووفەوە ئەچێتە دڵەوە، نەوازشێکی زۆری لەگەڵا ئەکا و فەرمان ئەدا لە سولەیمانی خانەقایێکی بۆ دروست ئەکەن ـ کە بە ناوی خانەقای مەحوییەوە ناوبانگ ئەسێنێ و ئێستەش ئەو خانەقایە ماوە ـ کە ئەگەڕێتەوە بۆ سولەیمانی ئیتر دەست ئەکا بە دەرز وتنەوەی عیلم و رابەری کردنی مەردوم لە باری تەسەووفدا، تا لە ١٩٠٤ی میلادی لە تەمەنی ٧٣ ساڵیدا شەربەتی مردن ئەخواتەوە و لە خانەقاکەی خۆیدا ئەنێژرێت.

شێخ موحەممەد پیاوێکی باڵابەرز و کەڵەگەت، سوور و سپی و چاو گەورە و ریشێکی درێژی پێوە بوو، بە نەرمی و لەسەرخۆ قسەی کردووە. میزەری سپی کوردانەی لەسەر ناوە و کەوا و سەڵتە و جوبەی لەبەر کردووە. لە دەوری ئاخردا ژوورێکی لە خانەقاکەی خۆی بۆ خۆی تەرخان کردووە لەوێدا وەختی کردووە بە سێ بەشەوە؛ بەشێکی بۆ دەرز وتنەوە، بەشێکی بۆ دانیشتن لەگەڵ مەردوما و ئامۆژگاری کردنیان لەباری شێخایەتی، بەشێکیشی بۆ نوێژ و زیکر و فیکر. لە سەرەتای ژیانیشیەوە زۆرتر حەزی بە گۆشەگیری و تێکەڵاو نەبوون کردووە و لای وا بووە کە سووسەی نەسیمی مەعنەوییات لەم سووچەوە دەست ئەکەوێ. کە ماوەیێك ماوەتەوە و بۆنی هیچی نەکردووە، کەوتووەتە سەر ئەو باوەڕە کە تا جۆش و خوروشێکی نەبێ ناگاتە رووی ئازیزان، بە خۆی ئەڵێ:

سەر کە جۆشێکی نەبێ، من زرکە تاڵم بۆچیە!

دڵ کە هۆشێکی نەبێ، شیشەی بەتاڵم بۆچیە!

پێی ئەڵێن ئەم جۆش و خورۆشە ئەتکێشێ بۆلای ئەو مەیدانە کە مەیدانی عیشق و عاشقانە و مەیدانێکی ترسێنەرە؛ مەیدانێکە کە سەرچاوەی ئیلهاماتی شیعر و ئەدەبە. بازاڕی شیعریش گەلێ لقی لێ ئەبێتەوە. ئەڵێ:

ئـــەزانـــم بـــادیەی عـــیشقە خـــەتەرناك

کەچی هەر چووم، ئەگەر ماوم، ئەگەر چووم

کە ئەکەوێتە ئەو مەیدانەوە، بە بێ‌ئیختیار شەرابی عیشقی شاعیران ئەخواتەوە و «مەحوی» ئەکا بە ناوی شیعری..

کەوابوو مەحوی لەو کەسانە بوو کە تەنها سۆزی مەعنەوییات قاپی شـیعری بـۆ خستە سەر گازی پشت بەبێ ئەوە دڵی کردبێ بە هێلانەی خەیاڵی روومەت گوڵان بۆ گەیشتن بەم ئامانجە. بەڵێ مەحوی بەمجۆرە خۆی هاوێشتە کۆڕی شاعیرانەوە، بەڵام ئایا هەستی بەوە کرد کە پـەردەی خـەیاڵی شـاعیر پـەردەیێکـی نـازکی کـامێرایـە، رووبەڕووی هەر شتێکی کردەوە وێنەکەی وەرئەگرێت و بۆ پاشەڕۆژ ئەیهێڵێتەوە؟ یا هەر دەنگی ئاوازی شیعری لە بەینی چوار سنووری عیشقی حەقیقیدا مایەوە و هیچ جموجووڵێکی نەکرد؟ من لام وایە ئەمەی دواییانە. مەگەر جارجارێکی زۆر کەم نەبێ کە سەرێکی لەسەر دیواری سنوورەکەوە کێشابێتەوە بەم دیوا بۆئەوە بزانێ چی هەیە و چی نیە!

ئەو ماڵە کە مەحوی تیایا گەورە بووبوو ناچاری کردبوو بـەوە کـە سـەر بـەرێتـە مووزەخانەی ئەهلی تەسەووف و بەراوردێکی بیروباوەڕەکانیان لەگەڵ دڵی خۆیـدا بکا، کەوابوو دیسان هەر تەسەووف مەحوی کرد بە شاعیرێکی تەسەووفی و کـردی بەوە کە دەستووری میتافیزیکییەکان، لە پشت پەردەی تەبیعەتەوە شت بڵێت، وەکوو بڵێت فەلسەفە و تەسەووفی لە سوێنەیەکدا شێلاوە، بەم بۆنەوە گوایە بەدرێژایی ژیانی لەگەڵ شەیتان و نەفسدا دەستەویەخە بوون!

بەڵێ مەحوی شاعیرێکی وردەکاریش بووە. وردەکار بووە نەوەك گاڵتە! بۆیە هەندێ قەسیدەی لە مانگێکەوە تا ساڵێك درێژەی کێشاوە. بەڵام ئەم وردەکارییەی ئەگەر تێکڵاو بە فەلسەفەی تەسەووفەوە نەکردایە نەیئەتوانی بستێ بەولاوە بچێ. هەروەها شاعیرێکی قسە نەستەق و جیناس پەروەریش بووە. دیسان ئەویش تا بە تەسەووف ئاوی نەدایە هەر بۆی نەهاتووە. کەوابوو مەحوی چۆن خۆی شاعیرێکی سووفی بووە شیعرەکانیشی گران و قووڵ و زۆر بەشوێنیاناگەڕاوە و خۆی تووشی عەزیەت کردووە تا دایانی ناوە. ئینجا ئەتوانین لێرەدا بێینە سەر باس کردن لە هەندێ لە شیعریەوە بۆ ئەوە ئەو پایەیەمان بۆ دەرکەوێ کە مەحوی لە شیعردا گرتوویەتی... باسێکی خۆی و نەفس و دنیا ئەگێڕێتەوە ئەڵێ:

لە ناکەس کارییا، خاکم بەسەر، ڕۆیی بە با عومرم
خودا، سا بمژێنی تا لەبەر قاپی کەسێ دەمرم
بە زایع چوو لە «ما لا یعنی»یا وەقتم هەموو، یەعنی
دەبێ وەختێ لە «بوالوقت»ی بخوازم تا تیا بمرم
ئەجەل دەورم دەدا حازر بە وەعدەی دەور و تەسلیمە
منی غەفڵەتزەدە هێشتا خەریکی مەسئەلەی دەورم!
خەیاڵی پووچی دنیا وا دەماغ و دڵمی پێچاوە
قیامەت هەر مەگەر ڕۆژی قیامەت بێتەوە فیکرم
لە پێ کەوتووم و نەفسم بۆ هەوا دەشنێ وەکوو منداڵ
لەبەر پیری سەرم خۆی ناگرێت و تازە پێ دەگرم
چیە سووچ و گوناهم، بۆچی دەمکاتە جەزاخانە
لە قەبر هەڵکەن هەتا ڕۆژی جەزا دەعوا چیە قەبرم
سبەینێ «یُحشر المرء»ە، براگەل، فرسەتە ئیمڕۆ
تەبەڕڕا بن لە من، با کەس نەبێ حەشری لەگەڵ حەشرم

لە من نازانم ئیتر نـەفسی بـەدخۆ چـی دەوێ «مـەحوی»

کـە بـەدکردار و، بـەدرەفـتار و، بـەدئەفکار و، بـەدتەورم

مەگەر بەر مەوجی بەحری رەحمەتم خا وەسفی سەتتاری

وەگــەرنە زەحـــمەتە پـــابوونەوەم، نـامومکینە حـەشرم

مەحوی حاڵەتێکی تەسەووف و دەروێشی بە بیرێکی وردی فەلسەفی دەرئەبڕێ، ئێجگار لەبەر ئەوە خۆی بە سووچدارێکی تەواو ئەبینێ. دەردەدڵێکی بەسۆز ئەکا و ئەڵێ:

داخی گرانم من کەڵکی ژیانم نیە؛ ئەو ژیانە کە ئەڵێن باخچەی ئاخیرەتە و تۆوی تێدا ئەچێنرێ بۆ ئەوە بەری پڕ خێر و بیری رۆژی دوای بدا بەدەستەوە، چونکە تەماشا ئەکەم ـهەش بە سەرم ـ هەموو عومرم رۆیی و هیچم نەکرد، کەوابوو خوایە ئەوەندە بمژیێنە تا خۆم ئەگەیەنمە بەر قاپی کەسێکی وەها کە ژیان بۆ ئەو باشە و ئەو ئەزانێ چۆن لەو زەوی و زارەدا کشتوکاڵ بکا؟ بۆ دروونەوەی خەرمانی ئەو دنیا، بەڵکوو بەهۆی پاشەرۆکی ئەو خەرمانەوە منیش شتێکم دەستکەوێ. من فیکر ئەکەمەوە ئەم ژیانە خۆشەویستە ـکە گەلێ لە ئاڵتوون بەنرخ ترە ـ بەجۆرێك دۆڕاندوومە تـەنانەت بەشی تاقە هەناسەیەکی خاوێنیشم بۆ نەماوەتەوە کە بتوانم بە روو سووری تیایا بمرم. بە ناچاری ئەبێ بۆ ئەوەش هەر پەنا بەرمە بەر یەکێکی وەها کە لاپەڕەی ژیانی ـلە باری چاکە و چاکە کردندا ـ وەکوو ئاوێنەی بێ گەرد وابێ و تۆزێکی لێ بسێنم بۆئەوە لەو وەختەدا رۆحم بدەم بەدەستەوە.

ئەوا من ئەوە حاڵمە، کەچی مردنیش وەکوو شملی شەڕگل و خولیەتی بەدەورما ئەڵێ: وەرە مەیدان چیت وەرگرتووە بیدەرە دواوە؟! بەڵێ من شتم وەرگرتووە ـکە گیان و شوعوورە ـ رۆح و هەست بـۆ ئـەوە وەرئـەگـیرێت کـە خـوای پـێ بـناسرێت و فەرمانبەرداری خوای پێ بکرێت، بەڵام من لەبەر ئەوە کە ئەو مەبەستەم پێك نەهێناوە وەکوو هیچم وەرنەگرتبێ وایە. ئێستە ئەوا کەوتوومەتە سەر ئەوە هۆشم هاتووەتەوە بەخۆما کە ژیان ئەبێ بۆ فەرمانبەری خوا خەرج بکرێت و ئێستە بەتەمای ئەوەم کە پێ

بهاویژمە ئەو مەیدانەوە!... کەوابوو مردن! من هێشتا لە دەوری ئەوەڵدام تۆ چۆن ئەڵێیت بێنە بیدەرە دواوە؟!... چیم پەیدا کردووە تا بتدەمێ؟. منێ خەیاڵی پڕوپووچی دنیا وای خەو لێ خستبێتم کە مەگەر ڕۆژی قیامەت خەبەرم بێتەوە و بزانم ئەمە قیامەتە، ئیتر تۆ چۆن ئێستە ئەڵێی بێنە حیسابی خۆت بدەرە دواوە؟! منێ کە بەناو ئەوەندە پیر بووم لەپێ کەوتووم و سەرم ئەلەرزێ، کەچی نەفسم وەکوو مناڵێکی ساوا چۆن پێ بگرێت و بە شنەشن بەپیر شتەوە بچێت، بەوجۆرە تازە خەریکە ئەکەوێتە گڕوگاڵ و پێ ئەگرێت و ئەچێ بە ئارەزووی شەهوانیەتەوە! من کە نەفسێکی وام بێ ئەی مردن! تـۆ چـۆن ئەلێیت بێنە چیت وەرگرتووە و پەیدات کردووە بمدەرێ؟...

ئایا من کە هاتمە دنیاوە بۆئەوە هاتم کە فەرمانبەری خوا بکەم، یا لێی هەڵتەکێنم؟!. دیارە هێنانەکەم بۆ فەرمانبەری بووە، کەچی نەفسەکەم ئـەو کـەتنەی گـێڕا، مـاوەی ژیانەکەمی بەو دەردە برد کە بردی نەیهێشت ئیشێکی چاکەی تـیدا بکـەم. مـن کـە بەمجۆرە گیرۆدەی زنجیری نەفس بوویێتم، ئیتر نازانم ئەبێ چ سووچ و گوناحێکم بێ و ئەبێ بۆچی بخرێمە ئەو بەندیخانەیەوە و ئەشکەنجە و ئازار بدرێم؟ ئەبێ بۆچـی لەبەر ئەوە کە ئەوەندە خراپ بم گـۆڕەکـەم تـا ڕۆژی قـیامەت مـوحاکـەمەی گـۆڕ هەڵکەنەکەم بکا و پێی بڵێ: من خاوێنم و ئەمەش لەمن دروست کراوە، ئێستە بۆچی بەم پیسییە هێناوتە و پێت داومەتەوە؟...

ئەوا من بەو دەردە چووم. کەوا بوو کوڕینە هەل لە دەست بەرمەدەن؛ توخنم مەکەون با ئێوەش وەکوو منتان لێ نەیێ، هەتا زووە ئیمڕۆ خۆتانم لێ دوور خەنەوە، با سبەی ڕۆژ کە حیساب و کیتابی عالەم ئەکێشرێتەوە حەشرتان لەگەڵ من نەکـرێ، نـەوەك ئێوەش پێوە ببن، ئەوا چاوتان پێکەوت کە نەفسی پیسم بەمجۆرە کەمەری دوژمنایەتی لەگەڵما بەستووە و وای لێ کردووم کە کردەوە و قسە و هۆش و بیر و خوو و ڕەوشتی بەجارێ تێکداوم، کەچی لەسەر ئەمەش هەر وازم لێ نایەنێ. کەوابوو مەگەر خوا بە میهرەبانی خۆی بمخاتە بەر شەپۆلی ڕەحمەتی خۆی و بمشارێتەوە و بمشواتـەوە، ئەگینە زۆر گرانە بە شتێکی تر پاك بیمەوە و داڵدە بدرێم!!

تەماشا ئەکەی لێرەدا مەحوی بە بیرێکی زۆر زۆر ورد لەم فەلسەفەی ژیان و نەفسە ورد ئەبێتەوە؛ لەلایەکەوە خۆی زۆر بە خراپ ئەزانێ، لە لایەکی ترەوە ئەڵێ من خراپ نیم ئەگەر نەفسم لەگەڵ نەبوایە. لە ئاخری کاریشا ئیشی خۆی بەرەورووی خـوای خۆی ئەکاتەوە. کەوابوو مەحوی ڕێگەیەکی گرتووە کە فـەلسەفەچییەکـانی دەوری ناوەڕاست لە عالەمی ئەرواحدا گرتوویانە.

***

دیسان مەحوی دێنێ بە جیناس و وردەکاری و ڕێکخستنی عیبارەتی گران هەر لە باری تەسەووفدا پێ ئەخاتە قاپییەکی ترەوە و ئەڵێ:

لە سەیری خەستەخانەی عیشقی ئەو سەوزەی کەوا شینە
لەسەر هەر خـەستە دێ یـا خـوێنـدنی یـاسینە یـا شـینە
شەهیدی غەمزەیە بـەعزێ، سـەقیمی عـیشوەیە جـەمعێ
دیـاره سـەرنویشتی ئـەهلی دڵ یـا شـینە یـا سینە
لە بەنگ ئەم بەنگیانە چی دەبـینن؟: خـۆ لە خـۆ گـۆڕان
لە دنـیادا مـەداری عـەیش و خـۆشـی خـۆ نـەناسینە
بـەسەر دڵدا لە قـاپی فـەیزەوە دێ نـەشئە پـەی‌دەرپەی
چ غەمزەی دیدە مەخموورێکە ئەمشەو، ژان ئەکـا سـینە!
هـەناسەم دا بـە نـاڵە عـەرزی حـاڵمکـەم کـە تـاساوە
لە خـوێنـاوا دڵ و جـەرگم، دەروونـم کـەیلە تـا سـینە
لە عالەمدا عەلامەی سوبحی حـەشر ئـەمشەو بـەیانی‌دا
خـوا عـالەم لە چـاکـی ئـەو بـەرۆکـە دەردەخـا سـینە
مەلا تـەڵقـینی «مـەحوی» دانـەدا، «حـبل‌المَـتین»ی ئـەو
لە جێگـەی زەڵلە زەیـلی ڕەئـفەتی «طـاها» و «یـاسین»ە

نازانم مەحوی چی ناچاری کردووەتە سەر ئەوە کە بەمجۆرە ئەزیەتی خۆی بدا بۆئەوە شیعر دابنێ! ئایا شیعر دەنگێکی نهێنی نیە کە تەلی عاتیفە ئەبزوێنێ؟ ئایا شیعر

دەوارێکی ئاوریشم نیە کە لە لالەزاری گێتی دا هەڵئەدرێ بۆ ئەوە پیاو لە سێبەریا خۆی لە گەرما و سەرما حەشار بدات و لەپێناویا دڵ و دیدەی بە بۆن و دیمەنی گوڵاڵەی رەنگاورەنگ بگەشێنێتەوە؟.. بەڵێ شیعر ئەمانەیە، بەڵام وەختێ ئەمانەیە کە بە جۆرێ بوترێ پیاو لێی تێ بگا، بە جۆرێ بوترێ کە ئەو مەبەستە وەکوو ئاوی گەوارا بکرێ بە گەروودا، نەوەك شاعیر بێنێ تەنها بۆ کامەرانییەکی رۆحی خۆی شیعرەکانی بخاتە پلە پلەیەکەوە کە بێجگە لە خۆی کەسی تر دەستی نەیگاتێ!. بەڵام لۆمەش ناکرێ چونکە ویستوویەتی ببێ بە شاعیرێکی ئیبتیداعی.

ئەوا من لێرەدا مەبەستی ئەم شیعرانە لەباتی مەحوی دەرئەبڕم بۆ ئەوە لە گۆڕەکەدا سەر راست کاتەوە بڵێ: بەڕاستی لە عالەمی شیعری تەسەووف و نوکتە زانیدا منت پیشانی مەردوم دا.

ئەوا کۆشکێکە سەری بردۆتە ئاسمان، ژوورەکانی لەپاش گەچکاری بە بۆیەی رەنگاورەنگ بۆیە کراوە، گوڵۆپەکانیش رووناکی بڵاو ئەکەنەوە، کورسی و قەرەوێڵە و نوێنیان تیا دانراوە، ماسێر و برین‌پێچەکان بە بەرگی ئاوەڵدامەنی ترسێنەرەوە تیایانا وەستاون، پزیشکەکان لە تەنیشت جانتاکانیانەوە بە عەینەکەکانی بەرچاویانەوە موژدەی خۆشی بڵاو ئەکەنەوە، مەلایەکی نوورانیش بە ریشە جوانەکەیەوە لەبەر هەیوانەکە لەسەر بەرماڵێك دانیشتووە جامێ ئاوی حەوسوون کراوی لە تەنیشت خۆیەوە داناوە، جزمێکیشی لە بەردەمایە، بە نەوایێکی لاهووتی دەنگی خوێندنی «یاسین»ی بەرز کردووەتەوە.. بەرامبەر بەم کۆشکە «کانی و سەراوێکە». داری عەرعەر و سنەوبەر چووە بە ئاسمانا، سەرچاوەی ئاوەکە ئەوەندە جوانە وردە بەردەکانی بووە بە مرواری! نەونەمامێك کە دەستی کردگار نەخشەی ئەندامی کێشاوە بەو لەش و لار و گەردنی وەك مینایەوە، بەو روومەتی گەنم‌ڕەنگی دڵڕوبایەوە کەوایێکی شینی ئاسمانی لەبەر کردووە و لەسەر کانییەکە دانیشتووە یاری بە ئاوەکە ئەکا لەگەڵ فریشتەکان...

شێخ ئەمانەی بەرچاو ئەکەوێ ئەڵێ: ئای! تەماشای ئەو کۆشکە کە، کە خەستەخانەی عیشقە، خەستەخانەی ئەو کەسانەیە کە نیگاری ئەو سەوزەی کەوا

شینەی سەرئاوەکە کاری تێ کردوون و بە دەردەوە گلاندوونی. ئەو، بۆیە لەوێ دانیشتووە کە ببێ بە ڕێبازی مەفتوونانی بازاڕی عیشق، هەرکەس کە چاوی پێ کەوت گرفتاری داوی بەڵای ببێ و بیبەنە ئەو خەستەخانەیەوە، چونکە پێی خۆشە بڵێن ئەم کۆشکە خەستەخانەی ئەو کەسانەیە کە گرفتاری داوی تۆ بوون، ئەیەوێ بێجگە لە جوانییەکەشی بەمجۆرە ناوبانگێکی تر بۆ خۆی دەرکا! ئینجا نەخۆشەکانیش یا ئەمەتە بەهۆی دەنگی خوێندنی ئایاتی «یاسین»ی مەلا نوورانییەکەوە ـکە بۆنی مـوژدەی لاکردنەوە و دڵ نەرمبوونی یاری لێ دێ ـ؛ بۆنی دڵ نەرمبوونی یاری لێ‌دێ، چونکە کە ئەو شۆخە گوێی لە دەنگی ئەم یاسینە بوو سەرێك بەرز ئەکاتەوە و ڕوویەك ئەکاتە دەنگەکە و ئەزانێ ئەمە بۆچیە، دڵی نەرم ئەبێ و ڕوویەکیش ئەکاتە نەخۆشەکان. کە ڕووی تێکردن بای شیفا لەلای قیبلەوە هەڵئەکا و ڕزگاریان ئەبێ. یا ئەمەتە بە هیچا ڕاناگەن، بەداخەوە ئەمرن و دەنگی گریان و زاری ماسیڕەکان بەرز ئەبێتەوە!

شێخ بە ڕوومەتی سەوزە و کەوای شین جیناسێکی لەگەڵ سـوورەی «یـاسین» و دەنگی شین و گریان پێك هێناوە. لە پاشا ئەڵێ ئـەوانـەی بـرینداری عـیشقن و لەو خەستەخانەیەدا کەوتوون، هەندێکیان شەهیدن بەدەست نـازی یـارەوە، زۆریشـیان نەخۆشی دەستی عیشوەین. دیارە ئەوانـەی کـە ئـەهلی دڵ و مـەفتوونی حـەقیقەتن حەرفی هەوەڵی سەرەنجامی ئیشەکەیان یا شینە یا سینە، یانێ یا شەهیدن یا سەقیمن. کە لە نیوە شیعرەکەدا ئەڵێ «شەهیدی غەمزە و سەقیمی عیشوە». بەم شین و سینە «لەف و نەشر»ێکی لەگەڵ ئەودا پێك هێناوە و جیناسێکیشی لەگەڵ ئاخری نیوە شـیعری دووەمی شیعری یەکەمدا دروست کردووە.

لەپاشا ئەڵێ: ئەوکەسەی دێتە دنیاوە ئەگەر بەتەمای ئەوە بێ کە بگا بە ژیـانێکـی کامەرانی بەهەشت، ئەبێ بە هەموو جۆر تێکۆشێ و لە دنیا لاریی بێ؛ تێکۆشـێ بـۆ قیامەت بەجۆرێکی وەها کە خۆی لە دنیادا ون کا و وەکـوو «مـەنسوور» خـۆی بـۆ نەناسرێتەوە! ئایا ئەم بەنگ‌کێشانە لە بەنگ‌کێشانەکەیان چـییان دەست ئـەکـەوێ؟.. خۆشی؟ کام خۆشی ئەو خۆشییە کە خۆیانیان لێ ئەگۆڕێ! کەوابوو نوختەی خۆشی

دنیا ئەوەیە کە پیاو خۆی لێ بگۆڕێ. دەی دنیایەك کە ئەمە خۆشییەکەی بێ ئەبێ بە چ روویەکەوە پیاو رووی تێ کا؟!...

تەماشا ئەکەم لە قاپییەکی نهێنییەوە لەسەر یەك لەسەر یەك بایێکی رەحمەت ئەدا بەسەر دڵما. ئاخۆ ئەم بایەکاری چ چاومەستێك بێت کەوا هەواکە ئەبڕێ و تەوژمی ئەو هەوایە ئەم کارەساتە لە سینەمدا پەیدا ئەکا؟... ویستم هەناسەیەك هەڵکێشم کە بەهۆی ناڵەی ئەوەوە دەردەدڵی خۆم ئاشکرا بکەم، سەیرم کرد بەهۆی قوڵپی خوێنەوە تاساوە و دڵ و جەرگ و دەروونم تا گەیشتووەتە سەر سینگم هەمووی لە خوێنا کەیل بووە. ئیتر نەمتوانی هەناسەکەش هەڵێنمەوە!... ئایا هیچ ئاگات لێیە کە ئیمشەو لەم کەونەدا نیشانەی بەیانی حەشر چۆن دەرکەوت؟.. خوا عالمە لەبەر ئەوە کە ئەو شۆخە لەبەر بەرۆکیەوە سینگی دەرخست، ئەوەبوو کە بوو بەهۆی سپیدەی رووناکی حەشر لە بەرەبەیاندا!!...

مەحوی لەبەر ئەوە کە زۆر گوناهبارە مەلا نەهاتە سەر گۆڕەکەی تەڵقینی بخوێنێ، بەڵام دەستگیری قایمی ئەو لەباتی هەموو خراپەیەك ـکە کردوویەتی ـ میهرەبانی «تاها» و «یاسین»ە کە موحەممەدﷺ، وەیا دوو ئایەتی: ﴿قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَ مَنِ اهْتَدىٰ﴾ وە: ﴿فَسُبْحَانَ الَّذي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ە، کە ئاخری سوورەی تاها و یاسینن و موژدەی خۆشی ئەدەن. کەوابوو مەحوی با خراپەکەریش بێ هەر یاس نابێ لە رەحمەتی خوا.

***

مەحوی راستە بە فەلسەفەپەرستی و دەروێشی و عیبارەت رێکخستنەوە خەریك بووە، بەڵام لە بنەدەست ئەمەشەوە لایەنی قسەی نەستەق و حیکەمیاتی بەرنەداوە، بەڵکوو لەم بابەتەوە گەلێ باڵاتر و قسەکانی بۆ دانسقە ئەشێن... لەبابەت ئەوەوە کە هەروا وەکوو نقوم بووی سەر پارچە تەختە ماوەتەوە، ئەڵێ:

چ بکەم نە ئەو کەسەم کە کەسم بێ لەلا بە کەس
خۆیشم نەگەیمە ئەو کەسەی من بکا بە کەس

دیارە پارسەنگی کۆمەڵایەتی چاك هەڵسەنگاندووە، بۆیە ئەڵێ:

نـــــامەرد ئـــــەوەندە مـــوعتەبەرن لەم زەمـــانەدا

مەرد ئیعتیباری کەم بووە، مەردی خوا خوسووس!

دیسان ئەڵێ:

لە هەموو جێ لە چ کەس بێنـی مـرووەت نـایە

کەرەم و سیدق و وەفا ئێستە لە عالەم بووە قات!

ئای چەند جوانە ئەو شیعرەی کە ئەڵێ:

زەمانەی پڕ تەعەب دەتکاتە تیرۆك   لەتێ نانت ئەداتێ دوو بەشی نـۆك

لەباری زوهددا ئەڵێ بەڵام بە جیناسەوە:

دنیا تـیاتڕۆیـە مـەوەستە تـیا، بـڕۆ   کێ مایەوە تیا، کە نەبووبێ تیا تڕۆا؟

بە دوو بەیت فەلسەفەی دوو ڕێگر دەرئەخا. هەرچەندە فـیکرەکـە گـەلێ پـێش مەحوی کەوتووە، چونکە «مەعەڕڕی» و «خەییام»یش قسەیان لێوە کـردووە، بـەڵام نرخی مەحوی لەمەدا بەوە دەرئەکەوێ کە بە شوێن بیروباوەڕی فـەلسەفەچییەکـانی پێشوودا گەلێ سووڕاوەتەوە و، ویستوویەتی ئەدەبیاتی کـوردیش لەو جـۆرە شـتانە بێبەش نەبێ، بۆیە هاتووە بەو دوو بەیتە جوانەی ئەو قسەیە ئەکا کە ئەڵێ:

شێخی هەمەوەندێکی ئـەدا وەعـز و نـەسیحەت

ئەو قوڕبەسەرەی دابووە بەر فەحش و فەزیحەت

خۆش هاتە جواب و وتی: تۆ حەقتە فەقەت مـن

قـوتتاعی تـەریقم، نـەکـوو قـوتتاعی تـەریقەت

مەحوی بڕە شیعرێکی هەیە لەژێر ناوی «قەسیدەی بەحری نوور» کە عیبارەتە لە ١٢٣ شیعر، سەرەتای ئەکاتەوە ئەڵێ:

«و صلی الله علی» ئەو بەحری نوری عیلم و عیرفانە

کە دەرکی غەوری ناکا غـەیری «عـلم الله سـبحانە»

لە شیعری چوارەمدا ئەڵێ:

لە زوڵماتی شەوی کوفرا بە یەکدەم لەمعەیێکی دا

هەزار و سێسەد و بیست و دووە، دنیا چراخانە

بەڕاستی چاکتر شیعرگەلێکن کە لە وەسفی بارەگای موحەممەد و عیشقی موحەممەددا وترابێ:

بەڵێ مەحوی شاعیرێکی تەسەووفی بووە، بەڵام ئەو بڕە شیعرانەی کە دایناون و ناوی ناونەتە «قەسیدە» من لام وایە لە هەر قەسیدەیەکدا تاقە شیعرێکی بۆ ئەوە ئەشێ کە سەربەخۆ بکرێ بە باسی قەسیدەیەك، چونکە شاعیر کە ویستی ئامانجێکی تایبەتی خۆی بخاتە قەسیدەیەکەوە، ئیتر نابێ لابدا، ئەبێ سەروبنی ئەو قەسیدەیە وەکوو زنجیر پێکەوە بەسترابێتن، لە قەسائیدی مەحویدا کەمتر ئەوەت بەرچاو ئەکەوێ.

مەحوی وەکوو چۆن لە کوردیدا شاعیر بووە، لە فارسی و تورکی و عەرەبیشدا هەر بەوجۆرە ئامادە بووە. دیوانە کوردییەکەی بۆ جاری یەکەم لەلایەن «عەلی کەمال باپیر»ەوە لە ساڵی ١٩٢٢ی میلادی لە چاپخانەی حوکوومەت لە سولەیمانی لەچاپ دراوە...

***

کاکەی فەلاحی ئەدیب و شاعیریش وتارێکی لەبارەی مەحوییەوە لەژێر شادێڕی «چەند سرنجێك دەربارەی شیعرەکانی مەحوی»دا لە ژمارە «٦» و «٧» و «٩»ی ساڵی «١»ی خولی دووەمی گۆڤاری «برایی»دا بڵاو کردووەتەوە، ئەمە تێکستی تەواوی ئەو وتارەیە:

چەند سرنجێك دەربارەی شیعرەکانی مەحوی

ئاشکرایە کە «مەحوی» یەکێکە لە شاعیرە بەرز و نەمرەکانی کورد لە سەدەی نۆزدەهەما. ئەگەر شوێنی شایان و پێشیاوی خۆی لە ریزی پێشەوەی «نالی» و «سالم» و «کوردی» و شاعیرانی تری هاوچەرخیەوە نەبێ، ئەوا بێگومان لە شانبەشانی ئەو شاعیرە بلیمەت و هەڵکەوتووانەی کوردەوە ئەڕوات. جا لەبەر ئەوەی کە ئەم شاعیرە تا

ئێستە بە گشتی نرخ و بایەخی خۆی نەدراوەتێ و بە چاوێکی ورد و سەرنجێکی تیژەوە شیعر و هونەری بەرزی شاعیریەتی تەماشا نەکراوە، بەڵکوو بەپێچەوانەوە هەرکە ناوی «مەحوی» و شیعرەکانی براوە، زۆر جار خۆی بە شاعیرێکی «کەسبی» و شیعرەکانی بە رەق و تەق و چەند پارچە مسێکی ژێر زەبری چەکوشکاری دراونەتە قەڵەم، کە هۆی ئەم جۆرە حوکمە ناڕەوایانەش، بەپێی بیر و را و بۆچوونی ئێمە، ئەوەیە کە شیعرەکانی لە رادەیەکی، ئەتوانم بڵێم نزیك لە ئەندازە بەدەر، لەنگەری بایەخ و پێ لێ داگرتنی لەسەر مانا و بیر لێ کردنەیەوەکی تەواو قووڵ راگرتووە، بە هونەری رەنگینی شیعری کلاسیکییەوە، بەو هێز و پێزەوە کە لە دەستەڵات و توانای ئەو وەشاوەتەوە، بە زمانێکی تەڕ و پاراوی کوردی و کوردییەکی روون و رەوانی شارەزا و لێزانەوە... یان بە نارەوا وا دراوەتە قەڵەم کە گوایە «مەحوی» تەنیا شیعرەکانی لەسەر کاروباری ئایینی و باس و خواستی تەسەووف تەرخان کردووە. جا بۆ روونکردنەوەی چەند کەل و قوژبنێکی تاریك و شارراوەی ئەم بابەتانە و دیاری کردنی پلەی شاعیرییەت و جۆری فەلسەفە و شێوەی بیرکردنەوە و چۆنێتی داڕشتنی شیعرەکانی لە قاڵب و چوارچێوەی هونەری شیعری کلاسیکی و ناسکی هەست و توانای دەربڕین و بەکارهێنانی کەرەسەی لێ‌هاتووی زمانی کوردی لەلایەن شاعیرەوە، بە پێویستم زانی کە ئەم چەند سەرنجەی لای خوارەوە بگرم:

یەکەم ـ شانازی کردنی «مەحوی» بە نەتەوەی کورد و زمانی شیرینی کوردییەوە:

یەکێك لەو شتانەی سەرنجی خوێنەری دیوانەکەی «مەحوی» رائەکیشێ، لەگەڵ ئەوەشا کە پیاوێکی ئایینی و زانایەکی سۆفی مەشرەب و نەقشبەندی بووە، گیانی بەهێزی شانازی کردن و دەربڕینی هەستی پیرۆزی بووە بەرامبەر نەتەوەی کورد و زمانی شیرینی کوردی. ئەم راستییە ئەوە دەرئەخات کە ئەم شاعیرە لە کانگای دڵ و ناخی دەروونییەوە، هونەرمەندێکی دڵسۆز و شاعیرێکی دڵسووتاو بووە بەرامبەر بە نەتەوەی کورد و زمانەکەی، لەو سەردەمەدا کە ئەم یەکێکی دەرکەوتوو بووە لەناو ئەو دەستە شاعیرەی سەدەی نۆزدەهەمدا کە بەڕاستی بەردی بناغەی شیعر وتن بە کوردی

و شیرینکردنی زمانی کوردییان بە شێوەی کرمانجی خوارووگرتە ئەستۆی خۆیان. لە سەردەمێکا کە شیعر پێ وتنی فارسی و تورکی لە برەو و باوا بووە و بەکارهێنانی نیشانەی هەرە باڵای پلەی شارەزایی و خوێندەواری شاعیران بووە.

بە وێنە چەند شیعرێك ئەهێنینەوە بۆ دەرخستنی راستی ئەم قسەیەمان. «مەحوی» دەرگای سەرەتا و پێشەکی دیوانەکەی بەم چوارینە ئەکاتەوە و ئەڵێت:

بنووسە، پیری دڵم ئەمری کرد، ئیتاعەم کرد
لە ئیبتیداوە کە بەیتێ موناسیبی دیوان
گەدایەکی وەکوو «مەحوی»، قەلەندەرێکی کورد
میسالی پادشەهی فورسە ساحێبی دیوان

واتە: پیری دڵم فەرمانی پێ کردم لە سەرەتاوە شیعرێکی وا بنووسم بۆ پێشەکی دیوانەکەم کە هەڵبگرێت. منیش ملم کەچ کرد و ئاواتەکەیم هێنایە دی. گەدایەکی وەکوو «مەحوی» کە قەلەندەر و دێوانەیەکی کوردە خۆی بە پاشایەکی فورس ئەزانێ بەوەی کە خاوەنی دیوانێکی کوردییە.

ئەم جۆرە تێبینی و بیرکردنەوەیە گیانی شانازیکردن بە کورد و زمانی کوردییەوە ئەنوێنێ، بەوەی کە هەرچەند شاعیر لە پلەی ژیانا خۆی بە هەژار و دێوانە داناوە، لەگەڵ ئەوەشا مادام کوردە و دیوانی بە کوردی هەیە، خۆی لە پاشایەك هیچ بە کەمتر نازانێت.

یان لە قەسیدەی «بەحری نوور»دا کە ئەڵێت:

لە «همزیە» و لە «بردە»م چونکە کەم دی ئیستیفادەی کورد
منیش ئەم «کوردیە»م دانا لە ریزی ئەو قەسیدانە
زوبانی عیشقبازی خۆشە گەر کوردی وەگەر تازی
قسەی بێسۆزی عیشق ئەر گەوهەرە مەحبووبی بێ ئانە
موکەڕڕەڕ بوو قەسیدەی بوردە، نەشئەی عالەمی پڕ کرد
بفەرمووا بەم قەسیدەی کوردە نۆبەی نەشئە پێوانە

واتە: لەبەرئەوەی کـە لە «هـمزیە» و لە «بـردە» کـە دوو قـەسیدەی عـەرەبی زۆر بەناوبانگن لە ستایشی پێغەمبەردا (د.خ)، کەڵکی کوردم کەم دی چونکە بە عەرەبین، منیش هاتم ئـەم قـەسیدە کـوردییەم دانـا لە ریـزی ئـەوانـا. زوبـانی عـیشقبازی و خۆشەویستی ئەگەر بە کوردی بێ یان عەرەبی، خۆشە. بەڵام قسەیێك کە سۆزی عیشق و خۆشەویستی تیا نەبێ، گەوهەریش بێ شتێکـی وەخـتی و بـێبـەهایە. قـەسیدەی «بوردە» زۆر جار دووپات کراوەتەوە و بە نەشئەی خۆی دنیای پڕ کردووە، ئیتر با بەم قەسیدە کوردییە کە یەکەمجارە، نۆرەی نەشئە پێوان بێت.

ئەم قەسیدەیە هەرچەند لە مەقامی ستایشێکـی وادا وتـراوە، بـەڵام شـاعیر ئـەو لایەنەی فەرامۆش نەکردووە کە پڕ بە دڵ شانازی بکا بە زمانی کوردییەوە و لە ریزی قەسیدە بەناوبانگە عەرەبییەکانی دابنێت و جۆش و خرۆش و نەشئە و سۆزی عەشق و خۆشەویستی پێ ببێوێت.

لە غەزەلێکی ترا ئەڵێت:

کوردی زوبانی ئەسڵمە، گەر تەرکی کەم بە کول
بـۆ فـارسی، بـە کـوللی ئـەمن دەبـمە بـێوەفـا

واتە: کوردی زمانی نەتەوایەتی خۆمە، ئەگەر بێتو بەتەوایی وازی لێ بێنم و سەر بکەمە سەر فارسی ـ وەك ئەم و ئەو کە پشتی فەرامۆشییان کردە زمانەکەی خۆیان ـ ئەوا بە تەواوی ئەبم بە پیاوێکی بێوەفا و سپڵەی نەتەوەکەی خۆم.

لە شوێنێکی ترا، لە غەزەلێکی فارسیا ئەم جۆرە شانازیکردنە روونتر و ئاشکراتر دەرئەخات کە ئەڵێت:

فخر هرکس به زبان خودش است ای «محوی»
فارسی را که تو بـرگزیدەای بـر کـردی، حـیف

واتە: ئەی «مەحوی»! شانازی هەمووکەسێك بە زمانەکەی خۆیەوەیەتی. ئـەگـەر تۆش چاکەی فارسی بدەی بەسەر کوردییا، بەڕاستی جێگەی داخ و خەفەتە.

ئەمە هەرچەند لەپڕ ئەوە ئەگەیەنێ کە «مەحوی» سێبەری چاکەی فارسی کێشابێ بەسەر کوردییا، بەڵام لە راستییا ئەگەر وردی‌کەینەوە، وا نیە. چونکە شاعیر لە کاتێکا کە

جڵەوی خەیاڵ و دەسەڵاتی بۆ غەزەلێکی فارسی شل کردووە، لەپڕ، وەك یەکێك لە خەوێکی زۆر ناخۆش و کاریگەر رابچەنێت، ئەسڵەمێتەوە و پەشیمان ئەبێتەوە کە بۆچی هەر بە زمانە قەشەنگەکەی خۆی کە کوردییە، هونەری شاعیریەت و توانای بەهرەی خۆی بەخت نەکات و دانەڕێژێت. بۆیە هاوار ئەکات: «شانازی هەرکەس بە زمانی خۆیەوەیەتی». واتە: ئەگەر هەڵی گێڕینەوە، هیچ کوردێك مافی شانازیکردنی نیە بە زمانەکانی تری غەیری کوردییەوە کە بەرهەمی پێ نووسیون.

***

دووەم ـ هەڵوێستی شاعیر بەرامبەر زۆردار و ستەمکاران:

لەم بارەیەوە «مەحوی» پلار و توانجی سەخت و تیژی گرتووەتە سەر دڵی ستەمکار و زۆردارەکانی سەردەمی خۆی، تەنانەت بەم هۆیەشەوە دوچاری ئازار و ئەشکەنجەیەکی زۆر هاتووە. بەڵام ئەم جۆرە سزا و چەرمەسەرییانە هیچ کارێکی تێ نەکردووە ئەوە نەبێ کە لەسەر بیرو باوەڕی راستی خۆی سوورتر بێت.

بە وێنە سەرنجێکی وردی ئەم چوارینە بەرزەی بدەن کە چۆن زۆرداری لەگەڵ بەردی رەق و دڕکی تیژا بەراورد و جووت کردووە، ئەڵێت:

زاڵمی دڵ رەقی روو گرژی موسوڵمان ئازار
هەر بە ئیزایە کە رەنگی بگەڕێتە روخسار
بەرد ئەگەر سەر نەشکێنێ بە چی روو رەنگین کا!
کە لە پێ هەڵچەقی ئەوسا روخی گوڵنارییە خار

واتە: ستەمکاری دڵڕەقی رووگرژی ئەم و ئەو ئازاردەر، هەر بە سزا و ئەشکەنجەدانی خەڵکی لە خۆشییانا رەنگی سوور هەڵئەگەڕێ و خوێنی پێ خۆش‌بوون و دڵنیایی ئەزێتە دەم و چاوی، وەك بەرد، کە ئەگەر سەری ئەم و ئەو نەشکێنێ و خوێنی بێ‌تاوانی خەڵکی بەسەرا نەڕژێ، ئەی بە چی رووی خۆی سوور بکات؟ یان وەکوو دڕکێك کە لە پێ هەڵچەقێ ئەوسا رووی گەش و ئاڵە بەو خوێنەی کە پیا ئەڕژێ.

کەواتە زۆر شتێکی راست و بەجێیە کە «مەحوی» دڵی رەق و بێ‌بەزەیی زۆردار بە بەرد و دڕکی تیژ بداتە قەڵەم و، زۆردار بەپێی سروشتی جانەوەرانەی خۆی لە

چەوسانەوە و ئازاردانی هەژار و لێقەوماوان خۆشی و لەززەت ببینێ بۆ ژیانی خۆی و لووتی شانازی و خۆبادان بکاتە ئاسمان و پێی دەستەڵات وگەورەیی ستەمکارانە بنێ بەسەر ئەرزی هەوا و ئارەزووی رەش و تاریکی خۆیا.

یان لە شوێنێکی ترا ئەڵێت:

رەشێ، بۆ کوشتنی یەك رووڕەشێ، بەدەستەوە بوو

بـەدزیەوە وتــی: فــتوا دە، روخســەتم فـەرموو

وتم: کە دەرئەکەوێ زوو، کە ئەم غـەزاکـەرە تـۆی

بە دەستی سەوز و سپی بـوونەوەی جـەمال و روو

واتە: پیاوێکی رەشتاڵە ئەیویست ستەمکارێکی تاوانبار و رووڕەش بکوژێت، هات بۆ لام، بە دزییەوە داوای فتوای لێ کردم کە رێگای بدەم. منیش پێم وت: ئەگەر بیکوژی زوو دەرئەکەوێ کە ئەم غەزایە تۆ کردووتە، بەوەداکە دەستبەجێ دەستت سەوز ئەبێ و دەم و چاویشت سپی ئەبێتەوە. واتە: هەرکە ئەو تاوانبارە بکوژێ دەستی سـەوز و رووی سپی ئەبێت. کەواتە بڕۆ بیکوژە.

بەمڕەنگە شاعیر تیری نووك تیژی رق و داخی خەست و خۆڵی پەنگ خواردووی دڵی خۆی، لە کەوانی هەڵبەستا، بێپەروایانە ئاراستەی چاوی ستەمکار و خوێنڕێژی تاوانبار ئەکات و پشتی هەژار وکەساس و لێقەوماوان ئەگرێت، کە بەو هەوێنی رق و قینە راست و پیرۆزە گۆش ببن و تـۆڵەی جـۆش خـواردووی تـەواوی خـۆیـان لە زۆرداران بسێنن...

لەلایەکیترەوە شاعیر رووی دەمی ئەکاتە زۆردارێك، لە بەرگی شـێخـێکـدا و، بەمڕەنگە پەنجەی بۆ رائەکێشێت و ئەڵێت:

شێخێ هـەمەوەندێکـی دەدا پـەند و نـەسیحەت

ئەو قوڕبەسەرەی دابووە بەر فەحش و فەزیحەت

خۆش هاتە جواب و وتی: تۆ حـەقتە، وەلێ مـن

قوتتاعی تەریقم، نـەکـوو قـوتتاعی تـەریقەت...

واتە: شێخێك بەسەر هەمەوەندێکا ئەهات و ئەو قوڕبەسەرەی هێنابووە گیروگاز و حەیابردن. ئەویش بەڕاستی جوان هاتە دەست و وتی: هەرچی ئەڵێی بەجێیە، ئەوەیش بزانە کە من تەنها ڕێگر و جەردەم. بەڵام تۆ ڕێگر و چەتەی ڕێگای تەریقەتی.

ئەم چوارینە هەرچەند وادەرئەکەوێ کـە پـەیوەندی بـەسەر بـەشی خـوارەوەی نووسینەکـەمانەوە هـەبێ کـە دەربـارەی بـازرگانانی ئـایینە، بـەڵام بـە رای ئـێمـە، پەیوەندییەکە تەنها شتێکی سەرزارەکییە. لە راستییا پەیوەندی راستەوخۆی بەسەر ئەم بەشەوەیە، ئەگەرچی وادیارە ئەو زۆردارە لەژێر ناوی ئایینا جووڵاوەتەوە.

لە سەرێکی ترەوە «مەحوی» لەگەڵ زۆرداری پـارە پـەرستا بـەم شـێوەیـەی لای خوارەوە ئەدوێت:

ئەم پارە پەرستانە لە خۆیان کە دەچــن زوو
دەخڵی نە پەلی دێوە، نە بای باڵی پەری بوو
عاقڵن و فەقەت فـێ لەگـەڵی دیـتنی پـارەن
ماهی نەوی ئەم قەومە هیلالی «قەمەری» بوو

واتە: خوێنمژە پارەپەرستەکان کە خۆیان شێت ئەکەن و کەف ئەچێنن، لەبەر ئەوە نیە کە پەلی دێو یان بای باڵی پەری خۆی لێداون، بـەڵکـوو ژیـرن، بـەڵام ئـەوەندە پارەپەرستن کە هەر چاویان بە گۆشەی پارە ئەکەوێ دەستبـەجێ فـێ ئـەیانگرێ، چونکە مانگی نوێی ئەم پارە پەرستانە کەناری قەمەرییە ـکە جۆرە دراوێك بووە ـ

بەڵێ پارەپەرستی خوێنمژ، لە خۆشی سەرمایە و رووتاندنەوەی ئەم و ئەو ئاگا و هۆشی لە سەرا نامێنی و ئەگاتە رادەی شێت بوون و فێ لێهاتن، هەزکە چـاوی بـە گۆشەی مانگی یەکشەوەی جەژنی خۆشبەختی و شادمانی خۆی ئەکەوێ کە ئەویش کەناری قەمەرییە کە ئەڵێی مانگی یەکشەوەی هات و بەختی ـبە حیسابی خۆی ـ تا سەر خواردووی بە باڵا بڕاوی خۆیەتی.

لەلایەکی تریشەوە زۆردار بە فیرعەون ئەداتە قەڵەم و بەم رەنگە ئەینێتەوە بەنیشان:

دەنی تەبعی وەها غاڵب بووە، فیرعەونی ئەم عەسرە
نە وەك مووسا، لەکن جوو پارە بوو ئیمانی پێ دێنێ

واتە: نامەردی و نەفس نزمی وەها پەرەی سەندووە ئەبینی فیرعەونی ئەم چەرخە، نەك هەر بە مووسا، بەڵكوو بە جوولەكەیەكیش ئیمان ئەهێنێ، بە مەرجێك پارەی پێ شك بەرێت.

ئاشكرایە كە فیرعەون لە زەمانی خۆیا نەك هەر ملی بۆ مووسا كەچ نەكرد، بەڵكوو ئەوەندە لووتبەرز و بایی بوو داوای خوایەتیشی ئەكرد، كەچی فیرعەونی زەمانی «مەحوی» كە زۆردار و خوێنمژێكی بێهاوتا بووە، نەك هەر مل بۆ مووسای پێغەمبەری جوولەكان كەچ ئەكات، بەڵكوو جوولەكەیەكی پارەداریشی دەست بكەوتایە، بە دڵ ئیمانی پێئەهێنا و بە كردەوەش دوای ئەكەوت.

***

سێیەم ـ بەگژاچوونی زاهید و واعیز و وشكە سۆفی كە بازرگانی بەسەر ئایینەوە ئەكەن:

شاعیر لە زۆر گۆشە و قوژبنی دیوانەكەیەوە هێرشی رەوای بردووەتە سەر ئەو كەسانەی كە لەژێر پەردەی خواپەرستی و ئایینداهەزاران ئاین و ئۆینیان لەژێر سەردایە، بێبەزەیییانە پەنجەی تیژی سەرزەنشت و توانج ئەكا بە چاویانا و ئەیانخاتە روو.

بە وێنە:

لەرِم دی زاهید ئەم زستانە، زانیم   كلك نادا بە زرِپونگی بەهارا

واتە: ئەم زستانە زاهیدم لەرِ و لاواز هاتە بەرچاو، بەوەدا زانیم كە ناگاتە بەهار و كلك ناكێشێ بە زرِپونگی بەهارا و كورد وتەنی: بە گیای بەهارا ناتوورِێنێ.

ئەم جۆرە سەرزەنشت و تەوس و پلار تێگرتن و بە سووك روانینەی شاعیر بەرامبەر زاهید لەو برِوایەوە هەڵقوڵاوە كە زۆر بێگومان بووە لەوەی كە ئەو جۆرە كەسانە تا چ رادەیەك درۆزن و رواڵەتباز و چاوبرسی و بە ئۆین بوون، بۆیە «مەحوی»، بە كوڵ و دڵ، ئەیانزرِێنێ و ئاوات بە مردنیان ئەخوازێ بۆئەوەی كۆمەڵ لە ژەهری دەم و ئازاری دەستیان رزگار بێت.

لە غەزەلێكی ترا:

واعــیزم پــرسی، یــەکــێ شــۆخــانە جــوابــی دامــەوە
وەعزی چی؟! سەر لنگە دەستاڕێ کرەی دەستاڕی هات
شێخ و توڕڕەی مێزەر و نەقل و نوقوولی هــیچ و پــووچ
من بە توڕڕەی یار ئەسیرم، ئـەو بـە کـۆڵێ تـوڕڕەهـات

واتە: هەواڵی واعیزم لە یەکێك پرسی کە لە چییایە؟ ئـەویش زۆر جـوانـی وەڵام دامەوە: بێ‌قەزا بی واعیزی چی؟! سەر لنگە دەستاڕێکم دی کە هەر کرەی دەستاڕی ئەهات، بەو قسانەی کە مایەی سەریەشان و ناڕەحەتی خەڵکی بوو. شێخیش، بێ‌بەڵا بێ، بە پێچی مێزەر و قسە و باسی هیچ و پووچەوە، من بە پێچ و لوولی توڕڕەی یار دیلم، ئەویش بە کۆڵێ شتی توڕڕەهات و بێ‌ماناوە.

ئەم شەپۆلی هێرش و لافاوی پەلاماردانە، جگە لەوەی کە نیشانەی بڕوایەکی قایم و دڵێکی پتەو و دەروونێکی دامەزراوە، ئەوەش ئەگەیەنێ کە شاعیر وەك پیاوێکی ئایینی راستەقینە، ئازا و بەجەرگ و چاونەترس بووە، کە توانیویەتی لەو سەردەمەدا، ئاوزەنگی تەقێن، هەڵکوتێتە سەر تەخت و بەختی ئەو جۆرە بازرگانە ریاکار و رواڵەت بازانە.

لە شوێنێکی ترا ئەڵێت:

لالغاوەی واعیز ئەمڕۆ مــەوجـ‌ئەدا دەم پــڕ لە کــەف
ریشی قیروسیا، کتێبی وەعزەکەی بوو بـەرتەرەف
زاهید و سۆفی بە شەڕ هاتن لەسەر تەزویر و شەید
خێری رەندانە، خوا کا بەرتەرەف بێ هەر تـەرەف

واتە: لالغاوەی واعیز شەپۆل ئەدا لە کەفی پڕ لە دەمی. ریشی قیروسیا کە بە جارێ خووسایەوە. بەڵام داخی گرانم بۆ کتێبەکەیەتی کە تەواو فەوتاو لە کیس چوو. زاهید و سۆفی بەشەڕهاتن لەسەر فێڵ و ریا و تەڵەکەبازی، هەرلایەکیان لەناو بـچن خـێر و قازانجی مەردانی خوایە.

وێنەگرتنی دیمەنی لالغاوەی واعـیز و شـەپۆلی کـەف و خـووسانەوەی ریش و خەفەت‌خواردنی شاعیر بۆ لە کیس‌چوونی کتێبەکەی و بەشەڕهاتنی زاهید و سۆفی

لەسەر فێڵ و حیلە و حەواڵە و رواڵەت پەرستی و لەناوچوونی هەرلایەکیان کە مایەی خێر و خۆشی پیاوچاکانە. بەڕاستی رق و قینێکی خەست و خۆڵ و پیرۆز دەرئەخات کە لە کوورەی دەروونی شاعیرا بەم چەشنە جۆشی خواردبێ بەرامبەر بەو جۆرە کەسانە.

یان:

ریشێکی پان و تووکی بناگـوێ درێژ و لوول
سۆفی لە دینی لادە بە دیـمەن لە جـوو دەکـا
ئەشکەوتی بایەکە دەمی واعیز کە دێتە وەعـز
وەختی سکووتی، نەقشی سمێڵی لە قوو دەکا

بەم شێوەیە شاعیر بۆمان دەرئەخات کە راستی و ئـایین‌پەروەری بـێ‌ڕواڵەت بـە دیمەنی ریش و پرچی درێژ و لوول و ئاڵۆز نابێ و دەمی واعیزیش وەك ئەشکەوتی بایەك وایە، ئەو قسانەی کە لە دەمی دێنە دەرەوە هەموویان وەك «با» وان. خۆ ئەگەر دەمی ئەو ئەشکەوتەش بێتەوە یەك و تاوێك بێدەنگ بێ، ئەوا نەقش و نیگاری سمێڵی هەر لە پەڕی قوو ئەکات.

***

چوارەم ـ لە رووی فەلسەفە و راستی پەرستییەوە:

شاعیر، وەکوو لە ئاوێنەی دیوانەکەیا دەرئەکەوێ، زۆر مەراقی وردەکاری فەلسەفە و راستی پەرستی و یەكڕەنگی بووە و زۆر خۆی بەم بابەتە رەنگینەوە خەریك کردووە. گەوهەر و مرواری نایاب نایابی کردووەتە گەردنی دیوانەکەی و ئەڵێت:

لە کێ پرسم: دڵی بۆ پڕ لە خوێنی حەسرەتە یاقووت
عەزاپۆشی چیە و کـێـیە، جـلی پـیرۆزە بـۆ شـینە؟!

واتە: پرسیار لە کێ بکەم کە بۆچی یاقووت دڵی پڕە لە خوێنی حەسرەت و ئاخ و داخ و پیرۆزەش پرسەی بۆ کێ گرتووە و شین‌پۆشی چیە؟ یاقووت و پیرۆزە کە دوو گەوهەری جوان و نایابن، ئەویان ئاڵ و ئەمیان شینە و شاعیرانی تر بۆ بابەتی جوانی و شۆخ و شەنگی بەکاریان هێناوە، یاقووت نەبێ جاروبار بە فرمێسکی خوێنین ناویان

بردووە. بەڵام «مەحوى»، بەپێچەوانەی ئەوانەوە، رووی دەمی پرسیار ئەکاتەوە و سەری لەوە سورِ ماوە کە بۆچی دڵ و ناو جەرگی یاقووت شەپۆل ئەدا لە خوێنی حەسرەت و نائومێدیا و پیرۆزەش سەرتاپای بەرگی خۆی شین کردووە، ئاخۆ ئەم پرسەی هەتا هەتایەی بۆ کێ و لەبەرچی گرتووە؟ بەڵام وەڵامی راستەقینەی ئەم پرسیارەی وادیارە هەرگیز دەست ناکەوێ تا ئەم دوو گەوهەرە پیرۆزە ناویان لە فەرهەنگی ژیانا بمێنێ. وابزانم جێی خۆیەتی کە بڵێم لە مامۆستا «گۆران»ی شاعیری بلیمەت و هەڵکەوتووی کوردم بیستووە کە ئەم بەیتی لای سەرەوە شابەیتی «دیوانی مەحوی»یە، بەلای ئەوەوە.

یان کەمێك لەم فەلسەفەیە ورد بنەوە کە لە دوو توێی ئەم بەیتەدا ئەدرەوشێتەوە:

گەر ئیشی رۆحتە کە نەبوو «کەس» بە دەستەوە

دەست هەڵگرە لە رۆح و مەبە ئیلتیجا بە «کەس»

واتە: با ژیانیشت لەسەر پێویستییەك وەستابێ، ئەگەر خۆ کەسێکی دڵسۆزت دەست نەکەوت بۆت جێبەجێ بکا، راستتر ئەوەیە دەست بەرداری ژیان ببی و پەنا بۆ هەموو کەسێك نەبەی.

ئەم فەلسەفەیە ئەوەمان تێئەگەیەنێ کە تەنها ئیش و کاری پیویستی ژیانی خۆمان بە کەسانی دڵسۆز و راست و دۆستی بێهاوتای راستەقینەی خۆمان بسپێرین و پشت بەوانە ببەستین کە دۆستی تەنگانەن، نەك ئاشنا و رۆشنای پار و گلێنی سەر سفرە و خوانی ناز و نیعمەتی رواڵەت.

لە شوێنێکی ترا ئەڵێت:

بە ئاوی تێگەیشتین ئێمە دنیا، هەر سەرابێ بوو

هەموو ئەشچن بە خنکان و لە وشکیشە مەلەی مەخلووق

واتە: ئێمەی کاروانی تینوو و ماندوو وا تێگەیشتین کە دنیا ئاوێکە و تینوێتیمان لێی ئەشکێ، کەچی بەپێچەوانەی نیازی ئێمەوە، تەنها تەم و مژێکی ئەوتۆ بوو کە لە دوورەوە هەر بە رەنگ لە ئاو ئەچوو، جا لەبەر ئەوەی کە دنیا ئاو نەبوو و هەموو

گیانلەبەران لە تینوانا ئەخنکێن و ئەڕۆن، هەرچی هەڵپە هەڵپ و چەپ و گوێکیشیان هەیە وەك وشکە مەلە وایە و لە هەوادا پەل ئەکوتن تا بە تەواوی پرزەی خۆیان ئەبڕن.

ئەم بیرە، ئەگەر لە رووی فەلسەفەوە سەرنجی بدرێتێ، ئەبینین هەموو کەسێك چۆن، چاو برسیانە، باوەشی کردووە بە دنیادا و ئەو تەماعە شیرینەی کە لە ژیانا هەیە بە وێنەی ئاوێك هەموو یەکێکی تینووی هەناو سووتاو چۆن بە پەرۆشەوە خۆی بۆ ئەکوتێت، کەچی ئەو تەماع و نیازە تا دێ زیاتر دوور ئەکەوێتەوە وەك تەمومژێکی رەنگ شینی ئاوی کە هەرگیز نایگاتێ، تا ئەو رۆژەی بە کزی و نائومێدییەوە سەر ئەنێتەوە بە هەزاران خولیا و ئاواتی جوانەمەرگەوە. ئەم شەڕ و شۆڕ و بەگژاچوون و هەڵپە و فڕکان فڕکانەش لەنێوان خەڵکیدا وەك وشکە مەلەیەك وایە کە ئەنجامی خنکان و رۆیشتنە.

لە کونجێکی‌کەی دیوانەکەیەوە شاعیر ئەڵێت:

هەر گفتوگۆمە، کەچی هەر ئەڵێم و تێ ناگەم
هەر جوستوجۆمە، کەچی هەر ئەڕۆم و پێ ناگەم
چاوم روا و گۆشەی ئەو ئەبرووەم نەدی
دڵ بوو بە بەحری عولووم و لە ئەلف و بێ ناگەم

واتە: شەو و رۆژ هەر گفتوگۆمە کەچی ناگەمە مەبەستی خۆم، هەمیشە بەڕێوەم کەچی هەر ناگەمە قۆناغی نیازم. چاوم وەکوو نەمام روا لە تەماشاکردن و سەرنجی چاوەڕوانییا کەچی گۆشەیەکی ئەبرۆی ئاواتم نەدی. دڵ بوو بە دەریای هەموو جۆرە زانیارییەك کەچی لە ئەلف و بێ ناگەم.

ئەم جۆرە بیرکردنەوە و قووڵ تەماشاکردنە ئەوە ئەگەیەنێ کە «مەحوی» لەبەر ئەوەی زۆر شتی زانیوە، بەهۆی ئەوەوە هەستی زیاتر بە ناتەواوی خۆی کردووە. پەنجە بۆ ئەوە رائەکێشێت کە نهێنییەکانی دەریای بوون و نەبوون و لەنگەری کەون و کائینات و کردگار و زۆر شتی ناو ئەم جیهانە گەورە و فراوان و سەرسووڕهێنەرە بە جۆرە زانینێکی ئەو ساغ نابێتەوە و ناگاتە سەر بناوانی راستی و پتەوی، چونکە ئەو زانینەی

ئەو وەك ئەڵێن قەترە بە دەریاش نیە. بۆیە ناچار هاواری لێ هەڵئەستێ و دەستی بێدەستەڵاتی و تەسلیمبوون بەرز ئەکاتەوە و ئەڵێت: «دڵ بوو بەحری عولووم و لە ئەلف و بێ ناگەم» ئەم بیرە فەلسەفییە رامان ئەکێشێ بۆ ئەو راستییەی کە ئەڵێ تا زیاتر شت بزانی، زیاتر هەست بە نەزانینی خۆت ئەکەی، نەك بەنیسبەت ئەم و ئەوەوە، بەڵکوو بەنیسبەت ئەو هەموو شتە زۆر و قووڵ و پڕ لە نهێنییانەوە کە ئەتەوێ بیانزانی و ناتوانی. بەپێچەوانەی ئەو خۆ هەڵکێش و بایی بوانەوە کە ئەگەر ئەلف و بێیەکی عادەتییان ناسی وائەزانن تاکە مەلەوانی بێهاوتای ناو دەریای بێپایان و بێسنووری هەموو جۆرە زانیارییەکن.

یان لە لایەکی ترەوە ئەڵێت:

بۆ پارە حەیفە خۆ ئەکەیە پوولی نارەواج

بۆ پارویکی نان ئەسەفە روو ئەکەی بە ساج

واتە: حەیفە بە ئیشێکی نارەوای ئەوتۆ هەڵسیت لەپێناوی پارەدا کە خۆت بێنرخ بکەی. رەوا نیە لە رێگای پاروە نانێکدا رووی خۆت بکەی بە ساجی رەش.

«مەحوی» وەك شاعیرێکی نەفس بەرز و زانایەکی هیممەت بڵند ئەوە دەرئەخاکە ژیان تەنها بریتی نیە لە پارە و پاروە نانێك، بەڵکوو لەوانە گرنگتر دەروونی خاوێن و هەستی بەرز و ناسك و کەرامەتی پیرۆزی مرۆڤە کە هەرگیز نابێ لەپێناوی پارە و پاروە نانا سووك و بێنرخ بکرێن.

لەبارەی راستی پەرستی و یەك رەنگیشەوە «مەحوی» زۆرجار هەست و نەستی بێگەردی خۆی بە هەڵبەستی بەسۆز دەربڕیوە کە لە زۆر لاوە ئەم بابەتەی تێهەڵکێشی شیعرەکانی کردووە و ئەڵێت:

لە حەق بێژی بووە بەحری «انا الحق» هەر قەسیدێکم

لەباتی جائیزە واجب گەڕا قەتڵم بکەن واجب

واتە: هەر قەسیدەیەکم لە راست بێژیا بۆتە دەریایەکی «من حەقم». جا لەباتی ئەوەی خەلاتم بکەن پێویستە بکوژرێم.

بەم شیعرە «مەحوی» بەسەرهاتەکەی مەنسوور دێنێتەوە یاد کە لە رێگای بیروباوەڕی تەسەووف و خواپەرستیدا گەیشتە پلەیەك کە یەك پارچە وابزانێ لە زاتی خوادا تواوەتەوە و بەشێك بێ لەو. بۆیە هاوار ئەکا: من حەقم، واتە من خوام. لەسەر ئەوە فتوای کوشتنی درا لەلایەن پیاوانی سەردەمی ئایینەوە. بەم پێیە «مەحوی»یش ئەڵێ ئەوەندە بازاڕی پیاوی چەوت و دەردی ناڕاستی لەبرەودایە ئەبینن «هەر قەسیدەیەکم لە راست بێژییا مەنسوورێکە بۆ خۆی» بەبێ ئەوەی دەربەستی ئەوەش بێ کە لە پێناوی راستی و دروستییا سەری خۆی دابنێت.

بۆیە ئەڵێت:

هەتا حەق ناسرە، هەر حەقمە مەنزوور وەکوو مەنسوور ئەگەر بمکەن بە دارا

واتە: هەتا خوا پشتیوان بێ هەر راستیم مەبەستە، ئەگەر وەکوو مەنسووریش هەڵمواسن بە سێدارەدا هیچ باکم نیە.

***

پێنجەم ـ لە رووی عەشق و خۆشەویستی و جوانییەوە:

ئەتوانم بڵێم بەشی زۆری دیوانەکەی «مەحوی» بۆ ئەم بابەتە تەرخان کراوە و شیعری گەرموگوڕی بەسۆزی لەمبارەیەوە داناوە.

تەماشا ئەم جۆش و خرۆش و خوشەویستی و جوانییەی کە لە گیانی ئەم شیعرەدا خۆی ئەنوێنێ.

لە کن پشکووتنی خونچەی دەمی، وەك گوڵ سەراسەر گوێم
گوڵی روخساری دەرخا، نێرگس ئاسا سەربەسەر چاوم

واتە: لەو شوێنەی کە خونچەی تەڕ و ناسك و سووری دەم و لێوی خۆشەویستەکەم ئەپشکوێت و ئەکرێتەوە، من سەرانسەری گیانم وەك گوڵەباخ ئەبێ بە گوێ تا بزانم ئەڵێ چی؟ خۆ ئەگەر بێت و گوڵی روخساری بەتەواوی دەرکەوێت، من بەجارێ سەرتاپای گیانم، وەك نێرگسەجاڕ ئەبێ بە چاو بۆ تەماشاکردنی.

ئەم بەیتە، بێجگە لە هونەری وردەکاری و جۆشدانی ئەو هەموو پەیوەندییانەی هەن لەنێوان خونچە و پشکووتن و دەم و گوڵ و گوێ و روخسار و نێرگس و چاوا، لە

رووی مەعنا و ناوەڕۆکیشەوە عەجەب وێنەیەکی جوانی و تەلیسمێکی خۆشەویستی و گیانێکی هەرگیز نەمردووی سەیری کردووە بەبەر ئەم هەڵوێستەیا.

ئەمە لەنزیك خۆشەویستەکەیەوە. بەڵام کە دوور ئەکەوێتەوە ئەڵێت:

بەبێ بەزمی حوزووری تۆ حەرامم کردووە بادە

نەوەك بشکێ بە نەشئەی مەی خوماری دەردی بێ تۆیی

واتە: لەبەر ئەوەی لە بەزمی نزیکی تۆ بێبەش و دوورم، بادەم لە خۆم حەرام کردووە تا بە نەشئەی مەی خوماری دەردی بێتۆیی لەسەری منا نەشکێ.

ئەم جۆرە هەست و بیرکردنەوەیە ئەوپەڕی خۆشەویستی ئەگەیەنێ، چونکە «مەحوی» ئەوەندە پەرێشان و سووتاوی دوورکەوتنەوەی خۆشەویستەکەیەتی و شەو و ڕۆژ هەر بیری لێ ئەکاتەوە، گەیشتووەتە ئەو پلەیەی کە لەزەت لە دووری یار ببینێ. جا بۆ ئەوەی ئەو نەشئەی خەیاڵ و لەززەتی بیرکردنەوەیەی لە دوور کەوتنەوەی خۆشەویستەکەیا کە مەستی کردووە و پێوەی خوماری بووە، نەشکێ و دڵ و دەروونی بە هیچ شتێکی ترەوە خەریك نەبێ، لە خوشەویستەکەی بەولاوە، ئەوا نایەوێ بادە بخواتەوە نەك بەو خواردنەوەیە ئەو نەشئە و خومارەی لە کەللەدا بشکێت.

هەر لەژێر زەبر و زەنگی ئەم جۆرە بیر و باوەڕە گەرمەدا، بەم شێوەیەی لای خوارەوە بە قەد و باڵای خۆشەویستیدا هەڵئەدات و ئەڵێت:

ئەی مەحەبەت ئاگرێکی هێندە خۆش و دڵنشین

ئەوکەسەی سووتووتە هەر ئەو هەوڵئەدا بۆ سووبەسووت

واتە: ئەی خۆشەویستی! تۆ ئەوەندە ئاگرێکی خۆش و دڵگیری، ئەوکەسەی سووتووی تۆیە ڕووبەڕووی تۆ دێتەوە بۆ سووتانی تر. لێرەدا مەحوی دەرسی خۆشەویستی ڕاستی دائەدا، کە لە پێناویا ئەبێ قوربانی بەسەر بدرێ و لە شیعرەکەیا پەنجەی نەهێنی بۆ بەسەرهاتی عیشق و خۆشەویستی پەروانە و چرا ڕائەکێشێ کە لەپێناوی ڕووناکییا پەروانە خۆی بەخت ئەکات.

لە شیعرێکی ترا ئەڵێت:

دەترسم گەردی خوێنی من لە شیشەی گەردنت نیشێ

وەگەرنا غەم نیە بمرم لە حەسرەت لێوی مەیگوونت

واتە: ئەگەر بمرم لە حەسرەت لێوی ئاڵی مەیڕەنگی تۆ هیچ باکم نیە، بەڵام بۆیە نامەوێ بمرم، نەوەك گەردی خوێنی من لە شووشەی گەردنی تۆ بنیشێ.

خەمخۆری و بەهانە دۆزینەوە بۆ خۆشەویست هەروا ئەبێ، کە «مەحوی» لە ترسی ئەوەی نەوەك گەردی خوێنی لە شووشەی گەردنی یار بنیشێ و راستی ئەوە بڵێن کە «مەحوی» کوژراوی لێوی ئاڵی ئەم خۆشەویستەیە و بە بکوژی شاعیر نەدرێتە قەڵەم و سزا نەدرێ لەسەر ئەو، بۆیە نایەوێ بمرێ، ئەگینا زۆر شادمانە و ئاواتەخوازی ئەوەیە کە کوژراوی لێوی ئاڵی خۆشەویستەکەی بێت.

جا هەر بۆئەوەی کە راستی و وەفا و گیانی خۆبەختکردنی خۆی لەپێناوی خۆشەویستا بەرێتە سەر، بە کوڵ و دڵ ئەڵێت:

مردنێکی لەبەر ئەو قاپییەدا مەردانە بە خودا چاترە لای من لە گلاراوی حەیات

ئەی ئەم خەیاڵە وردەی کە لەم شیعرەدا سەرنج رائەکێشێ و ئەڵێت:

کەی بە لەعل و گەوهەر ئەو لێو و ددانی دا نیشان

ئەو رەهەندەی شاخە، ئەم خۆشارەوەی ژووری سەدەف

واتە: کەی خۆشەویستەکەم لێو و دانی خۆی نیشان داوە بە لەعل و گەوهەر، وا لەعل ئاوارەی شاخەکانە و گەوهەریش خۆی لە توێکڵی سەدەفا لە دەریاکانا شاردووەتەوە.

ئەم مەعنا و خەیاڵە ئەگەر وردتر بکرێتەوە ئەوە ئەگەیەنێ کە لەو رۆژەوە لەعل چاوی بە لێوی ئاڵی خۆشەویست کەوتووە، لەتاو جوانی ئەو شێت و سەرگەردان بووە و شاخ و کێوەکانی گرتووەتەبەر، گەوهەری هاودەردیش لەو سایەوە دانی خۆشەویستەکەی دیوە لە شەرم و شوورەیی‌یا خۆی لە جەرگی دەریاکانا شاردووەتەوە، هەرچەند ئەکا رووی نایە سەر هەڵداتەوە و بێتە ناو ناوان.

یان کە لە باخا «مەحوی» گوڵی سەوسەن و نێرگس و سونبول ئەبینێ، تاسێکی سەرسامی ئەیباتەوە و ئەڵێت:

زوبـــانى لاڵە، بـــۆ حـــەيرانـــە، حـــاڵى بـــۆ پـەرێشـانە؟!

لە سەوسەن دەفكرم «مەحوى» لە وەزعى نێرگس و سونبول

واتە: کە تەماشای سەوسەن و نێرگس و سونبول ئەکەم، نازانم بۆ زمانی سەوسەن لاڵە؟ نێرگس بۆچی سەرسامە؟ سونبول بۆ پەرێشانە؟ بەم شێوەیە ئەگەر بێتو قووڵتر بکرێتەوە ئەوا رامان‌ئەکێشێ بۆ دەریایەکی بێ‌سـنوور و بـێ‌پـایانی نـەهێنـییەکـانی سروشت کە هەریەکەیان کەم تا زۆر، چەند پرسیارێکی بێ‌وەڵامیان لەسەر نووسراوە.

لە هەڵوێستێکی‌ترا کە شاعیر ئەیەوێ باسی جوانـی پـڕ بـە پـێسـتی روخسـار و چەناکەی خۆشەویست بکا، ئەپرسێ:

لە باخی سێو و بەیدا باسی روخسار و چەنەی کـێ بـوو

خەجڵ ما سێو و، بەی ترسا، کەوا ئەو سوورە، ئەم زەردە؟

واتە: ئاخۆ لە باخی سێو و بەهێدا باسی جوانی روخسار و چەناکەی کێ کراوە وا سێو لە شەرمەزارییا سوور هەڵگەڕاوە و بەهێیش لەترسانا رەنگی زەرد بووە؟

خەیاڵی ورد و کار تێ‌کردنی جوانی گەیشتووەتە پلەیەك لە شاعیرا کـە تـەنها بـە ناوهێنانی جوانی روخسار و چەناکەی خۆشەویستەکەی سـێو لە شـەرمانا سـوور هەڵگەڕێ و بەهێیش لە ترسی شکانی بازاڕی جوانی خۆی زەرد داگەڕێ، ئـەگـینا، بەلای شاعیرەوە، پێش ئەو ناوهێنـانە، سـێو و بـەهێ هـەریەکـەیان رەنگـێکـی‌تری تایبەتیان بووە، نەك ئەم رەنگەی ئێستایان.

پاش ئەم گەشت و گەڕان و نەخشەکێشانی دیمەن و وێنەی جوانـی و نـازداری خۆشەویست و سروشتە لەلایەن شاعیرەوە، ئەکەوێتە بەراوردکردن و سـەرنجدانـی ژیانی خۆی و بەدەم هەناسەیەکی قووڵی ئاگرینەوە ئەڵێت:

بەهارێ بوو جوانی، بوو بە سوخرەی پاییزی پیری

بەسەرچوو باخ و باقی ماوەوەی مشتێ چڵ و چێوە

واتە: تەمەنی جوانی و لاوی بەهارێك بوو کەوتە بەر پلاری گەمە و گاڵتەی پاییزی پیری، باخ بەسەرچوو. ئەوەی کە ماوە مشتێ چڵ و چێوە.

بەڕاستی سەرنجێکی بەجێ و بیرکردنەوەیەکی قووڵە. ژیان ژیانی مرۆڤ کە بەشێکە لە سروشت و ژیانی سروشتیش بەتێکڕایی لەژێر زەبر و فەرمانی یەك یاسا و بەرنامەی نەگۆڕاوایە کە ئەویش یاسا و بەرنامەی هاتن و رۆینە. تەمەنی جوانی و لاوێتی مرۆڤیش، وەك سروشت، بەهارێکی تەڕ و پاراو و یەکجار دڵگیر و خۆشە کە بە هەزاران گوڵی ئاوات و هیوای رەنگین رازاوەتەوە. تەمەنی پیریش پاییزێکی پەست و خەفەتاوی ئەوتۆیە کە یەكبەیەك پەڕەی گوڵ و گەڵای سەوز و سووری درەختی ئەو باخی جوانییە زەرد ئەکات و ئەوەرێنێ و بەتەنها چەن چڵ و چێوێکی رووت و قووت ئەمێنێتەوە کە ئەویش چەن رەگ و دەمار و ئێسقانێکە.

***

شەشەم ـ تەسەووف لە شیعری «مەحوی»دا:

وەك لە سەرەتای باسەکەوە وتمان، شاعیر زانایەکی موتەسەوویف بووە. تەسەووف کە لە بناغەدا بیروباوەڕێکی ئایینیە و ئامانجی شکاندن و کوشتنی نەفس و ئارەزووی مرۆڤ و پاككردنەوەی گیانی ئادەمیزادە لە چڵك و پەڵەی دنیاپەرستی و پوولەکێتی و بەو چاوە سەیری ژیان و سروشت ئەکات کە «یەکێتی بوون» هەموولایەکی گرتووەتەوە و جیهانێکی پڕ لە خۆشەویستی راستەقینە و رێبازێکی گیانی بە گیانی دوور لە ماددەپەرستی بە دەوری خۆیا دروست کردووە کە پڕ بێ لە کەڵکەڵە و خەیاڵی ناسك و هەستی پیرۆز کە دڵسۆزی و راستگۆیی و جگەرسۆزی لێ هەڵقوڵێت.

بەم پێیە، شاعیر لە زۆر لای دیوانەکەیەوە ئەم بیروباوەڕی تەسەووفەی دەربڕیوە و بێبایەخی دنیای خستووەتە بەرچاو و خۆشەویستییەکی بێهاوتای پەروەردە کردووە لە دڵ و دەروونی خۆیا و هەمیشە لە نەفسی خۆی داوە. بە وێنە:

حەققی ئیخلاسە بەجێهێنانی ئادابی خولووس
پێ بزانێ، یا نەزانێ، من بە دڵ یادێ دەکەم
ئاوی تێغی وەقفی هەر توشنە لەبێکە، من نەبم
کاریگەر بێ، یا نەبێ، لەم مەزڵەمە دادێ دەکەم

واتە: پێویستی سەرشانی دڵسۆزییە کە رەوشت و ئادابی تەواو بەجێبێنم. ئیتر خۆشەویستەکەم پێ بزانێ یا نەزانێ من دەربەست نیم، چونکە من بۆئەوەی ناکەم کەوا ئەو پێ بزانێ، بەڵکوو تەنها ئەمەوێ بە دڵ یادێکی بکەم. ئاوی تێغەکەی تەرخانە بۆ هەموو لێو وشك و تینوویەك، بەتەنها من لێی بێبەشم. لەبەر ئەوە لەم جەور و سزای بێبەش کردنەم هاوار و داد ئەکەم.

ئەم جۆرە هەست و نەستە تەنها لە دنیای گیان و تەسەووفدا ئەم پلەی بەرزی خۆشەویستی و بێباکییە ئەگرێت کە شاعیر دڵسۆزی خۆی بەو شێوەیە دەرئەبڕێت بەبێ ئەوەی چاوەڕوانی پاداشی پێزانینی خۆشەویستەکەی بکات. لەمەش زیاتر پێ دائەگرێت و هاوار و سکاڵای گەرمی لە دەست ئەوەیە کە خۆشەویستەکەی لە سەری هەزاران عاشقی داوە. کەچی ئەم لە شەرەفی ئەوکوشتنە بێبەش و رەنجەڕۆ ئەکات.

یان لە شوێنێکی ترا:

لە ئاوی تێغی هەر زامێ بوو ئاوا   برینی من نەبێ هەر وایە وێران

واتە: بە ئاوی تێغی دولبەر هەموو برینێك ئاوەدان بووەوە، تەنها برینی من نەبێ کە لەبەر ئەوەی ئەو ئاوەی بەر نەکەوتووە هەروا بە وێرانی ماوەتەوە.

شاعیر لێرەدا ئاوات بۆئەوە ئەخوازێ کە برینی وێرانی دڵی بە ئاوی تێغی خۆشەویستەکەی ئاوەدان بکاتەوە و لە رێگەی ئەو خۆشەویستییەدا سەری خۆی دابنێت و شەهید بکرێت. وێرانی برین لەلای شاعیر ئەوەیە کە ئەوەندە کاریگەر نیە بیکوژێت. ئاوەدان کردنەوەی برینیش یەعنی کولاندنەوە و دووبارە کردنەوەی، کە ئەبێتە هۆی بەختکردنی ژیانی شاعیر لەو رێیەدا.

یان:

کە رۆحم تێگەیی تۆ حەز لە دەرچوونی دەکەی، دەرچوو

دەبێ عاشق کە دی بێزارە یاری، بێ بڕۆ بڕوا

واتە: گیانم کە بۆی دەرکەوت تۆ حەز بە دەرچوونی ئەکەی دەرچوو، چونکە عاشق کە زانی یار لێی بێزار و پەستە ئەبێ بێئەوەی پێی بڵێن بڕۆ، خۆی لەخۆیەوە بڕوات.

لە رووی بێنرخی دنیا و کوشتنی گیانی تەماع و چاوچنووکی مرۆڤەوە ئەڵێت:

تا سەر نەبۆتە گۆ، دە لە دنیا دە تۆ شەقێ   هەر ئەو شەقە بەکارەکەوا هەڵدرێ لە هیچ

واتە: تا نەمردوویت و سەرت نەبووەتە تۆپی پێ بۆ شەقشەقێنی زەمانە، تۆ دنیا بکە بە تۆپ و تێی هەڵدە، چونکە هەر ئەو شەقەی تۆ جێ ئەگرێ کە هەڵدرێ لە دنیا کە هیچە. ئەم جۆرە تێبینی و فەلسەفەیە، هەرچەندە بە گیانێکی تاریکبینی «تشاءوم» ئاودراوە و دنیا لە بەرچاوی مرۆڤ ئەخات و بە شتێکی زۆر هیچ و پووچی ناو ئەبات، بەڵام بەپێی بیروباوەڕی تەسەووفی ئایینی شاعیر جۆرە یاخیبوون و هەڵگەڕانەوەیەکە کە بەرهەڵستی نەفس و ئارەزووی چاوبرسییانەی مرۆڤ ئەکات. هەروەها جۆرە بێزاری و هاوارێکی گەرمە بەرامبەر بەو دەستەڵاتدارە دنیا پەرستانەی کە لەپێناوی مەبەست و ئارەزووی چاوچنۆکی خۆیان پف لە دۆ ناکەن و بە هەموو دنیا داناکەون.

بۆیە لە لایەکیترەوە ئەم ژیان و دنیایە بەمشێوەیەی لای خوارەوە ئەداتە قەڵەم و ئەلێت:

لە مانمدا نەدیوە حاسڵێ، غەیری تەوەحوش من

خودا پێداو ئەوانەن لەم وحووشستانە زوو رۆیین

واتە: بەروبووی مانەوەم تەنها غەریبی و وەحشەتە. خوا پێداویش ئەوانەن کە لەم وحووشستانە دەرچوون و مردن.

لێرەدا تۆ بڵێی شاعیر ئەوەندە خۆی بەدەم هێزی تاریک بینییەوە شل کردبێ بەجارێك ژیان و دنیای لە بەرچاو کەوتبێ و پڕ بە دڵ ئارەزووی مردن بکات؟ نەء، بەڵکوو تەنها ویستوویەتی لە رێی ئەم جۆرە دەربڕینی بێزاری و پەستییەوە نارەزاییەکی بەکوڵ دەرببڕێت بەرامبەر بەو دەستەڵاتدارانەی کە لە بەرچاوی شاعیر بە جانەوەر خۆیان پێشان داوە، ئەگینا هەر «مەحوی»یە کە ئەڵێت:

پیری نەمامی باغی جوانیمی کردە پووش   تازەم درەختی توولی ئەمەل دەردەکا چرۆ

واتە: هەرچەندە پاییزی پیری باخی جوانیمی زەردکرد وەکوو پووش، کەچی تازە درەختی ئاوات و هیوای دوور و درێژم چرۆ دەرئەکات.

ئەم فەلسەفەیە جوانترین و راسترین شێوەی دەربڕینی مەبەست و ئارەزووی غەریزەی مرۆڤە لە ژیانا، کە هەرچەندە بەرەو پیری و مردن بڕوات پتر پاشماوەی دواچۆڕی ژیانی لەلا شیرین‌تر و خۆشەویست‌تر ئەبێت، وە لە تافی لاویبا ئەوەندە بەتەنگ ژیانی خۆیەوە نیە و ئەو چاوچنۆکی و ژیان پەرستییەی کە لە دواساڵەکانی تەمەن و ژیانا هەیەتی لە گەنجیبا زۆر کەمترە، وەك پارەدارێکی نابوت رۆژ لەدوای رۆژ زیاتر بەتەنگ ئەو قەرز و قۆڵە و پارە کەمەوەیە کە ماویەتی، کەچی لە لووتکەی بوون و دەوڵەمەندییا دەربەستی زۆر شت نەبووە.

هەر لەژێر تەم و مژی ئەو ناڕەحەتی و بێزارییەی کە شاعیری تیا ژیاوە و لەبەر دووکەڵی ئەو ناتەواوی و ئەشکەنجە و سزایانەی کە دیویەتی لەدەست دنیاپەرستانی زەمانە و لەژێر زەبری هەست ناسکی و باوەڕی نەفس کوشتنا، پەنای بردووەتە بەر پیش خواردنەوە و خەفەتێکی خەست و خۆڵ و ئەڵێت:

بێ‌منەت رزقێکە غەم، بمرم لەبرسا ئەو دەخۆم
تەفرە ناخۆم و تەڵەب ناکەم لە دنیا قووتی رۆح

واتە: خەم و خەفەت زەخیرەی بێ‌منەتی خۆمە. ئەگەر لەبرسانا خەریك بوو بمرم وا خەم ئەخۆم. هەرگیز تەفرە ناخۆم و دەستی داوا بۆ خۆراکی گیان لەم دنیایە پان ناکەمەوە.

ئەم هەڵوێستەی شاعیر ئەوە ئەگەیەنێ کە ژیان ئەوە ناهێنێ لەسەر رێگای «بۆ ئامانج هەموو هۆیەك دروستە» بڕۆین. ئامانجی بەرز و پیرۆز ئەبێ بەهۆی پیرۆزەوە بێت. ئەگەر زەخیرەی‌تر لە رێگای راست و دروستەوە دەستگیر نەبوو، ئەوا زەخیرەی بێ‌منەتی هەڵ کردن و خەم و نەفس بەرزی هەیە قنیاتی پێ بکرێ و تەفرە کەس تەفرەت نەدات.

یان لە لایەکی‌ترەوە ئەڵێت:

«تاك»ی رواوی ئاوی چ مەینەت زەدە بووە
پشکووتووە لە بەزمی مەی ئەمشەو هەر «انقباض»

واتە: داری مێوی ئەو شەرابەی کە من لە بەزمی ئەمشەودا ئەیخۆمەوە، ئاخۆ ڕواوی ئاوی دەستی چ کڵۆڵ و ناشاد و مەینەت پێکراوێکە وا ئەم هەموو دڵتەنگی و سەغڵەتەم پێ ئەبەخشێ!

***

ئەمەبوو ئەو چەن سەرنجەی، بەکورتی، کە بە پێویستم زانی دەربارەی شیعرەکانی «مەحوی» بیگرم و پێشکەشی بکەم.

لەئەنجاما، لەوانەیە بەجێ بێ، ئەگەر بڵێم دیوانی «مەحوی» بۆ یەکەمجار لەلایەن شاعیری ناودار و بەڕێز مامۆستا «عەلی کەمال باپیر ئاغا»وە لە ساڵی ١٩٢٢ی زایینیدا لە چاپخانەی شارەوانی «حکوومەت» لە سلێمانی چاپ کراو بڵاوکرایەوە. لە ساڵەکانی ٩٦٠ و ٦١یشدا بۆ ماوەی چەند مانگێك شاعیری گەورەی کورد مامۆستا گۆران و مامۆستا شێخ موحەممەدی مەحوی کوڕەزای شاعیری ناوبراو و من خەریکی ڕاستکردنەوە و شیکردنەوە و ڕێکخستنەوەی دیوانەکەی بووین، کە لەم ڕووەوە بەرهەمێکی دیاربووی هەنگاوە سەرکەوتووەکەمان بەدەستەوەیە. هەروەها زانای ناسراو مامۆستا مەلا «عبدالکریم مدرّس» و مامۆستا موحەممەدی مەلا «عبدالكريم» بۆ ماوەیەکی باش تەواو خۆیان ماندوو کرد و ڕەنج و تەقەلایەکی پیرۆزیان دا بۆ شی کردنەوە و لێدانەوەی شیعرەکان و ڕێکخستنەوەی دیوانەکەی بە شێوەیەکی تێر و تەسەل کە ئامادە کراوە بۆ چاپ.

***

هەندێ کەسی تریش وتاریان لەبارەی «مەحوی»یەوە لە گۆڤار و ڕۆژنامەکاندا بڵاو کردووەتەوە. بەڵام لەبەر ئەوە کە ناوەڕۆکی وتارەکانیان لە سنووری ئەم ئەندازەیە دەرنەدەچوو کە ئێمە لێرەدا نووسیومانەتەوە، بە پێویستمان نەزانی دووبارە بڵاویان بکەینەوە و لەم ئاستەدا ڕاوەستاین.

***

لەبارەی مێژووییشەوە، مێژوونووسی کورد موحەممەد ئەمین زەکی چ لە کتێبی «خوڵاسەیەکی تەئریخی کورد و کوردستان» و چ لە کتێبی «ناودارانی کورد» و چ لە کتێبی «تەئریخی سولەیمانی و وڵاتی»دا باسی مەحوی کردووە.* لەوانەیە کەسی تریش باسیان کردبێ و ئێمە ئاگامان لێ نەبێ.

(*) بڕوانەرە: محمد امین زکی، «خلاصة تاریخ الکرد و کردستان من اقدم العصور التّأریخیّة حتّی الآن»، ترجمة محمّد علی عونی، القاهرة، ١٩٣٦، ص ٣٦٤ ـ ٣٦٥، هەروەها: «مشاهیر الکرد و کردستان فی الدّور الإسلامیّ»، ترجمة کریمته، الجزء الثانی، القاهرة ١٣٦٦، ١٩٤٧، ص ١٦٢ ـ ١٦٣، هەروەها: «تأریخ سلیمانی و ولاتی»، بغداد، ١٣٥٨، ١٩٣٩، ل ٢٣٠ ـ ٢٣١.

پێڕستی پارچە شیعرەکانی دیوانی مەحوی

❑ پیتی «ئەلف»

❑ پیتی «بێ»

❑ پیتی «تێ»

❑ پیتی «جیم»

❑ پیتی «چیم»

❑ پیتی «حێ»

❑ پیتی «خێ»

❑ پیتی «دال»

❑ پیتی «ڕێ»

❑ پیتی «زێ»

❑ پیتی «ژێ»

❑ پیتی «سین»

❑ پیتی «شین»

❑ پیتی «ضاد»

❑ پیتی «عەین»

❑ پیتی «غەین»

❑ پیتی «فێ»

❑ پیتی «قاف»

❏ پیتی «کاف»

❏ پیتی «گاف»

❏ پیتی «لام»

❏ پیتی «میم»

❑ پیتی «نوون»

❑ پیتی «واو»

❑ پیتی «هیّ»

❑ پیتی «یێ»

❑ (ب)

❑ (ت)

❑ (ث)

❑ (ج)

❑ (چ)

❑ (ح)

❑ (خ)

❑ (د)

❑ (ذ)

❑ (ر)

❑ (ز)

❑ (س)

❑ (ش)

❑ (ص)

❑ (ض)

❑ (ط)

❑ (ظ)

❑ (ع)

❑ (غ)

❑ (ف)

❑ (ق)

❑ (ك)

❑ (گ)

❑ (ل)

❑ (م)

❑ (ن)

❑ (و)

❑ (ه)

❑ (ی)

THE COLLECTION OF MAHWEE´S POETRY
«MALA MUHAMMAD I MALA UTHMAN I BALKHI»

COLLATED AND EXPLAINED

BY

MALA ABDULKAREEM I MUDARRIS

AND

MUHAMMAD I MALA KAREEM

PDF 4 KURD